

REESE LIBRARY

UNIVERSITY

CALIFORNIA

PA

6105

V24

v.27

Valpy -

Delphin classics.

507

Southern Branch
of the

University of California

Los Angeles

Form L 1

PA

6105

V24

v.27

SOUTHERN BRANCH
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
LOS ANGELES, CALIF.

Digitized by the Internet Archive
in 2008 with funding from
Microsoft Corporation

THE COLLEGE OF THE CITY OF NEW YORK

LIBRARY

1911

M. TULLII CICERONIS

O P E R A.

VOL. VIII.

M. TULLII CICERONIS

ORATIONES

EX EDITIONE JO. AUG. ERNESTI

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICIBUS LOCUPLETISSIMIS

ACCURATE RECENSITÆ.

75348

VOLUMEN QUARTUM.

T

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1830.

50704

negavit: re judicata¹ stari ostendit placere. 50. Iterum iste, cui nullus esset usquam² consistendi locus,^b Romam se retulit: persequitur Hermippus, qui nunquam istius impudentiæ cessit: petit Heraclides a C. Plotio senatore, viro primario, qui legatus in Asia fuerat, mancipia quædam, quæ se, cum judicatum³ esset,^c per vim vendidisse dicebat. [p. 157.] Q. Naso, vir ornatissimus, qui prætor fuerat, judex sumitur; qui cum sententiam secundum Plotium⁴ se dicturum ostenderet, ab eo iudice abiit, et quod⁴ iudicium lege non erat,^d causam totam reliquit. Satisne vobis, iudices, videor ad singulos testes accedere, neque, ut primo constitueram, tantummodo cum universo genere configere? 51. Venio ad Lysaniam,^e ejusdem civitatis, peculiarem tuam, Deciane, testem;⁵ quem tu, cum ephebum Temni cognosces, quoniam te nudus^f delectarat, semper nudum esse voluisti. Abduxisti⁶ Temno Apollonidem: pecuniam adolescentulo, grandi scœnore, fiducia tamen accepta,^f occupavisti:^g hanc fiduciam commissam^g tibi

^b Pro Plotio.^c Panper.^d Commodavisti.

CAP. XXI. 1 Ant. Augustin. legi voluit *rei judicata*, improbante Beek. Cf. Drakenb. ad Liv. xxi. 19.—2 Victor. et Manni. *unquam*.—3 Vat. ap. Faërn. et Lamb. teste Olivet. *judicatus*.—4 Sic, e conjectura Faërnii, Lamb. et seqq. *ostenderet et ab eo i. habilet quod Venet. 1483. ostenderet et ab eo i. abiiret quod codd. plerique et edd. ante Lamb.* 'Prins et servari sane poterat.' Orell.—5 Muretus conj. *civitatis p. cum Deciani testem*; Venett. 1480. 1483. habent *cum Deciani teste*. Mox, *cognosces S. cognosceres H.* Deinde, pro *quoniam te*, Venet. 1483. habet *qua te*; Lamb. *quia te*; Venet. 1480. *quia tum te*.—6 *Adduxisti S.* Venet. 1483. Junt. *Apolloniam* Lamb. *Apollinidem* Franc. 2. et edd. vett. *Apollonidem* suspectum fuit Camerario. Mox, *dicis* deest in

NOTÆ

^b *Consistendi locus*] Propter suam inopiam domi consistere non poterat Heraclides.

^c *Cum judicatum esset*] Cum iudicatum esset, id est, cum sententia jam lata esset a recuperatoribus contra Heraclidem.

^d *Judicium lege non erat*] Secundum legis institutum non erat iudicium; neque enim de eo lex ulla lata fuerat, sine qua iudicia legitima

non habebantur.

^e *Venio ad Lysaniam*] Aggreditur jam testimonium quod a Lysania datum est; cui fidendum minime esse contendit, propter viri mores pessimos.

^f *Fiducia tamen accepta*] Fiducia est contractus, quo fidem alterius secuti, rem ei aliquam simulandi tantum causa mancipamus; inde ducta appellatione, quod nulla alia re, quam

dicis: tenes hodie ac possides. Enm tu testem spe recuperandi fundi paterni venire ad testimonium dicendum coëgisti; qui quoniam testimonium nondum⁷ dixit, quidnam sit dicturus, expecto. Novi genus hominum, novi consuetudinem, novi libidinem. Itaque, etsi teneo, quid sit dicere paratus, nihil tamen contra disputabo prius, quam dixerit; totum enim convertet atque alia finget.⁸ Quamobrem et ille servet, quod paravit; et ego me ad id, quod attulerit, integrum conservabo.⁹

XXII. 52. Venio nunc ad eam civitatem,^b in quam ego multa et magnaⁱ studia et officia contuli; et quam meus frater inprimis colit atque diligit: quæ si civitas per viros bonos gravesque homines querelas ad vos detulisset, paulo commoverer magis: nunc vero quid putem? Trallianos Mæandrio causam commisisse, homini egenti, sordido,ⁱ sine honore, sine existimatione, sine censu?^k Ubi erant illi Pythodori, Ætideni,^l Lepisones,² ceteri homines apud nos noti, inter suos nobiles? ubi illa magnifica et gloriosa os-

////////

H S, et edd. ante Faërn.—7 Particula *nondum* est e conj. Faërn, recepta a Lamb. et Grnt. delevit Grævius.—8 Pantagath. conj. *converteret at. al. fingeret*.—9 Lamb. *servabo*.

CAP. XXII. 1 Ita Venet. 1483. *multa magna* Junt. *studia et servant* Venet. 1480. Junt. Faërn. Lamb. et recentt. Omittunt H S, edd. vett. ante Faërn.—2 Ita e conj. Faërn. edd. mediæ et recentt. atque ita fere Pall. 1. 3. *ubi erant illi, Pythodorus et Lepison? ubi ceteri hom.* cod. H. Stephani; *Pytho: et Daria et item Lepison et Celem* Franc. 2. *Pythodoria, et idem, Lepisone* Vat. *Pythodorus et Lepison.* Ceteri Victor. et Manut. *Pythodoria et idem lepisoni*

NOTÆ

fide ac probitate euntoris fieti eam venditionem interponimus.

^g *Hanc fiduciam commissam*] Per fiduciam, fundum intelligit, quem suum esse dicebat, et revera quasi suum possidebat. Carpit vero Cicero Decianum, ut iniquiorem in Lysaniam, cui fundum patrum ademerit: simul ostendit, ejus fundi recuperandi spe venisse Lysaniam ad dicendum in Flaccum testimonium.

^b *Ad eam civitatem*] Mæandrii Tralliani testimonium refutat. Tralles

autem oppidum est ab Argivis conditum in Asia.

ⁱ *Sordido*] Mæandrius pauper erat et inops, et in quo nihil dignitatis et splendoris fuit.

^k *Sine censu*] Erat bonis fortunisque omnibus destitutus.

^l *Pythodori, Ætideni, &c.*] Poterat homines illos producere, qui opibus, splendore, et dignitate sunt conspicui, quorum luculentius longe fuisset testimonium.

tentatio civitatis? Nonne esset putidum,^a si hanc causam agerent severe, non modo legatum,^m sed Trallianum omnino dici Mæandrium? huic illi legato,³ huic publico testi patronum suum jam inde a patre, atque majoribus, L. Flaccum, mactandumⁿ civitatis testimonio tradidissent? 53. Non est ita, judices, non est profecto. Vidi ego in quodam judicio^o nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhasium, vidi Archidemum, cum quidem⁴ idem hic mihi Mæandrius, quasi ministrator, aderat, subjiciens, quid in suos cives, civitatemque, si vellem, dicerem: nihil enim illo homine levius, nihil egentius, nihil inquinatius. Quare si hunc habent auctorem⁵ Tralliani^p doloris sui, si hunc custodem literarum, si hunc testem injuriæ, si hunc auctorem querelarum; remittant spiritus,^b comprimant animos suos, sedent arrogantiam, fateantur in Mæandrii persona esse expressam faciem civitatis: sin istum semper illi ipsi domi proterendum^q esse et conculcandum putaverunt; desinant putare, auctoritatem esse in eo testimonio, cujus auctor^r inventus est nemo.⁶ XXIII. Sed exponam, quid

^a Puduisset.^b Desinant superbire.

//////////

Venet. 1480. 1483. Mediol. *Pythodoria et idem lepisoni* H S.—3 Ita H S, et edd. vet. huic tali legato Grut. Grav. Oliv. Lall. huic illi legato tuo Junt.—4 Ernesti quod quidem, errore typogr.—5 Camerar. conj. actorem, receperunt Lamb. Beck. Schutz. Orell. contra eod. Paulo post, *Mæandrii* H S. Pro faciem, Vat. ap. Faërn. Pal. 1. et Lamb. habent speciem; Franc. 2. Venet. 1483. *spem tum*. Mox, esse prius abundare censuit Faërn. omiserunt Venet. 1480. Junt. et Lamb. probante Garat. nuncis inclisit Orell.—6 Voc. nemo deest in H.

NOTÆ

^m *Legatum*] Hic legatus dicitur qui lectus publice mittitur: tantos autem viros pueret, si missus fuisset legatus in hac causa Mæandrius, et quod se Trallensem diceret.

ⁿ *Mactandum*] Verbum translatum a sacrificiis, in quibus victimæ mactabantur.

^o *Vidi ego in quodam judicio*] Arguit perfidiam Mæandrii, cujus ipse testis est.

^p *Auctorem Tralliani*] Mahunt ple-

rique actorem, nec male: ostendit enim eum egisse partes civitatis conquerentis de Flacci injuria. Hic autem dilemmate utitur.

^q *Proterendum*] Contendit non solum nullo honore afficiendum esse, sed ut vili hominem conculcandum esse.

^r *Cujus auctor, &c.*] Cum auctor esset nullus momenti, nemo huic Mæandrio credidit.

in re sit,¹ ut, quamobrem ista civitas neque severe Flaccum oppugnarit, neque benigne defenderit, scire possitis. 54 Erat ei² Castriciano³ nomine irata; de quo toto respondit Hortensius: ⁴ invita solverat Castricio pecuniam, jamdiu debitam. Hinc totum odium, hinc⁵ omnis offensio. Quo cum venisset Lælius ad iratos, et illud Castricianum vulnus dicendo refricuisset; ⁶ exsiluerunt principes, neque in illa concione affuerunt, neque ipsius decreti ac testimonii auctores esse voluerunt: usque eo orba fuit ab optimatibus⁷ illa concio, ut princeps principum⁸ esset Mæandrius; ⁹ cujus lingua, quasi flabello¹⁰ seditionis, illa tum est egentium concio ventilata. 55. Itaque civitatis prudentis,¹¹ ut ego semper existimavi, et gravis, ut ipsi existimari volunt, justum dolorem¹² querelasque cognoscite. [p. 158.] Quæ pecunia fuerit apud se, Flacci patris nomine,¹³ collata¹⁴ a civitatibus, hanc a se esse ablatam queruntur.¹⁵ Alio loco quæram, quid licuerit Flacco: nunc tantum

⁶ *Renovasset.*

////////

CAP. XXIII. 1 Verbum sit abundare censuit Faërn. *civitas n. s. F. o. n. b. defenderit* desunt in χ —2 *Erat Cast.* omisso pronomine *ei*, Junt.—3 *Huic t. o. huic* χ . Mox, Quo displicet Ernestio: tnetur Scheller. p. 97. Deinde, *siluerunt* C H S ϵ χ , Franc. 1. 2. Pall. et edd. vett. *principes* deest in quibusdam vett. *istius decreti* cod. H. Stephani, probante Garat. et sic conj. Faërn. *aut test.* C S.—4 Cod. χ *principes principum*. Idem cod. *Meandrus*; T. *exaudius*. Mox, *illa tum esset* χ .—5 Quidam ap. Lamb. legi malunt *prudentis*.—

NOTÆ

¹ *Erat ei*] Tralliana civitas Castricio pecuniam debebat, et hæc Flacco irata fuit, quia ei significavit, ut Castricio creditam pecuniam solveret.

² *Hortensius*] Jam ante Ciceronem Flacci causam defenderat Hortensius.

⁷ *Orba fuit ab optimatibus*] Nemo optimatum affuit, cum illa concio habita est contra Flaccum.

⁸ *Esset Mæandrius*] Facete ridet illum Mæandrium, quem principem principum appellat; quia in eo cætu, seu illa concione, nemo vir honestus et nobilis affuit, cum latum

est decretum.

¹⁰ *Quasi flabello*] Flabellum instrumentum est, quo fit ventilatio ad calorem vel minuendum vel excitandum.

¹² *Justum dolorem*] Ironia.

¹³ *Flacci patris nomine*] Flaccus, pater hujus Flacci, Asiam obtinuerat post consulatum, quem cum Mario gesserat.

¹⁵ *A se esse ablatam queruntur*] Tralliani queruntur ablatam fuisse pecuniam a Flacco filio, quam, jubente patre, Trallenses civitates apud se detulerant.

a Trallianis requiro,^d7 quam pecuniam a se ablatam queruntur, suamne dicant, sibi a civitatibus collatam in usum suum: cupio audire. Non, inquit, dicimus. Quid igitur? delatam ad nos,⁸ creditam nobis L. Flacci patris nomine, ad hujus dies festos^c atque ludos.^d Quid tum? Hanc te, inquit, capere non licuit. 56. Jam⁹ id videro:^e sed primum illud tenebo: queritur gravis,^f locuples,^g ornata civitas, quod non retinet alienum: spoliata se dicit, quod id non habet, quod ejus non fuit: quid hoc impudentius dici aut fingi potest? delectum¹⁰ est oppidum, quo in oppido uno pecunia a tota Asia ad honores L. Flacci poneretur: hæc pecunia tota ab honoribus translata est in quæstum^f et scænerationem; recuperata est multis post annis. XXIV. 57. Quæ¹ civitati facta est injuria? At moleste fert civitas. Credo: avulsum est² enim præter spem, quod erat spe devoratum lucrum.^g At queritur: impudenter facit. Non enim omnia, quæ dolemus, eadem

^d Quæro.^e Explicabo.

6 Voc. *collata* deest in sex codd. Oxon. Actutum, a civibus Oliv.—7 Verbum *requiro* deest in τ . Mox, *querantur* H S τ χ , Venett. 1480. 1483. *requirantur* C. *querantur*, *suam ne dicant et sibi a c. c. in usus suos* cod. H. Steph. in *suos usus* etiam Naug. Hervag. et Latob. Deinde, *hoc dicimus* Faërn. ex codd. recepit Lamb.—8 Cod. χ *ros*. Idem omittit prænomen L. Tum, *patris* omittunt C H S. *nominis hujus* habent Barb. et T. *nomine ejus* C H S. *ejus* etiam edd. vet. probante Garat. *atque* deest in τ .—9 Nam H. *id video* T.—10 Cod. χ *delectum*. Mox, *una pecunia* H T τ χ . *uno provincia* C. Post *Flacci* Lamb. addit *collata*, contra codd. *tota* post *pecunia* deleri maluit Faërn. omittunt Naug. et Lamb. *est post translata* omittunt C H S, Venet. 1483. Hervag. Naug. Lamb.

CAP. XXIV. 1 *Quem* τ .—2 Ita codd. Pall. H. Stephani, Gruteri, Memm. Barb. et tres Oxon. *amissum est* H S τ , et edd. ante Lamb. Mox, *spe devota*

NOTE

^c *Ad hujus dies festos*] Dies festi instituebantur in honorem proconsulum, vel prætorum, qui feliciter provincias administraverant, collata publice ad id a provincialibus pecunia.

^d *Atque ludos*] Ludi erant festa, quæ de nomine alienjuss vocabantur; v. g. in Marcelli honorem instituta, Marcellea dicta sunt.

^e *Gravis, locuples*] Ironia.

^f *In quæstum*] In quæstum Tralliani hæc pecuniam collocaverunt, non impenderunt in institutionem honorum, ad quos fuit collocata, et quibus fuit destinata; et ita quasi alienata fuit a Flacco.

^g *Devoratum lucrum*] Metaphora proverbialis, translata a cibis qui avidè deglutiantur.

jure³ queri possumus. At accusat^h verbis gravissimis. Non civitas, sed imperiti homines, a Mæandrio⁴ concitati. Quo loco etiam atque etiam facite, ut recordemini, quæ sit temeritas multitudinis, quæ levitas propria Græcorum, quid in concione seditiosa valeat oratio. Hic, in hac gravissima et moderatissima civitate, cum est forum⁵ plenum judiciorum, plenum magistratuum, plenum optimorum virorum et civium, cum speculatur atque obsidet rostra vindex temeritatis, et moderatrix officii, curia;ⁱ tamen quantos fluctus excitari concionum videtis! Quid vos fieri censetis Trallibus? an id, quod Pergami?^{6k} nisi forte hæ civitates existimari volunt, facilius una se epistola Mithridatis¹ moveri impellique potuisse, ut amicitiam populi Romani, fidem suam, jura omnia officii humanitatisque violarent; quam ut filium testimonio læderent, cujus patrem^m armis pellendum suis mœnibus censuissent. 58. Quare nolite mihi ista nomina civitatumⁿ nobilium opponere: quos?

////////

tum χ.—3 H S eodem jure. Mox, possumus; ac, &c. 5.—4 Mæandro χ.—5 Codex nuns Oxon. cum forum. Paulo post, concionem videtis H S 5.—6 Lamb. de Sylvi conjectura, an non idem, quod P. Ernesti conj. non id quod P. vel, Trallibus? quid P. quod recepit Schütz. 'Codicum lectionem nescio quam bene defendit Wolf.' Orell. Pergameni sex codd. Oxon. Pro nisi, C H S habent si; deest in T. Mox, facilius omittit χ. impelli potuisse C. Deinde, fidem suam desunt in T. sedem suam habent C H S 5 χ. omnia officia societatis humanitatisque cod. H. Stephani; humanitatesque Pall. ira, pro jura. χ. violaret H. test. dederent 5. a suis mœnibus edd. ante Grut.—7 C S quod.—

NOTÆ

^h *At accusat*] Per illud decretum non accusat hæc civitas Flaccum, sed viles homines, qui a Mæandrio concitati sunt.

ⁱ *Curia*] Pro senatu dicitur curia, quia in ea senatus habebatur. Argumentatur autem a comparatione. Si senatus vix coercere potest Rom. populum, quis Tralles, leves homines?

^k *Quod Pergami*] Pergamus urbs fuit in Asia, ubi sedes est regia Mithridatis: ait autem quod idem præstabitur Trallibus quod Pergami.

¹ *Epistola Mithridatis*] Mithridates rex Ponti fuit, de quo sæpius in Orat. pro Lege Manil. et pro Murena. Hic una literarum significatione cives Rom. innumeros in suo regno interfici jussit, cum primo ei bellum Romani denuntiarent.

^m *Cujus patrem*] Cum hæc tanta tempestas a Mithridate excitata est, tunc Flaccus, hujus pater, bellum in Asia gerebat.

ⁿ *Civitatum*] Adducit in odium civitates istas Asianas, quasi Mithridatici sceleris participes.

enim hostes hæc familia contempsit, nunquam eosdem testes pertimescet. Vobis autem ⁸ est confitendum, si consiliis principum vestræ civitates reguntur; non multitudinis temeritate, sed optimatum consilio bellum ab istis civitatibus cum populo Romano esse susceptum: sin ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus; patimini, me delicta vulgi ^p a publica causa separare. xxv. 59. At enim istam pecuniam ^q huic capere non licuit. Utrum vultis patri Flacci ¹ licuisse, necne? si licuit, sicuti certe licuit, ad ejus honores collatam, ex quibus ipse nihil capiebat, patris pecuniam recte abstulit filius; si non licuit, tamen illo mortuo, non modo filius, sed quivis hæres rectissime potuit auferre. Ac tum ² quidem Tralliani, cum ipsi gravi scenore istam pecuniam multos annos occupavissent, a Flacco tamen omnia, quæ voluerunt, impetraverunt; neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Lælius dixit, dicere auderent, hanc ab se pecuniam ³ abstulisse Mithridatem. Quis enim erat, qui non sciret, in ornandis studiosiorem Mithridatem, ⁴ quam in spoliandis Trallianis fuisse? 60. Quæ quidem a me si, ut dicenda ⁵ sunt, dicerentur, gravius agerem, judices, quam adhuc egi, quantam Asiaticis testi-

////////

8 *Vobiscum vel nobiscum* T. Mox, verba, *sed opt. c. b. ab i. c. c. p. R. e. s. s. i. t. m. e. temeritate* desunt in χ . Actutum, *imperatorum* T. *impiorum* C S. *excitatus* omittit T. Pro *patimini*, quod servant codd. Faëni, Franc. I. Memm. Barb. Reg. Guelf. T γ χ , et edd. vett. fere omnes, *patiamini* exhibent ed. Wald. Junt. Crat. Cam. Grut. Græv. *ne delicta* T.

CAP. xxv. 1 Codd. plerique, Veneti. 1480. 1483. Lamb. Beck. Schütz. Orell. *patri Flacco*; T *patris Flacco*. Paulo post, *res collata* sex codd. Oxon. *pecunia recte* χ . *pecunia ratione* T.—2 *At tum* C T. *potuit judicare*. *Actum* χ . *annos habuissent a Fl. C S.*—3 Ita codd. Faëni, Barb. Veneti. 1480. 1483. Hervag. *hanc eis pec.* quædam edd. ante Faëni.—4 *Quis e. e. q. n. s. in o. s.*

NOTÆ

^o *Vobis autem*] Ostendit Cicero quod Tralliani efficere debent, ut omnes credant, peccare potius apud eos multitudinem, quam totam civitatem; nam ita se immunes sceleris reddent quod a Mithridate peccatum est: nam si dicant sua decreta, tota urbe consentiente, facta esse, jam

erit hostis pop. Romi.

^p *Delicta vulgi*] Separat testimonia vulgi a reliqua civitate, ne principes civitatis dicantur concitatae multitudini consentire.

^q *At enim istam pecuniam*] Istam pecuniam auferre potuisse Flaccum, probat dilemmate.

bus fidem habere vos conveniret: revocarem animos vestros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam universorum civium Romanorum per tot urbes, [p. 159.] uno puncto temporis,^r miseram crudelemque cædem: prætores nostros^{6s} deditos, legatos^t in vincula coniectos, nominis prope Romani memoriam, cum vestigio imperii, non modo ex ædibus Græcorum,^u verum etiam ex literis esse deletam. Mithridatem Deum, illum patrem, illum conservatorem Asiæ, illum Evium,^x Nysium, Bacchum, Liberum nominabant. 61. Unum atque idem erat tempus, cum L. Flacco consuli portas tota Asia claudebat; Cappadocem^a autem illum

Mithridatem desunt in T. in hortandis χ.—5 H uli dicenda.—6 Cod. χ *prætores vestros*. Paulo post, ex sedibus cod. H. Steph. probantibus Garat. et Huld. Mox, verba, ex lit. e. d. M. D. i. p. i. c. *Asiæ*, desunt in C, spatio relicto. *esse deletam* χ. *Mith. demum* eodd. plerique, Venet. 1483. prob. Garat. *Mith. dominum* Lamb. Magna inest in seqq. nominibus confusio. *Erium*, *Nysium*, *Bacchum*, *Liberum* e eodd. aliquot primus dedit Faërn. *illum Euclyum*, *Bromium*, *Nysium*, *Bacchum*, *Liberum* Venet. 1483. Junt. Crat. Hervag. Cam. *Erium*, *Bromium*, *Nysium*, *Bacchum*, omisso *Liberum*, Lamb. *Erium*, *Dionysum*, *Bacchum*, *Liberum* Græv. *illum Erium*, *Bromium*, *Nysium*, *Iac-*

NOTÆ

^r *Uno puncto temporis*] Refert Appianus in Mithrid. literas ad omnes Asiæ principes misisse, ut tricesimo post acceptas die Romanos omnes et Italos, qui in suis erant civitatibus, una cum liberis et uxoribus interficerent, eosque insepultos relinquerent. Narrat Plutarchus, centum quinquaginta millia in ista interfectione periisse.

^s *Prætores nostros*] Q. Oppius prætor a Laodiceensibus Mithridati deditus est.

^t *Legatos*] Manius Attilius, asino victus, præcedente tibicine, circumductus est.

^u *Ædibus Græcorum*] Memoriam populi Rom. delere voluit Mithridates, cum in Asia interficerentur Romani cives.

^x *Evium*] Receptus in sacris Bacchus *Erius* dictus est, quasi *εὖ οἶ*, *bene illi*: quod bello giganteo, primus

Deorum omnium gigantem occiderit versus in leonem: unde sic illi acclamaverit Jupiter pater. Ita Helenius Acron et Porphyrius, antiqui interpretes ad Hor. Od. i. 18. Dionysius vero dictus est etiam a voce 'Dy,' id est, 'Dominus,' et 'Nysa,' per metathesin, pro 'Sina,' ut sit dominus Sinæ: *δεῦνος* enim apud Indos *regem* significat, ut ait Juba apud Etymologon. Pomponius Mela iii. 7. de India, a Nysa urbe vult dictum esse Dionysium, quod in illa genitus sit. Liber denique dictus est a liberando, quia libertatis Deus est; sive quod Bæotiæ urbes liberas fecerit, (nam, ut ait Plutarchus, pro Bæotiæ libertate pugnavit) vel quia vinum curas solvit, et mentem ab iis liberat.

^a *Cappadocem*] Mithridatem intelligit, quem Cappadocem, ad contentum, nominat, cum Cappadoces

non modo recipiebat suis urbibus, verum etiam ultro vocabat. Liceat hæc nobis,⁷ si oblivisci non possumus, at tacere: liceat mihi potius de levitate Græcorum queri, quam de crudelitate. Auctoritatem isti habeant apud eos, quos esse omnino noluerunt? nam, quoscumque potuerunt, togatos^b interemerunt; nomen civium Romanorum, quantum in ipsis fuit,⁸ sustulerunt. XXVI. In hac igitur urbe^c se jactent,¹ quam oderunt? apud eos, quos inviti vident? in ea republica, ad quam opprimendam non animus eis, sed vires defuerunt? Aspiciant hunc florem legatorum laudatorumque Flacci, ex vera atque integra Græcia: ^d tum se ipsi expendant,² tum cum his se comparent, tum, si audebunt, dignitati horum componant suam.

62. Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges,^e jura, leges^f ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur: de quorum urbis possessione,³ propter

chum conj. Orell.—7 *Liceat h. vobis* χ. ac *tacere* σ.—8 Cod. χ *fuerunt*.

CAP. XXVI. 1 Ita Pall. 3. 7. Mannt. C. Steph. Lamb. Grut. *se jactant* C H S T χ, alii codd. Faërn. et al. ante Lamb. *quam oderint* T. Mox, *pro vident*, H habet *audent*. Pro *defuerunt*, quod servant codd. Faërn., *deficiunt* et *defuerunt* exhibent C S, Barb. Venet. 1480. 1483. Mediol. Hervag. *defecerunt* et *defuerunt* codd. plerique, Franc. 1. 2. T σ χ, ed. 1472. *non a. eos s. v. defecerunt* conj. Orell.—2 H S *expediant*. Mox, *tum deest* in σ. Pro *componant*, quod servant codd. Faërn., Memm. Franc. 1. 2. Barb. al. cum edd. Wald. Nang. Lamb. Grut. Oliv. *opponant* est in edd. plurimis ante Faërn. *anteponant* in Pal. 2. Dresd. C H S σ χ, Guelf. Reg. Venet. 1480. 1483. Brix. Mediol. Junt. Ald. Hervag. *suam* omittit Pal. 2.—3 C S, et edd. ante Faërn. *positione*. Mox, *verba, et eorum e. t. p. a. p. dicatur*, desunt in σ. *est* post

NOTÆ

a Romanis pro levissimis et abjectissimis hominibus semper habitis sint.

^b *Togatos*] Togatos vocat Romanos, quia togis uti solent.

^c *Urbe*] Ostendit indignum esse ut Asiani in ea urbe Romanos accuset, quos oderunt, et perdere voluerunt.

^d *Ex vera atque integra Græcia*] Non e vera Græcia, sed ex Asia venerant Flacci accensatores, qui longe diversi fuerunt ab Atheniensibus, quorum nomen in toto terrarum orbe claruit.

^e *Fruges*] Ceres e Sicilia fruges Athenas intulit, ut Cicero Verr. vi. dixit, et Triptolemus Atticus primus homines arare docuit.

^f *Jura, leges*] Lucret. lib. vi. legum, juris, et victus humani originem huic civitati tribuit. Certe Solon, sapientissimus ille legislator, dicitur primus omnium hanc civitatem optimis legibus temperasse; quam alii volunt inventas primum fuisse a Cerere, quæ idcirco a Virgil. *Æneid.* iv. 'legifera' dicitur.

pulchritudinem, etiam inter Deos certamen^g fuisse proditum est: quæ vetustate ea est, ut ipsa ex sese suos cives^h genuisse dicatur; et eorumⁱ eadem terra parens, alitrix, patria dicatur; auctoritate autem tanta est, ut jam fractum prope ac debilitatum Græciæ nomen, hujus urbis laude nitatur. 63. Adsunt Lacedæmonii;^k cujus civitatis spectata ac nobilitata virtus, non solum natura corroborata, verum etiam disciplina^l putatur; qui soli toto orbe terrarum septingentos^m jam⁴ annos amplius unis^a moribusⁿ et nunquam mutatis legibus vivunt. Adsunt ex Achaia cuncta^o multi legati, Bœotia,^p Thessalia;^q quibus locis

^a *Isidem.*

NOTÆ

^g *Inter Deos certamen*] Certamen fuit Minervam inter et Neptunum: cum enim Neptunus vel aquas, vel equum produxisset, Minerva vero oleam; hanc prætulerunt Athenienses operibus Neptuni, et hanc suæ urbis tutricem accepere. Neptunus iratus, *δυσβουλία*, id est, *stultitiam*, Atheniensibus inmisit in consultando; Minerva autem, ut ipsis consulta bene cederent, est largita sapientiam. De his vide plura apud D. Augustin. de Civit. Dei, lib. xxviii. quæ ex M. Varrone refert.

^h *Ex sese suos cives*] Elate ex se suos cives genuisse Cicero dicit: hanc enim Cecrops primus dicitur condidisse. Macedoniam inter et Achaïam in ea littorali regione sita fuit, quæ olim Acta, deinde Attica, dicta est. Hauc cum Cares crebris latrociniiis et excusationibus vexarent, auctor omnibus Cecrops fuit, ut, qui tum in agris dispersi habitabant, universim in duodecim oppida commigrarent, seque communirent adversus hostium impetus: quo facto, ipse Cecropiæ, quam a suo nomine appellavit, regem se haud modicis nimirum socii sui opibus declarandum putavit. Tandem aliquibus post sæculis, Athenæ a Minerva, quam

Ἀθήνην vocaverunt, civitas illa dicta est. Vide Strab. lib. ix. et Paus. in Att.

ⁱ *Et eorum*] Civium.

^k *Lacedæmonii*] Lacedæmon urbs clarissima fuit in Peloponneso, quæ et alio nomine Sparta dicta est.

^l *Disciplina*] Accepit a Lycurgo disciplinam Lacedæmon.

^m *Septingentos*] Qua ætate vixerit Lycurgus, nihil certi habetur. Cicero Tuscul. Quæst. lib. v. vixisse ante urbem conditam, an. 700. ait.

ⁿ *Unis moribus*] Justinianus in lib. i. Instit. tit. 1. ait Lacedæmonios moribus vixisse, et Athenienses legibus.

^o *Achaia cuncta*] Achaia cuncta sumitur pro omnibus regionibus quæ se concilio Achaico adjunxerunt, et a Romanis in provinciam redactæ, commune hoc Achaïæ nomen sortitæ sunt: alioquin solitarie sumta accipitur pro Peloponnesi regione, quæ a Ptolemæo 'Propria' dicitur.

^p *Bœotia*] Bœotia est regio in Græciæ finibus, cujus longitudo se ad Atticam porrigit. Dicta vulgo dicitur a 'bove,' cujus ductu ad eum locum Cadmus pervenit. Vide Ovid. Met. iii.

^q *Thessalia*] Regio et pars Macedo-

nuper legatus L. Flaccus,⁵ imperatore Metello,⁷ præfuit. Neque vero te, Massilia,⁸ prætereo, quæ L. Flaccum militem quæstoremque⁶ cognosti; ejus ego civitatis disciplinam¹ atque gravitatem non solum Græciæ, sed haud scio an cunctis gentibus anteponendam dicam: quæ tam procul a Græcorum omnium regionibus, disciplinis linguaque divisa, cum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariæ⁹ fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes ejus instituta laudare facilius possint, quam æmulari. 64. Hisce utitur laudatoribus⁷ Flaccus, his innocentiae testibus, ut Græcorum cupiditati,⁸ Græcorum auxilio resistamus.

XXVII. Quamquam quis ignorat, qui modo¹ unquam mediocriter res istas scire curavit, quin tria Græcorum genera⁵ sint vere? quorum uni sunt Athenienses, quæ gens

////////

tanta omittit Lamb.—4 Codex unus Oxon. sept. inter.—5 Sex codd. Oxon. *legatus Flaccus*.—6 Gulielm. conj. *tribunum militum*. Copulam *que* omittit 5. *cognosti* deest in T. Mox, *jure dicam* 5 X, et plurimæ edd. ante Ernesti; sed illud *jure* omittunt codd. Romm. Faërii, Lombini et Grævii, Gueff. ed. Walz. Lamb. Græv. Pro *regionibus*, T habet *civitatis*. X *lingua quæ*. H *terris cuncta*. C H *abluatur*.—7 C *laudationibus*. Verba, *Græcorum cupiditati*, desunt in C H S T. *cupiditati ut Græcorum* 5 X.

CAP. XXVII. 1 Codex unus Oxon. *qui non modo*. Actutum, *ut quam C. ut quam* 5. *nunquam* al. *mediocriter* deest in 5. Mox, *gens I. habetur* H S 5,

NOTÆ

niæ, Achaïæ finitima.

¹ *Metello*] Metello Cretico legatus fuit.

⁸ *Massilia*] Urbs Galliæ Narbonensis antiquissima, Macedonibus Astyage, Hebræis vero Sedecia imperante, condita; sed vastata, deinde a Phocensibus instaurata est. De hac jam dictum in Orat. pro Font. § 3.

¹ *Disciplinam*] Tanta in æstimatione fuit olim Massiliensium disciplina, ut studio bonarum artium daturi operam, citius ad Massilienses, quam ad Athenienses, juvenes mitterentur. Ita Strabo lib. III. Vide etiam Val. Max. lib. II. tit. de Institut. Antiq.

⁹ *Barbariæ*] Cum fuerit Massilia

urbs maritima, dicitur a Cicerone Barbariæ vicina; quia populi omnes externi Barbari a Romanis vocabantur.

⁸ *Græcorum cupiditati*] Non illos Græcos Athenienses intelligit, sed Asianos, qui Flaccum accusaturi venerant.

⁵ *Tria Græcorum genera*] Quatuor vulgo nominantur ab auctoribus Græcorum populi, Attici, Ionici, Æolici, Dorici, secundum variam eorum dialectum. Tres porro Cicero dicit, quia Attici et Ionici pro uno tantum populo numerabantur, licet eorum lingua maxime discreparet. Attica porro regio est Achaïæ, in qua Athe-

Ionum habebatur; Æoles alteri; Dores tertii nominabantur; atque hæc cuncta Græcia, quæ fama,² quæ gloria, quæ doctrina, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio et bellica laude floruit, parvum quendam locum, ut scitis, Europæ tenet, semperque tenuit. Asiæ maritimam³ oram, bello superatam, cinxit urbibus, non ut munitam coloniis² illam augeret, sed ut obsessam teneret. 65. Quamobrem quæso⁴ a vobis, Asiatici testes, cum⁴ vere recordari voletis, quantum auctoritatis in iudicium afferatis, vosmetipsi describatis Asiam; nec, quid alienigenæ de vobis loqui soleant, sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis,^a memineritis. Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia,^b Mysia,^c Caria,^d Lydia.^e Utrum igitur nostrum est, an ves-

^b Peto.

//////////

Venet. 1483. Hervag.—2 Verba, quæ fama, desunt in uno cod. Faërne. Mox, pluribus art. quæ et imp. χ.—3 C 5 maximam. Mox, cinxit deest in 5. Pro urbibus, χ habet viribus. Pro munitam, 5 minutam. Deinde illam gentem auget Lamb. illam gentem, omisso auget, multi codd. et Venett. 1480. 1483. illa auget Franc. Græv. illam generet Pall. 3. 4. 8. illam generaret cod. Victorii, et Memm.—4 Edd. vet. nonnullæ, et Orell. ut, cum. Mox, rec. relitis 5. Pro afferatis, nonnulli codd. ap. Faërn. deferatis.—5 Nisia 5.—

NOTÆ

næ urbs totius Græciæ nobilissima: Ionia in Asia Minore, provincia ditissima: Æolia in Asia proprie dicta: Doris Græciæ regio iuxta sinum.

² Munitam coloniis] Colonias vulgo statuebant in oris maritimis, quo et tutius ab incursionibus hostium repentinis provinciam vindicarent, et facilius in eam cum exercitu haberent aditum.

^a De genere vestro statuatis] Hortatur illos testes, ut non quid alii, sed quid ipsi apud se et de se communi omnium voce dicere soleant, recorderentur. Hic odiosam Minoris Asiæ, et ejus morum descriptionem proverbii confirmatam affert.

^b Ex Phrygia] Phrygia regio Asiæ est, ejus incolæ Phryges dicti sunt, barbari, ac servili ingenio homines,

qui solis verberibus in officio continentur.

^c Mysia] Mysia regio Minoris Asiæ est ad Hellespontum, ejus incolæ abjectissimi semper habiti sunt. Unde quoties nullius æstimationis hominem volebant designare, Mysorum ultimus dicebatur, ut mox infra Cicero referet.

^d Caria] Regio Minoris Asiæ a Care rege sic nominata; ejus incolæ vilissimi homines semper æstimati sunt, quod mercede militarent, ac in prima acie locati primos hostium impetus sustinentes vitam suam parvi ducerent: unde adagium natum est, 'In Care periculum facere.'

^e Lydia] Lydia regio Asiæ Minoris est, incolarum improbitate famosa, quæ abiit in proverbium, 'Lydi mali.'

trum, hoc proverbium,⁶ Phrygem plagis fieri solere meliorem? [*p.* 160.] Quid de tota Caria? nonne⁷ hoc vestra voce vulgatum est, si quid cum periculo experiri velis, in Care id potissimum esse faciendum? Quid porro in Græco sermone tam tritum atque celebratum est, quam, si quis despicatui ducitur, ut Mysorum⁸ ultimus esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis unquam Græcus comœdiam scripsit, in qua servus primarum partium non Lydus⁹ esset?^c Quamobrem quæ vobis fit injuria, si statuimus, vestro nobis iudicio standum esse de vobis? 66. Equidem mihi¹⁰ jam satis superque dixisse videor de Asiatico genere testium: sed tamen vestrum est, iudices, omnia, quæ dici possunt in hominum levitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiamsi a me minus dicuntur, vestris animis et cogitatione comprehendere.

XXVIII. Sequitur auri illa invidia Judaici. Hoc nimirum est illud, quod non longe a gradibus Aureliis^f hæc causa dicitur: ob hoc¹ crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæsita est. Scis, quanta sit manus, quanta concordia,^g quantum valeat² in concionibus. Submissa³ voce agam, tantum ut iudices audiant: neque enim desunt, qui istos in me, atque in optimum quemque incitent; quos ego, quo id facilius faciant, non adjuvabo.^h 67.

^c In qua servus Lydus non haberet primas personas.

////////

6 Edd. vet. *vetus proverbium*.—7 *Quid? de tota Caria nonne* Orell. cum Wolffio; *Quid? de Caria nonne* conj. Schutz. Mox, in *Caria* edd. ante Lamb. in *care* cod. Grut. in *ea re* Guelf.—8 *C miserorum*; *ς Nysorum*.—9 *Lydius* C H S. *Lidius* *ς*.—10 *Equidem modo* H. *satis supraque* C H T *χ*. Paulo post, *etsi a me* *χ*.

CAP. XXVIII. 1 Ita decem codd. Franc. 1. alique libri; *ad hoc* codd. aliquot ap. Lamb. et liber H. Stephani.—2 *H S T* *ς χ valet*.—3 *Si submissa*

NOTÆ

^f *Gradibus Aureliis*] Gradus Anrelii, seu Aurelium forum, tribunal, et porta ab Aurelio quoque dicta sunt, quo sæpe improborum hominum multitudo ad eandem faciendam conveniebat. Non longe ab illis gradibus

illa causa acta est, ut inde Lælius comparatos homines haberet, quos incenderet in Ciceronem et Flaccum, cum de auro Judaico diceret.

^g *Concordia*] Ironice loquitur.

^h *Non adjuvabo*] Non clara voce,

Cum aurum, Judæorum nomine, quotannisⁱ ex Italia, et ex omnibus provinciis⁴ Hierosolyma^k exportari soleret, Flaccus sanxit^a edicto, ne ex Asia¹ exportari liceret. Quis est,⁵ iudices, qui hoc non vere laudare possit? Exportari^m aurum non oportere, cum sæpe antea senatus, tum, me consule,ⁿ gravissime iudicavit. Huic autem⁶ barbaræ superstitioni^o resistere, severitatis; multitudinem Judæorum, flagrantem^b nonnunquam in concionibus, pro republica contemnere, gravitatis summæ fuit. At Cn. Pompeius, captis Hierosolymis,^p victor ex illo fano nihil attigit.^q 68. Inprimis

^a Vetuit.

^b Tumultuantem.

Pall. Victor. nonnulli ap. Faërn. Franc. 2. Barb. T χ, Venet. 1483. Sic submissa cod. unus Faërn. Franc. 1. et ed. Lamb. prob. Garat.—4 Edd. vett. ex om. vestris prov. Guelf. C H S ε, Rom. Brix. Mediol. Junt. omittunt vestris. Mox, Hierosolymam codd. et edd. omnes ante Ernesti. Verba, Flaccus s. e. n. e. A. e. liceret, desunt in χ.—5 Quid est C. iudex T. voce laudare C.—6 Hic autem ε. Huic tum χ. Mox, pro rep. contendere ε. summæ deest in χ.

NOTÆ

sed submissa dicit; ne illos homines comparatos, ad tumultum excitandum incitet.

ⁱ Quotannis] Religionis nomine a Judæis pecuniæ in provinciis congebantur, eaque Hierosolymam deferbantur.

^k Hierosolyma] Hierosolyma urbs Palestinæ clarissima, et florentissima urbium Orientis est, ut scribit Plin. v. 14. quæ primo Judæorum religione et cultu veri Dei, deinde Christi et redemptionis humanæ mysteriis consecrata est.

¹ Ex Asia] Flaccus vetuit ne ex Asia Hierosolymam pecunia transferretur.

^m Exportari] Ex provincia, vel ex Italia senatus pecuniam transferri vetuit.

ⁿ Me consule] Cicerone et Antonio coss. Pompeius Hierosolymam superavit.

^o Barbaræ superstitioni] Supersti-

tionem dicit barbaram, quia externa erat, nec Romæ solita haberi. Judæorum vero religionem superstitionem appellavit vir ethnicus, nempe legem illam quam a Mose acceperant, et cultus illos qui vero Deo tanta magnificentia exhibebantur: nisi fortasse melius superstitionem vocet, quod Judæi aurum illud, quod ubique colligebant, in Salomonis templo reponerent; quod ab illis religio maxima æstimabatur.

^p Captis Hierosolymis] Nondum confecto bello Mithridatico Judæam domuit Pompeius, et Hierosolymam cepit die jejunii, quo ab omni opere abstinebant Judæi; et eversis mœnibus, in urbem intravit, et regem eorum Aristobulum cepit.

^q Nihil attigit] Cum in penetralia intravisset Pompeius, quo adire nemini, sed solis sacerdotibus licebat, vidissetque stantem hic mensam auream, et sacrum candelabrum, et va-

hoc, ut multa alia, sapienter, quod⁷ in tam suspiciosa^r ac maledica civitate locum sermoni obtrectatorum non reliquit: non enim, credo, religionem et Judæorum, et hostium, impedimento^s præstantissimo imperatori, sed pudorem,⁸ fuisse. Ubi ergo⁹ crimen est? quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum^t probas, judicatum fateris, quæsitum et prolutum^u palam, non negas; actum esse per viros primarios^x res ipsa declarat: Apameæ^y manifesto¹⁰ comprehensum, ante pedes prætoris^z in foro expensum est auri pondo^a centum paulo minus per Sex. Cæsium, equitem Romanum, castissimum hominem atque integerrimum; Laodiceæ^b viginti pondo paulo amplius per hunc ipsum L. Peducæum,¹¹ judicem nostrum; Adramyttii^c

—7 Edd. vett. *sapienter, qui*; Barb. sex codd. Oxon. cod. H. Stephani, Ven. 1480. 1483. Manut. Lamb. *sapienter quod*. Mox, *ac maledicta C.*—8 H X pudori.—9 Ubi igitur H, Lamb. Mox, *quoniam fructum, omisso quidem, χ*. Verba *edictum probas* desunt in eodem codice. Pro *judicatum*, Pautag. legi voluit *indicatum*. Verba, *judicatum f. quæsitum*, desunt in T. Pro *prolutum*, quod exhibent nonnulli codd. Faëni et Gruteri, Memm. Ven. 1480. Junt. Lamb. seqq. *probatum* habent vulgg. ante Faëni. *ploratum* unus cod. Faëni.—10 S T X, Victor. Manut. *manifeste*. Actutum, *deprehensum* cod. H. Stephani, et al. ap. Lamb. Pro *expensum*, C H S, et vet. cod. ap. Ursin. *expressum*. Codd. Faëni et Barb. *esse auri*. Deinde, *Sex. Cæsinium* Pall. nonnulli; *Sex. Cæsinium* alii Pall. *Sex. Cofinium* cod. Victor. *Sextum Cæsinium* Franc. 2. et T. *Sex. Cesium* X.—11 Codd. variant, *Peducæum, Peduceium,*

NOTÆ

sa, et magnam aromatum copiam, et præterea in thesauris pecuniam consecratam, circiter bis mille talentis repositis; nihil horum pietate motus attigit. Vide Jos. Ant. Jud. I. XIV.

^r *Suspiciosa*] Suspiciosa dicitur quæ omnia in pessimam partem interpretatur.

^s *Impedimento*] Solus pudor prohibuit, quominus Pompeius, Hierosolymorum victor, aliquid attingeret de isto fano.

^t *Edictum*] Tulit edictum Flaccus, ne pecunia ex Asia asportaretur, quod idem Cicerone consule senatus antea judicavit.

^u *Prolutum*] Aurum quod Judæi exportabant, deprehensum fuit.

^x *Viros primarios*] Per Cæsium, Peducæum, et Domitium, equites Romanos, tota res illa peracta est.

^y *Apameæ*] Apamea urbs est Phrygiæ ad Marsyæ fluminis ostia, quæ Cibotos olim appellata est.

^z *Ante pedes prætoris*] Aurum deprehensum Apameæ ponderatum est ante pedes Flacci prætoris, qui in loco editiore sedebat.

^a *Auri pondo*] Pondo proprie significat pondus duodecim librarum, vox hæc *pondo* pluraliter tantum effertur. Unde unum pondo non dicimus, sed per 'libram' effertur.

^b *Laodiceæ*] Laodicea urbs Cælesyriæ.

^c *Adramyttii* [*Adrymeti*] *Adrymetii*

per Cn. Domitium, legatum. 69. Pergami^d non multum.^e Auri ratio constat: aurum in ærario est: furtum non reprehenditur: invidia quæritur:^f á judicibus¹² oratio avertitur: vox in coronam^g turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Læli, est,¹³ nostra nobis. Stantibus Hierosolymis,^h pacatisque Judæis, tamen istorum religio sacrorum a splendore hujus imperii, gravitate nominis nostri, majorum¹⁴ institutis, abhorrebat: nunc vero hoc magis, quod illa gens, quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis:ⁱ quam cara Diis immortalibus^k esset, docuit, quod est victa, quod elocata,^l quod servata.^m

Puducem. Nonnulli habent *C. Lucum Ped.* vel, *Cl. Ped.* vel, *C. L. Ped.* vel, *Cn. Lucium Ped.* Mox, *Adrumeti* edd. vett. *Adrimeti* C S. *Adrimeti* χ. *Hadrumentum* Franc. 1. *admitti* Franc. 2. et ed. 1480. *Adramyttii* est e conj. Camerarii. *legatum* deest in χ.—12 Cod. ζ *a judice*; χ *a judiciis*. Gruteri cod. *advertitur*; cod. Victorii, Memm. Pall. T χ *convertitur*.—13 Verbum *est* omittit C.—14 Cod. χ *malorum*. Mox, in eodem *abhorreat*; *abhorrebant* C. Mox, pro *elocata*, Gueif. habet *est locata*; Græv. conj. *pacata*. Pro *servata* Junt. habet *serva*; al. *serva facta*; Pantag. conj. *enervata*; Withof. conj. *victa*, quod *derelicta*, quod *servire coacta*; Schütz. suspic. *victa*, quod *subacta*, quod *elocata*.

NOTÆ

legendum videtur; Adrymetum enim est in Africa: hæc autem urbs in iis locis esse debuit, de quibus Cicero loquitur.

^d *Pergami*] Pergamus urbs est Asiæ Minoris non longe a Caico fluvio distans, sic dicta quod in rupe altiori sita sit: olim enim Pergama omnia loca editiora dicebantur.

^e *Non multum, &c.*] Id est, quot auri pondo expensa sint, non certum est.

^f *Invidia quæritur*] Injuriam quam sibi factam esse volunt Asiani in Flaccum derivant: ea de re non agunt apud iudices, sed apud multitudinem, quam facile sperant se in eum esse concitatuos.

^g *Vox in coronam*] Corona consensu est et turba circumstans. Est autem translatio a corona, qua caput præcingitur.

^h *Stantibus Hierosolymis*] Antequam devincerentur a Pompeio Judæi, dicit eos abhoruisse a Romanorum religione; non immerito, quia veram religionem Judæi, impiam et falsam Romani sequebantur.

ⁱ *Ostendit armis*] Cum arma sumere contra imperium Romanum Judæi, ostenderunt quam ab imperio Romano alieni essent.

^k *Diis immortalibus*] Ait quod Diis cara non fuerit Judæorum religio, quod nempe eam non adjuverint, sed vinci ab hostibus Romanis passi sint.

^l *Elocata*] Gens illa Judæorum loco et dignitate dejecta est, et subdita Romanorum tributo: translatio est a fundo, qui locatus est.

^m *Servata*] Non est excisa penitus, ut urbes quæ a victoribus diripiebantur.

XXIX. 70. Quamobrem, quoniam, quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem^a esse conversum; veniamus jam ad civium Romanorum querelas. Ex quibus sit sane prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane,^a injuriæ factum est? Negotiaris² in libera civitate.^b Primum patere, me esse curiosum:^c quousque^a negotiaberis? præsertim cum sis isto loco^b natus: annos jam triginta in foro versaris;^c sed tamen in Pergameno:^d [p. 16L.] longo intervallo, si quando tibi peregrinari commodum est,^d Romam venis:³ affers faciem novam,^e nomen vetus,^f purpuram Tyriam.^g In qua tibi invideo, quod unis vestimentis tamdiu lautus^e es. 71. Verum esto: negotiari libet: cur non Pergæ?⁴ Smyrnæ? Trallibus? ubi et multi cives Romani sunt, et jus a nostro magistratu^f dicitur. Otium te delectat: lites, turba, prætor, odio est:⁵ Græcorum libertate gaudes. Cur ergo unus tu Apollonidenses,⁶ amantissimos

^a Quamdiu.^b Ista dignitate.^c Facis mercaturam.^d Libet.^e Ornatus.^f Prætor Romano.

//////////

CAP. XXIX. 1 H laudes.—2 Negotians C. Mox, quousque negotiaberis H. Deinde, si illo ε. sis illo H S χ. anno jum C ε. Paulo post, in ante Perg. deest in H S ε, et quibusdam edd. ante Lamb.—3 Naug. Cam. Steph. advenis.—4 Ita Naug. Beck. Schütz. Pergami codd. et edd. vet.—5 Ita Grut. et Schütz. 'tura e conj. videtur esse.' Orell. lites, turbæ, prætor odio est Faërn. Beck. Orell. lites, turbæ P. R. odio est Venet. Junt. Crat. Hervag. Camer. Græv. probante Garat. lites turbæ Populus Romanus al. lites, turba, prætor odiosi Naug. Steph. ed. 1584. lites, turbæ, prætor Romanus odio est Lamb. 1566. Pro libertate, C liberalitate; Franc. 1. levitate.—6 Ita codd. Lambini; Apollonidienses Naug. et Græv. Apollonienses sex codd. Oxon. Franc. 1. 2. et edd. omnes ante Victor. fidelissimos socios sex codd. Oxon. Mox, habes, ut Mith. aut pater ε. Pro habuerit omnes codd. Venet. 1480. Junt. Beck. Schütz.

NOTÆ

^a Deciane] Decianus fuit unus e Lælii subscriptoribus, quem non audiendum esse testem contra Flaccum ostendit Cicero, quia ab eo prætor avaritiæ et crudelitatis damnatus fuerat.

^b Civitate] Apolloniæ negotiabatur in libera civitate.

^c Curiosum] Curiosus dicitur, qui in res alienas et negotia inquirat.

^d Pergameno] Reprehendit Deciam Delphi. et Var. Clas.

num quod Pergami negotiaretur in extremo et Asiatico foro.

^e Faciem novam] Redit nigra facie, Asianorum more, qualis Romanorum non est.

^f Nomen vetus] Quia idem semper retinuit suum nomen.

^g Purpuram Tyriam] Gerebat vestem rubram et tinctam purpura Tyria, quæ omnium celeberrima fuit.

populi Romani fidelissimosque socios, miseriores habes,^g quam aut Mithridates, aut etiam pater tuus habuerit unquam? cur his per te frui libertate sua, cur denique esse liberis non licet? Homines sunt tota ex Asia^h frugalissimi, sanctissimi, a Græcorum luxuria et levitate remotissimi, patresfamilias suo contenti, aratores, rusticani: agros habent et natura perbonos, et diligentia culturaque meliores. In hisce agris tu prædia habere voluisti:⁸ omnino malletm, (et magis erat tuum, si te crassiⁱ agri delectabant) hic alicubi in Crustumino,^h aut in Capenatiⁱ paravisses. 72. Verum esto: Catonis est dictum,⁹ Pedibus compensari pecuniam.^k Longe omnino a Tiberi ad Caicum;^l quo in loco¹⁰ etiam Agamemnon^m cum exercitu errasset, nisi

^g Facis.

^h Totius Asiæ.

ⁱ Pingues.

~~~~~

Orell. legunt *habuit*, probantibus Lamb. et Huld.—7 C H S *5 tota Asia*. Mox, *luxuriæ* 5.—8 Franc. 1. et C *noluisti*; et sic in H S a m. sec. et ante *magis* deest in C H S 5. et m. e. t. s. t. c. a. *delectabant* omittuntur in 5. *si te jam crassi* Franc. 1. Mediol. *si jam te crassi* C H S. *sed te crassi* Barb. et Pall. omnes; *sed te magis crassi* Franc. 2. *omnino malle magis erat tuum* (si te jam crassi delect.) hic alicubi cod. Grnt. unde ille, *omnino male; magis erat tuum* (si t. jam crassi del.) hic, &c. Venet. 1480. *habet omnino malletm, et magis erat tuum, si te magis Crassi a. del.* Venet. 1483. *omnino malletm, magis erat tuum, si jam te crassi, &c.*—9 Oliv. e Victor. *edictum*.—10 C H S *quo loco*. Mox, *Agamemno* T. *Agameno* 5. *ducem Thelephum* C.

NOTÆ

^h *Crustumino*] Crustuminum Italiæ oppidum est prope Veios, non longe ab urbe Roma; cujus sænum in fundo noxium, extra vero saluberrimum, ut Plin. refert lib. II. et III.

ⁱ *Capenati*] Capena oppidum fuit non longe ab urbe Roma. Inde Capenas gentile nomen.

^k *Pedibus compensari pecuniam*] Dicebat Cato fructu et libertate agrorum longinquam profectionem et impensas compensari; quia quo remotior est fundus, eo vilis emitur.

^l *A Tiberi ad Caicum*] Caiens fluvius ex Mysia fluit, et sæcundos agros alluit: Tiberis vero in Italia steriles quandoque interfluit, Crus-

tumios inprimis et Capenates in Etruria.

^m *Agamemnon*] Cum Græci ad bellum Trojanum profecti essent, aiunt eos in Mysiam delatos fuisse ad Tenthrianiam, urbem Telephi, quam Trojam rati vastaverunt. Illis occurrit Telephus, filius Tenthrantis, rex Mysorum: data pugna sauciatus fuit Telephus ab Achille. Cum vero se sanari nisi ab auctore ab oraculo accepisset, ab Achille obtinuit, ut vulneri mederetur, et se Græcis ductorem ad Trojam futurum esse promissit. Historia fabulose a poetis excogitata, de qua Aristides. Porro Agamemnon dux fuit Græcorum.

ducem Telephum invenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum: regio delectavit: emissas.ⁿ xxx. Amyntas est genere, honore, existimatione, pecunia, princeps illius¹ civitatis; ° cujus socrum, mulierem imbecilli consilii, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese; et, cum illa, quid ageretur,^p nesciret, in possessione prædiorum ejus familiam suam collocavit: uxorem abduxit² ab Amynta prægnantem, quæ peperit apud Decianum filiam, hodieque apud Decianum est uxor Amyntæ et filia. 73. Numquid harum rerum a me fingitur, Deciane? sciunt hæc omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt denique³ nostri homines, sciunt mediocres negotiatores. Exsurge, Amynta: repete a Deciano, non pecuniam, non prædia: socrum denique sibi habeat: restituat uxorem: reddat misero patri filiam: nam⁴ membra, quæ debilitavit lapidibus, fustibus, ferro, manus quas contudit, digitos quos confregit, nervos quos contudit, restituere non potest: filiam, filiam, inquam, ærumnoso patri, Deciane, redde. 74. Hæc Flacco non probasse te^q miraris? cui, quæso,⁵ tandem probasti? Emptiones falsas,^k prædiorum proscriptiones⁶ cum mulierculis, aperta circumscriptione,^l

^k Fictus.^l Deceptione.

CAP. xxx. 1 Voc. *illius* deest in C. Mox, *hujus socrum* Barb. edd. veti. Beck. Orell. *imbecillis* H.—2 Cod. *χ* adduxit. Mox, *pregnante* in eodem, in quo etiam verba, *filiam h. a. Decianum*, de-sunt. *est et uxor* Barb. Venett. 1480. 1483. Naug. Hervag. Manut. Olivet. Lall. Beck. Orell.—3 Voc. *denique* deest in *ς*, non improb. Huldr.—4 Particula *nam* deest in sex codd. Oxon. Mox, *quos contulit χ. quos fregit* idem cod.—5 Sex codd. Oxon. *quasi*.—6 Pall. *præscriptiones*, hic et infra; ST *perscriptiones*; S *ς χ* cum mulieribus. Mox, *tutor his verbis* Guelf. *utor his verbis* C H S. *utor his rebus* *ς χ. legibus* deest in

NOTE

ⁿ *Emissas*] Pungit Deciani furta, atque, quod debuisset fundos emere quos sibi usurpavit.

^o *Civitatis*] Apolloniæ civis erat iste Amyntas; cujus socrum Decianus sibi ita devinxit, ut in ejus possessiones involarit.

^p *Quid ageretur*] Quid a Deciano ageretur nesciebat inepta mulier.

^q *Flacco non probasse te*] Propter hanc crudelitatem Decianus damnatus est a Flacco; quam crudelitatem cum motu ad indignationem amplificat.

fecisti: tutor his rebus Græcorum legibus^r ascribendus^m fuit. Polemocratem⁷ scripsisti,^s mercenarium et administrum consiliorum tuorum: adductus est in iudicium Polemocrates de dolo malo et de fraude a Dione, hujus ipsius tutelæ nomine.^t Qui concursus ex oppidis finitimis undique! qui dolor animorum! quæ querela! Condemnatus est Polemocrates sentiis omnibus, irritæ venditiones,⁸ irritæ proscriptiones.^u Num restituis?⁹ defers ad Pergamenos, ut illi reciperent in suas literas publicas præclaras proscriptiones et emtiones tuas: repudiant, rejiciunt.^x At qui homines?¹⁰ Pergameni, laudatores tui. Ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamenorum, quasi honorem majorum¹¹ tuorum^y assecutus esses: et hoc te superiorem putabas esse, quam Lælium, quod te civitas Pergamena laudaret. Num honestior est civitas Pergamena, quam Smyrna?^{12z} at ne ipsi quidem dicunt. XXXI. 75.

^m Interponendus.

cod. Faëni.—7 *Ptolemocratem* S. *Polemocratem* χ. Paulo post, *Ptolemecrates* Lamb. in marg. adiectus est C. et de fraudatione cod. H. Stephani; et de fraudatione Pithæus; et de fraude ad Jovem Pal. 1.—8 Codd. quidam ap. Grut. *reuditionis*. Mox, *perscriptiones* S T. *præscriptiones* al. ap. Græv.—9 Ita cod. Gruteri, Franc. 2. Barb. S T & χ, et edd. vett. *Non restituis* codd. aliquot, Manut. Lamb. Grut. Græv. Mox, *recipiant* Beck. e uno cod. Oxon.—10 *Atque homines sex* codd. Oxon.—11 Nonnulli codd. ap. Græv. *majorem*. Mox, *secutus esses* H S T & χ. *esse putabas* Faëni.—12 Ita cod. H. Steph. ed. Wald. Beck. Schntz. *Smyrnæa* Camer. Lamb. Hervag. Orell. et sic edere

NOTÆ

^r *Græcorum legibus*] Tam Romanorum, quam Græcorum legibus mulieres in potestate tutorum fuerunt, ut diximus de Romanis in Orat. pro Murena.

^s *Scripsisti*] Tutorem scripsisse illius mulierculæ Decianus Polemocratem dicebat.

^t *Nomine*] Propter hanc ipsam tutelam vocatus est in iudicium de dolo malo: dolus autem malus est machinatio quædam alterius decipiendi causa.

^u *Irritæ proscriptiones*] Proscribere est libellum affigere, quo res cognos-

catur esse venalis, aut libello publice fixo aliquid edicere, et denuntiare.

^x *Rejiciunt*] Postulationes Deciani rejiciunt omnes etiam Pergameni, quorum laudationibus gloriabatur.

^y *Majorum tuorum*] Deciani majores viri boni in hac civitate habitii sunt.

^z *Quam Smyrna*] Ridet laudes, quæ tum a Pergamenis, tum a Smyrnæis illi datæ sunt, cum utrique sint levissimi. Smyrna autem urbs fuit Ioniz.

Vellein tantum habere¹ otii, ut possem recitare psephisma Smyrnæorum, quod fecerunt in Castricium mortuum: primum, ut in oppidum introferretur;² quod aliis non conceditur:³ deinde, ut ferrent ephebi:⁴ postremo, ut imponeretur aurea corona mortuo. Hæc P. Scipioni,⁵ clarissimo viro, cum esset Pergami mortuus, facta non sunt. [p. 162.] At Castricium quibus verbis, Dii immortales! 'decus patriæ, ornamentum populi Romani, florem juventutis' appellant. 76. Quare, Deciane, si cupidus es gloriæ, alia ornamenta⁶ censeo, quæras. Pergameni te deriserunt. Quid? tu ludi^a te non intelligebas, cum tibi hæc recitabant; 'clarissimum virum,'^d præstantissima sapientia, singulari ingenio?' mihi crede, ludebant.² Cum vero coronam auream literis^e imponebant; re vera non plus aurum tibi, quam monedulæ committebant.^f Ne tum quidem hominum ve-

¹ Sepeliretur.

⁶ Alias laudes.

^a Derideri.

////////

volebat Beck. *Zmyrnæa* vet. cod. Lambini; *Smyrne* Barb. Venet. 1483. *Smyrnæ* Junt. Grut. Græv. Vid. Sanct. Minerv. iv. 4. et Perizon. ad eum ii. 3. Pro *at ne* C H S ς χ habent *anne*; etiam Garat. in Venett. 1480. 1483. Naug. et Hervag. invenit *an*; unde conj. *Smyrnæa*? *an ipsi*. Verba, *at ne i. q. d. V. t. h. o. ut possem*, desunt in T. laudaret. Nam h. e. c. Pergamena omituntur in χ . pro *ipsi* ς habet *ipsæ*.

CAP. XXXI. 1 C H S ς χ habere *me*. Mox, *psephismata* S. quæ Naug. Manut. Cam. Steph. Deinde, a verbis, *primum ut in op.* usque ad § 83. *quod ait Lucceius*, ingens est lacuna in codd. tantum non omnibus.—2 Lamb. conj. *illudebant*. Mox, pro *monedulæ*, quod habent Naug. Hervag. Manut. et seqq. *monedium* legitur in Crat. emendavit jam Peuting. ex Isidor. Orig. xii. 7. ubi est *monedulæ committendum*; unde Ernesti conj. *monedulæ committendum puta-*

NOTÆ

¹ *Aliis non conceditur*] Cicero in lib. de Leg. refert antiquis fuisse vetitum combui intra urbem cadavera; quod illi incendiorum periculum timerent.

² *Ephebi*] *Ephebus* vox Græca est, et apud Latinos usurpatur de iis, qui media pueritiam inter et adolescentiam ætate sunt.

³ *P. Scipioni*] Cum Scipio Nasica Pontifex Max. Tiberium Gracchum occidisset, et hac de causa plebs esset infensus, ei legatio libera a senatu in Asiam decreta est, ubi

prope Pergamum mortuus est.

^d *Clarissimum virum*] Verba sunt laudationis quæ a Pergamenis data est Deciano; quam ironicam ait esse Cicero.

^e *Literis*] Cum scripto et decreto suo decernebant ei coronam, perinde agebant, ac qui aurum committunt monedulæ.

^f *Monedulæ committabant*] *Monedula* genus est avis auri et argenti furacissimæ, quod mira calliditate aufert, et condit.

nustatem et facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergameni proscriptiones,⁴ quas tu afferebas, repudiaverunt. P. Orbis,^g homo et prudens⁵ et innocens, contra te omnia decrevit. XXXII. In P. Globulum,^{1 h} meum necessarium, fuisti gratiosior. Utinam neque ipsum neque me poeniteret! Flaccum in curiaⁱ decrevissent. 77. Veridicas adjungis² causas inimicitiarum, quod patri L. Flacci, ædili curuli, pater tuus, tribunus plebis, diem dixerit.^k At istud, ne ipsi quidem patri Flacci valde molestum^l esse debuit; præsertim cum ille, cui dies dicta est, prætor postea factus sit, et consul: ille, qui diem^m dixit, non potuerit privatus in civitate consistere. Sed, si justas³ inimicitias putabas, cur, cum tribunus militum Flaccus esset, in ejus legione miles fuisti, cum tibi per leges militares effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem præ-

bant.—4 Ita cod. H. Steph. et sic entend. Camer. *perscriptiones* Crat. Grut. al. vet. *descriptiones* Manut.—5 Græv. maluit *prudens*.

CAP. XXXII. 1 Ita Naug. et seqq. In P. Globium Crat. Hervag. Apud P. Globulum de conj. Schntz. probante Orell.—2 Ita Crat. Hervag. Cam. Grut. Græv. Beck. *Flaccum in curia decrevissent veridicas. Adjungis* Orell. *Flaccus vi et injuria decrevit: motus paternis odiis: verasque adj. cod. H. Steph. unde Flaccum dicis vi et injuria decrevisse motum paternis odiis, verasque adj. scripsit Schntz. Flaccum inimicitiiis et iracundia incitatum decrevisse dicis. Et vero adj. Lamb. 1566. Flaccum elatum iracundia decrevisse dicis Et vero adj. Lamb. in marg. ed. 1584. Flaccum in curia decrevisse injuriam dicis: adjungis conj. Panta. Flaccus, ais, injuriam decrevit, motus paternis odiis: verasque adj. conj. Wolff. 'Locus manifesto corruptus. Mili in mentem venit, Flaccum iracunde (vel iracundia) decrevisse in te absentem dicis. Adjungis causas, &c.' Orell. Mox, patri L. Flacco conj. idem Orell. et paulo post, patri Flacco. Crat. Hervag. Cam. habent nec ipsi quidem.—3 Sed si istas Crat. Hervag. Mox, in illius legione Crat. Hervag. Tum, tibi omittunt eadem edd. uncis inclusit Orell.—*

NOTÆ

^g P. Orbis] Orbis prætor fuit in illis provinciis.

^h P. Globulum] Globulus e Servilia gente erat, qui tribunus plebis obstitit C. Cornelio collegæ, invito senatu legem ferenti, ne quis, nisi per populum, legibus solveretur.

ⁱ Flaccum in curia] Deest hic aliquid: quid sit, non facile est conjicere.

^k Diem dixerit] Diem dicere est

vocare in jus apud populum.

^l Valde molestum] Non fuit molestum Flacco patri a tali homine vocari in judicium, quia ad summos honores pervenit: fuit enim tribunus militum, deinde quæstor, tandem ædilis, prætor, et consul.

^m Ille, qui diem] Accusator vero pater Deciani non potuit Romæ manere vel propter egestatem, vel propter judicium quod subiit.

tor te,⁴ inimicum paternum, in consilium vocavit? ^a * quæ quidem quam sancte solita sint observari, scitis omnes. 78. Nunc accusamur ab iis, qui in consilio nobis fuerunt. Decrevit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac censuit senatus? In absentem^o decrevit.⁵ Cum ibidem esses, cum prodire nolles; non est hoc in absentem reum. (*Senatusconsultum*,^p et *decretum Flacci*.) Quid, si non decrevisset,¹ sed edixisset?⁶ quis posset vere reprehendere? Num etiam fratris mei literas, plenissimas humanitatis et æquitatis, reprehensurus es?⁷ quas easdem mulieri^r a me datas, apud Pataranos^s requisivit.⁸ Recita literas Q. Ciceronis: (*Literæ Q. Ciceronis*.) 79. Quid? hæc Apollonidenses,⁹ occasione facta,^b ad Flac-

^b Data.

4 Ita de Cam. et Augustini conj. Lamb. et seqq. Cum a. per te codd. cum edd. vett. Crat. Hervag. Cam. 'Vocavit * quæ'] Nihil deest. Schutzius cum Ernesti lacunam hic statuentem egregie adjuvarunt typothetæ, sic dantes, in consilium quæ vocavit * * quidem quam. Mox, accusantur ed. 1584. Grut. errore typogr.' Orell. Pro fuerunt, quod exhibent Faërn. Lamb. et seqq. faverunt legunt Crat. Hervag. Camer. adfuerunt cod. H. Steph. et Beck.—5 Lamb. de conj. Pantag. delet decrevit. Paulo post, abs. reum decernere cod. H. Steph. et Schütz. decernere in abs. reum Lamb.—6 Ita codd. Lambini et Steph. Manut. Lamb. et seqq. dirisset vet. liber Ursini, Crat. Nang. Hervag. addixisset conj. Augustin.—7 Verbum es omittunt Crat. Hervag. Camer. Steph.—8 'Ita Nang. seqq. nisi quod mulieres T, mulieribus... requisivit Lamb. Locus corruptus. quas easdem mulieri a me datas apud * requisivit Crat. Hervag. Ex hoc loco manifestum fit, post Crat. et Hervag. Nangerium aut licentissime in hoc toto capite versatum esse, aut, quod non prorsus incredibile est, habuisse exactius aliquod ἀπόγραφον cod. Peutingermani, vel similius. Unde enim h. l. accepimus Pataranos, (ceterum Nang. divisim, Patara nos,) nisi aut e conj. libidiosa fere; aut e codd. Mss.? quæ easdem mulieres amandatos apud Pataranos requisivit conj. Pantag. multis prob.' Orell. Mox, Recita l. Q. Cic. desunt in cod. H. Steph. Literæ Q. Ciceronis desunt in Nang. Hervag. Manut.—9 Apollonidienses hic et paulo post Græv. Pro

NOTÆ

^a In consilium vocavit] Consilium concessus est eorum qui causam vel publicam vel privatam cum prætore aut iudice cognoscunt.

^o In absentem] Non decrevit contra absentem, siquidem eodem erat in loco, quo Flaccus.

^p Senatusconsultum] Hic recitatum est Flacci decretum, ut pateret cum senatus decreto consentire.

^q Decrerisset] Decernitur jure causa cognita; edicatur, quod pro imperio fit; potuit autem edicere cum prætor esset.

^r Mulieri] Amyntæ uxorem, vel filiam ejus intelligit.

^s Pataranos] Patara urbs Lyciæ fuit.

^t Apollonidenses] Apollonia, a qua Apollonidenses, urbs Phrygiæ fuit.

cum detulerunt? Apud Orbium^u acta non sunt? ad Globulum delata non sunt? Ad senatum nostrum, me consule,^x nonne legati Apollonidenses omnia postulata de injuriis unius Deciani detulerunt? At hæc¹⁰ prædia etiam in censu dedicavisti.^e Mitto, quod^y aliena; mitto, quod possessa per vim; mitto, quod convicta^z ab Apollonidensibus; mitto, quod a Pergamenis repudiata: mitto etiam, quod a nostris magistratibus^a in integrum¹¹ restituta: mitto, quod nullo jure,^b neque in re, neque in possessione tua. 80. Illud quæro, sintne¹² ista prædia censui censendo:^c habeant jus civile:^d sint, necne sint,^e mancipi: subsignari apud ærarium,^f apud censorem possint: in qua tribu^g denique ista prædia censuisti? Commisisti,¹³ si tempus^h

^e Retulisti in censum.

^d Pendeant ex jure civili.

////////

occasione Lamb. conj. censione; Gulielm. concursione; Oliv. e Lamb. affert potestate.—10 Ita de Lambini conj. emend. Ernesti et Beck. *Adhæc* al. Pro in censu, Cam. Hervag. Crat. Lamb. habent incensu; Cujac. conj. in censum. Actutum, dicasti conj. Lamb.—11 'Forte in integrum est insititium.' Ernesti. Mox, nullo in jure, neque re, neque poss. Crat. nullo in jure, neque in re, neque poss. Naug.—12 Crat. Hervag. Naug. suntne. Mox, civile, necne; sint, necne, mancipi Lamb.—13 Promisisti Manut. et Græv. e vet. lib. et sic cod. H. Steph. qui mox, post tributum, addit te non recusaturum, non improbante Garaton.—

NOTÆ

^u Apud Orbium] Orbis prætor fuit in Asia ante P. Globulum.

^x Me consule] Consule Cicerone, Flaccus prætor urbanus erat.

^y Mitto, quod] Id est, quod aliena sint.

^z Convicta] Hæc prædia judicio Deciano ademta sunt ab Apollonidensibus.

^a A nostris magistratibus] A duobus Asiæ prætoribus Orbio et Flacco restituta sunt, quia per vim ablata fuerant.

^b Nullo jure, &c.] Ad ea prædia nullum jus habebat Decianus.

^c Censui censendo] Censui censendo agri proprie appellantur, qui et emi

et venire jure civili possunt.

^d Habeant jus civile] Habere jus civile est dependere a jure civili.

^e Sint, necne sint, &c.] Id est, ita sui juris sint, ut abalienari possint.

^f Subsignari apud ærarium, &c.] Subsignari apud ærarium, idem est, ac referri in publicas tabulas, quæ in ærario a censoribus servantur.

^g In qua tribu] In sua quisque tribu censebatur. Petit autem in qua tribu censi potuerint ejus prædia, cum apud socios sint.

^h Commisisti, si tempus, &c.] Commisisti, id est, effecisti, ut si aliquod gravius bellum exoriretur, pro quo colligenda esset pecunia, duplex tibi

aliquod gravius accidisset, ut ex iisdem prædiisⁱ et Apollonide et Romæ imperatum esset tributum. Verum esto : gloriosus fuisti : voluisti magnum agri modum censi, et ejus agri,^f qui dividi plebi Romanæ^k non potest.¹⁴ Census es præterea numeratæ pecuniæ centum triginta^l H-S millia.¹⁵ Eam opinor tibi numeratam non esse abs te. Sed hæc omitto. Census es mancipia^m Amyntæ : neque huic ullam in eo fecisti injuriam ; possidet enim ea mancipia Amyntas. Ac primo quidem pertimuit, cum te audisset servos suos esse censum.ⁿ Retulit ad jurisconsultos.^o Constabat inter omnes, si aliena censendo^o Decianus sua facere posset, eum^{*} [maximam habiturum esse familiam.¹⁶ Responsum est, ejus facta non videri. Idem visum est postea Flacco, cum rem cognosceret : itaque decrevit].

XXXIII. 81. Habetis causam inimicitiarum, qua causa inflammatus Decianus ad Lælium detulerit hanc opiam^h accusationem. Nam ita questus est Lælius, cum

ⁱ Habere multos agros.

^f Et eos agros.

^o Consultuit jurisconsultos.

^h Uberem.

////////

14 Ernesti conj. posset.—15 Crat. Naug. Orell. *numeratæ pecuniæ CXXX.* Hervag. n. p. *centum triginta millia* ; Manut. conj. n. p. *CXXX H-S.*—16 Hervag. Cam. *eum m. h. esse domina* ; al. e vett. lib. *eum m. h. esse prædia* ; cod. H. Steph. *eum maximam h. esse rerum omnium copiam*. Verba uncis inclusa sunt e marg. vet. cod. ‘ Ingeniosum, nec tamen probabile est recentioris alienjus grammatici supplementum. Stephanianum æ Læmbinianum conflavit Schütz. *eum . . . copiam. Responsum . . . decrevit.* Orell.

NOTE

persolvendum esset tributum, Apollonide alterum, alterum Romæ.

ⁱ *Ex iisdem prædiis*] Ex prædiis quæ censa erant, æstimatione, tributum imponebatur unicuique.

^k *Dividi plebi Rom.*] Qui liberi sunt agri populo Rom. dividi non possunt, quia ex jure Romano non dependent ; agri enim qui censi non erant, muletæ nomine populo dividebantur.

^l *Centum triginta, &c.*] Tredecim librarum millia.

^m *Census es mancipia*] Id est, detu-

lit in suum censum omnes servos : mancipia etiam sumuntur pro illis bonis, quæ postea mobilia vocaverunt.

ⁿ *Servos suos esse censum*] Timuit Amyntas cum illi renuntiatum est, servos illius esse censos, et inter bona sua retulisse Decianum.

^o *Censendo*] Responsum est a jurisconsultis, si aliena in censum suum referre posset, brevi amplissima bona habiturum esse Decianum.

de perfidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit,^p qui causam ad me detulit, quem ego sum secutus; is a Flacco corruptus est, is me deseruit ac prodidit. Siccine tu auctor^q tandem^z eum,^r cui tu in consilio fuisses, apud quem omnes gradus dignitatis tuæ retinuisses, prudentissimum hominem, nobilissima familia natum, optime de republica meritum, in discrimen omnium fortunarum vocavisti? Sed defendam^s Decianum; qui tibi in suspicionem nullo suo delicto venit. 82. Non est, mihi crede, corruptus.^t Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur?ⁱ ut duceret^k iudicium? cui sex horas^u omnino lex dedit. Quantum tandem ex his horis detraheret, si tibi⁴ morem gerere voluisset? Nimirum illud est, quod ipse suspicatur.⁵ Invidisti ingenio subscriptoris tui:^x quod ornabat facile locum, quem prehenderat,^y et acute testes interrogabat, aut circumveniebat;¹⁶ fortasse fecistis^z et tu, et populi sermo,

ⁱ Emeretur.^k Produceret.^l Decipiebat.

//////////

CAP. XXXIII. 1 Camer. *optimam*.—2 Breminius conj. *tu auctore tantum*. Mox, pro *fuisses*, Crat. Naug. Cam. Victor. Manut. legunt *fuisses*; cod. H. Steph. *adfuisses*.—3 *Scilicet defendam* Crat. Hervag. Camer. Græv. Orell. Oliv. Lall.—4 Cod. H. Steph. *nisi tibi*.—5 Hervag. *suspiciabatur*. Eadem ed. mox omittit *tui*. Mox, pro *facile*, quod habent Naug. Cam. Grut. Græv. Beck. *facete* legunt Lamb. Schutz. Orell. *facere* Crat. Hervag.—6 Crat. et Orell. omittunt *circumveniebat*, spatio relicto, quod Hervag. et seqq. exhibent ex arbitrario supplemento. Mox, *fortasse fecisti et tu, ut populi sermone exciperes* Hervag. Cam. *f. fecisti et tu et populi sermo ne exciperes* Steph. Grut.

NOTÆ

^p Qui mihi auctor fuit] Inducit hic loquentem Lælium.

^q Siccine tu auctor] Convertit orationem ad Decianum.

^r Eum] Invehitur in Decianum, quod ausus sit Flaccum in periculum bonorum vocare.

^s Defendam] Ostendit probabile non esse a Flacco corruptum esse Decianum.

^t Corruptus] A Flacco corruptus non est Decianus.

^u Cui sex horas] Horæ in causis publicis lege ita constituebantur, ut

semper plures defensori, quam accusatori, darentur. Ita in causa Milonis duæ horæ accusatori, et tres reo permixtæ sunt. At in causis repetundarum, tres tum accusatori, tum defensori, concedebantur.

^x Subscriptoris tui] Subscriptores dicebantur, qui accusationi ejus qui rei nomen detulerat, subscribebant.

^y Locum, quem prehenderat] Cum multi essent in eadem causa accusatores, sua cuque pars agenda deferrebat.

^z Fortasse fecistis] Id est, effecis-

ne exciperes. Idcirco Decianum usque ad coronam applicuisti.^{m7} Sed, ut hoc verisimile est, ita⁸ haud verisimile, Decianum a Flacco esse corruptum. S3. Ita scitote, iudices, esse cetera:⁹ vel quod ait Luccius,^a L. Flaccum¹⁰ sibi dare cupisse, ut a fide se abduceret,^a sestertium vicies.^b Et cum tu accusas avaritiæ, quem dicis sestertium vicies¹¹ voluisse perdere? nam quid emebat, cum te emebat? ut ad se transires? ^b quam partem^c causæ tibi daremus? an ut enuntiares¹² consilia^c Lælii? qui testes ab eo prodirent? quid? nos non videbamus habitare una? quis hoc nescit? tabulas^d in Lælii potestate fuisse, num dubium est? an, ne vehementer, ne copiose accusares?^d Nunc¹³ facis suspicionem: ita enim dixisti, ut nescio quid abs te

^m *Produxisti apud populum.*^a *Faceret se pravaricatorem.*^b *Partes ejus defenderes.*^c *Revelares consilia.*^d *Ut esses lenior in accusatione.*

Græv. *f. fecisti et ut populi sermonem exciperes* Lamb. *f. fecisset, ut ex populi sermone excideres* conj. Manut. *f. fecisset, ut tu populi sermone excideres* Schutz. *f. fecistis et tu, et populi sermone exciperes* Crat. et Orell.—7 Ita Crat. et seqq. 'Hæc quoque corrupta.' Orell. *ad coronidem* conj. Augustin. vet. lib. Ursin. Idcirco *D. perfidiæ accusasti, teque ad coronam applicuisti* conj. Schutz. Idcirco in *D. usque te ad coronam applicuisti* conj. Wolff.—8 Particula *ita* non legitur in edd. ante Hervag.—9 Ita Naug. Steph. Lamb. seqq. *Ita scitote esse certa* Crat. *Eaque, iudices, scitoteque esse vera* Hervag. *corruptum, scitote, iudices, esse cetera* Camer. Hic tandem desinit lacuna a Cratandro suppleta.—10 *Lelium Flaccum* C. Mox, *ut fide* Franc. 1. C H S 5, Venet. 1483. Junt. Crat.—11 Verba, *Et eum tu a. a. q. d. s. vicies* desunt in T X. *quem dicis* C H S. *no- luisse perdere* H. Paulo post, *ut ad te trans* X. *quas partes* Lamb. *causæ* deest in S. *tibi darem* T.—12 Dresd. *annuntiares*; Franc. 1. et C *denuntiares*. Mox, *hæc nescit* Dresd. Tum, *potestatem* C. *non dubium est* C H S 5, Manut. Lamb.—13 Num C. *Actutum, jadis susp. suspicabatur* Lamb. *quid a te* C H S X. *imperaturum esse* X.

NOTÆ

tis ut non esset in majori quam tu existimatione. Et hac de causa enim non loqui permisistis. Sed tantum Decianum in conspectum populi adduxistis. Sensus valde obscurus, et mutilatus aliunde, videtur sic posse explicari.

^a *Luccius*] Videtur fuisse unus ex iis qui Flaccum accusabant, quem jam refutare aggreditur.

^b *Sestertium vicies*] Id est, centum

millia sestertiorum, librarum decem millia.

^c *Partem*] Nulla pars esset in qua uteretur tua opera, vel quam Luccio Flaccus dare posset.

^d *Tabulas*] Tabulæ, in quibus scripta sunt testimonia quæ ex Africa Romam missa sunt, in Lælii potestate fuerunt; quæ ideo valere non debent.

impetratum esse videatur. XXXIV. 84. At enim Androni Sextilio¹ gravis injuria facta est, et non ferenda: quod, cum esset uxor ejus Valeria, intestato^e mortua, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipsum hæreditas pertineret. In quo quid reprehendas, scire cupio: quod falsum intenderit?^f qui^{e 2} doces? Ingenua, inquit, fuit.^g O peritum juris hominem! Quid? ab ingenuis mulieribus hæreditates lege non veniunt? In manum,³ inquit, convenerat.^f Nunc audio: sed quæro, usu, an coëmptione?^h usu non potuit; nihil

^e Quomodo.

^f Venerat in potestatem mariti.

////////

CAP. XXXIV. 1 *Sextullio C. a Dione Sextilio* Franc. 2. et ed. pr. *Androni Stuphalio* Franc. 2. Mox, *ejus* omittit Manut. *ejus uxor* habent codd. Faërne, Barb. et edd. ante 1584. *uxor ejus* ed. 1584. et seqq. Deinde, *intestata* codd. aliquot, Venet. 1483. et Junt. *Flaccus* deest in χ .—2 Cod. χ *ostendit, quid*.—3 *In manu* C H S ϵ χ , Nang. *inquam* C χ . *convenerit* C H S χ . Mox, *quæro utrum usu* edd. quædam vett. sed *utrum* non legitur in codd. Faërne, Barb., Venet. 1480. 1483. *an emptione* H. *usu? coëmptione* Venet. 1483. Junt. Verba nihil . . . *deminui* poni post illa *onan. e. uuctoribus* voluit

NOTE

^e *Intestato*] Intestato mori dicuntur, qui non facto testamento moriuntur.

^f *Quod falsum intenderit*] Id est, quod falso hæreditatem ad se pertinere dixerit.

^g *Ingenua fuit*] Ingenui dicuntur, qui utroque parente libero nascuntur.

^h *Usu, an coëmptione*] Conveniebant duobus modis in matrimonium veteres Romani; aut coëmptione, aut usu: coëmptione, cum vir et femina se invicem emebant; nubentes autem mulieres, ut Varro scribit, tres ad virum asses ferebant; atque unum quidem quem in manu tenebant, tanquam emendi causa, marito dare; alium quem in pede habebant, in foco larium familiarium ponere; tertium in sacciperio cum condidissent, compito vicinali solebant resignare. Hinc eveniebat, ut mulier quidem in manu mancipioque

esset mariti, aut ejus, cujus in manu mancipioque maritus erat, suæque illi hæres fieret. Ita Ulpian. xviii. 6. Vir autem interrogabat mulierem, an sibi materfamilias esse vellet; et hæc vicissim, an sibi paterfamilias esse vellet: si uterque respondebat se velle, mulier materfamilias vocabatur, quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti, et in sui hæredis locum venerat. Usu vero fieri matrimonium dicebatur, cum, tutoribus auctoribus, mulier in matrimonium alicui conveniebat, quo cum ea consuescebat quasi cum justo perfectoque matrimonio: adeo ut si usus ille intra annum non interrumpetur, pro usucapta jam haberetur; et tamen intra annum usurpare, id est, usum infringere, ex lege xii. Tab. liceret: quod ni faceret, quoad in eo matrimonio maneret, matrona, inquit Gellius, dicebatur; etsi liberi nati non forent:

enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate deminui: coëmptione? omnibus ergo auctoribus:⁴ in quibus certe Flaccum fuisse non dices. 85. Relinquitur illud, quod vociferari non destitit,⁵ non debuisset, cum prætor esset, suum negotium agere, aut mentionem facere hæreditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de⁶ L. Flacco sententiam laturus es,¹ pro tua eximia liberalitate, maximisque beneficiis in tuos, venisse hæreditates, cum Asiam provinciam consulari imperio^k obtineres: si quis eas suas esse dixisset, concessisses?¹ Tu, T. Vecti,⁷^m si qua tibi in Africa venerit hæreditas; usu amittes?ⁿ an tuum, nulla avaritia,⁰ salva dignitate, retinebis? At istius hæreditatis, jam Globulo⁸ prætore,^p Flacci nomine, petita possessio est: non igitur impressio,^q non occasio,^r non vis,

//////////

Geo. d'Arnaud Var. Conj. 1. 27. *diminui* edd. vett.—4 *Lamb. omn. e. tutoribus auctoribus*. Particula *ergo* deest in T. *auctoritatibus* S.—5 Ita codd. Faëni et Lamb. *desistit* edd. vett.—6 Cod. 5 *qui de tuo*. Paulo post, in *tuas r. h. . . imp. obtinens . . . dixisset* in eodem cod. Deinde, *concessisse* H S.—7 *Vetti* Lamb. Beek. Schutz. Orell. in A. *venit* Guelf. C X. Mox, *aut tuum C. nullam avaritiam* X.—8 *Globillo* C H S X. Mox, *non ris, non occasio* conj. Manut. probante Wolff. improb. Orell. *non occisio* C H S X. Hæc verba de-

NOTÆ

a matris scilicet nomine, non adepto jam, sed cum spe et omine mox adipiscendi. Hæc neque in manu mancipioque mariti, neque sui juris erat; sed semper in tutorum potestate permanebat: quod si intestata moreretur, agnatus proximus habebat familiam.

¹ *Laturus es*] Locullus erat inter iudices qui ferre sententiam debebant; ejusque exemplo probat in sua provincia Flaccum potuisse hæreditates accipere.

^k *Consulari imperio*] Erant consulares provincia, quæ a consulibus regebantur, quibus duodecim fasces, insignia potestatis, præferebantur.

¹ *Concessisses*] Interrogando petit utrum fuisset eas concessurus: quod negat.

^m *Vecti*] Vectius iudex sedebat, qui brevi profecturus erat in Africam.

ⁿ *Usu amittes*] Usu permittere, est non adire illam hæreditatem, sed ut eam alius usucapiat, permittere; nam usu res et acquiruntur, et amittuntur.

^o *Nulla avaritia*] Potest cum dignitate, et sine avaritia conservare hæreditatem quæ ipsi obvenit.

^p *Globulo prætore*] Globulo Flaccus successisse creditur, quo Globulo prætore, hæc Flacci nomine hæreditas petita est.

^q *Impressio*] Impressio proprie est hostilis impetus, qui armata vi inferitur; qualis a Flacco non factus esse potuit, cum nondum prætor esset.

^r *Occasio*] Prætoris suæ dignitatis in Asia occasione non usus est.

non tempus, non imperium, non secures ad injuriam faciendam Flacci animum impulerunt. 86. Itaque eodem etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, convertit aculeum^{*} testimonii sui: negavit, a privato pecuniam in provincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco,⁹ non oportet? eripere, extorquere, accipere contra leges non oportet: petere non oportere, nunquam ostendes, nisi docueris non licere. An legationes sumere liberas,[†] exigendi causa, sicut et tu ipse nuper, et multi viri boni sæpe fecerunt, rectum est¹⁰ (quod ego non reprehendo; socios video queri);¹¹ prætorem, si hæreditatem in provincia non reliquerit,¹² non solum reprehendendum, verum etiam condemnandum putas? XXXV. Doti, inquit,¹³ Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam in tutela Flacci non fuisse: ¹⁴ si fuit, quæcumque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est. 87. Sed tamen Lurconem, quanquam, pro sua dignitate moderatus

//////////

sunt in T. Paulo post, *Fl. an. intulerunt* 5.—9 Hæc omnia, *vir optimus* . . . M. Lurco, desunt in T. Mox, *eripere* omittunt sex codd. Oxon. Venet. 1483. Junt. Crat. Hervag. Camer.—10 H 5 *χ ratum est*; et sic H in marg. Pro *quod ego* T habet *ego quoque*.—11 Ita codd. Gruteri, Grævii, Guelf. Venett. 1480. 1483. Junt. non omittunt codd. Faërne, Memm. al. unde Lamb. conj. in ed. 1566. *in provincia creverit*. Actutum, non solum non S et Dresl. *putatis* H S *χ*.

CAP. XXXV. 1 Schntz. de Beekii conjectura inquis. Mox, *Nihil doti istorum* H S 5 *χ*, Franc. 1. 2. *explicare* 5. *in tutelam* H, Dresd. Barb. Venet. 1480. Deinde, *si sit* Franc. 1. 2. Dresd. Barb. H S T 5 *χ*, ed. pr. Venett.

NOTÆ

* *Convertit aculeum, &c.*] Lurco in eandem partem infestum testimonium suum convertit. Translata verba sunt ab apibus. Hujus testimonium rejicit, quia potest prætor dehitam sibi hæreditatem petere.

† *Legationes liberas*] Liberæ dicebantur legationes, quas senatores, privati negotii, aut evitandi plebei furoris causa, a senatu ad aliquod tempus impetrabant. Cicero eas annuas lege sua fecerat; sed postea, ut scribit ad Att. lib. xv. lege Tullia quinquen-

nium iis præfinitum fuit.

¹⁰ *Socios video queri*] Objicit hoc esse reprehendendum, quia non æquo jure cum senatoribus litigarent.

¹³ *Doti, inquit, &c.*] Objiciebat ille quod Valeria dotis nomine promiserat suam pecuniam; dos autem est, quod affert ea quæ nubit, vel quod pater dat familiæ.

¹⁴ *In tutela Flacci non fuisse*] Lurco debet ostendere Valeriam non fuisse in tutela Flacci, si vult ut legitima sua sit accusatio.

est in testimonio dicendo religioni² suæ,^a tamen iratum Flacco esse vidistis: neque enim occultavit causam iracundiæ suæ, neque reticendam putavit. Questus est, libertum suum,^b Flacco prætore, esse damnatum.³ O conditiones miseras administrandarum provinciarum! in quibus diligentia plena simultatum est; negligentia, vituperationum: ubi severitas periculosa est; liberalitas, ingrata: sermo, insidiosus;^c assentatio, perniciosa: frons omnium, familiaris; multorum animus, iratus: iracundiæ, occultæ; blanditiæ, apertæ: venientes prætores expectant, præsentibus inserviunt, abeuntes deserunt. Sed omittamus querelas, ne nostrum consilium^c in prætermittendis⁴ provinciis laudare videamur. [p. 163.] 88. Literas misit de villico P. Septimii,^d hominis ornati, qui villicus cædem fecerat: Septimium ardentem iracundiæ^e videre potuistis.⁵ In Lurconis libertum iudicium ex edicto dedit:^f hostis est Lurco. Quid

^a *Fallax.*

//////////

1480. 1483. Mediol.—2 *Voc. religioni* displicet Ernestio, Beck. et Brem. orationi, e Bremmii conj. edidit Schütz. *iræ*, vel *sibi m. e. int. d. religione sua* conj. Wolff. improbante Orell. Mox, *nec enim* Franc. 1. 2. C H S, et ed. pr. *rejiciendum* putavit Franc. 1. *reiciendum* putavit C S. *rejicienda* putavit X. *retinendum* putavit Franc. 2. et ed. pr.—3 *Questus est*, l. s. *F. p. e. damnatum* 5. Mox, *administ. civitatum et provinciarum* Venet. 1483. Junt. Crat. Hervag. *simulatum* est C X. Dein, verba, *liberalitas, i. s. i. a. perniciosa*, desunt in T. in grata divisim C. *fraus omnium* T.—4 *Unus* cod. Oxon. et edd. vett. *omitten-*

NOTÆ

^a *Moderatus est... religioni suæ*] Lurco modum tenuit, propter religionem scilicet iurisjurandi; nam iurati dicebant testimonia: tamen illius testimonium improbat, et causam subji- cit.

^b *Libertum suum*] Liberti sunt, quos domini ex iusta servitute solve- runt, ac manumiserunt; unde etiam illorum patroni, quasi patres, qui a morte in vitam illos revocaverunt, appellabantur. Libertini dicti sunt etiam, non qui manumittebantur, sed ingenui ex iis procreati.

^c *Ne nostrum consilium*] Recusave-

rat Cicero provinciam administran- dam post consulatum.

^d *P. Septimii*] Septimius eques Romanus fuit, qui in Asia negotiaba- tur, cujus etiam testimonium repre- hendit.

^e *Ardentem iracundiæ*] Septimius visus est plenus iracundiæ in dicendo contra Flacum testimonium; quia cum aufugisset ex Asia, post inter- lectum a se hominem, scripserat Ro- manum Flacum, ut ille villicus capere- tur.

^f *Ex edicto dedit*] Id est, tulit sen- tentiam secundum edictum. Edic-

igitur? hominum gratiosorum^g splendorumque libertis fuit Asia tradenda? an simultates, nescio quas, cum libertis vestris Flaccus exercet?⁶ an vobis in vestris vestrorumque causis severitas odio est;^h eandem laudatis, cum de nobis judicatis? XXXVI. At iste Andro,ⁱ ^h spoliatus bonis, ut dicitis, ad dicendum testimonium non venit. 89. Quid, si veniat? Decisionis^c arbiter C. Cæciliusⁱ fuit: quo splendore vir! qua fide! qua religione! obsignator C. Sextilius, Lurconis sororis filius, homo et pudens, et constans, et gravis. Si vis^k erat, si fraus, si metus, si circumscriptio;^l quis pactionem fieri, quis adesse istos coëgit? Quid, si ista omnis pecunia huic adolescentulo,^m L. Flacco,² reddita est? si petita? si redacta?ⁿ si per hunc Antiochum,

^b *Improbatur.*

^c *Pactionis.*

////////

dis.—5 *C videte. Potuistis in, &c.*—6 Victor. et Manut. *exercuit.* Mox, *robis* deest in C H S & X. Deinde *vobis judicatis* C S. *vocatis* &.

CAP. XXXVI. 1 C X audio. Mox, hæc omnia, *Quid si . . . istos coëgit*, desunt in T. Pro *Cæcilius* & habet *Cælius*. Idem cod. *obsignatos*. C H S X *homo et prudens*.—2 C X a L. Flacco. Mox, *si redacta per conj.* Patagath. ap. Ursin. *si numerata, aut si donata per hunc*, &c. al. ap. Græv. *hujus* deest in C X. *soni illi* habet X. *non ante solum* deest in codd. Oxon. *sed etiam libertatis*

NOTÆ

tum autem duplex fuit; perpetuum videlicet, et temporale: perpetuum fuit, quod prætor arbitrato suo, toto præturæ suæ tempore constituit; temporale vero, quod certi oborti negotii causa proponebatur.

^g *Gratiosorum*] Gratiosi dicuntur qui gratia plurimum possunt, et quibus multorum gratia comparata est. Horum liberti molesti erant Asianis, quos ita impune agere non vult Cicero in provinciis.

^h *Andro*] Andro vir Valeriæ fuit, quem non venisse in testimonium, dicit: at hunc nihil effecturum contendit Cicero; quia cum Flacco deciderat de hæreditate.

ⁱ *C. Cæcilius*] Cæcilius ille arbiter fuit initæ pactionis de hæreditate Valeriæ inter Andronem et Flac-

cum. Hujus Cæcili auctoritatem et fidem laudat.

^k *Si vis*] Si facta nempe a Flacco vis fuit, quia prætor erat; pactioni fieri non debuit, cum nemo eos ad illam faciendam impulerit.

^l *Circumscriptio*] Circumveniri et circumscribi dicitur qui in fraudem indueitur.

^m *Adolescentulo*] Aderat hic alter Flaccus adolescens, qui potuit esse aut fratris filius, aut frater patruelis; atque ita ad ambos pertinebat hæreditas.

ⁿ *Redacta*] Si collecta fuit illa pecunia per Antiochum libertum, et data ab isto Flacco qui defenditur; propter liberalitatem laudandus est, non accusandus avaritiæ.

paternum hujus adolescentis libertum, seni illi Flacco probatissimum? videmur non solum avaritiæ crimen effugere, sed etiam liberalitatis laudem assequi singularem? communem enim hæreditatem, quæ æqualiter ad utrumque lege venisset, concessit adolescenti, propinquo suo: nihil ipse attigit de Valerianis bonis: quod statuerat facere, adductus hujus pudore,^o et non amplissimis patrimonii copiis, id non solum fecit, sed etiam prolixè cumulateque fecit. Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecunias non cepisse, qui tam fuerit in hæreditate concedenda liberalis. 90. At Falcidianum crimen^p est ingens: ³ talenta quinquaginta ^q se Flacco dicit dedisse. Audiāmus hominem. Non adest. Quomodo igitur dicit? ⁴ Epistolam mater ejus profert, et alteram soror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is,⁵ qui si aram tenens^r juraret, crederet nemo, per epistolam, quod volet, injuratus probabit? At qui vir? quam non amicus suis civibus! qui patrimonium satis lautum, quod hic nobiscum

5. Deinde, *lege* deest in χ .—3 C H S ϵ χ , et Manut. *crimen ingens*; verbum est addidit Faërn. e codd. suis, quibus accedit Barb.—4 Ita Crat. Lamb. seqq. *dicitur* sex codd. Oxon. Venet. 1480. 1483. Junt. *dicit* Manut. et Steph. Mox, *tantum pecuniam* H. *tanquam pecuniam* C χ . a Flacco C.—5 *Ego is* χ . Mox, pro *qui si*, Græv. emend. *cui, si*, receperunt Beck. Schutz. Orell.

NOTE

^o *Adductus hujus pudore*] Tantam honestatem in consanguineo adolescente reperit Flaccus, ut ipsi cessarit patrimonium quod ipse poterat accipere.

^p *Falcidianum crimen*] Aliud crimen quod Falcidius intendit contra se a Flacco commissum esse. Hunc autem Falcidium in odium adducit festiva hominis descriptione.

^q *Talanta quinq.*] Quoties occurrit talenti ratio, si nihil aliud addatur, de minori talento Attico intelligi debet, quod fuit minarum sexaginta, seu sex millium drachmarum. Porro drachma Attica, denario Romano,

et grosso Francico æquiparatur: grossus pars est markæ sexagesima quarta: markæ signati argenti capit libras nostras, sive Francicos, viginti septem: grossus igitur valet octo solidos cum denariolis paulo minus sex: qui grossi sexies millies repetiti, Francicos conficiunt 2330. et hic valor est argentei talenti Attici ad modum nostrum revocati.

^r *Si aram tenens*] Aram tenentes jurabant Græci. Huic autem Falcidio sic juranti nemo fidem habuit; ergo ei minus habenda est loquendi per literas.

conficere^d potuit, Græcorum conviviis maluit dissipare. 91. Quid attinuit relinquere hanc urbem? libertate tam præclara carere? adire periculum navigandi? quasi bona comesse Romæ non liceret: nunc denique materculæ suæ⁶ festivus filius, aniculæ minime suspiciosæ, purgat se per epistolam, ut eam pecuniam, quacum trajecerat, non consumsisse, sed Flacco dedisse videatur. XXXVII. At fructus isti^s Trallianorum, Globulo prætore venierunt:¹ Falci-
dus emerat H-S nongentis^t millibus. Si dat tantam pecuniam² Flacco, nempe idcirco dat, ut rata sit emtio. Emit igitur aliquid, quod certe multo pluris esset:³ dat de lucro: nihil detrahit de vivo.^u Minus igitur lucri facit. 92. Cur Albanum^{4x} venire jubet? cur matri præterea blanditur? cur epistolis et sororis et matris imbecillitatem aucupatur? postremo cur non audimus ipsum? Retinetur, credo, in provincia: mater negat: venisset, inquit, si esset denuntiatum. Tu certe coëgisses, si ullum firmamentum in illo teste posuisses. Sed hominem ab negotio abducere noluisti: magnum erat ei certamen propositum, magna cum Græcis contentio: qui tamen, ut opinor, jacent victi; nam iste unus totam Asiam magnitudine poculorum^y bibendo-

^d Prodigere.

////////

Paulo post, satis latum χ.—6 Idem cod. *matercula sua*. Mox, pro *quacum trajecerat*, quod exhibent Pal. 3. Grut. et recentt. *quam trajecerat* legunt codd. Faërii, Stephani, Franc. 1. Guelph. C χ, Junt. *quam consecerat* Crat. Nang. Lamb. *quam contrajecerat* codd. Victorii, Memm. Franc. Pall. plerique, et ed. 1471. *quam contra legerat* Venett. 1480. 1483.

CAP. XXXVII. 1 Ita Lamb. Grut. Græv. nullo codice laudato; *venierant* C H S ε χ, cum omnibus edd. ante Lamb. item Beck. Schutz. Orell. Mox H-S deest in C H S T, Barb. et Venett. 1480. 1483. *nonigentis* codd. Faërii; *noningentis* T.—2 Junt. *pecuniam tantam*.—3 Cod. χ *certo multi pluris esse*.—

NOTÆ

^s *At fructus isti*] Dictum adversariorum refutat, qui dicebant Falcidium, Globulo prætore, Trallianorum fructus emisse.

^t *H-S nongentis*] Quingenta talenta intelligenda sunt.

^u *Detrahit de vivo*] Detrahit de vivo qui v. g. rem valentem triginta

nummos, viginti emit. Viginti nummi vivum efficiunt, et decem lucrum.

^x *Albanum*] Prædium, denominatum a regione in qua erat, vendere jussit Falcidius.

^y *Magnitudine poculorum*] Majoribus poculis utebantur Græci et Asiani in bibendo, quia præ ceteris aliis

que superavit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epistolis istis⁵ indicavit? mulieres negant se scire. Quis is est igitur? ille ipse tibi,⁶ se ad matrem et sororem scripsisse, narravit? an etiam scripsit oratu tuo? 93. At vero M. Æbutium, et⁷ constantissimum et pudentissimum hominem, Falcidii affinem, nihil interrogas? nihil ejus generum, pari fide præditum, C. Manilium?⁸ qui profecto de tanta pecunia, si esset data, nihil audisse non posset. [p. 164.] His tu igitur epistolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo absente auctore laudato,⁶ tantum te crimen probaturum putasti? præsertim, cum ipse non deducendo² Falcidium, judicium⁹ feceris, plus falsam epistolam habituram ponderis, quam ipsius præsentis fictam vocem et simulatum dolorem?

94. Sed quid ego de epistolis Falcidii, aut de Androne Sextilio,¹⁰ aut de Deciani censu tamdiu disputo? de sa-

⁶ Citato.

////////

4 Albanam Faërn.—5 Cod. ς epistolis tuis.—6 Grut. e codd. *se scire, qui sis: ipse igitur ille tibi*; Crat. et Cam. *Quis? is ipse? igitur ille tibi*; Venet. 1483. et Mediol. *Quid est igitur? ille tibi*; Garat. *Quid est igitur? ille ipse tibi*; Lamb. *Quis is est igitur? ille tibi*; Orell. *Quis is est igitur? ipse ille tibi*; Junt. *Quis is igitur? ipse ille tibi*. Nostram lect. exhibent codd. Grævii, Faërnii, Paris. Guelf. cum edd. Græv. Lall. Beck. Schutz. Mox, *an conscripsit oratu tuo* Memm. Pall. quatuor codd. Oxon. Barb. Guelf. *an e. s. hortatu tuo* Pall. 1. 2. 5. Faërn. *an e. s. rogatu tuo* Nang. Steph.—7 Copula et deest in C H S T χ , et prudentissimum exhibent C H S T ς , et Victor.—8 Ita codd. Faërnii, Barb. Venet. 1480. *Manilium* H S χ , et pleræque edd. ante Lamb. *non possent* C χ , alii codd. ap. Faërn. et Lamb. cum edd. Lamb. Beck. Schutz. Orell.—9 Franc. 1. indicium, probante Grævio.—10 A. *Sestallio* C. *Androne Sestullio* S. *Androne Sextullio* χ . Actutum, aut deditiani χ . Pro censu, C H S χ habent sensu; Ernesti conj. causa. Post disputo Lamb. addidit e Memm. et expostulo, quod habent etiam quatuor codd. Oxon. eumque secuti sunt Oliv. Lall. Beck. Schutz. et Orell. *disputo? postulo* legunt codd. Faërnii, Pall. Barb. ς χ , Venet. 1480. 1483. Junt. Hervag. Faërn. Grut. Græv. Verb. *disputo? postremo* Nang. Cam. *disputo? de salute*, &c. Guelf. Deinde, *de summa republica* duo codd. Oxon. Venet. 1480. Lamb. Lall. Orell. *de summa R. P.* Venet. 1483. *de summa rei publicæ* Junt. Cam. Faërn. Grut. Græv. Beck. Schutz. Verba, *restris humeris*, priore loco desunt in sex codd. Oxon.

NOTE

populis ebriosi et potatores habiti sunt: nnde 'pergræcari' vox deduc-ta est, id est, deditum esse vino.

² *Deducendo*] Ut probaretur illud

crimen quod Flacco objicitur, ex Asia in judicium istud vocatus erat Falcidius.

lute omnium nostrum, de fortunis civitatis, de summa rei-
publ. tacco? quam vos universam in hoc iudicio vestris
humeris, vestris, inquam, humeris, iudices, sustinetis. Vi-
detis, in quo motu temporum, quanta in conversione
rerum ac perturbatione versemur. XXXVIII. Cum alia
multa certi homines,^a tum hoc vel maxime moliuntur, ut
vestræ quoque mentes, vestra iudicia, vestræ sententiæ,
optimo cuique infestissimæ atque inimicissimæ reperian-
tur: gravia iudicia pro reipublicæ dignitate, multa de con-
juratorum scelere fecistis: non putant satis conversam^b ¹
republicam, nisi in eandem impiorum^b pœnam optime
meritos cives detruserint. 95. Oppressus est C. Anto-
nius:^c esto: habuit quandam ille infamiam suam:^d neque
tamen ille ipse (pro meo jure^e dico) vobis iudicibus dam-
natus esset; cujus damnatione² sepulcrum L. Catilinæ,
floribus ornatum, hominum audacissimorum ac domestico-
rum hostium conventu epulisque celebratum est:^f iusta
Catilinæ^g facta sunt. Nunc a Flacco Lentuli^h pœnæ per

^b *Mutatam.*

////////

CAP. XXXVIII. 1 Ita codd. Faërne, Lambini, Pall. Barb. cum edd. Faërn. Lamb. seqq. *satis eversam* Franc. 1. *satis conversam esse* C H S X, Venett. 1480. 1483. et aliæ ante Faërn. probante Huldr.—2 Codex unus Oxon. *dam-*

NOTÆ

^a *Certi homines*] Per certos homines, eos intelligit, qui fuerunt in conjuratione Catilinæ, et qui conantur Flacco periculum moliri, qui Ciceroni præsto fuit in ea extinguenda.

^b *Impiorum*] Notat pœnam qua affecti sunt illi, qui cum Catilina conjurationis anctores fuerunt.

^c *Oppressus est C. Antonius*] Damnatus fuit Antonius, de majestate a M. Caelio accusatus.

^d *Infamiam suam*] Venit primum in suspicionem conjurationis, a qua per Ciceronem revocatus est.

^e *Pro meo jure*] Ait quod suo jure affirmare potest, iudicium fretus justitia, quod nunquam ab illis iudici-

bis damnatus esset.

^f *Celebratum est*] Dam nato Antonio, ad sepulcrum Catilinæ conventus ab illis, qui illius conjurationis participes fuerant, celebratus est: quod fieri solitum fuit olim in eorum memoriam, qui bene de republica meriti fuerant. Horum tumultus floribus spargebatur, et epulum ab amicis populo Romano dabatur.

^g *Iusta Catilinæ*] Iusta dicebantur ea sacrificia, quæ in honorem mortuorum fiebant.

^h *Lentuli*] Lentulus ille unus fuit ex principibus Catilinariæ conjurationis, de quo jam sæpe dictum est in Orat. contra Catil.

vos expetuntur.ⁱ Quam potestis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum conjugumque vestrarum trucidatos, incendio patriæ sepelire conatus est, mactare victimam gratiorem, quam si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos omnes³ odium saturaveritis? 96 Litemus^{4k} igitur Lentulo, parentemus^l Cethego, revocemus ejectos:^c nimiae pietatis et summi amoris in patriam vicissim nos poenas, si ita placet, sufferamus: nos jam ab indicibus^m nominamur; in nos crimina finguntur; nobis pericula comparantur. Quæ si per alios agerent; si denique per populi nomen, civium imperitorum multitudinem concitassent; æquiore animo ferre possemus: illud vero ferri non potest, quod per senatores et per equites Romanos, qui hæc omnia pro salute omnium, communi consilio, una mente atque virtute⁵ gesserunt, harum rerum auctores, duces, principes spoliari omnibus fortunis, atque civitate expelli posse arbitrantur. Etenim populi Romani⁶ perspicunt jam mentem et voluntatem: omnibus rebus, quibus potest, populus Romanus significat, quid sentiat: nulla varietas est inter ho-

^c *Exules.*

////////

nationem. Paulo post *est* deest in eodem cod. probante Huldr.—3 Nonnulli codd. ap. Faërn. *in omnes nos*; C H S ϵ χ *in omnes, omisso nos*; Victor. Manut. Junt. Naug. *in vos omnes*.—4 *Litemus* H χ . Mox, *si ita Diis placet* Naug. Manut. Junt. Faërn. probante Camer. sed *Diis* non legitur in codd. Lambini, Barb. et edd. antiquiss. non jam H. *autem jam* T. *ab indicibus* CT.—5 Codd. Faërn, Barb. T, Venet. 1480. Junt. Lamb. Græv. Beck. Orell. *ac virtute*. Mox, *spoliati* ϵ . Pro *atque civitate*, quod exhibent nonnulli codd. Faërn, Barb. Venet. 1480. 1483. Grut. Græv. Verb., *ac de civitate* Crat. Naug. Camer. Oliv. Lall. *ac civitate* quidam codd. Oxon. *atque e civitate* codd. Faërn, Lamb. Orell.—6 *Et omni populo Romano* ϵ . Etenim si pop. R. ex uno cod. dedit Faërn.

NOTÆ

ⁱ *Pœnæ per vos expetuntur*] Sperant damnatione Flacci fore ut Lentuli manes placentur. Id dicit, quia Flaccus prætor tunc ad pontem Mulvium Allobroges cum comitatu et literis deprehenderat. His convictus literis Lentulus poenas dedit.

^k *Litemus*] Id est, placemus sacrificiis manes Lentuli.

^l *Parentemus*] ‘Parentare’ dicitur

de inferis. Illud autem non a ‘parente’ deducitur, sed a verbo ‘pareo,’ quod est obsequi aliorum voluntati: iis ergo parentamus, quibus placere volumus.

^m *Ab indicibus*] Indices sperant fore ut Flaccus condemnetur, a quibus omnes adjutores et auctores extinguendæ conjurationis vocabantur in judicium propter ficta crimina.

mines opinionis, nulla voluntatis, nulla sermonis. 97. Quare, si quis illuc me vocat,⁷ venio: populum Romanum disceptatoremⁿ non modo non recuso, sed etiam deosco. Vis absit: ferrum ac lapides removeantur: operæ facessant,⁸° servitia^p sileant: nemo erit tam injustus, qui me audierit, sit modo liber^q et civis, quin potius de præmiis meis, quam de pœna cogitandum putet. XXXIX. O Dii immortales! quid hoc miserius? nos, qui P. Lentulo ferrum et flammam de manibus extorsimus, imperitæ multitudinis judicio^t confidimus: lectissimorum^r civium et amplissimorum sententias pertimescimus. 98. M' Aquillium^a s patres nostri multis avaritiæ criminibus testimoniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum^t gesserat, judicio liberaverunt.^d Consul ego nuper defendi C. Pisonem; qui quia consul fortis constansque fuerat, incolumis est reipublicæ conservatus. Defendi item consul L. Murenam, consulem designatum: nemo illorum judicum, clarissimis viris^u accusantibus, audiendum^e sibi de ambitu

^d Absolverunt.

^e Obediendum.

//////////

Etenim si perspiciunt eam mentem codd. Grut. et Franc. 1. *eam* delevit Faërn. et *si* et *eam* delevit Lamb. Pro *eam* Ernesti cum Victorio dedit *jam*, contra codd. et edd. vett. Mox, *homines opiniones* H. *omnes homines* S.—7 Cod. *et revocat*.—8 Idem cod. *operæ ea cessant*. Mox, *si modo liber* Camer. et Oliv.

CAP. XXXIX. 1 Cod. *et periculo*.—2 Ita Lamb. et recentt. *M. Aquilium*

NOTÆ

ⁿ *Disceptatorem*] Disceptator dicitur, qui judicis arbitrive munere fungitur.

^o *Operæ facessant*] Operæ dicuntur homines ad opera facienda conducti.

^p *Servitia*] Servi omnium vilissimi servitia dicebantur: cives seditiosi his ad seditiones faciendas vulgo utebantur.

^q *Liber*] Qui non servus, et pecunia conductus est, liberum vocat.

^r *Lectissimorum*] Judices alloquuntur, qui honorificum de Cicerone ju-

dicium ferre debent.

^a *M' Aquillium*] Vir consularis Aquillius a M. Catone accusatus est, et ab Antonio defensus; cujus tunicam concisam judicibus, et cicatrices adversas ostendit.

^t *Bellum*] Aquillius consul in Sicilia bellum excitatum a servis confecit.

^u *Clarissimis viris*] M. Cato, Sulpicius, et Postumius Murenam ambitus accusarunt: a Cicerone defens, absolutus est.

putavit, cum, [p. 165.] bellum jam gerente Catilina, omnes, me auctore, duos consules Kalendis Jan.³ * scirent esse oportere. Innocens et bonus vir, et omnibus rebus ornatus, bis hoc anno,^y me defendente, absolutus est, A. Thermus.⁴ Quanta, reipublicæ causa, lætitia populi Romani, quanta gratulatio consecuta est!⁵ Semper graves et sapientes iudices⁶ in rebus judicandis, quid utilitas civitatis, quid communis salus, quid reipublicæ tempora poscerent, cogitaverunt. 99. Cum tabella vobis dabitur,^z iudices, non de Flacco dabitur solum: dabitur⁷ de ducibus auctoribusque conservandæ civitatis; dabitur de omnibus bonis civibus; dabitur de vobismet ipsis; dabitur de liberis vestris, de vita, de patria, de salute communi: non judicatis in hac causa de exteris nationibus,^a non de sociis; de vobis ac vestra⁸ reipublica judicatis. XL. 100. Quodsi provinciarum vos ratio magis movet, quam vestra; ego vero non modo non recuso, sed etiam postulo, ut provinciarum auctoritate moveamini. Etenim opponemus Asiæ provinciæ primum mag-

//////////

Grut. et vulgg. ante Lamb. Mox, *avaritiæ terminibus* C.—3 Codex unus Oxon. et Græv. *Kalendis Januariis*; Oliv. Lall. *Kal. Januarii*.—4 C est. *Terminus*; H S 7 *est Thermus*.—5 Vett. codd. ap. Lamb. *quanta gratulatione conservatus est*; unde ille, *quanta reipublicæ lætitia, quanta populi Rom. gratulatione conservatus est*. Barb. et Venet. 1480. *conservata est*.—6 Cod. *χ sapientes homines*. Mox, *reipublicæ quid χ. quid deest in 5*.—7 Verba solum: dabitur desunt in χ. Mox, *civibus deleri volebat* Færn. probantibus Lamb. et Ernesti; uncis inclusit Orell. *de omnibus bonis civibus* Venet. 1483. Grut. Græv. *de bonis civibus omnibus* Barb. et Venet. 1480. *civibus deest in codd. Lambini*.—8 Ita Venet. 1483. Grut. Græv. *et de vestra* Lamb. *ac de vestra* codd. Færn., Barb. T, Venet. 1480. Junt. Færn. Beck. Schutz. Orell.

NOTE

* *Kal. Jan.*] Consules inibant magistratum Kal. Januariis.

y *Hoc anno*] Anno urbis conditæ 694. coss. Jul. Cæsare et Calp. Bibulo.

z *Tabella vobis dabitur*] Tres tabulæ iudicibus dabantur ab eo qui iudicio præerat; una absolutionis, in qua litera A; altera condemnationis, in qua litera C; tertia ampliationis, in

qua duæ N L, id est, 'non liquet,' describebantur. Contendit autem si vocetur in iudicium Flaccus, et damnetur, quod eadem calamitate omnes boni cives opprimendi sint.

a *Exteris nationibus*] Non de Græcis et Asianis nationibus agitur tantum in hoc iudicio; sed de tota reipub. quis enim cam defendere deinceps audebit?

nam partem ejusdem provinciæ,^a quæ pro hujus periculis legatos laudatoresque misit: deinde provinciam Galliam,^b provinciam Ciliciam,^c provinciam Hispaniam,^d provinciam Cretam;^e Græcis autem, Lydis,^f et Phrygibus, et Mysis, obsistent Massilienses, Rhodii,^g Lacedæmonii, Athenienses, cuncta Achaia, Thessalia, Bœotia. Septimio et Cælio,^h testibus, P. Servilius et A. Metellus, hujus pudoris integritatisque testes repugnabunt. Asiaticæ jurisdictioni urbana jurisdictioⁱ respondebit: annui^j temporis^k criminationem omnis ætas L. Flacci et perpetua vita defendet. 101. Et, si prodesse L. Flacco, judices, debet,^l quod se tribunum militum, quod quæstorem, quod legatum imperatoribus clarissimis, exercitibus ornatissimis, provinciis gravissimis, dignum suis majoribus præstitit; prosit, quod hic, vobis videntibus, in periculis communibus omnium vestrum,^m sua pericula cum meisⁿ conjunxit; prosint ho-

//////////

CAP. XL. 1 Codex unus Oxon. *partem vestræ provinciæ*. Mox, pro deinde C H S χ habent *demum*. Actutum, *provincia Gallia* ζ . *Ciliciam* χ . *provinciam ante Hisp.* omittunt C H S χ . 'Græcis Lydis et Phr. et Mysis jungenda esse docet Huldtr.' Orell.—2 *Thodii* χ .—3 *Cælio* suspectum fuit Camerario. Mox, pro A. Metell. quod habent codd. Victorii, Pall. Dresd. Guelf. duo Oxon. Grut. Græv. M. Metell. codd. aliquot, Venett. 1480. 1483. Junt. Q. Metellus Naug. Maunt. Lamb. Garat. Beck. Orell. Schutz.—4 C anni.—5 C H S χ

NOTÆ

^b *Galliam*] In ea Galliæ parte, in qua sunt Allobroges, aut Massilia, miles et quæstor fuit.

^c *Ciliciam*] In Cilicia tribunus militum fuit, Servilio imperatore.

^d *Hispaniam*] Quæstor in Hispania fuit.

^e *Cretam*] Legatus fuit in Creta.

^f *Græcis autem, Lydis, &c.*] Græcis et Lydis, populis nullius auctoritatis, qui Flaccum accusabant, alios objicit, quorum fides et auctoritas plurimum valuit semper, ut jam dictum est.

^g *Septimio et Cælio*] Septimio et Cælio testibus opponit P. Servilium,

qui imperator in Cilicia, et cui trib. militum fuit Flaccus; M. Metellum, cui legatus fuit idem in Achaia, Bœotia, et Thessalia.

^h *Urbana jurisdictio*] Prætor urbanus fuit Flaccus temporibus Catilinariæ conjurationis; ubi tum se virum probum et diligentem præbuit in munere exercendo.

ⁱ *Annui temporis*] Per annum Asiam provinciam administravit Flaccus; cui tempori totam illius ætatem opponit.

^k *Sua pericula cum meis*] In conjuratione Catilinæ exstinguenda Ciceroni adjutor fuit.

nestissimorum municipiorum¹ coloniarumque^m laudationes; prosit etiam senatus populique Romani præclara et vera laudatio. 102. O nox illa,ⁿ quæ pæne æternas huic urbi tenebras attulisti! cum Galli^o ad bellum, Catilina ad urbem, conjurati ad ferrum et flammam⁷ vocabantur; cum ego te, Flacce, cælum noctemque contestans, flens flentem obtestabar; cum tuæ fidei optimæ et spectatissimæ, salutem urbis et civium commendabam. Tu, tum,⁸ Flacce, prætor, communis exitii nuntios cepisti; tu inclusam in literis reipublicæ pestem^pprehendisti; tu periculorum indicia, tu salutis auxilia, ad me et ad senatum attulisti. Quæ tibi tum gratiæ sunt a me actæ! quæ ab senatu! quæ a bonis omnibus! Quis tibi, quis C. Pomtino,⁹ fortissimo viro, quenquam bonum putaret unquam, non salutem, verum honorem ullum denegaturum? O Nonæ^q illæ¹⁰ Decembres, quæ, me consule, fuistis! quem ego diem vere natalem hujus urbis, aut certe salutarem appellare possum. XLI.

////////

debent.—6 *H nostrum.* Paulo post, *prosint etiam, &c.* C.—7 *Dresd. Barb. T, Venet. 1480. ferrum et ad flammam.* Mox, *obtestabor* γ. *contestabar* *Dresd. optimæ expectatissimæ* χ.—8 *Tu tu* H S, et omnes edd. ante *Grut. Tu tamen Barb. T, Grut. Tu tum Franc. 1.* Mox, *tu p. judicia* γ.—9 *Lamb. Lall. Schntz. Orell. Pomptino;* Beck. e *Cal. ii. 2. Pomtino;* plerique codd. *Oxon. et Barb. item Venet. 1480. Nang. Hervag. Manut. Grut. Græv. Oliv. Pontinio;* χ *Prontinio;* C *Tomptinio.*—10 Pronomen *illæ* deest in T. *Decembris* C. Mox, *salutare* χ.

NOTÆ

¹ *Honestissimorum municipiorum]* Municipium fuit id genus hominum, qui cum Romam venissent, neque cives erant Romani, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus præstandum una cum Romanis civibus, præterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiendo.

^m *Coloniarum]* Coloniae fuerunt urbes occupatæ a Romanis, quarum civibus ager attribuebatur.

ⁿ *O nox illa]* De nocte loquitur qua oppressa fuit Catilinæ conjuratio.

^o *Galli]* Allobroges sollicitati fue-

rant a Catilina, et per eos detecta fuit conjuratio, cum ad pontem Mulvium a Flacco deprehensi sunt.

^p *Inclusam in literis reip. pestem]* Flaccus et Pomtinus prætores ad pontem Mulvium legatos Allobrogum, cum literis et mandatis ad suos cives, et eodem itinere ad Catilinam missos, intercepterunt.

^q *O Nonæ]* Nonis Decembribus conjurati literas suas et signa confessi, conjurationem in senatu, qui habitus est in æde Concordiæ, aperuerunt.

103. O nox illa, quam iste est dies consecutus,¹ fausta huic urbi! miserum me! metuo, ne funesta nobis. Qui tum animus L. Flacci!² (nihil dicam enim de me) qui amor in patriam! quæ virtus! quæ gravitas extitit! Sed quid ea³ commemoro, quæ tum, cum agebantur, uno consensu omnium, una voce populi Romani, uno orbis terræ testimonio, in cœlum laudibus efferebantur? nunc vereor, ne non modo non prosint, verum etiam aliquid obsint. Etenim multo acriorem improborum interdum memoriam esse sentio, quam bonorum. Ego te, si quid gravius acciderit, ego te, inquam,⁴ Flacce, prodidero: mea dextera⁵ illa, mea fides, mea promissa, [p. 166.] cum te, si rempublicam conservaremus, omnium bonorum præsidio, quoad viveres, non modo munitum, sed etiam ornatum fore pollicebar. Putavi, speravi, etiamsi⁶ honos noster⁷ vobis vilior fuisset, salutem certe caram futuram. 104. At,⁶ L. Flaccum quidem, judices, si (quod Dii immortales omen avertant!) gravis injuria affligerit; nunquam tamen prospexisse vestræ saluti, consuluisse vobis, liberis, conjugibus, fortunis vestris, pœnitebit: semper ita sentiet, talem se animum et generis dignitati, et pietati suæ, et patriæ debuisse: vos ne pœniteat tali civi non pepercisse, per Deos immortales! judices, providete.⁷ Quotus enim quisque est, qui hanc in republica sectam⁸ sequatur? qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat? qui optimi

⁵ Vitæ genus.

////////

CAP. XLI. 1 Venet. 1480. *ista dies est consecuta*. Mox, *ne functa* 5.—2 *Quid tum animus Flacci* C. Mox, *cnim* omittunt codd. aliquot, Faërn. Lamb. probante Huldr. extat in Barb. Tum, *qui virtus* codd. Victorii et quatuor Pall. *qui jura ratus* T.—3 *Sed quid eam* C. Paulo post, *non modo possint* 5. Venet. 1480. Schutz. probante Garat.—4 Verb. *inquam* omittit T. pro *prodidero*, quod servant codd. Faërn. Gruteri, duo Oxon. Dresd. Franc. 2. Barb. cum edd. Faërn. Lamb. Grut. seqq. *perdidero* habent C H S 5, et edd. vett.—5 *Putari, etiam si* C.—6 *Ac* duo codd. Oxon. et Lamb. *si* (*id quod*, &c. H S T, Venet. 1483. Junt.—7 Verb. *providete* deest in 5.—8 C H S *hanc reipublicæ sec-*

NOTE

¹ *Dextera*] Dextra fidei sacra est, ideoque in fide danda jungitur.

² *Honos noster*] Consulatus Ciceronis, et Flacci prætura debuit esse

cara populo Rom. siquidem et a Cicerone, et a Flacco prætore ipsi salus parta est.

atque amplissimi cujusque hominis atque ordinis auctoritatem magni putet; cum⁹ illam viam sibi videant expeditiorem ad honores, et ad omnia quæ concupiverunt? XLII. Sed cetera sint eorum: sibi habeant¹ potentiam, sibi honores, sibi ceterorum commodorum summas facultates: liceat iis, qui hæc salva esse voluerunt, ipsis esse salvis. 105. Nolite, judices, existimare, eos, quibus integrum est,¹ qui nondum ad honores accesserunt, non expectare hujus exitum² judicii. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rempublicam³ studium, calamitati fuerit;^u quem posthac tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitæ, quam ante præcipitem et lubricam⁵ esse ducebat, huic planæ et stabili præponendam esse arbitretur? Quodsi talium civium vos, judices, tædet;⁴^x ostendite: mutabunt sententiam, qui poterunt: constituent, quid agant, quibus inte-

⁵ *Periculosam.*

//////////

tam. Mox, qui nobis C.—9 Barb. C H S ς χ , et edd. ante Lamb. omittunt *cum*, quod e codd. suis Faërn. Lamb. Grut. addiderunt. Pro *videant*, quod servant codd. Faërn. duo Oxon. et Barb. *vident* H S ς , et edd. vett. *videret* χ . Mox, et deest in ς .

CAP. XLII. 1 Codex unus Oxon. *sed habebant.* Actutum, *potestatem* duo codd. Oxon. Oliv. Lall. Mox, *hæc* deest in χ . prius esse deest in Barb. probante Garat. *ipsi esse* ς .—2 Cod. χ *exitus*; ς *exitium*.—3 Stephani cod. *in rep.* C T *in rep.* Venet. 1483. R. P. Junt. Camer. Faërn. al. ante Lamb. *in republica.* Deinde, *esse arbitraretur* C H S T χ .—4 Verb. *tædet* deest in ς . Mox, *qui potuerint* plurimi codd. et edd. vett. etiam Venet. 1483. Faërn. Lamb. Græv. Beck. Orell. *qui potuerunt* codex unus Oxon. et Junt. *poterunt* est ex emend. Ernesti. *constituerunt* ς . *sin hoc anno* idem cod. Paulo post, verba, *quid s. H. h. m. p. v. ac l. v. s. j. hoc judicio*, desunt in T. *quid s. . . . hoc jud. vivendi præcepta* desunt in codd. Gruteri et in quibusdam edd. *sentiat.* *Præclara illa hæc oratio quidem, si huic, huic, &c.* exhibent Naug. Manut. Steph. Faërn. Lamb. ‘Est unum ex ineptis illis Nangerii et pseudo-cod. H. Stephani supplementis, inde natum, quod codd. aliquot, velut Guelf. lacunæ indicium præbent.’ Orell. ‘Illud additamentum ineptum ignorant Franc. 1. 2. Barb. ed. pr. ap. Græv. Venet. 1480. 1483. et Hervag.

NOTÆ

¹ *Quibus integrum est*] Qui nec magistratum ullum gesserunt, nec petiverunt, expectant finem hujus de Flacco judicii.

^u *Calamitati fuerit*] Si damnatus fuerit Flaccus, propter suum in rem-

pub. studium, nemo non anteponet viam inhonestam, et popularem, et quæ habet assentationem, honestæ viæ et sinceræ.

^x *Vos tædet*] Ironia.

grum est: nos, qui jam progressi sumus, hunc exitum nostræ temeritatis feremus: sin hoc animo quam plurimos esse vultis, declarabitis hoc iudicio, quid sentiat. 106. Huic, huic misero puero, vestro ac liberorum vestrorum supplici,⁵ iudices, hoc iudicio vivendi præcepta dabit: cui si patrem conservatis; qualis ipse debeat esse civis, præscribetis: sin eripitis; ostendetis, bonæ rationi,^h et constanti, et gravi nullum a vobis fructum esse propositum. Qui vos⁶ (quoniam est id ætatis, ut sensum jam percipere possit ex mœrore patrio, auxilium nondum patri ferre possit) orat, ne suum luctum^y patris lacrymis, patris mœrorem suo fletu augeatis; qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat, ac repetit⁷ eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriæ spoponderim, dignitatem. Miseremini familiæ,^z iudices, miseremini fortissimi patris, miseremini filii: nomen⁸ clarissimum et fortissimum, vel generis, vel vetustatis, vel hominis causa, reipublicæ reserve.^a

^h *Honestæ vilæ.*

//////////

huic semel ponit C.' Beck.—5 *Sulpici* Franc. 2. et ed. pr. *iudicio* deest in iisdem. Mox, si eripitis H S T. ostenditis CH T.—6 *Quid vos* H S. *Qui nos* 5. Idem cod. pro id ætatis habet iteratis. Mox, jam præcipere 7. ex more 5. patris C 7.—7 Sex codd. Oxon. imploratam repetit. Actntum, ea C 7.—8 Pro nomen, Pantag. legit hominem; notum habet Dresd. civem maluit Manut.

NOTÆ

^y *Ne suum luctum*] Aut Flacci puer hic lacrymatus est, aut lacrymantem fingit Cicero, ut ejus lacrymis moveat iudices ad patrem Flaccum absolvendum.

^z *Familiæ*] Valeria familia et no-

bilissima et antiquissima fuit, ut dictum est exordio.

^a *Reipub. reserve*] Qui condemnabantur, in exilium abibant, atque ita a repub. sublatis videbantur.

M. TULLII CICERONIS

P R O P. S U L L A'

ORATIO XXV.

ARGUMENTUM.

D. Junio Silano et L. Murena coss. de conjuratione accusatus est a L. Torquato P. Sulla ex eo Scto, quod erat de conquirendis conjuratis factum. Quoniam autem his conjuratum fuerat, ut supra in Argumento Catilinarium ostendimus; Hortensius et Cicero ita inter se defensionem partiti sunt, ut ille a prima, hic autem ab altera conjuratione P. Sullam abfuisse ostenderet. Præmissa ergo responsione ad ea quæ in Ciceronem ipsum accusator dixerat, cum ejus inconstantiam, levitatem, et nimiam in judiciis potentiam in invidiam adducere vellet; sequitur ipsa defensio, refellens singula, quæ L. Torquatus confirmandi criminis causa dixerat; et tandem in religiosa Deorum obtestatione desinens, nihil sibi de P. Sullæ cum conjuratis societate compertum esse.

1. 1. [*Ed. Ald. p. 167.*] MAXIME vellem, judices, ut P. Sulla et antea^a dignitatis suæ splendorem obtinere,^{a 2} et, post calamitatem^b acceptam, modestiæ fructum aliquem potuisset percipere: sed, quoniam ita tulit casus infestus,^c

^a *Recuperare.*

^b *Condemnationem.*

^c *Adversa fortuna ita voluit.*

1 C *Silla*; alii *Sylla*: Mss. et edd. pleræque *Sulla*. Vid. Nott. Varr.
CAP. 1. 2 *Obtineret* C H T X, Dresd. Franc. 1. 2. Ms. Sylvii, et nonnullæ edd. veti. cum Græv. *optineret* Ven. 1480. Pro et ante verba post calam.

NOTÆ

^a *Antea*] In honore erat Sulla, cum designatus est consul.

ut amplissimo honore,^{3 b} cum communi ambitionis invidia,^c tum singulari Autronii^{4 d} odio everteretur; et in his pristinæ fortunæ^e reliquiis, miseris et afflictis, tamen haberet quosdam,^f quorum animos^g ne supplicio quidem suo satiare posset; quanquam ex hujus incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis^{d h} facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam misericordiamque, notam omnibus quondam, nunc, quasi intermissam, agnoscerent; improbi^g ac perdit⁷ cives, redomiti atque victi, præcipitante^e republica, vehementem me fuisse, atque fortem; conservata, mitem ac misericordem facerentur. 2. Et quoniam L. Torquatus, meus familiaris ac necessarius, iudices, existimavit, si nostram in accusatione sua⁸ necessitatem^{f h} familiaritatemque violasset, aliquid se de auctoritateⁱ meæ defensionis posse detrachere; cum hujus periculi propulsatione^k conjungam defensionem^l officii mei.

^d *Inter cetera mala.*

^e *Ruente.*

^f *Necessitudinem.*

*****

Sylvius scribi maluit *aut.*—3 *Ampliss. in honore* Mss. et edd. ante Ern. qui e conjectura præpositionem delevit, et quem Beck. Schutz. secuti sunt. Pro cum C habet *tum.*—4 *Autonii* C ζ χ : *Atitonii* T: *Antronii* S: *Antron* edd. vett. Vid. Nott. Varr.—5 *Animi* ζ : *ex animo* χ .—6 ζ *incertis malis.*—7 H *impr. atque perd.* Tum *edomiti* Vict. Lamb. et al. *redomiti*que T: *redempti*

NOTÆ

^b *Amplissimo honore*] Amplissimus honos dicitur consulatus, quia nulla hoc dignitas erat superior; id est, in consulatu: erat enim consul designatus, cum ambitus damnatus est.

^c *Ambitionis invidia*] Facilius iis, qui magistratibus functi sunt, homines solent invidere, quam qui magistratus petunt: quia qui petunt, semper spem habent obtinendi; cum dejecti sunt a spe, iis invident qui ad eos pervenerunt.

^d *Autronii*] Rejicit Sullanæ calamitatis causam in Autronium, quocum designatus erat consul, qui multis propter improbitatem odio fuit.

^e *Pristinæ fortunæ*] Erat consul designatus.

^f *Haberet quosdam*] Torquatum designat, quem a nimia crudelitate adducit in odium apud iudices, qui non contentus supplicio quo affectus est Sulla, cum consulatu privatus est, iterum vult eum accusare quasi conjurationis Catilinarie participem.

^g *Improbi*] Improbos ait, qui in conjuratione Catilinarie fuerunt.

^h *Necessitatem*] Anulus Gellius lib. XIII. hanc vocem, ut novam insolentemque, notat in hac significatione.

ⁱ *Auctoritate*] Auctoritas est opinio concepta de virtute alienius, quæ maxime valet in oratore ad persuadendum.

^k *Hujus periculi propulsatione*] Propulsatione, id est, defensione Sullæ,

Quo quidem genere non uterer orationis, iudices, hoc tempore, si mea solum interesset.⁹ Multis enim mihi locis et data facultas est, et sæpe ¹⁰ dabitur, de mea laude dicendi. Sed, ut ¹¹ ille, iudices, quantum de mea auctoritate deripuisset,¹² tantum se de hujus præsidiis^m diminuturum putavit; sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis, constantiamque hujus officii ac defensionis probavero;¹³ causam quoque me P. Sullæ probaturum. 3. Ac primum ¹⁴ abs te ⁿ illud, L. Torquate, quæro, cur me a ceteris clarissimis viris ac principibus ¹⁵ civitatis, in hoc officio atque in defensionis jure secernas. Quid enim est, quamobrem abs te Q. Hortensii ¹⁶ factum,^o clarissimi viri atque ornatissimi civis, non reprehendatur, reprehendatur meum? Nam ¹⁷ si initum est consilium a P. Sulla inflammandæ civitatis, hujus exstinguendi imperii,¹⁸ delendæ urbis; mihi majorem hæ res dolorem, quam Q. Hortensio, mihi majus odium

////////

C.—8 C in actione, omisso sua.—9 C intereret: 'Num intererat?' ait Beckins. In Pith. deest.—10 C semper.—11 H caret ut.—12 Alii diripuisset; et paulo post, diminuturum. Pro putavit, H, Franc. 1. Dresd. habent putat; Med. Crat. Hervag. Nang. Lamb. Steph. Manut. Oliv. Lall. speravit. In C S T & χ, Franc. 2. Pith. Barb. novem Pall. edd. Rom. Wald. Ven. 1483. deest; et id omiserunt Grut. et Græv. In marg. Pal. 5. notatur, 'scilicet, sensit:' in marg. Pal. 8. 'existimat.' Pro sic in C sed; in H χ si. Dein ego non est in H.—13 Al. probaro.—14 C H S At primum.—15 H viris, a princ. In s χ et edd. paucis deest hoc ante officio. Ante defensionis Manut. et Lamb. addunt hoc. Tum C secernis.—16 C et χ Hortensi. Dein Pith. Dresd. Franc. 1. 2. Barb. duo Mss. Pariss. ed. Wald. cum Græv. et Lall. clariss. atque ornatiss. viri, omisso civis. Ven. 1480. clariss. atque orn. viri cujus (pro civis). Garaton. conjicit legi etiam posse, clariss. civis atque orn. viri. In C desunt verba atque orn. civis.—17 Num Schutz. e conjectura.—18 Junt. et al. ita distin-

NOTÆ

qui ex accusatione Torquati periclitatur.

¹ *Conjungam defensionem*] Significat se officium suum defensurum; quod a Torquato reprehenditur.

^m *Hujus præsidiis*] Speravit Torquatus diminuendo Ciceronis auctoritatem, se quoque de Sullæ defensione diminuturum.

ⁿ *Ac primum abs te*] Objeccio fuit Torquati contra Ciceronem, quod

Sullam non debnerit defendere de conjuratione, cum ejus vindex extiterit: sed respondet Cicero id se debere, Hortensii aliorumque clarissimorum virorum exemplo.

^o *Hortensii factum*] Non reprehenditur, quod Sullam defenderit, Hortensius; igitur neque Cicero reprehendendus est, si eum quoque defendat.

afferre debent? ¹⁹ meum denique gravius esse ²⁰ iudicium,^p qui adjuvandus in his causis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deserendus esse videatur? Ita, inquit.^q Tu enim investigasti, tu patefecisti conjunctionem. II. 4. Quod cum dicit, non attendit, eum,^r qui patefecerit, hoc curasse, ut id omnes viderent,^r quod antea fuisset occultum. Quare ² ista conjuratio, si patefacta per me est, tam patet Hortensio, quam mihi. Quem cum videas, hoc honore, auctoritate, virtute, consilio præditum, non dubitasse, quin innocentem P. Sullam defenderet; quæro, cur, qui ³ aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit. Quæro illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem de his existimes ⁴ summis viris et clarissimis civibus, quorum studio et dignitate celebrari ^s hoc iudicium; ornari causam, defendi hujus innocentiam vides?⁵ Non enim una est ratio ⁶ defensionis ea, quæ posita est in ora-

gnunt, *infl. civ. hujus, exsting. imp.*—19 Crat. Cam. Vict. Manut. *hæc res . . . debet.*—20 Schntz. auctoritate C H 5, Dresd. edidit est. Mox, in C *adjuvandis.* Paulo post, a Pith. absunt verba *qui deserendus.*

CAP. II. 1 Pro *eum* in C *ut.*—2 Post *Quare* χ addit *si.* Tnm, pro *tam* C habet *causa:* et pro *patet* Ms. Vict. et ed. Lugd. *paret,* prob. Gulielm.—3 H caret *qui.* Mox, in 5 *Hortensii.*—4 χ, Ven. 1483. Crat. Cam. Lamb. *existimes de his.*—5 *Cel. hoc iudicium et ornari, causam defendi hujus innocentis vides* edd. ante Grnt. et sic Mss. plerique, nisi quod cum edd. nonnullis et ante ornari omittunt. *Cel. hoc iudicio ornari, causam defendi hujus innocentis vides* Franc. *Judicio* legitur etiam in C T 5. Tnm H *defendendi;* et C H S T 5 χ *innocentis.* Pro *vides* 5 *judices.*—6 5 *oratio.* Mox, *ea* non est in C, nec est in 5.—

NOTÆ

^p *Meum denique gravius esse iudicium*] Pergit quærere Cicero an debeat prævidere, et gravius et diligentius expendere, qui sibi sit defendendus reus, quam Hortensius.

^q *Ita, inquit*] Occupationem affert Torquati, qui respondet Ciceroni, quod etiamsi aliis liceat defendere, illos tamen illi non licet, quorum patefecit conjunctionem.

^r *Ut id omnes viderent*] Fatetur quidem Cicero patefecisse conjunctionem, quam patefactam cognovit Hortensius, a quo tamen Sulla de-

fensus est, quem etiam pari jure defendere potest.

^s *Celebrari*] Multi frequentes aderant, qui non venerant patroni, ut causam agerent; sed advocati, ut sublevarent reum sua præsentia et auctoritate.

^t *Non enim una est ratio*] Docet quod non tantum orator defendit, sed etiam alii qui adsunt in iudicio; qui quamvis taceant, tamen sua auctoritate videntur aliquem tueri: aderant enim patrocinii causa, et ut reo præsentia sua faverent.

tionem: omnes, qui adsunt, qui laborant, qui saluum volunt, pro sua parte^u atque auctoritate defendunt. 5. An vero, in quibus subselliis^x hæc ornamenta ac⁷ lumina^s reipublicæ viderem, in his me apparere nollem, quorum ego opera⁸ illum in locum^y atque in hanc celsissimam sedem dignitatis atque honoris, multis meis ac magnis⁹ laboribus et periculis, ascendissem? [*p.* 168.] Atque, ut intelligas, Torquate, quem accuses, si te id offendit, quod ego, qui hoc genere¹⁰ quæstionis^z defenderim neminem, non desim P. Sullæ;^h recordare de ceteris, quos adesse huic vides; intelliges, et de hoc, et de ceteris iudicium meum et horum par atque unum fuisse. 6. Quis nostrum affuit Vargunteio?^{11a} nemo: ne hic quidem Q. Hortensius, præsertim qui illum solus antea de ambitu defendisset. Non enim jam se ullo officio cum illo conjunctum arbitrabatur, cum ille,¹² tanto scelere commisso, omnium officiorum societatem diremisset. Quis

^u *Hos viros clarissimos.*

^h *Defendam Sullam.*

////////

7 Pro ac in Barb. et Ven. 1480. *hæc*, prob. Garaton.—8 *Quorum ego ope* Ms. Lamb. *ope quorum ego* Franc. 2. ed. 1472. et Ven. 1480. prob. Garaton. *quorum ego auxilio* H et Franc. 1. *quorum ego auxilio et ope* Junt. In C S T χ , Pith. Barb. (ubi tamen margini ascriptum *auxilio*) Ven. 1483. deest voc. *opera*, et hoc deleuit Orell. Ceteri ut Ern. Paulo post, *T hanc clarissimam sedem*, ommissa præpositione. Pro *hanc* Ern. maluit *illam*.—9 In H et T de sunt verba *ac magnis*. Dein, ϵ *ascendisse*.—10 χ *pro hoc gen.*—11 χ *Vargun-*

NOTÆ

^u *Pro sua parte*] Etiam si non dicant, taciti tamen auctoritate sua tumentur.

^x *Subselliis*] Subsellia sunt minorum magistratuum sedes; quare crediderim apud centumviros hanc causam actam esse, qui non magistratus, sed iudices erant: quibus vero de causis egerint, vide Cic. de Orat. l. 1.

^y *Illum in locum*] Intelligit consularem dignitatem, qua nulla major extitit in repub. Rom. et ad quam tum beneficio tot clarorum virorum,

tum suis laboribus pervenit.

^z *Hoc genere quæstionis*] In hac quæstione agebatur de majestate, cuius læsæ vindex fuit, cum conjuratos tam acriter persecutus est.

^a *Vargunteio*] Hic una cum Cornelio procuracionem in se receperat Ciceronem interficiendi. Vide Orat. in Catil. Hac de causa nemo ei periclitanti affuit; ne quidem Hortensius, licet clientes nunquam desererentur a patronis suis sine summa infamia. Vide Gell. lib. v.

nostrum Ser. Sullam? ^b quis P. Lentulum? ^{13 c} quis M. Leccam? quis Cornelium defendendum putavit? quis his horum ¹⁴ affuit? nemo. Quid ita? quia ceteris in causis, etiam nocentes, viri boni, si necessarii sunt, non ¹⁵ defendendos esse non putant: in hoc crimine non solum levitatis est culpa, verum etiam quædam contagio sceleris, ^d si defendas eum, ¹⁶ quem obstrictum esse patriæ ^e parricidio suspicere. 7. Quid Autronio? ^f nonne sodales, ^g non collegæ sui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, ¹⁷ qui sunt in republica principes,

//////////

teo: C *Organteo*, superscr. *Vergunteo*.—12 C *illo*.—13 'Deest nomen *Lentulum* in Mss. Pall. Vict. Grut. Busbeq. Franc. 2. Dresd. Pith. Barb. ϵ χ ; (in quibus aut *quis P.* aut *quis Publium* legitur;) est tamen in Franc. 1. et in quinque Oxonn. Mss. ut videtur: atque inde a Naug. addiderunt omnes præter Grut. Verburg. et Lallém. (qui tamen de Pariss. Mss. nihil monuit, sed tantum inepte legi *Qu. P. Lentulum* decrevit.) Beck. 'Quis P. *'] Sic, sed sine defectus signo, Mss. plerique, Ven. 1483. Crat. Grut. Si integra esset lectio, cum Garaton. cogitandum est de alio P. Sulla, a nostro diverso: sed id satis refutatur a Sallust. Catil. 17. ubi lectio *Servii filii* satis certa est, etsi Wolff. alteram *Servii filius* præfert. Statuendum est igitur vel verum h. l. nomen excidisse, vel, quod probabilius mihi videtur, legendum esse *Ser. Sullam*, hujus P. fratrem.' Orell. Mox *M. Leccam* Franc. 2. ed. Manut. Schutz. et Orell. prob. Grævio. Beck. tacite dedit *Leccam* sine prænomine. Tum C. *Cornelium* Lamb. Manut. et Orell.—14 Ern. conjecit *quis his nostrum*; et Huldric. *quis iis horum*.—15 *Non ante defendendos* abest a Barb. C T, Pall. plurimis: deest etiam in Franc. 2. ed. pr. Ven. 1480. qui etiam omittunt negativam particulam ante *putant*. Gruter. e Pal. 9. edidit *deserendos esse non putant*, eumque Græv. Oliv. Lall. secuti sunt.—16 *H quæd. cont. est scel.* et C *si defendendas eum esse*. Mox, pro *esse*, quod in χ deest, C legit *se*. Tum vocem *parricidio* omittunt Mss. nonnulli et edd. ante Grut. qui eam insernit auctoritate Ms. Erf. et Pal. 9. eamque agnoscunt C H T χ ψ . In edd. nonnullis vet. legitur *quem obstrictum patrique*. In H deest *susplicere*, spatio relicto: T habet *suspiceretur*. Paulo post, *Autronio* S et ϵ : *Antonio* C χ . Denique *non sodales* Lamb. et *nonne sodales* Steph.—17 ϵ *nonne his omnes*.

NOTÆ

^b *Ser. Sullam*] Servius Sulla frater hujus P. Sullæ fuit; uterque inter conjuratos a Sallustio enumeratur.

^c *P. Lentulum*] Lentulus una cum Catilina princeps erat conjurationis.

^d *Quædam contagio sceleris*] Qui alium conjurationis defendit, facile in ejusdem conjurationis suspicionem venit.

^e *Obstrictum esse patriæ* [parricidio] *susplicere*] Id est, scelere obstrictum in patriam.

^f *Quid Autronio*] Autronius eodem, quo ceteri, nomine, desertus est. Fuit ille quæstor cum Cicerone, et sex aliis collegis, a quibus destitutus est, ubi compertum fuit conjurasse.

^g *Sodales*] Sodales dicuntur, qui ejusdem collegii sunt.

defuerunt? immo etiam testimonio plerique læserunt? ¹⁸ ^b Statuerant, tantum illud esse maleficium, quod non modo non ¹⁹ occultari per se, sed etiam aperiri illustrarique deberet. III. Quamobrem quid est, quod mirere, si cum iisdem ²⁰ me in hac causa vides adesse, cum quibus in ceteris intelligis abfuisse? ¹ nisi vero me unum vis ferum, præter ceteros, me asperum, me inhumanum existimari, me singulari immanitate et crudelitate præditum. 8. Hanc mihi tu ² si, propter res meas gestas, imponis in omni vita mea personam, Torquate, vehementer erras. Me natura misericordem, patria severum, crudelem nec patria nec natura, esse voluit. Denique istam ipsam personam vehementem et acrem, quam mihi tum ³ tempus et respublica imposuit, jam voluntas et natura ipsa detraxit. Illa enim ad breve tempus severitatem postulavit; hæc in omni vita misericordiam lenitatemque desiderat. 9. Quare nihil est, quod ex tanto comitatu virorum amplissimorum me unum abstrahas. ⁴ Simplex officium ¹ atque una est bonorum omnium ⁵ causa. Nihil erit, quod admirere posthac, si in ea parte, in qua hos animadverteris, me videbis. Nulla est enim in republica causa mea propria: ^k tempus agendi fuit magis mihi proprium, ⁶ quam ceteris: doloris vero, et timoris, et periculi fuit illa causa communis: neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem, ⁷ si esse alii comites

////////

—18 & læserunt. Dein C Statuerunt tamen illud.—19 In Pal. 9. deest non ante occultari, probantibus Grutero et Wolfio. Pro per se in C legitur posse.

CAP. III. 20 C quod mirere hisdem. Ante cum quibus idem Ms. addit cum.—1 & et edd. vett. paucæ affuisse. Dein C Nisi verum. Paulo post, a Pith. absunt verba me asperum.—2 C tum.—3 C cum: Pith. tu.—4 H distrahas.—5 Edd. pleræque ante Lamb. omnium bonorum. Tom, C T et Dresd. Nihil est. Pro admirere C admirer; H S & X, Dresd. Ven. 1483. mirere. Paulo post, C si mea parte.—6 C agendum fuit, et Pith. magis improprium.—7 Lamb.

NOTÆ

^b Testimonio læserunt] Dicuntur lædere testimonio, qui testimonium dicunt contra aliquem.

ⁱ Simplex officium] Simplex officium est quod ab omnibus observatur: nemo vero bonus civis aliquem e con-

juratis defendit.

^k Causa mea propria] Conjuratio Catilinæ pertinet ad totam rempub. non ad Ciceronem solum: quia vero erat consul, illius muneris fuit illam investigare.

noluissent. Quare necesse est, quod mihi consuli præcipuum fuit præter alios, id jam privato cum ceteris esse commune. Neque ego hoc partiendæ invidiæ,¹ sed communicandæ laudis causa loquor. Oneris⁸ mei partem nemini impertio, gloriæ bonis omnibus. 10. In Autronium^{9m} testimonium dixisti, inquit: Sullam defendis. Hoc totum ejusmodi¹⁰ est, judices, ut, si ego sim inconstans ac levis, nec testimonio fidem tribui convenerit,¹¹ nec defensioni auctoritatem. Sin est in me ratio reipublicæ, religio privati officii, studium retinendæ voluntatis bonorum; nihil minus accusator¹² debet dicere, quam a me defendi Sullam, testimonio¹³ læsum esse Autronium. Videor enim non solum studium ad defendendas causas,¹⁴ verum opinionis aliquid et auctoritatis afferre; qua et moderate ego¹⁵ utar, judices, et omnino non uterer, si ille me non coëgisset. IV. II. Duæ conjurationes abs te, Torquate, constituuntur; una, quæ Lepido et Volcatio¹⁶ consulibus, patre

//////////

conjecit ad salutem aliis esse pot. Mox in C et χ voluissent. Tnm ϵ consului.—8 C Honoris. Mox impartior H: impertior Barb. impartio alii.—9 Jam Antronium C: In Antronium ϵ : Jam in Autronium Dresd. Pro dixisti χ dixi. Postea Pith. defendas.—10 H hujusmodi. Pro est in C esse; et pro sim in eodem sum.—11 C convenit.—12 ϵ accusatio.—13 C testimonium. In Dresd. testimonio esse læsum Autr.—14 Dresd. ad offendendas causas: C ad offendendas eas.—15 In C deest ego.

CAP. IV. 16 C χ Volcatio: ϵ Volcatio consule. 'In edd. nonnullis ante Lamb. fuit et L. Tullo coss. quod retinuit Lamb. etsi in ejus quoque Ms. erat Volcatio: quod in novem Pall. Vict. Grut. Barb. omnibus a Grævio inspectis,

NOTÆ

¹ *Partiendæ invidiæ*] Occupationem affert ex dissimili: nam aliquis posset Ciceroni objicere, quod non tam cum aliis laudem, quam invidiæ partem communicaret. Non ita esse, sed totam hanc conjurationem sustinuisse ait, ut cum aliis laudem suam impertiret. Et certe licet ubique hanc a se extinctæ conjurationis gloriam prædicet, semper tamen ejus laudis participes facit prætores Plancum, Pomptinum, Flaccum, equites, plebem, ipsumque suum collegam

Antonium, licet ejusdem affinis et suspectus haberetur.

^m *In Autronium*] Objiciebatur contra Ciceronem, absurdum esse accusare Autronium, et Sullam defendere. Sed rejicit hanc objectionem, nam aut levis fuit aut constans M. Tullius: si levis, ei fides non est habenda; si constans, ei credendum: at non est levis qui sequitur religionem, &c. Ergo ejus valere debet auctoritas, cum Sullam defendit, et accusat Autronium.

tuo consule designato, facta esse dicitur; altera, quæ me consule. [p. 169.] Harum in utraque Sullam dices fuisse. Patris tui,ⁿ fortissimi viri atque optimi consulis, scis, me consiliis non interfuisse: scis, me, cum mihi summus tecum usus esset, tamen illorum expertem¹⁷ temporum et sermonum fuisse; credo, quod nondum penitus in republica versabar,¹⁸ quod nondum ad propositum mihi finem honoris^f perveneram, quod mea¹⁹ me ambitioⁱ et forensis labor^q ab omni illa cogitatione abstrahebat.²⁰ 12. Quis ergo intererat vestris consiliis? omnes hi,^r quos vides huic adesse, et in primis Q. Hortensius;^r qui cum propter honorem ac dignitatem,^s atque animum eximium in rempublicam,² tum propter summam familiaritatem, summumque amorem in patrem tuum, tum communibus,³ tum præcipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo istius conjurationis crimen defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognovit, qui princeps et consilii vestri fuit, et timoris; cujus in hoc crimine

ⁱ *Petitio consulatus.*

Busb. aliisque et edd. pr., recte reddiderunt textis Gruteris, Grævius (nisi quod hic perperam et contra codd. reliquit prænomen *L. Volcatio*), et deinceps omnes. Beck. Verba *patre tuo* in χ desunt.—17 C *tum illorum me exp.*—18 H *versabatur*.—19 A Pal. 9. *abest mea*, probantibus Grutero et Garatono. In C H S T ϵ χ , Barb. Dresd. Franc. 1. 2. Mss. ap. Grut. atque Ven. 1480. 1483. deest *me*.—20 *Abstrahebat* C: *abstrahebatur* Dresd. Tum *Quis igitur* T, Ven. 1480. Junt. *Qui ergo intererant* H, Dresd. Barb. Porro χ *nostris cons.*—1 In C deest *hi*. Deinde videtis H.—2 C T *in rep.* Pro *summam* Pith. habet *suam*, et ϵ *sententiam*. Pro *familiaritatem* in χ *auctoritatem*; et pro *amorem* in C ϵ χ , Dresd. *honorem*.—3 C *cum comm.* et mox *commonebatur*.

NOTÆ

ⁿ *Patris tui*] Torquatus, pater hujus Torquati, qui Sullam accusat, inquisivit de prima conjuratione, quia consul erat.

^o *In repub. versabar*] Quamvis Lepido et Tulio coss. prætor esset Cicero, nondum tamen intererat maximis reipub. negotiis.

^f *Propositum finem honoris*] Consulatum indicat, quem ætatis suæ anno quadragesimo quarto obtinuit: qui omnium maximus et ultimis honos fuit, ad quem per quæsturam, ædili-

tatem, et præturam perveniebant.

^q *Forensis labor*] Intelligit defensionum labores, quos pro amicis, et bene de repub. meritis civibus insumsit.

^r *Q. Hortensius*] Hortensius orator illis temporibus celeberrimus fuit, quem ubique Cicero, et præsertim in dialogo de Claris Oratoribus, summis extollit laudibus.

^s *Honorem ac dignitatem*] Consul fuit Hortensius.

propulsando cum esset copiosissima atque ornatissima oratio, tamen non minus inerat⁴ auctoritatis in ea, quam facultatis. Illius igitur conjurationis, quæ facta contra vos, delata ad vos,⁵ a vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui. Non modo enim⁶ nihil comperi,^t sed vix ad aures meas istius suspicionis fama pervenit. 13. Qui vobiscum⁷ in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum⁸ conflari^u putabatur, qui Autronio non affuerunt, qui in illum testimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adsunt, in hujus periculo⁹ declarant, se non crimine conjurationis, ne adessent ceteris, sed hominum maleficio, deterritos esse.¹⁰ Mei consulatus autem tempus, et crimen maximæ¹¹ conjurationis a me defendetur. Atque inter nos partitio¹² ^x non est fortuito,^k judices, nec temere facta: sed, cum videremus, eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse possemus, uterque nostrum id sibi suscipiendum putavit, de quo aliquid scire ipse¹³ atque existimare potuisset. v. 14. Et, quoniam de criminibus superioris conjurationis Hortensium diligenter audistis, de hac conjuratione, quæ, me consule, facta est, hoc primum attendite.

Multa, cum essem consul, de summis reipublicæ periculis¹⁴ audiui, multa quæsiui, multa cognovi. Nullus un-

^k Casu.

////////

—4 C erat.—5 χ delata a vobis.—6 Pro enim in Ms. Ambrosian. ap. Ang. Maium animo; et mox in eodem legitur, sed ad aures . . . non pervenit. Ante nihil χ addit non.—7 Qui nobis T: Qui vobis C H S ϵ χ , Barb. Ven. 1480. 1483. Steph. Lamb. Beck. et Orell. Qui vobiscum ceteri. Mox, T nobiscum.—8 In C deest tum.—9 Pith. in hoc peric.—10 C sed homines mal. teterrimos esse.—11 Junt. Hervag. maxime. Orell. conjecit proximæ. In ϵ deest.—12 χ peritio.—13 Lamb. et Grut. ipse omittunt.

NOTÆ

^t Nihil comperi] Licet illis temporibus prætor esset Cicero, nihil tamen comperit de Sulla.

^u Periculum conflari] Torquatum et Cottam consules, Catilina et Autronius, cum Pisone aliisque, interficere statuerant, cum inirent magis-

tratum.

^x Inter nos partitio] Reddit rationem quare hanc defensionem Sullæ cum Hortensio partitus sit; quia videlicet prima Catilinæ conjuratio consule Hortensio, secunda Cicerone facta est.

quam de Sulla nuntius¹ ad me, nullum indicium, nullæ literæ¹⁵ pervenerunt, nulla suspicio. Multum hæc vox fortasse deberet valere ejus hominis, qui consul insidias reipublicæ consilio investigasset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicasset,¹⁶ cum ipse nihil¹⁷ audisse de P. Sulla, nihil suspicatum esse, diceret. Sed ego nondum utor hac voce ad hunc defendendum:¹⁸ ad purgandum me potius utor; ut mirari Torquatus desinat, me, qui Autronio abfuerim,¹⁹ Sullam defendere. 15. Quæ enim Autronii fuit causa? quæ Sullæ est? ille ambitus judicium tollere¹ ac disturbare primum conflato voluit gladiatorum ac fugitivorum tumultu;² deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione³ atque concursu. Sulla, si sibi²⁰ suus pudor ac dignitas non prodesset,^b nullum auxilium requisivit. Ille damnatus^c ita se gerebat, non solum consiliis et sermonibus, verum etiam aspectu atque vultu, ut inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriæ videretur: hic se ita fractum illa calamitate atque afflictum putavit, ut nihil sibi¹ ex pristina dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinisset. 16. Hac vero in conjuratione, quid tam conjunctum, quam ille^{2 d}

¹ Rescindere.

*****

CAP. V. 14 Lamb. de summæ reipubl. peric.—15 Verba nullæ literæ in X desunt. Mox, Ms. Henr. Stephani nulla denique susp.—16 C veritatem ap., magnitudinem an. vind. Pro vindicasset & judicasset; Pith. indicasset. Post audisse Lamb. addit se.—17 Pro nihil H habet vel; et pro esse Ven. 1483. Junt. fuisse.—18 C ad ipsum def.—19 H affuerim.—20 Ms. Henr. Steph. quam sibi. Mox, pro auxilium in C consilium.—1 & sibi omittit.—2 In eodem Ms. deest

NOTÆ

¹ Nullus unquam nuntius] Sæpissime, et hic præsertim, 'nuntius' pro re nuntiata ponitur.

² Tumultu] Autronius, collecta fugitivorum et gladiatorum multitudine ad vim faciendam, disturbare voluit judicium cum ambitus accusaretur.

³ Lapidatione] Lapidatione, id est, jactis lapidibus. Aliquando etiam lapidatio sumitur pro hominibus la-

pidatione interfectis.

^b Non prodesset] Sulla nihil molitus est, cum vidit nihil modestiam et dignitatem sibi prodesse. Confert Autronium cum Sulla, a dissimili agendi ratione.

^c Ille damnatus] Autronius, post damnationem, inimicus fuit senatui et equestri ordini.

^d Quam ille] Autronius scelerato-

cum Catilina, cum Lentulo? Quæ tanta societas ullis³ inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis sceleris, libidinis, audaciæ? [*p.* 170.] quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod sine eodem⁴ illo Catilina facinus admisit? cum interim Sulla cum eisdem illis⁵ non modo noctem solitudinemque^e non quæreret, sed ne mediocri quidem sermone et congressu conjungeretur. 17. Illum Allobroges,^f maximarum rerum verissimi indices,⁶ illum multorum literæ^g ac nuntii coarguerunt: Sullam interea nemo insinulavit, nemo nominavit. Postremo, ejecto,⁷ sive emisso jam ex urbe Catilina, ille arma misit, cornua,^h tubas, falces,^{8 i} signa, legiones; ille relictus intus,^k expectatus foris, Lentuli poena compressus, convertit se aliquando ad timorem, nunquam ad sanitatem:⁹ hic contra ita quievit,¹⁰ ut eo tempore omni Neapoli fuerit,^l ubi neque homines fuisse putantur hujus affines suspicionis; et locus est¹¹ ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos,¹² quam ad consolandos accommodatus. VI. Propter

////////

ille.—3 χ *illis.*—4 In H non legitur *eodem.*—5 Pro *illis* in C *vel*; et pro *modo* in Car. Steph. *solum.* Tum ς *solitudinemque.*—6 ς χ *judices.*—7 ς *erecto.*—8 Pro *tubas* Franc. 1. *tabulas*: pro *falces* ς et Pal. 9. *fusces*; al. *faces*, teste Grævio. Dein pro verbis *signa, legiones*, quæ Orell. ut corrupta notavit, Schutz. e conjectura Augustini recepit *signa legionis*. Wolff. censet *legiones* delend.—9 H *ad salutem.*—10 Idem *quietus.*—11 χ *esse.*—12 ς *animorum*, et mox H S ς χ *consolationem.*

NOTÆ

rum socius fuit, et Catilinæ, et Lentuli, qui principes erant conjurationis ultimæ.

^e *Noctem solitudinemque*] Per noctem consilia de conjuratione ab iis agitantur.

^f *Allobroges*] De Allobrogibus dictum in orat. contra Catil. a quibus conjurationis indicibus nominatus est Autronius.

^g *Literæ*] Q. Catuli epistolam intelligit, quæ lecta est in senatu, tanquam a Catilina missa: de qua in Orat. III. in Catil.

^h *Cornua*] Cornua genera sunt tu-

barum obtorta ex ære, sed primum ex cornibus, a quibus sumta est denominatio. Vide Varr. Ling. Lat. I. IV.

ⁱ *Falces*] Vegetius lib. IV. dicit falcem esse trabem, quæ adunco ferro præfigitur, ut de muro lapides extrahantur.

^k *Relictus intus*] Autronius Romæ relictus est, ubi non mediocri metu periculus fuit propter supplicium quo Lentulus affectus est in carcere.

^l *Neapoli fuerit*] Ubi pacati et tranquilli cives vivunt. Neapolim Sulla profectus est.

hanc igitur tantam dissimilitudinem hominum atque causarum, dissimilem me in utroque præbui. 18. Veniebat enim ad me, et sæpe veniebat, Autronius, multis cum lacrymis,¹³ supplex, ut se defenderem; et se meum condiscipulum in pueritia, familiarem in adolescentia, collegam in quæstura commemorabat fuisse: multa mea¹⁴ in se, nonnulla etiam sua in me proferebat officia. Quibus ego rebus, judices, ita flectebar animo atque frangebar, ut etiam ex memoria, quas mihi ipsi fecerat¹⁵ insidias, deponerem; ut jam immissum esse ab eo C. Cornelium, qui me in sedibus meis,^{m 16} in conspectu uxoris meæ ac liberorum meorum trucidaret,¹⁷ obliviscerer. Quæ si de uno me cogitasset; qua mollitia^m sum animi ac lenitate, nunquam, mehercule, illius lacrymis ac precibus restitisssem. 19. Sed, cum mihi patriæ,ⁿ cum vestrorum periculorum, cum hujus urbis, cum illorum delubrorum^o atque templorum, cum puerorum infantium,^p cum matronarum ac virginum veniebat in mentem; et cum illæ infestæ ac funestæ faces,¹⁸ universumque totius urbis incendium, cum tela, cum cædes, cum civium cruor, cum¹⁹ cinis patriæ versari ante oculos, atque animum²⁰ memoria refricare cœperat; tum denique ei resistebam, neque solum illi hosti^t ac parricidæ, sed his etiam propinquis illius, Marcellis,^q patri et filio, quorum alter

^m In domo mea.

~~~~~

CAP. VI. 13 Pro lacrymis in C literis.—14 χ me. Tum pro etiam H habet et. Porro in eodem Ms. proferebantur.—15 Quas ipse mihi fec. Ven. 1480. Junt. Hervag. Manut. quas mihi ipse fec. χ et Barb.—16 Lamb. in adibus meis.—17 Dresd. tractaret.—18 ς fascies.—19 In χ deest cum ante cinis.—20 Lamb. animo.—1 Hosti non est in χ . Mox H propinquis illi.—

NOTÆ

^m Mollitia] Licet vulgo in malam partem accipiat hęc vox ‘mollitia,’ hic sumitur pro miseratione et lenitate.

ⁿ Sed cum mihi patriæ] Loens egregie amplificatus ab enumeratione malorum, quæ ex conjuratione profectura erant.

^o Delubrorum] De his vide orat. pro

Flacc. § 1. not.

^p Puerorum infantium] Pueritia ad annum usque decimum septimum durat; quo tempore infantes jam pueri dicuntur.

^q Marcellis] Creditur is Marcellus intelligi, pro quo Cicero dixit apud Cæsarem.

apud me parentis gravitatem, alter filii suavitatem obtinebat: neque me arbitrabar sine summo scelere posse, quod maleficium in aliis vindicassem, idem in illorum socio, cum scirem, defendere. 20. Atque idem ego neque P. Sullam supplicem ferre, neque eosdem Marcellos, pro hujus periculis lacrymantes, aspicere,² neque hujus M. Messallæ,³ hominis necessarii, preces sustinere potui. Neque enim est causa adversata³ naturæ, nec homo, nec res misericordiæ meæ⁴ repugnavit. Nusquam nomen, nusquam vestigium⁵ fuerat; nullum crimen, nullum indicium, nulla suspicio. Suscepi causam, Torquate; suscepi,⁶ et feci libenter, ut me, quem boni constantem⁷ semper, ut spero, existimassent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent.

VII. 21. Hic ait se ille, judices, regnum meum⁸ ferre non posse. Quod tandem, Torquate, regnum? consulatus, credo, mei;⁴ in quo ego imperavi nihil, sed contra patribus⁹ conscriptis et bonis omnibus parui: quo in magistratu non institutum est a me, judices, regnum, sed non permissum.¹⁰ ^u An tum, in tanto imperio,ⁿ tanta potes-

ⁿ In consulatu.

//////////

2 Verba pro hujus p. l. asp. non agnoscunt septem Oxonn. et alii Mss. atque edd. omnes ante Grut. qui ea addidit ex Erf. et Pal. 9.—3 *adversata*.—4 Ante *meæ* H addit *nunc*. A Pith. abest *meæ*.—5 Pro *vestigium* in C et *fastigium*; et pro *indicium* C et Schutz. *judicium*. Verba *nulla suspicio* non habent septem Oxonn. et alii Mss. atque edd. ante Grut. qui ea inserunt auctoritate Erf. et Pal. 9.—6 *χ* et Pith. omittunt voces *causam, Torq., suscepi*.—7 *χ* *constanter*.

CAP. VII. 8 *regnum magnum*.—9 Pith. *imperari, et contra patribus, &c.* Dresd. *imperavi pluribus consiliis et bonis omn.* Pro *sed* etiam C *et*; pro *contra* *et* *consulibus*.—10 *Sed permissum* Pith. Franc. et plures Pall. *sed pro-*

NOTÆ

^r *M. Messallæ*] M. Messalla Niger, orator, cum M. Marcello fuit Scauri patronus, ut scribit Asconius.

^s *Regnum meum*] Objecerat Torquatus Ciceroni, se regem dicere: quam a se injuriam rejicit Cicero, licet revera se e regio Volscorum sanguine traxisse originem dicere potuisset, ut Plutarch. in Cic. scribit.

^t *Consulatus, credo, mei*] Si rex dicitur Cicero, dicendus est propter consulatum suum; quem ita gessit, ut nihil, nisi probante senatu populoque Rom. gesserit: nam si Lentulus, si quatuor alii fracta gula suffocati sunt, id senatus imperio factum est.

^u *Sed non permissum*] Cicero re-

tate, non dicis fuisse regem; nunc privatum regnare dicis? quo tandem nomine? Quod,¹¹ in quos testimonia dixisti,^x inquit, damnati sunt; quem defendis, sperat se absolutum iri. [p. 171.] Hic tibi ego de testimoniis meis hoc¹² respondeo: si falsum dixerim; te in eos¹³ dixisse: sin verum; non esse hoc regnare, cum verum juratus¹⁴ dicas, probare.^y De hujus spe tantum¹⁵ dico, nullas a me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique, præter fidem defensionis,^z expectare.¹⁶ 22. Nisi tu, inquit,^a causam recepisses, nunquam mihi restitisset,¹⁷ sed, indicta causa, profugisset.¹⁸ Si jam hoc tibi concedam, Q. Hortensium, tanta gravitate hominem, si, hos tales viros non suo stare judicio, sed meo; si hoc tibi dem,¹⁹ quod credi non potest, nisi ego huic adessem, hos affuturos non fuisse: uter tandem rex est, isne, cui innocentes^b homines non resistunt,²⁰ an is,

//////////

missum H S ε χ: sed repulsum nms Paris. sed repressum e Pal. 9. receperunt Græv. Lall. Beck. Schutz. et Orell. sed non permissum ceteri. Dein, pro An tum Ms. Ambrosian. Franc. 2. et Ven. 1483. habent An tu; Vict. Mannt. Lamb. Quem tum. Paulo post, Ms. Ambrosian. tantaque potestate.—11 χ Quot.—12 Pro hoc in H tantum; in Thoc ego. Tum Dresd. respondebo.—13 Oreil. e Ms. Ambrosian. edidit in eosdem: Lamb. in hos. Pro sin verum in Ms. Ambrosian. et Junt. si verum.—14 Pro juratus in edd. ante Lamb. juratos: hinc Lamb. dedit cum verum dicas, juratis probare: sed Grut. e Pal. 9. restituit juratus. In C et Dresd. vero juratos: H S χ verum juratos: T verum in iratos: Franc. 1. vera juratos. Verbum probare Grævio suspectum est.—15 Pro spe tantum in Pith. spectantum.—16 C expectarem.—17 ε restitisset.—18 Dresd. profuisset.—19 Pro dem H T ε χ habent idem. Paulo

NOTÆ

pressit Catilinam, qui volebat reipub. dominari.

^x In quos testimonia dixisti] Intelligit conjuratos, qui deprehensi sunt; in quos probabile est Ciceronem dixisse testimonium.

^y Cum verum juratus dicas, probare [Cum verum dicas, juratis probare] Ait illum, ideoque se non regnare; sed veritatem probare iudiciis, qui jurati dicuntur, quia jurabant sententiam dicturi. Hi porro verum esse testimonium probaverunt, cum eos damnaverunt in quos dictum est testimonium.

^z Fidem defensionis] Defensionem patroni clienti præbere debent.

^a Nisi tu, inquit] Alia Torquati obiectio, qui resistit contradictione: nam Hortensius enim defendisset, et ceteri qui adsunt, si ipse Cicero non defendisset.

^b Isne, cui innocentes] Inversione utitur Cicero, atque potius Torquatum regem et tyrannum appellandum esse, quia postulat ut sibi homines innocentes non resistant; se vero non esse regem, quia innocentes defendit.

qui calamitosos non deserit? At hic^c etiam (id quod tibi necesse minime fuit) facetus esse voluisti, cum Tarquinium,^c et Numam,^d et me tertium peregrinum regem, esse dixisti. Mitto jam de rege quærere: illud^e quæro, peregrinum^e cur me esse^e dixeris: nam, si ita sum, non tam est admirandum, regem esse me (quia, ut tu vis, etiam peregrini reges Romæ fuerunt), quam consulem Romæ fuisse peregrinum.^f 23. Hoc dico, inquit,^g te esse ex municipio.^g Fateor, et addo etiam, ex eo municipio, unde iterum jam salus huic urbi^h imperioque^h missa est. Sed scire ex te pervelim, quamobrem, qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videantur: nemo enim istucⁱ M. illi Catoni seni,ⁱ cum

^e *Externum.*

//////////

post, pro nisi C habet *quid nisi*; T nisi *ut*.—20 C *resistant*.—1 Franc. 1. 2. Dresd. et ed. pr. *An hic*.—2 H *illum*. Pro *cur* in C *cum*.—3 *inquis*. In

NOTÆ

^c *Tarquinium*] Tarquinius Etruscus fuit, filius Damarati, Corinthii mercatoris ditissimi, qui patria sua pulsus per seditionem, transiit in Italiam, Tarquinosque, urbem Etruriæ, commorandi causa delegit. Hic Arnum et Lucumonem filios habuit; qui Lucumo, post mortem patris, Romam venit, ibique factus senator ab Anco Martio. Lucius Tarquinius appellatus est, dignus tandem habitus qui Anco mortuo in regnum succederet.

^d *Numam*] Livius lib. 1. refert Numam e Curibus Sabinorum, eo quod æquitate et prudentia singulari vir haberetur, jussu populi, et auctoritate patrum evocatum, regem Romanorum creatum esse.

^e *Peregrinum cur me esse*] Dixit Ciceronem peregrinum esse, quia non Romanus, sed Arpinas fuit.

^f *Consulem Romæ fuisse peregrinum*] Nullus consul fuerat, nisi qui Roma-

nus civis esset.

^g *Ex municipio*] Municipia ex sunt civitates, quæ civium Rom. jure gaudent.

^h *Unde iterum jam salus huic urbi*] Ex municipio Arpinate Marius oriundus, Italiam, Teutonum Cimbrorumque excursionibus oppressam, vi et fortitudine sua liberavit: ex eodem municipio Cicero periclitantem rempub. Catilinæ factionibus sustentavit.

ⁱ *Catoni seni*] Probat non esse peregrinos, qui ex municipiis veniunt, exemplo Catonis; de quo lib. 11. de Leg. sic Cicero loquitur: 'Cato ille cum esset Tusculi natus, in pop. Rom. civitatem susceptus est: itaque cum ortu Tusculanus esset, civitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram juris.' Sic M. Porcius Priscus, Cato Major, et Censorius, ad discrimen Uticensis, appellatus est.

plurimos haberet inimicos,^k nemo T. Coruncanio,⁶ ¹ nemo Curio,^m nemo huic ipsi nostro C. Mario,⁷ ⁿ cum ei multi inviderent,^o objecit unquam. Equidem vehementer lætor, eum esse me, in quem tu, cum cuperes, nullam contumeliam jacere potueris, quæ non ad maximam partem civium conveniret.⁸ VIII. Sed tamen te a me, pro magnis causis nostræ necessitudinis, monendum esse,⁹ etiam atque etiam puto. Non possunt omnes esse patricii:^p si verum¹⁰ quæris, ne curant quidem; nec se æquales tui, propter istam causam, abs te anteiri putant. 24. Ac, si¹¹ tibi nos pere-

////////

Pith. deest.—4 χ *municipioque*.—5 ς *istum*. Tum C illo.—6 *Ti. Coruncanio* Pith. Barb. Ms. Ambrosian. cum Græv. Beck. et Orell. Dein *Curioni* Mss. nonnulli et edd. pleræque ante Lamb. Ante *Curio* auctoritate Ms. Ambrosian. qui habet *Mario*, Orell. addidit prænomen *M'*.—7 *Pro Mario* in χ *Curioni*; et pro *ei* in C *enim*. In Pith. deest *inviderent*.—8 *H pertineret*.

CAP. VIII. 9 In C caret *esse*.—10 In Ms. Henr. Steph. *et si verum*.—11 Edd. pleræque ante Lamb. *At si*. Post *peregrini* χ addit *esse*. In H caret

NOTE

^k *Cum plurimos haberet inimicos*] Si Plinio credamus lib. vii. 'quater et quadragies causam dixit, nec sæpius quispiam postulatus est' quam ille Cato.

¹ *Coruncanio*] Coruncanus Tusculanus fuit, et primus e plebe pontifex maximus creatus. Is est interfectus in legatione ad Tentam Illyriorum reginam: ob quod facinus bellum Illyricum exortum est. Consul fuit cum P. Valerio Lævino, A. U. C. 473.

^m *Curio* [*Curioni*] Curio hic Dentatus nominatus est, quia cum dentibus in parva quadam villa Curiana in Sabinis natus est. Frugalitate sua et continentia laudatissimus fuit imperator. Ter consul fuit, et de Samnitibus, Sabinis, et Lucanis triumphavit.

ⁿ *C. Mario*] Marius ex Agro Arpinate humili familia natus, ita feliciter fortuna usus est, ut ad septimum consulatum pervenerit: quo tempore,

ætatis anno 73. mortuus est. Vide Plutarch. in ejus vita.

^o *Multi inviderent*] Præcipue L. Crassus, M. Scavrus, et Metelli omnes invidia in Marium flagrabant propter res gestas.

^p *Patricii*] Centum senatores, qui a Romulo constituti sunt, patres ab honore, eorumque posterii patricii appellati sunt. Nota autem patricios non eosdem fuisse qui nobiles dicti sunt; nam populus Rom. ita fuit distributus, ut alii patricii, alii plebei dicerentur. Patricii ab illis centum itaque dimanarunt, quales fuere Clodius, Piso, Catilina, &c. plebei vero, qui ex populo reliquo traxerunt originem, ut Antonius, Cassius, T. Pomponius, &c. Horum plebeiorum alii nobiles, alii novi homines dicuntur: nobiles, quorum parentes curuli aliquo magistratu erant functi; novi, qui primi ex sua stirpe magistratum curulem erant adepti.

grini videmur, quorum jam et nomen et honos inveteravit⁹ et huic urbi et hominum famæ ac sermonibus; quam tibi illos competitores¹² tuos peregrinos videri necesse erit, qui jam ex tota Italia delecti,¹³ tecum de honore et de omni dignitate contendunt! quorum cave tu quenquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragiis obruare.¹⁴ Qui, si attulerint nervos et industriam, mihi crede, excutient¹⁵ tibi istam verborum jactationem, et te ex somno⁸ sæpe excitabunt; nec patientur, se abs te, nisi virtute vincentur,¹⁶ honore superari. 25. Ac si, judices, ceteris patriciis me et vos peregrinos videri oporteret,¹⁷ a Torquato tamen hoc vitium sileretur.¹ Est enim ipse a¹⁸ materno genere municipalis, honestissimi ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani.¹⁹ Aut igitur doceat, Picentes^x solos non esse peregrinos, aut gaudeat suo generi²⁰ me meum ante non ponere. Quare neque me¹ peregrinum posthac dixeris, ne gravius refutere;² neque regem, ne derideare: nisi forte regium³ tibi videtur, ita vivere, ut non

copula ante *nomen*.—12 *competitiores*.—13 Ms. Lamb. *dilecti*. Mox T omittit præpositionem ante *omni*. Pro *contendunt* in H et *ψ* *certabant*.—14 Pith. *obruare*. Dein *ψ* *attulerunt*.—15 Pro *excutient* in *ψ* *executi etiam*.—16 Ern. conjecit *vincentur*. Mox in *ψ* et edd. nonnullis ante Lamb. *At si*.—17 *ψ* *oporteat*. Dein S *silerent*. Scheller. Obs. p. 99. conjicit *a Torq. hoc merito sileretur*.—18 In Ms. Ambrosian. deest *a*: unde Orell. uncis inclusit. —19 *Æsculani ψ*: *Esculani* Dresd. Mox, C *Picentos*. *χ* caret *solos*.—20 In *ψ* *genere*. Pro *meum* H et *ψ* *mentiri*. Tum *anteponere*, omisso *non*, Mss. pauci et edd. nonnullæ ante Gruter.—1 Dresd. *nec me*.—2 *ψ* *nec grav.* et Dresd.

NOTÆ

⁹ *Inveteravit*] Inveteravit, id est, in hac urbe tanquam altas ita radices egit, ut non evelli facile possit.

¹ *Suffragiis obruare*] Obrui suffragiis, est paucis habere pro se in delectu magistratuum; et ideo contra se plurima.

⁸ *Te ex somno*] Admonet Torquatum, ne sit otiosus, et fidat nimium patriciæ suæ familiæ; quia novi homines cogent enim vigilare in petitione magistratus, quia illi metum inferent, ne ab illis vincatur.

¹ *Vitium sileretur*] Vitium sileretur, id est, sileri deberet.

¹⁹ *Asculani*] Asculum in Agro Piceno. Colonia nobilissima fuit populo Rom. invisa, quia in ea Q. Servilius proconsul, cum omnibus civibus Romanis qui illic erant, occisus est, cum bellum Italicum flagrare cepit. Vide Livium lib. LXXII.

^x *Picentes*] Picentes populi sunt in quinta regione Italiæ, ad Mare Adriaticum siti.

modo homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli servias ; contemnere omnes libidines ; non auri,⁴ non argenti, non ceterarum rerum indigere ; in senatu sentire^p libere ; populi utilitati magis consulere, quam voluntati ; nemini cedere, multis obsistere. Si hoc putas esse regium, me regem esse confiteor ;⁵ sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans aut superbum movet ; quin⁶ tu id potius profers, quam verbi invidiam, contumeliamque maledicti ? IX. 26. Ego, tantis a me⁷ beneficiis in republica positis, si nullum aliud mihi præmium a senatu populoque Romano, nisi honestum otium, postularem, quis non concederet ? Sibi haberent⁸ honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia præclaræ⁹ laudis insignia : [p. 172.] mihi liceret ejus urbis, quam conservassem, conspectu, tranquillo animo et quieto frui. Quid, si hoc non postulo ; si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia,¹⁰ si operæ, si vigiliæ deserviunt amicis, præsto sunt omnibus ; si neque amici in foro requirunt studium meum, neque respublica in curia ; si me non modo¹¹ rerum gestarum vacatio, sed neque honoris, neque ætatis excusatio vindicat¹² a labore ; si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus ; si mihi ne¹³ ad ea quidem, quæ pro salute omnium gessi, recordanda et cogitanda^y quicquam relinquitur temporis ; tamen hoc regnum¹⁴ appellabitur ? cujus vicarius^z qui velit esse, inveniri¹⁵

^p Dicere sententiam.

//////////

refutem.—3 C regnum : ψ regum.—4 C non uti auri : et mox cet. rerum indigne sentire lib.—5 Nonnullæ edd. vet. confiteor esse.—6 Pro quin in 5 quibus. Mox H contumeliam sine copula.

CAP. IX. 7 s ante me —8 Sibi habent χ : Sibi alii haberent Lamb. e Ms. Henr. Steph. Verba sibi provincias in χ desunt.—9 C et 5 præclara.—10 In ed. Manni. verba si officia omittuntur.—11 Non modo non 5, Pith. Ven. 1480. 1483. Junt. Crat. Hervag. Naug.—12 H S T, Beck. Schatz. vindicat.—13 C

NOTÆ

^y Recordanda et cogitanda] Iis temporibus cogitabat Cicero commentarium scribere de rebus a se gestis in consulatu ; quas Græce scripserat, ut perspicui potest ex Epistt. ad Att. I.

1. 2. et 16.

^z Cujus vicarius] Vicarius is intelligitur, qui ex mandato principis pro præfecto prætorio diocesis aliquam regebat. Ulpian. l. 1. § 52.

nemo potest. Longe a me¹⁶ abest regni suspicio. 27. Si quæris, qui sint Romæ regnum occupare conati, ut ne re-
plices⁷ annalium^a memoriam, ex domesticis imaginibus^b
invenies. Res enim gestæ, credo, meæ, me nimis¹⁷ extul-
lerunt, ac mihi nescio quos spiritus^r attulerunt. Quibus
de rebus tam claris, tam immortalibus, judices, hoc pos-
sum dicere, me, qui¹⁸ e summis eripuerim periculis urbem
hanc et vitam omnium civium, satis adeptum fore, si ex
hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in me peri-
culum redundarit.¹⁹ 23. Etenim, in qua civitate res tantas
gesserim, memini, et²⁰ in qua urbe verser, intelligo. Ple-
num forum est eorum hominum, quos ego a vestris cervi-
cibus depuli, judices,¹ a meis non removi: nisi vero paucos
fuisse arbitramini, qui conari,² aut sperare possent, se
tantum imperium posse delere. Horum ego faces eripere
de manibus, et gladios extorquere potui,³ sicut feci: vo-
luntates vero consceleratas ac nefarias nec sanare potui,
nec tollere. Quare non sum nescius, quanto periculo vivam

⁷ Revolveras.^r Quam superbiam.

caret ne.—14 Edd. nonnullæ tamen ne hoc regn.—15 χ intueri.—16 Voces a
me absunt a Mss. plerisque et edd. ante Græv. qui ex Erf. et Pal. 9. edidit
Longe abest a me regni susp. (ut volebat Gruter.) eumque secuti sunt Beck.
Schultz. et Orell. Invenire nemo potest, longe abest ab eo regni susp. edidit
Lamb. qui etiam coniecit longe abest is a regni suspicione. Pro regni in T re-
gem. Garaton. cum Henr. Steph. e M. ejus legi maluit suspicio, et si quæ-
ris. Tum, pro sint ϵ habet sunt.—17 In ϵ deest nimis. Pro ac in C at, et
pro quos in ψ quo.—18 C quia.—19 Redundabit Mss. plerique et edd. ante
Grut. qui cum edd. seqq. ex Erf. et Pal. 9. recepit redundarit.—20 C caret
copula. Pro urbe T urbem. In Mss. plerisque et edd. ante Grut. deest
verser: Gruter. id inseruit auctoritate Pal. 9. et Erf. eumque edd. seqq.
secuti sunt.—1 Lamb. judices, depuli: alii repuli jud.—2 χ coronari. Pro aut
in C ac. Mox ϵ debere.—3 In ϵ deest potui.

NOTÆ

^a *Annalium*] Primis temporibus
annales tantum scribebantur: postea
historiæ successerunt. Vide Cic. de
Leg. l. 1.

^b *Ex domesticis imaginibus*] Ex ima-
ginibus nobilitas conjiciebatur, quæ
in vestibulis adium asservabantur.
Videtur tamen hic designare M.

Manlium Capitolinum, (cujus affinis
erat Torquati familia) qui ob affec-
tatum regnum de rupe Tarpeia de-
jectus est. Subtiliter autem pungit
Torquatum, in cujus familia eum
esse ait, quem criminatur in Cice-
rone.

in tanta multitudine improborum, cum mihi uni cum omnibus improbis æternum videam bellum esse susceptum. X. 29. Quodsi illis meis præsiidiis forte invides; et, si ea tibi regia videntur, quod ⁴ omnes boni omnium generum atque ordinum suam salutem cum mea conjungunt; consolare te, quod omnium mentes improborum mihi uni maxime sunt infensæ et adversæ: qui me ⁵ non solum idcirco oderunt, quod eorum conatus impios et furorem consceleratum ⁶ repressi; sed eo etiam magis, quod nihil jam se simile, me vivo, conari posse arbitrantur.⁷ 30. At vero quid ego miror,⁸ si quid ab improbis de me improbe dicitur; cum L. Torquatus ipse, primum,⁹ his fundamentis adolescentiæ jactis, ea spe proposita amplissimæ dignitatis, deinde ¹⁰ L. Torquati, fortissimi consulis, constantissimi senatoris, semper optimi civis, filius, interdum efferatur immoderatione ¹¹ verborum? qui, cum suppressa voce de scelere ¹² P. Lentuli, de audacia conjuratorum omnium dixisset, tantummodo ut vos, qui ea probatis, exaudire possetis; de supplicio ¹³ P. Lentuli, de carcere, magna et queribunda voce dicebat. 31. In quo primum illud erat absurdum, quod, cum ea, quæ leniter ¹⁴ dixerat, vobis probare volebat, eos autem, qui circum judicium stabant, audire nolebat; ¹⁵ non intelligebat, ea, quæ clare diceret, ita illos audituros, quibus se venditabat,¹⁶ ut vos quoque audiretis, qui id non probabatis: ¹⁷ deinde alterum jam oratoris vitium, non videre quid quæque causa postulet. Nihil est enim tam

⁴ *Submissa voce, de conjuratione.*

CAP. X. 4 A Pith. abest quod.—5 *Me ante non solum* omittit C, qui cum S T ϵ χ Junt. Steph. addit *modo ante solum*.—6 *Fur. sceleratum* Dresd. *fur. non sceleratum* Pith. Pro *repressi*, sed in C *impressissem*.—7 H T *arbitrarentur*.—8 Pantagath. legit *mirer*. Ante si C addit *sed*.—9 Ern. e conj. cum Schutz. *ipse primum*. Omnes aliæ edd. *primum ipse*.—10 C a manu recent. *deinde filii*.—11 ϵ χ in *moderatione*.—12 Mss. plerique cum Beck. Schutz. et Orell. *leviter*. In T *dixit vobis leviter*: in ϵ χ *leviter dixerat vobis*.—13 C *notebant*.—14 *Vindicabat* C H ϵ χ : *vindicabat* T ψ .—15 ϵ χ ψ , Junt. Grut. Græv. *probatis*, prob. Wolffio. Id Ernesto, Beckio et Orell. suspectum est. Ern.

NOTÆ

^c *De supplicio*] Lentulus in carcere suspensus fuit.

Dclph. et Var. Clas.

Cicero.

5 G G

alienum ab eo, qui alterum conjurationis accuset, quam videri¹⁶ conjuratorum pœnam mortemque lugere. [p. 173.] Quod cum¹⁷ is tribunus plebis^d facit, qui unus videtur ex illis ad lugendos conjuratos relictus, non mirum est;¹⁸ difficile est enim tacere, cum doleas: te, si quid ejusmodi¹⁹ facis, non modo talem adolescentem, sed in ea causa, in qua te vindicem conjurationis velis esse, vehementer admiror.²⁰ 32. Sed reprehendo tamen¹ illud maxime, quod isto ingenio et prudentia præditus, causam reipublicæ non tenes, qui arbitrare,² plebi Romanæ res eas non probari, quas, me consule, omnes boni pro salute communi gesserunt. XI. Et quem³ tu horum, qui adsunt, quibus te contra ipsorum voluntatem venditabas,⁴ aut tam sceleratum statuis fuisse, ut hæc omnia perire voluerit, aut tam miserum,⁵ ut et se perire cuperet, et nihil haberet, quod salvum esse vellet? An vero clarissimum⁶ virum^e generis vestri ac nominis nemo reprehendit, qui filium suum vitæprivavit,

conjecit ea legend.—16 H videre.—17 Cum omitti maluit Sylvius, ut in Ms. Henr. Steph. defuit. Lamb. e suis Mss. edidit quod tamen tribunus plebis facit is, qui: atque aut tamen reponi, aut cum deleri voluit Ursinus: Pantagath. autem conjecit Quod Curius trib. pl. facit, qui, &c.—18 Neque hoc mirum est C, Pal. 1. 4. 5. 7. 8. Barb. Ven. 1480. Junt. re . . . mirum est Pal. 2. 6. Ms. Vict. Busbeq. et Ms. Grut. minime quidem mirum Pal. 3. minime mirum est Pal. 9. prob. Grutero. Nec mirum est Ven. 1483. Junt. Beck. nemini mirum est e Ms. Ambrosian. recepit Orell. non mirum est ceteri. In T tantum legitur mirum est.—19 Quidem hujusmodi C: quid hujusmodi Dresd.—20 Hervag. Victor. Manut. Lamb. miror.—1 In H et ψ deest tamen.—2 C arbitrare: ψ arbitrari.

CAP. XI. 3 Ecquem sex Oxonn. Mss. Crat. Cam. Lamb. Oliv. Lall. Beck. Schutz. et Orell.—4 C H ε χ vendicabas.—5 C miseram. Pro et se perire ε

NOTE

^d *Tribunus plebis*] Metellum Nepotem intelligit, qui hoc tempore tribunatum cum Bestia inierat, ut habemus ex Sallustio. Hic Nepos Cicero-nem consulem magistratu abeuntem concionis habendæ potestate privare voluit: sed immo non obfuit Ciceroni, utut etiam gloriam auxerit: at post exilium Ciceronis, consul cum Lentulo, absens rediit cum eo in gratiam, senatus auctoritate permotus.

^e *Clarissimum virum*] Loquitur hic de T. Manlio Torquato, qui tertium consul, Latino bello filium victorem necari jussit, quod contra patris edictum pugnasset. Utitur autem hic Cicero majorum comparatione: si Torquatus filium minore de causa interfecit, licebit et consulibus hostes reipub. graviore de causa interficere.

ut in ceteris⁷ firmaret imperium; tu rempublicam reprehendis,⁸ quæ domesticos hostes, ne ab iis ipsa⁹ necaretur, necavit? 33. Itaque attende¹⁰ jam, Torquate, quam ego defugiam auctoritatem consulatus mei. Maxima voce, ut omnes exaudire possint,¹¹ dico, semperque dicam: ades-tote¹² omnes animis, qui adestis corporibus,¹³ quorum ego frequentia magnopere lætor: erigite mentes auresque vestras, et me de invidiosis rebus, ut ille putat, dicentem attendite. Ego consul,^f cum exercitus perditorum civium, clandestino scelere conflatus, crudelissimum et luctuosissimum exitium patriæ comparasset; ¹⁴ cum ad occasum interitumque reipublicæ Catilina¹⁵ in castris, in his autem templis atque tectis dux Lentulus esset constitutus; meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu,^g sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus^h comprehensis¹⁶ atque confossis, incensione urbem, interneccione cives, vastitate Italiam, interitu rempublicam liberavi: ¹⁷ ego vitam omnium civium, statum orbis¹⁸ terræ, urbem hanc denique, sedem omnium nostrum, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium ac perditorum poena redemi. 34. An me¹⁹ existimasti hæc inju-

////////

experire.—6 ς *clarissimi.* H ς χ *nemo* omittunt.—7 Orell. e Ms. Ambrosian. *edidit in ceteros.*—8 χ *defendis.*—9 Hervag. *ne his ipsa.*—10 C *attendite.* Mox ed. Junt. et Lamb. *quum ego non def.*—11 χ *possent.*—12 H et T *adesse.*—13 *Corporibus* non est in ς χ ψ .—14 χ *exitum Romæ comp.*—15 H *Catilinam.*—16 C T, Franc. 2. et ed. pr. *apprehensis.* Tum *confessis* C, Franc. 2. Dresd. Pall. nonnulli et ed. pr., probante Grutero. Paulo post, pro *interneccione* C *interentore*; T ς , Franc. 1. 2. Dresd. et ed. pr. cum Græv. *interceptione*; Ms. Lamb. *interitione*; alii *internitione*, vel *internecione.*—17 Pro *liberavi* χ *gubernavi.*—18 ς *statu urbis*: χ *statum orbi.*—19 H et ψ *At ne.* Pro *existimasti* in H *existimari*; in T *existimatis.* Tum H *hæc injuriarum*: C *hoc me injuria-*

NOTÆ

^f *Ego consul*] Prædicat collocatum suum beneficium in patriam, cum eam eripuit ex conjuratorum potestate.

^g *Sine tumultu*] Bellum Gallicum et Italicum tumultus appellabatur, quod in eo multus timor esset. Cum

autem bellum ejusmodi ingruerat, tumultum esse senatus decernebat.

^h *Quinque hominibus*] Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinus, Ceparius, omnes in carcere strangulati sunt, quia cum Catilina conspiraverant.

ratum in iudicio non esse dicturum, quæ juratus¹ in maxima concione dixissem? XII. Atque etiam illud addam, ne qui²⁰ forte incipiat improbus subito te amare, Torquate, et aliquid sperare de te; atque, ut¹ idem omnes exaudiant, clarissima voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego in consulatu pro salute communi² suscepi et gessi, L. ille Torquatus, cum esset meus contubernalis^k in consulatu,³ atque etiam in prætura fuisset, auctor, adiutor, particeps extitit, cum princeps, cum auctor, cum signifer esset juventutis;¹ parens ejus, homo amantissimus patriæ, maxi-

//////////

rum: Franc. 2. et ed. pr. hæc juratum: Dresd. hoc juraturum: Pith. juratum, omisso hæc. Denique C in iudicium.

CAP. XII. 20 T ne quid: Lamb. ne quis.—1 ς caret ut.—2 Communi in ς $\chi\psi$ deest. Lamb. pro communi salute. T non habet suscepi, nec χ et gessi.—3 C caret verbis in consulatu. S T ς omittunt verba atque... auctor. In vulgatis esse Lamb. edd. lectum est, cum esset meus contub. in consulatu, cum signifer esset juventutis, atque in prætura fuisset, auctor, adj., particeps extit., cum auctor, cum princeps, cum sign. esset juv.; parens, &c. Henr. igitur Steph. docuit priori loco verba cum sign. ess. juv. delenda esse. Lambinus ita dedit, cum esset meus contub. in cons., atque in præt. fuisset: cum sign. esset juventutis: auctor extitit; sed verba quæ sequebantur, cum auctor, cum princ., cum sign. ess. juv. delevit. Pantagath. ap. Ursin. ita correxit, L. iste Torq., cum esset meus contub. in cons, atque in præt. fuisset, cum princeps, cum signifer esset juv., auctor, adiutor, particeps extitit; parens, &c. Gruterus auctoritate Pal. 9. quæ vulgo priore loco posita erant verba cum sign. esset juv. delevit, meliusque interpunxit. Ferratius contra, Epp. p. 296. quod princeps majus quid significet quam signifer, aliisque levibus de causis, censuit posteriori loco delenda esse, locumque integrum ita scribendum, cum esset meus contub. in cons., cum signifer esset juvent., atque in præt. fuisset, auctor, adiutor, particeps extitit. Verba cum auctor Lallem. dicit plerisque Mss. ignorari, seque cum Grævio delevisse; at nec Grævius delevit, et quinam codices ignorent, incertum est. Itaque malui tantum includere cancellis. Tum in verbis atque etiam in præt. id etiam ex Pal. 9. adjectum est, cum in aliis edd. ante Grnt. et Mss. plerisque, ut Barb., deesset. In Ms. Barb. et Ven. 1480. est etiam singularis hæc lectio, cum princeps, cum auctor, cum signifer etiam esset inventus parens, &c. Beck. Orell. dedit actor, adiutor, particeps. Postea,

NOTÆ

¹ Juratus] Torquatus objecerat Ciceroni, eum in conjuratos dixisse testimonium.

^k Esset meus contubernalis] Mos fuit illis temporibus, ut adolescentes quotidianò convicti et sermone clarorum virorum administrandæ reipub. scientiam edocerentur. Sic pro Cælio Cic. 'Cum paulum jam roboris

accessisset ætati, in Africam profectus est Q. Pompeio proconsuli contubernalis.'

¹ Princeps, cum auctor, cum signifer esset juventutis] 'Signiferi,' ait Vegetius lib. 11. 'sunt, qui signa portant, quos draconarios vocant.' De Bruto, Germanico, et C. Cæsare legimus, quod fuerint principes juvenes: tales

mi animi, summi consilii, singularis constantiæ, cum esset æger, tamen ⁴ omnibus rebus illis interfuit: ^m nunquam est a me digressus: studio, consilio, auctoritate unus adjuvit plurimum, cum infirmitatem corporis animi virtute superaret. 35. Videsne, ut eripiam te ex improborum subita gratia, et reconciliem bonis omnibus? qui te et ⁵ diligunt, et retinent, retinebuntque semper: nec, si a me forte desciveris, idcirco te a se, ⁶ et a republica, et a tua dignitate deficere patientur. Sed jam redeo ad causam; atque hoc vos, iudices, testor: mihi de memetipso tam multa dicendi necessitas quædam imposita ⁷ est ab illo. Nam, si Torquatus Sullam solum accusasset, ⁸ ego quoque hoc tempore nihil aliud [agerem ⁹], nisi eum, qui accusatus esset, defenderem: sed cum ille tota illa ¹⁰ oratione in me esset invectus, et cum initio, ut dixi, defensionem meam auctoritate spoliare voluisset; etiamsi dolor meus ¹¹ respondere non cogeret, tamen ipsa causa hanc a me orationem flagitasset.

XIII. 36. Allobrogibus ¹² nominatum ⁿ Sullam esse dicis. Quis negat? sed lege indicium, et vide, quemadmodum

verba, cum auctor delevit Schutz.—4 *et tum*. Mox Lamb. *degressus*.—5 *et* omittit copulam ante *diligunt*.—6 *et idcirco te et a se*: *et idcirco te et a se*.—7 Pro imposita *et inposita*. In Ms. Henr. Stephani *testor, mihi ... necessitatem quandam impositam ab illo*; unde Lamb. dedit *necessitatem quandam impositam esse ab illo*.—8 *et accusaret*.—9 '*Agerem suspectum mihi est: eo deleta et Latinior et elegantior erit oratio.*' Ern. Pro eum in C *cum*.—10 Pro illa in C *sua*.—11 Orell. coniecit *dolor me meus*. Pro tamen idem Ms. habet *cum*. Mox, Ern. coniecit *flagitabat legend*.

CAP. XIII. 12 Ante *Allobrogibus* Ms. Ambrosian. Lamb. et Orell. addunt *Ab*. Pro *nominatum* in *et Romanum*. Mox, S *et* *dicis* omittunt. Dein *Quis negat Sullæ indicium?* at vide Mss. plerique et edd. plerique ante Grut. *Quis negat? Sullæ indicium et vide* Franc. 2. *Quis negat? at vide* Hervag. Junt. Lamb. Ceteri ut Ern.

NOTÆ

vero dicuntur illi, quibus consul, aut summus magistratus signum tradit.

^m *Rebus illis interfuit*] Cum Macedonia revertisset, affuit Ciceroni: nam primis mensibus abfuisse eum, ait in oratione contra Pisonem.

ⁿ *Allobrogibus nominatum*] Refutat quod a Torquato dictum est, ab Allobrogibus, nempe Gallorum legatis, Sullam inter conjuratos fuisse numeratum.

nominatus sit. L. Cassium^o dixerunt commemorasse, cum ceteris Autronium secum facere.^t [p. 174.] Quæro, num Sullam¹³ dixerit Cassius? nusquam. Sese aiunt¹⁴ quæsisse de Cassio, quid Sulla sentiret. Videte diligentiam Gallorum: qui vitam hominum¹⁵ naturamque non nossent, ac tantum audissent, eos pari calamitate^p esse; quæsiverunt, essentne eadem¹⁶ voluntate? Quid tum? Cassius si respondisset, idem sentire et secum¹⁷ facere Sullam, tamen mihi non videretur in hunc id¹⁸ crimosum esse debere. Quid ita? quia qui barbaros^q homines ad bellum impelleret, non debebat¹⁹ minuere illorum suspicionem, et purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Non respondit tamen,²⁰ una facere Sullam. 37. Etenim esset absurdum, cum ceteros sua sponte nominasset, mentionem Sullæ¹ facere nullam, nisi admonitum et interrogatum; nisi forte verisimile est, P. Sullæ nomen in memoria Cassio non fuisse. Si nobilitas hominis, si afflicta² fortuna, si reliquæ pristinæ dignitatis non tam illustres fuissent; tamen Autronii³ commemoratio memoriam Sullæ retulisset. Etiam, ut arbitror, cum auctoritates principum conjurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius, et cum sciret, exteras nationes maxime nobilitate moveri, non

^t *Conjurare.*

Postea, C nominatum sit.—13 H de Sylla.—14 Nunquam sese aiunt Mss. plerique et edd. ante Grut. præter Hervag. Cam. Lamb.—15 In ψ deest hominum. H caret ac ante tantum.—16 Eos, pari calamitate qui fuerant, esse in eadem Mss. plerique et edd. ante Grut. qui auctoritate Pal. 9. et Erf. edidit eos pari calamitate esse, quæsiverunt, essentne eadem voluntate, ut habent ψ et edd. seqq. Post voluntate Sylvius addi jubebat arbitrabantur, aut tale verbum.—17 Pro secum H et ψ simul.—18 ψ caret id.—19 In ς debeat. H illorum omittit. Mox, pro eos H S χ habent illos. In marg. ed. Lugd. 1588. 'Fort. et eos purgare, de quibus.' Pro suspicarentur Græv. e Ms. Erf. recepit suspicari viderentur.—20 Dresd. tum. In ς deest una.—1 C H T ς χ ψ non agnoscunt

NOTÆ

^o L. Cassium] Hic fuit Longinus Cassius senatorii ordinis, qui Allobroges in societatem conjurationis advocaverat, quique, ut illius conjurationis vires ostenderet, plurimos e nobilibus nominaverat.

^p Pari calamitate] Sulla et Autronius simul de ambitu damnati fuerant.

^q Barbaros] Barbaros Gallos dicit, quales exteri ab Romanis vocabantur.

prius Autronium, quam Sullam^r nominasset. 38. Jam vero illud probari minime potest, Gallos, Autronio nominato, putasse, propter calamitatis similitudinem, sibi aliquid de Sulla esse quærendum; Cassio, si hic⁴ esset in eodem scelere, ne cum appellasset quidem Autronium, hujus⁵ in mentem venire potuisse. Sed tamen quid respondit de Sulla Cassius? Se nescire certum.^u Non purgat,⁶ inquit. Dixi antea: ne si argueret⁷ quidem tum denique, cum esset interrogatus, id mihi criminis videretur. 39. Sed ego in judiciis⁸ et in quæstionibus non hoc quærendum arbitror, num purgetur⁹ aliquis; sed num arguatur. Etenim cum negat se scire Cassius, utrum subleuat Sullam, an satis probat se nescire? Subleuat apud Gallos. Quid ita? ne indicent?¹⁰ Quid? si periculum esse putasset, ne illi¹¹ unquam indicarent; de seipso confessus esset? Nescivit.¹² Credo, judices, celatum esse Cassium^s de Sulla uno: nam de ceteris certe sciebat; et ea domi ejus pleraque¹³ conflata esse constabat. Qui negare noluit esse in eo numero Sullam, quo plus spei Gallis daret, dicere autem falsum¹⁴ non ausus est, nescire dixit. Atqui hoc perspicuum est, cum is, qui de omnibus scierit,¹⁵ de Sulla se scire negarit; eandem vim esse negationis hujus, quam si¹⁶ extra

^u Certo.

Sulla.—2 *Affecta* Dresd. *afflata* C H T & X.—3 & *Autronium*.—4 X caret hic.—5 Post *hujus* C T, Dresd. Franc. 1. 2. ed. 1472. et Ven. 1480. addunt *nomen*, quod in Barb. superscr. post *mentem*. Dein, X *potuisset*.—6 Pith. *pugnat*.—7 C *ne se*, et & *argueretur*.—8 Lamb. e conjectura Stephani et uno Ms. recepit in *indiciis*; sic etiam Orell. In Ms. Ambrosian. in *quæstionibus et indicis*. C H S & X, Barb. et edd. ante Grut. omittunt præpositionem ante *quæstionibus*.—9 X *purget*. Tum aliquid C; aliqui Orell. e Ms. Ambrosian. Pro *sed* C S T & X habent *et*; pro *num* in H *ne*.—10 Incident C; *indiceretur* Ven. 1480.—11 Naug. Manut. Grut. Græv. Oliv. ulli.—12 H *Nescit*. In Barb. Ven. 1480. 1483. *Nesciit, judices*. Credo *cel. esse, &c.*—13 & *plerique*.—14 In X *deest falsum*. Mox, Lamb. edidit *nescire se dixit*.—15 *Sciret* H ψ; *scirent* T. Porro H *negavit*.—16 Lamb. maluit *atque si*. Pro *si* in C *cum*.—

NOTÆ

^r Non prius Autronium quam Sullam] bilitate præstabat.
Si Sulla fuisset inter conjuratos, eum ^s Celatum esse Cassium] A conjura-
nominasset, quia Sulla Autronio no- tis.

conjuratorem hunc esse, se ¹⁷ scire dixisset. Nam, cujus scientiam de omnibus constat fuisse, ejus ignoratio de aliquo, purgatio debet videri. Sed jam non quaero, purgetur Cassius Sullam: illud mihi tantum satis est, contra Sullam nihil esse in indicio.¹⁸

XIV. 40. Exclusus hac criminatione Torquatus, rursus in me irruit,¹⁹ me accusat: ait, me aliter, ac dictum est, in tabulas publicas retulisse. O Dii immortales! (vobis enim tribuam, quæ vestra sunt; nec vero possum meo ²⁰ tantum ingenio dare, ut tot res, tantas,¹ tam varias, tam repentinas, in illa turbulentissima tempestate reipublicæ,² mea sponte dispexerim³) vos profecto animum meum tum conservandæ patriæ cupiditate incendistis: vos me ab omnibus ceteris³ cogitationibus ad unam salutem reipublicæ convertistis:⁴ vos denique in tantis tenebris erroris et inscientiæ⁵ clarissimum lumen prætulistis menti meæ. 41. Vidi ego hoc, judices, nisi, recenti memoria senatus, auctoritatem hujus indicii⁶ monumentis publicis testatus essem, fore, ut aliquando non Torquatus, neque⁷ Torquati quispiam similis, (nam id me multum fefellit) [*p. 175.*] sed ut aliquis patrimonio⁸ naufragus,⁹ inimicus otii,² bonorum hostis, aliter indicata hæc esse diceret, quo facilius, vento

² *Providerim.*

⁹ *Decoctor patrimonii.*

² *Pacis.*

17 Ed. Hervag. se omittit, prob. Beck.—18 C H ψ in *judicio*.

CAP. XIV. 19 C T *ruit*. Mox, Orell. e Ms. Ambrosian. dedit *dictum sit*. In ed. Ven. 1480. deest *me* ante *aliter*. Lambinus conjecit *aliter atque indicatum est*.—20 ¹ *Meo* in C T χ deest, delevitque Græv. quia in Dresd. Franc. 1. 2. et Med. invenit *possum tanto ingenio*. In Barb. fuit *mo*, (h. e. modo, ut diserte utraque ed. Ven. exhibet) sed manus æqualis emendavit *meo*. Necessarium hic est pronomen. Beck.—1 A Dresd. abest *tantus*.—2 Pro *tempestate reip.* χ habet *civitate R. P.* Mox, *dispexerim* Franc. 2. et edd. vett. *dixerim* H.—3 C et T *exteris*.—4 Mss. nonnulli et edd. ante Grut. *contulistis*. Nonnulli ap. Lamb. legi jusserunt *compulistis*: ipse Lamb., siquid mutandum esset, maluit *transtulistis*.—5 Junt. *inscitiæ*. In ψ deest *lumen*. Pro *prætulistis* H *perfudistis*. In ed. Lamb. *menti meæ prætulistis*. ς non agnoscit *menti*.—6 *Judiciis* C ψ et Manut. *indiciis* ς .—7 H *nec*.—8 Ern. conjecit *patrimonii*.—

NOTÆ

¹ *Inscientiæ*] Ab insciente, vox illa 'inscientia' deducta est.

aliquo^a in optimum quemque⁹ excitato, posset in malis reipublicæ portum^b suorum malorum aliquem¹⁰ invenire. Itaque introductis in senatum indicibus,¹¹ constitui senatores,¹² qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent.¹² 42. At quos viros? non solum summa virtute et fide; cujus generis in senatu¹³ facultas maxima; sed etiam, quos sciebam memoria, scientia, consuetudine et celeritate¹⁴ scribendi, facillime, quæ dicerentur, persequi posse; C. Cosconium,¹⁵ x qui tunc erat prætor; M. Messallam, qui tum præturam¹⁶ petebat; P. Nigidium, App. Claudium. Credo esse neminem,¹⁷ qui his hominibus, ad

^a Periculo creato.^b Requiem.

9 ψ quemquam.—10 C quem.—11 C et ε indicibus. Tum institui senatores Ms. Ambrosian. Pro omnia indicum, in C omnium indicum; ε omnia indicum; Pith. omnia indicii.—12 C præscriberent.—13 Lamb. cujus gen. est in sen. prob. Orell.—14 ε celebritate.—15 Constumum ε: Constonium χ.—16 Pro præturam Ferratius in Epp. p. 256. conjecit consulatum legend.—17 CT ε χ, Pith. Dresd. memorem. Pro his T is; et pro hominibus C H ε χ omnibus. 'Ad vere referendum . . . defuisse] Hæc olim ita lecta sunt in edd. antiq., ut Hervag. qui his omnibus, aut vere referendis, aut etiam scribendis putet aut ing. def. Grater. ex Erf. et Pal. 9. ita emendavit: qui his hominibus ad vere referendum, aut etiam scribendum, aut fidem putet, aut ing. def. Cum tamen ipse moneat verba aut etiam scribendum, in illis duobus Mss., ut in aliis omnibus, tum suis tum aliorum, deesse, Græv. et Garaton. recte censent illa esse interpolata. Retinuerunt tamen editores omnes [præter Græv.] usque ad Ernestum, qui verba delet, a glossatore profecta. Franc. 1. qui his omnibus vere referendis haud putet ing. def. sed voc. haud puncta sunt subjecta, quæ illud delendum esse docent. Pith. Dresd. et Franc. 2. qui his omnibus aut vere referendis aut putet ing. def. In C T ad deest: in H S ε χ aut legitur. Tum C H S ε χ referendis; T reficendis; verba aut etiam ad scribendum in C H T ε χ desunt; S aut etiam scribendis. Pro verbis aut fidem putet aut in C est non putet; in H aut memoriam putet aut; in S putet aut; in T ε χ aut putet. Lambinus monet in quibusdam libris antiq. deesse aut scribendis, in iisque legi, vere referendis fidem putet, aut etiam ing. def. in aliis fidem putet aut diligentiam defuisse. Hinc Lamb. aut scribendis fidem putet, aut etiam ing. def. Pantagath. auctoribus Mss. libris, legi jussit aut referendis fidem, aut recte scribendis, &c. Ursinus monuit in alio antiquo libro rectius scriptum videri qui his omnibus vere referendis aut memoriam putet aut ing. def. quam scripturam etiam Muretus probavit.' Beck.

NOTÆ

^a Constitui senatores] Cum ageretur de pœna conjuratorum in senatu, voluit Cicero, ut essent aliqui senatores qui velocissime, per signa quædam et breves notas, quæ multarum

literarum vim haberent, dicta colligerent.

^x Cosconium] Cosconius proconsul Hispaniam postea gubernavit.

vere referendum, aut fidem putet, aut ingenium defuisse. xv. Quid deinde? quid feci? Cum scirem, ita indicium¹⁸ in tabulas publicas relatum, ut illæ tabulæ privata tamen custodia,^y more majorum, continerentur; non occultavi, non continui domi,¹⁹ sed describi ab omnibus statim librariis,^z dividi passim et pervulgari²⁰ atque edi populo Romano imperavi. Divisi toti Italiæ, emisi¹ in omnes provincias: ejus indicii, e quo salus oblata² esset omnibus, expertem esse neminem volui. 43. Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Romani³ nomen sit, quin eodem perscriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam⁴ subito, et exiguo, et turbido tempore multa divinitus, ita ut dixi, non mea sponte, providi:⁵ primum, ne qui posset tantum aut de reipublicæ⁶ aut de aliqujus periculo meminisse, quantum vellet: deinde, ne cui liceret unquam reprehendere illud indicium,⁷ aut temere creditum criminari: postremo, ne quid jam a me, ne quid ex meis commentariis quæreretur: ne aut oblivio mea, aut memoria, videretur nimia: ne denique aut negligentia turpis, aut diligentia crudelis putaretur. 44. Sed tamen abs te, Torquate, quæro, cum indicatus tuus inimicus^a esset, et esset ejus⁸ rei frequens senatus et recens memoria testis; tibi,⁹ meo familiari et contubernali, prius etiam edituri fu-

////////

CAP. XV. 18 C *judicium*. In septem Oxonn. Mss. deest *relatum*. H et ψ non habent *tabulæ*. Mox, in ε *concinerentur*.—19 In C deest *domi*.—20 Franc. 1. *divulgari*, prob. Ern. Lamb. conjecit *didi passim et pervulgari*.—1 Mss. plerique et edd. vett. *divisi*: Lamb. e conjectura Memmii *dimisi*: Grut. e Ms. Erf. cum edd. seqq. *emisi*.—2 *Oblata* C: *abluta* χ.—3 *Pro populi Romani* C H *rei*; ψ, Pith. Dresd. *reip*. Mox, C *præscriptum*.—4 ε χ *tum*: Dresd. *tamen*.—5 *Providi* non est in χ.—6 *Pro reipublica* ε habet *rerum*. Post verba *quantum vellet* Pantagathus addi voluit *sed quantum esset in re*.—7 ψ *judicium*.—8 C *cujus*.—9 Huldrie, conjecit *cumque tibi*. Pro *meo* in H χ

NOTÆ

^y *Privata custodia*] Id est, domi suæ. Consules et ceteri magistratus soliti erant commentarios scribere de iis quæ per suum magistratum gesta fuerant, et apud se conservare diligenter.

^z *Librariis*] Librarii apud Romanos

dicebantur, qui libros transcribebant, aut alio dictante epistolas excipiebant.

^a *Tuus inimicus*] Reprehendit Torquatum quod, cum Sulla, ut dicit, nominatus fuisset inter conjuratos, tacuerit.

erint indicium¹⁰ scribæ mei, si voluisses, quam in codicem¹¹ retulissent; cum¹² videres aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut cum familiari meo questus es?¹³ aut, quoniam tam facile invehers in amicos, iracundius ac vehementius¹⁴ expostulasti? Tu, cum tua vox nunquam sit audita; cum, indicio¹⁵ lecto, descripto, divulgato, quieveris, tacueris; repente tantam rem enuntiare¹⁶ audeas? et in eum locum te deducas, ut ante, quam me commutati indicii¹⁷ coargueris, te summæ negligentiae,^b tuo iudicio,¹⁸ convictum esse fateare? XVI. 45. Mihi cuiusquam salus tanti fuisset,¹⁹ ut meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quenquam denique ego juvarem, a quo et²⁰ crudeles insidias in rempublicam factas, et in me potissimum consulem constitutas,¹ putarem? Quodsi jam essem oblitus severitatis et constantiæ meæ, tamne amens eram, ut cum literæ posteritatis causa repertæ sint, quæ subsidio oblivioni esse possent,² ego recentem putarem memoriam cuncti senatus commentario meo posse superari? 46. Fero ego te,³ Torquate, jamdudum, fero, et nonnunquam animum, incitatum ad ulciscendam⁴ orationem tuam, revoco ipse et reflecto. Permitto aliquid iracundiæ tuæ,⁵ do adolescentiæ, cedo⁶ amicitiae, tribuo parenti: sed, nisi tibi⁷

////////

modo. H omittit et ante *contub.*—10 C H, et al. cum Junt. Lamb. Græv. edituri inul. fuerint.—11 Pro *codicem* H *codicem dicere*; ϵ χ in eo dicere; ψ *codice dicere*; Ven. 1480. et 1483. in eo codice.—12 ϵ *tum.* In H S ϵ χ , Dresd. deest *cur ante tacuisti.*—13 Pith. non agnoscit verba *questus es.*—14 *Irac. ac veh.* e Ms. Dresd. receperunt Ern. Beck. Schntz. et Orell. Alii *irac. aut veh.* Pro *expostulasti* in ϵ *expoliasti.*—15 C *iudicio.* Mox, ψ *vulgato.*—16 H *renuntiare.* Pro *audeas*, quod in S ϵ χ ψ deest, in Pith. legitur *vel.* Ante *te deducas* Pith. addit *cum.*—17 C S *iudicii.*—18 *Indicio* S χ et pauci alii cum Ven. 1483. et Græv. Pro *convictum* in ed. Hervag. *conjectum.*

CAP. XVI. 19 Hervag. *fuisse.*—20 Edd. nonnullæ omittunt et ante *crudeles.*—1 *Constitutas* auctoritate Ms. Erf. addidit Gruter. quem Ern. Oliv. Lall. Beck. Schntz. et Orell. secuti sunt. Omnes alii Mss. et ed. omittunt. Mox in C et Barb. *Qui si jam essem.*—2 *Possint* C H ϵ : *possunt* χ .—3 In H deest *te.*—4 C et H *ulciscendum.*—5 C non habet *tuae.*—6 ϵ *credo*: Ern. conjecit *concedo* legend.—7 In Franc. 1. *ni tibi.* Pro *tute*, quod habent C H T ψ , Erf.

NOTÆ

^b *Summæ negligentiae*] Quod autem ma Torquati fuit negligentia, tacernerit de indicio commutato, sum-

aliquem modum tute constitueris, coges oblitum me nostræ amicitiae, habere rationem meæ dignitatis. [p. 176.] Nemo unquam me tenuissima suspicione⁸ perstrinxit,^c quem non praverterim.^c Sed mihi hoc⁹ credas velim: non iis libentissime soleo respondere, quos mihi videor¹⁰ facillime posse superare. 47. Tu, quoniam minime ignoras consuetudinem dicendi meam, noli hac nova lenitate¹¹ abuti mea: noli aculeos orationis meæ, qui reconditi sunt, excussos arbitrari: noli id putare omnino a me esse amissum,¹² si quid est tibi remissum atque concessum. Cum illæ valent¹³ apud me excusationes injuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas, amicitia nostra; tum nondum, statuo, te virium satis habere, ut ego tecum luctari¹⁴ et congredi debeam. Quodsi esses¹⁵ usu atque ætate robustior; essem idem, qui soleo, cum sum lacessitus. Nunc tecum sic agam, tulisse ut potius injuriam, quam retulisse gratiam¹⁶ videar. XVII. 48. Neque vero, quid mihi irascare, intelligere possum. Si, quod eum defendo, quem tu accusas; cur¹⁷ tibi quoque ipse non succenseo, qui accuses¹⁸ eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, accuso meum. Et amicum ego defendo meum.¹⁹ Non debes tamen quenquam in²⁰ conjurationis quæstione^d defendere. Immo nemo magis eum, de quo

^c Vocavit in tenuissimam suspicionem.

^d Causa.

Grut. et edd. seqq., in C legitur *in te*, in Barb. *vite*, in omnibus aliis Mss. et edd. *ritæ*. J. F. Gronov. ascripserat *iræ*.—8 Lamb. *me ne tenuiss. quidem susp.* Mox, *perverterim* C H T ψ, Ven. 1480. Junt. Lamb. Post *praverterim* Erf. addit *ac perfrugerim*, pro quo Grut. mavult *peregerim*. Rubenius e suis Mss. eruit, *non pertulerim* (quod in *perculerim* mutat) *ac perfrugerim*.—9 H hæc. Pro iis in ed. Hervag. *his*.—10 C *video*.—11 ψ *nimia len.* ζ *nova levitate*.—12 *Omissum* Mss. plerique et edd. ante Grut. qui cum edd. seqq. auctoritate Ms. Erf. dedit *amissum*. Mox, ζ *rem. atque commissum*.—13 C et ζ *valeant*.—14 H *ego tibi luct.*—15 H *Quid si esses*.—16 Vocem *gratiam* deleri mavult Lamb.

CAP. XVII. 17 Pro *cur* C, Dresd. Franc. 1. 2. et ed. 1472. habent *quid*, prob. Græv.—18 Schutz. e conjectura *accusas*. Mox, in C deest *ego*.—

NOTÆ

^c *Praverterim*] Nemo perstrinxit non respondendo superaverit. Ciceronem aliqua suspicione, quem

nihil¹ est unquam suspicatus, quam is, qui de aliis multa cogitavit.² Cur dixisti testimonium in alios? Quia³ coactus.^d Cur damnati sunt? Quia creditum est.^e Regnum est, dicere in quem velis, ac defendere⁴ quem velis. Immo servitus est, non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac, si considerare cœperis, utrum magis mihi hoc necesse fuerit facere, an istud⁵ tibi; intelliges, honestius te inimicitiarum modum^e statuere potuisse, quam me humanitatis. 49. At vero⁶ cum honos agebatur amplissimus familiæ vestræ, hoc est, consulatus parentis tui, sapientissimus vir familiarissimis suis non succensuit pater tuus, cum Sullam et defenderent et laudarent. Intelligebat,⁷ hanc nobis a maioribus esse traditam disciplinam, ut nullius amicitia ad propulsanda pericula impediremur. Et erat huic iudicio longe dissimilis illa contentio.^f Tum, afflicto⁸ P. Sulla, consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est: honoris erat certamen: creptum⁹ repetere vos clamitabatis, ut victi in Campo,^h in foro vinceretis. Tum qui

^e *Finem.*

^f *Condemnato.*

////////

19 Dresd. *meum* omittit.—20 H non habet præpositionem *in*.—1 Pro *nihil* C habet *nimis*. Tum vocem *unquam* omittunt Mss. plerique et edd. ante Grut. qui eam insernit cum edd. seqq. auctoritate Ms. Erf. In Dresd. legitur *nihil est suspicatum*. Pro *is* ψ *id*.—2 *Excogitavit* Ven. 1483. *cognovit* Lamb. et margo Dresd.—3 Verba *in alios* et *Quia* non sunt in χ . Haldic. coniecit *coactus sum* legend.—4 Ms. Henr. Steph. *ac non def.* ut Sylvius et Ursinus coniecerunt. Franc. 1. Lamb. Grav. Beck. Schntz. et Orell. *nec def.* Ceteri *ac def.* Mox, Ms. Bergeri *quem nolis*. Dein, C *At si cons.*—5 Mss. plerique et edd. ante Grut. non habent *istud*.—6 Mss. plerique et edd. ante Lamb. *An vero*. In ς et Ms. Memmian. *At vero*, quod recepit Lamb. et edd. seqq. Si *An* legatur, Lamb. et alii maluerunt *non* ante *succensuit* deleri. Mox, ς *agebat ampl. fam. nostræ*. Verba *hoc est, cons. par. tui* Schntzio suspecta sunt. Dein C *familiarissimis*.—7 C ς *Intelligebant*. Pro *a* ante *maioribus* in ς legitur *et*.—8 χ *Afflicto*. Mox C *periebatur*. Pro *sicuti*

NOTÆ

^d *Coactus*] Reipublicæ periculo coactus testimonium dixit.

^e *Creditum est*] Testimonio Ciceronis creditum est, ideoque conjurati damnati sunt.

^f *Ille contentio*] De consulatu contentionem significat.

^g *Ereptum*] Consulatum sibi ereptum Sullæ largitione dicebat Torquatus.

^h *In Campo*] In Campo Martio videlicet suffragiorum multitudine victus est Torquatus, sed vicit in foro, ubi Sulla condemnatus est.

contra vos pro hujus salute pugnabant, amicissimi vestri,¹⁰ quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro¹¹ repugnabant, et tamen id¹² inviolata vestra amicitia, integro officio, veteri exemplo, atque instituto optimi cujusque faciebant. XVIII. 50. Ego vero quibus ornamentis adversor tuis? aut cui dignitati vestrae repugno? Quid est, quod jam ab hoc¹³ expetas? honor ad patrem,ⁱ insignia honoris^k ad te delata sunt.¹⁴ Tu, ornatus¹⁵ exuviis hujus, venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego jacentem et spoliatum defendo et protego. Atque hic tu et reprehendis me, quia defendam,¹⁶ et irasceris. Ego autem non modo tibi non irascor, sed ne reprehendo¹⁷ quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuuisse, quid faciendum putares, et satis idoneum officii¹⁸ judicem posuisse. 51. At accusat C. Cornelii filius,^l idemque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem!^m qui, quod præmiiⁿ solet esse in indicio,¹⁹ reliquerit; quod turpitudinis²⁰ in confessione, id per accusationem filii suscepit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum

//////////

in C si certi.—9 H non habet ereptum. Pro repetere χ repente.—10 ψ amic. viri.—11 ς hon. nostro.—12 In ed. Car. Steph. id omittitur.

CAP. XVIII. 13 Mss. nonnulli, cum Lamb. Grut. Oliv. Lall. ab eo. Tum expectas Dresd. Pith. Barb. quinque Oxonn. Mss. Ven. 1480. 1483. Junt. Oliv.—14 Pith. caret sunt.—15 H oneratus. Pro exuviis hujus C eriminis (sic); H ς χ ψ erumnis; Pith. eripius; Franc. 2. exumnis; S T et edd. ante Grut. ærumnis.—16 Ern. conjecit qui def.—17 In C H T ς χ , Franc. 1. sed neque repr.—18 Post officii Erf. addit tui. Pro judicem in χ indicem. Lamb. 1566. e conjectura, judicem posui te: Gulielm. legi maluit judicem fuisse. Paulo post, prænomen ante Cornelii omittunt H S T χ ψ , Franc. 1.—19 C H ς χ , Ven. 1483. Crat. in judicio. Græv. auctoritate Ms. Pith. delevit præpositionem, quæ abest etiam ab uno Paris.—20 C turpitudini. Mox, C H S χ

NOTÆ

ⁱ Honor ad patrem] Sullæ consulatus ad patrem Torquati delatus est.

^k Insignia honoris] Filium ornat patris consulatus.

^l C. Cornelii filius] Cornelius ille immissus fuit ab Antronio ad Ciceronem consulem interficiendum.

^m Sapientem] Ironia. Neque enim probabile est Cornelium rem per fi-

lium voluisse indicare, quia non indicii præmium accepisset, sed dedecus sibi comparasset.

ⁿ Quod præmii] In conjuratione Catilinæ senatus indicibus præmia decrevit, servis libertatem et sestertia centum; libero cuilibet ejus rei impunitatem, et sestertiorum ducenta millia. Vide Sallustium.

puerum Cornelius? Si est causa¹ mihi ignota, cum Hortensio^o communicata; respondeat Hortensius. Sin tu ais illum comitatum Autronii et Catilinæ, cum in Campo, consularibus comitiis,^p quæ a me habita sunt, cædem facere voluerunt; Autronium tum in Campo vidimus: et, quid² dixi vidisse nos? Ego vidi: vos enim tum,³ iudices, nihil laborabatis,⁴ neque suspicabamini. Ego tectus præsidio firmo amicorum, Catilinæ tum et Autronii copias et conatum repressi. 52. Num quis⁵ est igitur, qui tum dicat in Campum aspirasse⁶ Sullam? [*p. 177.*] Atqui si tum se cum Catilina societate sceleris conjunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari⁶ causa non paria signa reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de iudicando⁷ dubitat, ut dicitis, informat adhuc adumbratum indicium filii;⁸ quid tandem de illa nocte dicit,⁹ cum inter falcarios^q ad¹⁰ M. Leccam,^r nocte ea, quæ consecuta est posterum diem¹¹ Nonarum Novemb. me consule, Catilinæ denuntiatione^s convenit?

^r Venisse.

//////////

suscepit.—1 Nonnullæ edd., ut Gothofr. Lugd. 1588. *sed est causa*; ubi in marg. notatur, 'Al. si est causa mihi ign., neque mihi cum Hort. comm.' Pro cum C habet tamen. Post communicata ed. Junt. addit sit. Tum C H T χ respondet. Postea, sin ut ais C H T ψ, Pith. Franc. 1. 2. Ven. 1483. Crat. cum Oliv. Sin ut ais illo comitati Autronius et Catilina habet Manut. Sin dicis illum comitatum coniecit Schutz. Vid. Nott. Varr.—2 H en, quid.—3 In ε et χ deest tum.—4 Laboratis C: laborabitis χ, qui pro suspicabamini habet supplicabamini.—5 C Nam quis.—6 ψ cur impari. Mox, Lamb. criminis reperiuntur.—7 C iudicando.—8 Naug. Manut. Lamb. Grut. Oliv. informat ad hoc adumbr. ind. filium: Junt. informat hoc adumbr. ind. filii. Ceteri ut Ern. nisi quod adhuc vel ad hoc habeant. In H et ψ desunt verba indicium filii. Vid. Nott. Varr.—9 Alii dixit. In ed. Manut. deest.—10 Pro ad nonnulli ap. Ursinum reponunt apud. Dein, alii Leccam.—11 In ε desunt verba posterum diem. Pro nonarum C T nonam; χ nomen novum; ψ non novit. Vocab. No-

NOTÆ

^o Hortensio] Hortensius alter Sullæ patronus fuit.

^p Consularibus comitiis] Consularia comitia sunt, in quibus consules creantur.

^q Inter falcarios] Vicus Romæ falcarius dictus est, quod ibi plures

erant falcarii. De his diximus orat. 1. in Catil. § 8. not.

^r M. Leccam] In Leccæ domo nocturni conventus a conjuratis habebantur.

^s Catilinæ denuntiatione] Apud Leccam conjuratos Catiliua convocavit,

quæ nox omnium temporum conjurationis acerrima fuit atque acerbissima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum ceteris¹² manendi conditio, tum descriptio totam¹³ per urbem cædis atque incendiis constituta est: tunc tuus pater, Corneli, (id quod¹⁴ tandem aliquando confitetur) illam sibi officiosam¹ provinciam depoposcit,¹⁵ ut, cum prima luce consulem salutatum venisset,¹⁶ intromissus meo more et jure amicitiae, me in meo lectulo¹⁷ trucidaret. XIX. 53. Hoc tempore, cum arderet acerrime conjuratio; cum Catilina egrederetur ad exercitum; Lentulus in urbe¹⁸ relinqueretur; Cassius incendiis, Cethegus cædi præponebatur; Autronio,¹⁹ ut occuparet Etruriam, præscriberetur; cum omnia ordinarentur, instituerentur, pararentur;²⁰ ubi fuit Sulla, Corneli? Num Romæ? immo longe absuit. Num in iis regionibus,¹ quo se Catilina inferebat? multo etiam longius.^x Num in agro Camerti,² Piceno, Gallico; quas oras maxime^z quasi morbus quidam illius furoris pervaserat? nihil vero minus: fuit enim, ut jam³ ante dixi, Neapoli: fuit in⁴ ea parte Italiae, quæ maxime ea suspicione caruit. 54. Quid ergo⁵ indicat, aut quid affert, aut ipse⁶ Cornelius, aut vos, qui ab eo hæc mandata de-

//////////

venbris in χ ψ deest. Edd. vett. *nonis*, unde Ern. mavult *nonas*.—12 In T *cum ceteris*. Lamb. *cum ... cum ... cum*.—13 ϵ *tota*.—14 C *idque*.—15 *Deposcit* Pith. *poseit* χ .—16 Ern. solus edidit e conjectura *venisset*: omnes aliæ edd. *veniret*. Pro *intromissus* χ *introducitur*.—17 C H S T ϵ et edd. nonnullæ ante Lamb. *lecto*.

CAP. XIX. 18 ϵ *urbem*.—19 Idem Ms. *Antonius*.—20 C *instituerent et par*. Lamb. *instruerentur, par*.—1 Mss. nonnulli et edd. pr. cum Lamb. *legionibus*, prob. Grævio. Dein, *referebat* Hervag. Vict. Manut. Lamb.—2 C *Cameti*. Mox, pro *morbus* in ϵ *moribus*.—3 Hervag. *jam* omittit.—4 Nonnulli

NOTÆ

apud quos multa de eorum ignavia conquestus est.

¹ *Officiosam*] Ironia: munus enim et officium interficiendi Ciceronis consulis suscepit.

¹¹ *Iis regionibus* [*legionibus*] Legiones comparatæ fuerant a Manlio ad Fæsulæ contra rempuh.

^x *Multo longius*] Manlii legiones e-

rant in Etruria: P. vero Sulla Neapoli.

² *Camerti*] Camers oppidum est in Umbria.

^z *Oras maxime*] A Catilinariis motus excitati sunt in Gallia, in Agro Piceno, Brutio, Apulia. In Agrum Picenum Q. Metellus Celer, in Apuliam Metellus Creticus missus est: in Gallia erat jam Murena.

fertis? Gladiatores emtos esse,^a Fausti simulatione,^b ad cædem ac tumultum. Ita prorsus: ⁷ interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus deberi.⁸ Arrepta est familia; quæ si esset prætermissa,^c posset alia familia Fausti munus præbere.⁹ Utinam quidem, hæc ipsa ^d non modo iniquorum invidiæ, sed et æquorum ¹⁰ expectationi satisfacere posset! Properatum ¹¹ vehementer,^e cum longe tempus muneris abesset. Quasi vero tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec opinante Fausto,^f cum is neque sciret, neque vellet, familia est comparata. 55. At literæ ^g sunt Fausti, per quas ille precibus a P. Sulla petit, ut emat gladiatores, et ut hos ipsos emat; neque solum ad Sullam missæ, sed ad L. Cæsarem,^h Q.

//////////

omittunt præpositionem *in*.—5 C *Quod ergo*.—6 Idem Ms. *ipso*.—7 Edd. nonnullæ tollunt interpunctionem post *prorsus*.—8 C *testimonio patris*; et Junt. Lamb. *deberi videmus*. Tum, pro *Arrepta* Ms. Henr. Stephani, Hervag. Cam. Lamb. habent *At empta*. Vid. Nott. Varr.—9 ‘*Posset alia familia Faustus munus præbere* mira Schutzzii suspicio. Ceterum *alia* mihi quoque corruptum videtur, et substituendum vel *publica*, vel *conducta*, vel nomen aliquod proprium lanistæ tunc temporis omnibus uoti. Nimis scilicet incertum est hoc *alia familia*.’ Orell.—10 *Invidia esset æq.* C H T ε χ ψ, Franc. Dresd. Ven. 1480. 1483. Junt. *invidiæ, sed æq.* c conjectura Lambini dedit Orell.

NOTÆ

^a *Emtos esse*] A Sulla Cornelius dicebat emtos esse gladiatores; sed hanc calumniam Cicero refutat, quia non ad cædem faciendam, sed ad testamentum persolvendum comparati sunt.

^b *Fausti simulatione*] Faustus, inquebant, ludos simulavit, ut Sulla hic gladiatores emeret ad cædem faciendam. Lucius vero Sulla dictator ex uxore Metella filium suscepit, quem Faustum; et filiam, quam Faustam nominavit.

^c *Prætermissa*] Si non esset emta hæc gladiatorum familia, posset alia emi, quæ posset exhibere munus gladiatorum, quod Faustus testamento patris debebat.

^d *Hæc ipsa*] Ait gladiatorum familiam illam non esse pertimescen-

dam, cum vix possit satisfacere in ludis æquorum hominum expectationi, quos Faustus exhibere debebat.

^e *Properatum vehementer*] Id dicitur tanquam obiectum ab adversario, quod nempe properavit Sulla in emendis illis gladiatoribus, quos videbatur potius emere ad faciendam cædem, quam ad celebrandum munus, cujus tempus longe aberat.

^f *Nec opinante Fausto*] Obiectio altera adversariorum, quod nesciente Fausto hæc gladiatorum familia comparata est.

^g *Literæ*] Responsio ad objectionem.

^h *Ad L. Cæsarem*] Is Cæsar M. Antonii, qui postea triumvir fuit, avunculus fuit.

Pompeium,ⁱ C. Memmium;^k quorum de sententia tota res gesta est. At præfuit familiæ^l Cornelius.¹² Jam si in comparanda familia suspicio est nulla; quod præfuit,¹³ nihil ad rem pertinet. Sed tamen munere servili obtulit se ad ferramenta^m prospicienda:¹⁴ præfuit vero nunquam; eaque res per Balbum,¹⁵ Fausti libertum, omni tempore administrata est.

xx. 56. At enim Cincius¹⁶ est ab hoc in ulteriorem Hispaniam missus, ut eam provinciam perturbaret. Primum Cincius, judices, L. Julio,¹⁷ C. Figulo consulibus,^o profectus est aliquanto ante furorem Catilinæ, et ante¹⁸ suspicionem hujus conjurationis: deinde est profectus non tum primum, sed cum in iisdem locis¹⁹ aliquanto ante eadem de causa aliquot annos fuisset: ac profectus est non modo ob causam, sed etiam necessariam causam,²⁰ magna ratione^p cum Mauritanie rege contracta. [*p.* 178.]

//////////

Pro æquorum in *ε* e quorum.—11 *Præparat* *χ*: *præparant* C et *ε*.—12 Lamb. e conjectura, cum Oliv. et Schütz. deleverunt *Cornelius*, ita ut intelligatur P. Sulla. Mox, in *imperanda* fam. C: in *præparanda* fam. H *ψ*: *imperanda* fam. S *χ*: in *paranda* fam. T, Ven. 1483. Crat. Steph. Lamb. Dein Ven. 1483. Junt. nulla suspicio est. Car. Steph. omittit vocem nulla.—13 *χ* *præfert*: C T *ε*, Pith. Franc. 2. Dresd. *profert*.—14 Lamb. *perspicienda*, prob. Orellio. Schützius conjecit *obtulit se ad ferramenta munci servili prosp.* Orell. totum locum ut corruptum notavit. Tum C *profuit vero*.—15 C *ε* *χ*, Pall. omnes et edd. ante Grnt. cum Orell. *Bellum*. Pro *libertum* in T *liberatum*.

CAP. XX. 16 *Sitius* Dresd. *Cicius* Franc. 1. *Sittius* ex Erf. et Pall. nonnullis (qui habent *Siccus*) dederunt Beck. Schütz. et Orell. Vid. Cort. ad Sallust. Catil. c. 21.—17 Pro *Julio* in C *Publio*.—18 H T *ε* *χ*, Ven. 1483. Junt. non habent *ante*.—19 C in *hisdem locis*. Mox, *ψ* *aliquot annis*.—20 H

NOTÆ

ⁱ Q. Pompeium] Sullæ nepos ex filia fuit Pompeius.

^k C. Memmium] P. Sullæ privignus fuit Memmius.

^l At præfuit familiæ] Altera obiectio, quod nempe Cornelius hic Sulla huic gladiatorum familiæ præfuit.

^m Ad ferramenta] Per ferramenta intelliguntur sicæ, gladii, aliaque armorum genera ferrea. Aliquando etiam sumuntur pro instrumentis

quibusdam ferreis.

ⁿ At enim Cincius] Aliud crimen obiectum Sullæ, quod nempe Cincius missus sit in Hispaniam ad eam perturbandam.

^o L. Julio, C. Figulo consulibus] A. U. C. 689. anno ante Ciceronem cos.

^p Magna ratione] Magna ratione contracta, id est magno ære contracto; quod videlicet rex Mauritanie Hiempsal debebat Cincio. Mau-

Tum autem,¹ illo profecto, Sulla procurante ejus rem et gerente, plurimis et pulcherrimis P. Cincii prædiis venditis, æs alienum ejusdem² dissolutum est: ut, quæ causa³ ceteros ad facinus⁴ impulit, cupiditas retinendæ possessionis, ea Cincio non fuerit, prædiis deminutis.⁴^q 57. Jam vero illud quam incredibile! quam absurdum! qui Romæ cædem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum⁵ familiarissimum suum dimittere ab se, et mandare⁶ in ultimas terras!⁷ utrum⁸ quo facilius Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, si in Hispania turbatum esset?⁷ At hæc ipsa⁸ per se, sine ulla conjunctione, agebantur. An in tantis rebus,⁹ tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, conjunctissimum officiis, usu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur?⁹ Verisimile non est, ut, quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, hunc in ad-

^h Conjunctionem.^k An ut.ⁱ Mittere.^l Si Hispania turbata esset.

ob necess. causam. Pro magna in T magistra. Ms. Memmian. magna pecuniæ ratione; unde Lambions edidit magnæ pecuniæ ratione. In Ms. Steph. et Ven. 1480. magna ratione pecuniæ, quod et Sylvius in aliis Mss. scriptum esse dicit. Quidam conjecit magna feneratione.—1 H ε χ Tu autem. χ quoque illo profecta. In C deest copula ante gerente.—2 T caret ejusdem. C T et Hervag. omittunt est post dissolutum. In H S ε χ dissolvisti.—3 Pro causa H et ψ exhibent etiam.—4 Al. diminutis.—5 Pro eum C T cum; Lamb. cum tum.—6 Ms. Henr. Stephani, cum Lamb. Beck. Schütz. et Orell. amandare. Pro terras χ partes; et pro utrum C H T ε χ, Pith. Barb. Ven. 1480. 1483. habent virum.—7 Lamb. e Pith. et Mss. suis edidit in Hispaniam turbatum isset.—8 Dresd. At ipse: ed. Med. At ipsa: Lallem. conjecit An hæc ipsa. Mox, Schütz. conjecit sine illa conjunctione: Lamb. legi maluit sine ulla coitione, vel sine ulla concitatione; Orell. sine ulla conjunctione. Tum Ven. 1483. Med. agebatur.—9 Lamb. e Ms. Henr. Steph. recepit

NOTÆ

ritania autem ea pars est Africæ, quæ finitima est Hispaniæ juxta Gades.

^q *Deminutis*] Vendita sunt a Sulla Cincii plurima prædia, quibus æs contractum dissolutum est.

^r *In ultimas terras*] Ulteriorem Hispaniam, ultimas terras elate dicit; neque enim tunc erat ultima imperii

Romani terra Hispania.

^s *At hæc ipsa*] Objicit quod quæ Sulla agere conabatur, per se solus effiebat.

^t *An in tantis rebus*] Respondet verisimile non esse, ut in rebus tam periculosis Cincium amicum suum abire a se permetteret.

versis,¹⁰ et in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret. 58. Ipse autem Cincius^u (non enim mihi deserenda est causa amici veteris atque hospitis) is homo est, aut ea familia¹¹ ac disciplina, ut hoc credi possit, eum¹² bellum reipublicæ facere voluisse? ut, cujus pater, cum ceteri deficerent finitimi ac vicini, singulari extiterit¹³ in rempublicam nostram officio et fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret?¹⁴ cujus æs alienum videmus,¹⁵ judices, non libidine, sed negotii gerendi^x studio esse contractum; qui ita Romæ debuit, ut in provinciis et in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur; quas cum peteret, non commisit, ut sui procuratores quicquam oneris,¹⁶ absente se, sustinerent; venire omnes suas possessiones, et patrimonio se ornatissimo spoliari maluit, quam ullam moram^y cuiquam fieri creditorum suorum. 59. A quo quidem genere, judices, ego nunquam timui, cum in illa reipublicæ tempestate versarer. Illud erat genus hominum horribile et pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi¹⁷ tenebant, ut ab his membra divellitius ac distrahi posse diceres. Cincius nunquam sibi cognationem^z cum prædiis esse¹⁸ existimavit suis: itaque se

//////////

dimitt. a se arb. Verba *Verisimile non est* e conjectura delevit Lamb.—10 *χ hunc et in advers.*—11 *ς ut ea fam.* Pro *ac ante discipl.* H *ς*, Ven. 1480. 1483. *aut*; *χ ut.*—12 Pro *eum χ* habet *ut eum*; C T *cum*; H *tum.* Pro *reipublicæ* Gulielm. maluit *populo Romano.* Dein, T *voluissem.* Pro *cujus* in C *ejus.*—13 *ς singuli*, et C *extiterint.* Tum T *in republica nostra.*—14 Huldric. conjecit *putarit.*—15 *ς vidimus.*—16 Idem Ms. *ut si proc. quidquam honoris.*—17 Lamb. *complexi.*—18 In *χ* deest *esse.*—19 Pro *armis s animo.* Mox, Hervag. *vendicavit.*

NOTE

^u *Ipse autem Cincius]* Probat non probabile esse Cincium voluisse bellum inferre reipub. cum pater ejus, ceteris deficientibus in bello Italico, summa fide semper fuisset in rempub.

^x *Negotii gerendi]* Non contraxit æs alienum, effundendo in libidines patrimonium, sed in Hispania cum rege Mauritanæ negotiando.

^y *Ullam moram]* Mora dicitur in jure cessatio, frustratio, et improba dilatio. Maluit autem vendere suas possessiones, quam tempore constituto non solvere.

^z *Nunquam sibi cognationem, &c.]* Cincius prædia sua nunquam ita amavit, quin a se, quando opus fuit, alienaret.

non modo ex suspitione tanti sceleris, verum etiam ex omni hominum sermone, non armis,¹⁹ sed patrimonio suo vindicavit.

xxi. 60. Jam vero, quod subicit,²⁰ Pompeianos^a esse a Sulla impulsos, ut ad istam conjurationem et¹ ad hoc nefarium facinus accederent;² id cujusmodi sit, intelligere non possum. An tibi Pompeiani conjurasse videntur? quis hoc unquam dixit? aut quæ fuit istius rei vel minima suspicio? Disjuxit, inquit,³ eos a colonis,^b ut hoc dissidio,⁴ ac dissensione facta, oppidum in sua potestate posset et Pompeianos habere. Primum, omnis Pompeianorum colonorumque dissensio, delata ad patronos^c est, cum jam inveterasset, ac multos annos esset exagitata:⁵ deinde ita a patronis res cognita est,^m ut nulla in re a ceterorum^d sententiis Sulla dissenserit: postremo coloni ipsi sic intelligunt, non Pompeianos a Sulla magis, quam sese⁶ esse defensos. 61. Atque hoc,⁷ iudices, ex hac frequentia colonorum,^e honestissimorum hominum, intelligere potestis; qui adsunt, laborant: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniarum, si in omni fortuna, atque in⁸ omni honore in-

^m *Dijudicata est.*

////////

CAP. XXI. 20 *Subicit* C: *objecit* S: *objicit* H et χ, Dresd. Pith. Barb. Ms. Lamb. Ven. 1480. et 1483.—1 χ caret copula *et*. H non habet *hoc*.—2 et *accederent*. Pro *cujusmodi* in χ *cujusmodi*.—3 Pro *Disjuxit, inquit* χ habet *inquam*.—4 Al. *dissidio*.—5 *Excogitati* C H S T: *excogitata* et χ.—6 T *quam a sese*. In H deest *esse*.—7 χ *hæc*.—8 Mss. pauci et edd. ante Grav. non ha-

NOTÆ

^a *Pompeianos*] Refutat Pompeianos a Sulla inductos fuisse ad conspirandum. Pompeii porro oppidum fuit in ora Campaniæ apud Sarnum fluvium, prope Neapolim.

^b *A colonis*] A veteribus civibus ejus oppidi disjuxisse novos colonos dicebant adversarii, ut eos in sua potestate Sulla haberet.

^c *Ad patronos*] Refutat Cicero obiectam Sullæ calumniam, atque rem totam delatam esse ad triumviros, qui eam coloniam deduxerunt, qui-

que illud oppidum subjecerunt populo Rom. Sic Marcellus Sicilia, Cato Hispaniæ patroni fuerunt, a quibus illæ gentes domitæ sunt.

^d *Ceterorum*] Qui nempe patroni erant, e quibus erat Sulla.

^e *Frequentia colonorum*] Legati publice missi fuerant a Pompeianis et colonis ad istud iudicium cum Sullæ laudatione; qui mos ab omnibus provinciis observabatur, quoties eorum patroni vel magistratus in iudicio periclitabantur.

columem habere non potuerunt, in hoc tamen casu, quo afflicti jacet, per vos tutari conservarique cupiunt. Ad-sunt pari studio Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur; qui ita de ambulatione^{10 f} et de suffragiis suis cum colonis dissenserunt, ut idem de communi salute sentirent. 62. Ac ne¹¹ hæc quidem P. Sullæ mihi videtur silentio prætereunda esse¹² virtus, quod, cum ab hoc illa colonia deducta sit, et cum commoda colonorum a fortunis Pompeianorum reipublicæ¹³ fortuna disjunxerit,^g ita carus utrisque est atque jucundus, ut non alteros demovisse,^{14 h} sed utrosque constituisse videatur.

XXII. At enim¹⁵ et gladiatores,ⁱ et omnis ista vis, rogationis^k Cæcilii causa comparabantur:¹⁶ [p. 179.] atque in

hent præpositionem in.—9 *conservari*, sine copula: Ald. Crat. Lamb. Grut. Græv. Oliv. Lall. *conservareque*.—10 *Ambitione* χ , ed. Mediol. Junt. Lamb. Vid. Nott. Varr.—11 Oliv. solus *At ne*. Pro hæc in C H T, Dresd. *hoc*.—12 *est*. In Dresd. deest.—13 Junt. Naug. Cam. Lamb. et Orell. *populi Romani*. Ceteri *R. P.* vel *reipublicæ*. Pro *disjunxerit* C H S ϵ χ , Barb. Pith. Dresd. Franc. 1. 2. et edd. ante Grut. *diviserit*: nonnulli Pall. *dimiserit*; alii *dijusserit*. Ceteri *dijunxerit* aut *disjunxerit*. Garaton., si quid mutandum fuerit, mavult *dejunxerit*.—14 Al. *dimovisse*. Mox, ϵ videantur.

CAP. XXII. 15 Enim non est in T.—16 C *Cæcilii causa comparabatur*.

NOTÆ

^f *De ambulatione [ambitione]* Per ambitionem, magistratum petitionem significat.

^g *Reipublicæ fortuna disjunxerit [populi Rom. fortuna diviserit]* Populi Rom. fortuna fecit, ut Romani victores essent, et Pompeiani parte agri mulctarentur.

^h *Alteros demovisse]* Id est, Pompeianos agri parte abire coëgisce.

ⁱ *At enim et gladiatores]* Aliud crimen, quod Cæcilium adjuverit ferentem rogationem pro ambitu, sive de restituendo Sullam in consulatum.

^k *Rogationis]* Rogatio lex erat nondum a populo probata, sed ad cognoscendum et probandum proposita sub hac formula, 'Velitis, jubeatis, Quirites.' A C. Cassio, tribuno ple-

bis, C. Mario, et L. Flacco coss. A. U. C. 554. lex lata est, 'ut quem populus damnasset, cuive imperium abrogasset, in senatu ne esset.' Contra hanc legem L. Cæcilus, tribunus plebis, postea intercessit, quia contra Cæcilium fratrem suum ab infesto tribuno plebis Cassio lata erat. Q. enim Cæcilio, re in Cimbros male gesta, imperium consulare erat abrogatum: arguebat ergo Sullam Torquatus, quasi et ipse damnatus de ambitu, nua cum L. Cæcilio contra legem eam, et contra rempub. rogationem illam adjuvisset. Sed utrumque Cicero excusat ab eventu, nihil pertinaciter neque Cæcilium, neque Sullam, aut contra tempub. intercessisse, aut fecisse tollenda lege.

hoc loco in L. Cæcilium, pudentissimum atque ornatissimum virum, vehementer invectus est: ¹⁷ cujus ego de virtute et constantia, judices, tantum dico; talem hunc in ista rogatione, quam promulgavit, ¹⁸ non de tollenda, sed de levanda calamitate fratris sui, fuisse, ut consultum esse voluerit ¹⁹ fratri, cum republica ²⁰ pugnare noluerit; promulgarit impulsus amore fraterno, destiterit fratris auctoritate deductus. 63. Atque in ea re per L. Cæcilium Sulla accusatur, in qua re ¹ est uterque laudandus: primum Cæcilius, * qui id promulgarit, in quo res judicatas videbatur voluisse rescindere, ut statueretur: ¹ Sulla recte reprehendit. ² Status enim reipublicæ maxime judicatis ³ rebus continetur. Neque ego tantum fraterno amoris ^m dandum ⁴ arbitror, ut quisquam de salute ⁵ suorum consulat, communem relinquat. Nihil ⁶ de judicio ferebat: sed poenam ambitus ⁿ eam ⁷ fere-

////////

Tum atque hoc in loco Steph. atque hoc loco, sine præpositione, edd. aliæ ante Grut. cum Oliv. Lall. et Orell. In Dresd. legitur, ut hoc loco. Paulo post, H S T ξ χ et edd. ante Lamb. prudentissimum.—17 χ caret est.—18 Car. Steph. promulgarat.—19 Græv. e Franc. 1. 2. et ed. pr. recepit ut consulere voluerit ut congererat Gulielm. Pro consultum C S ξ χ , Pih. Dresd. Barb. Pall. et Ven. 1480. consul: et pro voluerit H noluerit.—20 Edd. ante Lamb. cum Verburg. et Oliv. tamen cum republ. Lamb. cum republ. tamen. Ceteri tamen omittunt. Mox in ξ χ promulgarit.—1 Pro re C habet rep. χ re p.—2 Ms. Bergeri, In qua re est utique laudandus per eum Cæcilius qui si promulgarit: in quo res judicatas videbatur voluisse rescindere: restitueretur Sylla recte reprehendit. Lamb. edidit, primum Cæcilium, qui fratris calamitatem levare pœna legis mitiganda voluerit, laudem meretur: deinde Cæcilium, qui id promulgarit, in quo res judicatas videbatur voluisse rescindere, ut Sulla restitueretur, Sulla recte reprehendit. Ferratius Epp. p. 297. ita correxit, primum Cæcilium, qui laboraverat, ut frater restitueretur; deinde Cæcilium, qui id promulgarit, in quo res jud. vid. vol. resc., Sulla recte repr. In C deest Cæcilium. Loco promulgarit H et ψ habent promulgaret; C S T ξ χ , Franc. 1. Dresd. promulgare. Pro ut statueretur Ms. Ursini ut tueretur: unde Lall. conjecit ut fratrem tueretur, et Garaton. ut re tueretur: in ed. Nang. ut restituerent. Franc. 2. et ed. 1472. ut statueret Sulla recte repr. Amicus quidam Ursini conjecit in fratre tum Sulla, qui de se reprehenderit. Vid. Not. Varr.—3 ξ indicatis.—4 Idem Ms. laudandum.—5 Quidam conjecerunt dum salutis.—6 Pro Nihil T habet Inde; Lamb. Atqui nihil; Ferratius conjecit Nihil tamen. C H S ξ χ omittunt præpositionem ante judicio.—7 Pro eam χ ipse. Pro eam ferebat Lamb. et Orell. auc-

NOTÆ

¹ Ut statueretur] Id est, ut res judicata, et legibus sancita, ne irritæ fierent.

^m Fraterno amoris] Sulla Cæcilii fra-

ter fuit, vel quia ex eadem matre nati sunt, vel quia alter alterius sorori imperat.

ⁿ Sed poenam ambitus] Tulit legem

bat, quæ fuerat nuper⁸ superioribus legibus constituta. Itaque hac rogatione, non iudicum sententiam,⁹ sed legis vitium corripiebat. Nemo iudicium reprehendit cum de pœna queritur,¹⁰ sed legem; damnatio enim est iudicium,¹¹ quæ manebat; pœna legis, quæ levabatur.¹² 64. Noli igitur animos eorum ordinum,^o qui præsunt iudiciis summa cum gravitate et dignitate, alienare a causa. Nemo labefactare iudicium est conatus: nihil est ejusmodi promulgatum. Semper Cæcilius in calamitate fratris sui iudicium¹³ potestatem perpetuandam, legis¹⁴ acerbiter mitigandam putavit. XXIII. Sed quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, et facile et libenter dicerem. Si paulo etiam longius,^p quam finisⁿ quotidiani officii postulat, pietas et fraternus amor L. Cæcilium¹⁵ protulisset; ^o implorarem sensus vestros; ^q uniuscujusque indulgentiam in suos testerer; peterem errato veniam L. Cæcilii¹⁶ ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi. 65. Lex dies fuit^r proposita¹⁷ paucos; ferri cœpta nunquam: posita

ⁿ *Honestas.*

^o *Prorexisset.*

//////////

toritate Ms. Memmian. dederunt *auferebat*. Verba *sed pœnam amb. eam fer.* non sunt in H T.—8 Vocem *nuper*, Ernesto suspectam, delevit Schutz.—9 In *sententia*.—10 Hervag. *queritur*.—11 *ψ damnato*, et C *χ iudicium*.—12 H et *ψ levabitur*. Pro Noli Ern. conjecit *Nemo* legend.—13 T *χ iudicium*.—14 Pal. 2. *perpetuam quandam legis*.

CAP. XXIII. 15 Franc. 1. 2. et ed. pr. *L. Cælium*. Dein T, Franc. 1. 2. et ed. pr. *pertulisset*: Gulielm. e Ms. Erf. maluit *propulisset*.—16 Schntz. e suspitione Beckii delevit *L. Cæcilii*. Orell. nuncius inclusit.—17 Pith. *posita*. Mox, pro ferri in Franc. 2. et ed. pr. *fieri*. In Franc. 1. 2. *cœpta: nunquam est posita*: Hervag. *cœpta: nunquam pos.* Loco *posita* Orell. e Ms. Erf. dedit depo-

NOTÆ

C. Calpurnius Piso, consul cum M' Glabrione, ut ambitus damnati omni honoris petitione prohiberentur, certaque pecunia mulctarentur. Ita Dio lib. xxvi. Novam huic pœnam adjecit Cicero consul ex senatus auctoritate, ut exilium decem annorum adderetur.

^o *Eorum ordinum*] Senatus et equester ordo iudicabant.

^p *Si paulo etiam longius*] Id est, si Cæcilius fratris sui causa aliquantulum peccasset.

^q *Sensus vestros*] Obtestatur iudices, ut indicent quid sentirent, si essent in loco Cæcilii, et talem affectum erga fratrem haberent.

^r *Lex dies fuit*] Jam Cæcilius non peccasse ostendit.

est in senatu; populum Romanum latuit. Cum in Capitolium nos¹ senatum convocassemus, nihil est actum prius: et id mandato¹⁸ Sullæ Q. Metellus prætor^t se loqui dixit, Sullam istam rogationem¹⁹ de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Cæcilius multa de republica²⁰ egit: agrariæ legi,^u quæ tota a me reprehensa et abjecta est,¹ intercessorem^x fore professus est: improbis largitionibus restitit: senatus auctoritatem nunquam impedivit; ita se gessit in tribunatu, ut, onere² deposito domestici officii,^p nihil postea nisi de reipublicæ³ commodis cogitarit. 66. Atque in ipsa rogatione, ne per vim quid ageretur,⁴ quis tum nostrum Sullam aut Cæcilium verebatur? nonne omnis ille terror,⁵ omnis seditionis timor atque opinio, ex Autronii improbitate^y

^p Relicta cura rei domesticæ.

////////

sita, prob. Gulielm. Lamb. *proposita*. Post *latuit* in ed. Hervag. comma ponitur. ‘*Populum Romanum latuit*] Magna hic est lectt. varietas. Franc. 2. ed. pr. 1472. et Ven. 1480., omissis his tribus verbis, habent *relaturi cum in Cap.* Pith. *rel. lati cum in Cap.* Barb. *rel. lat.* . . . reliquis literis exesis (ut fort. esset *relaturi*): C T *senatu. relaturi cum in Cap.* H *senatum. rel. lateri cum in Cap.* S *senatu relateri, cum in Cap.* 5 X *senatu R. lateri cum in Cap.* ed. Med. (præeunte Ven. 1480.) *ferri cæpta: nunquam posita est in senatu: rogatio lata est: cum in Cap.* ed. Vict. (s. Naug.) *ferri cæpta, nunquam posita est in senatu, populum Romanum latuit.* Grævius censuit verba *posita est in senatu*, et *populum Romanum latuit* spuria esse; Garatonus autem hæc omitti voluit, reliqua ita legi, *deposita est in senatu, relaturi cum in Cap.* Beck. Orellius auctoritate Ms. Teeg. ita dedit, *senatu. Kalendis Januariis cum in Cap.*—18 Pith. Lamb. Græv. et Orell. *mandatu*. Mox, pro prætor H, Dresd. Franc. 1. 2. *pater*.—19 Pro rogationem C T, Pith. *cognitionem*; 5 X *cognitionem*. ‘*Illam*] Istam Ern. Beck. Schutz. errore typographico, nam etiam Grut. *illam*.’ Orell. —20 Lamb. Schutz. et Orell. auctoritate dederunt *e republ.*—1 Ern. conjecit *abjecta erat*. Mox, Lamb. *interc. se fore*. Loco professus C H 5 X ψ, Pith. Dresd. Franc. 1. 2. ed. 1472. Med. Vict. habent *perpessus*.—2 C H T *honore*. —3 Lamb. *e reipubl.*—4 Ern. conjecit *ageret vel agerent*. Tum *quis tamen nostrum* Mss. nonnulli, Ven. 1483. Junt. Steph. Grut. Oliv. Lall. Beck. et Orell. *quis tamen vestrum* Crat. *quis tandem vestrum* Lamb. *quis tum vestrum* alii.—5 Verba *omnis ille terror* in edd. Manut. et Lamb. omittuntur. In Ven. 1483. Hervag. Naug. legitur *omnis terror ille*. In T deest *omnis* ante

NOTÆ

* Nos] Consul fuit Cicero quo anno Cæcilius tribunus plebis fuit.

^t Metellus prætor] Metellus Celer, post biennium, legitimo intervallo, cum Afranio consul fuit.

^u Agrariæ legi] Agrariam legem promulgaverat Rullus trib. pleb. con-

tra quam Cicero dixit.

^x Intercessorem] Unius intercessio tribuni sufficiebat ad legem impediendam, quam alii plures tribuni ferre voluissent.

^y Ex Autronii improbitate] Autronius, damnatus ambitus, sperabat le-

pendebat? ejus voces, ejus minæ ferebantur: ejus aspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, metum⁶ nobis seditionesque afferebant. Itaque P. Sulla, hoc⁷ importunissimo tum honoris,⁸ tum etiam calamitatis socio atque comite, et secundas fortunas amittere coactus est, et in adversis sine ullo remedio atque allevamento⁸ permanere.

XXIV. 67. Hic tu epistolam² meam sæpe recitas, quam ego ad Cn. Pompeium de meis rebus gestis et⁹ de summa reipublicæ misi: et ex ea crimen aliquod in P. Sullam quæris: et, si furorem¹⁰ incredibilem, biennio ante conceptum,^a erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrasse⁵ dicis, Sullam in illa fuisse superiore conjuratione.¹¹ [p. 180.] Scilicet is sum, qui existimem, Cn. Pisonem,^b et Catilinam, et Vargunteium, et Autronium nihil scelerate, nihil audacter ipsos per sese sine P.¹² Sulla facere potuisse. 68. De quo etiam si quis dubitasset antea; num (id quod tu¹³ arguis) cogitasset, interfecto patre tuo, consule,^c descendere^d Kalendis Januariis¹⁴ cum lictori-

² Consulatus.

⁷ Deminutione.

⁵ Significasse.

////////

seditionis.—6 Pro *metum* Schütz. conjecit *tumultum* legend.—7 A Pith. abest *hoc.*—8 C *alleviamento.*

CAP. XXIV. 9 Copula non est in C. Tum Teeg. cum Lamb. et Orell. *de summa republica*: Ven. 1483. *de summa R. P.*—10 *Ubi si fur.* Ms. Busheq. *et quia si fur.* Pal. 1. *et qui fur.* Barb. Ven. 1480. Junt. *quia fur.*, omissis verbis *et si*, Pal. 5. unde Schütz. et Orell. dederunt *et quia fur.* Pro *furorem incredibilem* T habet *incredibile.*—11 H *de me*, omissis verbis *hoc demonstr.* . . . *conjuratione.*—12 Prænomen P. in C et T deest.—13 Quod non est in X, nec tu

NOTÆ

gis beneficio, rem de se judicatum labefactari posse, aut pœnam ejus imminui.

² *Hic tu epistolam*] Objecebat Torquatus Sullæ Ciceronis epistolam, quam ad Pompeium in Asia scripserat, qua eum monebat de tota conjuratione, in eaque Sullam inter conjuratos nominari.

^a *Biennio ante conceptum*] Duobus annis ante Ciceronis consulatum, pri-

ma Catilinæ conjuratio facta est.

^b *Cn. Pisonem*] Cotta et Torquato coss. cum Catilina et Autronio Piso conjuraverat.

^c *Interfecto patre tuo, consule*] In priorie conjuratione L. Torquatum et Cottam, cum consulatum inirent, interficere statuerant, et hunc per vim invadere.

^d *Descendere*] Omnes fere viri nobiles in collibus habitabant; quare

bus?^e Sustulisti hanc suspicionem, cum dixisti, hunc, ut Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas¹⁵ et manum^f comparasse. Quod si tibi ego confiteor,¹⁶ tu mihi concedas necesse est, hunc, cum¹⁷ Catilinæ suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem judicio amiserat, per vim recuperando cogitavisse:¹⁸ neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium, crimen, judices, P. Sullæ persona suscipit.¹⁹

69. Jam enim faciam,²⁰ criminibus omnibus fere dissolutis,^g contra atque in ceteris causis fieri solet,¹ ut nunc denique de vita hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio^{2h} studuit animus occurrere magnitudini criminis,ⁱ satisfacere expectationi hominum; de me aliquid ipso,³ qui accusatus eram, dicere: nunc jam revocandi estis eo, quo vos ipsa causa, etiam tacente me, cogit animos⁴ mentesque convertere. XXV. Omnibus in rebus, judices, quæ graviores majoresque sunt, quid quisque voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus ejus, qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam⁵ nostrum subito fingi, neque cujusquam repente vita mutari,

////////

in 5.—14 C T *Kalendas Januarias*.—15 Franc. 1. *operam*.—16 Gothofred. et Lamb. *confitebor*.—17 Pro cum C et 5 tu.—18 χ *recogitarisse*.—19 Franc. 1. *suscepit*.—20 T *Jam ego fac*.—1 C *soleret*.—2 Lamb. et Schutz. a *princ*. Mox, C *crimini*.—3 *De me aliquid, et de ipso* edd. pleraque ante Grut. *de me aliquid de ipso* sex Oxonn. Mss. Barb. Franc. 1. 2. Ven. 1480. *de me aliquid ipso* Erf. Grut. et edd. seqq. Dein *accus. erat* C H T, Barb. Franc. 1. 2. Ven. 1480. et al. *accus. est* 5, Hervag. Nang. Maunt. Lamb. *accusator est* Ms. Henr. Stephani: *accusatus eram* ex Erf. dedit Grut. cum edd. seqq.—4 Olim legebatur *cogit, animis*. Pro *cogit . . . Omnibus, C aint omnibus; H cogit omnibus* cum spatio; S 5 χ *cogit animis omnibus; ψ cogit animus omnibus*.

NOTE

cum veniebant, descendere in forum dicebantur.

^e *Cum lictoribus*] Consules, quia fuerant designati, lictores habebant.

^f *Operas et manum*] Per operas et manum, servitia et ministeria, sive servos et ministros, sive satellites intelligit.

^g *Dissolutis*] Postquam respondit

ad argumenta quæ contra Sullam obiecta sunt, de illius jam vita et moribus agit.

^h *De principio*] Ut de improvviso, ita de principio dicitur.

ⁱ *Magnitudini criminis*] Statuit ostendere Sullam non fuisse in hac conjuratione.

aut natura converti.⁶ 70. Circumspicite paulisper mentibus vestris, ut alia omittamus, hosce ipsos homines, qui huic affines sceleri⁷ fuerunt. Catilina contra rempublicam conjuravit. Cujus aures unquam hoc respuerunt conatum⁸ esse hominem usque a pueritia non solum intemperantia et scelere, sed etiam consuetudine et studio⁹ in omni flagitio, stupro, cæde versatum? Quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur,¹⁰ quem semper omnes ad civile latrocinium¹¹ natum putaverunt? Quis Lentuli¹² societates cum indicibus, quis insaniam libidinum, quis perversam atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefarie cogitasse, aut stulte sperasse¹³ miretur? Quis de C. Cethego, atque ejus in Hispaniam profectione,¹⁴ ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius pœnam carcer ædificatus¹⁵ esse videatur? Omitto ceteros, ne sit infinitum.¹⁵

71. Tantum a vobis peto, ut taciti de omnibus, quos conjurasse cognitum est, cogitetis: intelligetis,¹⁴ unumquemque illorum prius a sua vita, quam nostra suspicione esse damnatum. Ipsum illum Autronium (quoniam ejus nomen finitimum¹⁵ maxime est hujus periculo et crimini) non¹⁵

⁶ Conjuratoni.⁷ Cives occidendos.⁸ Conjectum.

CAP. XXV. 5 H *cujusquam*.—6 *Post natura converti* in Ven. 1480. est glossema, *Nemo repente sit summus, nemo repente turpissimus*, haustum ex Juven. Sat. II. 83.¹ Beck.—7 *sceleris*.—8 Ms. Ursini, Ven. 1480. Junt. *contaminatum*, et sic C supra lin. In C H S T χ Barb. Pith. deest usque.—9 Pro studio χ scelere. Mox, C *flag. et stupro et cade*. Pro *versatum* T *tum satum*; Erf. *grassatum*. Dein C H T ϵ Quis enim contra.—10 χ minatur.—11 Pro indicibus T et Pith. *judicibus*; Lamb. *audacibus*.—12 *Aut nefarie aut stulte cogitasse* Mss. plerique et edd. ante Grut.—13 χ *ne sit in infin.* Franc. 1. *ne cui sit infin.* Post *infinitum* nonnullæ edd. comma ponunt, et seqq. his statim adjungunt. Pro *Tantum* in χ *Tamen*. Paulo post, idem Ms. *tacite*.—14 C T ϵ χ *Intelligitis*. Pro illorum H χ *eorum*.—15 Pro non in T nam. Tum sua ante acta vita Naug. Car. Steph. et Orell. sua consuetudo ac vita Junt. sua consuetudo ac vita ante acta Lamb. et Schutz. sua consuetudine ac vita H, Dresd.

NOTÆ

⁶ *Quis Lentuli*] Lentulus Sura primus fuit inter socios Catilinæ, et princeps occupandæ reipub.

¹⁴ *In Hispaniam profectione*] Cethegus profectus est in Hispaniam ad

Sertorium, qui contra patriam arma sumserat: quo in bello Metellus vulneratus est. Vide Catil. III.

¹⁵ *Carcer ædificatus*] In carcere strangulatus est.

sua hæc vita convincit? semper audax, petulans, libidinosus:¹ quem in stuprorum defensionibus¹⁶ non solum verbis uti improbissimis solitum esse scimus, verum etiam pugnīs et calcibus;^o quem exturbare homines e possessionibus, cædem facere vicinorum, spoliare fana sociorum, vi conatum¹⁷ et armis disturbare iudicia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non reipublicæ cedere, non fortunæ ipsi succumbere. Hujus si causa non manifestissimis rebus¹⁸ teneretur,^y tamen eum mores ipsius ac vita convincerent. XXVI. 72. Agedum,¹⁹ conferte nunc cum illis vitam P. Sullæ, vobis populoque Romano notissimam, iudices, et eam ante oculos vestros proponite.²⁰ Ecquod¹ hujus factum aut commissum, non dicam audacius, sed quod cuiquam paulo minus consideratum videretur? Factum quæro?² verbum ecquod unquam ex ore hujus excidit, unde quisquam³ posset offendi? At vero in illa gravi L. Sullæ victoria turbulentaque, quis P. Sulla mitior?^p quis misericordior inventus est?⁴ quam multorum hic⁵ vitam est a L. Sulla deprecatus!^q quam multi sunt

^y *Probatōnibus convinceretur.*

//////////

sua hac vita S χ: sua ac vita s. Denique, pro *convincit* in s *convivat*.—16 Pantagathus legi jussit *detersionibus*, ut est in Ms. Bergeri.—17 Lamb. et Schutz. deleverunt *conatum*. In C H T χ, Barb. Ms. Ursini, Ven. 1483. Junt. *conatu*. Orell., locum esse corruptum censens, conjecit *coactis* legend.—18 Lamb. *manef. ut quisquam*; Junt. *unde vi quisquam*.—4 Verba *quis misericordior inventus est* non agnoscunt Mss. et edd. ante Grut. qui ea inseruit auctoritate Ms. Erf. Vocem *quam* ante *multorum* Hervag. primus inseruit ex Anl. Gel-

CAP. XXVI. 19 s *Agedum*: Lamb. *Agiledum*. In S deest *conferte*. Postea, *cum illius vitam* C H S s, Dresd. Barb. et alii, Ven. 1480. 1483. Mediol. Steph. *cum illius vita vitam* Junt. Lamb. Grut. *cum illis vita* T.—20 s et Lamb. *ponite*.—1 C H χ *Et quod*. Ita et paulo post in C.—2 Lamb. *edidit minus considerate vider. factum qu.* aut si *consideratum* servetur, *deberi* vocab. *factum* jussit post *vid*.—3 Pro *unde quisquam* s habet in quo; χ in *quisquam*; Steph. *ut quisquam*; Junt. *unde vi quisquam*.—4 Verba *quis misericordior inventus est* non agnoscunt Mss. et edd. ante Grut. qui ea inseruit auctoritate Ms. Erf. Vocem *quam* ante *multorum* Hervag. primus inseruit ex Anl. Gel-

NOTÆ

^a *Petulans, libidinosus*] De Antio-nii libidinibus et petulantia loquitur Plutarchus in Lucullo.

^o *Pugnīs et calcibus*] Pugnīs et calcibus, id est, omni contumeliæ genere. De hoc proverbio Erasmus

scripsit.

^p *Quis P. Sulla mitior*] Longe aliter de Sulla loquitur, Off. l. II. Locum consule.

^q *Vitam est a L. Sulla deprecatus*] Apud Sullam precibus suis a vita ci-

summi homines et ornatissimi,⁶ et nostri^r et equestris ordinis, quorum pro salute se hic⁷ Sullæ obligavit!^s quos ego nominarem (neque enim ipsi⁸ nolunt, et huic, animo gratissimo, adsunt): [p. 181.] sed quia majus est beneficium, quam posse debet civis civi dare, ideo⁹ a vobis peto, quod potuit, tempori tribuatis,^t quod fecit,^u ipsi. 73. Quid reliquam constantiam vitæ commemorem? dignitatem?¹⁰ liberalitatem? moderationem in privatis rebus? splendorem in publicis? quæ ita a fortuna deformata¹¹ sunt,^x ut tamen a natura inchoata compareant. Quæ domus! quæ celebratio quotidiana!^y quæ familiaris^z dignitas! quæ studia amicorum!^z quæ ex quoque ordine multitudo! Hæc diu multumque,¹³ et multo labore quæsitā,¹⁴ una eripuit hora.^a Accepit P. Sulla, iudices,¹⁵ vehemens vulnus et mortiferum; verumtamen ejusmodi,¹⁶ quod videretur ejus vita et natura^b accipere potuisse. Honestatis et dignitatis

^z *Familiarium.*

//////////

lio Noct. Att. vi. 16.—5 H et Dresd. *hic* omittunt.—6 *et honoratissimi.* H et T omittunt copulam ante *equestris*.—7 *et huic*.—8 *Ipsi* non est in H. Tum *et volunt.* T non habet *et* ante *huic*.—9 Pro *ideo* in C non.—10 H *libertatem*.—11 In H deest *deformata*. Pro *inchoata* *et informata*. In Franc. 1. *coacta*, sed alia manus ascripserat, ‘*Al. inchoata.*’ Dein, H appareant. In Barb. *Quæ domi, quæ*.—12 Quidam, teste Orell., conjecit *familiarium*. In C *familiariter*.—13 C T *Hoc diu*: et Mss. plerique atque edd. veti. *multum* sine copula.—14 C *quæsitum*. Pro *hora* in *et dies*.—15 Pro *iudices* C et T *inde*. Tum Junt. Lamb. *vulnus vehemens*.—16 C T *hujusmodi*. Dein, *videtur Ven.*

NOTÆ

vium periculum avertit, cum alios proscriberet, alios trucidaret.

^r *Nostri*] Senatorium ordinem significat.

^s *Hic Sullæ obligavit*] Hic noster Sulla se obligavit, fore ut non alias quam Sullæ partes tuerentur, aut contra eum nihil molirentur et susciperent.

^t *Tempori tribuatis*] Quia odiosum erat dicere multos hunc Sullam Sullæ dictatori addixisse, hoc idem mitigat, proposita temporis conditione, quo summa Lucius Sulla crudelitate in repub. dominabatur.

^u *Quod fecit*] Quod civibus præstitit, ipsius bonitati tribuendum est.

^x *Deformata sunt*] Quia de ambitu condemnatus est, virtutes ejus deformatae sunt; quarum tamen principia a natura data, adhuc remanent.

^y *Celebratio quotidiana*] Celebrabatur ejus domus conventu honorum omnium antequam damnaretur.

^z *Studia amicorum*] Studiosus amicorum fuit.

^a *Una eripuit hora*] Cum ambitus damnatus est, perire totus ille dignitatis splendor visus est.

^b *Vita et natura*] Condemnationis

habuisse nimis magnam judicatus est¹⁷ cupiditatem: quam si nemo alius^c habuit in consulatu petendo, cupidior judicatus est hic fuisse, quam ceteri: sin etiam in aliis nonnullis fuit iste consulatus amor; fortuna in hoc fuit fortasse gravior,¹⁸ quam in ceteris. 74. Postea vero quis P. Sullam, nisi¹⁹ mœrentem, demissum, afflictumque vidit? quis unquam est suspicatus, hunc magis odio, quam pudore hominum aspectum lucemque vitare? Qui cum multa²⁰ haberet invitamenta urbis et fori, propter summa studia amicorum, quæ tamen ei sola in malis restiterunt; ^a abfuit ab oculis vestris; ¹ et, cum lege retineretur,^d ipse ² se exilio pæne muletavit. XXVII. In hoc vos pudore, iudices,³ et in hac vita, tanto sceleri locum fuisse creditis? Aspicite ipsum: contuemini os: conferte crimen^e cum vita: vitam, ab initio ad hoc tempus explicatam, cum crimine recognoscite.⁴ 75. Mitto rempublicam, quæ fuit semper Sullæ carissima: hosne amicos, tales viros, tam cupidos sui, (per quos res ejus secundæ quondam erant ornatae,⁵ nunc sublevantur adversæ) crudelissime perire voluit, ut cum⁶ Lentulo et Catilina et Cethego fœdissimam

^a Remanserunt.

////////

1483. Crat. *videatur* coniecit quidam ap. Orell.—17 C *judicatum est*. Ern. legi mavult *judicetur*. Ante *ceteri* C addit *jam*.—18 Dresd. *fortuna etiam hoc fuit fort. grav.*—19 Pro *nisi* ζ χ *non*.—20 Manut. et Gothofr. *Qui dum multa*. In C deest *haberet*. Mox ζ *restituerunt*.—1 T et Lamb. *nostris*.—2 χ *ipsæ*.

CAP. XXVII. 3 ζ , Junt. Ern. et edd. seqq. *iudices*. Ceteri *judicii*. Vid. Nott. Varr.—4 *Conferte . . . recognoscite*] Ita ex Ms. Erf. edidit Gruter, quem alii omnes secuti sunt. Fortassis ψ consensit. In Mss. plerisque aliis, ut Pall. Barb. C H S ζ χ , edd. vett. ut Ven. 1480. 1483. *conferte crimen cum vita usque ad hoc tempus explicata cum crimine recogn.* Vulgata inde a Naug. usque ad Grut. fuit, *conf. cr. cum vita usque ad hoc tempus explicata: tum crimen recogn.* atque ita Ms. T habet, idemque in Franc. I. ab aliena manu ascriptum fuit. Grut.—5 C S T ζ χ *ordinate*.—6 Pro *cum* in T *tum*. In χ deest *et ante*

NOTÆ

accepto vulnere, naturam retinuit.

^c *Quam si nemo alius*] Excusat Sullæ ambitionem, quod alii eadem quidem cupiditate consulatus ducti sunt; sed quod damnatus sit, et alii sint incolomes, ejus adversa fuit fortuna.

^d *Lege retineretur*] Lex Calpurnia

reum ambitus tantum pecunia muletabat; sed post hunc damnatum, lex Tullia adjecit exilium.

^e *Crimen*] Conjuratōis crimen, quo jam accusatur, non potuit cum ejus vita reperiri.

vitam ac miserrimam, turpissima morte proposita, degeret?⁷ Non cadit, non, inquam, cadit in hos mores, non⁸ in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem ista suspicio. Nova quædam illa immanitas exorta est; incredibilis fuit ac singularis furor: ex multis ab adolescentia collectis perditorum hominum vitiis repente tanta ista importunitas⁹ inauditi sceleris exarsit. 76. Nolite, iudices, arbitrari, hominum illum impetum et conatum fuisse: neque enim ulla gens¹⁰ tam barbara, aut tam immanis unquam fuit, in qua non modo tot, sed unus tam¹¹ crudelis hostis patriæ sit inventus. Belluæ quædam¹² illæ ex portentis immanes^f ac feræ, forma hominum indutæ, extiterunt.¹³ Perspicite etiam atque etiam, iudices: nihil enim est, quod in hac causa dici possit¹⁴ vehementius: penitus introspicite Catilinæ, Autronii, Cethegi, Lentuli,¹⁵ ceterorumque mentes. Quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quam incredibiles furores, quas notas scelerum, quæ indicia¹⁶ parricidiorum, quantos accervos facinorum reperietis? Ex magnis, et diuturnis,¹⁷ et jam desperatis reipublicæ morbis ista repente vis erupit, ut, ea confecta et ejecta, convalescere aliquando et sanari civitas posset.¹⁸ Neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in republica pestibus, diutius hæc stare¹⁹ potuisse. Itaque eos non ad perficiendum scelus, sed ad luendas reipublicæ pœnas, Furia quædam incitaverunt.^g

//////////

Catilina. Mox, C vitam et mis.—7 *et tegeret.* A Mss. plerisque et edd. vett. absunt verba *Non cadit*, quæ Lambinus primus inseruit auctoritate Ms. Henr. Stephani.—8 H omittit non ante verba *in hunc pudorem.*—9 C *rep. istæ tantum imp.* In H deest *tanta.*—10 *et illa gens.*—11 Pro *unus tam* idem Ms. habet *unius causa.*—12 Pith. *quidem.*—13 Post *extiterunt* ed. Hervag. et al. comma ponunt.—14 H *posset.*—15 In χ deest *Lentuli.*—16 C *judicia.*—17 H *Ex magn. diut.* T *Ex magnis et ex diut.* Post *morbis* in C plene interpungitur.—18 Ven. 1483. Ern. Beck. Schutz. et Orell. *posset.* Ceteri *possit.*—19 H *diut. hoc stare:* edd. ante Lamb. præter Ven. 1483. Junt. *diut. hoc imperium stare.*

NOTÆ

^f *Ex portentis immanes*] In prodi- ris sui generis similia non sunt.
^g *Furia quædam incitaverunt*] Pœ-

XXVIII. 77. In hunc igitur gregem vos nunc ²⁰ P. Sullam, judices, ex his, qui cum hoc vivunt atque vixerunt, honestissimorum hominum gregibus, rejicietis? ¹ ex hoc hominum numero, ² ex hac familiari dignitate, in impiorum partem, atque in parricidarum cœtum ³ ac numerum transferetis? Ubi erit igitur ^h illud fortissimum ⁴ præsidium pudoris? [*p.* 182.] quo in loco nobis vita ante acta proderit? quod ad tempus existimationis partæ ⁵ fructus reservabitur, si in extremo discrimine ac dimicatione fortunæ deseruerit? ⁶ si non aderit? si nihil adjuvabit? 78. Quæstiones nobis servorum ⁱ ac tormenta accusator minitatur: ⁷ in quibus quanquam nihil periculi suspicamur; tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujusque ^k tum animi, tum corporis; regit ⁸ quæsitō; ^l flectit libido; ^m corrumpit spes; ⁿ infirmat metus; ut in tot rerum angustiis nihil veritati loci ⁹ relinquatur. Vita P. Sullæ torqueatur: ¹⁰⁰ ex ea quæretur, num quæ ¹¹ occultetur libido, num quod lateat

////////

CAP. XXVIII. 20 *χ hunc*. Mox, Junt. *ex iis*.—1 *χ ψ rejectis*.—2 In *χ* deest numero. Ante *ex hac fam.* H addit *et*. Pro *familiari* *χ*, Ven. 1483. Junt. *familiarum*.—3 Pro *cœtum* *ς χ* habent *cœdem*.—4 Lamb. maluit *firmissimum*, prob. Garaton.—5 Pro *partæ* *χ* per *te*.—6 *Deserit* H S, Barb. Ven. 1483. Grut. *deseritur* Ven. 1480. *deseruit* C T, Franc. 2. *deseret* *ς ψ*, Lamb. Græv. Oliv. Lall. et Orell. *deseruerit* ceteri.—7 *χ minatur*.—8 *T reget*. Tum *quæstor* H S T *ς χ*.—9 *ς locus*.—10 Pro *torqueatur* Barb. Pith. Dresd. Franc. 1. 2. omnes Pall. septem Oxonn. Mss. et edd. pr. *Torgetur*, prob. Grutero.—11 T

NOTÆ

nas improborum hominum divina voluntate expendi sæpe Cicero significat.

^h *Ubi erit igitur*] Concludit quod si aliquando vita ejus ipsi profuit, hoc potissimum tempore prodesse debet.

ⁱ *Quæstiones nobis servorum*] Loquitur de quæstionibus quas accusator minabatur. Per quæstiones autem intelliguntur ea tormenta quæ ad scelera et sociorum suorum veritatem eruendam adhibentur; quibus tamen non tantam fidem habendam esse contendit.

Delph. et Var. Clas.

^k *Moderatur natura cujusque*] Ut quisque est fidus vel infidus, fortis vel imbecillis, ita respondet.

^l *Quæsitō*] Quæsitō præest quæstioni, qui sæpe callida interrogatione decipit.

^m *Libido*] Libido, id est, illius cupiditas qui quærit.

ⁿ *Spes*] Libertatis spes, et metus tormentorum sæpe veritatem depravant.

^o *Vita P. Sullæ torqueatur*] Id est, exprimatur veritas ex antea acta vita Sullæ.

Cicero.

511

facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia : nihil erroris erit in causa, nec obscuritatis,¹² judices, si a vobis vitæ perpetuæ vox, ea, quæ gravissima debet esse,¹³ audietur. 79. Nullum in hac causa testem timemus: nihil quenkam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen,¹⁴ si nihil vos P. Sullæ fortuna movet, judices, vestra moveat : vestra enim, qui cum summa elegantia atque integritate vixistis,¹⁵ hoc maxime interest, non ex libidine, aut similitate, aut levitate testium causas honestorum¹⁶ hominum ponderari, sed in magnis disquisitionibus, repentinisque periculis, vitam uniuscujusque esse testem. Quam vos, judices, nolite armis suis spoliata^p atque nudata ob- jicere invidiæ, dedere suspicioni. Munite communem ar- cem¹⁷ ^q honorum, obstruite perfugia¹⁸ ^r improborum : va- leat¹⁹ ad pœnam et ad salutem plurimum, quam solam videtis ipsam ex vi sua natura^{que} facillime²⁰ perspicui ; subito flecti fingique non posse. XXIX. 80. Quid vero hæc auctoritas, (semper enim de ea dicendum est ;¹ quan- quam a me timidemo diceque dicetur) quid, inquam, hæc auctoritas nostra,² qui a ceteris conjurationis causis³ abs- tinuimus, P. Sullam defendimus? nihil hunc tandem juva-

////////

quam : χ quod : al. eidd. qua, atque ita etiam in seqq. Pro quod χ habet quæ. —12 H neque obsc.—13 Barb. esse debet, prob. Garaton.—14 ς Sed tum. In χ deest si. Pro fortuna in Ms. Bergeri acta vita, ut Pantagath. volebat.—15 Vixistis atque integritate e Franc. 1. dederunt Græv. et Lall.—16 H T χ honestissimorum.—17 C artem : ς anrem.—18 Profugia T : perfugio Lamb. e conjectura.—19 ⁴ Valeat hæc Lambinus conjecit : sed fuit potius Ea valeat.² Orell.—20 H facile, et T prospici.

CAP. XXIX. 1 C et T est omittunt. Mox, in H et modice : in C S ς χ mo- dice sine copula. Paulo post, H S ς χ non habent inquam.—2 H T ς vestra.

NOTE

^p Armis suis spoliata] Per arma intelligit vitæ anteactæ integritatem, qua velut armis defenditur Sulla.

^q Arcem] Vitam ejus anteactam arcem vocat, quia munita est contra accusationes quæ contra eum afferri possunt.

^r Perfugia] Falsos testes vocat per- fugia, quia sperabant se per eos pro- baturus esse crimina quæ fugebant in Sullam.

³ A ceteris conjurationis causis] Nul- lum alium ex conjuratis defendere Cicero voluit.

bit? Grave^b est hoc dictum fortasse, iudices, si appetimus aliquid;³^t si, cum ceteri de nobis silent, non etiam nosmet ipsi tacemus, grave: sed, si lædimur, si accusamur, si in invidiam vocamur; profecto conceditis,⁴ iudices, ut nobis libertatem^u retinere liceat, si minus liceat dignitatem. 81. Accusati sunt⁵ uno nomine^x consulares; ut jam videatur honoris amplissimi^c nomen plus invidiæ, quam dignitatis afferre. Affuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudarunt. Nullatum⁶ patebat, nulla erat cognita conjuratio: defendebant amicum, aderant supplici,⁷ vitæ ejus turpitudinem in summis ejus periculis non insequabantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, consul reo de pecuniis repetundis^y Catilinæ fuit advocatus, improbo homini, at supplici;⁸ fortasse audaci, at aliquando amico. Cui cum affuit post delatam ad eum primam⁹ illam conjurationem; indicavit se audisse aliquid, non credidisse. At idem non affuit^z alio in iudicio, cum adessent ceteri.^a Si postea¹⁰ cognorat ipse ali-

^b *Efficax.*

^c *Consulutus.*

Pro qui C quia.—3 *Grave est hoc dictum fortasse, iudices; grave, si appet.]* Hæc Grave . . . iudices ex Erf. primus inseruit Gruter. male tamen cum Grav. [Oliv. Lall.] Ern. Schutz. vocab. *grave* ante verba *si appet.* omittens. Restituit Beck. Schutz. præterea, nescio quo errore, tertium illud *grave* in fine clausulæ transposuit ante verba *si, cum ceteri.* Orell. Pro *ceteri* χ *ceteris.* Postea, C *taceamus.*—4 H S, Franc. 1. Lamb. Grav. Lall. *concedetis*, ut Ursinus conjecerat.—5 Post *Accusati sunt* Lamb. cum Orell. addit *omnes.* In ed. Junt. *Accusati sunt, quæro, num hic ille? sed omnes uno nomine cons.*—6 C H ε *tamen.*—7 H *supplices.*—8 *Atque suppl.* Franc. 1. ac *suppl.* C H ε χ. Pro *at* ante *aliquando* χ habet et; ψ *ut.*—9 Vict. Hervag. *primum.*—10 Pith. *Sed*

NOTÆ

¹ *Appetimus aliquid]* Ex sua auctoritate in dicendo laudis erat appetens.

^u *Libertatem]* Libertatem de se dicendi postulat, si quis enim offendat, neque sibi fas sit de sua gloria dicere.

^x *Accusati sunt uno nomine]* Catilina bis causam dixit: primum a Clodio repetundarum accusatus est; deinde a L. Lucullo inter sicarios reus factus est, quod fuerit in prima conjuratione: hunc autem aliosque conjuratos in iudicium vocatos, et con-

sulares viros Catilinæ affuisse, ceteris defuisse, ab iisque Catilinam laudatum, Cicero significat.

^y *De pecuniis repetundis]* Catilina prætor Africam vexaverat, et a Pub. Clodio repetundarum accusatus est; cumque consulatum peteret, repulsam passus est. Hinc affuit Torquatus pater consul, Cicerone prætor.

^z *At idem non affuit]* Torquatus pater non affuit Catilinæ, quando paricidii accusatus est.

^a *Cum adessent ceteri]* Consulares

quid, quod in consulatu ignorasset; ignoscendum est iis, qui postea nihil audierunt. Sin illa ¹¹ res ^b prima valuit; non inveterata, quam recens, debuit esse gravior. Sed, si tuus parens, etiam ¹² in illa suspicione periculi sui, ^c tamen humanitate adductus advocationem ^d hominis improbissimi sella curuli atque ornamentis et suis ¹³ et consulatus honestavit; quid est, quamobrem consulares, qui Catilinæ affuerunt, ¹⁴ reprehendantur? 82. At iidem iis, ¹⁵ qui ante hunc causam de conjuratione dixerunt, non affuerunt. Tanto scelere astrictis hominibus, statuerunt nihil a se adjumenti, nihil opis, ¹⁶ nihil auxilii ferri oportere. [p. 183.] Atque, ut de eorum constantia atque animo in rempublicam dicam, quorum tacita gravitas ¹⁷ et fides de unoquoque loquitur, neque cujusquam ornamenta orationis desiderat; potest quisquam dicere unquam meliores, fortiores, constantiores consulares fuisse, quam iis temporibus ^e et periculis quibus pæne oppressa est respublica? Quis non de communi salute apertissime, ¹⁸ quis non fortissime, quis non constantissime sensit? Neque ego præcipue de consula-

//////////

postea.—11 T Sed illa. 'Legebatur olim in ed. pr., Ven. 1480. Hervag. Naug. prioribus Manut. Lamb. Verburg. Sin illa res de pecuniis repetundis (nonn. res pecuniis de repetundis) prima val. atque ita etiam Pal. 1. Franc. 2. exhibent. Sed in al. codd. Lambini, Pall. Barb. (etiam Oxonn. ut videtur), Ven. 1483. Rom. Brix. Med. Junt. Ald. deest glossema hoc de pecuniis repetundis, atque deleri Lamb. et Manut. jusserunt, quibus Græv. Oliv. Ern. Lall. obsecrati sunt.' Beck.—12 Pro parens x pater; et pro etiam C esset. Postea, H ε x peric. tui.—13 C sui.—14 H adfuerant.—15 In ε deest iis.—16 C nihil operis. Pro ferri in x ferre.—17 x gratia.—18 H aptissime, et mox sentit.—

NOTÆ

plurimi affuerunt Catilinæ in causa de repetundis. Id vero proponit Cicero tanquam dictum a Torquato, ut Cicero consulares purget.

^b Sin illa res [de pecuniis repetundis] Id est, si defensio veteris criminis de repetundis valuit, valere etiam recentis debet defensio: at prior valuit; ergo et posterior, quia recens erat et minus consularibus cognita.

^c Periculi sui] Catilina voluerat interficere omnes consulares.

^d Advocationem] Dicit Torquatum advocatum venisse in causam Catilinæ. In judiciis enim tum privatis tum publicis id moris fuit, ut amici reo præsentiam commodarent, ut eorum auctoritate iudices moverentur. Dicit autem Torquatum affuisse Catilinæ eum omnibus consulis ornamentis.

^e Iis temporibus] Tempora notat quibus hæc secunda conjuratio facta est.

ribus disputo: ¹⁹ nam hæc et hominum ornatissimorum, qui prætores fuerunt, ^f et universi senatus, communis est laus; ut constet, post hominum memoriam nunquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempublicam, plus gravitatis fuisse. Sed quia sunt descripti consulares, ^g de his tantum mihi dicendum putavi, quod satis esset; attestante memoria ²⁰ omnium, ^d neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate, incubuerit ad rempublicam conservandam. XXX. 83. Sed quid? ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinæ consul non ⁱ affui, qui testimonium de conjuratione dixi in alios, adeone vobis alienus a sanitate, ² adeo oblitus constantiæ meæ, adeo immemor rerum a me gestarum esse videor, ut, cum consul bellum gesserim cum conjuratis, nunc eorum du-
cem ^b conservare ³ cupiam, et in animum inducam, ⁴ cujus nuper ferrum retulerim, flammamque restinxerim, ejusdem nunc causam vitamque defendere? Si, medius fidius, ⁱ judices, non me ipsa respublica, meis laboribus et periculis conservata, ad gravitatem animi et constantiam sua dignitate ⁵ revocaret; tamen hoc natura est insitum, ut, quem

^d Testimonio memoriæ omnium.

19 Pro disputo H S et χ dico sese disputo. Pro nam Pith. habet sed. et, Steph. Lamb. non habent copulam ante hominum.—20 Attestantem memoriam C H S T et χ, Ms. Vict. Pall. Ven. 1483. Grut. Verburg. ad testandam mem. Lamb. e conjectura. Ceteri ut Ern. In marg. ed. Lugd. memoratur lectio, 'Al. adstantem.' Gulielm. maluit antestantem mem.

CAP. XXX. 1 In C deest non ante adfui. Pro de conjuratione χ conjurationis.—2 Verba a sanitate non sunt in T.—3 Servarem T: servare C H S et χ, Pith. Dresd. Frauc. 1. 2. Paris. et edd. pr. pleræque, cum Grav. Lall. Beck. Schutz. et Orell.—4 χ deducam. In C deest nuper, pro quo H habet nunc. Tum recunderim et: recuderim χ. Postea, et flammamque perstrinxerim.—5 C

NOTE

^f Qui prætores fuerunt] L. Val. Flaccus, L. Pomptinus, qui in ponte Mulvio Allobroges, Gallorum legatos, ad Catilinam properantes, interceperunt.

^g Sunt descripti consulares] Oratione Torquati designati et reprehensi sunt illi consulares.

^b Eorum duce] Non est probabile

Ciceronem, qui bellum conjuratis indixit, voluisse Sullam defendere, qui si fuisset in conjuratione, ipsorum dux extitisset.

ⁱ Medius fidius] Antiqua jurandi formula per Deum fidium; subauditur autem 'juvet;' quasi dicat, Me Deus fidius juvet.

timueris, quicum de vita fortunisque contenderis,^e cujus ex insidiis evaseris, hunc semper oderis. Sed, cum agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis; cum, quoties quisquam est in⁶ hoc scelere convictus, toties renovetur memoria per me inventæ salutis; ego sim⁷ tam demens? ego committam, ut ea,⁸ quæ pro salute omnium gessi, casu magis et felicitate a me, quam virtute et consilio gesta esse videantur? 84. Quid ergo? hoc tibi sumis, dicet fortasse quispiam, ut, quia tu defenderis,⁹ innocens judicetur? Ego vero, iudices, non modo nihil¹⁰ mihi assumo, in quo quispiam repugnet; sed etiam, si quid ab omnibus¹¹ conceditur, id reddo ac remitto. Non in ea republica versor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria¹² periculis omnibus, non aut ita sunt extincti, quos vici, aut ita grati, quos servavi, ut ego¹³ mihi plus appetere coner, quam quantum omnes inimici invidique patiantur. 85. Grave^g esse videretur,¹⁴ eum, qui investigarit conjurationem, qui patefecerit, qui oppresserit,¹⁵ cui senatus singularibus verbis gratias egerit,^k cui uni togato¹ supplicationem decreverit, dicere in¹⁶ iudicio, ‘Non defenderem, si conjurasset.’ Non dico id, quod grave est: dico illud, quod, in his causis conjurationis, non auctoritati assumam, sed pudori meo:^h ‘Ego ille conjurationis investigator atque ultor, certe non defenderem Sullam, si conjurasse ar-

^e Qui conatus sit te occidere.

^f Arrogas.

^g Efficax.

^h Non quod auctoritas, sed modestia permittit.

//////////

gravitate.—6 Lamb. delevit præpositionem *in*.—7 In H et T *sum*.—8 *Ea non est in H.*—9 H *defendis*.—10 C *non nihil*.—11 Pro omnibus H *hominibus*. Mox, C *reddo et rem*. Postea, C H *in mea republ.*—12 C H S T χ ψ *patriæ*.—13 C ς χ et edd. nonnullæ *eo*.—14 H S T ς et quædam edd. vet. *videtur*. In ed. Hervag. *Grave esse cum videretur*.—15 C *patefecit, qui oppressit*.—16 H omittit præpositionem *in* ante *iudicio*. Pro non idem Ms. habet *omnino*.

NOTE

^k *Gratias egerit*] Cum Allobroges et Umbrenus ad Pontem Mulvium sunt deprehensi, ad Ciceronem ad ducti sunt. Senatus autem ei gratias egit, in æde Concordiæ tunc ha-

bitus. Vide tertiam Catilin.

¹ *Cui uni togato*] Ciceroni supplicatio decreta est propter detectam conjurationem, cum nemini togato unquam talis honos decretus fuisset.

bitrarer.' Ego, judices, de tantis omnium periculis cum quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, caverem omnia: dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio,¹⁷ nullius suspicione, nullius literis¹⁸ de republica P. Sullæ rem ullam ad me esse delatam. XXXI. 86. Quamobrem vos, Dii patrii ac penates,^{19m} qui huic urbi atque huic imperio præsidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populumque Romanum, qui hæc tecta atque templa, me consule, vestro numine auxilioque servastis, testor, integro me animo ac libero,ⁿ P. Sullæ causam defendere; nullum a me sciente facinus occultari; nullum²⁰ scelus susceptum contra salutem omnium defendi ac tegi. [p. 184.] Nihil de hoc consul comperi, nihil suspicatus sum, nihil audiui. 87. Itaque idem ego ille,ⁱ qui vehemensⁱ in alios, qui inexorabilis in ceteros esse² visus sum, persolvi patriæ, quod debui; reliqua jam a me meæ perpetuæ consuetudini naturæque debentur. Tam sum misericors, judices, quam vos; tam mitis, quam qui lenissimus.³ In quo vehemens fui vobiscum, nihil feci, nisi coactus: reipublicæ præcipitanti^k subveni: patriam demersam extuli: misericordia civium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quam necesse fuit: salus esset omnium amissa una nocte, nisi esset severitas

ⁱ Severus.^k Periclitanti.

—17 ϵ χ *judicio*.—18 χ . Ven. 1480. Junt. Ern. Schntz. et Orell. *nullius lit.* Omnes alii Mss. et edd. *nullis lit.* Dein, Ms. ap. Lamb. *de reatu P. Sullæ*; unde vir doctus ap. eum *de conjuratione P. Sullæ*, ipse Lamb. *de conjuratu P. Sullæ* legi voluerunt. In Dresd. Franc. 2. ed. 1472. Ven. 1480. *de rep. Sullæ*: Ven. 1483. et al. *de R. P. Sullæ*: Barb. *de re p. Sullæ*: Lamb. Beck. Schntz. et Orell. *de P. Sullæ*: septem Oxonn. Mss. Crat. Grut. Græv. Oliv. Lall. *de re P. Sullæ*.

CAP. XXXI. 19 C T *patr. et pen.* In H et ψ deest *huic*.—20 C *testum nullum*.—1 Lambini *ego idem ille*.—2 *Esse non est in H*.—3 ϵ χ *levissimus*.—

NOTÆ

^m *Dii patrii ac penates*] Per Deos patrios et penates intelligit urbis custodes, ut sunt Jupiter Capitolinus et Minerva, qui a Cicerone nominantur in oratione pro Domo sua.

ⁿ *Integro me animo ac libero*] Testatur se vere et sincere, nullo amore impulsus, Sullæ causam defendere; nam amor liberum sæpe et integrum animum esse non sinit.

illa suscepta. Sed ut ad sceleratorum pœnam amore reipublicæ sum adductus, sic ad salutem innocentium voluntate deducor.⁴

88. Nihil video esse in hoc P. Sulla, iudices, odio dignum, misericordia digna multa. Neque enim nunc⁵ propulsandæ calamitatis suæ causa⁶ supplex ad vos, iudices, confugit; sed ne qua generi⁷ ac nomini suo nota nefariæ turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro iudicio liberatus, quæ habet⁸ ornamenta, quæ solatia reliquæ vitæ, quibus lætari et perfrui possit? Domus erit, credo,⁹ exornata: aperientur majorum imagines:¹⁰ ipse ornatum⁹ ac vestitum recuperabit. Omnia, iudices, hæc amissa sunt: omnia generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta unius iudicii calamitate occiderunt.¹⁰ Sed ne extinctor patriæ, ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc labem tanti sceleris¹¹ in familia relinquat, id laborat,¹¹ id metuit; ne denique hic miser, conjurati, et conscelerati, et proditoris filius nominetur:¹² huic puero, qui est ei vita sua multo carior, metuit,¹² cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne æternam¹³ memoriam dedecoris relinquat.

89. Hic vos orat, iudices, parvus,¹⁴ ut se aliquando, si non integra fortuna, at afflicta,¹⁵ patri suo gratulari sinatis. Huic misero notiora¹⁶ sunt iudiciorum itinera et fori, quam

¹ Curat.

4 H adducor.—5 In HT ψ deest nunc.—6 C causæ. Mox, ε omittit iudices.—7 C genere.—8 Schutz. e conjectura Ernesti recepit habebit.—9 H ornamentum. Dein, C recuperavit.—10 C ceciderunt H: conciderunt Ms. Henr. Stephani.—11 Pith. et Ms. Henr. Stephani cum Lamb. Ern. Beck. Schutz. tanti sceleris. Ceteri tanti generis. Pro familia C familiam.—12 Verba ne denique . . . metuit ex Erf. primus inseruit Gruter.—13 Lamb. ne ei æternam.—14 Septem Oxonn. Mss. patrus.—15 C ε ut afflicta.—16 Pro notiora ε gratiora. Mox, verba campi et ex Erf. primus inseruit Gruter. Scholæ et discipl. e Ms. Henr. Steph.

NOTÆ

⁹ Credo] Ironia est.

¹⁰ Aperientur majorum imagines] Jus imaginis tantum habuere, qui curules magistratus gesserant: ut antem apertis armariis in quibus illæ conservabantur, festis diebus ostende-

bantur exornatæ; ita cum advenerat aliqua familiæ calamitas, claudabantur.

¹² Filius nominetur] Aderat iudicio Sullæ filius ad excitandam iudicium commiserationem.

Campi et disciplinarum.^m Non jam de vita P. Sullæ, judices, sed de sepultura contenditur.¹⁷ Vita erepta est superiore judicio; nunc, ne corpus ejiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui, quod cum¹⁸ in vita hac teneat? aut quid est, quamobrem hæc cuiquam vita videatur? XXXII. Nuper is homo fuit in civitate P. Sulla, ut nemo ei se neque honore, neque gratia, nec fortunis anteferebat:¹⁹ nunc, spoliatus omni dignitate, quæ erepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre,^r cum his necessariis lugere²⁰ suam calamitatem liceat, id sibi ne eripiant, judices, vos obtestatur.¹ 90. Te ipsum jam, Torquate, expletumⁿ esse² hujus miseriis, par erat. Etsi nihil aliud Sullæ nisi consulatum abstulissetis, tamen eo³ vos contentos esse oportebat: honoris enim contentio^o vos ad causam, non inimicitiae deduxerunt.⁴ Sed cum huic omnia cum honore detracta sint,⁵ cum in hac fortuna misera⁶ ac luctuosissima destitutus sit; quid est, quod expetas⁷ amplius? Lucisne hanc usuram⁸ eripere vis, plenam lacrymarum atque mœroris, in qua cum maximo cruciatu atque dolore retinetur?⁹ Libenter reddiderit,^s ademta ignominia foedissimi¹⁰ criminis.^p An vero inimicum ut expellas?^t cujus ex miseriis,

^m Scholarum.ⁿ Saturatum.^o Ambitio.^p Conjuratiōis.

recepit Lamb.—17 Pith. *conditur*.—18 In H deest *eum*. Tum, Lamb. *in hac vita*.

CAP. XXXII. 19 Steph. Lamb. *neque fort. et s auferret*.—20 Pro *lugere* C H T s χ *jugere*.—1 H et ψ *obtestamur*.—2 Omittunt esse quinque Oxonn. Mss. Ven. 1483. Junt. Cam. et Car. Steph. Tum, '*Par erat*'] Ita pro olim vulg. *pateat*, quod est etiam in sex Oxonn. (excepto ψ), e suo Ms. ediderunt Stephanus, secundo eum Lambino, atque Gruterus ex Erf. cum omnibus recentt. edd. Sed Gothofredus in marg. ed. Lugd. repugnat, et rescribi vult *sat* (s. *satis*) *erat*.¹ Beck.—3 χ *eos*.—4 T *duxerunt*.—5 In χ deest *sint*.—6 Lamb. *miserrima*.—7 *Expectat* H S T s χ , Pith. *expectat* C.—8 Lamb. *hujus usuram*.—9 H ψ *quam cum max. cruc. atque dol. retinet*.—10 s *fidelissimi*.—

NOTÆ

^r *Cum fratre*] Cæcilius Sullæ frater fuit, quia ex eadem matre fuit filius.

^s *Libenter reddiderit*] Hanc lucis

usuram reddimus, cum morimur, quia hanc a Deo accepimus.

^t *Ut expellas*] In exilium alibant, qui condemnabantur.

si esses crudelissimus, videndo fructum caperes majorem, quam audiendo.¹¹ 91. O miserum et infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis¹² P. Sulla renuntiatus est! o falsam spem! o volucrem fortunam! o cæcam cupiditatem! o præposteram¹³ gratulationem! quam cito illa omnia¹⁴ ex lætitia et voluptate ad luctum et lacrymas¹⁵ reciderunt, ut, qui paulo ante consul designatus fuisset, retineret¹⁶ repente nullum vestigium pristinae dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic, spoliato honore, fama, fortunis,¹⁷ deesse videretur? [*p.* 185.] aut cui novæ calamitati¹⁸ locus ullus relictus esset?¹⁹ Urget eadem fortuna, quæ cœpit: reperit²⁰ novum mœrorem: non patitur hominem calamitosum, uno modo afflictum, uno in luctu perire. XXXIII. 92. Sed jam impediōr egomet, iudices, dolore animi, ne²¹ de hujus miseria plura dicam. Vestrae jam sunt partes, iudices: in vestra mansuetudine atque humanitate causam totam repono. Vos, rejectione²² interposita,²³ nihil suspicantibus nobis,²⁴ repentini in nos²⁵ iudices consedistis, ab accusatoribus delecti²⁶ ad spem acerbitalis,²⁷ a fortuna nobis ad præsidium

////////

11 C majoremque audiendo.—12 Gulielm. conjecit *illa omina legend.*—13 C luct. et ad lacr. ψ luct., ad lacr.—14 ε retinet. Mox, in eodem Ms. drest *pristinæ.*—15 ε fortuna.—16 Idem Ms. *calamitatis.*—17 Ms. Henr. Steph. *rel. esse*: Lamb. *rel. esse putaretur*: Schntz. e conjectura Ernesti *rel. erat.* Pro *Urget* in C *Viget.*—18 Hervag. Cam. *repetit.* Mox, Pith. *hominem calamitoso imo modo afflictum imo in luctu per.*

CAP. XXXIII. 19 χ nec.—20 Vos et reject. Ven. 1483. Lamb. Grut. Græv.

NOTÆ

¹¹ *Omnibus centuriis*] Populus Rom. a Servio Tullio rege in classes et centurias distributus est, id est, centenos homines. Hæ autem centuriæ ita divisæ magistratus majores creabant in Campo Martio comitiis centuriatis. De hoc dictum est orat. pro Muren. § 1. not.

¹³ *O præposteram*] Præposterum id dicitur, quod mutato et perverso ordine fit, aut dicitur.

²³ *Rejectione interposita*] Facta judicium sortitione, licebat accusatori et reo recusare quos sibi incommo-

dos putabant: ex iis autem qui rejiciebantur, conjiciebat facile populus Rom. qui causæ suæ confideret, aut qui vellet iudices corrumpere: deinde fiebat subsortitio aliorum judicum, in locum eorum qui rejecti erant.

²⁴ *Nihil suspicantibus nobis*] Nullos iudices rejecerat, quia causam Sulla desperabat.

²⁷ *Spem acerbitalis*] Credebant adversarii acerbiores fore in Sullam iudices.

innocentiæ constituti. Ut ego, quid de me populus Romanus existimaret, quia severus in improbos³ fueram, laboravi, et, quæ prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi; sic vos severitatem judiciorum,^b quæ per hos menses in homines audacissimos facta est,⁴ lenitate ac misericordia mitigate. 93. Hoc cum impetrare a vobis⁵ ipsa causa debet; tum est⁶ vestri animi atque virtutis⁷ declarare, non esse eos vos, ad quos potissimum, interposita rejectione, devenire convenerit.⁷ In quo ego, iudices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam⁸ in rebus⁹ conjuncti sumus,^c mansuetudine et misericordia vestra¹⁰ falsam a nobis crudelitatis famam repellamus.

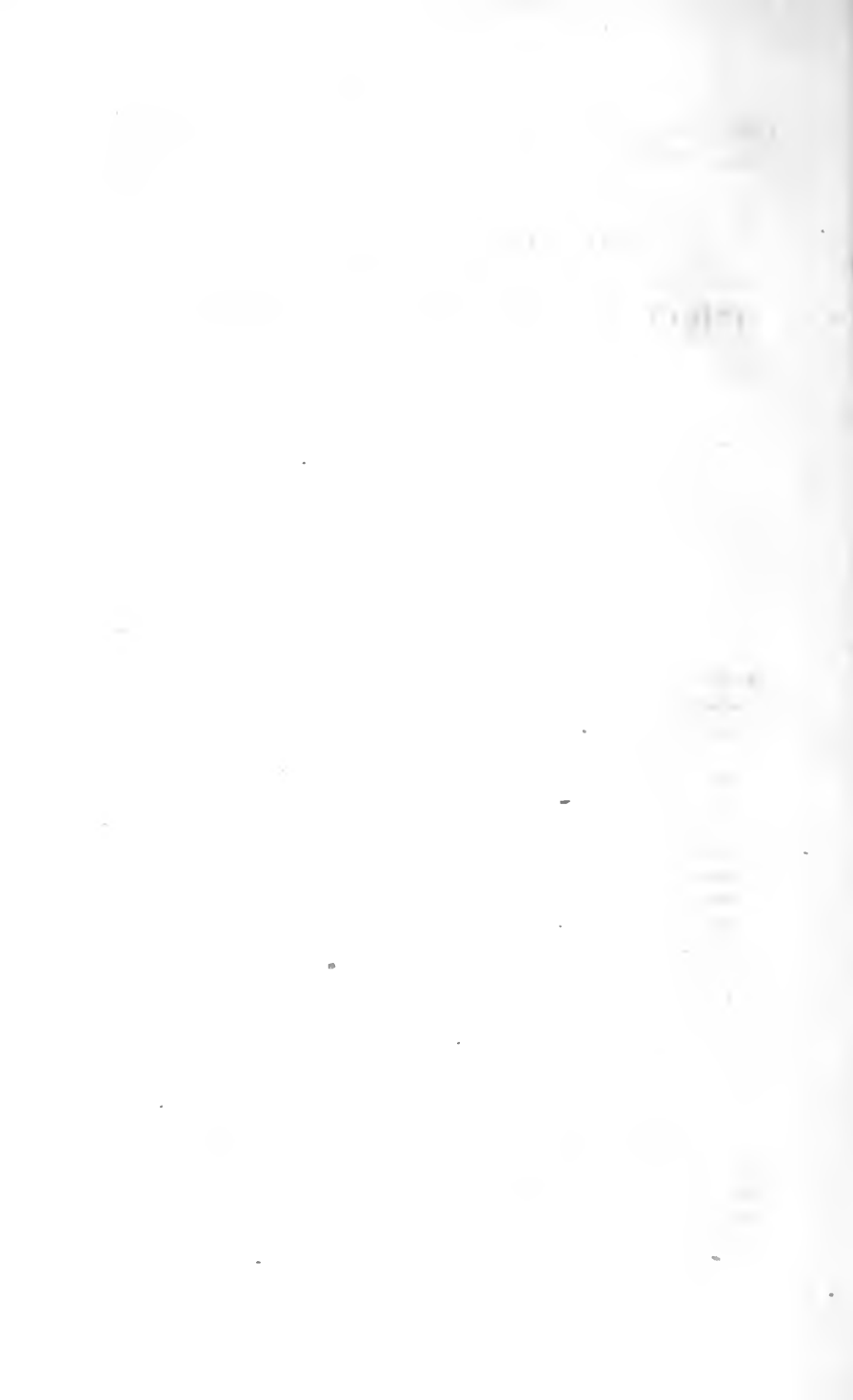
^a Fortitudinis.

Oliv. Lall.—1 C vos. Mox, χ consedetis.—2 Lamb. dilecti.—3 ϵ sev. et improbos.—4 Lamb. legi mavult facta sunt.—5 H Hæc. ϵ omittit a vobis.—6 C T tamen est: H tum et.—7 C convenit.—8 Idem Ms. quin.—9 Pro rebus Mss. plerique et edd. ante Grut. cum Lall. et Orell. habent republica.—10 Lamb. nostra. Mox, H ϵ χ a vobis.

NOTÆ

^b *Judiciorum*] Per judiciorum acerbitatem notat de conjuratis iudicium qui in carcere interfecti sunt; paucis enim mensibus post Ciceronis consulatum hæc causa acta est.

^c *In rebus* [*In repub.*] *conjuncti sumus*] Senator erat Cicero, ad quem cum ceteris pertinebat reipub. administratio.

M. TULLII CICERONIS

PRO A. LICINIO ARCHIA

P O E T A

ORATIO XXVI.

ARGUMENTUM.

A. Licinius Archias fuit Antiochennus, qui cum poëtica floreret laude, et ab omnibus pæne Italiæ populis expeteretur, inprimisque apud principes quosdam Romanos esset gratus, hoc etiam eorum opera consecutus est, ut civitate Romana donaretur. Sed ei controversiam de civitate postea movit Gratinus quidam, enimque reum fecit lege Plantia Papiria de civitate, qua cautum erat, ut, qui fœderatis civitatibus ascripti essent, si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, et lxx. diebus apud prætorum essent professi, ii demum cives haberentur. Hujus igitur causa suscepta, Cicero, commemorata Archiæ secum et summis hominibus familiaritate, omnia adversarii argumenta diluit ac refellit, sed leviter et non nisi perfunctorie. Itaque, ut justæ orationis mensuram impleret, arripuit occasionem, cum in humanitatis inprimisque poëticiæ facultatis, tum in ipsius Archiæ laudes digrediendi, ostenditque, dignissimum civitate Romana Archiam esse.

1. 1. Si quid est in me ingenii,^a iudices, quod sentio

NOTÆ

^a *Si quid est in me ingenii*] Nihil potentius est ad conciliandos auditorum animos oratori, quam modesta de se commemoratio; nec ad alienandos, quam vana de se ostentatio:

hæc autem singularis fuit in Cicerone modestia, ut in plerisque ejus orationibus, ac præcipue pro Quintio, Corn. Balbo, &c. videre est.

quam sit¹ exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si hujusce² rei^a ratio aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta,³ a qua ego nullum confiteor ætatis meæ⁴ tempus^b abhorruiſſe; earum rerum omnium^c vel in primis hic A. Licinius⁵ fructum a me repetere prope suo jure⁶ debet.^d Nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, et pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens,⁷ hunc video mihi principem,^b et ad suscipiendam, et ad ingrediendam^e rationem horum studiorum extitisse.⁸ Quodsi hæc vox, hujus hortatu præceptisque conformata,^c nonnullis aliquando salutis fuit; a quo¹⁰ id accepimus, quo ceteris opitulari et alios^f servare

^a Dicendi.^b Auctorem.^c Formata.

//////////

CAP. I. 1 In ς deest sit.—2 Pro hujusce C hujus; H hujusmodi; χ hujuscemodi; ψ 2. hujuscemodo.—3 H disciplina, et ψ 2. profecto. Idem Mss. a quo ego.—4 Pro meæ ψ 1. in eo. ψ 2. omittit tempus.—5 Franc. 1. et Dresd. Aulus Licinius Archias.—6 ς pro suo jure: ψ 2. prope suæ vitæ.—7 Verba inde usque repetens Hulsemanno suspecta sunt.—8 In C ad me ingred. rat. istorum stud. existit.—9 H S χ ψ 1. Ven. 1483. Junt. confirmata; et sic Ms. in Znicaviensi Scholastica Bibliotheca. Mox, pro aliquando ς aliis. Hulseman. con-

NOTÆ

^b *Ætatis meæ tempus*] Bonarum artium studiis deditus semper ut qui maxime fuit Cicero. Adolescens philosophiæ operam dedit Romæ, seseque tradidit Philoni erudicendum, 'admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus,' ut ipse in Bruto ait. Certe de eo scribit Plutarchus, in discendo ejus ingenium ita eluxisse, tantumque sibi nominis et gloriæ inter pueros fecisse, ut parentes, eum visendi gratia, commemoret, ad ludum venisse solitos; quod philosophandi desiderium semper habuit: posteaquam enim ad rempubl. accessit, quod otii supererat, philosophiæ dabat; et cum respubl. perturbata Cæsaris dominatione fuit, dum silebant oratores, iterum philosophiæ

vacavit.

^c *Earum rerum omnium*] Si quid ingenii et exercitationis, rationis et artis in Cicerone fuit, id totum acceptum ad Archiam refert.

^d *Prope suo jure debet*] Archias ille præceptor fuit Ciceronis. Puer autem Cicero, cum in primis poësi delectaretur, Pontinum Glanconum tetrametris composuit, quem sua etiam ætate extitisse Plutarchus ait.

^e *Ad suscipiendam et ad ingrediendam*] Suscepit ductus consiliis Archiæ, et ingressus est labore et exercitatione continua, studium literarum.

^f *Alios*] Ait se edoctum fuisse ab Archia eloquentiam, qua eos sublevavit qui suo patrocinio indigebant.

possemus,¹¹ huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, et opem, et salutem ferre debemus. 2. Ac, ne¹² quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quædam in hoc facultas^g sit ingenii, neque hæc¹³ dicendi ratio aut disciplina; ne nos^h quidem huic uniⁱ studio penitus unquam dediti fuimus.¹⁴ Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quasi cognatione¹⁵ quadam inter se continentur.^k 11. 3. Sed ne¹⁶ cui vestrum mirum esse videatur, me in quæstione legitima,^l et in iudicio publico,^m [p. 186.] cum res agatur¹⁷

jecit aliquanto.—10 C omittit a quo. Dein, in ψ ceteros.—11 ψ 2. possimus.—12 Pro Ac ne in Zuicav. Nec. ψ 2. caret hoc.—13 Schütz. e conjectura atque hæc. Tum CHS χ ψ 1. 2. edd. Naug. Mannt. Lamb. rat. nec discipl. Postea, pro uni, quod Ern. Beck. Schniz. dederunt e conjectura Lambini, cuncti habent Mss. et edd. etiam Grnt. Græv. Oliv. Lall. Orell. qui vocem esse corruptam notavit. In Ms. Bergeri rincti. Puteanus conjecit huicce uni: Pantagath. maluit scribi juncti. Passerat. cum in Mss. Memmii invenisset partim cuncto, partim curæ et, prætulit huic curæ et studio. Heumann. deleri cuncti maluit, atque deest in C. Vid. Nott. Varr.—14 ς dediti sumus: Pantagath. dediti fuerimus. In Ms. Bergeri nunquam ded. fuerimus. Pro Etenim Gulielm. conjecit sed enim.—15 ψ 2. cogitatione.

CAP. II. 16 Zuicav. Sed nec: Ms. ap. Græv. Si ne. Weiske e suspitione delevit restrum. C et ψ 2. omittunt esse.—17 Ms. Ambrosian. agitur; unde Mains fecit agitetur. Mox, ς et ψ 2. latissimum: Ms. Ambrosian.

NOTÆ

^g In hoc facultas] Archias cum poëta sit, alia facultate præditus est: nam ab oratore differt poëta: quare alia in eo fuit dicendi ratio.

^h Ne nos] Oratores.

ⁱ Uni [cuncti] Aptius uni legeretur, et ita reponendum Lambinus censet.

^k Continentur] Omnes artes inter se miri contendit, et loquitur de hac omnium disciplinarum encyclopædia, quam ex sententia Platonis exponit sic lib. III. de Orat. 'Est etiam illa Platonis vera, et tibi, Catule, certe non inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarum et humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri: ubi enim perspecta vis est rationis ejus, qua causæ rerum atque exitus cognoscuntur, miris quidam

omnium quasi consensus doctrinarum concentusque reperitur.'

^l In quæstione legitima] Quæstio legitima ea causa dicitur, quæ legibus constituta est, et quæ quærendi et vocandi quempiam in iudicium potestatem facit.

^m In iudicio publico] Publica judicia dicta sunt, quæcumque aut magistratus ipsi jus dicentes decreverunt, aut iudices a magistratu jus dicente dati de jure statuerunt. Quoniam autem jus aliud privatum fuit, aliud publicum, propterea judicia alia privata, alia publica extiterunt; privata quidem de controversiis inter cives; publica vero de criminibus agebant.

apud prætoremⁿ populi Romani, lectissimum virum, et apud severissimos iudices,^o tanto conventu hominum ac frequentia,¹⁸ hoc uti genere dicendi, quod non modo¹⁹ a consuetudine iudiciorum, verum etiam a forensi sermone abhorreat; quæso²⁰ a vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam,^d accommodatam huic reo, vobis,ⁱ quemadmodum spero, non molestam; ut me pro summo poëta atque eruditissimo homine² dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum,^p hac vestra humanitate,³ hoc denique præ-tore exercente iudicium, patiamini de studiis humanitatis ac literarum paulo loqui liberius; et in ejusmodi^e persona, quæ, propter otium ac studium, minime in judiciis periculisque tractata⁴ est,^f uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi. 4. Quod si mihi a vobis tribui concedique sentiam; perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium; verum etiam, si non esset, putetis asciscendum fuisse.⁵

III. Nam ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus,^q quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi⁷ studium contulit; primum

^d Potestatem.

^e Tali.

^f Nunquam habuit experientiam iudiciorum.

rectissimum.—18 *H et freq.*—19 In eodem Ms. deest *modo*.^c C et Zuicav. omittunt præpositionem ante *consuetudine*.—20 ψ 2. *quæro*.—1 Idem Ms. *nobis*.—2 Pro *homine* ψ 2. *hanc*. In Zuicav. ac *erud. homine*.—3 ψ 2. *humilitate*. In Zuicav. ac *vestra human.*—4 Schntz. e conjectura Ilgenii *junctata*.—5 ς *assistendum fuisse*. Barb. a m. pr. omittit *fuisse*, prob. Garaton. sed a manu recentiori additur *esse*.

NOTÆ

ⁿ *Apud prætorem*] De numero prætorum, et de eorum potestate, jam dictum est in orat. pro Lege Manil. § 5. not. Loquitur de urbano, apud quem de controversiis civium agebatur.

^o *Severissimos iudices*] Dabantur iudices a prætore, apud quos nullus misericordiæ et lenitatis locus est.

^p *Hominum literatissimorum*] Con-

venerant ad illud iudicium fere omnes illi qui bonarum literarum studiis erant dediti, quod non solum Archiæ, verum etiam literarum, literatorumque omnium causa agi videretur.

^q *Iis artibus*] Grammatica, rhetorica, poësis, historia, geographia, artes sunt, quibus ad humanitatem excoluntur animi, et quasi novam formam accipiunt.

Antiochiæ^r (nam ibi natus est, loco^s nobili, celebri⁸ quondam urbe et copiosa, atque eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluentibus) celeriter antecellere⁹ omnibus ingenii gloria contigit: post in ceteris Asiæ partibus, cunctæque Græciæ,¹⁰ sic ejus adventus celebrabantur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem ipsius adventus admiratioque¹¹ superaret. 5. Erat Italia tunc¹² plena Græcarum artium^s ac disciplinarum: studiaque hæc¹³ et in Latio¹⁴ vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis; et hic Romæ, propter tranquillitatem^u reipublicæ,¹⁵ non negligebantur. Itaque hunc et Tarentini,^a et

^s Genere.

//////////

CAP. III. 6 Edd. nonnullæ his art.—7 Zuiceav. scribendum.—8 Orell. cum ed. Junt. ita distinxit, *primum Antiochiæ (nam ibi natus est loco nobili;) celebri, &c.* Ante celebri Crat. et Tollius addunt *et.* In C deest copula ante copiosa.—9 Lamb. conjecit *cel. ei ut antecelleret*: Ern. maluit *cel. ei antecell.* aut pro contigit legi cepit: unde Schütz. dedit *cel. ei antecell.* Dein C ingenii gloria contingit. In Zuiceav. quoque contingit.—10 Barb. 1. Lamb. et Schütz. cunctæque Græcia, probb. Lalleu. et Orell. Pro sic ejus C habet sit ejusque. Tum celebratur C H s: celebrabatur S T x, ψ 1. 2. Zuiceav. cum Oliv. et Lall. Vocem ingenii post famam e suspitione deleuit Weiske.—11 Pal. 9. Erf. Dresd. admirationemque: x admiratio. Gulielm. maluit, *ut famam ingenii expectatio, expectationem hominis ipsius, &c.* Pro hominis Weiske mavult hominum.—12 Ed. Junt. Erat tum Italia.—13 ψ 2. studioque hoc.—14 C et s Latino. Pro colebantur ψ 2. celebratur. Dein, quam tunc s, et hisdem in opp. C.—15 Pro

NOTE

^r Antiochiæ] Antiochia urbs Syriæ metropolis, quam Strabo lib. xvi. a Seleuco Nicanore conditam ait.

^s Græcarum artium] Ex Græcia in Italiam, tanquam ex fonte, omnes artes liberales proflexerunt; sed maxime post eversam Carthaginem.

¹ In Latio] Ante sociale bellum, literæ in Latio floruerunt. Latium separatim fuit ab Italia: nam universa Italia sic dividebatur, ut ejus proprie pars Latium diceretur, a Tiberi usque L millium pass. longitudine, qua in parte Roma fuit. Altera pars nomen universale retinuit, et Italia dicta est. Hinc alii Latini, alii Italici. Tertia, Gallia citerior, in provinciæ formam redacta. Hinc

Delph. et Var. Clas.

jura quatuor, provincialium, Italico-rum, Latinorum, Quiritium, sive civium Rom.

^u Romæ, propter tranquillitatem] Primi Romani literas neglexerunt, sed poëtas præcipue, uni arti militari dediti. Unde Cato in oratione M. Nobiliori, tanquam probum objecit, quod in provinciam poëtas duxisset. At cum tranquillior facta est respublica, contulerunt se Romani ad disciplinas excolendas, quas a Græcis acceperunt.

^a Tarentini, &c.] Tarentini populi sunt in Majore Græcia, id est, in Calabria et Campania ad oram maritimam, Siciliam versus, ubi sita Neapolis est.

Cicero.

5 K K

Rhegini,¹⁶ et Neapolitani, civitate ceterisque præmiis donarunt:¹⁷ et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione¹⁸ atque hospitio² dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famæ cum esset jam absentibus¹⁹ notus, Romam venit, Mario consule et Catulo.^a Nactus est primum consules eos, quorum alter^b res ad scribendum maximas, alter cum res²⁰ gestas,^c tum etiam studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli,^d cum prætextatus^e etiam tum¹ Archias esset, eum domum suam receperunt.

//////////

reipublicæ Zuicav. Erf. Franc. 1. 2. Dresd. Pith. duo Barb. et Ven. 1480. *populi Romani*; C 5 *populi R.* ψ 2. P.—16 ‘*Et Tarentini, et Rheg. &c.*] Excidit hic *et Locrenses*. Polysyndeton adhibuit auctor, ut multitudinis sensum lectori magis imprimeret. Cur ergo huic consilio repugnans *Locrenses*, quos § 10. addit, hic omiserit?’ *Weiske*. In edd. nonnullis *Rhegyni*.—17 ψ 2. *donarent*.—18 Idem Ms. *et cogn.*—19 Heumannus et Ern. maluerunt *absens*, prob. *Weiske*. Post *venit* Hulsemann. posuit punctum, et verba *Mario cons. et Cat. nactus est*, &c. conjunxit. Heumann. *est* deleri jussit, prob. *Weiske*. Postea, pro *eos* Zuicav. habet *ejusmodi*.—20 C H χ et Schutz. *tum res*.—1 C

NOTÆ

^y *Civitate donarunt*] Ex jure Romano, nemo duarum civitatum civis esse poterat: de quo vide orat. pro Cæcina. At inter alias civitates quisque diversarum jure gaudere poterat. Tarentini vero, Rhegini, et Neapolitani erant civitate donati.

^z *Hospitio*] Mos invaluerat illis temporibus, ut urbium diversarum cives jus inter se privati hospitii contraherent. Vide orat. pro Rose. Amer. § 15. not.

^a *Mario consule et Catulo*] A. U. C. 651. Marius et Catulus cons. fuerunt.

^b *Quorum alter*] Marius quartum jam consulatum agebat, et capto Jugurtha, devictis Cimbris, Teutonibus, et Ambroniis, scribendi maxima argumenta dederat. De rebus ejus gestis vide Plutarchum in ejus vita.

^c *Alter cum res gestas*] De Catulo magnifice loquitur, tum in libro de Claris Oratoribus, tum in lib. III. de Orat.

^d *Luculli*] Lucius et Marcus Lucullus fratres fuere. Lucius autem de Mithridate et Tigrane, Marcus vero de Macedonia triumphavit. De Lucio scribit Plutarchus, plurimos pulcherrimosque coëgissee libros, et studioso cuoque bibliothecam suam perpetuo apernisse, ibique loquendo, legendo, disputando, diem jucunde Græcos posuisse, quos fovebat, colebat, conviviiis excipiebat: denique proprios lares, liberam Græcorum, qui Romam veniebant, aulam fecisse.

^e *Prætextatus*] Vestis fuit puerorum nobilium et ingenuorum apud Romanos prætexta, qua utebantur ad annum decimum quintum. Credibile est proveciori ætate fuisse Archiam; ad dici a Cicerone ‘prætextatum,’ quod, licet juvenis, tamen propter ingenium et doctrinam, apud Lucillos receptus est, et donatus civitate.

Sed etiam hoc² non solum ingenii ac literarum, verum etiam naturæ atque virtutis, ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit,³ eadem esset familiarissima senectuti.^f
 6. Erat temporibus illis jucundus^g Q.⁴ Metello, illi Numidico,^h et ejus Pio filio :ⁱ audiebatur a M. Æmilio :^k vivebat cum Q. Catulo,^l et patre, et filio : a L. Crasso^m colebatur :⁵ Lucullos vero, et Drusum,ⁿ et Octavios,^o et Catonem,^p et

etiam cum: ψ 2. etiam dum, ut Heumann. volebat. Pro Archias Wytttenbach. conjecit Marcus legend. Dein ϵ esse. Præpositionem in ante domum C, Zuiceav. Dresd. Franc. 1. 2. dno Barb. Pariss. et edd. vet. cum Lamb. Maunt. Grnt. Oliv. Lall. et Weiske.—2 Edd. ante Gruver. cum Weiske Sed enim hoc. C et Schutz. omittunt etiam, quod Orell. uncis includit. In ed. Lamb. Etenim hoc: in Franc. 1. Sed et hoc: Dresd. Sed fuit hoc. Tum in C legitur non solum nunc; in ψ 2. hoc non solus. Post virtutis S χ ψ 1. Ven. 1483. Junt. Lamb. Oliv. Lall. Schutz. addunt fuit. Garaton. aut legi vult, Sed est hoc . . . virtutis, ut, &c. aut Sed jam hoc . . . virtutis fuit, ut, &c.—3 ϵ ψ 2. Zuiceav. adol. prima fuit. Reizius scribebat adol. prima patuerit, prob. Iigenio Op. Philos. II. p. 96. Weiske legi mavult adol. prima fuerit, aut adolescentiam foverit.—4 Prænomen Q. omittunt C ϵ , Zuiceav. Junt. Lamb. Pro Numidico in ψ 2. Mundico. Postea, 'Pio] Heumann. monet h. l. adjectivum esse, ideoque minuscula litera initiali scribendum. Nam si cognomen esset, scribi debuisset ejus filio, Pio. Fortassis fuit, Pio, ejus filio (ut et Iigen. censuit, et Lamb. dedit), aut e gloss. accessit Pio, quod mihi verisimilins videtur.' Beck. Schutz. dedit et ejus filio Pio.—5 χ filio et a L. Crasso col. Dein, Zuiceav.

NOTÆ

^f Familiarissima senectuti] Vult ostendere Cicero tanta fuisse probitate Archiam, ut eandem laudem, quam sibi juvenis vindicaverat, ad extremam usque senectutem retinuerit.

^g Illis jucundus] Multa grata sunt, quæ non sunt jucunda; at nihil jucundum esse potest, quod non sit gratum.

^h Metello Numidico] Q. Cæcilius Metellus Numidicus appellatus est, quod consul duobus præliis Jugurtham fuderit, et totam Numidiam vastaverit. Hic, Plutarcho referente, Lucullorum avunculus fuit.

ⁱ Pio filio] Q. Metellus, Numidici filius, Pius dictus est, quod precibus suis reditum ab exilio patris obtinuerit.

^k M. Æmilio] Æmilius Scaurus princeps senatus fuit, et magnæ vir

apud Romanos auctoritatis.

^l Q. Catulo] Orator fuit et consul Q. Catulus.

^m L. Crasso] Lucius Crassus magnus orator fuit, quem in lib. de Orat. loquentem inducit Cicero.

ⁿ Drusum] M. Catonis is Drusus avunculus fuit, quem tribunum plebis, initio belli socialis, domi interfectum fuisse Velleius scribit.

^o Octavios] Tres fuere Octavii; Cnæus, qui cum Cinna consul fuit, et quem, leges perniciosas molientem, ex urbe expulit: alter Cnæus, non eodem patre natus, qui Curionis in consulatu collega fuit: Lucius, Cnæi frater, qui cum Cotta consul fuit.

^p Catonem] Hic Cato pater Uticensis fuit, qui semetipsum interfecit.

totam Hortensiorum domum, devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore; quod eum non solum colebant, qui aliquid⁶ percipere atque audire studebant, verum etiam, si qui forte simulabant. iv. Interim⁴ satis longo⁷ intervallo, cum esset cum L. Lucullo⁸ in Siciliam profectus,⁹ et cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam.⁹^r Quæ cum esset civitas æquisimo jure ac fœdere,⁵ ascribi se in eam civitatem voluit: idque,¹⁰ cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate et gratia Luculli ab Heracleensibus¹¹ impetravit. 7. Data est civitas Silvani¹² lege et Carbonis,^t 'Si qui fœderatis civitatibus ascripti fuissent; si tum,¹³ cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent; et, si sexaginta diebus¹⁴^u apud prætorem essent professi.' [p. 187.] Cum hic domi-

⁴ Postea.

Lucullus vero, et Drusus, et Octavius.—6 ψ 2. qui etiam aliquid; et nonnullæ edd. vett. perc. aut audire.

CAP. IV. 7 Lamb. longo satis.—8 Schutz. tacite edidit cum M. Lucullo. Vid. varr. lectt. paulo infra. Tum, in Ciliciam prof. C. in Ciliciam prof. edd. vett. pauca, cum Weiske, probb. Tollo, Cellario, et Ilgenio. Paulo post, ψ 2. ex eadem provincia.—9 Erachiam ε: Heracleam χ. Heraciam edd. ante Ern.—10 Pro idque C idemque; ε itaque. Postea, pro tum C cum; ε ψ 2. tamen.—11 ε Erachiensibus; Mss. nonnulli et edd. ante Ern. Heraciensibus, constanter.—12 Grut. cum edd. recentt. e conjectura Hotomanni et Manutii dedit Silvani: nonnulli Sylvani: Mss. plerique et edd. ante Grut. cum Schutz. Silani. In C Sillana: H χ Syllani: S et Zuicav. Sillani: ψ 2. Villani. Mox, C Carbonis.—13 ψ 2. si tamen. Paulo post, C in Italiam.—14 Lamb. conjecit sexag.

NOTÆ

^a Siciliam [Ciliciam] profectus] L. Lucullus quæstor in Asiam profectus est, et prætor Siciliam, ac consul Asiam obtinuit; enim Archias in eas provincias secutus est.

^r Heracleam] Heraclea civitas Italiæ in Campaniæ finibus fuit, ubi Tarentum, Rhegium, aliæque civitates, de quibus supra. Strabone teste, primum Troja, sed postea inductis Tarentinorum coloniis, Heraclea dicta est. Cum autem haberet jus civitatis Romanæ hæc urbs Heraclea, atque inter ejus cives ascriptus esset Archias, certe jure civitatis Roma-

næ fruebatur: nam fœderatæ civitates eodem quo Romani privilegio utebantur.

⁵ Æquissimo jure ac fœdere] Fœdus illud enim Heraclea sancitum est Pyrrhi temporibus, Fabricio consule, A. U. C. 475.

^t Silvani lege et Carbonis] Cn. Pompeio Strabone et L. Porcio Carbone coss. M. Plantius Silvanus et Cn. Papirius Carbo, tribuni plebis, legem tulere de peregrinis, ut hic subjacet; 'Si qui fœderatis,' &c.

^u Sexaginta diebus] Tria legis capita fuerunt; si quis fœderatæ civitati

cilium Romæ multos jam annos¹⁵ haberet, professus est apud prætorem, Q. Metellum, familiarissimum suum. 8. Si nihil aliud, nisi¹⁶ de civitate ac lege, dicimus, nihil dico amplius: causa dictaⁱ est: quid enim horum infirmari, Grati,¹⁷ potest? Heracleæne esse tum ascriptum negabis? Adest vir summa¹⁸ auctoritate, et religione, et fide, M. Lucullus, qui se non opinari,^x sed scire; non audivisse, sed vidisse; non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heracleenses legati,^y nobilissimi homines, (hujus judicii¹⁹ causa, cum mandatis, et cum publico testimonio venerunt) qui hunc [ascriptum] Heracleensem dicunt. Hic tu tabulas²⁰ desideras Heracleensium publicas;^z quas Italico

ⁱ Defensa.

//////////

post diebus. Pro prætorem, quod in H deest, ς habet Ro. Po.—15 Zuiccar. jam antea annos.—16 In ψ 2. deest nisi. Puteanus et Hotomannus maluerunt de civ. hac lege dic. Vir doctus ap. Beck. conjecit legend. de civitate Heracleæ dicimus. Idem periodorum transpositionem proposuit, Cum hic domicilium . . . familiarissimum suum. Data est civitas . . . professi. Si nihil aliud, &c. Verba ac lege Beckio suspecta sunt. Pro dicimus in χ diximus.—17 Grati S ς ψ 2. duo Barb. tres Mss. Grævii, et plerique Mss. Gruteri, atque Ven. 1480. 1483. et al. Gracci H: Gracchi χ : a Gracchis Franc. 1. Gracche Junt. Naug. Mannt. Lamb. et Schutz. Crasse Hulsemann. legi jussit. Mox, pro Heracleæne in C, Dresd. Franc. 1. 2. Heracleæ non: et pro tum H tu; Mss. nonnulli et edd. ante Gruter. eum. In Pith. legitur, Heracleæ ne esse putatis ascriptum tum negabis.—18 Ante summa C addit præpositionem in. Mox, H ac fide. Tum, L. Lucullus Naug. Cam. Lamb. Beck. et Orell. Vid. paulo supra.—19 Qui hujus jud. edd. pleræque ante Grut. qui cum edd. seqq. delevit pronomen qui, quod abest a Mss. et edd. Ven. 1489. 1483. Junt. Mox etiam Cellar. et Heumannus pronomen qui ante verba hunc ascrip. omiserunt, ut in Pal. 2. deest, prob. Grut. Ceterum, Hulsemann. interpunctionem tacite mutavit ita, Adsunt Her. legati! Nobilissimi homines hujus . . . venerunt, qui hunc, &c. C et ς omittunt præpositionem ante publico. In H deest hunc. Dein, Lamb. legi voluit ascriptum Heracleæ esse dic. nuda Schutz. dedit ascriptum Heracleæ dic. Ascriptum Ernesto, et Heracleensem Beckio suspecta sunt. Orell. notavit esse corruptum. In Barb. 1. qui Heracleensem ascriptum dic. in Barb. 2. qui ascriptum Heracleensem dic.—20 C H S χ ψ 2. Franc. 1. Dresd.

NOTÆ

ascriptus esset, si in Italia domicilium haberet, si sexaginta diebus censum apud prætorem professus esset, id est, intra diem sexagesimum post latam legem professus esset, se civem Romanum esse.

^x Non opinari] Leviter aliquando

opiniones a rei veritate alienæ concipiuntur. Affect testimonium Luculli.

^y Adsunt Heracleenses legati] Locus a testibus, in quo multum roboris et firmamenti est.

^z Tabulas publicas] In tabulis pub-

bello,^a incenso tabulario,^b interisse scimus omnes. Est ridiculum,^c ad ea quæ habemus, nihil dicere; quærere, quæ habere non possumus;^e et de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: et, cum habcas amplissimi viri religionem,^d integerrimi municipii^{2e} jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas,³ quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. 9. At domicilium in Italia non habuit is, qui tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum^f ac fortunarum suarum Romæ collocavit?⁴ At non est professus. Immo vero⁵ iis tabulis professus,^g quæ solæ ex illa profes-

////////

Pith. Barb. 1. Ven. 1483. *tabellas*. In Zuicav. *Hic tum tabulas*. Hulsemann. post *tabulas* posuit interrogationis notam, quam post *omnes* Cellar. et Henmann. posuerant.—1 ψ 2. *Et ridiculum*. In ϵ deest *nihil*. Postea, Zuicav. *etiam de hom. mem.*—2 In Zuicav. deest *municipii*. Tum pro *ea quæ* ϵ *eaque*. Postea, C *pravari*.—3 ϵ *repudians*, et C *tabellas*. Mox, H *desiderari*.—4 'At . . . habuit? Is qui . . . collocavit?' Distinxi cum Ilgenio, Beck. Schutz. Schræter. Ceteri *At . . . habuit is, qui . . . collocavit?* Fortasse legend. *At . . . non habuit. Non habuit is . . . collocavit?* Pro *At* Lamb. *An*. Pro *Romæ*, e Lambini conjectura, Ernest. Beck. Schutz. in *Italia*, nimis audacter. Delevit *Romæ* Töllins. Orell. In C H S ϵ χ ψ 2. Franc. 2. Barb. 1. 2. Zuicav. deest *ante*. Franc. 1. et Pith. *tot annis civitate data*: Ms. Lamb. *tot annos civitate data*. ψ 2. caret ac *ante fortun.* Postea, in Zuicav. *collocat*. Denique, Pith. et Franc. 1. *An non est prof.*—5 Pro vero ψ 2. *nota*. Tum Zuicav. *his*

NOTÆ

licis omnia acta publica civitatis, et omnium civium nomina continebantur.

^a *Italico bello*] Spe civitatis obtinendæ, Italiæ populi dejecti, tandem facta conspiratione, populo Rom. bellum intulerunt, quod et sociale dictum est, et Marsicium, quod a Marsis primum sit excitatum.

^b *Incenso tabulario*] Tabularium locus est ubi servabantur tabulæ publicæ.

^c *Quærere quæ habere non possumus*] Ostendit ridiculum esse tabulas quærere quæ perierunt, quæque dumtaxat proferuntur, ut per eas præteritorum memoria conservetur, cum præsertim recens sit memoria Archiam esse civitate donatum; et ha-

beantur testimonia Luculli, Heraclideanis, &c.

^d *Religionem*] Per religionem intelligit juramentum, quia juratus testis dicebat testimonium, quod tunc religiosum putabatur.

^e *Municipii*] Municipium oppidum est jure civitatis Romanæ donatum, quod alio nomine Plinius oppidum civium Romanorum appellavit.

^f *Sedem omnium rerum*] Constituit vivere et mori Romæ Archias: argumentatur a domicilio sive loco.

^g *Iis tabulis professus*] Curavit nomen suum in eas tabulas referri, sicut lex præscribebat; non in eas tabulas, quæ negligentius asservabantur a prætore, et in quibus plures sæpe nomina sua furtim inscribe-

sione, collegioque⁶ prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. v. Nam cum Appii tabulæ^b negligentius asservatæ⁷ dicerentur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit,ⁱ levitas, post damnationem^k calamitas,⁸ omnem tabularum fidem resignasset;¹ Metellus,^m homo sanctissimus modestissimisque omnium,⁹ tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum¹⁰ prætorem et ad iudices venerit, et unius nominis¹¹ lituraⁿ se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen¹² A. Licinii videtis. 10. Quæ cum ita sint,¹³ quid est, quod de ejus civitate dubitetis,¹⁴ præsertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit ascriptus? Etenim cum mediocribus multis,^o et aut nulla,¹⁵ aut humili

////////

tabulis. In C deest *professus*, et deleri Tollius malebat.—6 C *collegiorumque*. Mox, obtinet H; *detinent* Barb. 2.

CAP. V. 7 *Observatæ* ε, Dresd. *observare* C. Mox, C ε χ ψ 1. et Mss. Ursini *Gabii*, unde Ursinus coniecit *Garii*. Cf. pro Sext. c. 3. In H *Glabrii*: S *Grabrii*: ψ 2. *Vabrii*: alii *Gabini*.—8 *Zuicav. potius dann. calamitatis*. Tum ε *omnium tab.* Postea, ψ 2. *resignasse*.—9 Lamb. *omniumque modestissimus*.—10 Wyttenbach. coniecit *P. Lentulum* legend. In ed. Hervag. deest prænomen.—11 C H ψ 1. 2. Dre-d. *Zuicav. duo Barb. Ven. 1480. 1483. hominis*. In ε deest. A Barb. 1. *abest esse*.—12 Barb. 1. *Zuicav. et Tollius in nomine*, ut volebant Lamb. et Henmann.—13 ψ 1. *ita fuit*.—14 χ et ψ 2. *dabitatis*. In C deest *cum ante aliis*. Lamb. delevit præpositionem ante *civitatibus*. Tum, *Zuicav. descriptus*.—15 Pith. *multi, sed aut nulla*. Mox, χ *præditus*. In Erf. *gratuito gravat civitatem*; unde Grævinus coniecit *gratuito non gravate civitatem*. Pro in *Græcia* Henmann. legi maluit *Græci*. Dein, χ

NOTÆ

bant; sed in eas tabulas quæ a Metello, viro sanctissimo, asservatæ sunt. Probat autem tabulis professum esse Archiam.

^b *Appii tabulæ*] Appius et Gabinus prætores fuerunt, cum Archias professus est.

ⁱ *Incolumis fuit*] Qui nondum condemnatus in judicio est, dicitur incolumis.

^k *Post damnationem*] Bis quidem vocatus fuit in iudicium Gabinus: 1. a Pnb. Sulla de ambitu, sed absolutus: 2. quod Ptolemæum in regnum reduxisset: cuius causam egit Cicero.

¹ *Resignasset*] Tabulæ evulgatæ

sunt post damnationem et calamitatem Gabinii, quia antea erant tabulæ ejusmodi prætoris annulo obsignatæ.

^m *Metellus*] Apud Metellum prætorem Archias professus est.

ⁿ *Unius nominis litura*] In iis tabulis minus tantum nominis litura reperta est, qua se commotum Metellus dixit: at in Archiæ nomine nulla erat.

^o *Cum mediocribus multis*] Argumentum a minore ad majus facit: si civitate donati sunt levioris artis homines; certe et ea donatus est Archias, qui præstantissimis artibus ornatus est.

aliqua arte præditis, gratuito^p civitatem in Græcia^q homines impertiebantur, Rheginos credo,¹⁶ aut Locrenses,^r aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus^{17 s} largiri solebant, id huic, summa ingenii prædito gloria, noluisse. Quid? cum ceteri,¹⁸ non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam,^{19 t} aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint; ^{20 u} hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracleensem¹ esse voluit, rejicietur? 11. Census nostros requiris^x scilicet: est enim obscurum,² proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore, L. Lucullo, apud

//////////

et ψ 2. *impartiebant*: H et Barb. 2. *impertiebant*, ut Lambinus volebat.—16 Weiske suspicatur post *credo* addendum *statuamus*, aut *credo* mutandum in *credamus*.—17 ς *artificiis*. In Pith. deest *huic*. Post *noluisse* Erf. addit *scilicet credendum est*.—18 C *ceteris*.—19 ς *Appiam*: Barb. 1. *Papiriam*, ut Augustin. vel scribi voluit, vel in Ms. invenit.—20 *Rescripserunt C*: *irrepserunt S* χ et ed. Hervag. *irrexerunt* ς . Tum, in ψ 2. deest *qui*. Pro *ne H S* χ ψ 2. et nonnullæ edd. vett. cum Græv. *nec*.—1 Post *Heracleensem* Ven. 1480. 1483. Junt. addunt *esse*. Pro *voluit* in ψ 2. *noluit*. Tum ς *rejeceretur*.—2 Lamb. *requiris*. *Scilicet est obsc.* Hulsemann. e conjectura Ilgenii dedit *requiris*. *Scilicet: est enim obsc.* $\S c$. Barb. 1. *requiritis*. *Est enim obsc.* $\S c$. In

NOTÆ

^p *Gratis*] Sine merito, et artis alicujus gloria civitatem concedebant: quidni concedetur tam insigni viro?

^q *In Græcia*] Magnam Græciam intelligit, quæ pars erat Italiæ, cujus initium erat a Latii finibus, et ad Tarentum usque et Cumas extendebatur.

^r *Locrenses*] A Locrensisbus etiam civitate donatus est Archias: populi autem illi sunt in extrema Italiæ ora, quæ Magna Græcia dicta est.

^s *Scenicis artificibus*] Artes intelligit viles et abjectas: argumentatur a minori ad majus.

^t *Post legem Papiam*] Primum lege a Petronio latum erat, ut omnes peregrini jure civitatis carerent. Hanc iterum Papius tribunus plebis, coss. Cotta et Manlio, A. U. C. 688. re-

stauravit. De utraque lib. III. de Off. loquitur.

^u *Tabulas irrepserint*] Cum aliqui curaverint, ut nomen suum vel prætorum negligentia, vel fraude in tabulis publicis latenter inscriberetur; cur non obtinebit Archias, &c.

^x *Census nostros requiris*] Negabat adversarius a censoribus Archiam censum esse: mos enim fuit apud Romanos, ut quinto quoque anno capita civium Romanorum censerentur. Respondet autem Cicero ideo censum non esse, vel quia Roma aberat, quando censebatur populus, vel quia eo præsentis censi ratio neglecta est. Census autem non confirmat jus civitatis, hoc est, non facit neque confirmat civem, sed tantummodo indicat cum qui sit census.

exercitum fuisse; superioribus,^y cum eodem quæstore fuisse³ in Asia; primis,⁴ Julio et Crasso,^z nullam populi partem esse censam.⁵ Sed, quoniam census non jus civitatis confirmat,⁶ ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ita⁷ se jam tum gessisse pro cive;^a iis temporibus,⁸ quæ tu criminaris, ne ipsius^b quidem iudicio⁹ eum in civium Romanorum jure esse versatum; et testamentum¹⁰ sæpe fecit^c nostris¹¹ legibus, et adiit hæreditates^d civium Romanorum, et in beneficiis ad ærarium^e delatus est a L. Lucullo prætore et consule. VI. Quære argumenta,^f si

Zuicav. quoque deest scilicet.—3 In H $\chi \psi$ 1. 2. desunt verba *superioribus cum eodem quæst. fuisse*. Pro *quæstore* ς habet *quæ scilicet*.—4 C in *primis*. Verba *Julio et Crasso* Manutio suspecta sunt.—5 H S χ , Zuicav. Pall. aliquot, Ven. 1480. 1483. et al. *censitam*.—6 In marg. et Gothofred. ‘fort. confert.’ Pro *ac* in ς et ψ 2. at.—7 Lamb. *delevit ita*, quod Orell. uncis includit.—8 Zuicav. *his temp.* Pro *quæ* C *quem*; Lamb. *per quæ*; Schütz. *quibus*. Tollius et Grævius conjecerunt *quæis* legend.—9 Ilgen. contendit *iudicio* legend. Pronomen *eum* in C H S $\varsigma \psi$ 2. deest.—10 ψ 2. *testem*.—11 Lamb. *nobis*. Mox H χ *hæreditatem*. Ante *ad ærarium* χ addit *et*. In Zuicav. legitur, *in beneficio ad ær. est*, omisso *delatus*. Postea, in Pith. a L. Lucullo P. R. consule; unde Græv. conjecit a L. Lucullo proconsule.

NOTÆ

^y *Superioribus*] L. Martins Philip-
pus et M. Perpenna lustrum sexagesimum sextum fecerunt, quo tempore in Asia Archias fuit cum Lucullo quæstore. Censura deinde intermissa fuit usque ad annum sexcentiesimum septuagesimum tertium, quo L. Gellius, Cn. Lentulus censores lustrum sexagesimum septimum fecerunt, cum Lucullus in Asia bellum contra Mithridatem administrabat: et hi sunt quos Cicero ‘proximos’ appellat.

^z *Julio et Crasso*] L. Julius Cæsar, P. Licinius Crassus censores fuere, Cn. Pompeio et Porcio Catone coss. anno urbis 664.

^a *Gessisse pro cive*] Gerit se pro cive, qui jure civitatis utitur, sive civis sit, sive non sit.

^b *Ipsius*] Archiæ iudicio contendebat adversarius eum non esse civem

Romanum.

^c *Testamentum fecit*] A testamento facto, ab adita hæreditate, et a delatione ad ærarium, probat Archiam civem esse Rom. Porro testamentum facere, et accipere quid testamento, ad cives tantum pertinebat; utroque jure peregrini privabantur.

^d *Adiit hæreditates*] Licebat quilibet, modo civis Romanus esset, hæredem facere.

^e *In beneficiis ad ærarium*] Archias delatus est inter eos qui beneficium aliquod accipere debebant. Id enim moris fuit, ut milites propter rem bene gestam ab imperatore ad ærarium deferrentur, et aliquod suæ generositatis præmium acciperent.

^f *Quære argumenta*] Ita fudit suæ causæ Cicero, ut moneat adversarium nunquam posse invenire argumenta satis valida, quibus persua-

qua potes : nunquam enim hic¹² neque suo, neque amicorum iudicio revincetur.^k

12. Quæres¹³ a nobis,^g Grati, cur tantopere hoc nomine¹⁴ delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi et animus¹⁵ ex hoc forensi strepitu reficiatur, et aures convicio^h defessæ conquiescant. An tu existimas aut suppetere nobis¹⁶ posse, quod quotidie dicamus, in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus ; aut ferre animos¹⁷ tantam posse contentionem,¹⁸ nisi eos doctrina eadem relaxemus ? Ego vero fateor, me his studiis esse deditum. [p. 188.] Ceteros pudeat, si qui ita se¹⁹ literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucemque proferre : me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, iudices, ut ab nullius unquamⁱ me²⁰

^k Convincetur.

////////

CAP. VI. 12 In ψ 1. deest hic. Mox, C nec amicorum. Ilgenius indicio scribi jubet. Deinde, Lamb. convincetur.—13 χ Quære : Lamb. et Weiske Quæris, ut Henmann. volebat. Tum, Gratti Erf. Pith. Pal. 9. Gracchi H χ et plerique Pall. Gracche Dresd. Franc. 1. 2. Zuicav. nonnulli Pall. et edd. multæ : a Gracchi ψ .—14 Edd. nonnullæ nomine, errore typographico.—15 C H ϵ χ ubi animus ex hoc for. Pith. ubi etenim lex hoc for. ϵ ubi etenim lex hæc for. Dresd. ubi etenim vox hoc for. Barb. 2. ubi etenim vox hæc for. Franc. 1. ubi vox hæc for. Mox, Zuicav. aut aures. Pro convicio ϵ cum vitio. In χ et ψ 2. deest defessæ.—16 ψ 2. notis.—17 In Pith. desunt verba nostros doctr. excol., aut ferre animos.—18 C a m. sec. extencionem. Postea, ϵ relapsemus.—19 Zuicav. si quid se ita : Junt. Lamb. si qui se ita. Tum, ψ 2. abdicaverunt.—20 Ut a nullo unquam me C : ut nullius unquam me H χ ψ 2. ut a nullis unquam

NOTÆ

deat Archiam poëtam civem non esse.

^g Quæres a nobis] Occupatione transit ad Archiæ commendationem, cum digressionem in laudem literarum.

^h Convicio] Convicium proprie maledictum illud est, quod accusator reo objicit præter crimen quod causæ proprium est, et quod nihil habet propositum præter contumeliam.

ⁱ Ut ab nullius unquam [ut ab illis nullo me unquam] Locum depravatam putat Petrus Victorius Var.

Lect. II. 9. et sic reponendum esse, ut a nullius unquam me tempore, aut comodo, aut otium meum abstraxerit, &c. ostendit enim quod literis incubuerit, et nemini obfuerit ; nec se esse e genere illorum hominum, qui his studiis vehementer delectati, cuncta officia et publica et privata deserunt ; sed semper se præsto fuisse iis qui opera sua uti vellent, et temporibus commodisque eorum diligenter servisse, nec a muneribus illis potuisse aut otio avelli, aut voluptate avocari, aut somno retardari ; quare liberum

tempore aut commodo,¹ aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit,² aut denique somnus retardarit? 13. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi³ jure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies⁴ ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipsam requiem animi et corporis conceditur temporum;⁵ quantum alii tribuunt tempestivis conviviis;^k quantum denique⁶ aleæ,¹ quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda⁷ sumsero? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod ex his studiis hæc quoque censetur⁸ oratio^m et facultas; quæ quantacunque in me,⁹ nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui¹⁰ levior videtur; illa quidem certe, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam,¹¹ sentio. 14. Nam, nisi multorum

¹ *Repetenda.*

//////////

me ς : ut nullo unquam me Barb. a m. sec. ut ab illis nullo me edd. vett. nonnullæ.—1 ψ 1. 2. Dresd. Franc. 2. Barb. 2. Zuicav. Ven. 1480. 1483. Junt. Crat. Lamb. Grav. Oliv. Iall. *commodum*, post quam vocem nonnulli putant verbum excidisse.—2 Dresd. *voluntas*, et C cum Zuiccio, *advocarit*. Mox, ψ 2. *retardat*.—3 ς me. Pro quantum idem Ms. habet *quam*.—4 χ *festum dierum*. Tum, C *quantumque*.—5 Quinque Oxonn. Mss. Nang. Manut. Cam. Lamb. Oliv. Iall. *temporis*, ut Heumann. volebat. Mox, Lamb. *intempestivis*.—6 In C deest *denique*. Pro *aleæ* Pith. *atrolo*, prob. Gravio.—7 *Recolenda* non est in χ . Tum, C *Atque hæc ideo mihi hoc conced.* Pro *adeo* S ς , Barb. 1. 2. Zuicav. Ven. 1480. 1483. Nang. habent *ideo*; Lamb. *co*. Heumann. legi malebat *Atque id eo*.—S C H S ς χ ψ 2. Barb. 1. 2. Ven. 1483. Junt. Crat. Vict. Manut. Lamb. Weiske, Orell. *crescit*; edd. nonnullæ *crescet*: al. *crescat*: T, ψ 1. Zuic. Ms. Grut. Ven. 1480. Herv. Cam. Grut. et edd. seqq. præter Weiske et Orell. *censetur*. Pro *oratio* Gravins conjecit *ratio* legend.—9 *Quantac.* in me est Junt. Crat. Lamb. *quantac. est in me* Franc. 1. et sex Oxonn. Mss. cum Oliv. Iall. Beck. et Orell.—10 ς *cuiquam*. Pro *levior* H χ *lenior*; Ms. Bergeri *lautior*, ut Pantagathus volebat. Tollius conjecit *leviora* legend.

NOTÆ

esse omni culpa; nam quod tempus poneret in literis, bonisque artibus perdiscendis, statim accurate docet; atque id cum sua magna laude, turpique nota eorum qui longe aliam vitam, quam describit, sequerentur.

^k *Tempestivis* [*intempestivis*] *conviviis*] Intempestiva seu immoderata convivia hic appellat, quæ ad voluptatem et luxuriam præter valetudinis

leges celebrantur.

¹ *Aleæ*] Alea vulgo dicitur, quicquid fortunæ committitur.

^m *Censetur* [*crescit*] *oratio*] Quintilianus x. 1. ait poetarum lectionem oratoribus conferre plurimum. Ostendit autem hic a causis efficientibus eloquentiam literis instrui, et vitam institui.

præceptis, multisque literis¹² mihi ab adolescentia suasissimè, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem; in ea¹³ autem persequenda^m omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exilii,¹⁴ parvi esse ducenda; nunquam me pro salute vestra¹⁵ in tot ac tantas dimicationes,ⁿ atque in hos profligatorumⁿ hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni^o omnes sunt libri, plenæ sapientium voces, plena exemplorum vetustas; quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet.^{16 p} Quam multas nobis imagines,^o non solum ad intuendum,¹⁷ verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum, expressas,^p scriptores et Græci et Latini reliquerunt! quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum¹⁸ et mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium^q ¹⁹ conformabam.

VII. 15. Quæret quispiam, Quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes^q literis proditæ sunt, istane doctrina, quam

^m *Inquirenda.*

^p *Veras.*

ⁿ *Perditorum.*

^q *Cogitando de hominibus excellentibus.*

^o *Exempla.*

Mox, ψ 2. *certa*.—11 *Chauriamus*.—12 ψ 2. *nullisque literis*. Post *adolescentia* 5 addit *sua*. Verba *mihi ab adolescentia* in H et χ desunt. Tum, Lamb. et Tollius *persuasissimè*, probb. Heumanno et Weiske. Porro, C *nihil est*.—13 Zuicav. omittit verba *in ea*. Dein, in 5 et ψ *prosequenda*.—14 Pith. *exilia*. Pro *parvi* ψ 2. *parvius*, et mox *dicenda*. In Zuicav. quoque *dicenda*.—15 ψ 2. *nostra*. Post *tantas* idem Ms. addit *gentes*. Zuicav. non agnoscit verba *in tot*.—16 *Accenderet* C S, Barb. 1. Zuicav. Dresd. Pith. Erf. Ven. 1480. 1483. Junt.—17 Pro *intuendum* ψ 2. *retinendum*, et pro *virorum* C *hominum*. Zuicav. omittit præpositionem ante *imitandum*. Pro *expressas* in 5 *oppressas*; et pro *scriptores* C H χ *scriptiones*, 5 *scripturas*.—18 ψ 2. *animam*. Pro *meam* H *in ea*.—19 Zuicav. *excellentium*. In χ deest. Tum *confirmabam* C H S.

NOTÆ

ⁿ *Tantas dimicationes*] Intelligit dissensiones quæ illi fuerunt in reipub. administratione, cum Catilina, et cum ceteris conjuratis.

^o *Sed pleni*] A testimoniis per traductionem idem de literis probat.

^p *Lumen accedert*] Multa illustrata

literis sunt, quæ vindicantur ab oblivione.

^q *Virtutes*] Per virtutes, res gestas, et egregia fortitudinis facinora intelligit, quæ passim a Cicerone virtutis nomine exprimiuntur.

tu laudibus²⁰ effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare: sed tamen¹ est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, et sine doctrina, naturæ² ipsius habitu prope divino, per seipsos et moderatos et graves extitisse fateor: etiam illud adjungo, sæpius ad laudem atque virtutem naturam³ sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque⁴ idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit⁵ ratio quædam conformatioque doctrinæ, tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere existere.⁶ 16. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum;⁷ ex hoc⁷ C. Lælium,⁸ L. Furium,⁹ moderatissimos homines et continentissimos; ex hoc fortissimum virum, et⁸ illis temporibus doctissimum, M. Catonem¹⁰ illum senem; qui profecto, si nihil⁹ ad percipiendam colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent.¹⁰ Quodsi non hic tantus fructus ostenderetur,¹¹ et si ex his

¹ Apparece.

//////////

CAP. VII. 20 A Barb. 1. abest laudibus.—1 Pro tamen, quod in Barb. 1. deest, Barb. 2. habet mihi. Pro quid, in ζ de quo, in Zuicav. quod.—2 χ natura doctrina. Copulam et ante verba sine doctr. deleri maluit Lamb. (ut in C deest), reponi autem ante verba per semetipsos. Schutz. legi maluit fuisse sine doctrina et nat.—3 ψ 2. naturamque.—4 Ilgen. legi mavult Atqui aut At.—5 Pro accesserit C excrescerit. Tum, ζ ψ 2. Dresd. Pith. oratio. Paulo post, Mss. pauci et edd. ante Manut. cum Grut. confirmatioque.—6 Lamb. exsistere solere. Post ex hoc ζ addit enim.—7 Pro ex hoc in ζ legitur at; et pro L. ante Furium in ψ 2. vel. Dein, modestissimos homines C S et edd. ante Grut. Præterea, post ex hoc H addit esse.—8 Pro et ante illis H et χ habent in. CHS ζ χ ψ 2. et ed. Hervag. omittunt prænomen ante Catonem.—9 Pro si nihil C nisi. Mox, Pith. colendam sine copula. In H deest literis. Tum, Tollius et Jac. Gronov. maluerunt adjuvaremur.—10 C contulisset.—11 χ ostendetur.

NOTÆ

¹ Africanum] Pauli Æmilii filius Minor Africanus dictus est: is, ut ait Cicero lib. 1. de Off. 'eloquentia cumulavit bellicam gloriam.'

⁸ C. Lælium] Hic Lælius Sapiens nominatus est, quem in libro de Claris Orat. Scipione illustriorem eloquentia fuisse ait.

⁹ L. Furium] Eodem lib. de Claris Orat. ait Cicero, quod 'L. Furius perbene Latine loqui putabatur, literatiusque quam ceteri.'

¹⁰ M. Catonem] Cato vir gravissimus fortissimusque fuit. In extrema senectute literis Græcis operam dedit, et Latinas pæne senex didicit.

studiis delectatio sola peteretur; tamen, ut opinor, hanc animi adversionem¹² humanissimam ac liberalissimam^{*} judicaretis. Nam ceteræ¹³ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum;¹⁴ [p. 189.] hæc studia adolescentiam agunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac¹⁵ solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris,¹⁶ pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

17. Quodsi ipsi hæc¹⁷ neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus. VIII. Quis nostrum¹⁸ tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii^z morte nuper non commoveretur?¹⁹ qui cum esset senex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venustatem,^a videbatur omnino mori

Mox, S pateretur. In ς deest *ut ante opinor*.—12 Mss. plerique, Ven. 1483. Junt. Crat. Græv. *animadversionem*; Naug. Cam. Lamb. Oliv. Lall. e conjectura Lazari Bonamici deleverunt *animi remissionem*. Muretus maluit *animi aversionem*. Heumannus deleri jussit, ut ad pronomen *hanc* subintelligatur *delectationem*, quod jam Gifanius inter Epp. Mureti II. 23. conjecerat. A Gallo quodam grammatico ad marginem ascriptum esse *animi diversionem* suspicatur idem Heumann. Vide P. Victorii Varr. Lect. XXIX. 7. Verba ac *liberalissimam* in ς desunt.—13 Pro *ceteræ* C χ *certe*; S, Zniccav. Ven. 1483. Junt. Crat. *ceteræ res*; ς *ceteræ rerum*. Mox, Zniccav. *sint*.—14 In H atque *locorum*. Ante hæc studia Grævins auctoritate Ms. Erf. inseruit at. Tum, pro *agunt* quinque Oxonn. Mss. et alii, atque Naug. Cam. Lamb. Manut. Verburg. Oliv. Lall. Weiske, et Orell. habent *alunt*; Schræter. e conjectura Gulielmii *acuunt*.—15 Pro *perfugium ac* C *hoc*; H *profugium ac*.—16 Heumann., quem offendunt verba *nou imp. foris*, scribi maluit *delectant domi, foris pernoctant nobiscum, peregr. rust.*

CAP. VIII. 17 C et ς carent hæc. In H et χ hæc *attingere nequimus sensu nostro*. Tum, C *gustare possumus*. In H verba *gustare poss.* desunt. Pro *tamen* ψ 2. *cum*. Porro, C omittit præpositionem ante *aliis*.—18 H χ *vestrum*, et Ms. Ambrosian. cum Lamb. *animo tam agr.* In C *agresto*.—19 Ambrosian.

NOTÆ

De illius eloquentia pluribus agit Cic. in Claris Oratoribus, et in lib. de Senect.

^{*} *Liberalissimam*] Delectatio ex studiis dignissima est homine liberaliter educato.

^y *Nam ceteræ [cetera]* Alia studia non pertinent ad omnia tempora, neque ad omnes ætates et omnia loca;

at studia poetica hæc universa complectuntur.

^z *Roscii*] Is est Roscius comædus ille, pro quo Cicero dixit; et quem Q. Catulus, vir ille gravissimus, oriente sole pulchriorem judicabat, licet oculis perversissimis esset.

^a *Venustatem*] Habuit hanc venustatem in motibus corporis, quos adeo

non debuisset. Ergo ille corporis motu²⁰ tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus; nos¹ animorum incredibiles motus celeritatemque ingeniorum negligemus? 18. Quoties ego² hunc Archiam vidi, iudices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo³ genere dicendi tam diligenter attenditis⁴) quoties ego hunc vidi, cum literam scripsisset⁴ nullam,⁵ magnum numerum optimorum versuum de his ipsis⁵ rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore! quoties⁶ revocatum^b eandem rem dicere, commutatis verbis atque sententiis! Quæ vero⁷ accurate cogitateque scripsisset, ea sic vidi probari,⁸ ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui⁹ sic a summis hominibus eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia, et doctrina, et præceptis, et arte constare; poetam natura ipsa valere,^c et mentis viribus excitari, et quasi divino quodam spiritu inflari.¹⁰ Quare

^a Auditis.^b Nihil omnino scripsisset.

moveretur. Pro cum esset Grut. legi maluit *qui etsi*.—20 Nonnulli ap. Græv. ille corp. motus: alii illo corp. motu. Mox, ed. Wald. *conciliat*. In H omittitur a nobis.—1 Schræter. *hos e* conjectura Ernesti. Ilgen. Opp. p. 110. maluit *num anim.* et Dæring. *at nos anim.* Pro *animorum* C *amicorum*, et pro *incredibiles* S *moderabiles*. Tum, H *celeritatem* sine copula: *χ celebritatemque*. Denique, *negligimus* H S *χ ψ* 2.—2 C caret *ego*.—3 Idem Ms. omittit *novo*. Dein, *attenditis* S.—4 S *suscepisset*.—5 Zuicav. Junt. Lamb. et Orell. *de iis ipsis*. Pro *tum in* S *tamen*. Dein, C H S *χ*, Zuicav. *agebantur*.—6 Post *quoties* C addit *ego*. In Ms. Ursini *revocatam*.—7 Pro *vero* *χ nec*. Mox, alii *cogitatoque*.—8 *χ probare*. Tum, idem Ms. *perveniret*, ut volebat Hemmann. Porro, nonnullæ edd. vett. *Hunc non ego dil.*—9 S, Zuic. Schræt. et Schutz. *Atque*. Dein, S *sic ea a summ.* C et S *sic ea summ.* Pro *eruditissimisque* C *eruditisque*; S *liberalissimisque*.—10 S et nms Pariss. *inflammari*: reliqui Pariss. septem Oxonn. Mss. Grævii et Gruteri Mss. atque Barb. 2. cdd.

NOTÆ

eleganter exprimebat, ut, qui in aliquo artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Vide Cic. lib. 1. de Orat.

^b *Revocatum*] Postulatus Archias ut aliter diceret, tam facile alia verba et sententias proferebat, ut non aliter res scripta fuisse videretur.

^c *Poëtam natura ipsa valere*] Affert Cicero quod vulgo celebratur de poëtis, 'poëtam nasci, oratorem fieri.' Certe idem Cic. lib. 1. Tusc. Quæst. poëtam grave plerumque carmen sine cælesti aliquo mentis instinctu fundere non putat.

suo jure noster ille Eanius sanctos appellat poëtas,^d quod¹¹ quasi Deorum aliquo dono atque munere commendati¹² nobis esse videantur. 19. Sit igitur,¹³ judices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa et solitudines^e voci¹⁴ respondent;^f bestię sæpe immanes cantu flectuntur^g atque consistunt: nos, instituti rebus¹⁵ optimis, non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii^h civem esse dicunt suum;¹⁶ Chii suum vindicant;ⁱ Salaminii^k repetunt; Smyrnæi^l vero suum esse confirmant (itaque etiam¹⁷ de-

//////////

Rom. Brix. Med. Ven. 1483. Grut. et edd. seqq. *inflari*. Ceteri *afflari*. Vid. Nott. Varr.—11 In H et Zuicav. *deest quod*.—12 Gulielm. *conjecit commendati*, prob. Grutero. In Pith. *deest nobis*.—13 ψ 2. *Sic igitur*. Mox, ς *poëta*. Tnm, C *nunquam ullam barbariam*: Zuicav. *nunquam ulla barbaria*.—14 *Voce* Mss. et edd. ante Nang. qui cum edd. seqq. e Quintiliano dedit *voci*.—15 *Pro rebus* Weiske *conjecit moribus legend*.—16 Zuicav. *dicunt esse suum*. Pro Chii ψ 2. habet *III*. Ante *suum* Lamb. addit *ut*. Pro *vindicant* H et S *judicant*. Porro, C H χ *Salamini*. Pro *Smyrnæi* C *Sincerinii*; H *Smyrni*; χ *Smyrni*; Ms. Lambini *Zmyrnæi*. Pro *confirmant*, alii *confitentur*.—17 Pro *itaque etiam* ς *idque esse*: Heumann. legi *maluit atque etiam*. Pro *itaque Ant*. Augustinus legendum *conjecit Ietæque*, h. e. qui insulam Ion incolunt. Tum, pro *ejus* Lamb. edidit *ei*; et pro *oppido* in χ *urbe*.

NOTÆ

^d *Sanctos appellat poëtas*] Plato poëtas Deorum filios et interpretes vocat.

^e *Saxa et solitudines*] Cum agat in hac oratione pro poëta Cicero, poëtice etiam loquitur: nam si oratorie loqueretur, vitiosa hæc haberetur oratio, utpote parum veritati conformis.

^f *Voci [roce] respondent*] Saxa scilicet per echo respondent: cum enim vox in aliquod corpus solidum et concavum vehementius impulsa est, eadem remittitur, et eundem nostris auribus sonum reddit.

^g *Bestiæ cantu flectuntur*] Alludit ad Orphei fabulam, quem poëtæ dixerunt tigres, leones, sylvas, arbores suæ testudinis sono demulsisse. Quo figmento voluerunt indicare, quanta sit poësis snavitas ad demulcendos

hominum vel agrestissimorum animos.

^h *Colophonii*] Colophon, unde Colophonii dicti sunt, urbs fuit Ioniæ, celebris Apollinis oraculo, et Nicaudri poëtæ patria.

ⁱ *Chii suum vindicant*] Chio insula fuit Maris Ægæi, et nobilissima, si Stephano credimus, Ionum urbs.

^k *Salaminii*] Salaminii populi in Cypro insula.

^l *Smyrnæi*] Smyrna urbs Ioniæ fuit.

Omnes illi quidem populi civem suum Homerum esse contendunt, at eum Chii ceteris æquius sibi vindicare debent, vel vetustissimorum scriptorum testimonio. Certe Plato in Ione apud Chios Homeridas ab ipsa Homeri stirpe fuisse commemorat; et, quod scite Homerum expoli-

lubrum ejus in oppido dedicaverunt); permulti alii præterea pugnant inter se atque contendunt. 1X. Ergo illi alienum,^m quia poëta fuit, post mortem etiam¹⁸ expetunt: nos hunc vivum,¹⁹ qui et voluntate et legibus noster est, repudiabimus? præsertim cum omne olim studium atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam laudemque celebrandam? Nam et Cimbricas²⁰ res adolescens attigit,ⁿ et ipsi illi C. Mario,^o qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus^p fuit. Neque enim^p quisquam

CAP. IX. 18 C vero etiam. In H deest.—19 ψ 2. virum. Edd. vett. et qui vol. Pro legibus H et χ lege. Max, repudiemus H χ: repudiamus CS ε ψ 2. Erf. Franc. 1. 2. Dresd. Zuicav. duo Barb. quinque Pall. ed. Wald. Med. Ven. 1480. 1483. Junt. Græv. Beck. Weiske, Schræter. Schütz. et Orell.—20 ψ 2. et si Sinbricas. Tum, C et ψ 2. attigit. Porro Zuicav.

NOTÆ

verit, se vel hoc uno nomine dignum ait, qui ab Homeridis anrea corona detur. Huic consentit Strabo lib. XIV. huic Ptolemæus Hephæstio in excerptis apud Photium, qui ex Hypermone historico refert Homeri servum a Chiis mille drachmis muletatum fuisse, quod mortuum Homerum non exussisset. Julius Pollux IX. 6. ait, apud Chios monetam fuisse, cui nomen Homerus, et illorum numisma, ex una parte Homeri effigie, et ex alia sphinge expressum esse. In eadem sunt sententia Simonides, Pindarus, Theocritus, Enthymenes, Constantinus imperator, Themistius, Claudianus, Paulus Silentarius, qui Homerum vatem Chium appellarunt; quorum omnium testimonia fuse prosecutus est Leo Allatius, vir doctissimus, in libello quem de Homeri patria conscripsit. Hinc forte nata est de Homero inter civitates contentio, quod varii variis temporibus fuerint Homeri, omnes quidem, aut literis, aut arte aliqua conspicui. Nam præter hunc nostrum Homerum

Delph. et Var. Clas.

duo floruerunt apud Chios; medicinæ scientia alter, alter magica clarus: apud Salaminos quartus institoria arte vir ditissimus; quintus pictura apud Colophonios, sextus juris civilis scientia, septimus musica apud Athenienses, octavus apud Mæonios Græcarum linguarum peritia floruit.

^m *Ergo illi alienum*] Isti populi Homerum, licet externum, post mortem habere quasi civem suum voluerunt; igitur Romani Archiam, qui legibus Romanis utitur, civem repudiare non debent.

ⁿ *Cimbricas res attigit*] Bella contra Cimbricos gesta descripsit; in quo gloriam Romani nominis extulit.

^o *Mario*] Hic Archias Mario gratus et jucundus extitit, qui ab hoc genere studiorum abhorrere videbatur: et ab ipsa illa lingua Græca, qua utebatur Archias, et studio et voluntate alienissimus fuit, ut refert de eo Sallustius.

^p *Neque enim*] Reddit rationem cur grati sint poëtæ; quia videlicet versi-

Cicero.

5 L L

est ² tam aversus a Musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præconium patiat³. Themistoclem ⁴ illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cum ex eo quæreretur, quod ⁴ acroama, ⁵ aut cujus vocem libentissime audiret; 'Ejus, a quo sua virtus optime prædicaretur.' Itaque ille Marius item eximie ⁵ L. Plotium ⁶ dilexit, cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari. 21. Mithridaticum vero bellum, ⁷ magnum atque difficile, et in ⁶ multa varietate terra marique versatum, totum ab hoc expressum est: ⁸ 'qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum et clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen illustrent.' Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, ⁸ Pontum, ⁹ et regiis quondam opibus, et ipsa natura regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maxima manu ⁹ innumerabiles Armeniorum ¹⁰ copias fudit: populi Romani laus est, urbem

////////

etiam ipsi: in C deest copula;—1 ψ 2. *jucundius*.—2 C et χ omittunt *est*. Dein, in C *adversus*.—3 Junt. et Lamb. *præc. facile pat.*—4 ς non habet *quod*. Tum, ἀκροάται C, suprascr. 'i. ancultorem:' χ *acroama*; in H deest, relicto spatio. Erf. *qualia carmina quod acroama*.—5 In ς , Ζηκεαυ. Pith. Franc. 1. 2. et duobus Barb. omittitur *item*, ac in Barb. 1. *eximie*. Lamb. dedit, *Itaque Marius ille item eximie L. Plantium*. In Ms. Ambrosian. *L. Clodium*.—6 Ζηκεαυ. præpositionem omittit.—7 ς *lustrant*.—8 In ψ 2. deest *Pontum*. Tum, C *regii quondam operibus*. In H et ς deest *ipsa ante natura*.

NOTÆ

bus suis clarorum virorum gloriam æternæ hominum memoriæ commendant.

⁴ *Themistoclem*] Themistocles dux Atheniensis fuit tantus, ut nemo ei Græcorum anteferatur; pauci pares putentur, ut de eo Nepos scripsit.

⁵ *Acroama*] Acroama vox, narratio et recitatio est, quæ instrumentis musicis permixta est, tuncque a voce distinguitur.

⁶ *Plotium*] Plotius a Suetonio inter claros rhetores numeratur: alius est etiam Plotius poëta et philosophus non ignobilis.

⁷ *Mithridaticum bellum*] De hoc bello fuse in orat. pro Lege Manil. dictum est.

⁸ *Expressum est*] Ab hoc poëta carmine descriptum fuit illud bellum.

⁹ *Lucullo imperante*] De eo in orat. pro Lege Manil. et de Ponto, Mithridatis regno, dictum est.

¹⁰ *Non maxima manu*] Cum Tigranes maximo instructus exercitu venientem cum longe inferiori Lucullum vidisset, dixisse fertur, si legati venirent, satis quidem multos; si vero pugnaturi, paucos admodum esse.

¹¹ *Armeniorum*] Armeniorum rex

amicissimam Cyzicenorum,^{9 a} ejusdem consilio, ex omni impetu¹⁰ regio, ac totius belli ore ac faucibus^b creptam esse atque servatam: ¹¹ [p. 190.] nostra semper feretur et prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis, et incredibilis¹² apud Tenedum^c pugna illa navalis: ¹³ nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare,¹⁴ quorum ingeniis^d hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. 22. Carus fuit Africano superiori¹⁵ noster Ennius: ^e itaque etiam¹⁶ in sepulcro^f Scipionum putatur is esse constitutus

//////////

—9 C *Cimincrorum*: ς *Agicenorum*: ψ 1. *Cigitenorum*.—10 C *ex omni etiam imp.* Pro *ac totius* in H et Zniccav. *a totius*; Heumann. legi mavult *ac utrocis*.—11 Nang. Hervag. Cam. Manut. Lamb. *conservatam*.—12 Heumann. scribi jussit, *classis est, incred.*—13 C *navali*.—14 ς χ ψ 1. Franc. 2. et edd. pr. *Quia*: Erf. et Pith. *Que*, unde Grævius etiam suspicatus est legi posse, *Quæ quorum ing. fer.* omisso pronom. *hæc*. In χ *feruntur*. Pro iis in Zniccav. *his*. Paulo post, ψ 1. *celebrabatur*.—15 In ς *deest superiori*.—16 Heumann. maluit *atque etiam*. Mox, C caret *esse*. Tum *e marmore*. At iis *laudibus* e conjectura Honorati Fascitelli dederunt Manut. Lamb. et edd. seqq. præter Schutz. qui e conjectura Ilgenii recepit *e marmore*. At *eius laud.* Ceteri et

NOTÆ

erat Tigranes. De copiarnm ejus internecone dictum est in orat. pro Lege Manil.

^a *Urbem Cyzicenorum*] Vide orat. pro Lege Manil. § 20. not.

^b *Belli ore ac faucibus*] Elegans metaphorâ, a feris animantibus ducta, quarum in fauces incidere extremi est periculi. Hanc autem civitatem cum sibi Mithridates Asiæ januam fore putaret, qua effracta tota provincia pateret, eo omnem belli impetum converterat.

^c *Apud Tenedum*] Vide orat. pro Murena, § 34. not.

^d *Quorum ingeniis*] Hinc concludit quanto in honore habendus sit Archias, et ceteri viri ingeniosi et eruditi, qui Romanorum ducum res gestas, et populi Romani gloriam celebrant.

^e *Noster Ennius*] Ennius antiquus poëta, Rudiis Calabriae oppido natus,

carmine Annalium libros, atque alia multa scripsit, quæ omnia, præter aliqua eorum fragmenta, temporum vetustate perierunt. De eo sic cecinit Horatius Epist. l. ii. ‘Ennius ipse pater nunquam nisi potus ad arma Prosiluit dicenda.’ Is autem carnis fuit inprimis Scipioni Africano; nam, ut Valerius Max. viii. 1. ait, ‘superior Africanus,’ qui ab Africa devicta dictus est, ‘Ennii poëtæ effigiem in monumentis Cornelie gentis collocari voluit, quod ingenio ejus opera sua illustrata judicaret.’ Huic consentit Ovidius, cum canit, ‘Ennius emeruit, Calabris in montibus ortus, Contigans poni, Scipio magne, tibi.’

^f *In sepulcro*] Sepulcrum Africani erectum erat in Via Appia intra primum ab urbe lapidem.

e marmore. At iis laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur,¹⁷ sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cœlum hujus proavus^g Cato tollitur: magnus¹⁸ honos populi Romani rebus adjungitur.¹⁹ Omnes denique illi Maximi,^h Marcelli,²⁰ Fulvii, non sine communi omnium nostrum laude decorantur. x. Ergo¹ illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem,ⁱ majores nostri in civitatem receperunt;^k nos² hunc Heracleensem, multis civitatibus expetitur,^l in hac³ autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus?⁴

////////

marmoratis laudibus. Gulielmus suspicatus est aliquid excidisse. Lamb. monet, nonnullos verba *e marmore*, aut *et marmoratis*, delenda putasse. Gro-nov. conjecit legend. *const.*, et in atrio. *At iis laud.* Heumann. mavult *e marmore*. *Ac iis laud.* et Schræter. *e marmore*. *At illius laud.* Pro constitutus nonnulli, teste Grutero, *institutus*.—17 C H, Pith. *ipse qui laudatur*. In marg. ed. Gothofred. ‘Forte ipsorum.’ Pronomen qui non est in S, nec etiam in ψ 2.—18 Heumann. correxit, *In cœlum cum hujus proav.* Cato toll. quam magn. &c.—19 H *populo R. adj.* Pith. Dresd. Franc. 1. 2. Zuiccav. et ed. pr. *populo Romano adj.* χ, ψ 2. Barb. 2. *populi Romani adj.*—20 Zuiccav. *Marcelli, Maximi*. Tum, Heumann. corrigit, *nonne communi . . . decorantur?* In H et χ deest nostrum.

CAP. X. 1 ψ 2. *Ego*. In C et Ms. ap. Græv. *qui hoc fec.* Pro *Rudium hominem*, Zuiccav. *rudem tum honorem*; ψ 2. et Mss. nonnulli Grævii *rudem tamen honorem*; alius *rudem tu hominem*; C H S χ *rudem tum hominem*; ε *eundem tamen hominem*; Ms. Ambrosian. cum Schræter. et Orell. *Rudium hominem*, ut volebat Ant. Augustinus. Mox, ε *in civitate*.—2 Pro nos in ψ 2. nunc. Tum, Lamb. a multis civ.—3 Zuiccav. *in hanc*. Ante legibus unus Ms.

NOTE

^g *Hujus proavus*] Designatur aliquis forte ex iis qui huic causæ aderant, aut patroni aut iudices. Hic autem est Cato Major, in quo Livius ait tantam vim animi ingeniique fuisse, ut nulla ars neque privata neque publica rei gerendæ ei defuerit. In bello summus imperator fuit, in pace juris peritissimus, in causis orandis eloquentissimus.

^h *Illi Maximi, &c.*] Loquitur de illis qui bello Punico secundo victoriis insignes fuere, quosque suis carminibus mirifice Ennius celebravit. Hi fuere præsertim Q. Fabius Maximus, qui cunctando restituit rem; M. Claudius Marcellus, qui docuit Han-

nibalem vinci posse; Q. Fulvius Flaccus, qui Capuam illustri victoria recepit.

ⁱ *Rudium hominem*] Rudia porro sitæ sunt in Calabria in Salentinis, civitas a Græcis condita, Eunii patria: quia autem hic præclarissima ducum illorum facinora versibus suis conscripserat, donatus est civitate: an igitur par est ejici Roma Archiam, &c.

^k *In civitatem receperunt*] Ennius donatus est civitate Romana a filio M. Fulvii, quem contra Ætolos bellum gerentem secutus erat.

^l *Multis civitatibus expetitur*] Superius vidimus a Rheginis, Locrensi-

23. Nam si quis minorem^m gloriæ fructum putat ex Græcis^s versibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat; propterea, quod Græca leguntur in omnibus fere gentibus,ⁿ Latina suis finibus, exiguis sane,⁶ continentur. Quare si res hæ,⁷ quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur;⁸ cupere debemus, quo manuum^{9°} nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare; quod cum¹⁰ ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt; tum¹¹ iis certe, qui de vita, gloriæ¹² causa, dimicant, hoc maximum et periculorum¹³ incitamentum est, et laborum. 24. Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur!^p

////////

Grævii addit præpositionem *de*.—4 *H ejicimus*.—5 *et Græcis*.—6 *C plane*.—7 *Res ex Ven. 1489. Junt. Lamb. Schutz. et Orell*.—8 *ψ regionibus tibi deferuntur*.—9 *Ante manuum* Mss. plerique et edd. ante Lamb. cum Græv. Oliv. Lall. addunt *minus*, quod omittunt H S, Pal. 2. 3. Franc. 1. Barb. 1. Lamb. Ern. Beck. Weiske, Schutz. et Orell. Schreier. e conjectura Henmanni edidit *quo minus manum... eo tamen glor.* Pantagathus, servato *minus*, maluit *eodem tamen glor.* Tollius, qui *minus* delevit, voluit *eodem quoque glor.* Guilielm. conjectit *quo eminus man.* et Gruterus *quo cominus man.* Hotomannus desiderari aliquid ratus conjectit *eodem nominis nostri glor.* Præterea, *H pervenerunt*.—10 *In H χ tum.* Henmannus censebat *populis delend.*—11 *et ψ 2. tamen*.—12 *C vitæ gloria*.—13 *Idem Ms. periculosum.* In *et* omittitur *est*.—

NOTÆ

bus, Neapolitanis, &c. civitate donatum fuisse Archiam, a quibus summe expetitus fuerat.

^m *Nam si quis minorem*] Occupatio est, qua docet eos errare, qui minorem putabant ex Græcorum, quam Latinorum scriptis gloriam colligi, ideoque minoris faciendum Archiam, qui Græce scripsit.

ⁿ *Leguntur in omnibus gentibus*] Græca lingua ubique erat in usu. Certe Diodorus Siculus, et Cæsar in Commentariis docent, a Gallis ipsis auditam fuisse, cum Latina illis adhuc esset ignota. Sed crescente in dies imperio Romano, illa tandem, inquit Plinius, ‘una cunctarum gentium in toto orbe patria facta est.’

^o *Quo manuum* [*quo minus manuum*]

Videtur, tollendam esse hanc particulam *minus*, quæ sensui officit. Sic itaque argumentatur Cicero; cum constet Græcam linguam magis patere quam Latinam, nostraque arma factaque pervagata sint universum orbem, optare debemus, quo manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam, famamque penetrare. Hoc eximie præstare potest Græcus sermo; Latinus minime. Quare fovendus est omnique honore afficiendus Licinius, qui ea lingua poemata scribit, ac fortia Romanorum facta celebrat.

^p *Secum habuisse dicitur*] Probat quanto in honore apud magnos viros poetæ fuerint, exemplo Alexandri Magni, qui licet habnerit secum mul-

Atque is^q tamen, cum in Sigeo ad Achillis tumulum astitisset, ‘O fortunate,’ inquit, ‘adolescens,^r qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris!’¹⁴ Et vere: nam, nisi Ilias illa^s extitisset; idem tumulus, qui corpus ejus¹⁵ contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus,^t qui cum virtute fortunam adæquavit,¹⁶ nonne Theophanem Mitylenæum,^u scriptorem¹⁷ rerum suarum, in concione militum civitate donavit? et nostri illi fortes viri, sed rustici ac milites,^x dulcedine quadam gloriæ¹⁸ commoti, quasi participes ejusdem¹⁹ laudis, magno illud clamore approbaverunt? 25. Itaque, credo,^y si civis Romanus Ar-

14 H χ ψ 2. Pith. Zuicav. *inveneras*. Mox, H ε χ, Barb. 1. 2. Mss. Gruteri, Ven. 1480. *nisi illi ars illa exst.* C *nisi illi ars illa astitisset*: S ψ 2. Ven. 1483. *nisi illi ars exst.* Erf. *nisi ars illa exst.* Crat. *nisi illi ars exst. illa.* Muretus coniecit *nisi Ilias exst. illa*, ut Maunt. et Lamb. dederunt.—15 Zuicav. omit- tit *ejus*.—16 In ε *æquavit*.—17 C H S χ *Mitylenum*, et ε cum Zuicav. *scrip- tionem*. Mox, pro *militum* Pith. *mylicum*; al., teste Grævio, *ylgium*. Tum C

NOTÆ

tos poëtas, et impolitos quidem, ta- men eorum scriptis ita delectabatur, ut eos muneribus cumulare: unde Horatius de eo cavit, ‘Gratus Alex- andro regi magno fuit ille Chærilus, iucltis qui versibus, et male natis, Rettulit acceptos, regale numisma, Philippos.’

^q *Atque is*] Alexander Magnus gra- tulatus fuit Achilli felicitatem suam, cum ad Sigeo, promontorium Tro- jæ, venisset, ubi dicitur fuisse illius sepulcrum.

^r *O fortunate adolescens*] Duabus de causis quidem felix fuit: 1. prop- ter virtutem suam egregiam; 2. quod virtutem illam egregiam Homerus prædicavit, cujus beneficio apud pos- teros perpetua futura est, ut sequen- tia verba indicant.

^s *Ilias illa*] Ilias opus Homeri no- bilissimum fuit, ab eo dicta, quod bellum contineat apud Ilium, quod inter Græcos gestum est et Trojanos

ob raptam Helenam.

^t *Noster hic Magnus*] Probat ab exemplo Pompeii Magni, qui, cum in Hispaniam ad periculosissimum bel- lum proficisceretur, lege lata a L. Gellio Publicola, et Cn. Cornelio Lentulo, potestatem obtinuit donan- di civitate, qui bene se strenueque gessissent in bello.

^u *Theophanem Mitylenæum*] Theo- phanes ille fuit historicus et poëta, qui res gestas a Pompeio versibus celebravit, a quo communi militum consensu jus civitatis obtinuit.

^x *Sed rustici ac milites*] Ex Catone, in libro de Re Rustica, ex agricolis viri fortissimi et strenuissimi milites fiunt, ntpote qui magis quam urbani laboribus tolerandis assueti sunt.

^y *Itaque, credo*] Ironia: si enim Archias donatus non fuisset civitate, id facile beneficium ab aliquo impe- ratore, Metello nempe obtinisset, cui familiaris fuit; vel a Sulla, qui

chias legibus ²⁰ non esset, ut ab aliquo imperatore civitate ¹ donaretur, perficere non potuit. Sulla, cum Hispanos et Gallos donaret; ² credo, ² hunc petentem repudiasset: quem nos in concione vidimus, cum ei ³ libellum malus poëta de populo ⁴ subjecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, ⁵ statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, ⁶ jubere ⁴ ei præmium tribui sub ea conditione, ne quid postea scriberet. Qui sedulitatem ⁵ mali poëtæ duxerit ⁵ aliquo tamen præmio dignam, hujus ⁶ ingenium et virtutem in scribendo ⁷ et copiam non expectisset? 26. Quid? a Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos ⁸ donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui præsertim ^c usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis ^d poëtis, pingue

¹⁰ *Vulgaris.*

² *Diligentiam.*

////////

civitatem.—18 C *gloria.*—19 Zuicav. *ejus.*—20 In ψ deest *legibus.* Zuicav. omittit præpositionem ante *aliquo.*—1 C *civitati.* Mox, Ern. conjectit *perf. non potuisset.* Post Sulla S addit *vero.*—2 Schutz. e suspicione delevit *credo.* Tum, in C *repudiasset.*—3 Pro *cum ei* in Zuicav. et Ven. 1480. *cui cum.* Tollerius e conjectura Golielmii delevit *malus.*—4 S, Ambrosian. Ven. 1480. et 1483. *jussit.* Pro *ei C enim*, et pro *sub H* et Ambrosian. *sed.*—5 ϵ *duxerunt.* In H deest *præmio.*—6 H S T ϵ χ ψ 2. Pith. Barb. 2. Ven. 1483. Grut. *cujus.*—7 C *virtus scrib.* Mox, H *copia*, et C *appetitisset*; H χ *exetitisset*; ϵ *expetissent.* Tum, H et S *Quod.* Pro præpositione a ψ 2. habet *nisi.* In C legitur, *Quid? a Q. Metello, familiarissimo Pio filio.*—8 ψ 2. *civitates multas.*—

NOTÆ

etiam in malos poëtas liberalis fuit.

² *Hispanos et Gallos donaret*] Probat exemplo Sullæ, qui cum milites Gallos et Hispanos, quorum erat usus in bellis opera, civitate donavit, haud dubie Archiam civitate donavisset, si hanc ab illo gratiam Archias petivisset; quod confirmat exemplo mali poëtæ, &c.

⁵ *Alternis versibus longiusculis*] Id est, hexametris et pentametris, vel illis versibus quales ab Horatio plurimi scripti sunt.

⁶ *Quas tunc vendebat*] Dedit illi ex

bonis civium Rom. quæ sub hasta vendebat in foro, quod Marii partibus studuissent: id invidiose contra Sullam dicit.

^c *Qui præsertim*] Probat Archiam potuisse obtinere civitatem a Metello, qui cum summa landis cupiditate flagraret, incultos poëtas ad res suas celebrandas assumsit.

^d *Cordubæ natis*] Corduba urbs in Hispania Bætica, in qua nati sunt plures eruditione viri clarissimi, inter quos potissimum duo Senecæ et Lucanus commendantur.

quiddam⁹ sonantibus atque peregrinum,^e tamen aures suas dederet.⁹ XI. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest,¹⁰ sed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis studio;¹¹ et optimus quisque maxime gloria ducitur. [p. 191.] Ipsi illi¹² philosophi, etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt,¹³ nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo¹⁴ prædicationem nobilitatemque despiciunt, prædicari de se, ac nominari volunt. 27. Decimus¹⁵ quidem Brutus,^f summus ille¹⁶ vir et imperator, Attii,¹⁷ g amicitissimi sui, carminibus templorum ac monumentorum¹⁸ aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis,¹⁹ Ennio comite, bellavit, Fulvius,²⁰ h non dubitavit Martis^z manubiasⁱ Musis consecrare. Quare,

⁹ Accommodaret.

^z Belli.

////////

9 C et ψ 2. *quidem*: Zuicav. *quoddam*. Dein, χ *somniantibus*. Pro tamen in C *haberi*. Postea C *dederit*: H *deberet*.

CAP. XI. 10 ψ 2. *Neque enim hoc obscurandum, quod dissimulari non pot.* In Zuicav. *deest hoc*.—11 Zuicav. *studio laudis*.—12 Junt. et Schutz. *omittunt illi*. Mox, *etiam in illis libellis* Mss. pauci, Ven. 1483. Lamb. Græv. *etiam illis in libellis* Junt. *etiam in his libris* Ammian. Marcell. xxii. 7. *Ceteri etiam illis libellis*.—13 H *inscribunt*. Mox, C et H *scribunt*.—14 Pro in quo Weiske ex Ammian. Marcell. *recepit quod*. Mox, *pro despiciunt* ψ 2. *disputant*. Lamb. *omisit præpositionem ante se*. Tum, *et nom. C: ac se nom.* ex Ammian. Marcell. *recepit Weiske*.—15 C S et 5 *Decius*.—16 C H 5 ψ et Zuicav. *omittunt ille*.—17 Al. *Accii*.—18 5 *munimentorum*.—19 C

NOTÆ

^e *Pingue quiddam sonantibus atque peregrinum*] Imperitiam illorum poetarum carpit, quorum stylus indoctus et, ut vulgo dicitur, pingui Minerva elaboratus, neque Latinus satis est, quia in eo peregrina quædam vocum expressio reperitur, quæ Romanæ linguæ puritatem non sapit. Certe in iis supra memoratis auctoribus quidam stylus est turgidus et inflatus, quem facile hinc est observare a temporibus Ciceronis ad a-tatem usque Senecarum et Lucani in Cordubensibus viginisse.

^f *D. Brutus*] D. Brutus consul fuit cum Scipione A. U. C. 616. et in His-

paniam cum imperio profectus sexaginta Gallæciorum millia oppressit: unde Gallæcius dictus est. Vide Patereculum et Strabonem.

^g *Attii*] Attius, sive Accius, scriptor tragædiarum fuit, cujus meminit Horatius Sat. i. 10. 'Nil comis tragici mutat Lucilius Acci?'

^h *Bellavit, Fulvius*] Cum Fulvius Nobilior bellum illaturn in Ætoliam profectus est, duxit secum Ennium: quod, auctore Cicerone Tusc. Q. i. 1. a Catone Fulvio tanquam probum objectum est.

ⁱ *Manubias*] De his dictum est lib. i. in Verr. § 154. not.

in qua urbe^k imperatores prope armati poëtarum nomen et Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati^l iudices a Musarum honore et a poëtarum salute abhorrere.

28. Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, iudices, indicabo; et de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor.² Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute³ hujus urbis¹ atque imperii, et pro vita civium, proque universa republica gessimus, attigit⁴ hic versibus atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res et jucunda⁵ visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam⁶ enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis et gloriæ: qua quidem detracta, iudices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, et tam brevi,⁷ tantis nos in⁸ laboribus exerceamus?^a 29. Certe, si nihil animus præsentiret in posterum,^m et, si, quibus re-

^a *Fatigemus.*

//////////

cum illis Æt.—20 *Zuicav. afulvius.*—1 *Pro togati* χ *locati*; ε *locari*; ψ 2. *totati.* Mox, pro honore et ε et *Zuicav. amore.* In *Zuicav.* etiam est ac pro et, atque a ante *poët.* omittitur.—2 ψ 2. *confiteor.* Mox, pro nos in H non. Postea, ψ 2. *vobiscum*—3 ε *in salute.* Tum, *hujus æque imperii* Mss. multi, Ven. 1483. Junt. *hujus imperii* Steph. In Erf. Franc. 1. Pith. Dresd. deest urbis. Gruter. conjecit legend. *pro sal. hujus urbis hujusque imp.* prob. Grævio. Ante *civium* *Zuicav.* addit *omnium.*—4 ψ 2. *attinet.*—5 C *jucunda.* Mox, ψ 2. *proficiendum*: multi Mss., teste Grævio, *conficiendum.* Tum, *adhortatus sum* Erf. *hortatus fui* Barb. *hortavi* C ε ψ 2. Pith. Franc. 2. *Zuicav.* et ed. Wald. *adhortavi* Mss. nonnulli Gruteri: *adoravi* Ambrosian.—6 S ε et ψ 2. *Nulla.* In ψ 1. deest *aliam.*—7 ψ 2. *brevis.*—8 Lamb. delevit præpositio-

NOTE

^k *Quare, in qua urbe, &c.]* Conclusio a majore sic profertur. Cum imperatores, bellicis laboribus impediti, poëtas ita coluerint, ut eorum alii templorum ac monumentorum suorum aditus carminibus exornarint, alii secum comites duxerint, ac Musis belli manubias consecrarint; nos certe, qui togati sumus, et in otio cum dignitate vivimus, et ad hæc studia excolenda, et ad honorandos poëtas, eo-que conservandos invita-

mur. Certe Brutus monumenta sua Attii carminibus exornavit: Ennium Fulvius voluit habere comitem.

^l *Pro salute hujus urbis]* Cicero fatetur eodem desiderio laudis se teneri, quo alii, qui poëtas secum habuerunt; adeoque exhortatum fuisse Archiam, ut, quod opus de se propter conjunctionem extinctam inchoaverat, perficeret.

^m *Animus præsentiret in posterum]* Docet quod nisi animus immortalem

gionibus^b vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas;^c nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur,^d neque toties de vita ipsa dimicaret.^e Nunc^f insidet quædam^g in optimo quoque virtus, quæ noctes et dies animum gloriæ stimulis^h concitat, atque admonet,ⁱ non cum vitæ tempore esse dimittendam^j commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam.^k XII. 30. An vero tam parvi animi^l videamur^m esse omnes, qui in republica, atque in his vitæ periculis laboribusque versamur, ut, cum usque ad extremum spatium,ⁿ nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus,^o nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An, cum^p statuas et imagines,^q non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerint,^r consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum^s effigiem non multo malle debemus, summis in-

^b Terminis.^c Et interiret cum corpore.^d Sed.^e Cupiditate.^f Nunquam tranquille et otiose vixerimus.

nem ante laboribus, quæ abest a Barb. 1. 2.—9 H quis his reg. Paulo post, pro est in H legitur iste.—10 Barb. 1. et Ven. 1480. *cogitatus term. suos.* In C *terminarent*; H *χ determinaret.* Tum Lamb. *neque tantis.*—11 Pith. *agere-tur.* Dein, C H S *nec toties.* In Zuiccav. *de ipsa vita.*—12 In C deest *quædam.* Mox, Zuiccav. Junt. Steph. *noctes ac dies.*—13 C *admovent.*—14 Lamb. e Mss. dedit *dimictendam*, prob. Orell. qui locum esse corruptum notavit. Schutzius e conj. recepit *commetiendam.* Vid. Nott. Varr.—15 *æquan-dam.*

CAP. XII. 16 H *videatur*; *ψ 2. videantur.*—17 Zuiccav. *ad extr. spiritum,* et mox *otiosum spatium.* Paulo post, *χ arbitraremur.*—18 In C *ψ 2.* Zuiccav. Barb. 1. deest *cum.* Schræter. e conjectura Ilgenii dedit *at cum.*—19 *Reli-querunt* *χ χ,* Zuiccav. et edd. ante Lamb.—20 C *virt. vestrarum.* Pro non

NOTÆ

se futurum præsentiret, non tot se laboribus et curis torqueret.

^a *De vita ipsa dimicaret*] Dimicare de vita animus, qui immortalis est, non potest; quare per animum, ipsum hominem intelligit.

^o *Tam parvi animi*] Parvi est animi, cum sciamus omnia esse interitura, hoc parvum vitæ spatium assiduis

laboribus et periculis conterere.

^p *An cum statuas et imagines*] Ostendit, si statuas homines ambiant, quæ vetustate collabuntur, optare potius debere consiliorum suorum et virtutum imagines, quæ per poëtas ad perpetuam nominis gloriam exprimuntur.

geniis expressam et politam? Ego vero omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me^q ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc vero sive¹ a meo sensu^r post mortem abfutura est, sive (ut sapientissimi homines^s putaverunt) ad aliquam animi mei partem^t pertinebit;² nunc quidem certe cogitatione quadam^u speque delector.

31. Quare conservate,³ iudices, hominem pudore eo, quem amicorum^x videtis⁴ comprobari tum dignitate, tum etiam vetustate;⁵ ingenio autem tanto, quantum⁵ id convenit existimari, quod summorum hominum^z ingeniis expe-

omnes Mss. et edd. ante Lamb. cum Grut. Græv. Oliv. Lall. Weiske, et Schræter. habent *nonne*. Paulo post, Lamb. legi voluit *a summis ing.*—1 In ψ 2. et Pith. deest *sive*. Pro *meo* Pith. habet *me*.—2 C 5, Franc. 1. Pith. Dresd. Barb. 1. 2. et edd. pleræque ante Lamb. *abfutura sunt . . . pertinebunt*. In S quoque *pertinebunt*. Vocem *animi* auctoritate Ms. Ursini et minus Paris. delevit Lalleu. quem Beck. et Schutz. secuti sunt. Orell. uncis inclusit.—3 ψ 2. *scrute*.—4 Pith. Dresd. Junt. Crat. Grut. amic. *studiis vid.* Mox, 5, Ern. Beck. Schutz. Schræter. et Orell. *vetustate*, ut volebant Moretus, Villioma-rus, Tollius, et Heumanus. Ceteri *venustate*. Vid. Nott. Varr.—5 C H S

NOTÆ

^q *Spargere me*] Metaphora sumpta ab agricolis, qui semina spargunt, ut metant.

^r *Sive a meo sensu*] Videtur hic dubitare Cicero de animorum immortalitate, atque sive animo suo extincto penitus non sentiat, sive senserit post mortem, se res præclaras gessisse, se tamen nunc recordatione earum consolari.

^s *Sapientissimi homines*] Pythagoras, Socrates, atque omnes Magnæ Græciæ sapientes animos hominum divinos esse senserunt, iisque, cum ex corpore abiissent, optimis quibusque patere aditum ad cælum.

^t *Ad aliquam animi mei partem*] Partes esse varias animorum crediderunt quidam e veteribus illis, quarum aliæ alia multa in æternitate contemplabantur, aliæ respiciebant quæ præclare quondam in hac vitæ mortali-

tate gesserant. Plato vero ait tres animæ partes esse; unam, qua homo discit; alteram, qua irascitur; tertiam, qua voluptatum cupiditate ducitur: duas illas posteriores cum corpore perire; primam, in qua ratio inest, remanere cum animo.

^u *Cogitatione quadam, &c.*] Dum cogitat animum suum esse immortalem, sperat futurum, ut post mortem sentiens quæ præclare gessit, eorum recordatione consolationem aliquam percepturus sit Cicero.

^x *Amicorum*] Maximos, et auctoritate præstantes, quales sunt Luculli, Metelli, amicos habuit Archias.

⁵ *Vetustate* [*venustate*] Laudat Archiam a venustate posse eos, et ingenio, quo probari a viris maximis, et expeti potuit.

^z *Summorum hominum*] Maximo vir ingenio Archias habendus est, quod

titum⁶ esse videatis; causa vero ejusmodi,⁷ quæ beneficio legis,^a auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur.⁸ Quæ cum ita sint; petimus a vobis, judices, si qua non modo humana,^b verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse; ut eum, qui vos, qui vestros⁹ imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit; qui etiam his recentibus¹⁰ nostris, vestrisque domesticis periculis^c æternum se testimonium laudum¹¹ daturum esse profitetur; quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti atque dicti;¹² sic in vestram accipiat fidem,^d ut humanitate vestra levatus potius, quam acerbitate violatus^d esse videatur. 32. Quæ de causa, pro mea consuetudine, breviter simpliciterque¹³ dixi, judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine,¹⁴ et de hominis ingenio, et communi-

§ Tutelam.

§ χ ψ 2. Zuiccav. Ven. 1483. Junt. Crat. quanto. Tum, C et ε æstimari.—6 Lamb. a summ. hom. ing. et ε expeditum.—7 Ed. Vict. ejuscemodi.—S C probetur. Mox, S ita sunt.—9 ψ 2. ut eum, quos qui nostros.—10 Zuiccav. qui et his: atque ε decentibus. In ψ 2. deest nostris. Dein, H et χ omittunt domesticis. In S legitur vestris domesticisque.—11 H ψ 2. Dresd. et margo Crat. laudis. Porro, ε daturus. Pro quique C H S ε χ, Barb. 1. 2. Zuiccav. Erf. Franc. 2. Dresd. Mss. Gruteri et edd. vett. cum Weiske habent isque: ψ 2. is qui. Lambinus conjecit quique eo hominum numero est, aut quique eorum numero est.—12 C H S ψ 2. Zuiccav. Barb. 1. 2. cum Grævio hab. itaque dicti. Pro sic χ si. Præterea, nonnulli recipiat fidem, teste Lambino.—13 Pro consuetudine ε necessitudine, et pro simpliciterque ψ 1. suppliciterque.—14 In C H S ε χ ψ 2. Erf. Barb. 1. 2. Pall. Mss. Gulielmii, Ven. 1483. Crat. Stepl. quæ fir-

NOTÆ

Mariis, Lucullis, Metellis his tantis viris placere potuit.

^a Beneficio legis] Probat valere illius causam tum a beneficio legis quæ a Silvano et Carbone lata est; tum auctoritate municipii Heracleensis; tum testimonio Luculli, qui non opinari se, sed scire, &c. dicit; tum Metelli tabulis, apud quem professus est.

^b Si qua non modo humana, &c.] Affirmative hæc particula si ponitur: adeo ut sit ille sensus, quandoquidem Archias vestros imperatores, &c.

semper ornavit, dignus est qui vobis non modo ab hominibus, sed ab ipsis Diis commendetur.

^c His recentibus periculis] Pericula illa sunt quibus a Catilina respub. exposita fuit.

^d Violatus] Violari acerbo aliquo judicio non debet Archias, quia sanctum est nomen poëtæ.

^e Non fori neque judiciali consuetudine] Cicero postulaverat a iudicibus, ut novo quodam et inusitato dicendi genere sibi fas esset uti in defensione Archiæ.

ter^f de ipsius¹⁵ studio locutus sum, ea, iudices, a vobis spero esse¹⁶ in bonam partem accepta; ab eo, qui iudicium exercet,^g certo scio.¹⁷

me (Barb. 2. *firma*) *a me judicialique cons.* et sic ed. pr. nisi quod *judiciali*. Franc. 1. et alii, teste Grævio, *quæ firmæ a me judiciali cons.* Dresd. *quæ non fori judicialique cons.* Pith. *quæ firmo a me judicialique sermone*: Zuiccav. *quæ sermone a me jud.* Hinc Garaton. colligit locum esse mendosum, et a Cicerone fortasse scriptum *quæ a foro alieno judicialique cons.* Schræter. legi mavult *quæ sermone alieno a re judicialique cons.* Ceteri ut Ern. Dein, Lamb. et proprie de hom. ing.—15 Zuiccav. *ipso*. Lamb. coniecit *de meo atque ipsius studio*.—16 In ψ 2. deest *esse*.—17 Ern. e conjectura, cum Beck. Schutz. et Orell. *certo scio*. Ceteri *certe scio*.

NOTÆ

^f *Communitèr*] Tractavit locum ercebat illud iudicium, de cuius nomine nihil reperitur.

^g *Qui iudicium exercet*] Prætor ex-

M. TULLII CICERONIS
AD QUIRITES
P O S T R E D I T U M
ORATIO XXVII.

ARGUMENTUM.

P. Lentulo et Q. Metello coss. cum, agente Lentulo, deprecante Cn. Pompeio, ab exilio revocatus esset Cicero, in quo sedecim menses fuerat; populo in hac oratione gratias egit. Omnis ergo oratio versatur in demonstranda beneficii sibi tributi magnitudine; quod hæc ipsa est grati animi significatio, cum, quantum sit beneficium, intelligere nos ostendimus, et facilius fidem facimus, gratum nobis beneficium esse. Hæc demonstratio duas partes habet: prima comparat hunc præsentem statum suum, quem populo debebat, cum superiori, illumque huic longe præfert, quanquam et illum amplissimum fuisse fatetur: altera autem restitutionem suam comparat cum restitutione aliorum consularium, P. Popilli, Q. Metelli Numidici, et C. Marii, seque multo honorificentius esse restitutum ostendit; cum illi, deprecantibus propinquis multis, rogantibus tribunis tantum, restituti sint; ipse autem, nemine præter fratrem supplicante, SCto et lege, totius Italiæ consensione, incredibili bonorum omnium studio, agente Lentulo, deprecante Pompeio, revocatus sit. In conclusione populo suam fidem, pietatem, omniaque pollicetur, quæ ab homine grato in populum et rempublicam proficisci possint.

I. 1. [*Ed. Ald. p. 198.*] QUOD precatus ¹ a Jove ^a Optimo

In Barb. 2. hæc Oratio sic inscribitur, *M. Tullii pro se ipso gratulatoria de restitutione in patriam incipit.* Huic Orationi Erf. Franc. 1. Lall. Wolff. et Beck. anteposuerunt Orationem in Senatu. Vid. Nott. Varr.

Maximo,^b ceterisque Diis immortalibus, sum, Quirites,^c eo tempore, cum me fortunasque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaque devovi,^d ut,² si meas rationes^a unquam vestrae saluti anteposuissem, sempiternam poenam sustinerem, mea voluntate³ susceptam: sin et ea, quae ante gesseram, conservandae civitatis causa^e gessissem, et illam miseram profectionem^f vestrae salutis gratia^g suscepissem; ut, quod odium scelerati homines^h et audaces in rempublicam⁵ et in omnes bonos conceptum jamdiuⁱ continerent,⁶ id in me uno potius, quam in optimo quoque, et in universa republica deficeret:⁷ hoc si animo in vos

^a *Utilitates.*

////////

CAP. I. 1 Post *precatus* H addit *sum*.—2 ψ 1. *ut vel.* Mox, C *nunquam*.—3 Ms. Ursini *in ea vol.*, ipso prob. Mox, χ *sin ea*, ommissa copula; et Franc. 1. *quae gesseram ante*.—4 Pro *gratia* in χ *causa*.—5 C *ac audaces in rep.*—6 H et S *contineret*.—7 Junt. Nang. Cam. Manut. Oliv. Lall. *id in me unum potius, quam in optimum quemque, et in universam rem publicam deflecterent*; et sic Ox-

NOTÆ

^a A *Jove*] Jupiter hic Cretensis fuit, Saturni filius, cujus sepulcrum in illa insula ostendebatur, ut ait ipse Cic. de Nat. D. I. III. Loquitur in sensu populi, qui hunc summum rerum omnium Deum et patrem venerabatur: alia enim longe mens ejus est, ut patet ex lib. II. de Nat. D. ubi ait, 'esse præstantem aliquam æternamque naturam, et eam suscipiendam admirandamque hominum generi:' et alibi passim.

^b *Optimo Maximo*] Jupiter optimus est propter multa a se hominum generi, et pop. Rom. collata beneficia; maximus vero propter vim et potestatem.

^c *Quirites*] Vide orat. pro Lege Manil. ubi de iis fuse § 1. not.

^d *Devovi*] Verbum istud 'devoveo' de iis dicitur, qui se periculis obiciunt ut alios servent. Cum enim videret Cicero P. Clodii concionibus seditiosis, et corruptis ab eodem consulibus Pisone et Gabinio, inflam-

mari contra se populum, comparari gladiatores, proditum se a Pompeio; aliunde vero bonos omnes, totum senatum, et equestrem ordinem ei summo opere favere; maluit urbe cedere, quam bonorum vitam gladiatorum armis et multitudinis furori objicere.

^e *Conservandae civitatis causa*] Conservavit Cicero civitatem, cum oppressit cum vitæ periculo Catilinæ conjurationem.

^f *Miseram profectionem*] Exilium suum significat, quod sponte suscepit.

^g *Vestrae salutis gratia*] Timebat videlicet ne qua seditio in civitate, et bellum civile in repub. excitaretur, si remaneret.

^h *Scelerati homines*] Per sceleratos homines, Clodium, et, qui ab ejus stabant partibus, alios intelligit.

ⁱ *Conceptum jamdiu*] A tempore quo Catilinæ conjurationem oppressit Cicero, multorum in se odium concitavit.

liberosque⁸ vestros fuisset, ut aliquando vos, patres conscriptos,⁹^k Italiamque universam, memoria mei, misericordia,¹⁰ desideriumque teneret; ejus devotionis me esse convictum¹¹ iudicio Deorum^m immortalium, testimonio senatus,ⁿ consensu Italiæ, confessione inimicorum,^o beneficio divino immortalique vestro,¹² maxime lætor, Quirites. 2. Etsi¹³ homini nihil est magis optandum, quam prospera, æquabilis,¹⁴ perpetuaque fortuna,^p secundo vitæ sine ulla offensione cursu;¹⁵ tamen, si mihi¹⁶ tranquilla et placata omnia fuissent; incredibili quadam, et pæne divina, qua nunc, vestro beneficio, fruor, lætitiæ voluptate caru-

////////

onn. edd. qui hanc afferunt lectionis varietatem: pro uno χ imo; tum in eodem optimo quoque; pro verbis in universam rempublicam C H S χ in universa civitate, T (ut Franc. 1. Barb. 1. 2. Ven. 1480.) universa civitate sine præpositione in. Civitate quoque legitur in duobus Mss. Gruteri. Pro deficeret ψ , Franc. 1. et al. habent deflecterent; T differrent; ed. 1472. deferrent; Mss. ap. Hotom. deficerent; Manut. defigerent, ut Hotomann. et Lamb. conjecerunt. Gesnerus correxit deserviret; Heumann. ejicerent.—8 C et Dresd. liberos sine copula. In C χ deest vestros.—9 Pro patres conscr. H populumque R. T ψ , Franc. 1. Barb. 1. 2. Ven. 1480. 1483. Hervag. Naug. patresque conscriptos; χ patres conscripti.—10 C H ψ misericordique. C desiderium sine copula.—11 C H χ conjunctum.—12 C mortali que nostro: χ mortali que vestro. In Franc. 1. deest Quirites.—13 Edd. vett. cum Beck. Et si. Hotomann. mavult Etsi enim. In Barb. 1. Ut si nullum est bonum magis opt. Lamb. Et si nihil est hom. opt.—14 χ equabilique.—15 Lamb. e Ms. dedit secundus . . . cursus, ut etiam est in H χ . Porro, T χ secundæ vitæ. Postea, C ulla omittit. In T nullo modo offensionis.—16 Si mihi in T deest. In C tantum mihi omittitur. Mox,

NOTÆ

^k *Patres conscriptos*] Cum senatus frequens aderat, senatores patrum conscriptorum nomine appellabantur, vel propter senectutem, vel propter curam quam reipub. suscipere debebant.

^l *Esse convictum*] Convictus sen reus devotionis dicitur, qui voto se aliquo obstrinxit. Sic Virgil. Æn. v. 'Candentem in littore taurum Constituam ante aras, voti reus.'

^m *Judicio Deorum*] Refert ad Deos, quod frustra reclamantibus tot inimicis, revocatus sit in patriam.

ⁿ *Testimonio senatus*] Senatus frequens decrevit de Ciceronis reditu,

dissentiente nullo; immo frustra Clodio resistente, placuit senatui, nihil in repub. decernere, nulla de re agere, nisi Cicero ab exilio revocaretur. Vide orat. pro Sext.

^o *Confessione inimicorum*] Forte designat Pompeium, quem pœnituit Cicronem turpiter deseruisse, quem semper habuerat et defensorem, et virtutum landatorem: nam de illius reditu, ut scribit Plutarchus, amicorum suorum opera adjutus, agere cœpit.

^p *Æquabilis fortuna*] Æquabilis fortuna dicitur, quæ florens est semper et beata.

issem. Quid dulcius hominum generi a natura datum est, quam sui cuique liberi? mihi¹⁷ vero et propter indulgentiam meam, et propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea cariores: tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. 3. Nihil cuiquam fuit unquam¹⁸ iucundius, quam mihi meus frater: non tam id sentiebam, cum¹⁹ fruebar, quam tunc, cum carebam; et posteaquam vos me illi, et mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquæ meæ fortunæ²⁰ recuperatæ, plus mihi nunc voluptatis afferunt, quam tunc incolumes¹ afferebant. Amicitia, consuetudines, vicinitates, clientela,² ludi³ denique, et dies festi, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo. 4. Jam vero honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quam mihi semper clarissima² visa sunt, tamen ea nunc renovata, illustriora videntur, quam si obscurata non essent. Ipsa autem³ patria, Dii immortales! dici vix po-

C fuisset.—17 Pro mihi in H modo. C caret copula ante propter. Pro indulgentiam C intelligentiam. Tum idem et vero et propter excellens. In T, Barb. 2. et Ven. 1483. pro excell. est ingens. Paulo post, in C deest sunt.—18 Unquam non est in χ.—19 Pro cum χ dum. Pro verbis nontum . . . carebam; et in C legitur (nescio cur Wolff. dicat correctorem in marg. scripsisse), Et incredibile est, quantam animo voluptatem perceperim. Et in Ven. 1480. hoc reperit Garaton. additamentum, sed postea, quam vos me illi, et mihi eum redd., incredibile est, quantam animo voluptatem perceperim. Atque hoc ei non contemnendum videtur. Beck. Pro eum H habet illum.—20 Lambinus coniecit legendum, reliquæ mearum fortunarum. Dein, C sunt recuperatæ: H recuperare.—1 Incolumitatis C H S T χ, Barb. 1. 2. Pall. et alii Mss. ap. Grut. et Græv. atque Ven. 1480. 1483. cum Beck. et Orell. incolumitates Mss. pauci, Grut. et Verburg. incolumi Junt. Ascens. Crat. Nang. Manut. Lamb. Græv. Oliv. Lall. et Weiske: incolumitate Ms. Lambini, qui legi mavult incolumi totæ, vel incolumes totæ, vel incolumitas, vel incolumitas ipsa. Hotomannus coniecit incolumes incolumi, ant etiam tantum incolumes, quod Ern. et Schutz. dederunt. In Barb. 1. legitur, plus voluptatis afferunt mihi nunc, quam incolumitatis afferebant.—2 χ carissima.—3 Autem et mox vix in Dresd. deest. Pro autem in C est hujus; in H ψ enim. Henmannus verba dici vix potest deleri

NOTÆ

¹ Clientelæ] Clientelarum nomine, et clientum multitudo, et eorundem in patronos officium intelligitur. Clientes omni officiorum genere patronos, patroni vero clientes omni pa-

trociniarum genere prosequabantur.

³ Ludi] Ludis civitatis principes intererant; quos tamen neglexisse sæpius dicit, ut scribendis orationibus, vel studiis aliis vacaret.

test, quid caritatis, quid voluptatis habeat!⁴ quæ species Italiæ! quæ celebritas oppidorum!⁶ quæ forma regionum! qui agri! quæ fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ humanitas civium! quæ reipublicæ dignitas! quæ vestra⁵ majestas! Quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis. Sed tanquam bona⁶ valetudo jucundior est eis,⁷ qui e gravi morbo recreati sunt, quam qui nunquam ægro corpore fuerunt; sic ea omnia⁸ desiderata magis, quam assidue percepta, delectant. II. 5. Quorsum igitur hæc disputo?⁹ quorsum? ut intelligere possitis, neminem unquam tanta eloquentia fuisse, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem¹⁰ multitudinemque beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, et liberos¹¹ nostros contulistis, non modo augere, aut ornare oratione,¹² sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus (id quod necesse erat) parvus¹³ sum procreatus: a vobis natus sum consularis.⁸ Illi mihi fratrem, incognitum, qualis futurus esset, dederunt: [p. 199.] vos spectatum¹⁴ et incredibili pietate cognitum¹ reddidistis. Rempublicam

⁶ *Frequentia civium.*

////////

vult.—4 χ , Lamb. 1566. Ern. Beck. Weiske, Schutz. et Orell. *habet*, ut in marg. ed. Gothofred. conjectum. In Mss. ut Gnelf., teste Ern., est *ht* vel *hbt*. Ceteri *habent*. Pro species in C et χ spes.—5 Henmann. pronom. *restra* ante *majestas* deleri vult.—6 *Sed sicut tanquam bona* C H S T, Barb. 1. 2. et ed. 1472. *Sed sic tanquam bona* χ : *Sed sic bona* Franc. 1. *Sic tanquam bona* Erf. *Sed sicut bona* edidit Græv.—7 *Pro eis* C et H his. Post qui Cet Dresd. addunt *diu*. In C quoque deest præpositio ante *gravi*.—8 *H sic hæc omnia*.

CAP. II. 9 Nonnullæ edd. vett. *disputatio*. In Dresd. et Barb. 1. desunt verba *Quorsum igitur hæc disp.* Mox, C et Dresd. *possimus*, suprascr. in C *potestis*. Tum, *tantæ eloquentiæ* C T, Gnelf. Franc. Dresd. Barb. 1. 2. ed. 1472. et Wald. prob. Grævio.—10 C H S χ , Barb. 1. 2. Ven. 1483. *vestram magn.* et paulo post, pro *quæ* H χ , Barb. 1. et Ven. 1483. habent *quam*.—11 Nonnullæ edd. vett. cum Henmanno *liberosque*.—12 *Oratione* in C T et Dresd. omittitur. Grævius mavult hoc vocab. reponi post *consequi*. Tum, C *sed nec quidem enim*. et χ *consequi posset*.—13 *Pro parvus* Græv. conjecit *magnus*, Henmann. *longus*, et Weiske *Arpinus* legend.—14 *C vos et spect.*—15 In eodem Ms. deest *pane*. Ern. scribi jussit *amissa esset aut erat*: unde Schutz.

NOTE

* *Natus sum consularis*] Consulatum habuit a populo; et ab exilio revocatus, quasi novam vitam accepit.

¹ *Cognitum*] Cognovit Cicero exul,

quanto eum amore Q. frater prosequeretur: toto enim illo tempore, in urbe et foro pro reditu illius populo supplicavit: immo vero, cum decre-

illis accepi temporibus^u eam, quæ pæne¹⁵ amissa est:^x a vobis jam¹⁶ recuperavi, quam aliquando omnes unius opera¹⁷ servatam judicaverunt. Diis immortales mihi liberos dederunt:¹⁸ vos reddidistis. Multa præterea a Diis immortalibus optata¹⁹ consecuti sumus: nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus.^y Vestros denique honores, quos eramus gradatim^z singulos assecuti, nunc a vobis universos habemus; ut, quantum antea parentibus, quantum Diis immortalibus, quantum²⁰ vobismetipsis, tantum hoc tempore¹ uni populo Romano debeamus.

6. Nam, cum in ipso beneficio² vestro tanta magnitudo

////////

dedit amissa esset.—16 Jam tacite dedit Gruter. quem Græv. Oliv. Ern. Lall. Weiske, et Schütz. secuti sunt. Ceteri *cam*.—17 Ope Dresd. opere T, Franc. 1. Erf. Barb. 2. ed. 1472. Ven. 1480. et Græv. *Meu un. opera* maluerunt Hotomannus et Heumann.—18 Lamb. *liberos mihi dcd.*—19 In χ deest *optata*. Mox, pro *fuisset* Lamb. coniecit *affuisset* vel *favisse* legend. Dein, quidam ap. Lamb. *omn. donis ac muneribus*. Porro, *careremus* H S, Erf. Mss. Lamb. Ven. 1483. Lamb. et Beek. *carueramus* ψ et Orell. In Pall. partim *careremus*, partim *caruerimus*, quod est in Ms. Vict. Ceteri *caruissemus*. Pro *Vestros* χ *Nostros*.—20 Pro *quantum . . . quantum . . . quantum*, tribus locis χ habet *qui tum*. In C et Dresd. desunt verba *quantum Diis immort.* Tum, Orell. coniecit *nobismet*.—1 Dresd. *tantum hujus temp.* Pro *uni* (quod Ern. e conjectura edidit) T, Barb. 2. ed. 1472. Ven. 1483. Junt. habent *universum cuncto*; T, Erf. Guelf. Pal. 1. Ms. Pariss. et Mss. Lambini cum Lalle. *universo cuncto*; S χ *universa cuncta*; Mss. Grævii *universe cuncta*; Barb. 1. *in universum cuncto*; edd. pleræque ante Lamb. *universo cuncta*; Lamb. Grut. Græv. Oliv. Lall. Weiske et Schütz. *universim cuncto*; H, Beck. et Orell. *cuncto*. Hotomannus scribi *universe* et *cuncta* deleri jussit: Grævius autem *cuncto* deleri maluit, quod in Franc. 1. et Ms. Lamb. deest. Garaton. coniecit legend. *universo conjuncte*.—2 C *Nam tum ipso benef.* Dein, ed. Oliv.

NOTÆ

tus est reditus, a Clodianis, ut narrat Plutarchus, in foro inter cadavera tanquam occisus jacuit.

^u *Rempublicam illis accepi temporibus*] Cum consul fractus est, gubernandam tempub. difficillimis temporibus accepit, propter motus quos Catilina excitabat, ut consulatum obtineret.

^x *Quæ pæne amissa est*] Per Catilinam, et conjurationis socios, pæne amissa est respub. sed hanc vitæ suæ periculo restituit, ut indicant verba

quæ proxime sequuntur.

^y *Divinis muneribus caruissemus*] Ostendit quod nisi fuisset bene affecta in se voluntas senatus, omnibus illis muneribus caruisset; quæ divina, propter excellentiam, appellat.

^z *Gradatim*] Per gradus dabantur magistratus, habita ætatis ratione: 1. ædilitas, deinde quæstura, tum prætura, et consulatus: suo autem anno quosque se adeptum lib. 11. de Off. ait.

est, ut eam complecti oratione non possim; tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solum calamitatem mihi detraxisse,³ sed etiam dignitatem auxisse videamini. III. Non enim pro meo reditu,⁴ ut pro P. Popillii,^a nobilissimi hominis, adolescentes filii, et multi præterea cognati atque affines deprecari sunt; non, ut pro Q. Metello,^b clarissimo viro, jam spectata ætate filius, non L. Diadematus,^{5 c} consularis, summa auctoritate vir, non C. Metellus⁶ censorius,^d non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos,^e qui tum consulatum petebat, non sororum^f filii, Luculli,^g Servilii,^b Scipiones:ⁱ permulti enim tum⁷ Metelli,

////////

vestra. Post eam C addit rem; et pro oratione in χ actione.—3 C, Erf. Barb. 1. *detraxistis*. Mox, C videamur.

CAP. III. 4 H T ψ, Pall. pro mea reatu. In C T χ deest præpositio ante P. Pop.—5 Ms. Memmian. et tres Oxonn. Mss. cum Gruter. Græv. Oliv. Lall. filius L. Diad. Lamb. quater delevit non. 6 In Pal. 9. filius Lucius, non Diadematus. Pro L. in S est Lycius; T litius, Franc. 1. Lucius. Tum Diadematus est in Ms. Memmian. ap. Lamb. (ubi L. Metellus Diademate, sed Metelli nomen e gloss. accessit), Ms. ap. Ursin. Gembl. S. Vict. Erf. Pall. Barb. 1. tribus Oxonn. ed. Ven. 1480. In Franc. 1. Barb. 2. et χ Diademater; C Diadema; T diademate. . . In ed. 1472. et Ven. 1483. Delmaticus, unde hoc, aut Dalmaticus, deinde usque ad Lamb. vulgatum est. Perperam Henmann. censet, nihil referre, utrum Dalmaticus an Diadematus scribatur. Beck.—6 C S T χ, Barb. 2. et edd. pleræque ante Grnt. Q. Metellus. ψ, Oliv. Lall. prænomen omittunt. In Barb. 1. verba non C. Metellus cens. omnino desunt. Pro censorius H et S censorinus.—7 Pro enim tum H etiam; ψ enim tamen.

NOTÆ

^a P. Popillii] Popillius ille consul fuit A. U. C. 622. cum Manlio, qui de Gallis triumphavit. A Graccho ejectus est in exilium, quod, iubente senatu, in eos animadvertisset, qui cum eo consenserant.

^b Q. Metello] Metellus ille de Jugurtha Numidiæ rege triumphavit. Is cum Gracchi leges, quas Saturninus asserebat, jurejurando confirmare noluisse, in exilium profectus est; a quo, consensu totius populi, anno sequenti revocatus est.

^c L. Diadematus [L. Dalmaticus] L. Metellus Dalmaticus a devictis a se Dalmatis vocatus est. Dalmatia porro Illyrici regio est.

^d C. [Q.] Metellus censorius] Non Q. sed C. legendum est, ut patebit ex sequenti oratione. Is cum Numidico censor fuit.

^e Metellus Nepos] Lentuli collega fuit Metellus Nepos.

^f Non sororum] Sorores illas Metellas in sequenti oratione vocat, ut videbitur.

^g Sororum filii, Luculli] Ex Metella videlicet, Numidici sorore, Lucullus ille natus est.

^h Servilii] Servilius nepos fuit, ex sorore illius Metelli qui exulavit.

ⁱ Scipiones] Metellus Scipio intelligendus est, qui Corneliam filiam habuit, quæ Pompeio nupsit.

aut Metellorum liberi pro Q. Metelli reditu vobis ac patribus vestris supplicaverunt. Quodsi ipsius summa⁸ dignitas maximæque res gestæ non satis⁹ valerent; tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, majorum natu¹⁰ lacrymæ populum Romanum movere potuerunt. 7. Nam¹¹ C. Marii (qui post illos veteres clarissimos consulares, vestra¹² patrumque memoria, tertius ante me consularis, subiit indignissimam fortunam^k præstantissima sua gloria) dissimilis fuit ratio. Non enim ille¹³ deprecatione rediit; sed in discessu^{c 14} civium, exercitu se armisque revocavit.¹⁵ Me autem nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, nullo¹⁶ armorum ac tumultus metu, C. Pisonis,¹ generi mei, divina quædam et inaudita¹⁷ pietas atque virtus, fratrisque mei¹⁸ miserrimi atque optimi quotidianæ lacrymæ, sordesque lugubres a vobis deprecatæ sunt. 8.

^c Dissensione.

////////

Oliv. et Lall. *tum* omiserunt. Mox, H χ ψ , Mss. ap. Lamb. cum Græv. Oliv. Lall. Weiske, Beck. et Orell. *Metellurum*, ut Hotom. conjecerat. Pro aut Hotom. scribi maluit *tum*.—8 Oliv. et Lall. *summa* omiserunt.—9 In χ deest *non satis*. Tum, valent C H χ , Guelf. et edd. ante Junt. Pro *filii* in C χ ψ *illi*; in H *illius*.—10 *Natu* non est in C. χ habet *maj. jam lacrymas*. Dein, C *populi Romani*.—11 χ *Non*.—12 C, Barb. 2. et Ms. Lamb. *hac vestra*: H χ , Barb. 1. *ac vestra*. Mox, pro *ante me* in C χ *autem*.—13 C et T *carent ille*.—14 *Dissensu* ψ , Franc. 1. Naug. Lamb. Græv. Oliv. Lall. *disceptu* S.—15 *Revocavit*] Post hoc verbum in H S additur, *Hoc autem majus est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, sed nobismet ipsis nos reddidistis; quæ leguntur c. 4. init. ibi autem non omissa in illis codd. videntur. χ revocabit. At me nondum hoc autem magis est vestrum in nos promeritum, quod non multitudine propinquorum: sed vobismet ipsis nos reddidistis.* Beck. Pro *Me autem* C T, Franc. 1. Barb. 1. 2. Mss. Lambini et Gruteri, atque edd. Naug. Hervag. et al. cum Græv. Beck. Weiske, et Orell. habent *At me*. In duobus Mss. Lambini deest præpositio ante *propinquis*.—16 χ *nullo*. Mox, in C legitur *Cn. Pisonis, generis mei*. In χ quoque *generis*.—17 C T χ , Franc. 1. Dresd. Barb. 1. 2. ed. 1472. omittunt *et inaudita*. Pro *pietas*, quod Ern. e conjectura dedit, omnes aliæ edd. et Mss. habent *auctoritas*.—18 In H T χ ψ , Franc. 1. Dresd. Guelf. Barb. 1. 2. Mss. Pariss. et ed. 1472. deest pronomen *mei*; itaque id deleverunt Græv. Lall. Beck. et Orell. Pro *miserrimi* in T *infimi*, in

NOTE

^k *Indignissimam fortunam*] Indignissima Marii fortuna fuit, quia post sex consulatus a Sulla cum filio ejectus est in exilium.

¹ *C. Pisonis*] Pisones e Numæ

Pompilii familia orti sunt, a pinsendo dicti. Cains autem ille Piso propinquus erat L. Pisonis; quo consule, in exilium Cicero profectus est.

Frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret; qui suo fletu desiderium mei,¹⁹ memoriamque renovaret; qui statuerat, Quirites, si vos²⁰ me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam:^m et^t tanto in me amore extitit, ut negaret fas esse, non modo domicilio, sed ne sepulcro quidem se² a me esse sejunctum. Pro me præsentem senatus, hominumque præterea viginti millia vestem mutaverunt: pro eodem absente³ unius squalorem sordisque vidistis. Unus hic, qui domi, qui in foro⁴ posset esse mihi pietate filius, inventus est beneficio parens, amore idem, qui semper fuit, frater. Nam conjugis miseræ⁵ squalor et luctus, atque optimæ filiæ mœror assiduus, filiique parvi⁶ desiderium mei, lacrymæque pueriles, aut

////////

χ miserum.—19 C χ mei omittunt.—20 In C, Franc. 1. Dresd. et ed. 1472. deest vos.—1 Copulam non agnoscunt C χ, Franc. 1. Dresd. Barb. 1. 2. ed. 1472. Naug. Græv. et Lall.—2 Pro se, quod in H deest, C habet si.—3 C S T χ, Barb. 1. 2. et ed. 1472. pro eo me abs. Mss. pauci et ed. Junt. cum Grut. Oliv. Weiske, Beck. et Orell. pro eodem me abs. Franc. 1. et Ms. Paris. cum Græv. et Lall. pro me abs. Lamb. e Ms. pro abs. prob. Henmanno. Ern. ex altero Ms. Lamb. cum Schütz. pro eodem abs.—4 ' Qui domi, qui in foro] Mirum est, quomodo se in h. l. torserint viri docti, conjiciendo et interpretando. Qui domi sane abest a libris quibusdam scriptis, etiam Guelf. ed. Wald. delevitque Grævius. Edd. Rom. 1480. Brix. Unus hic qui domi, qui in foro posset esse mihi pietate filius, inventus est enim. Enim delevit ed. Med. Atque hæc vulgata facta. Junt. dedit Unus hic domi in foro, qui posset esse mihi ætate filius, inventus est beneficio parens, &c. Arbitror locum sic esse constituendum, Unus hic inventus est, qui domi, qui in foro, mihi esse posset (vel tantum esset) pietate filius, beneficio parens, amore qui semper fuit frater.' Ern. ' Lambinus correxit, Unus hic, qui domi posset esse mihi ætate filius, in foro pietate item filius inv. est, benef. par. amore, &c. Fefellit eum Naugerii editio, exhibens qui domi, qui in foro posset esse mihi ætate filius, quanquam in nullo alio libro ætate legitur. Codd. lectiones hæc afferuntur: Dresd. Unus quidem hic in foro: C S T χ, Barb. 1. 2. Unus hic quidem in foro, ut ed. 1472. H Unus hic, qui demum in foro: Franc. Unus qui in foro, nudo Græv. et Lall. (in cujus plerisque codd. verba qui domi deerant) ediderunt Unus hic qui in foro. Sed rectius Garaton. prætulit, quod in uno e codd. Lalleu. erat, Unus hic, qui quidem in foro. Quoniam tamen opposita verba aut itineribus... aut tectis videntur duo vocabula postulare, servavi vulgatam scripturam. Ceterum, in nonnullis edd. possit, pro quo posset legendum docuit Henmann.' Beck. In H deest mihi. Wolf. conjecit Unus hic, qui domi, qui in foro posset esse, is mihi pietate filius inv. est, b. p. Ceteri ut Ern.—5 χ miser.—6 ' Parvi] H S parvuli: χ parvi: vulgi singultus, quod cum etiam inveniretur in cod. Ursini, Au-

NOTÆ

^m Eandem subire fortunam] Fratris fratre Cicerone abire in exilium, nisi pietatem laudat, qui statuerat cum fuisset revocatus.

itineribus⁷ necessariis,ⁿ aut magnam partem tectis ac tenebris continebantur. IV. Quare hoc majus est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini⁸ propinquorum, sed nobismetipsis nos reddidistis.

9. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam⁹ non affuerunt; sic (illud, quod mea virtus præstare debuit) adjuutores, auctores,¹⁰ hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longe superiores omnes hac dignitate copiaeque superarem. Nunquam de P. Popillio,¹¹ clarissimo atque fortissimo viro; nunquam de Q.¹² Metello, nobilissimo et constantissimo cive; [p. 200.] nunquam de C. Mario, custode civitatis atque imperii^o vestri,¹³ in senatu mentio facta est. 10. Tribuniciiis [superiores]¹⁴ illi rogationibus, nulla auctoritate senatus sunt restituti. Marius

gustinus locum esse mancum ratus (quoniam desiderium in uno filio positum displicebat) coniecit *filiique parvi vagi singultus desiderio mei*: Ursinus autem, *filiique parvi vagiens ejulatus desiderio mei*.⁷ Beck. Pro *desiderium* χ *desiderii*. —7 In C T χ, Franc. Dresd. Barb. 1. 2. Ven. 1480. 1483. deest *aut* ante *itineribus*. In Ven. 1480. et 1483. legitur *lucrymæ pueriles pietatem: vestram moverunt. Aut itiner.* §c. H et S quoque *pietatem vestram moverunt*. Tum, C *itineribusque*. ‘*Aut* (ante magnam) C deest. H S T *ut*. Franc. 1. *ut magna parte*, sed antiqua manus superscripserat, ‘*Al. aut magnam*.’ Dresd. *itineribus necessariis continerentur*, omissis verbis interjectis. *Magna parte* in nonnullis antiq. edd. legebatur, sed scripturam codd. plerorumque *magnam partem* tuentur Hotom. Lamb. Gruter. Henmann. C *in partem*. Verba *tectis ac tenebris* in C desunt. H S *lectis ac ten.* T *lectus ac tenebris*: χ *tectis: actis tenebris*. *Lectis* est etiam in Franc. 1. et Gruterianis Mss., Barb. 1. 2. et edd. usque ad Naug. et Hervag.’ Beck.

CAP. IV. 8 C *in nos vestrumque prom., sed non multitudinem*. Mox, idem Ms. *vobismet*. In ψ deest *nos*.—9 C et Dresd. *omittunt meam*. Tum, *non fuerunt* C H S χ ψ, Franc. 1. Dresd. Barb. 1. 2. et edd. vet. cum Grævio.—10 *Auctores* in C T χ, *hortatoresque* in C H S T χ deest. Utrumque vocab. etiam in Dresd. Franc. 1. Barb. 1. 2. et ed. 1472. 1480. omittitur; unde e glossem. enatum censuere Græv. et Garaton.—11 In C legitur C. *Pupilio*. Pro *atque* C habet *ac*; H *et*.—12 C prænomen Q. omisit. Mox, in χ desunt verba *et constant*.—13 C χ ψ *nostri*.—14 *Vox superiores* Ernesto et Wetzelio

NOTÆ

ⁿ *Itineribus necessariis*] Filius Ciceronis, filia, conjux, et gener ibant frequenter ad amicorum domos, et ibi pro patre supplicabant.

^o *Custode civitatis atque imperii*]

Marius, deletis Cimbrorum Tentonumque exercitibus, conservator imperii dictus est, vel ab iis qui ejus novitatem despiciebant. Vide Liv. lib. LXVIII.

vero non modo non ¹⁵ a senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus: nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus ¹⁶ atque arma valuerunt. At de me ut valeret, semper senatus flagitavit: ut aliquando perficeretur, ¹⁷ cum primum licuit, ^p frequentia atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum ^a et coloniarum factus est. At me in patriam ter suis decretis ^r Italia cuncta revocavit. Illi, inimicis interfectis, magna civium cæde facta, reducti sunt: ego iis, ¹⁸ a quibus ejectus ¹⁹ sum, provincias obtinentibus, ^s inimico autem ²⁰ optimo ^t viro et mitissimo, altero consule referente, reductus sum; cum is ¹ inimicus, ^u qui ad meam perniciem vocem

////////

suspecta est.—15 Negationem non, secundo loco, omittunt C T χ, Dresd. Guelf. Barb. 1. 2. Pariss. ed. 1472. 1480. et eam deleverunt Græv. Lall. et Beck. Pro etiam, quod in T χ deest, H habet ub.—16 H et si exerc. Mox ut valerem C, Dresd. ut valerent H S, Barb. 1. 2. ed. 1472. Ven. 1483. ut ne valerent Ven. 1480.—17 Proficeretur C et ed. 1472. proficeret Franc. 1. proficerentur Barb. 2. profiscerentur Barb. 1. perficerent Ven. 1480. 1483. Pro licuit in χ valuit; et pro frequentia H et S sententia. Dein, perfregit C T χ, Pal. 2. 9. Barb. 1. 2. et Ms. Vict. Denique, Mss. Lambini Nullius in eorum red.—18 Verba magna . . . iis in C desunt. Pro magna civium χ, Barb. 1. ed. 1472. Ven. 1480. habent magnatum; ed. Med. magnatum civium; Franc. 1. magna magistratum. In Dresd. deest ego. Grævius delevit pronomen iis, quod abest a Franc. 1. Dresd. Barb. 1. 2. et ed. 1472.—19 Projectus S: rejectus ed. pr. In C deest sum. Mox, χ provinciam.—20 Pro autem C H S T χ, Dresd. Franc. 1. Barb. 1. 2. Mss. Gruteri et edd. pr. habent hoc; et sic Henmann. Beck. et Orell. dederunt. Lambinus e conjectura dedit inimico autem altero consule opt. viro et mitiss., alt. cons. ref. Verbum referente Ernesto su-

NOTE

^p Cum primum licuit] Clodiani prohibebant seditiose ne de Ciceronis salute ageretur; sed eorum vis tandem summo civium consensu superata est.

^a Nullus motus municipiorum] Non arma sumserunt municipia, sed cives e municipiis et coloniis venerunt ad comitia, ut de Cicerone revocando agerent.

^r Ter suis decretis] Fabricius, in vita Ciceronis, refert, Kal. Jun. frequentem senatum de Ciceronis reditu decrevisse: quarto deinde Kal. Novemb. octo tribunos de Ciceronis re-

ditu legem promulgasse: denique Kal. Jun. anno sequente, Lentulo consule referente, senatusconsultum factum esse de Cicerone ab exilio revocando.

^s Provincias obtinentibus] Piso Macedoniam obtinebat; Gabinius Syriam.

^t Inimico autem optimo] Metellum significat consulem, qui, cum Cicero, propter Clodium, esset inimicus, rediit in amicitiam cum eo; quia et ejus reditum adjuvit primum, deinde de illo retulit ad senatum.

^u Inimicus] Clodius prohibebat Ci-

suam communibus² hostibus præbuisset, spiritu duntaxat viveret,^x re quidem infra omnes mortuos amandatus esset. v. 11. Nunquam³ de P. Popillio L. Opimius,^y fortissimus consul, nunquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui erat inimicus,^z sed ne is⁴ quidem, qui secutus est, M. Antonius,^a homo eloquentissimus, cum A. Albino collega senatum aut populum⁵ est cohortatus: at pro me superiores consules^b semper, ut referrent,⁶ efflagitati sunt; sed veriti sunt, ne gratiæ causa facere viderentur, quod alter mihi affinis erat, alterius causam capitis receperam: qui provinciarum⁷ foedere irretiti,^c totum illum annum querelas⁸ se-

//////////

spectum est.—1 C *his*.—2 Pro *communibus* in χ *omnibus*. Mox, pro *spiritu* C H χ , edd. 1472. Med. *Ascens. si ritu*; Franc. 1. *fere ritu*; Hotom. legi malebat *specie*. Tum, H *vivere*. Pro *re quidem* H *requie*; C χ , Dresd. Franc. 1. ed. 1472. Med. *requiem*. Pro *infra* χ *inter*. Paulo post, *mandatus* C H, Dresd. ed. 1472. Med. *amandatus* Franc. 1.

CAP. v. 3 χ *Nam quod*. Pro *Nunquam* . . . consul in H tantum legitur *Nam*. Prænomen P. in C S T χ deest. Mox C *Popilio*, et CT *Optimus*. Post *nunquam* H et ψ addunt *quidem*. Denique in χ deest *modo*.—4 H *et ne is*. C S χ omittunt *est post secutus*.—5 *Sen. et pop.* C S χ , Dresd. Franc. 1. ed. 1472. *sen. populumque* H.—6 C *ut referentes*: H *ut ne referrent*. Tum, Beck. Schutz. et Orell. auctoritate C H S T χ , Barb. 1. 2. dederunt *flagitati sunt*.—7 Henmann. legi vult *sed vel veriti sunt . . . vel provinciarum*. '*Alter mihi affinis erat*] Mira est lectio e C (neque ex ullo alio libro notata), *aras affinis beatorum*. Grævius in suis eodd. omnibus et ed. 1472. pro *alter scriptum* invenit *alius*, quod etiam in utroque Barb. est.' Beck. Pro *qui* C *quam*. In χ deest *foedere*. Pro *irretiti* C et nonnulli Pall. *irritaque*; S *irruptoque*; T, Franc. 1. Pall. plerique, Ms. Lamb., alius Henr. Stephani, et ed. 1472. *irritati*; Pal. 9. *irritatus*; Ms. Vict. *irinati*; Barb. 1. *irritatas*; χ *irritatasque*;

NOTÆ

ceronis reditum, per Pisonem et Gabinium coss. quos omnes communes inimicos habebat Cicero, et quibus suam vocem Clodius præbuit, cum legem de Cicerone ejiciendo in exilium tulit.

^x *Spiritu viveret*] Loquitur de Clodio, qui ita abjecto et debilitato animo fuit, ut nihil præter spiritum haberet.

^y *L. Opimius*] Opimius consul cum Q. Fabio C. Gracchum interfecit.

^z *Erat inimicus*] Quia favebat Saturnino: nobilitati vero inimicus fuit.

^a *Qui secutus est, M. Antonius*] Antonius ille orator insignis anno sequenti consul fuit cum Albino.

^b *Superiores consules*] Piso et Gabinius sæpe rogati sunt a populo et senatu, ut de Ciceronis reditu referrent: at noluerunt, veriti, ut dicebant, ne id gratiæ concedere viderentur; quia Piso, gener Ciceronis, affinis erat; et Gabinius a Cicerone in capitis causa defensus erat, ut ait lib. II. Ep. ad Q. Fratrem. Hic autem ironice loquitur.

^c *Provinciarum foedere irretiti*] Jam subjicit causam quare nihil de Cice-

natus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Kalendis vero Jan.^{9 d} posteaquam orba respublica consulis fidem, tanquam legitimi tutoris,^e imploravit, P. Lentulus consul,¹⁰ parens, Deus salutis nostræ, vitæ,^{11 f} fortunæ, memoriæ, nominis, simulac de solenni¹² religione retulit,^g nihil humanarum rerum sibi prius, quam de me agendum iudicavit. 12. Atque eo die¹³ confecta res esset, nisi is tribunus plebis,^h quem ego maximis¹⁴ beneficiis quæstorem consul ornaveram, cum et cunctus ordo, et multi eum summi viri orarent, et Cn. Oppius^{15 i} socer, optimus vir, ad pedes ejus¹⁶ flens jaceret; noctem sibi ad deliberandum postulasset: quæ deliberatio non¹⁷ in reddenda, quemadmodum

////////

Barb. 2. *irritasque*.—8 χ *querela*: Lamb. et al. *quærelas*.—9 C *Januarii*; alii *Januariis*. Tum, C *postquam*. Postea, idem Ms. *consul*.—10 Consul Weiskio suspectum est.—11 *Salus nostræ vitæ* C H S ψ , Barb. 1. 2. ed. Wald. Junt. Ald. Lamb. Oliv. Weiske, Beck. Schutz. et Orell. Garatounus ex orat. in Sen. c. 4. pro Sext. 69. maluit scribi *parens deus nostræ vitæ*, quod etiam Wolf. præfert, si quid mutandum sit.—12 A Franc. et H abest *solenni*. In Dresd. Guelf. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. Med. *de sole de relig.* C χ ψ et Barb. 2. *sole de relig.* Barb. 1. *simul ac de sola relig.*—13 C T *ea die*.—14 C *maximus*. Pro *quæstorem consul ornaveram* C *consuleram*. Ad *ornaveram* in ed. Oxon. hæc affertur varietas: χ [sic] *ornaveram noctem sibi ad deliberandum postulasset*: χ [sic] *ornatam noctem sibi ad deliberandum postulasset*.—15 Pro Oppius C H χ , Dresd. Franc. 1. habent *Pompeius*.—16 In Barb. 1. 2. et Ven. 1483. deest *ejus*. Pro *jaceret, noctem* C *jacentem nocentemque*; χ *jaceret, noctemque*.—17 H *sed deliberatio illa non*. Pro *reddenda* C *re delenda*. Mox, *arbitrantur* H S T, Franc. 1. et ed. 1472. *arbitrentur* C et Dresd. *arbitraventur*

NOTÆ

rone retulerunt; quia Pub. Clodius Gabinio Syriam, Pisoni Macedoniam sponderat, si modo ab eis in ejiciendo in exilium Cicerone adjuvarentur.

^d *Kalendis Januariis*] Kal. Januarii creati consules, P. Lentulus Spinther et Q. Cæcilius Metellus Nepos, magistratum inierunt.

^e *Legitimi tutoris*] Similitudo est; quemadmodum enim sancta esse debet fides legitimi tutoris in conservandis et administrandis pupilli bonis; ita sincera debet esse consulis fides in repub. gubernanda.

^f *Deus salutis nostræ, vitæ* [*Deus,*

salus nostræ vitæ] Hyperbole illustris, ut suum liberatorem prædicet.

^g *De solenni religione retulit*] Statim atque inibant magistratum consules, proponebant quid esset decernendum de religione: quo facto, de Cicerone retulit Lentulus.

^h *Is tribunus plebis*] Attilius Gavianus, unus ex novem qui post Clodium tribuni facti sunt, noctem petiit ad deliberandum. Ejus in se ingrati animi vitium notat.

ⁱ *Oppius*] Oppius, quem et Cornicinum appellat in orat. pro Sextio, Gaviani socer fuit.

nonnulli arbitrabantur, sed, ut patefactum est, in augenda mercede^k consumpta est. Postea res acta est in senatu alia nulla; cum variis rationibus impediretur, et voluntate tamen perfecta senatus¹⁸ causa, ad vos¹ mense Jan. deferrebatur. 13. Hic tantum interfuit^m inter me et inimicos meos. Ego, cum homines in tribunali Aurelioⁿ palam conscribi centuriarique¹⁹ vidissem; cum intelligerem, veteres ad spem cædis Catilinæ copias esse revocatas;²⁰ cum viderem, ex ea parte homines, cujus partis¹ nos vel principes numerabamur, partim quod mihi inviderent, partim quod sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores² salutis meæ; cum duo consules,^q emti pactione provinciarum, auctores se inimicis reipublicæ tradidissent; cum egestatem,

////////

χ, qui, paulo post, habet in agenda mercede.—18 *Et cum variis rat. imp., voluntate tamen perspecta senatus, &c.* eidd. pleræque ante Grut. cum Oliv. Weiske, Beck. Schutz. et Orell. Pro variis in C, Dresd. Barb. 1. 2. est *vanis*. Tum Ven. 1480. et *voluntas*; Barb. 1. 2. Ven. 1483. Nang. et *voluntate*. Postea, χ ψ et pauci alii *perfecta*; H *profecta*. Pro causa Barb. 1. 2. et Ven. 1480. tamen: pro causa ad vos C tam apud vos; H causa ad nos; χ ψ causa apud vos; Dresd. tam apud nos.—19 C *contaminarique*, suprasr. 'vel centuriari.'—20 *Revocatas* Guelf. Dresd. Franc. Barb. 1. 2. Ms. Ursini, ed. 1472. et Wald. *novatas* C et H.—1 Cui parti C H χ, Guelf. Franc. 1. Dresd. Barb. 1. 2. Mss. Pariss. ed. 1472. cum Græv. et Lall. Pro numerabamur in C mirabamur; et

NOTÆ

^k *In augenda mercede*] Petiit noctem ille Attilius, non ut de Ciceronis reditu, sed de mercede duplicanda ageret cum Clodianis, ut reditum Ciceronis impediret.

¹ *Causa ad vos*] Per Fabricium, tribunalum plebis, causa Ciceronis delata est ad senatum. Scribit autem Plutarchus, cum Clodius senatores videret inclinari ad revocandum Ciceronem, ad mensem Januarium causam differri voluisse.

^m *Hic tantum interfuit*] Jam incipit controversias omnes exponere, quæ inter se et Clodianos existerent, dum omnes magistratus, et omnis respublica pro se staret.

ⁿ *In tribunali Aurelio*] Aurelia Orestilla Catilinæ non prius nupsit,

quam is suum filium, ætate jam adultum, interfecit: cum itaque velit in odium Clodium adducere, fingit illud tribunal, ut ostendat Clodium collegiorum simulatione servos conscripsisse, et Catilinæ copias cum iisdem ducibus spe incendiorum redxisse.

^o *Centuriari*] Centuriari, id est, in centurias, aut classes ordinesque, distribuere: hic autem rationes affert, quare abire maluerit quam cum bonis contra improbos cives decertare.

^p *Proditores esse aut desertores*] Hic Hortensium notat, a quo scelerate se et insidiose tractatum fuisse, queritur lib. 1. Epist. ad Q. fratrem.

^q *Duo consules*] Gabinus et Piso.

avaritiam, libidines suas viderent expleri³ non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent;⁴ cum senatus equitesque Romani flere pro me, ac, mutata veste, vobis⁵ supplicare edictis atque imperiis vetarentur; cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus foedera, reconciliationes⁶ gratiarum, sanguine meo sancirentur; cum omnes boni non recusarent, quin vel⁷ pro me, vel mecum perirent; armis decertare pro mea salute nolui, quod et⁸ vincere et vinci luctuosum reipublicæ fore putavi.

14. At inimici mei, mense Jan. cum de me ageretur, corporibus civium trucidatis,^r flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt. VI. Itaque cum ego abfui,⁹ eam rempublicam habuistis, ut æque me, atque illam, restituendam putaretis. [p. 201.] Ego autem,¹⁰ in qua civitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas,¹¹ nulla judicia, vis et ferrum in foro¹² versarentur; cum privati^s

////////

pro partim quod χ utroque loco partimque.—2 C desertos.—3 C expelli. Mox, in H S T χ , Franc. 1. Dresd. Barb. 2. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. Med. deest pronomen *me*. Pro *constrictum* C, Franc. 1. Dresd. Barb. 2. Guelf. et edd. ante Ald. habent *conflictum*: unde Grævius coniecit legend. *afflictum*.—4 Barb. 1. Naug. Hervag. Lamb. Beck. Schutz. et Orell. *dedidissent*. Mox, *Hequites* sine copula.—5 C nobis. Pro *edictis* C et Dresd. *dictis*: pro *vetarentur* C *uterentur*. Tum, χ cum omnes.—6 Dresd. *foedera, conciliationes*: χ *foederata constitutiones*. Pro *cum omnium prov. . . sancirentur* in C tantum legitur *cum saturarentur*.—7 C *recusarunt, quem vel*. Mox, χ *perire*, et ψ *decertaret*.—8 *Nolui, quod potui, quoniam et* χ , Barb. 1. 2. Mss. Pariss. et edd. vett. cum Lall. Beck. Schutz. et Orell. ‘In Dresd. et Mss. Ursini fuit *nolui quod potui, quod vincere, &c.* Franc. 1. *nolui, quod potui, cum vincere, &c.* Hinc Græv. improbante Heumann. edidit *nolui quod potui, quod et vincere, &c.* sed offendit repetitio vocab. *quod*, et facile *quoniam* in *quod* potuit abire. In H *nolui, quod potui, quando et vine*. C *nolui, quod potui vincere*. Ea varietas efficere poterat, ut cum Ern. existimarem *quod potui* e glossem. invecum esse. Heumann. librarium pro *quod putari* perperam scripsisse *quod potui* existimat, non verisimiliter. Nang. Manut. Lamb. Gruter. Ern. et al. dederunt *nolui, quod et vincere, &c.* Beck.

CAP. VI. 9 C *affui*: al. *absum*. Mox, pro *æque* C *neque*. Heumann. legi maluit, *æque me, atque illum restituendum*.—10 Pro *autem*, quod in C et T deest, H et S habent *enim*.—11 Dresd. *impunitas*. Weiskium offendit vocab. *omnis*, unde coniecit *omnis scelerum esset imp.*—12 χ omittit *in foro*. In C H χ

NOTÆ

^r *Corporibus civium trucidatis*] Cum Clodiana lex abrogata est, reditusque Ciceronis, et omnium bonorum restitutio decreta est, tantus exarsit Clo-

dianorum furor, ut corporibus civium Rom. Tiberis completus, et cloacæ refertæ sint.

^s *Privati*] Cn. Pompeius, cum III.

se parietum praesidio, non legum tuerentur; tribuni¹³ plebis,¹ vobis inspectantibus, vulnerarentur; ad magistratuum domos cum ferro et facibus iretur;¹⁴ consulis fasces^u frangerentur; Deorum immortalium templa^x incenderentur; rempublicam esse nullam putavi.¹⁵ Itaque neque, republica exterminata, mihi locum in hac urbe esse¹⁶ duxi; nec, si illa restitueretur, dubitavi, quin me secum ipsa¹⁷ reduceret. 15. An ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis reipublicae periculosissimis¹⁸ temporibus aedilis curulis,^y me consule, omnium meorum consiliorum particeps¹⁹ periculorumque socius fuisset; dubitarem, quin is me, confectum consularibus vulneribus,^z consulari medicina^a ad salutem reduceret?²⁰ Hoc duce,^b collega autem ejus,¹ clementissimo atque optimo viro, primo non adversante,² post

legitur versaretur. C caret cum ante privati. C H χ, Dresd. non agnoscunt pronomen se. Denique, Dresd. habet parietis.—13 C tribunus, et mox vulneraretur. In χ obrulnerarentur.—14 C irent. Mox, H et Deorum.—15 Barb. 1. 2. et edd. ante Lamb. nullam esse put. Tum, Lamb. Itaque nec, et χ republ. extenuata.—16 In χ deest esse. Dein, C et Dresd. dixi.—17 In χ deest ipsa. Tum, C restitueretur.—18 In H periculosus. H et χ omittunt aedilis curulis. In C edile sirrali. Pro me consule C habet qui me.—19 Pro particeps χ, Dresd. Franc. 1. et ed. 1472. habent princeps; C princeps; Barb. 2. principes. In Barb. 1. princeps sociusque, omisso vocab. periculorum. C habet periculorum sine copula.—20 C reduceretur.—1 Et collega ejus C T, Barb. 1. 2. et Mss. Grævii, qui dedit collega ejus, et clem. errore typographico, ut ait Orell.—2 H primo

NOTE

idus Sext. in senatum venisset, dicitur servo P. Clodii sicam excidisse, eaque ad Gabinium consulem delata, dictum est, servo imperatum a P. Clodio, ut Pompeius occideretur. Pompeius statim domum rediit; et, ut ait Cic. pro Mil. 'carnit foro Pompeius postea, carnit senatu, carnit publico.' Ita Asconius.

¹ Tribuni plebis] Sextius, ut in ejus defensione ait, plus viginti vulneribus affectus est.

^u Consulis fasces] Fasces Gabinii, qui fere insignia magistratus, fracti sunt.

^x Templa] Castoris, vel Nympha-

rum, templum incensum est. Vide orat. pro Mil.

^y Aedilis curulis] Pub. illi Lentulo, in conjuratione, Lentulus Sura, Catilinæ socius, in libera custodia a Cicerone consule traditus est.

^z Consularibus vulneribus] Quam accepit a Gabinio et Pisone coss. calamitatem, nomine vulnerum appellat.

^a Consulari medicina] Hanc a Lentulo et Metello medicinum accepit, qui cum ab aliis duobus ejectum restituerunt. Allegoria hæc nobilis est.

^b Hoc duce] Lentulo duce, et collega ejus Metello referente, Cicero re-

etiam adjuvante, reliqui magistratus pæne omnes^c fuerunt defensores salutis meæ: ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præsidio, copiis,³ T. Annius et P. Sextius, præstanti⁴ in me benevolentia et divino studio extiterunt. Eodemque P. Lentulo auctore, et pariter referente collega, frequentissimus senatus, uno dissentiente,^d nullo intercedente, dignitatem meam, quibus potuit,⁵ verbis amplissimis ornavit; salutem vobis, municipiis coloniisque⁶ omnibus commendavit. 16. Ita⁷ me nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, consules, prætores, tribuni plebis, senatus, Italia cuncta,⁸ semper a vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis honoribusque^{d 9} sunt ornati, producti^e ad vos ab eodem,¹⁰ non solum ad me conservandum vos¹¹ cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes,¹² laudatores fuerunt. VII. Quorum princeps ad cohortandos vos, et ad rogandos¹³ fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui sunt, fuerunt,¹⁴ erunt, vir-

^d Magistratibus.

//////////

adv., omisso non. Pro etiam C habet in.—3 'Copiis, quod in nonnullis edd. defuit, Hotomann. in suo cod. invenit, estque a Grut. restitutum e codd. et edd. vet., quibuscum etiam Barb. et alii faciunt. Heumann. pro glossemate vocab. *præsidio* habet, quanquam nec hoc aptum loco putat. Lamb., ap. quem *copiis* etiam omisum, pro *auct.*, *præsidio*, legi voluit *auctoritate præditi*. Heumannus ex c. 8. orat. in Sen. mavult legi *auctoritate pares, T. Ann. &c.* Beck.—4 Gembl. *præsenti*, probb. Gulielmio, Grutero, Garatono.—5 *C potui*. Lamb. *meam verbis, quam potuit ampliss.*—6 *C et coloniis*: T, Dresd. Barb. 1. 2. et ed. 1472. *coloniis* sine copula: $\chi \psi$ *colonis*. Tum, ψ *omnibusque*.—7 *T Itaque*. Ms. ap. Lamb. omittit præpositionem ante *propinquis*.—8 *Pro cuncta C tota*. In H et χ deest *semper*.—9 *C H χ honoribus*.—10 *Pal. 2. 9. Dresd. Barb. 1. S. Vict. et Ms. Lamb. ab eadem*. In T χ , Franc. 1. Barb. 2. desunt: unde Beck. ea uncis inclusit.—11 *C caret vos*. In H *hortati sunt*.—12 *In C T, Dresd. Barb. 2. deest testes*. Tum *laudatoresque* CS T χ , Franc. 1. Dresd. Barb. 2. et edd. pr. cum Lall.

CAP. VII. 13 *C Quorum ad coh. nos, et rog.* Post *rogandos* χ addit *vos*.—14 *Ante fuerunt* H et χ repetunt *qui*. *Ante erunt*, quod in H deest, C et

NOTÆ

vocatus est.

^c *Pæne omnes*] Omnes magistratus, præter Attiliū Gavianum et Serranum trib. plebis, qui a Clodianis corrupti sunt, Ciceronis salutem faverunt.

^d *Uno dissentiente*] Attilius, corrup-

tus a Clodio, solus obstitit, vel ipse Clodius.

^e *Producti*] Fas fuit consulibus privatos producere in rostra ad aliquid populo vel suadendum vel dissuadendum.

tute, sapientia, ac gloria princeps; ¹⁵ qui mihi unus uni privato amico eadem ¹⁶ omnia dedit, quæ universæ reipublicæ, salutem, otium, dignitatem. Cujus oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita: primum vos docuit, ¹⁷ meis consiliis rempublicam esse servatam, ¹⁸ ^f causamque meam cum communi salute conjunxit; hortatusque est, ut auctoritatem ¹⁹ senatus, statum civitatis, fortunas civis bene meriti defenderetis: tum in perorando ²⁰ posuit, vos rogari a senatu, rogari ab equitibus Romanis, ¹ rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solum, verum etiam obsecravit. 17. Huic ego homini, Quirites, ² tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Hujus consilia, P. Lentuli ³ sententiam, senatus auctoritatem, vos secuti, in eo me ⁴ loco, ^e in quo vestris beneficiis fueram, ⁵ iisdem centuriis, quibus collocaratis, repositis. Eodem tempore audistis eodem ex loco summos ⁶ viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes civitatis, ⁷ omnes consulares, omnes prætorios, eadem

^e Eu dignitate.

////////

Dresd. addunt et.—15 *Princeps* non legitur in C H T ψ ; sed C H, Franc. 1. Barb. 1. 2. ed. 1472. exhibent *princeps virtute*, uti Græv. et Lall. ediderunt. T ψ erunt *principes, virtute*. Lamb. dedit *virt., sap., gloria princeps*: al. *virt., gloria, sap. princeps*.—16 C *animo*, et χ *eodem*. In Barb. 1. 2. et Ven. 1480. legitur *omnia eadem*. Post salutem C addit *dedit*; et post *dignitatem* in Ven. 1480. additur *afferebant*.—17 C H χ , Dresd. Franc. 1. *Cujus oratio ita primum vos doc.*, omissis verbis interjectis. Similiter Barb. 1. *Cujus oratio ita primo vos doc.* Barb. 2. *Cujus oratio vos ita primum doc.* Ed. Ven. 1480. etsi retinet verba interjecta, deinde tamen scribit *vos ita primum doc.*—18 C *conservatam*, et mox *cum sal.*—19 C et χ *auctoritate*. Mox, pro *bene meriti* iidem *emeriti*.—20 Pro in perorando C H S T χ , Dresd. ed. 1472. *me imperando*; ψ *me in operando* (sic). Franc. 1. *tum in me recuperando persuississet, vos, &c.* Pro posuit in χ possit.—1 In C H S deest *Romanis*. Mox, pro *denique ipse* C deinde; H S deinde ipse.—2 *Quirites* non est in C, qui legit *tantum debere*, et paulo post omittit verba *homini debere*. Pro *hominem*, quod in C χ deest, T habet *homines*. Porro, H caret *vix*.—3 Franc. 1. *consilio*; et C χ P. *Lentulus*.—4 In C H S T χ deest *me*. Tum in C quo omittitur.—5 H S quibus fueram. Post fueram excidisse Weiske putat vocab. *collocatus*. Pro iisdem C idem. In eodem Ms. deest quibus. Dein, collocaretis C et Dresd. collocaretis Franc. 1. *collocatus fuerum* edidit Lamb.—6 C T, Dresd. omittunt *summos*.—7 Pro

NOTÆ

^f *Rempubliam esse servatam*] Ser- conjurationem compressit.
vavit rempub. Cicero, cum Catilinæ

dicere, ut omnium testimonio per me unum⁸ rempublicam conservatam esse constaret. Itaque cum P. Servilius,⁹ gravissimus vir, et ornatissimus civis, dixisset, opera mea rempublicam incolumem magistratibus deinceps traditam,⁹ dixerunt in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium, L. Gellii;^h [p. 202.] qui, quia suam classemⁱ attentatam magno cum suo periculo pæne sensit,¹⁰ dixit in concione vestra,¹¹ 'Si ego consul, cum¹² fui, non fuisset, rempublicam funditus interituram fuisse.'

VIII. 18. En ego¹³ tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate senatus, tanta consensione Italiæ, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus faventibus, Diis denique immortalibus, frugum ubertate,^k copia, vilitate,¹⁴ redditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipublicæ restitutus, tantum vobis, quantum facere¹⁵

principes civitatis C habet conjunctos. In T et Dresd. deest principes.—8 In C H S T X, Dresd. unum omittitur.—9 C tradita: H traditum. Heumannus legi mavult traditam, deinceps dixerunt . . . Sed et audistis eo. Pro eo H et S eodem.—10 'Verba quia suam classem . . . pæne sensit, quæ uncis inclusi, alii corrupta statuunt, alii a glossatore ascripta. Posterius ipse probō.' Weiske.—11 H S X, Barb. 1. 2. Franc. 1. Dresd. Mss. Manutii, ed. 1472. Ven. 1480. 1483. concione vestrum: C contentum vestrum.—12 Pro cum H et S sicut. Mox, X interjectam fuisse.

CAP. VIII. 13 Pro En Heumann. maluit Nunc; et pro En ego Manut. conjecit Ergo legend. Pro Quirites C habet quam rempublicam; Franc. 1. Dresd. qui rempublicam.—14 C S X, Franc. 1. utilitate. Ante mihi C addit se.—15 Facere Ernesto et Wolfio suspectum est. Tum, Guelf. polliceor, ut vo-

NOTÆ

⁸ P. Servilius] Vir consularis Servilius fuit.

^h L. Gellii] L. Gellius fuit consul cum Lentulo, et in senatu dixit civicam coronam Ciceroni deberi a repub.

ⁱ Suam classem] Gellius custos erat suæ classis, dum ferebantur suffragia, ex qua multi corrupti pecunia fuerant, ut contra Ciceronem agerent.

^k Frugum ubertate] Cum summa esset illis temporibus annonæ caritas, atque a senatu plerique consulares abessent, quod tuto se negarent posse sententiam dicere, in Ciceronis sententiam factum est senatusconsultum; atque ex eo lex promulgata, ut Pompeio per quinquennium omnis potestas rei frumentariæ toto orbe daretur. Eodem prope momento frumenti copia secuta est.

possum, Quirites, pollicebor : primum, qua sanctissimi homines pietate erga Deos immortales esse solent,¹⁶ eadem me erga populum Romanum semper fore ; numenque vestrum¹⁷ æque mihi grave et sanctum, ac Deorum immortalium in omni vita futurum ; deinde, quoniam me in civitatem respublica ipsa reduxit, nullo me loco reipublicæ defuturum.¹⁸ 19. Quodsi quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. Mihi, quod potuit vis¹⁹ et injuria, et sceleratorum²⁰ hominum furor detrudere, eripuit, abstulit, dissipavit : quod viro forti adimi non potest, id manet¹ et permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum,¹ C.² Marium, (quoniam nobis, quasi aliqua fatali necessitate, non solum cum his, qui hæc³ delere voluissent, sed etiam cum fortuna^m belligerandum⁴ fuit) eum tamen vidi, cum esset summa senectute, non modo non⁵ infracto animo propter magnitudinem calamitatis,ⁿ sed confirmato atque renovato. 20. Quem egomet dicere audivi,⁶ tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione^o liberavisset ; cum sua bona⁷ possideri ab inimicis ac diripi audiret ; cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis ;^p cum

////////

lebat Heumann.—16 H T χ, Franc. 1. *soleant*. Franc. 1. quoque *me eadem*. In C et χ deest *me*.—17 In C tantum est *numen*, in χ *numen vestrum*.—18 C T, Franc. 1. Dresd. omittunt verba *deinde . . . defuturum*.—19 A Franc. 1. Dresd. Barb. 2. Guelf. ed. 1472. et ed. Wald. abest *vis*, probante Grævio.—20 *Sceleratus* Lamb. qui ante *eripuit* adjecit *id*.—1 Ante *manet* H S χ, Barb. 1. Ven. 1480. 1483. Hervag. addunt *mihi*.—2 Prænomen in C et T deest. Mox, C H T *robis*. In T *quasi* omittitur.—3 C χ *hoc* : T *hoc imperium*. Dein, χ *debere*, et T χ *voluisset*.—4 *Bellum gerendum* Franc. 1. Dresd. *belligerendum* C : *belligerendum* ed. 1472.—5 *Non post modo* deest in χ et Barb. 1. *Animo non* est in C. Franc. 1. *non fracto animo*. Vid. Nott. Varr.—6 Grævius e Franc. 1. edidit *audiri dicere*. Hotom. et Marlandus legi jusserunt *tum se non fuisse miserum*. Pro *cum* C, Dresd. Pall. et Ms. Vict. habent *si*. Tum, χ *paruisset*.

NOTÆ

¹ *Municipem meum*] Arpinas fuit Marius, Arpinas Cicero.

^m *Cum fortuna*] A fortuna victi, et ejecti e patria Marius et Cicero fuerunt.

ⁿ *Calamitatis*] Summa fuit Marii Delphi, et Var. Clas.

calamitas, cum a Sulla fugere coactus est ut vitæ consuleret.

^o *Obsidione*] Tentonibus et Cimbris in Italia deletis urbem liberavit.

^p *Socium calamitatis*] Filius Marii, a Sulla victus, pulsus et exilio damna-

Cicero.

5 N N

in paludibus demersus,⁹ concursu ac misericordia⁸ Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset; cum parva navicula⁹ trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat,¹⁰ ad eos inops supplexque venisset: recuperata¹¹ vero sua dignitate, se non commissurum, ut, cum¹² ea, quæ amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam¹³ nunquam perdidisset. Sed hoc¹⁴ inter me atque illum interest: quod ille,¹⁵ qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis;¹⁶ ego, qua consuevi, utar; quoniam illi arti¹⁷ in bello ac seditione locus est, huic^r in pace atque otio. 21. Quanquam ille animo¹⁸ irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat; ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi¹⁹ respublica permittet, cogitabo. 1X. Denique, Quirites, quoniam²⁰ me quatuor omnino genera hominum violarunt; unum eorum,^s qui odio reipub-

//////////

—7 Al. et cum sua bona.—8 In C T et Mss. ap. Græv. deest ac misericordia. Dein, χ Miturnensium. Paulo post, C H S T χ et Mss. ap. Græv. conservaret.—9 T parva in navic. Lambinus, quia in suis Mss. invenit partim pro-
vectus, partim pravectus, reposuit travectus. In Ms. Henr. Steph. et Mss. Ursini pervedus. Pro Africam C et Dresd. patriam—10 C ipsa, et Franc. 1. ademerat. Mox, Franc. 1. supplex inopsque.—11 Pro recuperata χ recte paravero par.—12 In χ deest cum. Pro amiserat χ miseria; Weiske dedit amiserit. In ed. 1472. ut eam, quæ a miseria restituta. C χ , Franc. 1. Dresd. sibi omittunt. Tum, in C T χ esset.—13 χ qui.—14 C caret hoc.—15 T omittit quod ille. Pro qua re C querere.—16 Armis nonnullis ap. Lamb. suspectum fuit. Tum, C ego quæ. Post utar in S T χ , Barb. 1. 2. et edd. vett. additur pietate. Weiske censet arte dicendi aut oratione excidisse.—17 C T χ ante. Pro illi arti Henmannus legit illis. Mox, χ locutus est, et Franc. 1. locus fuit.—18 Franc. 1. Quanquam quo ille animo. Weiske e conjectura dedit Quodque ille animo: Wolf, conjecit Itaque ille animo. Pro ille C et H illi.—19 In χ deest mihi. Mox, C H S χ permittit.

CAP. IX. 20 C quomodo. Pro omnino, quod C et H omittunt, in Barb.

NOTÆ

tus, fugit in Africam.

⁹ In paludibus demersus] Marius latitans in paludibus Minturnensium, et ab suis hostibus comprehensus, et iisdem Minturnensibus ad necandum traditus fuit. Postea vero Gallo, qui eum volebat occidere, perterrefacto, nave conscensa in Asiam traiecit. Vide Plut. Minturnæ vero opidum est in Campania.

^r Huic] Eloquentiam inter et artem bellicam illud discriminis intercedit, quod ars bellica in seditionibus et tumultibus, eloquentia in pace et in otio dominetur.

^s Unum eorum] Quatuor hominum genera odio Ciceronem prosequuntur. Primum eorum genus fuit qui Catilinæ latenter favebant, neque ei favere velle videbantur.

licæ, quod eam ipsis invitis¹ conservavam, mihi inimicissimi fuerunt; alterum, qui per simulationem² amicitiae,⁴ nefarie prodiderunt; tertium, qui, cum propter inertiam³ suam eadem assequi non possent, inviderunt laudi⁵ et dignitati meæ; quartum, qui,⁶ cum custodes reipublicæ esse deberent,⁴ salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipsos,⁵ vendiderunt; sic ulciscar genera singula,⁶ quemadmodum a quibusque sum provocatus: malos cives, rempublicam bene gerendo; perfidos amicos, nihil⁷ credendo, atque omnia cavendo; invidos, virtuti et gloriæ serviendo; mercatores provinciarum, revocando domum,⁹ atque ab iis⁸ provinciarum rationem repetendo. 22. Quanquam mihi majori⁹ curæ est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optime meriti, gra-

1. legitur orationum.—1 Pro invitis H victis; χ conjunctus. Tum, C conservatam.—2 C H similitudinem. Ante prodiderunt H χ , Junt. Beck. et Orell. addunt me. Weiske edidit me nef. prod. Dein, C perdiderunt.—3 Franc. 1. et Barb. 2. per inertiam. Tum, C suam eandem ass. Mox invident Franc. 1. inviderent χ et edd. nonnullæ, teste Grævio.—4 Debuissent χ : debuerint Heumann. deberent Ern. e conjectura, cum Wolf. Weiske, Beck. et Schütz. debuerant e conjectura edidit Orell. debuerunt ceteri. Dein, H salute.—5 In C deest ipsos.—6 Facinora singula H T χ , Guelf. Franc. 1. Dresd. Barb. 1. 2. Pall. facinorum singula C S ψ et Ms. Vict. cum Grut. Græv. Oliv. Lall. singula genera Lamb. qui, quia in Mss. invenit facinorum, coniecit legend. ea genera sing. Ern. ex ed. Junt. dedit genera sing. et sic Wolff. Weiske, Beck. Schütz. et Orell. Heumannus legi putat genera singula, sed tamen et genera et facinora deleri mavult. Mox, C quibus: χ quibusdam.—7 Pro nihil Dresd. mihi. Tum, χ omnia cavendo.—8 C et H ab his. Dein, C et Dresd. ratione repetenda. Heumann. jubet provinciarum deleri.—9 Gulielm. lectum olim esse putat, Quanquam mihi, Quirites, majori, &c. Tum, T ut quemadm. In H, Barb. 1. Ms. Vict. et Mss. Gruteri deest quidem, deleveruntque Grævius,

NOTE

¹ Per simulationem amicitiae] Q. Hortensium intelligit, qui Ciceroni amicus videbatur, a quo tamen insidiosissime se tractatum queritur apud lib. 1. Epist. ad Q. Fratr.

⁵ Inviderunt laudi] Tertium genus eorum qui Ciceroni inviderunt, fuere nonnulli e Catilinæ asseclis, qui in honorum petitione inferiores se Cicerone viderunt.

⁶ Quantum, qui] Pisonem et Gabi-

nium notat, qui a tribuno Clodio provincias acceperunt, ut nocerent Ciceroni.

⁹ Revocando domum] Domum revocavit inimicos suos, quando de provinciis consularibus habuit orationem, ubi revocandos esse e suis Gabinium et Pisonem, et futuris consulibus earum provincias decernendas esse sensit.

tiam referam, quam, quemadmodum inimicorum injurias crudelitatemque persequar.¹⁰ [p. 203.] Etenim ulciscendæ injuriæ facilior ratio est, quam beneficii remunerandi; propterea quod superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quam bonis exæquari:¹¹ tum etiam ne tam necessarium quidem est, male meritis, quam optime meritis, referre quod debeas.¹² 23. Odium vel precibus mitigari¹³ potest, vel temporibus^f reipublicæ communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri,¹⁴ vel vetustate sedari: bene meritos quin¹⁵ colas, nec exorari fas est, nec id reipublicæ repetere² utcumque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque æquum est, tempore et die¹⁶ memoriam beneficii definire. Postremo qui in ulciscendo remissior fuit,¹⁷ mox aperte laudatur: at gravissime vitu-

f Periculis.

////////

Wolf. Weiske, et Schntz. A Dresd. absunt verba *qui de me*.—10 χ *crudelitate*, et C *prosequar*. *Est enim ulciscendi injuriæ, &c.* Lambinus e Mss. dedit *Etenim cum ulcisc. inj. &c.* Præterea C *omittit est post ratio*.—11 χ *bonos exæquare*. Mox, χ , Barb. 1. 2. plures Mss. Grævii, Ven. 1480. 1483. Junt. Græv. *nec tam*.—12 *Non tam male meritis referre quod debeas, quam ut bene meritos colas* H χ , Barb. 1. 2. Franc. 1. et edd. pleræque ante Naug. et sic Junt. nisi quod omittat *non tam ante male*. In C S et Dresd. deest *meritis post optime*. Pro *referre* ed. Med. habet *ferre*.—13 Ms. Vict. *vinlicari*, unde Gulielm. conjecit *medicari*, ut est in Mss. nonnullis ap. Lamb. *mendicari* alii. Dresd. *omittit vel ante temporibus*. In Franc. 1. et ed. 1472. *vel temp. et reip.*—14 C *diff. utendi tueri*.—15 In C et Dresd. deest *quin*. Tum, Lamb. *neque exor. . . neque id*. C et H quoque *neque id*. Paulo post, C *petere*, ut Mannt. volebat. H *reputare*: Grævius conjecit *dare*; et Garaton. *remittere unquam*: Ern. quoque volebat *remittere*. Hotom. legi maluit *reip. temporibus unquam necesse est*. Heumannus in Parerg. Crit. p. 67. correxit, *nec id reip. expedit vel unquam necesse est*: in not. ad h. l. scribit *nec id reip. unquam aut nec. est*. Pro *utcumque* C H χ , Ms. Steph. et Ven. 1483. *utrumque*; Lamb. *utique*. In Ven. 1480. legitur *neque id reip. est repetere ut utrumque nec. est*. Vid. Nott. Varr.—16 Pro *et die*, C, Franc. 1. Dresd. habent *excidere*.—17 C *Post. quin mihi in ulc. remissio fuerit*. In H quoque *fuerit*. Pro *mox* H et Pal. 1. *in os*; Pal. 3. *in os cum*. Lambinus in suis, Gruter. in aliis invenit *in eorum ap.*, quod et in C atque Dresd. est. Tum, pro *laudatur* iidem Lambini Mss. et nonnulli ap. Grut. *utilitur*; C et Dresd. *utetur*; et postea Lamb. *aut grav. ubi Franc. 1. et graviss.* Lamb. conjecit *legend. in eo partim reprehenditur, partim laudatur*. Heumanno *mox aperte* delendum videtur. Utrumque etiam Weiskio est su-

NOTÆ

² *Nec id reipublicæ repetere*] Verbum istud 'repetere,' retrahere aut impedire significat: quare is esse videtur sensus: Respub. non impedit

relationem gratiæ; aut reipub. gratia non ita omittitur redditio beneficii, ut maleficii.

peratur,¹⁸ qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior: neque solum ingratus,¹⁹ (quod ipsum grave est) verum etiam impius appelletur necesse est. [Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio pecuniæ debitæ; propterea quod pecuniam qui retinet, non dissolvit: qui reddidit, non habet: gratiam et qui retulit, habet; et qui habet, dissolvit.]²⁰ x. 24. Quapropter memoriam vestri beneficii colam benevolentia sempiterna, non solum dum¹ anima spirabo mea,² sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficii permanebunt. In referenda² autem gratia hoc vobis repro-mitto, semperque præstabo, mihi neque in consiliis de re-pública³ capiendis, diligentiam; neque in periculis a re-pública propulsandis, animum; neque in sententia simpli-citer referenda,⁴ fidem; neque in hominum voluntatibus⁵

¶ Vivam.

//////////

spectum.—18 *C vituperantur*.—19 Idem Ms. in *gravibus*.—20 Verba *Atque in officio . . . dissolvit* desunt in C χ , Barb. 1. Franc. 1. Guelf. uno Paris. et ed. Wald. Lambinus legi voluit, aut, *Atquin officii persolvendi diss.* aut *Atqui officii persolvendi diss.* Lalle-m. e duobus Mss. et edidit, *Atque in officio persolv.* . . . et *pecunia debita*. Heumann. quoque legi vult *pecunia debita*.

CAP. x. 1 ‘*Non solum dum, &c.*’ Si non est verum, debet esse interpunctio major, i. e. colon post *sempiterna*: alias esse debet *nec solum*. In verbo *spirabo* valde variant scripti et edd. *superabo, exsuperabo, exspirabo, &c.* Illud verum est. *Anima mea* delendum putabat Græ-vius, et *dum spirabo* vel *superabo* legendum. Ern. ‘*Non solum* in C H S T ψ et Ms. Vict. deest. Pro *dum* est in C H S ψ *cum*, in T *non*. Ven. 1480. *non modo cum anima, &c.* Mox, χ *sempiterna cum anima*. Ex utroque Barb. affert Garaton. *benivol. sempiterna cum anima*, nescio an interjectis omissis. Ms. Vict. *cum animo exspirabo mea*, neque aliter Pal. 9. nisi quod is habet *anima*, uti et Pal. 1. et 3. nam in Pal. 2. est *exspirando*. Franc. 1. *cum anima exuberabo mea*: Dresd. *dum anima exuperabo mea*. Ed. 1472. ap. Græv. *expirabo*: ita legitur in S T. In C est *exuperabo*; χ *exsuperabo*. Mss. Barb. et edd. Venn. *exsuperabo*. Manutius dedit *superabo*, Nangerius *superero*, Hervag. et e Mss. Memmian. Lambinus *spirabo*, quæ deinde facta est vulgaris scriptura. Beck. In ed. Junt. *cum anima superaro mea*. Ceteri ut Ern. Mox, χ *ac etiam*: Barb. 1. *sed etiam vel mortuo*. Hotomannus, cum in vulgatis idoneam desideraret sententiam et in Ms. quodam invenisset scriptum *mortuus*, iudicavit deesse quædam: Heumann. legi maluit, *cum me mortuo*. Weiske mavult *mortuo me*. Postea, Ms. ap. Græv. *in me vestri beneficii*. Pro *me* in C legitur *arce*.—2 χ *Iure ferendo*. Mox, C *semper atque præst.*—3 H *pro republ.* In eodem Ms. deest *diligentiam*.—4 Manut. conjecit *efferranda*: Lamb. dedit *dicenda*. Ern. et Garaton. legi maluerunt *ferenda*. Ernesto *simpliciter* suspectum est.—5 C *voluptatibus*. Mss.

NOTÆ

¹ In *sententia simpliciter referenda*] ad populum, vel ad senatum, prola-
Profitetur se ingenne suos sensus vel turum.

pro republica lædendis, libertatem; nec⁶ in perferendo labore, industriam; nec in vestris commodis augendis, gratam animi benevolentiam defuturam. 25. Atque hæc cura, Quirites, erit infixæ animo meo sempiterna,⁷ ut, cum vobis, qui apud me Deorum immortalium vim et numen tenetis, tum posteris vestris cunctisque gentibus⁸ dignissimus ea civitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis iudicavit.⁹

ap. Græv. in *volunt. hom.*—6 C H S neque. Pro perferendo C patiando, χ partiendo. Tum C neque in vestris.—7 Sempiterna offendit Heumannum, unde primum scribi in *sempiternum* vel *sempiterne*, deinde illud vocab. deleri iussit, ut e gloss. enatum.—8 H post. *vestris omnibus gent.*—9 Indicavit χ, Barb. 1. Mss. ap. Lamb. Ven. 1480. 1483. *indicarit* Barb. 2.

M. TULLII CICERONIS
P O S T R E D I T U M,
IN SENATU,
ORATIO XXVIII.

ARGUMENTUM.

Cum redisset in urbem Cicero, postridie hanc orationem in senatu recitavit, in qua, commemorata beneficii sibi tributi magnitudine, cum senatui in universum omni, tum singulis quibusdam gratias agit. Initium facit a Lentulo et Metello consulibus, quorum illius præcipua opera in Cicerone restituendo enituerat, hic autem; privatis inimiciis reipubl. condonatis, non intercesserat Lentuli actioni. Hic occasionem arripit ad consules superioris anni, quo ejectus erat, Gabinium et Pisonem digrediendi, eosque omnibus modis vexandi. Pergit deinde ad tribunos plebis, quod eorum post consules maxima erat in legibus ferendis et abrogandis potestas, iisque omnibus, inprimisque Miloni et P. Sextio, nominatim gratias agit. Sequuntur deinde prætores septem, octavus enim Appius Claudius, P. Clodii frater, a reliquis dissenserat, qui omnes nominatim, nullus tamen præcipue laudantur. E reliquis autem senatoribus nulli nisi Pompeio nominatim gratias agit, qui pro Cicerone municipia et colonias adierat, omnique gratia et ope ad ejus restitutionem incubuerat. In conclusione rationem consilii sui reddit, quo erat in relinquenda urbe usus. Erant enim, qui timidum appellarent, quod, cum amicorum opes maximas haberet, tamen cessisset Clodio. Tandem nihil de sua fortitudine in defendenda salute reipublicæ hoc tam gravi casu diminutum esse, confirmat pro Domo sua.

//////

In Barb. 2. hæc Oratio inscribitur, *M. Tullii pro se ipso gratulatoria de restitutione in patriam incipit. Ad Patres Conscriptos. In Pith. Oratio M. T. Cic. in Senatu post Reditum de Exilio: Franc. 1. M. T. Cic. Oratio, qua gratias Senatui dixit pro sua restitutione in patriam.*

1. 1. [*Ed. Ald. p. 204.*] **SI**, patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis parum^a vobis cumulate¹ gratias egero; quæso, obtestorque, ne meæ naturæ^a potius, quam magnitudini vestrorum beneficiorum, id²tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest existere³ ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod⁴ tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra⁵ in nos universa promerita, non dicam complecti orando,⁶ sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo,⁷ liberis nostris parentes, nobis liberos; qui dignitatem, qui ordinem,^b qui fortunas, qui amplissimam rempublicam, qui patriam, qua nihil potest esse jucundius,⁸ qui denique nosmetipsos nobis reddidistis. 2. Quodsi parentes^c carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est; si Deos immortales, quorum beneficio et hæc tenuimus,⁹ et ceteris rebus aucti sumus; si populum Romanum, cujus honoribus in amplissimo consilio,^b et in altissimo gradu^d dignitatis, atque in hac omnium¹⁰ terrarum arce^c collocati sumus; si hunc ipsum ordinem, a quo sæpe magnificentissimis de-

^a Minus quam par est.^b Senatu.^c Roma.

CAP. I. 1 C cumulare.—2 ς caret pronomine id. Tum, in C retribuumdum: in Ms. Lamb. attribuendum.—3 Existere potest Ms. Lamb. Quæ tanta enim potest esse ub. ing. Franc. 1. Pro ubertas ς χ libertas.—4 ς quodque.—5 Pith. posset vestrum. Mox, Ms. ap. Steph. merita.—6 Pith. et unus Paris. ornando, probb. Grav. et Garaton. Dein, e Ms. H enumerando dedit Orell.—7 ς fratrem amantissimum.—8 Erf. Franc. 1. Barb. et al. jucundius.—9 ς quorum ben. ex hoc ten.—10 Idem Ms. omni. Mox pro quiddam C quidem; ς quod; χ qui-

NOTE

^a Ne meæ naturæ] Excusatur se a magnitudine beneficii, quod pro meritis extollere satis non potest; eaque utitur ut senatores sibi benevolos et attentos reddat.

^b Qui ordinem] Restitutus Cicero est in senatorium suum ordinem.

^c Quodsi parentes] A comparatione

beneficium extollit, quo omnia sibi reddita esse dicit, quæ a parentibus, Diis, populoque Rom. acceperat.

^d In altissimo gradu] Ad consulatum beneficio populi pervenerat, quo nulla dignitas in repub. major extitit. De eo dictum est sæpius.

cretis sumus honestati; immensum quiddam et infinitum est, quod vobis debemus; qui vestro singulari studio atque consensu, parentum beneficia, Deorum immortalium munera, populi Romani honores, vestra de me¹¹ multa iudicia, nobis omnia uno tempore reddidistis; ut, cum multa¹² vobis, magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia Diis immortalibus debeamus; hæc¹³ antea singula per illos habuerimus; nunc universa per vos recuperaverimus.¹⁴ 11. 3. Itaque, patres conscripti, quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur.¹⁵ Quod enim tempus erit unquam, quo vestrorum¹⁶ in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur, qui illo ipso tempore, cum vi, ferro, metu, minis obsessi¹⁷ teneremini, non multo post discessum meum, universi me¹⁸ revocavistis, referente L. Ninnio,^f fortissimo atque optimo viro? quem habuit ille pestifer annus et maxime fidelem, et minime timidum, si dimicare¹⁹ placuisset, defensorem salutis meæ: posteaquam²⁰ vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum

////////

dam. In Ms. ap. Græv. imm. quid est et inf. Mox, e Franc. 1. debemus edidit Ern. quem Wolf. Weiske, Beck. Schutz. et Orell. secuti sunt. Ceteri debeamus.—11 Pro de me ς deinde. Paulo post, χ vobis.—12 Pith. ut quo multa. Tum, magna in C χ , et innumerabilia in ς omittitur.—13 Ante hæc T ψ , Lamb. Grut. Oliv. Lall. addunt quod. Vid. Nott. Varr. Post singula ς repetit debemus.—14 Recuperavimus H S, Ven. 1480, recuperavimus T χ , Franc. 1. Barb. cum Lamb. Græv. Wolff. Beck. et Orell.

CAP. 11. 15 Etf. et alius Ms. cum Lall. esse ad. vid. C H T χ , Dresd. Franc. 1. Pith. Barb. et Græv. ad. esse vid.—16 H in quo vestr. ς ut cum vestr. Mox, ς moriantur.—17 ς cum in ferro, metu unius obs. Tum, C supra lin. teneremur.—18 In χ deest me. Dein, C provocavistis. Pro referente C referrem de; T referendo: in S deest. Porro, Barb. L. ninnio. In Franc. 1. referente de me L. Munio, et placet Grævio inseri de me. L. Munio est quoque in Pith. Dresd. et S: Munio in Pariss. et T, unde Lall. edidit L. Mummio, ut est in ed. Junt. L. Munio ς : L. Mimmo χ : T. Annio H et Ms. Mureti.—19 Pith. et si dim.—20 Græv. e Franc. 1. dedit postea vero quam. In Pith. legitur, posteaquam vobis pot. decern. facta non est. Verbum permissa non est

NOTÆ

* Obsessi] A difficili tempore auget beneficium, quia revocatus est cum Clodiani omnia armis circumsepta tenerent, et seditiones plurimæ ab eis in foro excitarentur, de quibus

pluribus agit in orat. pro Sext.

^f L. Ninnio] Ninnius ille Quadratus dictus est, qui tribunus plebis Kalend. Jun. ad senatum de revocando Cicerone retulit.

plebis,^g qui, cum per se rempublicam lacerare non posset, sub alieno scelere^h delevit;ⁱ nunquam de me siluistis, nunquam meam salutem² non ab his consulibus, qui vendiderant,ⁱ flagitavistis.^k 4. Itaque vestro³ studio atque auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus,⁴¹ quem ego mihi, quam patriæ, malueram esse fatalem, hos⁵ tribunos haberet, qui et promulgarent de salute mea, et ad vos sæpe-numero referrent:⁶ nam consules modesti,⁷ legumque metuentes, impediabantur lege,^m non ea quæ de me, sed⁸ quæ de ipsis lata erat, cum⁹ meus inimicus promulgavit,¹⁰ⁿ

~~~~~

in 5, Erf. et Colian.—1 Pith. Ms. Henr. Steph. et Mss. Lambini *delituit*. Gulielm. conjecit *posset suo, alieno scel. delevit*.—2 C H S, Barb. 2. Ven. 1483. *nonnunquam meam sal.* Ursini Ms. *nunquam non meam sal.* In χ deest *non post salutem*. Tum, Lamb. *ab iis cons.* Postea, C H χ *vendiderunt*.—3 Henmann. legi vult *Et ita vestro*.—4 C H T χ , Franc. 1. Dresd. Barb. *illo ipso anno: 5 ut ipse ille minus: al., teste Grævio, ut ipse ille annus*.—5 Pro hos edd. Vict. Car. Steph. Manut. Hervag. Brut. Hotom. Lamb. Henmann. *dederunt octo: C χ , Franc. 1. Barb. 2. cum tribunos*. Post *tribunos* Franc. 1. *addit plebis*. In ed. pr. *cum tribunos haberem*. Pro *haberet* C *nominaret*. Postea, edd. nonnullæ onittunt copulam ante *promulg.*—6 χ *ad nos*, et Barb. 2. *sæpe ref.*—7 H *molesti*. Mox, 5 *impediabant*.—8 Post *sed* in edd. Nang. Manut. Lamb. Grut. Oliv. Lall. *additur ea*, sed Grævius cum edd. seqq. auctoritate Mss. Erf. Colin. Dresd. Franc. et ed. pr. (quibus accedunt C T 5 χ , Barb.) *delevit*. In χ etiam *quæ* onittitur.—9 Lamb. *quam*.—10 Ern. conjecit *pro-*

NOTÆ

^g *Per eum tribunalum plebis*] Ælium Ligurem nominat in orat. pro Sextio, qui contra Ciceronem intercessit, corruptus a Clodianis.

^h *Alieno scelere*] Scelere Pisonis et Gabinii, qui consules erant, rempub. delere conatus est, cum contra senatus et populi auctoritatem intercessit.

ⁱ *Vendiderant*] Clodius pretio provinciarum, Macedoniæ, quæ a Clodio Pisoni; Syriæ, quæ Gabiño data est, salutem vendiderat. Eas enim illis provincias promiserat, si Cicero in exilium ejiceretur.

^k *Flagitavistis*] Flagitare, inquit Hotomannus, debitorem est acrius et vehementius appellare. Senatus autem a consulibus salutem Cicero-

nis, quasi proprio jure sibi debitam, postulaverat.

¹ *Ille ipse annus*] Anno 695. quo Piso et Gabinius gesserunt consulatum, decem tribuni fuerunt; sed tantum octo nominat, quia Sext. Attilius et Numerius Quintius ipsum læserunt.

^m *Impediabantur lege*] Lex lata fuerat a Clodio ne quis ad senatum de Cicerone referret: quam legem non tam de se ait latam esse, quam de consulibus, quibus provinciæ promittebantur, si Cicero in exilium mitteretur.

ⁿ *Inimicus promulgavit*] Hanc legem de Cicerone ejiciendo non esse appellandam contendit, quia ab inimico suo lata est.

ut, si revixissent ii,¹¹ ° qui hæc pæne delerunt,¹² tum ego redirem : quo facto utrumque confessus est,^p et se illorum vitam desiderare, et magno in periculo¹³ rempublicam futuram, si aut hostes atque¹⁴ interfectores reipublicæ revixissent, aut ego non revertissem.¹⁵ Itaque illo ipso tamen anno, cum ego cessissem, princeps autem civitatis,¹⁶ q non legum præsidio, sed parietum, vitam suam tueretur ; respublica sine consulibus esset,^r neque solum parentibus perpetuis,^s verum etiam tutoribus annuis¹⁷ esset orbata ; [p. 205.] sententias dicere prohiberemini ; caput meæ proscriptionis^t recitaretur ;¹⁸ nunquam dubitastis meam salutem cum

mulgavisset legend.—11 C et ς revisissent hi. In S deest ii.—12 C delerent. Ern. legi mavult delerant. Pro tum in χ cum.—13 C magno peric. sine præpositione. Post futuram C T χ addunt esse.—14 Pro atque H S T habent aut ; et pro reipublicæ C R. populi.—15 C revertissent. Mox, pro tamen, quod edd. multæ omittunt, C T χ ψ , Franc. Dresd. et edd. vett. habent tum. Paulo post, H S, Ven. 1480. 1483. Med. cecidissem, prob. Grævio.—16 Principes hujus civ. . . tuerentur C T χ : principes civ. . . tuerentur Franc. 1. Dresd. Barb. et edd. nonnullæ. In S ψ princeps hujus civ. . . tueretur. Pro parietum C et ς parentum. Tum, Ms. Vict. et Ms. ap. Lamb. respubl. sine rep. sine consulibus. Pro consulibus ς consules.—17 Pro annuis C a meis. Dein, ς sed sententias.—18 C recitare.

NOTÆ

° Si revixissent ii] Perniciosa fuit hæc lex a Clodio lata contra Ciceronem, qua videlicet aqua et igni interdicebatur, ut si revixissent qui socii Catilinæ in conjuratione fuerant, tum rediret ab exilio, ut eorum conatibus obsisteret.

^p Utrumque confessus est] Dum ita ageret Clodius, confessus est se optare, ut redirent ad vitam, qui rempub. perdere voluerunt ; aut reipub. perniciem desiderare, si ipsis redi-vis, non rediret, quia fatebatur Clodius solum Ciceronem posse ipsis ob-sistere.

^q Princeps autem civitatis] Pompeius, de cujus periculo in prima oratione dictum est, fuit ille princeps civitatis, qui appetitus est a Clodianis. Vide § 4. not.

^r Sine consulibus esset] Sine consu-

libus erat respub. quia consulum est reipub. consulere ; hi vero, Piso scilicet et Gabinus, eam funditus evertebant, unde consules non erant appellandi.

^s Parentibus perpetuis] Parentes erant et tutores reipub. consules : annui autem dicuntur, quia singulis annis creabantur ; perpetui vero, quia respublica nunquam sine consulibus fuit.

^t Caput meæ proscriptionis] Statim atque discessit Cicero, Clodius de ejus exilio ad populum tulit, atque edictum proposuit, ut illi aqua et ignis interdiceretur, et ne intra quinquaginta millia passuum ab Italia tecto reciperetur. Ita Plutarchus in Cicerone. Dio hoc quoque legi adjectum fuisse tradit, ut si Tullius intra spatium defuitum visus esset,

communi salute conjungere. III. 5. Postea vero quam¹⁹ singulari et præstantissima virtute P. Lentuli consulis,^u ex superioris anni caligine et tenebris lucem in republica Kal. Jan.²⁰ dispicere cœpistis; cum Q. Metelli, nobilissimi hominis atque optimi viri, summa dignitas, cum prætorum, tribunorum plebis¹ pæne omnium^x virtus et fides, reipublicæ subvenisset; cum virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pompeius, omnium gentium, omnium sæculorum, omnis memoriæ facile princeps, tuto se in senatum^{2y} venire arbitraretur; tantus vester consensus de salute mea fuit, ut corpus³ abesset meum, dignitas jam in patriam revertisset.⁴ 6. Quo quidem mense, quid inter me et meos inimicos interesset, existimare potuistis. Ego meam salutem deserni, ne propter me civium vulneribus respublica cruentaretur: illi meum redditum non populi Romani suffragiis,⁵ sed flumine sanguinis^z intercludendum putaverunt. Itaque postea nihil vos civibus, nihil sociis, nihil regibus^a respondistis: nihil iudices sententiis,⁶ nihil populus suffragiis, nihil hic

CAP. III. 19 Pro quam C, Franc. 1. et ed. pr. cum; Dresd. tum.—20 *ꝛ Kalendis Januarii*: al. *Kalendis Januariis*. In C pro *Januariis* est *Januarii*. Tum, *respicere* C T *ꝛ*, Guelf. Barb. 2. Hervag. Manut. Lamb. Grut. Græv. Henmann. *despicere* alii. Porro, *ꝛ ꝛ cumque Metelli*.—1 In C T *ꝛ ꝛ*, Barb. 2. Franc. 1. Dresd. 1. et ed. pr. *deest plebis*.—2 *ꝛ tantum se senatu*.—3 Edd. *vett. ut licet corpus*.—4 *ꝛ reverteretur*.—5 *ꝛ suffragio*. Mox, *ꝛ interducendum*.—6 Pro *regibus ... sententiis* in *ꝛ tantum est iudicibus summis*; et pro *iudices*

NOTÆ

et ipse, et qui enim recepissent, impune interficerentur. Lege Fabric. in vita Cic.

^u *Lentuli consulis*] Lentulus et Metellus Pisoni et Gabinio successerunt in consulatu: et licet Metellus frater esset Clodii ex matre, et inimicus Ciceroni, eas tamen inimicitias se deponere dixit reipublicæ causa.

^x *Pæne omnium*] E prætoribus solus obstitit Ciceronis redditui Appius Clodius, Pub. Clodii frater; e tribunis vero Attilius Serranus et Q. Numerius Quintius.

^y *Tuto se in senatum*] Novis consilibus magistratum gerentibus, credit Pompeius se tuto in senatum venire posse. Id in invidiam Clodianorum dicit.

^z *Flumine sanguinis*] Seditio a Clodianis in foro tanta facta est, ut corporibus civium Tiberis repleretur. Hic autem colligit reipub. calamitatem a signis, quam repetitionibus et interpretationibus amplificat.

^a *Sociis, regibus*] Reges et socii populi mittere legationes suas ad senatum solebant.

ordo auctoritate declaravit : ⁷ mutum forum, elinguem^d curiam, tacitam et fractam civitatem videbatis. 7. Quo quidem tempore, cum is excessisset,^{8 b} qui cædi et flammæ, vobis auctoribus,⁹ restiterat, cum ferro et facibus homines¹⁰ tota urbe volitantes, magistratum tecta impugnata,¹¹ Deorum templa inflammata, summi viri et clarissimi consulis^{12 c} fasces fractos, fortissimi atque optimi viri, tribuni plebis,^{13 d} sanctissimum corpus,^e non tactum¹⁴ ac violatum manu, sed vulneratum ferro confectumque vidistis. Qua strage nonnulli permoti¹⁵ magistratus, partim metu mortis, partim desperatione reipublicæ, paulum¹⁶ a mea causa recesserunt : ^f reliqui fuerunt,¹⁷ quos neque terror, neque vis,¹⁸ nec spes, nec metus, nec promissa, nec minæ,¹⁹ nec tela, nec faces a vestra auctoritate,^g a populi Romani dignitate, a mea salute depellerent. iv. 8. Princeps P. Lentulus, parens ac Deus nostræ vitæ,²⁰ fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen¹ virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen

^d Silentem.

//////////

χ *judicium*. Tum, χ *nihil populi suffr.*—7 Wolf. *conjecit decrevit.*—8 In χ *excessissem.*—9 H et S *vestra auctoritate*. Dein, χ *restiteram.*—10 ε *omnes.*—11 *Oppugnata* Mss. pauci et edd. ante Grut.—12 Pro *consulis* in ε *cum hos.*—13 χ *plebis officii.*—14 *Non solum tectum* T: *non solum tactum* C H S, Barb. 2. et edd. ante Lamb. præter Junt. qui habet *tractum.*—15 χ *commoti.*—16 S ε et edd. *nonnullæ paululum.*—17 Henmann. *conjecit at aliqui fuerunt.*—18 Al. *nec vis*: Lamb. *nec terror, nec vis.*—19 Pro *minæ* C *mina*; H *rapina*. Tum, C H T *fascēs.*

CAP. iv. 20 ε, Pith. Dresd. *decus nostræ vitæ*: χ *noster Deus vitæ*: Weiske, *Deus vitæ nostræ.*—1 ε *speculum*. Mox, C ε χ *judicium animi.*—

NOTE

^b *Cum is excessisset*] De se loquitur Cicero, qui fuerat ejectus, quia auctoritate senatus socios conjurationis interfecerat.

^c *Clarissimi consulis*] P. Lentuli. Fasces hoc tempore fracti sunt, sicut anno superiori Gabinii.

^d *Tribuni plebis*] De Sextio loquitur, qui a gladiatoribus Clodii in foro vulneratus est, quando, voluntate senatus perspecta, causa revocandi Ciceronis ad populum octavo Kal. Febr. fuit delata.

^e *Sanctissimum corpus*] Corpora tribunorum pleb. sacris legibus sacrosancta habebantur, adeoque ea violare nefas fuit.

^f *Recesserunt*] Non prætores, sed fortasse e tribunis aliqui recesserunt, quos Cicero non appellat.

^g *A vestra auctoritate*] Conjungit salutem suam cum auctoritate senatus, et populi dignitate, quia semper cum senatu sensit, et utilitati populi studuit.

consulatus sui fore putavit, si me mihi, si ² meis, si vobis, si reipublicæ reddidisset. Qui ut est designatus, ³ ^h nunquam dubitavit sententiam de salute mea, se et ⁴ republica dignam, dicere. Cum a tribuno ⁵ plebis vetaretur, cum præclarum caput recitaretur, 'Ne quis ad vos ⁶ referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ⁱ ne scribendo ⁷ adesset; ^k totam illam, ut ante dixi, proscriptionem, non legem putavit, qua civis optime de republica meritis, nominatim, ⁸ sine iudicio, ^l una cum senatu, reipublicæ esset ereptus. Ut vero iniit ⁹ magistratum, non dicam, quid egit ¹⁰ prius, sed quid omnino egit aliud, nisi, ut, me conservato, vestram in posterum dignitatem auctoritatemque sanciret? ¹¹ 9. Dii immortales! quantum mihi beneficium ^m dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus ¹² consul est! quanto majus dedissetis, si superiore

//////////

2 Verba mihi si in ς desunt.—3 Ante *designatus* Franc. 1. addit *consul*.—4 ς caret *mea, se et*. Pro *se et* in CHST χ , Dresd. Barb. 2. Ven. 1480. 1483. *et de*; et pro *republica* ς *reipubl. summam*.—5 ψ *tribunis*: in C et T deest. Tum ς *vitaretur*, et Franc. 1. *ne præcl.*—6 T ad nos, et mox *decerneretur*.—7 χ *scriberet*. Post *illam* S et nonnullæ edd. vett. addunt *causam*; Naug. Oliv. Lall. *clausulam*. Lambinus conjecit legend. *totam illam rogationem, proscriptionem, ut ante dixi, non legem*; aut, *totam illam legem, proscriptionem, ut ante dixi, non legem*; aut, *totum illud caput, ut ante dixi, proscriptionem, non legem*. In C et ς *proscriptionem*. Verba *putavit* ... *ereptus* in C desunt.—8 ς *nominatus*.—9 C *Ut non iniit*.—10 CST $\chi\psi$, Barb. 2. Junt. Græv. Oliv. Lall. *egerit*, probante Henmanno. Pro *prius* ς *plus*. Tum, H, supra lin. *sed quod*, et H ψ *omnino nihil egit*. Pro *nisi* ut in CT χ , Franc. 1. *quam ut*; ed. pr. *quæ ut*. Denique, χ *me conservaret*.—11 χ *sanciretur*.—12 C *Lentulum*. In CT,

NOTÆ

^h *Qui ut est designatus*] Designati consules in comitiis primi sententiam rogabantur, ita ut qui primus selectus esset, primus diceret.

ⁱ *Ne pedibus iret*] Inter senatores quidam pedarii dicti sunt, 'qui, ut refert Gellius, 'non sententiam in senatu dicerent, sed ab aliis dictam moventes se loco approbarent.' Illi autem non enrru ut ceteri, sed pedibus veniebant in senatum.

^k *Ne scribendo adesset*] De scripto aliquando sententia ferebatur, ut in

illa Ciceronis causa factum est a Pompeio.

^l *Sine iudicio*] Lege XII. tabularum sancitum est, ne de capite civis, nisi comitiis centuriatis, rogaretur.

^m *Quantum mihi beneficium*] Deorum in se agnoscit beneficium, quod hoc anno consul fuerit Lentulus, quod longe majus extitisset si superiori factus esset; neque enim tantum a Gabinio et Pisone vulnus seu calamitatem accepisset.

anno fuisset! nec enim eguissem¹³ medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo civi¹⁴ et viro, Q. Catulo,ⁿ non sæpe¹⁵ unum consulem improbum, duos vero nunquam, post Romam conditam, excepto illo Cinnano tempore,^o fuisse. Quare meam causam semper fore firmissimam, dicere solebat, dum vel unus in republica consul esset.¹⁶ [p. 206.] Quod vere dixerat, si illud de duobus consulibus, quod ante in republica non fuerat, perenne ac proprium manere potuisset. 10. Quodsi Q. Metellus illo tempore consul fuisset unicus;¹⁷ dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse ascriptoremque^{18 p} videatis? Sed fuerunt duo¹⁹ consules,^q quorum mentes angustæ, humiles, parvæ,²⁰ op-

////////

Barb. 2. et Ven. 1480. deest *consul*. Pro *est*, quod Grut. cum edd. seqq. dedit auctoritate plerorumque Pall., præfuit habent C H S T χ , Franc. 1. Barb. 2. Ven. 1480. 1483. Junt. et *fuit* Erf. Pal. 9. et nonnullæ edd. vett. cum Wolf. et Orell. Ante *quanto* C S T χ , Franc. 1. Barb. 2. ed. 1472. Junt. Græv. Wolf. Beck. et Orell. addunt *quo*.—13 χ *egissem*. Pro *nisi consulari* in ς *neque*.—14 C H S, Barb. 2. et edd. pleræque ante Lamb. *cice*.—15 In ς deest *sæpe*. Verba *post Romam conditam* omittunt C H S T ς χ , Barb. 2. et edd. ante Grut. cum Wolf. Mox, pro *Cinnano* C et Barb. 2. *Cesonii*; T *Cessonii*; H S *Cesonini*; ς *Censurino*; χ *Resonii*; Ven. 1480. 1483. *Cesonino*.—16 ς caret *esset*. In Franc. 1. Barb. 2. Ven. 1480. 1483. et Manut. legitur *esset consul*. Pro *Quod* Pith. habet *Quam*.—17 Pro *unicus* Dresd. Mss. Lambini, Ms. ap. Manut. habent *inimicus*; C H S T χ , Franc. 1. Barb. 2. Ms. Ursini, et edd. vett. *non inimicus*. In ς *cons. fuisset, in quo fuisset inimicus meus qui me exulavit*. Garaton. legi maluit *cons. fuisset homo inimicus*. Ern. conjectit *icnus legend*.—18 ς *scriptoremque*; χ *ad scriptoremque*. Turn. C *videratis*.—19 Pro *duo* Mss. Lambini et aliquot Pall. *hii* aut *ii*, quod Lamb. monnit e nota numerali *II*. extitisse. Lambinus autem, prob. Heumanno, *consules* deleri jussit.—20 *Pronæ* Mss. ap. Turneb. *parvæ* C T χ ,

NOTÆ

ⁿ Q. Catulo] Hic Catulus illius filius fuit, qui cum Mario consul fuit.

^o Cinnano tempore] Cinna et Papirius Carbo, sceleratissimi consules, discordiis et seditionibus rempub. vexarunt. Vide Appian. Tales autem reperti sunt hoc tempore Piso et Gabinius, qui Clodio tribuno plebis rempublicam vendiderunt.

^p Auctorem ascriptoremque] Is Me-

tellus affinis Clodii, Ciceronis fuerat inimicus; verum permotus tum P. Servilii incredibili dicendi gravitate, absens cum M. Tullio rediit in gratiam, atque auctor fuit ut rediret: ascriptor vero, quia senatusconsulto de Cicerone revocando subscripsit.

^q Duo consules] Pisonis et Gabinii mores describit.

pletæ tenebris ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii, nec intueri,¹ nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed mercatores² provinciarum ac venditores vestræ dignitatis.³ Quorum alter a me Catilinam, amatorem⁴ suum,⁵ multis audientibus, alter⁶ Cethegum, consobrinum,⁷ reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modo deseruerunt,⁸ in causa præsertim publica et consulari,⁹ sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio,¹⁰ non solum suo,¹¹ sed etiam vestro,¹² ceterorumque ordinum, spoliatum esse voluerunt: quorum alter¹³ tamen neque me, neque¹⁴ quenquam fefellit.

v. 11. Quis enim¹⁵ ullam ullius boni spem haberet in eo, cujus primum tempus ætatis palam fuisset ad omnium libidines¹⁶ divulgatum?¹⁷ qui ne a sanctissima quidem parte

¹ *Expositum.*

//////////

Guelf. Barb. 2. Pall. Ms. Ursini, ed. Wald. cum Ern. et Orell. *pravæ* ceteri. —1 H ς , Mss. Lallemandi et Turnebi, cum Lall. Beck. Orell. *tueri*. —2 *Pro amatorem* H *materterum*. —3 *Consobr. suum* ς , Ven. 1480. 1483. Hervag. Manit. Dein, ς *reposcebant*. —4 ς *consuerunt*. —5 C *consularum*. —6 ς *omnino aux.* Mox, idem Ms. *nostro*. —7 C et T *nec me, nec*.

CAP. v. 8 In H et S deest *enim*. Tum, C *illius*. —9 *Ad omnes libid.* C H

NOTÆ

¹ *Mercatores*] Suas provincias a Clodio, salute Ciceronis emerant.

² *Venditores vestræ dignitatis*] Non pertinebat ad solos consules, sed ad senatum universum cum illis, provincias decernere.

³ *Amatorem suum*] Catilinam indicat; nam in oratione pro Domo, 'Catilinæ delicias' Gabinium vocat.

⁴ *Alter*] Piso Cethegum reposcebat, cui damnato gula per vindices rerum capitalium fracta est in carcere.

⁵ *In causa publica et consulari*] Quod gestum est a Cicerone in conjuratione Catilinæ, pro reipub. salute gestum est: quare ejus defensio maxime pertinebat ad consules, quorum est rei-

pub. et periclitantibus pro causa publica civibus consulere.

⁶ *Non solum suo*] His sedentibus, inspectantibus, atque adeo adjuvantibus, Cicero conservator patriæ a sceleratissimo tribuno plebis Clodio in exilium ejectus est.

⁷ *Sed etiam vestro*] Dio lib. xxxviii. tradit, audita lege de Ciceronis exilio, equites in Capitolium tunc convenisse, atque ad consules et senatum misisse legatos non solum e suo ordine, verum etiam senatores duos, Q. Hortensium et C. Curionem, qui pro Cicerone deprecarentur, sed eos a Gabinio fuisse repndiatos.

⁸ *Quorum alter*] Gabinium iucrepat ab anteacta vita.

corporis potuisset hominum impuram intemperantiam¹⁰ propulsare? qui cum suam rem non minus strenue,¹¹ quam postea publicam^b confecisset; egestatem et luxuriam¹² domestico lenocinio sustentavit? ¹³ qui nisi in aram tribunatus confugisset,^c neque vim prætoris,^d nec multitudinem¹⁴ creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset. Quo in magistratu nisi rogationem¹⁵ de piratico bello^e tulisset; profecto egestate¹⁶ et improbitate coactus piraticam ipse fecisset; ac minore quidem cum¹⁷ reipublicæ detrimento, quam quod¹⁸ intra mœnia nefarius hostis, prædoque versatus est: quo inspectante ac sedente, legem tribunus plebis^f tulit, ne auspiciis obtemperaretur;^g ne obnuntiare^h concilio aut comitiis,ⁱ ne legi intercedere¹⁹

S T ς , Barb. 2. et al. cum Junt. Lamb. Wolf. Beck. Schutz. et Orell.—10 C *intemperationem*.—11 Pro *strenue* ς *si sene*.—12 ς *egestate*, et Lamb. *luxuriem*.—13 ς *sustentatam*.—14 Idem Ms. *multitudine*. Verba *cred. nec bon. proscript.* in C et χ desunt. In T est *creditorum*, reliquis omissis.—15 C H S T ς χ ψ . Barb. 2. et edd. ante Mannt. Qui. Mox, C *rogatione*.—16 H S et edd. nonn. *prof. et egest.* Tum, pro *ipse* χ *ipsam*.—17 Cum omittunt C, Franc. l. Barb. 2. et nonnullæ edd. vett. cum Græv. et Wolf.—18 *Quod delendum* judicavit J. F. Gronov. ad Liv. xxviii. 43. In uno Ms. Paris. punctis subjectis notata erat ea particula. Weiske censet *quo* legend. Pro *infra* C ha-

NOTÆ

^b *Postea publicam*] In Syria Gabinus equitatum et cohortes optimas perdidit.

^c *In aram tribunatus confugisset*] Tribunatum obtinuit Gabinus A. U. C. 686. Metello et Marcio coss. sed ea tantum de causa, ne propter æs alienum quisquam ipsi molestus esset, quod nefas erat magistratibus: quare ait ad tribunatum confugisse quasi ad aram, ad quam qui confugebant, servabantur.

^d *Vim prætoris*] Apud prætorem urbanum citabantur qui ære alieno tenebantur.

^e *De piratico bello*] Bellum piraticum Pompeio commissum est, lata lege a Gabinio.

Delph. et Var. Clas.

^f *Tribunus plebis*] Clodius tribunus plebis tulit, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo servaret, ut omnibus fastis legem ferri liceret.

^g *Auspiciis obtemperaretur*] Lex Ælia jubebat ut quoties cum populo ageretur, angures de cælo servarent.

^h *Obnuntiare*] Obnuntiare augurum fuit, et impedire ne lex statim ferretur, sed in aliud tempus differretur.

ⁱ *Concilio aut comitiis*] Concilium dicitur, cum pars tantum populi intra civitatem coit, aut legum ferendarum, aut civis iudicandi causa: cum vero universus extra civitatem in Campo Martio ad creandos magistratus, comitia dicuntur.

Cicero.

5 O O

liceret:^k ut lex Ælia²⁰ et Fufia¹ ne valerent; quæ nostri majores certissima subsidia¹ reipublicæ contra tribunicios furores esse voluerunt. 12. Idemque postea, cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset,² cumque adolescentes nobilissimi,^m cunctique equites³ Romani se ad lenonis impurissimi pedes abjecissent; quo vultu cincinnatus⁴ ganeoⁿ non solum civium lacrymas, verum etiam patriæ preces repudiavit! Neque eo contentus⁵ fuit, sed etiam in concionem ascendit,⁶ eaque dixit, quæ, si ejus vir Catilina revixisset,⁷ dicere non esset ausus: se Nonarum Decembr.⁸⁰ quæ me consule fuissent,⁹ clivique Capitolini^p pœnas ab equitibus Romanis esse repetiturum: neque solum id dixit, sed quos ei com-

////////

bet in vestra.—19 $\chi \psi$ intendere.—20 S χ Alia. Tum, Fuffia Franc. 1. Sufficia C: Suffiana χ : Fusia Junt. et Græv. In C et T deest ne. Denique, valeret C $\gamma \chi$ et edd. nonn.—1 Pro certissima subsidia γ tutissima præsidia. In C et T deest reipublica.—2 C veste venissent.—3 Pro cunctique equites γ civesque Quirites. Mos, len. impudicissimi H S γ , Erf. Guelf. Gembl. Pal. Ms. Vict. Ms. Lambini, cum Grut. impudentissimi Rom. 1480. Ven. 1483. Brix. Tum, C objecissent.—4 C S χ , Franc. 1. et ed. pr. incincinnati.—5 Græv. contentus eo. Gruter. eo omisit.—6 Ms. Vict. descendit, unde Gulielm. conjecit ascendit.—7 γ revixisset.—8 Decembris Mss. pauci cum Oliv. et Lall.—9 C fuisset. Dein, C H S T clivi sine copula. Postea, Capitoli C: Capito-

NOTÆ

^k *Intercedere liceret*] Intercedere tribunorum fuit; nam cum lex ferretur, antequam ferrentur suffragia, vetare poterat tribunus ne ferretur.

¹ *Lex Ælia et Fufia*] Lex illa Ælia lata est a Q. Ælio consule, ut quoties cum populo ageretur, augures de cælo servarent; magistratus et obnuntiandi, id est denuntiandi agi per Jovem non licere, et legislationi intercedendi potestatem haberent: nam cum lex ferretur, augures de cælo servabant: magistratus, si quid observatum erat, quo impediri comitia possent, nuntiabant.

^m *Adolescentes nobilissimi*] Dio refert adolescentes numero ad viginti

millia sordidatos, deprecatores salutis Ciceronis venisse.

ⁿ *Cincinnati ganeo*] Pungit Gabinium, qui calamistro aut ferro calido tortum et undulatum crines inflexos habebat.

^o *Nonarum Decembris*] Eo die senatusconsultum de plectendis Catilinæ sociis factum est.

^p *Clivi Capitolini*] Cum de supplicio conjuratorum ageretur in templo Concordiæ, equester ordo Clivum Capitolinum occupavit, ne quid tumultus a Catilinariis excitaretur contra senatum. Consul autem ille sceleratus respondit se ab equitibus ea de causa pœnas repetiturum.

modum fuit,^f compellavit:⁹ L.¹⁰ vero Lamiam,^r equitem Romanum, præstanti¹¹ dignitate hominem, et salutem meam pro familiaritate, reipublicæ pro fortunis suis,¹² amicissimum, consul imperiosus exire urbe jussit:⁵ et cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni jam ante fecissent; ille unguentis oblitus,^t cum toga prætexta,^u quam omnes prætores ædilesque tum abjecerant, irrisit squalorem¹³ vestrum, et luctum gratissimæ¹⁴ civitatis: fecitque, quod¹⁵ nemo unquam tyrannus,^x ut, quo minus occulte vestrum¹⁶ malum gerneretis, nihil diceret, ne aperte incommoda patriæ lugeretur, ediceret. VI. 13. Cum vero¹⁷ in Circo Flaminio,^y non a tribuno plebis consul in concionem, sed a latrone archipirata, productus esset; primum processit, qua auctoritate vir! vini, somni,¹⁸ stupri plenus, madenti coma,^z compo-

^f Quos libuit ei.

////////

lium 5.—10 χ Lucium. Ante vero H χ addunt jam. Tum, in C T χ deest Lamiam.—11 Ante præstanti C et T addunt jam.—12 ϵ suum. Mox, idem Ms. consulem... urbem. Ante urbe edd. nonn. inserunt præpositionem ex. Pro jussit in C vixit, et pro cum idem Ms. cum.—13 ϵ abjecerant, assit squal.—14 Edd. nonnullæ gravissimæ, et sic Weiske, qui conjecit legend. gravissime afflictæ civil.—15 In C et S dicitur quod.—16 ϵ nostrum. In vocab. nihil desinit oratio in 5. Heumannus conjecit, ut qui omnes occulte vestrum malum gerneretis, ne aperte incommoda patriæ lugeretur, ediceret. Weizelio etiam locus non sanus videtur. In Dresd. incommodum patriæ.

NOTÆ

⁹ *Compellavit*] Proprio nomine appellavit, et acerbius increpuit quosdam.

^r *Lamiam*] Lamia equestri ordinis princeps fuit, qui fortunas amplissimas habebat, et qui fuerat semper reipub. addictissimus. Ab urbe pulsus fuit a Gabinio, quod deprecari ausus esset pro Cicerone.

⁵ *Exire urbe jussit*] Abesse jussit, nempe 'millia passuum ducenta,' ut ait in orat. pro Sextio.

^t *Unguentis oblitus*] Per illa unguenta intelliguntur odores et liquores expressi e floribus, quibus perfusus erat Gabinus.

^u *Toga prætexta*] De toga prætex-

ta dictum est orat. I. in Verr. § 113. not. hanc autem abjecerant magistratus, ut fit in magna calamitate.

^x *Unquam tyrannus*] Vetuit ne quisquam gerneret de Cicerone; quod ne vetant quidem tyranni.

^y *Circo Flaminio*] Circus fuit Romæ, qui Maximus dictus est, ubi ludi exhibebantur et spectacula. Circus autem alius fuit in undecima urbis regione, qui Flaminius dictus est, ubi vitæorum operum officina fuit, in qua poenula fiebant punctis coloratis, quasi geminis insignita, et crystallinis similia.

^z *Madenti coma*] Describit Gabinium, quasi hominem mollem et effice-

sito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis,^a pressa voce et temulenta; ¹⁹ [p. 207.] quod in cives indemnatos^b esset animadversum, id sibi dixit gravis auctor^c vehementissime displicere. Ubi nobis²⁰ hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris^d et helluationibus^e hujus calamistrati^f saltatoris^g tam eximia virtus tamdiu cessavit? Nam ille alter Cæsoninus² Calventius,^h ab adolescentia versatus est in foro, cum eum, præter simulatam versutamque³ trisittiam, nulla res commendaret; non juris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas.⁴ Quem præteriens cum incultum, horridum,

CAP. VI. 17 C caret vero.—18 C soni.—19 C et T temulenta: ψ tremulenta.—20 C T et Franc. 1. nobis.—1 C cum illustris et helii actionibus: χ cum illustris et elii actionibus: Franc. 1. cur in lustris et elii concionibus: Dresd. cur in lustris et elii actionibus: Pith. cur illustris etiam helluonis: ed. pr. cur illustris actionibus. Postea, in H et S deest tam.—2 Mss. nonnulli et edd. vett. Cæsonius: χ Cæsonius.—3 Mss. plerique et edd. pr. irritamque: Pal. 9. vic-tamque: Mss. ap. Turneb. Adv. xxxviii. 17. mutamque: Mss. aliquot fictamque; nuda Grævus coniecit mimicamque. Ceteri versutamque.—4 In C T χ, Barb. 2. Gnelf. et ed. Wald. non juris... liberalitas. 'Antiqua lectio ante Grut. fuit, non consulis studium, non discendi initia rei militaris non cognoscendorum hom. In S non consulis stud. non discendi vitia. In Erf. studium non dis-

NOTÆ

minatum, a coma quam unguentis de more suo delibutam habebat.

^a *Fluentibus buccis*] Bucca proprie est pars interior genarum, quæ inflari dicuntur ab arrogantibus, qui inde 'buccones' appellantur.

^b *Cives indemnatos*] Designat participes et socios conjunctionis Catilinae, qui a senatu damnati sunt, et quos indemnatos a Cicerone interfectos malitiose et falso objiciebat.

^c *Gravis auctor*] Proprie auctores dicuntur illi senatores, qui primi in legibus ferendis ad eas suadendas aut dissuadendas adhibentur.

^d *In lustris*] Lustra loca sunt abdita, quæ gulae et aliis ejusmodi vitiis apta sunt. Arguit autem illum, quod tamdiu siliherit illud quod Ciceroni crimen modo objiciebat.

^e *Helluationibus*] Helluationes sunt profusiones epularum et conviviorum, in quibus patrimonium omne consumitur.

^f *Calamistrati*] Calamistrum acus ferrea est, qua calefacta capilli intorquentur.

^g *Saltatoris*] Saltare apud Romanos vitiosum fuit: unde sæpe vitio dat multis Cicero saltavisse.

^h *Nam ille alter Cæsonius Calventius*] Jam Pisonem pingere aggreditur, quem omnibus ornamentis carere ait, quibus civis Romanus nobilitari debet. Hunc Calventium appellat a Calventio quodam, homine Gallo, qui venit in Italiam cum filia, quam, receptus in civitatem, Pisoni Cæsonino, hujus Pisonis patri, dedit in conjugem.

mœstumque vidisses; etiamsi agrestem et inhumanum existimares, tamen libidinosum et perditum non putares.⁵

14. Cum hoc homine,⁶ an cum stipite Æthiope¹ si in foro constitisses, nihil crederes interesse: sine sensu, siue sapore,⁵ elingue,⁷ tardum, inhumanum negotium. Cappadocem^k modo abreptum⁸ de grege venalium diceres. Idem domi quam libidinosus!⁹ quam impurus! quam intemperans! non janua receptis, sed pseudothyro^l intromissis¹⁰ voluptatibus. Cum vero etiam¹¹ literis studere incipit, et

⁵ *Jucunditate sermonis.*

//////////

cendi vitari militaris. Vocabulo *viciari* alia manus puncta addiderat, et super illud posnerat *non rei*. Dresd. tum priora legit ut olim scribebantur, tum *vitia rei militaris*. Lamb. partim libris vett. adjunctus, partim e conjectura, se locum ita restituisse ait, *non consilium, non dicendi facultas, non scientia rei militaris, non stud. cogn. hom.* Ita etiam Ursinus. Turnebus conjecerat, *non consulendi studium, non dicendi: Hotom. etiam, non dicendi initia, non rei milit.* Gruterus ita, ut nunc legitur locum edidit e Pal. 9. quocum Franc. 1. et Pith. consentiunt. Beck.—5 *Putasses* H S et Ms. Ursini: *putasti* C χ, Dresd. Franc. 1. Barb. 2. nonn. Pall. et ed. Wald. sic etiam T, sed sses superscr. ab alia manu: Erf. *putastis*, sed al. man. *putares*. Edd. pleræque ante Grut. *dubitares*.—6 *Pro hoc homine* C *hac hodie*; χ *homine*. *Pro an* C T χ *et*; S et edd. ante Lamb. aut. Ms. Erf. *cum vel Æthiope stipite*; unde Grævius putat scribendum *cum Æthiope vel stipite*, omisso *si*, quod Wolf. et Beck. deleverunt: Orell. uncis inclusit. *Pro stipite Æthiope* C χ *esope*; S *stipe Ethiope*; T *asopo*; Franc. 1. *an cum Essopo*. Pith. *an cum stipite si in foro*; Dresd. *et cum exope, si in foro*: Barb. 2. *et cum Esope*: ed. 1472. *an cum Esopo*. Dein, χ *constitisse*.—7 *Eru.* e conjectura, cum Weiske et Schütz. *elingue*. *Pro negotium* Junt. et al. *neglectum*; unde Weiske coniecit *clinguem, tardum, inhumanum, neglectum negotium*. Lamb. dedit *elinguem, tardum, inhumanum, recordem, Capp.* Edd. pleræque post *negotium* comma tantum ponunt.—8 χ *arreptum*; et sic supra-cr. in C. Mox, *renantium* C et Franc. 1. *renarium* χ.—9 Verba *quam libidinosus* in χ desunt.—10 C T, Franc. 1. Dresd. et ed. pr. *non manere captis* (aut *ceptis*), sed *porro intermissis*: S *non navare ceptis, sed porro intermissis*; ψ *non munere ceptis porro intermissis*: H *non in arare ceptis sed porro intermissis*; et sic edd. ante Naug.—11 In C H S T χ deest etiam. Tum, χ, Barb. 2. ed. 1472.

NOTE

¹ *Stipite Æthiope*] Per stipitem, stupiditatem hominis notat; per Æthiopem, deformitatem; cum ille Piso subnigro esset colore: unde ait in orat. contra cum, irrepsisse ad honores: commendatione fumosarum imaginum, quarum nihil habes præter colorem.

^k *Cappadocem*] Cappadox servus

venalis dicebatur, cui similis potius quam homini liberali videbatur. Porro multi ex Æthiopia Romam vendendi mittebantur.

^l *Pseudothyro*] Pseudothyron positum est ostium, sed in posteriore tantum ædium parte. Vult autem indicare non aperte Pisonem libidinibus, sed occulte se dedisse.

belluo immanis¹² cum Græculis^m philosophari, tum est Epicureus,¹³ non penitus illi disciplinæ, quæcumque est,ⁿ deditus, sed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magistros non ex istis ineptis,^o qui dies totos de officio ac de virtute disserunt,¹⁴ qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur;¹⁵ sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere; in omni parte corporis semper¹⁶ oportere aliquod gaudium delectationemque versari. 15. His utitur quasi præfectis libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant¹⁷ atque odorantur: hi sunt conditores instructoresque¹⁸ convivii: iidem expendunt atque æstimant voluptates, sententiamque dicunt, et judicant, quantum cuique¹⁹ libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus, ita contempsit hanc prudentissimam²⁰ civitatem, ut omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modo vultum importunum¹ in forum detulisset. VII. Is me, (quanquam me quidem non; cognoram enim, propter Pisonum affinitatem,^{2 p} quam longe hunc^q ab hoc genere cognatio ma-

Ven. 1483. *litteras*. Postea, C *incipis*: Colin. *incepit*: χ *cæperit*.—12 In C χ, Franc. 1. Barb. 2. et ed. 1472. desunt verba *belluo immanis*. Dresd. *belluus imm.* Erf. *helluus imm.* ubi quis superscripserat, 'vel *beluam*.' Lambinus, quia in Ms. invenit *bellus*, reposuit *belluo*.—13 χ et ed. 1472. *Epicurus*. Mox, Franc. 1. *ulli disc.*—14 C et χ *dixerunt*.—15 H *adhortentur*: T et Lamb. *cohortantur*. Tum, *disputant* T, Guelf. ed. Wald. 1480. Junt. Lamb.—16 C *sepe*.—17 C T χ, Franc. 1. Barb. 2. ed. 1472. *investigant*. Dein, H S, Dresd. *adorant*: ed. Med. *odorant*.—18 H *structoresque*, prob. Orell. Mox, C *hidem*, et C H S, ed. 1472. *extimant*.—19 C *quantumque*.—20 C H S χ, Junt. Lamb. Schütz. et Orell. *prudentissimam*.—1 Franc. 1. *importunissimum*.

CAP. VII. 2 'Is me, &c.] Non præstiterim hunc locum sic, ut Gruterus

NOTÆ

^m Cum Græculis] Per Græculos intelligit philosophos, qui sua tantum adulatione et garrulitate celebres sunt.

ⁿ Quæcumque est] Ait inter varia Epicureorum dogmata quædam optima fuisse, nec aliena a philosophiæ sanctitate; sed ea duntaxat amplexum fuisse, quæ ad voluptatem pertinebant.

^o Ex istis ineptis] Ironice loquitur, et Pisonem quasi loquentem inducit, qui ineptos philosophos, qui de virtute disputabant; at præstantissimos habebat, qui omnia ad voluptatem corporis referebant, quos hic mirifice describit.

^p Propter Pisonum affinitatem] Ostendit Cicero, Pisonis mores primum non agnovisse, licet ei fuisset affinis;

terna Transalpini sanguinis abstulisset) sed vos, populumque Romanum, non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpe accidit, sed rugis supercilioque decepit. 16. L. Piso, tunc ausus es^r isto oculo, non dicam isto animo, ista fronte, non vita, tanto supercilio,³ (non enim possum dicere, tantis rebus⁴ gestis) cum A.⁵ Gabinio consociare consilia pestis^h meæ? Non te illius unguentorum odor,⁶ non vini anhelitus, non frons calamistri notata⁷ vestigiis, in eam cogitationem⁸ adducebat, ut, cum illius re similis fuisses,⁹ frontis tibi integumento ad occultanda tanta fla-

^h Perditionis.

//////////

constituit, fuisse a Ciceronis manu: sed libri ita variant, ut hic nil certi sit. Itaque sic reliqui. Grævinus edidit sic, *Is me quidem minime; cognoram enim pr. Pis. affinitatem: quanquam longe hunc, &c.* quod mihi non placet; certe non *quanquam*, quod nullo modo verum esse potest. Ern. 'Gruterus ita edidit e Mss. Pall. quibusdam S. Viet. fecit. Vetusissima lectio fuit. *Is me quanquam equidem* (et ita H χ ψ, Barb. 2. in C S T *quanquam quidem*: Franc. 1. *Is nunc me, quanquam equidem*) non cognoreram (aut cognitoram, ut Mss.) eum (ita Franc. 1. Barb. 2. utraque Ven. ex C H S T χ ψ affertur cum, nescio quam recte) *propt. Pis. aff.* Deinde vulgatum est, *Is non me, quanquam equidem non cognoram eum propt. &c.* Lambinus edidit *Is non me; namque equidem cognoram propt.* In Pith. fuit, *sed me, quanquam minime non cognoscatur a me propt. Pis. aff., quanquam longe hunc ab hoc gen. cogn.* Inde fluxit Græviana scriptura, quam in ordinem receperunt Lalleu. et ex parte Weiske. Grævinus docuit in Erf. esse, *Is me, quanquam equidem non cognora propter, &c.* sed aliam manum e in *equidem* notasse puncto, et ascripsisse *minime: in cognora* autem similiter ultimam syllabam punctis notasse, et ascripisse *cognoscatur a me*. Heumann. edidit, *Is non me, quanquam equidem non cognoram eum propt. . . . quam longe hinc, &c.* sed in nota emendat, *Is non me, quem equidem cogn. pr. Pis. aff. quam longe* (omissa partic. *hinc*) *ab hoc gen. &c.* ut sit, *quem quam longe . . . abstulisset, cognoram.* Beck. Pro Pisonum in ψ *Pisonis*. Tum, edd. nonnulla: *quem longe.* Pro hunc Erf. *sed hunc*; C H S T ψ *hinc*; χ *huic*. Postea, C χ *cognitio*. Grævinus maluit *contagio*.—3 In Pith. deest *supercilio*.—4 Omnes Mss. et edd. vett. cum Weiske et Beck. omittunt *rebus*, quod Orell. uncis inclusit.—5 Prænomen sex Oxonn. Mss. omittunt. Præterea in C T χ legitur *Gabino*.—6 *C odorum*. Pro *vini* in χ *rim*.—7 Nonnulli Pall. et ed. Junt. *torta*: Ven. 1483. et Lugd. *intorta*, prob. Gulielmio: Pal. 9. *non otata*. In Ven. 1480. *calamistrinis torta*.—8 C H S ψ, Barb. 2. et edd. vett.

NOTE

quia C. Pisoni filiam suam collocaverat.

^q *Longe hunc*] Maternum genus trahebat e Gallia, et cum eo Gallicos mores assumerat hic Piso consul; quia, ut superius diximus, pater ejus

nupserat Calventii filiæ, qui e Gallia Romanam venerat.

^r *Tunc ausus es*] Insectator Pisonem, quod hic severitatis specie usus sit ad societatem, de perdendo Cicerone, cum Gabinio faciendam.

gitia diutius uti non liceret? Cum hoc tu ¹⁰ coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut reipublicæ statum, ut senatus auctoritatem, ut civis optime meriti fortunas provinciarum fœdere addiceres? Te consule, tuis edictis et imperiis, senatui populoque Romano non est licitum, non modo sententiis atque ¹¹ auctoritate sua, sed ne luctu quidem ac vestitu reipublicæ subvenire.^s 17. Capuæne te putabas,¹² in qua urbe domicilium quondam superbix ^t fuit, consulem esse ^u (sicut eras eo tempore), an Romæ, in qua ¹³ civitate omnes ante vos consules senatui paruerunt? Tu es ausus, in Circo Flaminio productus,^x cum tuo illo pari ¹⁴ dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum,^y atque omnes bonos tum,¹⁵ cum a patria pestem depellerent, crudeles demonstrabas ¹⁶ fuisse. [p. 208.] Tu misericors me, affinem tuum, quem ¹⁷ comitiis tuis, præro-

////////

cognitionem.—9 χ rei, et C simul fuisses.—10 E Ms. Pith. tu addidit Græv. quem Ern. Weiske, Beck. Schntz. et Orell. secuti sunt. Ceteri omittunt.—10 In C fœdera.—11 A Pith. abest atque, pro quo alii, teste Henmanno, habent neque. Tum pro luctu Græv. e Ms. Pith. edidit vultu, ut in Erf. superser.—12 χ Capuæ ne reputabas.—13 Naug. consulem esse, an Romæ, sicut eras eo tempore, in qua, &c. Pro an C et ψ anne; et pro civitate χ urbe. Tum, χ ante nos, et C paraverunt.—14 Pith. pare.—15 Tum deest in Ven. 1480. 1483. Med. Hervag. Postea, expellerent nonnullæ edd. vett. depulissent Lamb. et al. depulsem Mss. nonnulli cum Grut. Græv. Oliv. Lall. depellerent Henmann. Ern. Wolf. Weiske, Beck. Schntz. et Orell. Verba tum . . . depellerent, ut valde suspecta, Beck. uncis includunt: et absunt a C H S T χ , Franc. I. Dresd. Guelph. Barb. 2. et ed. Wald.—16 C demonstrabis.—17 In χ

NOTÆ

^s *Vestitu subvenire*] Impedivit enim Gabinio, ne senatus suis edictis et luctu reipub. laboranti subveniret, quando edixerunt illi ut senatores, qui pro salute Ciceronis vestem mutaverant, ad vestitum redirent.

^t *Domicilium superbix*] Capua, de qua jam dictum est in Agraria II. § 73. inter maximas urbes cum Roma et Carthagine numerata fuit.

^u *Consulem esse*] Capuæ duumvir erat Piso, putabatque sibi eodem modo consulatum gerendum esse, sicut eo tempore illum Capuæ gere-

bat. Capuæ autem se consulem, licet duumvir tantum esset, nominabat.

^x *Productus*] A Clodio tribuno plebis productus cum Gabinio in concionem, dixit se semper misericordem fuisse erga cives.

^y *Quo verbo senatum*] Ostendit Pisonis crudelitatem, qui se misericordem prædicabat; 1. quod senatum arguat crudelitatis, quia in conjuratos animadverterat; 2. quod se affinem suum inimicis suis tradiderit.

gativæ² primum custodem^a præfeceras, quem Kalendis Jan. tertio loco sententiam rogaras,¹⁸ constrictum inimicis reipublicæ tradidisti: tu meum generum, propinquum tuum; tu affinem tuam, filiam meam, superbissimis et crudelissimis¹⁹ verbis a genibus tuis repulisti: idemque tu, clementia ac misericordia²⁰ singulari, cum ego una cum republica non tribunicio, sed consulari ictu concidissem, tanto scelere, tantaque intemperantia fuisti, ut ne unam quidem horam interesse paterere inter meam pestem et tuam prædam; ^b saltem dum conticesceret ¹ illa lamentatio et gemitus urbis.^c 18. Nondum palam factum erat occidissem² rempublicam, cum tibi arbitria ^d funeris solvebantur. Uno eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat,³ bona ad vicinum consulem de Palatio,^d de Tusculano^e ad item⁴

ⁱ *Pramia.*

////////

deest quem. Dein, tuis comitiis e Pith. et Erf. dederunt Græv. et Orell. *comitiis tuis* Ein. Beck. et Schütz. *Tuis*, quod ceteri omittunt, Beck. uncis inclusit.—18 *Rogabas* C χ ψ, Erf. Franc. Barb. 2. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. Mox, Franc. 1. *reipublicæ inimicis*, et C *tradidisti*.—19 *Verba et crudelissimis* in C desunt. Mox, idem *a genibus tuis*.—20 *H clem. et dignitate ac mis.*—1 χ *consentisceret*. Tum C *gemitibus urbis*. In H et S deest *urbis*.—2 Mss. pauci et edd. ante Lamb. *concidissem*. Mox, *arbitraria* C H χ, Grut.—3 χ *ardebant*. Tum, C *vicinum*.—4 In C χ Franc. 1. Dresd. Barb. 2. ed.

NOTÆ

² *Prærogativæ*] Ex Asconio Pædiano, ‘prærogativæ sunt tribus, quæ primæ suffragium ferunt ante jure vocatas: mos enim fuerat, quo facilius in comitiis concordia populi firmaretur, bina de iisdem candidatis comitia fieri, quorum tribus primæ prærogativæ dicebantur, quod primo rogarentur quos vellent consules fieri: secundæ jure vocatæ, quod in his sequente populo, ut sæpe contigit, prærogativarum voluntatem, jure omina complerentur.’ Prærogativæ autem distinguebantur ab aliis tribus, quod sortitione et quasi divina voluntate legerentur, quæ primæ omnium suffragium ferrent.

^a *Primum custodem*] Custos dicebatur qui numerum suffragiorum custo-

diebat, quæ in gratiam candidatorum data erant a prærogativa tribu.

^b *Inter meam pestem et tuam prædam*] Statim atque Clodius rogationem de exilio Ciceronis tulit; aliam quoque tulit de provinciis, Macedonia videlicet Pisoni, et Syria Gabini danda.

^c *Gemitus urbis*] Tota respub. doluit de exilio Ciceronis, ut patet ex supplicationibus quæ in ejus gratiam factæ sunt.

^d *De Palatio*] Cicero domum habebat in Palatio, quæ olim ad Crasum pertinebat. Et hæc vicina fuit Pisonis, ad quam bona Ciceronis deferrebantur.

^e *De Tusculano*] In Tusculano villam habuit Cicero, ubi etiam Gabinius

vicinum alterum consulem deferebantur: cum, iisdem⁵ operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore,^f vacuo non modo^g a bonis, sed etiam⁶ a liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, senatu vero oppresso et afflicto, duobus impiis nefariisque consulibus, ærarium,^h provinciæ, legiones, imperia donabantur.

VIII. Horum consulum ruinas vos consules⁷ vestra virtute fulsistis, summa tribunorum plebis prætorumque fide et diligentia sublevati. 19. Quid ego de præstantissimo viro, T. Annio,^k dicam? aut quis de tali cive satis digne unquam loquetur?⁸ qui cum videret, sceleratum civem, aut domesticum potius hostem, si legibus uti liceret, iudicio esse frangendum; sin⁹ ipsa iudicia vis impediret ac tolleretur, audaciam virtute, furorem fortitudine,¹⁰ temeritatem

////////

1472. deest item.—5 *Hisdem C: idem χ. Dein, C H χ operi.*—6 C et χ omittunt etiam.

CAP. VIII. 7 *χ consule. Pro fulsistis H in marg. habet sustulistis. Tum, summaque C T χ, Erf. Franc. 1. Dresd. Postea, C H S T χ, Erf. Franc. 1. omittunt plebis. Denique, sublevaris Erf. Franc. 1. Barb. 2. et edd. Manutt. —8 Franc. 1. de tali cive digne unq. loquitur.*—9 *Pro sin C T χ, Dresd. habent ne; H S ni; ψ ne in; Franc. 1. sin si. Tum, C imp. aut toll.*—10 *χ forti-*

NOTÆ

magnificam postea extruxit.

^f *Latore*] Opera Clodii, qui gladiatores comparaverat, pariter bona reipubl. et provinciæ iisdem consulibus deferebantur.

^g *Vacuo non modo*] Interim dum hæc agebantur a Clodio, vacuum erat forum viris bonis, quia nemo se opponere ejus furoribus audebat.

^h *Ærarium*] Cum Clodius legem tulit de provinciis his coss. decernendis, tulit quoque ut pecunia ex ærario illis daretur ad administrandas provincias, quam postea partitum cum illis fuisse sequenti oratione dicit.

ⁱ *Vos consules*] Lentulus et Metellus tunc consules illatas a superioribus consulibus reipubl. ruinas re-

pararunt.

^k *T. Annio*] Milo tribunus unice revocando Ciceroni studuit. Cum autem lex de ejus reditu ferenda esset ad populum, Clodius, acceptis a fratre gladiatoribus, impetum fecit in multitudinem, multosque vulneravit; Milonis et Ciceronis domum incendere conatus est: quæ de causa Milo Clodium de vi reum fecit, quod ipsius domum oppugnasset, ut patet ex Dione lib. xxxix. sed consules, prætor, et tribunus plebis edicta proposuerunt, ne reus adesset: quare Milo cum vidisset sublata esse iudicia, gladiatores emit, a quibus Clodii furores compressi sunt, atque ita lata lex est de Cicerone revocando.

consilio, manum manu, vim vi esse superandam; primo de vi postulavit. Posteaquam¹¹ ab eodem judicia sublata esse vidit; ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum,¹² neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus¹³ et copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus, post meum discessum, metum bonis, spem audacibus,¹⁴ timorem huic ordini, servitutem depulit civitati. 20. Quam¹⁵ rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu civitatis, nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ¹⁶ discrimen vitandum unquam putavit: qui causam senatus, exagitata¹⁷ concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare quam vestrum¹⁸ nomen, nihil tam omnibus carum aliquando quam vestra auctoritas videretur: qui me cum omnibus rebus, quibus¹⁹ tribunus plebis potuit, defendit, tum reliquis officiis, juxta²⁰ ac si meus frater esset, sustentavit: cujus ego clientibus,¹ libertis,^m familia, copiis, literis ita sum sustentatus, ut meæ calamitatis² non adjutor solum, verum etiam socius videretur. 21. Jam ceterorum³ officia, studiaque vidistis: quam cupidus mei C. Cestilius,⁴ quam studiosus

////////

tudinem. Pro manu manu, vim vi Erf. Pith. Gembl. et aliquot Pall. habent manu. copiis. Gulielm. conjecit vim viribus. In T deest vim.—11 C T χ Postquam.—12 C nec forum. Tum, C H T nec cur.—13 C operibus. Mox, C possem def. Paulo post, C primum.—14 Verba spem audacibus omittunt C T χ, Barb. 2. Franc. 1. Dresd. audacibus tantum legitur in ψ, Pith. et ed. 1472. et audacibus habent H S, Ven. 1480. 1483. spem etiam audacibus Erf. spem audacibus e Pal. 9. dedit Grut. cum cdd. seqq. metum a bonis, tim. ab hoc ordine, serr. dep. a civitate, e conjectura edidit Lamb.—15 In T superscr. Quem.—16 In C T χ deest vitæ.—17 C senatu, et χ agitata. Pro concionibus χ contemptationibus; C conceptionibus; Pith. cogitationibus; Dresd. et Franc. 1. contentionibus. Tum, C sicut sua dil.—18 C nostri.—19 In C deest quibus.—20 Pro juxta Franc. 1. habet non aliter.—1 χ clientulis.—2 C ut non ex calamitatibus.—3 C H S T χ cetera. Tum, officiū χ, Guelf. et studia Guelf. Pith. Dresd. Barb. 2. Ms. Lamb. ed. 1472. et Grut.—4 χ et Dresd. Testilius: Erf.

NOTÆ

¹ Clientibus] De his dictum est pro ^m Libertis] De his in orat. eadem, Rose. Amer. § 19. not. not.

vestri, quam non varius fuerit in causa. Quid M. Cispinus?^{5 n} cui ego ipsi, parenti, fratrique ejus, sentio quantum debeam; qui, cum a me⁶ voluntas eorum in privato iudicio esset offensa, publici mei beneficii memoria privatam offensionem oblitteraverunt.^{k 7} Jam T. Fadius, qui mihi quæstor fuit, M' Curtius,^{8 o} cujus ego patri quæstor⁹ fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messius,^{10 p} et amicitiae et reipublicae causa, dixit: legem separatim¹¹ initio de salute mea promulgavit. 22. Q. Fabricius,^{12 q} si, quæ de me agere conatus est, ea contra vim et ferrum perficere potuisset; [*p.* 209.] mense Januario nostrum¹³ statum recuperassemus: quem ad salutem meam voluntas impulit,¹⁴ vis retardavit, auctoritas vestra revocavit. 1X. Jam vero prætores quo animo in

^k *Deleverunt.*

~~~~~

Cestilius: Manut. *Sestilius*, unde Lamb. fecit *Sextilius*.—5 C S T χ, Barb. 2. et edd. vet. nonnullæ *Mosopius*: H *M. Osopius*: Ms. Lamb. *Molpius*, unde quidam conjecerunt *M. Olbius*. In Pall. plerisque *M. Opsius* aut *Mopsius*. Pro cui C et χ habent *cur*.—6 Pro a me C H S T, Franc. 1. Dresd. Barb. 2. mihi; Ven. 1480. 1483. *mca*. Mox, Erf. *publicis meis beneficiis*. Pro *beneficii* C *officii*.—7 C T χ, Dresd. Barb. 2. ed. 1472. et Ven. 1480. *oblitteravit*. Dein, edd. pr. *Fabius*.—8 M' *Curius* C χ ψ, Lamb. Græv. Wolff. Beck. et Orell. *M. Curius* Franc. 1. Dresd. Barb. 2. Ven. 1480. et Schutz. M' *Curtius* H S T, Grut. Oliv. Lall. M' *Curcius* Erf. *M. Curtius* alii.—9 Pith. *quæstor patri*. In χ *deest fui*.—10 S, Junt. Lamb. C. *Messinius*. Ursinus legi maluit C. *Mescinius*.—11 Ven. 1483. *spatiatim*: H S, Dresd. Franc. 1. Erf. Pall. edd. Rom. Brix. Med. Junt. Ald. Græv. *speciatim*. Verba *Multa de me . . . promulgavit* non sunt in C T χ, Barb. ed. Wald. 1480.—12 C *Fabius*.—13 H ψ, Pith. Barb. ed. 1472. *vestrum*. Tum, Pith. *recuperasse si*: H S T χ ψ, Franc. 1. Dresd. Barb. 2. Ven. 1480. 1483. *recuperassem*: unde Garaton. conjecit *veterem statum recuperassem*.—14 χ *implevit*. Dein, C *auct. nostra*.

NOTÆ

ⁿ *M. Cispinus* [*Mosopius*] Alii legunt *Q. M. Cippius*. Alienus hic erat a Cicerone propter iudicium in quo iudex additus fuerat.

^o *M' Curtius*] Difficile est conjecturam facere quando et ubi Cicero huic Curtio quæstor fuerit, cum non appareat aut hunc unquam consulem, aut prætorem fuisse in aliqua provincia, sed tantum tribunum eo

anno quo Cicero revocatus est ab exilio.

^p *C. Messius* [*C. Messinius*] Messinius unus e tribunis fuit qui eodem anno creati sunt.

^q *Q. Fabricius*] Fabricius tribunus plebis rostra summo mane occupavit, ut de Cicerone ageret cum populo, sed a Clodio prohibitus est.

me fuerint,¹⁵ vos existimare potuistis, cum L. Cæcilius¹⁶ privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare; publice promulgarit de mea salute cum collegis pæne omnibus;¹⁷ direptoribus autem¹⁷ meorum bonorum in jus ad-eundi potestatem non fecerit.¹ M. autem Calidius¹⁸ statim, designatus, sententia sua, quam esset cara sibi mea salus, declaravit. 23. Omnia officia C. Septimii,^x Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quintilii, C. Cornuti,¹⁸ summa et in me, et in rempublicam constiterunt.¹

Quæ cum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me¹⁹ nefarie commissa prætereo. Non est mei temporis injurias meminisse; quas ego etiamsi ulcisci²⁰ possem, tamen oblivisci mallet. Alio transferenda mea tota vita est, ut bene¹ de me meritis referam gratiam, amicitias igne perspectas tuear,² cum apertis hostibus bellum geram, timidis amicis ignoscam, proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ, defensores reditus dig-

¹ Fuerunt.

////////

CAP. IX. 15 χ quo an. nunc fuerint : Dresd. quo an. in me nunc fuerint.—16 C Exilius. Mox, pro copiis edd. nonnullæ studiis.—17 C aut.—18 Idem fecerint. Mox, χ Callidus : ψ Cladius.—18 χ Cornicii, et paulo post astiterunt.—19 C χ Quæ cum memorata nominentur nonnullorum in me, &c. H Quæ cum libenter commemorem non ingratus ; nemo enim gratiarum immemor est gratus inventus nonnullorum in me, &c. In Franc. 1. Dresd. et ed. 1472. Quæ cum commemorata nominentur nonnullorum in me, &c. in Franc. tamen Ms. est libenter, sed al. manus ascripserat, 'Al. quæ cum libenter commemorem, nonnullorum.' In aliis Mss., teste Grævio, legitur, Quæ cum libenter commemoro, nemo enim gratiarum immemor, est gratus inventus, tum non invitus, nonnullorum in me, &c.—20 C quas si ego ulc. χ quas ego si ulc. In Franc. 1. Dresd. Barb. 2. ed. 1472. Ven. 1480. deest etiam.—1 C ut ut bene.—2 Verba amic. igne persp. tuear non agnoscunt C H S T χ , Barb. 2. et edd. ante Grut. Pro igne in Erf.

NOTÆ

¹ L. Cæcilius] Prætor urbanus Cæcilius tunc temporis erat.

² Collegis pæne omnibus] Omnes prætores de Cicerone revocando promulgarunt ; sed unus exceptus est, Appius Claudius, Pub. Clodii frater.

¹ In jus ad-eundi potestatem non fecerit] Non dedit ille potestatem de bonis Ciceronis veniendi in judicium.

Nam penes erat prætorem urbanum judices dare, vel denegare : credibile videtur de bonis Ciceronis fuisse controversiam.

¹⁸ Calidius] Calidius orator optimus fuit, de quo in Bruto ; qui tum prætor erat.

^x Septimii, &c.] Hi omnes prætores fuerunt.

nitare consoler.³ 24. Quodsi mihi nullum aliud⁴ esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos, et principes, atque auctores salutis meæ, satis gratus iudicarer;⁵ tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modo ad referendam, verum etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego huic homini⁶ ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent?⁷ quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo observantiæ, tot tantisque beneficiis respondere poterit? qui mihi primus⁸ afflicto et jacenti consularem fidem^m dextramque porrexit; qui me a morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit;⁹ qui tanto amore in me, studio in rempublicam, fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modo levaret, sed etiam honestaret. Quid enim magnificentius, quid præclarius mihi⁹ accidere potuit, quam quod, illo petente,¹⁰ vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia, qui rempublicam salvam vellent, ad me unum, hominem fractum et prope¹¹ dissipatum,ⁿ restituendum et defendendum venirent? ut, qua voce ter omnino post¹² Romam conditam^z consul usus esset pro universa republica apud

^m Præsidium.

ⁿ Perditum.

////////

et Pal. 9. *digne*; Ms. Vict. *segni*; Pith. *dignas*.—3 Erf. Pal. 1. 9. Franc. 1. Dresd. Guelf. Barb. 2. duo Pariss. ed. 1472. Manut. Græv. Lall. *proditores non indicem, dolorem profectionis meæ redivit dignitate cons.* χ, Pal. 4. 8. et Ms. Hotomanni *proditores non vindicem*: C H S T χ ψ *proditores* (sine pronomine) et C T ψ *judicem*. Heumann. edidit *proditores meos non indicem; dol. prof. meæ red. dign. cons.* sed idem verba *prod. meis non indicem* spuria censet. In C H T χ, Pith. deest *defensores*. Tum, C *dignitatem*. Ceteri ut Ern.—4 C T χ *omitunt aliud*. Dein, C *reliqua*.—5 C *judicare*: χ *recusarer*. Postea, Pith. *reliquam*.—6 C *grati referrent*: χ *gratia referent*.—7 Alii *primus mihi*. Mox, H *consulares*.—8 C T χ ψ *vocavit*. Pro *qui tanto* C H S T χ ψ *quanto*.—9 χ *caret mihi*.—10 H *nullo pet.* Græv. e Ms. Pith. *illo referente*: Ms. Lamb. *illo suffragium ferente*.—11 χ *vel prope*. In Pith. desunt verba *et defendendum*.—12 C H S T χ, Franc. 1. Dresd. et plerique alii Mss. atque edd. vett. *qua*

NOTE

³ *Huic homini*] De Lentulo loquitur, qui consul sedebat, et quem nutu vel gestu demonstravit.

^z *Voce ter omnino post Romam conditam*] In more positum fuit apud Romanos, ut quotiescunque respub. gra-

viter periclitaretur, consul diceret ex senatusconsulto, 'Qui rempub. salvam esse vult, me sequatur.' Id autem tantum ter ante hunc Ciceronis reditum dictum fuerat: 1. Publicola consule, cum App. Herdonius noctu

eos solum, qui ejus vocem exaudire possent; eadem voce senatus omnibus agris atque oppidis,¹³ cives totamque Italiam ad unius salutem defendendam excitaret. x. 25. Quid ego gl'oriosius meis posteris potui relinquere, quam hoc senatum judicasse,¹⁴ qui civis me non defendisset, eum rempublicam salvam noluisse? Itaque tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis¹⁵ dignitas valuit, ut dedecus et flagitium¹⁶ se committere putaret, si quis¹⁷ non veniret. Idemque consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, et pæne Italia¹⁸ ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. Quo tempore quantam vim naturæ bonitas haberet,¹⁹ aut vera nobilitas, intelligere potuistis: nam Q. Metellus, et²⁰ inimicus, et frater inimici,^a perspecta¹ vestra voluntate, omnia privata odia deposuit; quem P. Servilius,^b vir cum clarissimus,² tum vero opti-

////////

voce te, Romule, post, &c. Ubaldinus Bandinellus correxit *qua voce antea semel post, &c.* prob. Manut. In duobus Mss. Lambini *qua voce semel omnino post, &c.* Ceteri ut Ern. Vid. Nott. Varr. Postea, pro *usus* in Pith. *visus*.—13 Post *oppidis* H S et Ven. 1483. addunt *vicis*. Postea inde a Naug. usque ad Grut. editum est, *sen. omnibus agris, vicis atque oppidis*: sed Gruter. delevit vocab. *vicis*, quod nec in suis Mss. reperit, nec est in Barb. atque ed. Ven. 1480. In Ms. Pith. *sen. omnis ex omnibus agr. atque opp. cives*: unde Græv. et Lall. dederunt *sen. omnis omnibus agr. &c.* Ceteri ut Ern.

CAP. x. 14 χ indicasse. Dein, pro *cum* in C T χ *cum*, et pro *noluisse* Henmann. conjecit *nolle* legend.—15 χ *nostra auct.*, tantum *eximii cons.*—16 ψ , Pal. 9. Pith. cum Grut. et edd. seqq. præter Weiske *ut dedecus et flag.* In Ms. Vici, *ut deus flag.* Pal. 2. Erf. *ut reus flag.* sed in Erf. superscr. *mann antiqua, 'vel dedecus.'* A Nangerio inde usque ad Grut. editum est, *ut omne is flag.* et sic Weiske. In C H S T legitur *ut omne flag.* χ , Barb. 2. Ven. 1480. 1483. *ut omnis flag.* Hervag. *ut omnes his flag.* Franc. 1. *ut omnes se flag. comm. putarent*, et Ant. Augustinus conjecit *ut omnes flag. se comm. putarent*, ut habet Ms. Ursini.—17 C S T χ , Barb. 2. Beck. et Orell. *si qui.* Tum, S *renirent*: Pith. *venissent*, prob. Henmanno.—18 H *Italiam*.—19 Franc. 1. Hervag. Naug. Manut. Lamb. *vim haberet vera bonitas.* Ante *vera nob.* Erf. addit *copulam et*.—20 C, Pith. Dresd. omittunt *copulam ante inimicus*.—1 C

NOTÆ

Capitolium et arcem cum exilibus et servis occupavit; 2. L. Opimio, qui Gracchum; 3. C. Mario, qui Saturninum tribunum plebis et Glanciam prætorem interfecit. Hæc quidem verba solennia a consulibus apud præsentibus pronuntiabantur. At eadem a toto senatu ad absentes per

totam Italiam mittebantur.

^a *Frater inimici*] Clodium designat, quia Publ. Clodius Cæciliæ filius erat, quæ hujus Metelli amita fuerat. Unde oratoris potius quam vere fratris appellatur.

^b *P. Servilius*] Servilius ille Isauricus dictus est a domitis Isauris in

mus, mihiq̃ue amicissimus, et auctoritatis,³ et orationis suæ divina quadam gravitate, ad sui generis communisque sanguinis^c facta virtutesque revocavit, ut haberet in consilio⁴ et fratrem ab inferis,^d socium rerum mearum,⁵ et omnes Metellos, præstantissimos cives, pæne ex Acheronte excitatos:^e in quibus Numidicum⁶ illum,^f cujus quondam de patria discessus⁷ molestus omnibus, ipsi ne luctuosus quidem visus fuit. 26. Itaque dimittitur⁸ non modo salutis defensor, qui ante hoc unum⁹ beneficium fuerat inimicus, verum etiam ascriptor¹⁰ dignitatis meæ. [p. 210.] Quo

//////////

et H prospecta.—2 C χ tum clariss.—3 C mihiq̃ue amic., et amantissimus auct.—4 Lamb. legi maluit adhiberet in consilium. Tum, verba ab inferis, Lambino suspecta, delevit Henmannus.—5 In C et χ rerum nostrarum.—6 Iidem Mss. Numiticum. Post illum C H S χ , Barb. 2. et edd. ante Mannt. addunt Metellum.—7 C T χ , Franc. 1. et edd. pr. decessus. 'Molestus omnibus, ipsi ne luctuosus quidem. Sic erat in Mss. tribus optimis, Pal. 9. Erf. Pith. recteque recepit Grævius. Vulg. honestus ipsi, omnibus luctuosus tandem visus est.' Ern. 'Ernest. vero etiam scripsit visus fuit. Wolf. visus est. Equidem pressius secutus sum Pal. 9. et Pith. est visus. Grævius autem (cumque eo Lallem.) dedit molestus omn. sane, ipsi ne luct. quidem visus est, quoniam ita emendatum perantiqua manu in Ms. Erf. invenit: tandem, vulgo adjectum, quod tamen etiam in Pal. 9. et Pith. deerat, frigere recte censuit. Lectionem quam vulg. Ern. dicit, habent edd. Lamb. et Henmann. In ed. 1472. utraque Ven. Nang. et aliis, ut in Ms. Barb. Franc. 1. honestis omnibus luctuosus tandem visus est. Lamb. bonis omn. luct. tandem visus est, Oliv. cum Mannt. honestus ipsi, bonis omn. tamen luct. visus est. Weiskius transposuit verba ita, discessus, luctuosus omni, ipsi ne molest. quidem visus est. Et Oxonn. adferunt hanc varietatem, C H S T χ honestis: bonis in χ deest: ex eodem χ tandem.' Beck.—8 Pro dimittitur Pal. 9. et Mss. Lambini, cum Græv. Oliv. Lall. Wolf. Beck. et Orell. habent exstitit: Franc. 1. Hervag. Mannt. Lamb. et Henmann. fuit is: Junt. et al. hic fuit: C H S T χ , Barb. 2. Guelf. ed. Wald. dimittit. In duobus Mss. Lambini dimittit is.—9 Erf. a m. sec. suum, quod recepit Græv.

NOTÆ

Cilicia: gessit ille consulatum et censuram.

^c Communis sanguinis] Ille Isauricus Q. Metelli Macedonici nepos fuit ex filia.

^d Fratrem ab inferis] Notat Q. Metellum Celerem, qui prætor non mediocre operam Ciceroni præstitit in extinguenda Catilinæ conjuratione.

^e Acheronte excitatos] Omnes istos Metellos, non tam antea amicos sibi, dicit poetice ex Acheronte suscita-

tos fuisse ad suam defensionem: porro Acheron fluvius fuit apud inferos.

^f Numidicum illum] Metellus ille Numidicus, duobus præliis Jugurtha devicto, totam Numidiam imperio Rom. subjecit. Is maluit in exilium voluntarium Rhodum abire, quam jurare in legem Agrariam, quam Saturninus tribunus plebis per vim tulerat.

^g Ascriptor] Ascribabant nomina sua senatores omnes, cum quid ab illis senatusconsulto latum erat.

quidem die, cum CCCCXVII ex senatu essetis,¹¹ magistratus autem hi omnes¹² adessent, dissensit unus,^h is,¹³ qui sua lege conjuratos etiam ab inferis excitandosⁱ putarat. Atque illo die, quo rempublicam¹⁴ meis consiliis conservatam gravissimis verbis et plurimis judicassetis, idem consul curavit, ut eadem¹⁵ a principibus civitatis in concione, postero die, dicerentur: cum¹⁶ quidem ipse egit ornatisime causam meam, perfecitque, adstante atque audiente Italia tota, ut nemo cujusquam conducti aut perdit vocem acerbam^k atque inimicam bonis posset audire.¹⁷ XI. 27. Ad hæc¹⁸ non modo adjumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meæ, reliqua vos iidem addidistis: decrevistis, ne quis ulla ratione rem^o impediret;¹⁹ qui id impe-

^o *Reditum.*

//////////

—10 Pith. *adsertor*.—11 In Mss. paucis et ed. Wald. desunt verba *cum CCCCXVII*. . . . Quid denique illo die. Junt. Lamb. Henmann. *cum CCCCX senatores ess.* Weiske *cum CCCCXVII senatores ess.* Græv. auctoritate Erf. et Pith. addidit *vos*, legens *cum vos CCCCXVII ex senatu ess.* Beck. et Orell. *cum vos CCCCXVII senatores ess.* In H, Franc. 1. Ven. 1480. *cum quadringenti decem snatores ess.* Dresd. *cum CCCCX ess.* S *cum CCCC X* (Ven. 1480. *quadringenti X*) *S. ess.* quod Hervag. Manut. et Lamb. retinuerunt, nota *S* mutata in integrum vocab. *senatores.* Naug. edidit, *cum CCCCXVII ess.* Ms. ap. Hotom. *cum quadringenti nonaginta ess.* alius ap. Lamb. *cum CCCCX et septem ess.* CCCCXVII fuit in Pal. et Erf. Pith. *cum vos CCCCXVI magistratus autem adessent.* In Dresd. quoque desunt verba *ex senatu*.—12 S, Dresd. et Ven. 1480. *magistratus qui omnes:* H et edd. ante Grut. cum! Henmann. *magistratusque omnes.*—13 H et S. *carent is.*—14 H et Naug. *illo die quod remp.* Lamb. legi maluit *illo die, quo die remp.* Garaton. conjecit *illo die, cum remp.*—15 H *ne eadem.*—16 Pro *cum* Franc. 1. *tum*, et pro *quidam* ψ *quibus.*—17 Ven. 1480. et 1483. *ut vix cujusq. cond. atque perd. possent aud.*

CAP. XI. 18 Edd. nonnullæ, teste Henmanno, *At hic.* Tum, H S ψ , Ven. 1480. 1483. *adjumentum.*—19 Franc. 1. *remp. imped.* Dein, Pith. Naug. Cam. omittunt *id*, quod Orell. uncis inclusit. Ante graviter Græv. et Orell. auctoritate Ms. Erf. addiderunt *vos.* In Guelf. *qui id impediret.* Ern. conjecit

NOTÆ

^h *Dissensit unus*] P. Clodius dissensit solus ab omnibus magistratibus.

ⁱ *Ab inferis excitandos*] Scripserat in lege sua Clodius, ut si revixissent ii quos Cicero morte mulctaverat, tum ab exilio in patriam revocarentur.

^k *Vocem acerbam*] Si quid dictum esset in concione, quod populo displiceret, fiebat quædam admurmuratio. Sæpe vero contingebat, ut mercede homines improbi conducerentur ab adversariis, ut admurmuratione sua quasi dicenti exprobrarent.

disset, graviter molesteque laturos; illum contra rempublicam, salutemque bonorum, concordiamque civium facturum; et ut ad vos de eo statim referretur: ²⁰ meque etiam, si diutius calumniarentur,¹ redire jussistis. Quid? ut agerentur gratiæ,¹ qui e municipiis venissent? quid? ut ad illam diem, cum res redisset,² rogarentur, ut pari studio convenirent? Quid denique illo die,³ quem P. Lentulus, mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem constituit,^m non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni⁴ memoriam temporis? quo die⁵ nos comitiis centuriatis,ⁿ (quæ maxime majores⁶ comitia justa dici haberique voluerunt) arcessivit in patriam, ut eadem centuriæ, quæ me consulem fecerant,⁷ consulatum meum comprobarent. 28. Quo die quis civis fuit,⁸ qui fas esse putaret, quacumque aut ætate aut validudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? Quando tantam frequentiam in⁹ Campo,^o tantum

////////

si quis impediret: Heumanno verba *grav. mol. laturos* ejicienda videntur, et leg. *qui id impedisset*.—20 *Pith. ut ad vos de eo referretur*: H, Ven. 1480. 1483. Manut. Lamb. *ut ad vos ea statim referrentur*: Hervag. Naug. *ut ad vos ea statim referretur*. Tum, pro *meque* in H *neque*.—1 Franc. 1. et Dresd. *ut audirentur gratiæ*. Post *gratiæ*, e conjectura iis addidit Ern. cum edd. seqq. In Guelf. *gratis*.—2 Junt. *res cum recidissent*: Hervag. *res cum redisset*, unde Ern. *cum res redisset*. Pro *redissent* H *reddidissent*; Ven. 1483. *recidissent*. Ceteri *res cum redissent*. Hotom. legi maluit *ad res cum redissent*: Manut. *Quid? ut iidem, ad res cum redissent*. Vid. Nott. Varr.—3 *Quid denique ille dies* Pal. 9. Pith. Erf. duo Pall. cum Græv. Lall. Weiske, Beck. Schutz. et Orell. Lallemandus, quia in tertio Ms. Paris. invenit *qui den. illo die*, legendum coniecit *qui den. ille dies*. In Ven. 1480. quatuor hæc verba *qui den. illo die* desunt. Heumann. coniecit legend. *denique illo die, quem . . . temporis, nos comitiis, &c.* Post *non modo* Ern. censet excidisse *illustrius*, aut simile quid.—4 C H T X, Barb. 2. et Ven. 1480. *sempiternam*.—5 *Quo die* in C T X desunt, ut et mox verba *quæ . . . voluerunt*. Lamb. dedit *illo, inquam, die*.—6 Lamb. *majores nostri*. H S X et edd. nonnullæ cum Heumanno *comitia* omittunt.—7 In C *consule feceram*.—8 *ψ fuerit*. Pro *fas* C X, Franc. 1. Dresd. Barb. 2. ed. 1472. Ven. 1480. Græv. Beck. et Orell. habent *non nefas*.—9 X caret præpositione.

NOTÆ

¹ *Calumniarentur*] Id est, astute et malitiose rem producerent, vel moras necterent.

^m *Natalem constituit*] Diem significat quo Lentulus de Ciceronis reditu decrevit, quo quasi a morte revocatus est.

ⁿ *Comitiis centuriatis*] Vide orat. pro Rab. § 11. not.

^o *In Campo*] In Campo Martio centuriata comitia habebantur, ubi a Lentulo lex de Cicerone revocanda lata est.

splendorem Italiae totius ordinumque omnium? quando illa dignitate¹⁰ rogatores,^p diribitores,^q custodesque^r vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti atque divino non reducti¹¹ sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi cives; sed equis¹² insignibus et curru aurato reportati.

29. Possum ego satis in¹³ Cn. Pompeium unquam gratus videri, qui non solum apud vos, qui omnes¹⁴ idem sentiebatis, sed etiam apud universum populum Romanum, salutem reipublicae¹⁵ et conservatam per me, et conjunctam esse cum mea dixerit? qui causam meam prudentibus commendavit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit?¹⁶ bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non solum hortatus sit, verum etiam obsecrarit?¹⁷ qui ipse cum propter metum^s dimicationis et sanguinis, domo se teneret, etiam a superioribus tribunis¹⁸ petierit, ut de salute mea et promulgarent^t et referrent?¹⁹ qui in co-

////////

—10 H quando ulla dign. Pith. quod illa dign. Pro rogatores, diribitores C T X, Franc. 1. tutores; H tot rogatores dirivatores; S rogatores dirivatores; Pith. rogatores, directores; Dresd. rogatores custodesque: edd. nonnullae rogatores, tutores, custodesque.—11 C H S T X, Franc. 1. Barb. 2. Ven. 1480. 1483. Junt. Lamb. non solum red. Verba in patriam in T, et verba sicut cives in C T X desunt. Pro sicut Pith. ita ut; et pro cives H S et edd. nonnullae ante Grut. viri.—12 Pro equis Tequis equius. Tnm, C T X aureato.—13 X praepositionem in omisit. Dein, in ψ Pompeio, et C T X ψ quam gratus.—14 In C S T X deest omnes.—15 Erf. duo Mss. Pariss. Barb. 2. Ven. 1480. 1483. cum Græv. et Lall. ap. univ. pop. populi Romani salutem. In C H S T, Franc. 1. Romanum deest, et pro reip. in C H S T X legitur populi Romani. Pith. universam salutem P. R. et conservatum.—16 C commendavit . . . eodem temp. . . compressit.—17 H obsecrarit. Integer locus qui ipse . . . putarit in C T X deest. In Barb. desunt omnia a verbis qui ipse usque ad initium cap. 12.—18 H tenere, et a

NOTÆ

^p Illa dignitate rogatores] Ipsi senatores rogarunt populum pro salute Ciceronis.

^q Diribitores] Diribitores illi sunt, qui tabulas suffragiorum populo per centurias diviso distribuunt.

^r Custodes] Custodes observabant ejusque centuriæ suffragia, et punctis notabant, ne quid fraudis admitteretur. Voluerunt autem ipsi sena-

tores se diribitores, custodesque constituere in gratiam Ciceronis, quod beneficium magnifice prædicat in orat. contra Pison.

^s Propter metum] Deprehensus est homo cum sica, servus Publ. Clodii, in templo Castoris, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Vide superiorem orat. § 14. not.

^t Promulgarent] Promulgari lex di-

lonia nuper constituta,^u cum ipse gereret magistratum,^x in qua nemo erat emptus intercessor,^{20 y} vim et crudelitatem privilegii,^z auctoritate honestissimorum hominum, et publicis literis consignari,^a princepsque, Italiæ totius præsidium ad meam salutem implorandum putarit? qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut suos necessarios mihi amicos redderet, elaborarit? ¹ XII. 30. Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor?² cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meæ? Quid de P. Sextio³ loquar? qui suam erga me benevolentiam et fidem non solum animi⁴ dolore, sed etiam corporis vulneribus^b ostendit?

Vobis vero, patres conscripti, singulis et egi et agam gratias. Universis egi ab initio,⁵ quantum potui: satis or-

sup. trib.—19 Grut. et Lall. *ferrent*.—20 H S, Dresd. Pith. et edd. ante Grut. *intercessorum*.—1 Mss. plerique, ed. Junt. Grut. Græv. Oliv. Lall. *consignavit . . . putavit . . . elaboravit*. In Franc. 1. *princeps*, sine copula. Pro ut ante suos χ habet et.

CAP. XII. 2 Mss. plerique et nonnullæ edd. vett. cum Græv. Wolf. Beck. et Orell. *remunerabo*. Tum, *actio* omittunt C H S T χ , Barb. 2. Ven. 1480, 1483. Naug.—3 In C *Sextio*.—4 Pro *animi* χ cum. Dein, C *dolorem*.—5 C ψ ,

NOTÆ

citur, cum primum ad populum proponitur cujus est leges probare. Petiit autem Pompeius a tribunis, ut legem de Ciceronis reditu promulgarent, et ad senatum referrent.

^u *In colonia nuper constituta*] De Capua loquitur, quo Cæsar consul coloniam deduxerat.

^x *Ipsæ gereret magistratum*] Cum Cæsar deduxisset coloniam Capuam, ibi duumviros præfecit, L. Pisonem socerum et Cn. Pompeium generum.

^y *Emptus intercessor*] Hæc loquitur contra Ælium Ligurem, tribunum plebis, qui senatus decreto, quod de Cicerone, referente L. Ninnio, factum est, accepta a Clodio pecunia, intercessit.

^z *Privilegii*] Legem Clodium de se

latam, et qua pulsus est, invidiose privilegium appellat. Privilegium autem jussu est populi aut plebis, rogante magistratu, non generale, neque de universis civibus; sed de singulis conceptum; ut de reditu Ciceronis.

^a *Consignari*] Id est, testatam esse voluit. Videtur hic loqui de decreto, quod Campani de Cicerone adjuvando fecerunt, a quibus lex Clodia privilegium appellata est, et tanquam violenta et crudelis notata.

^b *Corporis vulneribus*] Vulnere plusquam viginti accepit Sextius in illa seditione, quæ a Clodio contra tribunos excitata est, cum causa Ciceronis ad populum delata est.

nate agere nullo modo possum.⁶ [p. 211.] Et quanquam sunt in me præcipua merita multorum, quæ sileri nullo modo possunt,⁷ tamen hujus temporis ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum: nam difficile est, non aliquem;⁸ nefas, quenquam præterire. Ego vos universos, patres conscripti, Deorum numero colere debeo. Sed, ut in ipsis Diis immortalibus non semper eosdem, atque alias alios solemus et venerari et precari; sic in hominibus⁹ de me divinitus meritis, omnis erit ætas mihi ad eorum erga me¹⁰ merita prædicanda atque recollenda.¹¹ ^p 31. Hodierno autem die nominatim a me magistratibus¹² statui gratias esse agendas, et de privatis uni,^c qui pro salute mea municipia coloniasque adisset,¹³ populum Romanum supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis. Vos me florentem semper ornastis; laborantem, mutatione vestis, et prope luctu vestro, quoad licuit,^d defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta,¹⁴ qui mea pericula non modo suo præsidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt.

^p *Repetenda memoria.*

Barb. 2. in initio. H S ψ, Junt. Vict. Manut. Lamb. Wolf. Beck. et Orell. præpositionem omittunt.—6 S *agere non possum.* Tum, ψ *Et quanquam fuit in me præcipue mem.*—7 Græv. e Ms. Erf. *non sileri ullo modo.*—8 C T χ ψ *aliquod.*—9 C χ ψ, Barb. 2. *honoribus.*—10 C in me. χ *erga me* omittit. Heumann. conjecit *omni erunt ætate mihi eorum, &c.*—11 χ *reddenda.*—12 Lamb. et magistr. Inter gratias et esse C inserit *statim.*—13 *Colonias ut adesset Franc. 1. coloniasque adessent Dresd. municipia coloniarumque adessent ed. 1472. coloniasque adesset C: coloniasque adissent χ.* Heumannus conjecit, *qui cum pro sal. . . adisset, et pop. Rom. . . dixit eam, &c. Pro populum Romanum C χ, Franc. 1. Dresd. ed. 1472. populumque; H S ψ populum.*—14 ψ *dicta.* Dein,

NOTÆ

^c *Uni*] Pompeio, qui tunc nullo magistratu fungebatur, præcipue agere gratias debere dicit.

^d *Quoad licuit*] Senatus censuerat

mutandam esse vestem propter exitum Ciceronis: consules vetuere, qui statim senatores redire ad vestem jusserunt.

32. Quibus ego rebus objectis, cum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu,¹⁵ quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram;¹⁶ multa mecum ipse reputavi. XIII. Dixerat in concione consul,^e se clivi¹⁷ Capitolini poenas ab equitibus Romanis repetiturum. Nominatim alii compellabantur,^g alii citabantur, alii relegabantur.^{18 f} Aditus templorum erant non solum præsidiis¹⁹ et manu, verum etiam demolitione^g sublatis. Alter consul,²⁰ ut me et rempublicam non modo desererent, sed etiam hostibus reipublicæ proderent, pactionibus eos suorum præmiorum^h obligarat.¹ Erat aliusⁱ ad portas cum imperio in² multos annos,^k magnoque exercitu;¹ quem ego³ inimicum mihi fuisse non dico; tacuisse,⁴ cum diceretur esse inimicus, scio. 33. Duæ partes⁵ esse in republica cum

^g Objurgabantur.

//////////

Heumann. corrigit *qui me non modo*.—15 Al. *cum eorum exerc.*—16 C H χ ψ , Dresd. *superatum*.

CAP. XIII. 17 Divi C χ : *clivii* ψ . Mox, χ *repetiturus*.—18 Verba alii *relegabantur* in C T χ desunt.—19 Pro *præsidiis* Pith. *prædatione*.—20 Wolf. Weiske, Beck. et Orell. e conjectura Augustini et Lambini dederunt *consules*, prob. Ern. In Ms. Guelf. *consul*. Mox, C H S T χ , Erf. Barb. 2. Mss. Paris. ed. 1472. Med. Junt. Græv. *desereret . . . proderet*. Lallem. e conjectura Grævii recepit *Alterum consulem ut me . . . desereret . . . proderet*. Pro *rempublicam* C *ro. populum*, et pro *reipublicæ* S *remp.* Postea, *eos* Grævio et Ernesto suspectum est. Vid. Nott. Varr.—1 χ *obligaret*: ψ *obligarent*.—2 C χ , Franc. 1. *inde*.—3 In iisdem Mss. deest *ego*. χ *mihi* omittit.—4 H *tacuisset*. Pro *cum* χ habet *non*. Vocab. *inimicus* Heumanno suspectum est.—5 Pith.

NOTÆ

^e *In concione consul*] Gabinus dixerat in concione se poenas de equitibus Rom. repetiturum, quod ad defensionem Ciceronis in seditione Catilinæ clivum Capitolinum armati occupassent.

^f *Relegabantur*] Lamia, equestris ordinis princeps, relegatus est.

^g *Demolitione*] Cum Clodius in templum Castoris ascendisset, ut legem per vim ferret, gradus evellendos curavit, ne quis huc ascenderet, eique adversaretur.

^h *Pactionibus suorum præmiorum*]

In præmium ejecti Ciceronis, Clodius Macedoniam Pisoni, Syriam Gabinio dedit.

ⁱ *Erat alius*] Cæsar tunc extra urbem erat, qui licet Galliam utramque cum imperio teneret, tamen ad bellum non prius profectus est, quam Cicero abiisset ex Italia.

^k *In multos annos*] Contra legem Semproniam per annos quinque imperium obtinuit.

¹ *Magnoque exercitu*] Ad bellum Gallicum Cæsar cum quatuor legionibus profectus est.

putarentur; altera^m me deposcere, propter inimicitias; alteraⁿ timide defendere, propter suspicionem cædis putabatur.⁶ Qui autem me deposcere videbantur,⁷ in hoc auxerunt dimicationis metum,^o quod nunquam inficiando^p suspicionem hominum curamque minuerunt. Quare cum viderem senatum ducibus orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum; servos simulatione collegiorum^q nominatim esse conscriptos, copias omnes Catilinæ pæne iisdem ducibus ad spem cædis et incendiorum esse revocatas;⁸ equites Romanos, proscriptionis;^r municipia, vastitatis; omnes, cædis metu esse permotos; potui, potui, patres conscripti, multis auctoribus fortissimis viris, me vi⁹ armisque defendere: nec mihi ipse¹⁰ ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit. Sed videbam, si vicissem præsentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos; si victus essem, multis bonis

~~~~~

Scio duas partes: Franc. 1. Dresd. Ven. 1480. 1483. *Duas partes esse* (in Ven. 1480. deest *esse*) *in rep. cum putaretur.* Verba *Duas partes . . . cum viderem* in C T X, Barb. 2. desunt.—6 Ven. 1480. *suspiciabantur.*—7 Græv. e Ms. Pith. *recepit dicebantur.* Pro *in hoc* Ven. 1480. 1483. Hervag. *habent ii hujus.*—8 Verba *servos . . . revocatas* absunt a C T X, Barb. et Guelf. Tum, Franc. 1. Dresd. et Barb. 2. multis omissis, *habent equites Romanos proscriptionis, cædis metu esse perterritos.* In Ven. 1480. 1483. tantum omittuntur verba *municipia et omnes.* In C H S T X deest *omnes.* Pro *vastitatis* X *vastationis.* Denique, *potui* semel tantum legitur in Franc. 1. Pith. Dresd. Barb. 2. Ven. 1480. 1483. et Oliv.—9 C X *me in vi.*—10 Henmann. *legi mavult ipsi.* Pro *animus* X *Arrius.* Barb. 2. omittit verba *idem meus*, non improb. Garaton. In Pith.

NOTE

^m *Alterâ*] Clodius et consules Piso et Gabinius nocere Ciceroni volebant.

ⁿ *Alterâ*] Boni cives favebant ei, at timide, ne quid tumultus et seditionis oriretur in repub.

^o *Dimicationis metum*] Id est, effecerunt ut viri boni dimicationem timerent; quia Cæsar, qui Ciceroni inimicus credebatur, tacebat.

^p *Inficiando*] Id est, cum inimici Ciceronis tacerent, augebatur in bonis civibus dimicationis metus et pe-

riculum.

^q *Simulatione collegiorum*] Clodius collegia, id est conventus artificum, a Numa rege instituta, et jam ex magna parte, tum a legibus, tum a senatu sublata, in tribunatu suo restituit, ut homines sibi devotos, et paratos semper ad seditiones excitandas haberet.

^r *Proscriptionis*] Exemplo Lamiae, equestris ordinis principis, qui relegatus est, defendere equites Cicero-nem non audebant.

et pro me, et mecum, etiam¹¹ post me esse pereundum; tribunicique sanguinis⁵ ultores esse præsentes; meæ mortis¹² pœnas judicio et posteritati reservari.¹³ XIV. 34. Nolui,¹⁴ cum consul communem salutem sine ferro⁴ defendissem, meam privatus armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas, quam suis desperare; ac, si¹⁵ solus essem interfectus, mihi turpe; si cum multis, reipublicæ funestum fore¹⁶ videbatur. Quodsi mihi æternam esse ærumnam propositam arbitrarer;¹⁷ morte me ipse potius, quam sempiterno dolore mulctassem. Sed cum viderem, me non diutius, quam ipsam rempublicam ex hac urbe¹⁸ abfuturum; neque ego illa exterminata¹⁹ mihi remanendum amplius putavi; [p. 212.] et illa, simul atque revocata est,²⁰ me secum pariter reportavit. Mecum leges, mecum quæstiones,⁷ mecum jura magistratum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum Deorum et hominum sanctitates omnes et religiones abfuerunt.¹ Quæ si semper abessent; magis vestras fortunas lugerem, quam desiderarem meas. Sin aliquando revocarentur; intelligebam, mihi cum illis una esse redeundum. 35. Cujus mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos

⁷ *Judicia.*

//////////

deest vobis.—11 Pro etiam Ven. 1483. habet et. In C T χ deest post me. Mox, C tribunitisque.—12 Pith. esse præsentissimæ mortis.—13 Dresd. reservare. H T reservare volui, et Franc. 1. reservari volui, omisso verbo Nolui, quod sequitur. 'Melius cohereret oratio, si supra esset Sed quia videbam, aut sed cum viderem . . . reservari nolui.' Ern.

CAP. XIV. 14 χ ψ Volui. In C deest.—15 C H χ at si.—16 C esse.—17 Edd. nonnullæ esse propos. ærumn. arb. Mox, Barb. potius ipse. In Pith. morte mei ipsius potius.—18 H in hac urbe.—19 χ exterminatione. In C T χ deest mihi. C H S T χ, Barb. 2. Mss. Pariss. et edd. ante Grut. cum Lall. omittunt amplius. In Pal. 9. deest putavi.—20 C T χ simul ac rev. est. Dein, Græv. et Lall. e Ms. Pith. et Erf. receperunt pariter revocavit.—1 C H

NOTE

* *Sanguinis*] Si Cicero ad arma venisset suæ defensionis causa, et pœnas a Clodio repetiisset, multi cives scelerati ejus mortem, non sine manifesto reipub. periculo, defendissent.

⁴ *Sine ferro*] Vicit sine ferro Catilinarios, quia decreto senatus et auctoritate, laqueo jussit frangi gulam in carcere condemnatis.

capitis fuit, Cn. Plancius,^u qui, omnibus provincialibus ornamentis^x commodisque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando et conservando collocavit: qui² si mihi quæstor imperatori fuisset, in filii loco fuisset: nunc certe erit³ in parentis, cum fuerit quæstor non imperii, sed doloris mei.

36. Quapropter, patres conscripti, quoniam in rempublicam⁴ sum pariter cum republica restitutus; non modo in ea defendenda nihil minuum⁵ de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo. xv. Etenim, si⁶ eam tum defendebam, cum mihi⁷ aliquid illa debebat; quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo?⁸ Nam quid est, quod animum meum frangere aut debilitare possit, cujus ipsam calamitatem non modo nullius delicti, sed etiam divinorum in rempublicam⁹ beneficiorum testem esse videatis? nam et importata¹⁰ est, quia defenderam civitatem: et mea voluntate suscepta est,¹¹ ne a me defensa respublica¹² per eundem me extremum in discrimen vocaretur. 37. Pro me¹³ non, ut pro P. Popillio,^y nobilissimo homine, adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum est deprecata: non, ut pro Q. Metello,^z summo et clarissimo¹⁴ viro, spectata jam adolescentia filius: non¹⁵

////////

T χ affuerunt.—2 ψ quin. Verba in filii loco fuisset desunt in χ .—3 In C χ erat.—4 C, Erf. et Ven. 1483. in rep.—5 Lallem. e Pith. edidit imminuam. Tum, C de liberalitate me prist. Postea, C χ sed etiam augebo. Heumann. scribi jussit sed eam adaug.

CAP. XV. 6 Erf. Et si.—7 In C H S T χ , Barb. 2. deest mihi. Ven. 1483. omittit aliquid. In nonnullis edd. vett. cum aliquid mihi illa.—8 C H S T χ debeam.—9 C in republica. Post beneficiorum C et T addunt divinorum.—10 C H S T χ nam imp. sine copula.—11 C χ in ea voluptate est. In ψ quoque voluptate.—12 C republica, et mox extraneum in discr.—13 χ Per me. Tum, C P. Pupilio.—14 Ms. ap. Lamb. summo ac clariss. Dein, H S et al. spectatæ

NOTÆ

^u Cn. Plancius] Plancius in Macedonia quæstor erat, cum exulabat Cicero, cujus summam in se pietatem commemorat. Hunc postea defendit in judicio.

^x Provincialibus ornamentis] Hic ad

Ciceronem Dyrrachium, lictoribus dimissis, et veste mutata, venit.

^y Popillio] Vide orationem superiorem § 9. not.

^z Pro Q. Metello] De hoc aliisque sequentibus, orat. superiore § 9.

L. et C. Metelli, consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellorum¹⁶ filii, flentes ac sordidati, populo Romano supplicaverunt: sed unus frater (qui in me pietate filius, consiliis parens, amore, ut erat, frater inventus est) squalore et lacrymis, et¹⁷ quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari,¹⁸ et rerum gestarum memoriam usurpari coëgit. Qui cum statuisset, nisi per vos me¹⁹ recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem²⁰ sibi domicilium et vitæ et mortis deposceret;¹ tamen nunquam nec² magnitudinem negotii, nec³ solitudinem suam, nec vim inimicorum ac tela pertimuit. 38. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, et defensor assiduus, summa virtute et pietate, C. Piso, gener; qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis,⁴ qui Pontum et Bithyniam^a quæstor^b pro mea salute⁵ neglexit. Nihil unquam⁶ senatus de P. Popillio decrevit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli⁷ mentio facta est. Tribuniciiis sunt illi rogationibus,^c interfectis inimicis,^d denique⁸ nulla auctoritate senatus, restituti; cum

////////

jam adolescentiæ.—15 Quater non omittit Lamb.—16 C H S T χ ψ, Manut. Oliv. Lalleu. Heumann. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *Metellorum.* In C T χ desunt verba *non propinq. . . Metellorum filii.*—17 H omittit copulam ante *lacrymis*, et χ ante *quotidianis*.—18 C et edd. nonnullæ *revocari*. Mox, in C T χ deest *memoriam*. Tum, C *usurpare*.—19 Al. teste Grævio, *nisi vos per me*: al. teste Lamb. *nisi me per vos*.—20 C H T χ *eidem*. Post sibi H T ψ addunt *idem*.—1 Edd. nonnullæ *deposcere*. Lamb. Wolf. Beck. et Orell. *deleverunt tamen*. Pro *nec* ante *magnitud.* C habet *me*.—2 Pro *nec* C *ne*. Dein, C H S T *solicitudinem*.—3 Ms. Lamb. *virt. ac piet.*—4 C *consulis sui*.—5 Lamb. *præ mea sal.*—6 C *nunquam*, et mox *Pupilio*.—7 Pith. de Q. *Metello*.—8 Verba *interfectis inimicis denique* C T χ omittunt. Pro *interf. inim.* Pith. habet *re-fecti nimis*. Verba *nulla auctor. senatus* in Pith. desunt. Postea, χ *restitui*.—

NOTÆ

^a *Pontum et Bithyniam*] De his rogationibus dictum est in orat. pro Lege Manil.

^b *Quæstor*] Piso, gener Ciceronis, mittebatur quæstor in Pontum et Bithyniam, quo, exule Cicerone, mit-

ti noluit, ut pro ejus salute supplicaret.

^c *Tribuniciiis rogationibus*] Popilius rogatione L. Bestiæ restitutus est.

^d *Interfectis inimicis*] Græchus interfectus est, et Saturninus.

alter eorum⁹ senatui paruiſſet, alter vim cædemque^f fu-
giſſet. Nam C. quidem¹⁰ Marius, qui hac hominum me-
moriam tertius ante me conſularis,^g tempeſtate civili expul-
ſus eſt, non modo a ſenatu non eſt reſtitutus,^h ſed reditu
ſuo ſenatum cunctum pæne delevit. Nulla de illis magiſ-
tratuum conſenſio,ⁱ nulla¹² ad rempublicam defendendam
populi Romani convocatio, nullus Italiæ motus, nulla de-
creta municipiorum et coloniarum extiterunt. 39. Quare
cum me veſtra auctoritas arceſſierit, populus Romanus
revocarit, reſpublica implorarit, Italia cuncta pæne ſuis
humeris reportarit; non committam, patres conſcripti, ut,
cum ea mihi ſint reſtituta, quæ in poteſtate mea non fu-
erunt, ea non habeam, quæ ipſe præſtare poſſim,^k 13 præ-
ſertim cum illa amiſſa recuperarim, virtutem et fidem nun-
quam amiſerim.

^k *Quæ ſunt in mea poteſtate.*

9 Hotom. legi voluit *cum tamen alter*. Mox, Dresd. *vim cædis fug*. In C T
χ deſunt verba *cum alter* . . . Nam.—10 C T χ carent *quidem*.—11 In C a *ſen.*
reſtitutus non.—12 Idem Ms. *nullam*. Mox Ms. Pith. *implorante*.—13 Weiſke
poſſum, ut eſt in marg. Lamb.

NOTÆ

^e *Alter eorum*] Popillius videlicet
paruit ſenatui; quo tamen invito
diſceſſit.

^f *Alter vim cædemque*] Metellus, ut
fugeret vim Saturnini, ſponte abiit
e patria.

^g *Tertius ante me conſularis*] Ex-
pulſus primus fuit Popillius, Gracchi
ſeditione: ſecundus Metellus, Sa-
turnini violentia: tertius Marius, ar-

mis Sullæ, qui rempublicam vata-
bat.

^h *Nulla de illis magiſtratuum con-
ſenſio*] Inter ſuum et Marii reditum
diſcrimen affert, quod Marius ſine
ulla lege, et magiſtratuum auctori-
tate; ipſe vero et lege lata, et com-
muni totius Italiæ et reipublicæ voce
redierit.

M. TULLII CICERONIS
PRO DOMO SUA,
AD PONTIFICES,
ORATIO XXIX.

ARGUMENTUM.

Restitutus in patriam Cicero, statim habuit hanc orationem ad pontifices, in qua nervos omnes intendit, ut domum suam, eadem lege publicatam et eversam, deinde (ne profana unquam fieri posset) Libertati consecratam, neque publicari, neque consecrari potuisse ostenderet. Est autem omnis hæc in septem partes distributa oratio. Prima respondet Clodio, qui apud pontifices ea vituperaverat, quæ per eos dies Cicero in senatu de republica, id est, de Cn. Pompeio rei frumentariæ præficiendo senserat. Secunda de jure publico agit, et in ea ostenditur, legibus iis, quibus Romana civitas utatur, non posse quenquam civem ejici, aut de capite ejus, vel de bonis quicquam detrahi, sine judicio senatus, aut populi, aut eorum qui de quaque re constituti judices sint. In eadem rationes afferuntur, cur tribunus pl. esse Clodius non potuerit: quo modo enim, cum patricius esset, ad plebem transivit? adoptione? at ea rata esse non potest; primum, quia servatum adoptandi jus non est: nam cum adoptare debeat is, qui neque procreare jam liberos possit, et, cum potuerit, sit expertus; adoptavit Clodium senatorem annos viginti natus; qui liberos non modo procreare potest, cum habeat uxorem, sed procreavit etiam. Et cum quæri a pontificum collegio soleat, quæ causa sit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis, quæ sacrorum; nihil horum in illa adoptione quæsitum est. Atque hæc de non servato adoptionis jure (quæ omnis notio pontificum esse debuit) apud ipsos pontifices dicuntur. Ad angures autem, qui aderant, de curiata lege disputat, qua Clodius est adoptatus. Nefas, inquit, est, agi cum populo, cum de cælo servatur: at quo die lata lex est, Bibulus consul de cælo servavit: rata igitur esse non potest: quodsi rata non est, qui

potuit Clodius, contra auspicia adoptatus, tribunus pl. esse? Accedit ad infirmendam curiatam legem altera ratio. Quid servatur in ferendis legibus? trinundinum, id est, ut promulgata lex per tres nundinas, antequam perferatur, populo pateat: quod spatium, tantum abest, ut servatum sit, ut eam legem Cæsar consul vix per tres horas promulgatam pertulerit. Tertia pars, vel si tribunus pl. et per auspicia, et per leges Clodius esse potuerit, quod utrumque jam negatum est, ab eo tamen legem nominatim de capite civis indemnati ferri non potuisse, demonstrat: id enim privilegium est; quod sacratæ leges et XII tabulæ vetant. Neque vero hoc tantum contra leges, sed illud etiam, quod de ejus capite fortunisque omnibus, qui neque adesse jussus erat, neque citatus, neque accusatus, legem illam Clodius tulit: cum judicia populi ita moderata essent a majoribus constituta, primum, ut ne pœna capitis cum pecunia conjungeretur; deinde, ne, nisi prodicte die, quis accusaretur; tum, ut ante magistratus accusaret, intermissa die, quam mulctam irrogaret, aut judicaret: postremo, ut esset accusatio trinum nundinum, id est, ab eo die, quo quis ad populum accusari cœptus esset, ad diem judicii trinæ nundinæ intercederent, prodicte die, qua die judicium esset futurum: eamque diem si qua res auspiciis aut excusatione sustulisset, tota causa judiciumque tolleretur. Nec verba legis vitio carent; sunt enim hæc: 'Velitis, jubeatis, ut M. Tullio aqua et igni interdictum sit;' cum ferri debuerit, 'ut interdicatur,' non 'ut interdictum sit.' Quomodo enim, quod factum non est, id ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? Peccatum est igitur in forma legis: quid in ipsa veritate? non minus: scriptum est enim, 'Quod M. Tullius falsum S. C. retulerit:' qui si falsum retulit, recte scripta lex est; si verum, nulla est. Verum autem retulisse, nec ipsum pro suo imperio, sed senatus jussu in conjuratos animadvertisse, senatus ipse, cum eum restituit, indicavit. Sunt igitur hæc in lege vitia; primum quod lata nominatim est de capite civis indemnati: alterum, quod imperite, ut interdictum esset aqua et igni, cui nondum interdictum esset: tertium, quod simul de pluribus rebus: quartum, quod per vim. Id quod Lentulus consul in lege vidit, quam de Ciceronis reditu tulit: non enim tulit, 'ut ei venire Romam liceret,' sed 'ut veniret.' Quarta pars Clodii maledictum, exilem, &c. Ciceronem appellantis, refellit duabus causis, vel quod ex peccato, vel quod ex damnatione subeatur exulis nomen. Peccasse me, inquit, negant omnes: optime de patria meritum, senatus, equestris ordinis, scribarum, plebis urbanæ, id est, paganorum, et montanorum, denique etiam municipiorum, coloniarum, et totius Italiæ de meo reditu decreta declarant. In ferenda vero lege, quæ celebritas unquam major populi Romani? quantus omnis generis hominum, ætatum, ordinumque splendor? Quod ad damnationem attinet, exul non sum: indemnatus enim discessi; nemo me ulla unquam lege interrogavit; nemo postulavit; nemo diem dixit. Libertatem vero, aut civitatem amittere civis Romanus nemo potest, nisi auctor ipse factus sit. Infirmatur Clodii maledictum ea quoque ratione, quod in ipsa rogatione nihil tulerat, quo minus Cicero esset non modo in civium, sed etiam in senatorum numero; et quod in lege illa suffragium tulerant non populus Romanus, sed multitudo homi-

num e servis conductis, et facinorosis, et egentibus congregata. Quinta primum eidem Clodio respondet, accusanti Ciceronem, quod de se ipse gloriosius prædicaret: deinde iis, qui objicerent ei discessum e patria. Sexta, de domo recuperanda quantum laboret, quamque improbe Clodius fecerit in ea dedicanda, et quid spectarit, ostendit. Dedicatio improbat, quod non affuerit collegium pontificum, sed unus tantum pontifex, isque frater uxoris Clodii, adolescens imperitus, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, mente et lingua titubante. In extrema parte preces ad Jovem, Junonem, Minervam, ad patrios Penates et familiares, ad Vestam continentur; ut, si nefariam flammam ab eorum templis ac delubris depulerit; si suum caput pro eorum caerimoniis atque templis perditissimorum civium furori ferroque objecerit; si nihil unquam magis, quam de reipublicæ salute laboraverit; hunc fructum ferat, ut sibi redire in suas sedes liceat. Iisdemque precibus, conversus ad pontifices, utitur, ut ab ipsis jam in patriam restitutus, nunc, auctore senatu, manibus eorum in suis sedibus collocetur.

I. I. [Ed. Ald. p. 213.] CUM multa divinitus, pontifices,^a a¹ majoribus nostris inventa^b atque instituta sunt;

In Ms. Barb. hæc Oratio inscribitur, *M. Tullii Cicconis in Clodium, causa cujus erat domus ejus Diis dedicata, oratio incipit.*

NOTÆ

^a *Pontifices*] Varro L. L. lib. iv. de hac voce sic scribit: 'Pontifex, ut Q. Scævola pontifex maximus dicebat, a 'posse' et 'facere' dictus est: Pontifices ego,' inquit Varro, 'a 'poute' arbitror; nam ab iis subli- cius est factus primum, et restitutus sæpe. Cum ideo sacra, et uls et cis Tiberim non mediocri ritu fiant.' 'Facere' autem est offerre, vel sacrificare. Porro hic pons, unde dictus pontifex, plane ligneus erat, nullo ære aut ferro compactus, quem Romani adeo sacrum existimarunt, ut, si collaberetur, non nisi casa victima, et perfecto sacrificio, eum reficere pontifex posset. A pontifice vero pontificium dicitur, quod licentiam sive potestatem significat. Pontifex unus duntaxat a Numa institutus est, inquit Livius, Marcus Marci filius, cui sacra omnia exscrip-

ta exsignataque attribuit; quibus hostiis, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent; atque unde in eos sumtus pecunia erogaretur. Cetera quoque omnia publica privataque sacra pontificis scitis subjecit; nec cælestes modo caerimonias, sed justa quoque funebria, placandosque Manes, ut idem pontifex edoceret. Non multo post, quatuor sunt creati pontifices, quos 'minores' Livius appellat, et unum maximum: qui numerus ad M. Valerium et Q. Apuleium eoss. id est, annos amplius quadringentos permansit: quo tempore octo primum lege Ogulnia pontifices, omnes de plebe creati sunt. Hic numerus ad Sullam usque dictatorem permansit, quem tandem ad quindecim ampliavit.

^b *Inventa*] Inventa dicuntur leges, quæ a nobis proficiscuntur, et in

tum nihil præclarius, quam quod² eosdem et religionibus Deorum immortalium, et summæ reipublicæ,^c præesse voluerunt; ut amplissimi et clarissimi³ cives rempublicam, bene gerendo, [pontifices⁴] religiones sapienter interpretando,^d [republicam] conservarent. Quodsi ullo tempore magna causa in⁵ sacerdotum populi Romani iudicio ac potestate versata est; hæc profecto tanta est, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, aræ,^e foci,^f Dii penates,^g bona, fortunæ, domicilia, vestræ sapientiæ, fidei, potestatique⁶ commissa creditaque esse videantur. 2. Vobis hodierno die constituendum est,⁷ utrum posthac amentes ac perditos magistratus^h improborum ac

////////

CAP. I. 1 Duo Mss. Lambini præpositionem omittunt.—2 Post *quod* vulgo inseritur *vos*, quod Ern. et Schütz. deleverunt auctoritate duorum Mss. Lambini.—3 H et S *carissimi*. Tum, ψ *reipublicæ*.—4 *Pontifices*, et paulo post *republicam* Ern. conjecit delend. In Pall. nonnullis deest *pontifices*. Pro *sapienter* C et χ *religionibus*. In S, Franc. 1. Barb. Pall. aliquot, ed. 1472. Ven. 1480. *religiones religionibus sapienter int.* Pantagathus scribi jussit *religiosissimi religiones sap. int. eamque conserv.* Lamb. 1566. *religiosissimi religiones sap. int. rep. conserv.* A Dresd. absunt verba *religiones sap. int.*—5 Nonnullæ edd. vett. cum Grutero in omittunt. Dein, C *sacerdotis*.—6 Lamb. e Mss. suis edidit *potestati*, copula omissa.—7 T *Vobis hodie const.*

NOTÆ

nostra repub. natæ sunt; instituta vero, quæ ab exteris nationibus ad nos pervenerunt: Romani enim partim suis legibus, partim alienis utebantur.

^c *Et summæ reipublicæ*] Summa reipub. agebatur in religione et criminibus. Inter pontifices plerique erant senatores, atque adeo publici consilii principes. Certe ad Att. lib. IV. sic ait: 'Kal. Octob. habetur senatus frequens, adhibentur omnes pontifices qui erant senatores.'

^d *Religiones interpretando*] Dionys. lib. II. pontifices ait de omnibus causis ad sacra pertinentibus iudicare, tam inter magistratus sacros, quam inter privatos homines; et a profano etiam et imperito vulgo de

cultu Deorum ac geniorum, aliisque religionibus consuli.

^e *Aræ*] Ara nomen habet ab 'ardendo,' quod in ea victimæ incensæ ardeant; vel a similitudine arearum; quod sicut illæ in urbe puræ sunt, ita et aras Deorum puras esse oportet.

^f *Foci*] Foci ponuntur pro re nobis maxime cara, qualia sunt propria bona.

^g *Penates*] Penates quasi penites dicti sunt, quod penitissimi Dii sint et proprii, per quos spiramus.

^h *Amentes ac perditos magistratus*] Clodium intelligit, qui tribunus plebis domum ejus incendit, et in ejus area Libertatis templum extruxit.

sceleratorum civiumⁱ præsidio nudare, an etiam Deorum immortalium religione armare^k malitis. Nam si illa labes ac flamma⁸ reipublicæ suum illum pestiferum et funestum tribunatum, quem æquitate humana tueri non potest, divina religione defenderit; aliæ cærimoniæ^m nobis⁹ erunt, alii antistitesⁿ Deorum immortalium, alii interpretes religionum^o requirendi. Sin autem vestra auctoritate sapientiaque, pontifices, ea, quæ furore improborum in¹⁰ republica, ab aliis oppressa,^p ab aliis deserta,^q ab aliis prodita,^r gesta sunt, rescinduntur;¹¹ erit causa, cur consilium majorum in amplissimis viris ad sacerdotia^s deligendis,¹² jure

est. Mox, Franc. 1. *um. et perd.*—8 *C labes et flamma.*—9 In C et χ deest *no-*
bis.—10 Mss. ap. Ursin. carent præpositione ante *republica.*—11 Pantaga-
thus conjecit *rescinduntur*, et Ern. *rescindantur.* Mox, pro *cur* in C H χ legi-
tur *qua.*—12 Ms. ap. Lamb. *diligendis*, unde is conjecit *dilegendis.* In C H S

NOTÆ

ⁱ *Sceleratorum civium*] Clodius, opera sceleratorum civium, multa contra viros bonos molitus est in tribunatu suo; immo quo die lata lex est de re-ditu Ciceronis, cædibus multis in foro factis per gladiatores, voluit illum prohibere comparatis ad cædem gladiatoribus.

^k *Religione armare*] Clodius scelus suum specie religionis texit, cum incensam a se Ciceronis domum in templum convertit.

^l *Nam si illa labes ac flamma*] Ostendit quam fatalis fuerit Clodii tribunatus, qui instar labis affert dedecus, instar flammæ exitium.

^m *Cærimoniæ*] De cærimoniis Isidorus lib. vi. cap. ult. sic loquitur: 'Cærimoniæ apud Latinos dicuntur sacra omnia quæ apud Græcos *ἑρπια* vocantur.'

ⁿ *Antistites*] Antistites sunt qui in administranda religione principem locum tenent.

^o *Interpretes religionum*] Antistites sunt pontifices, ad quos pertinet re-

ligiones interpretari: alios autem cum cærimoniis quærendos interpretes religionis dicit; quia, qui funguntur his modo muneribus, favere sceleri non possunt et impietati.

^p *Ab aliis oppressa*] Clodius oppressit rempublicam, cum per vim et cædes prohibere voluit, ne lex de Ciceronis reditu ad populum ferretur.

^q *Ab aliis deserta*] Pompeius, Cæsar, et Crassus deseruerunt rempublicam, cum passi sunt impune Ciceronem ab ea ejici.

^r *Prodita*] Prodiderunt Piso et Gabinius consules, cum supplicanti totum senatum pro Cicerone, et equestrem ordinem, cum multitudine quæ ex tota urbe et universa Italia convenerat, superbissime repulerunt.

^s *Sacerdotia*] Conciliat sibi pontifices, suaviterque impellit a consilio majorum, ut tantis malis illatis a Clodio resistere velint, cum ab illis ideo instituti sint, ut quæ contraria sunt religioni, rescindant.

ac merito laudare possimus. 3. Sed, quoniam ille demens, si ea,¹³ quæ ego per hos dies in senatu de republica sensi,^t vituperasset,^{14 u} aliquem se aditum^x ad aures vestras esse habiturum putavit; omittam¹⁵ ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille uti non potest,^y sed convicio,^z cujus exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate munivit.

II. Ac primum¹⁶ illud a te, homine vesano ac furioso,^a requiro,^a quæ te tanta pœna tuorum scelerum flagitiorumque vexet, ut hos tales viros,^b qui non solum consiliis suis, sed etiam specie ipsa^b dignitatem reipublicæ sustinent, quod ego, in sententia¹⁷ dicenda, salutem civium^c cum ho-

^a *Peto.*

^b *Majestate sua.*

////////

χ eligendis.—13 *Dresd. si omnia.*—14 *H vituperasset.* Pro aliquem in CH *χ ψ aliquando.*—15 *Dresd. et Guef. non omittam:* sic quoque edidit Grævius. Ern. conjecit legend. *omittam consuetudinem dicendi meam.*

NOTÆ

^t *Per hos dies in senatu de republica sensi]* Quo tempore rediit Cicero ab exilio, facta est summa annonæ caritas, adeo ut tumultaretur multitudo, et consulares non auderent in senatum venire, quod tuto negarent posse se sententiam dicere: at factum est senatusconsultum, suadente Cicerone, atque ex eo lex promulgata, ut Pompeio per quinquennium omnis potestas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur.

^u *Vituperasset]* Videtur Clodius orationem habuisse apud pontifices, quo se muniret contra Ciceronem, quem oraturum esse prospiciebat.

^x *Aliquem aditum]* Quia Pompeii gloriæ Clodius invidabat, credidit se in odium adducturum Pompeium, quod sine consularibus senatus illud consultum factum esset. Plerique autem ex pontificibus illis erant consulares.

^y *Qua ille uti non potest]* Habere

orationem pertinet ad hominem prudentem, non ad dementem et furiosum, qualis est Clodius, a quo nihil sapienter dici potest.

^z *Sed convicio]* Convicium, inquit Ulpianus, dicitur vel a concitatione, vel a conventu, hoc est a collatione vocum: cum enim in unum plures voces conferuntur, convicium appellatur, quasi convocium; aut etiam cum unius plures et repetitæ voces in unum aliquem jactantur.

^a *Homine vesano ac furioso]* Vesanus est qui parum judicio sanus est; furiosus, qui judicium omnino corruptum habet: talis autem fuit Clodius.

^b *Tales viros]* Clodius dictitabat pontifices Ciceroni iratos esse, quod Pompeio annonæ procurationem committendam esse censuerat.

^c *Salutem civium]* Contendit Cicero non sibi ea de causa esse iratos pontifices; quia salus civium annonæ

nore Cn. Pompeii conjunxerim, mihi esse iratos, et aliud de summa hoc tempore¹⁸ religione^d sensuros, ac me absente senserint, arbitrare. 4. Fuisti tu,¹⁹ inquit, apud pontifices superior:^e sed jam,²⁰ quoniam te ad populum contulisti, sis inferior, necesse est. Itane vero? quod in¹ imperita multitudine^f est vitiosissimum, varietas et inconstantia, et crebra, tanquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, a libidinosa sententia^g certum et definitum jus religionum, vetustas exemplorum, auctoritas² literarum monu-

//////////

CAP. II. 16 χ *At primum*.—17 C et χ *cum sent.*—18 Verba *hoc tempore* non agnoscent T, Franc. Barb. Pal. 4. et ed. 1472. In Pal. 9. *hujus temporis*. Naug. Manut. Lamb. *de summa relig. hoc temp.* et sic duo Mss. Lambini. Mox, pro *absente* C H χ , Franc. Barb. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. Junt. et Hervag. habent *præsente*. Paulo post, *arbitrare* C H S T χ : *arbitrarere* Franc. 1.—19 Hotom. conjecit *tum* legendum, prob. Ern. Lambinus dedit *Fuisti, inq., tum ap. pontif.* Dein, C χ *superiores*.—20 C H S T χ *sed etiam*. Pro *populum* Lamb. e conjectura dedit *Pompeium*.—I T caret præpositione.—2 χ *auc-*

NOTE

caritate periclitabatur: quare ipsis erat subveniendum: at nemo melius Pompeio id poterat.

^d *De summa religione*] Consecrata fuit domus Ciceronis, impellente Clodio, cujus in area templum extrui curavit Libertati sacrum. Respondet Cicero, quod si se absente domus consecrationem improbarunt pontifices, jam tum se ipso præsente eam improbabunt. Nam cum in senatu a Clodio de domo Ciceronis absentis consecranda actum est, nemo ei assensit.

^e *Superior*] Objicit Ciceroni Clodius quod revera fuerit apud pontifices superior, quando consecratio domus ejus ab eis est improbata; at inferior, quando de annonæ committenda Pompeio apud populum effecit; quasi hæc procuratio pontificibus, qui optimates erant, displicisset.

^f *Quod in imperita multitudine*] Clo-

dium increpat, qui tam parum sanæ mentis est, ut, et vitia imperitæ multitudinis, ac præsertim levitatem et inconstantiam in viros tam graves cadere credat.

^g *Libidinosa sententia*] Libidinosa sententia est quam non ratio, sed libido temere regit; qua abduci pontifices non possunt: 1. Quia certum jus habent et definitum, quod in rebus religionis sequi necessario debent. 2. Quia idem jus multis veteribus exemplis confirmatum est. 3. Habent literarum auctoritatem, in quibus ea omnia continentur, quæ scripta sunt de jure dedicandi, et quæ in inferenda vel tollenda religione facienda sunt. 4. Habent monumenta rerum quæ religionis indicio conservatæ sunt. A quibus omnibus cum in jure decernendo deflectere pontifices non possint, regi inconstantia non posse manifestum est.

mentorūque deterret? Tune es ille, inquit,^b quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem respublica desideravit? quo restituto, senatus auctoritatem restitutam putabamus?³ quā primum adveniens prodidisti? Nondum de mea sententia dico: impudentiæ primum respondebo tuæ. III. 5. Hunc igitur, funesta reipublicæ pestis, hunc tu civem ferro, et armis, et exercitus terrore,ⁱ et consulum scelere,^k et audacissimorum hominum minis, servorum delectu,⁴ obsessione templorum,^l occupatione fori,^m oppressione curiæ, domo et patria, ne cum improbis boni ferro⁵ dimicarent, cedere curasti;^c⁶ quem a senatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum,⁷ conservandæ reipublicæ causa, confiteris? [p. 214.] At enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo dieⁿ non debuisti.⁸ 6. Ego vero

^c *Coëgisti.*

tores.—3 $\chi \psi$ putamus.

CAP. III. 4 χ deletu. Lamb. e Mss. dilectu.—5 In C H S χ deest ferro.—6 Lamb. e conjectura dedit coëgisti.—7 In χ renovatum.—8 Idem Ms. debu-

NOTÆ

^b *Tune es ille, inquit*] Cum vidisset Clodius rogante Cicerone delatam fuisse Pompeio annonæ procurationem, id ei objecit tanquam quod indignum eo cive, quo carere non potuit senatus, quem boni luxerant, &c. quia eam eo tempore suaserat cum multi senatores et consulares aberant, et liberæ propter seditiones non erant senatus sententiæ. At hæc eadem verba Clodii arripit, atque iis nititur ad eum convincendum impietatis, quod se civem enim, quo carere reipub. non posse fatebatur, cedere patriâ et domo coëgerit: ab ea autem abire maluit Cicero, quam ut pro se motus aliquis excitaretur in reipub. Coëgit autem abire, 1. terrore exercitus; 2. consulum scelere; 3. minis impiorum civium; 4. gladiatorum armis; 5. obsessione templorum, &c.

ⁱ *Exercitus terrore*] Cæsar comparatum habebat exercitum ut proconsul in Gallias abiret, quo Clodius, quasi Cæsaris amicus, ad injiciendum suis adversariis timorem utebatur. De hoc loquitur in orat. pro Sext.

^k *Et consulum scelere*] Pisonis et Gabinii scelere et avaritia, quibus provincias et pecuniam pollicitus fuerat Clodius, Cicero abire compulsus est.

^l *Obsessione templorum*] A Clodianis palam in templum Castoris arma deportata sunt.

^m *Occupatione fori*] Quo die, ut scribit Dio lib. xxxix. lex ad populum ferebatur, Clodius, acceptis a fratre Appio gladiatoribus, quos ille in funere Marci propinqui sui daturus erat, impetu in multitudinem facto, multos vulneravit, multosque occidit.

neque veni, et domo⁹ me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit; cum servos tuos ad rapinam,¹⁰ ad bonorum cædem paratos, cum illa tua consceleratum¹¹ ac perditorum manu, armatos,¹² in Capitolium tecum venisse constabat. Quod cum mihi nuntiaretur, scio¹³ me domi mansisse, et tibi, et gladiatoribus tuis instaurandæ cædis^o potestatem non fecisse. Posteaquam mihi nuntiatum est, populum Romanum in Capitolium, propter metum atque inopiam rei frumentariæ,^p convenisse; ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse;¹⁴ veni non solum sine ullis copiis ac manu, verum etiam cum paucis amicis. 7. An ego,^q cum P. Lentulus consul, optime de me ac de republica meritis, cum Q. Metellus,^r qui, cum meus inimicus esset, frater tuus,¹⁵ et dissensioni nostræ, et precibus tuis, salutem ac

////////

istis.—9 Nonnullæ edd. vett. *domi*.—10 Mss. pauci et edd. vett. cum Beck. Schutz. et Orell. *ad rapinas*. Lamb. e Ms. edidit *cum servos tuos a te jam pridem ad bon. cædem par.* In Pal. 9. et Erf. *ad inopiam prædam par.*—11 Franc. 1. *sceleratum*.—12 Post *armatos* C H S T, Dresd. Franc. Barb. Guelf. cum Græv. Oliv. Beck. et Orell. addunt *etiam*.—13 Wolf. legi mavult *scito*.—14 Franc. 1. Dresd. et Barb. *defugisse*.—15 Franc. 1. omittit verba *frater*

NOTÆ

ⁿ *Turbulento illo die*] Cum L. Cæcilius Rufus prætor ludos Apollinares daret populo, infima multitudo annuæ caritate concitata tumultuata est; atque illa non solum eos expulit, qui in theatro spectandi causa consederant; sed etiam Capitolii incensionem minata est.

^o *Instaurandæ cædis*] Fatetur Cicero se non venisse in senatum, ne eadem tempestas et seditio propter se exoriretur, quæ nuper excitata est a Clodio per suos gladiatores, ut jamjam diximus.

^p *Inopiam rei frumentariæ*] Cum Clodii improbitate frumenti inopia in Ciceronem rejiceretur, sententiam dixit, et in eam factum est senatusconsultum: atque ex eo lex promulgata, ut Pompeio per quinquennium

omnis potestas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur. Vide epist. I. lib. iv. ad Att.

^q *An ego*] Reddit jam rationem quare venerit in Capitolium; quia nempe vocatus est a consulibus, quibus parere debuit; tum maxime propter beneficium quo fuit ab illis affectus, cum Romam ab exilio revocatus esset.

^r *Q. Metellus*] Q. Metellus Nepos, qui sororem Clodii uxorem duxerat, consul Ciceroni vel maxime ex magnis contentionibus reipublicæ fuerat inimicus, permotus cum auctoritate senatus, qui Ciceronem revocari optabat, tum P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens cum M. Tullio rediit in gratiam.

dignitatem meam prætulisset, me arcesserent in senatum; cum tanta multitudo civium, tam recenti beneficio¹⁶ suo, me ad referendam gratiam nominatim vocarent,¹⁷ non venirem; cum præsertim te jam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse constaret? Hic tu me etiam, custodem defensoremque Capitolii,⁵ templorumque omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quod, cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eo venirem?¹⁸ Utrumne est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, de qua agebatur,¹ ut rem ipsam repudiare,¹⁹ et eos, qui agebant, condemnare deberem? IV. 8. Primum dico senatoris esse boni, semper in senatum venire: nec cum his²⁰ sentio, qui statuunt minus bonis temporibus in senatum ipsi non venire;¹ non intelligentes, hanc suam² nimiam perseverantiam vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam et jucundam fuisse. At enim³ nonnulli,^u propter timorem, quod se in senatu tuto non esse arbitrabantur, discesserunt. Non reprehendo:⁴ nec quæro, fueritne aliquid pertimescendum. Puto, suo quemque arbitrato⁵ timere oportere. Cur ego

////////

tutus. In H est frater ejus. Dein, Ms. Hotomanni discessioni nostræ.—16 Pro officio Ern. e conjectura recepit beneficio.—17 In χ, Barb. Ven. 1480. Junt. vocaret.—18 Garaton. legi mavult eo venissem, et mox venire turpe sit. Schutz. omisit aliquod. Verba de qua agebatur desunt in C H S T χ, Franc. Dresd. Ms. Hotomanni, Ven. 1480. 1483.—19 H repudiarem: S repudiet. Pro et eos T habet aut eos.

CAP. IV. 20 Orell. conjecit cum iis legend.—1 C H S T χ, Guelph. Dresd. Franc. Barb. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. ut ipsi non venirent.—2 Franc. non habet suam. Mox, in C H S χ, Franc. deest vehementer. In Dresd. legitur hanc sententiam nimia perseverantia iis, &c. Pro iis C his.—3 Ed. 1472. Atque enim. Mox, C tutos.—4 χ reprehendendo.—5 C H S T χ, Franc. 1. Dresd.

NOTÆ

* Defensorem Capitolii] Cicero Capitolium defenderat ab incendio in Catilinæ seditione.

¹ De qua agebatur] Agebatur tum in senatu de annonæ caritate sublevanda.

^u At enim nonnulli] Respondet Claudio, qui Ciceroni objiciebat, quod

aliqui discesserint, ipse vero venerit in senatum. Aliqui certe viri consulares, et plurimi senatores, cum illis diebus senatus de annona habebatur, a senatu abfuerunt, quod tuto se negarent posse sententiam dicere.

non timerim, quæris? quia te illinc abiisse constabat. Cur, cum viri boni nonnulli putarint, tuto se⁶ in senatu esse non posse, ego non idem senserim? Cur, cum ego me⁷ existimassem tuto omnino in civitate esse non posse, illuc irem?⁸ an aliis licet, et recte licet, in meo metu sibi nihil timere; mihi uni necesse erit et meam et aliorum vicem⁹ pertimescere?^d

9. An, quia non condemnavi^{10*} sententia mea duo¹¹ consules, sum reprehendendus? Eos igitur¹² ego potissimum damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indem-natus, atque optime de republica meritis, damnatorum poenam sustinerem? quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conservando voluntatem, non modo me, sed omnes bonos ferre oporteret; eorum optimum consilium ego potissimum, per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiarem meo?¹³ At quam sententiam dixi?^y 10. Primum eam, quam populi sermo in animis nostris¹⁴ jam ante defixerat: deinde eam, quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum, cum mihi est assensus, secutus est; [p. 215.] ut neque allata¹⁵ sit a me res inopi-

^d *Timere pro me, et pro aliis.*

////////

Barb. suo quemque arbitrio: edd. ante Lamb. arbitrio suo quemque: Naug. tamē et Hervag. suo quemque arbitrio. Lamb. et Græv. dederunt arbitratu suo quemque.—6 In H deest se.—7 H mei. Pro existimassem Pal. 9. habet sensissem. Tum, C tutos.—8 Pro illuc irem Erf. et Pal. 9. habent illi senserunt: Ms. ap. Manut. cum Manut. Lall. Beck. Schutz. et Orell. illi non item. Vir doctus in marg. ed. Lamb. ap. Orell. conjecit illi remanserint legend.—9 Pro vicem C et x cedem; Dresd. Barb. Ven. 1480. eadem. In Franc. 1. legitur necesse non erit . . . eadem pertim.—10 Franc. 1. An quod condemnavi.—11 Al. duos.—12 Pro igitur in Franc. 1. autem. Mox Oliv. pœnas.—13 C, Barb. Ven. 1480. Naug. Hervag. Lamb. meo cons. rep. T me cons. rep.—14 Beck. et Orell. in animis vestris, ut habent Dresd. Guelf. Ms. Ursini, sex Oxonn. Mss.

NOTÆ

* Non condemnavi] Si Cicero non venisset in senatum vocatus a consulibus, visus esset eos condemnare, a quibus ipse lata lege tanquam indem-natus civis fuerat revocatus ab

exilio, quod erat damnatorum poena.

^y At quam sententiam dixi] Jam æquitatem suæ sententiæ, allatis rationibus, proponit.

nata ac recens, nec, si quod in sententia vitium est, magis ¹⁶ sit ejus qui dixerit, quam omnium qui probarint. At enim liberum ² senatus judicium, propter metum, non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt; concede, non timuisse eos, qui remanserunt. Sin autem sine iis, qui tum abfuerunt, ¹⁷ nihil decerni libere potuit; cum omnes adessent, ^a cœptum est referri de inducendo ^{e 13} senatusconsulto. Ab universo senatu reclamatum est. v. Sed quæro, in ipsa sententia, quoniam princeps ^b ego sum ejus atque auctor, quid reprehendatur. Utrum causa capiendi novi consilii ¹⁹ non fuit? an-meæ partes in ea causa non præcipuæ fuerunt? an alio potius confugiendum fuit? Quæ ²⁰ res, quæ causa major esse, quam fames, potuit? quam seditio? quam consilia ¹ tua tuorumque; qui, facultate ^f oblata, ^c ad imperitorum ² animos incitandos, renovaturum te tua

^e Abolendo.

^f Occasione.

//////////

edd. Ven. 1483. Hervag.—15 χ ablata.—16 C H S ψ majus.—17 Affuerunt C H S χ , Barb. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. defuerunt Dresd. Franc. In Dresd. tum omittitur. Dein, edd. Manut. et Car. Steph. discerni.—18 Indicendo C H S χ : incendio Franc. 1. Dresd. et ed. 1472.

CAP. v. 19 Barb. et Mss. Lambini, atque Ven. 1480. Hervag. Nang. Junt. novi cons. cap. Græv. novi cap. cons.—20 In C H χ ψ , Barb. Ms. Vict. Pall. Ven. 1480. 1483. deest Quæ. Pro res Mss. plerique et edd. Junt. Nang. Manut. Lamb. Oliv. Lall. Beck. et Orell. habent vis. In S visque: in T et ed. 1472. jusque. Dein, C T, Barb. et Mss. Lambini, atque ed. 1472. Ven. 1480. Hervag. Nang. Lamb. Græv. Beck. et Orell. major, quam fames, esse pot.—1 T quoniam cons.—2 χ imperatorum. Mox, renovantur C χ : revocaturum Barb. Pro illa C χ , Barb. illis, et sic edd. nonnullæ, teste Garaton. Verba ob annonæ in T desunt. Denique, putavisti Franc. 1. ed. 1472. Junt.

NOTE

^a At enim liberum] Aliam proponit objectionem, nempe propter metum populi, qui minas circa curiam intentebat, liberum non fuisse senatus judicium. Hanc Cicero diluit enthymemate a repugnantibus.

^b Cum omnes adessent] Postquam metus remissus est, et omnes senatores affuerunt, de illo decreto abolendo, quo annona Pompeio commissæ est, actum est: at illud retinen-

dum nemo non judicavit.

^b Princeps] Princeps sententiæ dicitur, qui primus sententiam aperit, quam alii sequuntur. Quærit autem a Clodio quid in illa sententia reprehendendum est, quam ipse prior aperuit de Pompeio.

^c Qui facultate oblata] Rejicit præcipuam causam in famem, ex qua Clodius occasionem motus excitandi in repub. arripuerat.

illa funesta latrocinia ob annonæ causam putarunt? 11. Frumentum provinciæ frumentariæ^d partim non habebant; partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorum,^{3e} miserant; partim, quo gratus⁴ esset, tum, cum in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subito novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed in præsentī⁵ atque ante oculos proposito periculo: neque id conjectura prospiciebamus, sed jam experti videbamus: nam, cum ingravesceret annona, ut jam plane inopia ac fames, non caritas timeretur; concursus⁶ est ad templum⁷ Concordiæ factus, senatum illuc⁸ vocante Metello consule. Qui si verus⁹ fuit,^f ex dolore hominum et fame; certe consules causam suscipere, certe senatus aliquid consilii capere potuit.¹⁰ Sin in causa fuit annona, seditionis quidem instimulator^{11g} et concitator tu fuisti; nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem^h subtraheremus^h furori tuo? 12. Quid, si utrum-

⁸ Causam.

////////

Græv. putavit C χ, Dresd. Barb. Vid. Nott. Varr.—3 Grævius conjectit legend. propter avaritiam vend.—4 ψ gratus.—5 Præsentia C H S T χ, Barb. Pall. et edd. vett. cum Græv. Beck. et Orell. Mox, Lamb. conjectit posito peric.—6 C concursum.—7 Templum Gulielmio suspectum est.—8 χ illic.—9 Pro verus H et S vetus. Lamb. dedit qui si vernus timor fuit.—10 Pro potuit Lamb. 1566. debuit. Tum, Si in causa Barb. Sin autem causa T: Sin causa Mss. nonnulli, ed. 1472. Ven. 1480. Naug. Hervag. Græv. Oliv. Lall. Beck. et Orell. Hotomannus legi maluit Sin cassa fuit, &c.—11 H S et edd. ple-

NOTÆ

^d *Provinciæ frumentariæ*] Provinciæ frumentariæ sunt, quæ vectigal frumenti singulis annis populo Rom. pendunt: his autem temporibus provinciæ frumento carebant.

^e *Varietatem venditorum*] Aliam rationem caritatis affert, quod in alias terras missum erat frumentum, quod cum aliis mercibus commutabatur; ideoque Romam non afferebatur.

^f *Qui si verus fuit*] Si vernus fuit, id est, si justa de causa factus est ille concursus, nempe propter famem,

consul providere, et senatus de remediis deliberare debuit.

^g *Seditionis quidem instimulator*] Rejicit causam tumultus et seditionis in Clodium, qui Ciceronis causa hanc inopiam frumenti fuisse populo persuasit.

^h *Materiem subtraheremus*] Materia seditionis Clodio subtrahabatur procuranda populo per Pompeium annona: quia et ea suppeditabatur, et Pompeius Clodii furoribus opponebatur.

que fuit, et ut¹² fames stimulare^t homines, et tu in hoc ulcere,ⁱ tanquam unguis, existeres? nonne fuit eo major adhibenda medicina, quæ et illud nativum et hoc delatum¹³ malum^k sanare posset? Erat igitur et præsens caritas, et futura fames. Non est satis:¹⁴ facta lapidatio est. Si ex dolore plebei,¹⁵ nullo incitante; magnum malum: si P. Clodii impulsu; usitatum hominis facinorosi scelus: si utrumque, ut et¹⁶ res esset ea, quæ sua sponte multitudinis animos incitaret, et parati atque armati seditionis duces; videturne ipsa respublica¹ et consulis auxilium implorasse, et senatus fidem?¹⁷ Atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonæ, summamque inopiam rei frumentariæ, ut homines non jam diuturnam caritatem, sed ut¹⁸ famem plane timerent: nemo negat. Hanc istum¹⁹ otii et pacis hostem causam²⁰ arrepturum fuisse ad incendia, cædem,¹ rapinas, nolo, pontifices, suspicemini, nisi videritis.² 13. Qui sunt homines a Q. Metello, fratre tuo,³ consule, in senatu palam nominati, a

^h *Auxilium.*

//////////

ræque ante Grut. *stimulator*.—12 $\chi \psi$, Barb. Lall. Beek. et Orell. *ut et*. Mox, in H S χ deest *tu*. Tum, Ms. Vict. *in hoc viscere*. Pro *unguis* Pal. 9. et Ms. Vict. habent *inguen*; C H S *unguem*; χ *unguentum*.—13 *Delectum* C H S χ et edd. pleræque ante Lamb. *delictum* Franc. 1. Barb. et Mss. Lambini.—14 Pro *non est satis* T *inde*; C H S χ , Franc. 1. Barb. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. *inde satis*.—15 Edd. vett. cum Oliv. *plebeio*: C χ *plebis*: T *plebe*: ψ et Ven. 1483. *plebi*: Barb. *plebeo*. Vid. Nott. Varr.—16 C H S T χ earent copula ante *res*.—17 Barb. *fidem senatus*. Tum, C H S *Atque*. Porro, Franc. 1. Dresd. ed. 1472. *utrumque fuisse ad incendia persp. est*.—18 Lamb. *ut* omittit.—19 Mss. nonnulli et edd. ante Lamb. *Hunc istum*.—20 Quidam ap. Lamb. conjecerunt *ansam* legend.—1 C H S $\chi \psi$, Barb. Ven. 1483. Naug. Hervag. Mannt. Beck. Schntz. et Orell. *cædes*. Tum, Franc. 1. Barb. Ven.

NOTE

ⁱ *In hoc ulcere*] Ait Clodium fuisse concitatore^m illius doloris, similitudine sumpta a vulnere.

^k *Nativum et hoc delatum* [*delectum*] *malum*] Per nativum et delectum malum intelligit internum et externum seu adventitium malum. Nativum autem dicitur, quasi fomes; et delectum, quasi excitatum seditio-

ne et furore Clodii.

¹ *Videturne ipsa respub.*] Et propter famem et propter metum seditionis excitandæ a Clodio, respub. debuit consulis, ad quem pertinet ipsi prospicere, et senatus auctoritatem implorare, cujus est edicere consuli in rebus periculosis, ut videat ne quid respubl. detrimenti patiatur.

quibus ille se lapidibus appetitum, etiam percussum esse dixit? L. Sergium et M. Lollium nominavit. Quis est iste Lollius?^m qui sine ferro ne nunc quidem tecum est: qui, te tribuno plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompeium interficiendum depoposcit. Quis est Sergius?⁺ⁿ armiger Catilinæ, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum,^o damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator,ⁱ obsessor curiæ.⁵ His atque hujusmodi ducibus, cum tu in annonæ caritate in consules, in senatum, in bona fortunasque locupletium,⁶ per causam inopum atque imperitorum,^k repentinos impetus comparares; cum tibi salus esse in otio nulla posset; cum, desperatis ducibus, decuriatos^p ac descriptos⁷ haberes exercitus perditorum; nonne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiem seditionis^q ista funesta fax^r adhæresceret?

VI. 14. Fuit igitur causa capiendi novi consilii.⁹ Videte nunc, fuerintne partes meæ pæne præcipuæ. [p. 216.]

ⁱ Destructor.

^k Prætextu salutis et conservationis inopum.

////////

1480. 1483. rapinas. Nolo.—2 χ videtis.—3 Franc. 1. fratre suo. Tum pro etiam H S χ, Barb. et nonnullæ edd. vett. habent et.—4 T Quis est iste Sergius.—5 Pro curiæ in C S T χ, Barb. Ven. 1480. 1483. patriæ. Mox, C T χ, Barb. et Ven. 1480. ejusmodi.—6 Al. locupletum. Dein, Barb. et Ven. 1480. per causas. Pro imperitorum C H S T χ et nonnullæ edd. vett. peregrinorum.—7 H dec. et descr.—8 Pro adhæresceret Guelf. habet ardesceret; Franc. et ed. Wald. adolesceret. Paulo ante, Wolf. conjecit ad hanc tantam mat. In Barb. in hac tantam materiem: alii ap. Garaton. ne hæc tanta materies sed. ista funesta fuce adolesceret. Grævius legijussit ne in hac tanta materia . . . adolesceret.

CAP. VI. 9 Ms. ap. Lamb. cons. novi. Mox, in C H S T χ deest pæne.—

NOTÆ

^m Quis est iste Lollius] Lollium describit ab adjunctis.

⁺ⁿ Quis est Sergius] Describit Sergium tanquam hominem natum ad seditiones excitandas.

^o Tabernariorum] Tabernarii dicuntur, qui res venales exponunt in tabernis.

^p Decuriatos] Distributos in decurias. Decuria manipulus est decem

hominum, cui præest decurio. Objicit autem Clodio cum distributos in decurias homines sceleratos habuisse semper ad seditiones paratos.

^q Materiem seditionis] Seditio ex fame et annonæ caritate proveniebat.

^r Ista funesta fax] Clodius fax dicitur, qui cum suis paratus ad incendia semper fuit.

Quem tum Sergius¹⁰ ille tuus, quem Lollius, quem ceteræ pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam præstare¹ oportere dicebant? nonne me? quid? puerorum⁸ illa concursatio nocturna tum¹¹ a te ipso instituta? Me frumentum flagitabant. Quasi vero ego aut rei¹² frumentariæ præfuissem, aut compressum^m aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quicquam, aut curatione, aut potestate valuissem. Sed homo ad cædem imminens, meum nomen operis¹³ ediderat,^t imperitis iniecerat. Cum de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi senatus frequentissimus, uno isto^u dissentiente, decrevisset; subito, illo ipso die, carissimam annonam nec opinata¹⁴ vilitas consecuta est. 15. Erant, qui Deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent comprobasse. Nonnulli autem illam rem ad illam rationem¹⁵ conjecturamque revocabant, qui,¹⁶ quod in meo reditu spes otii et concordiae sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, jam pæne belli depulso metu, commutatam esse annonam dicebant:¹⁷ quæ quia rursus in meo reditu facta erat durior, a me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dictitarent,¹⁸ annona flagitabatur.

¹ *Subvenire inopiæ.*^m *Abconditum.*

*****

10 H S *Quem tu quoque Serg.*—11 *Pro tum*, quod e conjectura dedit Ern. quem Wolf. Beck. et Schutz. secuti sunt, non habent Lamb. et Orell. *num* ceteri. —12 In χ deest *rei*.—13 *Operariis* C H S χ , Pall. aliquot, Ven. 1480. 1483. *peritis* Pal. 9. *obærat* conjecit Gulielm.—14 *C illo ipso, cur. ann. inopinata.* —15 Ern. conjecit legend. *nonnulli autem rem ad illam rat.* Gesner. legi maluit *nonnulli autem illam rem ad aliam rat.*—16 *Qui* J. F. Gronovio suspectum est. In ed. Junt. *revocabant. Quid quod.*—17 Ms. Lamb. Barb. Ven. 1480. Naug. Hervag. Car. Steph. *comm. ann. esse dic.* In S deest *annonam.* Edd. *nonnulli esse* omittunt, errore typographico.—18 Ern. e conjectura dedit *dictita-*

NOTÆ

⁸ *Puerorum*] Apposita fuerat multitudo puerorum et servorum, qui de caritate quererentur, et Ciceroni invidiam crearent, quasi calamitatis auctori.

^t *Operis ediderat*] Per operas, homines operarios intelligit, per quos indicaverat Clodius Ciceronem auc-

torem esse annonæ; quia tanta eorum undequaque multitudo ad comitia, et ad legem de eo revocando jubendam confluerat, ut multo gravior annona facta fuerit.

^u *Uno isto*] Clodius semper Ciceronis dignitati opponebatur.

VII. Ego denique non solum ab operis ¹⁹ tuis, impulsu tuo, nominabar, sed etiam, depulsis ²⁰ ac dissipatis tuis copiis, a populo Romano universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar.¹ 16. Veni expectatus. Multis sententiis jam dictis, rogatus sum sententiam. Dixi reipublicæ saluberrimam, mihi necessariam.² Petebatur a me fruementi copia, annonæ vilitas; quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur.³ Flagitabar bonorum expostulatione: improborum convicia sustinere non poteram. Delegavi amico^{*} locupletiori, non quo illi, ita de me⁴ merito, onus illud imponerem (succubuissem enim potius ipse); sed quia videbam id,⁵ quod omnes: quod nos de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillime perfecturum.⁶ 17. Itaque, sive hunc Dii immortales fructum mei reditus populo Romano⁷ tribuunt, ut quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, cædes, incendia, rapinæ, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset; sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas, mecum simul reducta videantur; sive egomet aliquid adventu meo,

rant. Omnes aliæ edd. dictitabant. Dein, Pithæus coniecit legend. ann. flagellabatur.

CAP. VII. 19 C H S χ *operariis*.—20 Lamb. coniecit *dispulsis*.—1 T *revocabar*.—2 *Salub. ac necess.* C H S χ , Ven. 1480. 1483. probante Grævio: *salub. ac mihi necess.* Naug. et al.—3 Pal. aliquot *non debebatur*, nude Grut. olim coniecit *annona debebatur*: Pal. 9. omitta partic. *quasi*, habet *possem aliquid mea regere accusatione habebatur*. In Pal. 8. emendatum est *hærebatur*. Franc. 1. non *hærebatur*. Unus Paris. partic. *quasi* omitta, *possem aliquid in ea re generatio non habebatur*. Lall. e conjectura Grævii recepit *num poss. in ea re gerenda, ratio non hab.* Ant. Augustinus coniecit *gerenda: nominabar, flagitabar, &c.* Pantagathus ap. Ursin. *quasi possem aliquid in ea re gerenda præ ceteris*, aut, ut ex antecedd. verbis Ursini videtur colligi, *gerenda boni præ ceteris*. Lambinus olim reposuerat, *meæ valetudinis ratio non habebatur*. Quidam ap. eundem coniecerunt *meæ personæ rat. non hab.* Beck. legi mavult *gerende ratio non hab.* Vid. Nott. Varr.—4 In T *deest me*.—5 Hotom. censuit id redundare. Mox C et χ *pollicemur*.—6 T *perfecturum*.—7 Lamb. Grut. et

NOTE

^{*} *Delegavi amico*] Pompeio munus annonæ commisit Cicero.

consilio, auctoritate, diligentia, pro tanto beneficio populi Romani præstare debui, præsto, promitto, spondeo : nihil dico amplius ; hoc, quod satis est huic tempori, dico, rem publicam annonæ nomine, in id discrimen, quo vocabatur,⁸ non esse venturam. VIII. 18. Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipue meum, sententia mea reprehenditur ?⁹ Rem maximam eripui e peste¹⁰ summi periculi, non solum eam, sed etiam vos a cæde, incendiis, vastitate ; nemo negat : cum ad causam caritatis accederet iste¹¹ speculator^y communium miseriarum, qui semper in reipublicæ malis sceleris sui faces inflammavit.¹²

Negat oportuisse quicquam uni extra ordinem decerni.^z Non jam tibi sic respondebo, ut ceteris ; Cn. Pompeio plurima,¹³ periculosissima, maxima, terra marique bella extra ordinem esse¹⁴ commissa ; quarum rerum si quem poeniteat, eum victoriæ populi Romani poenitere.¹⁵ Non ita tecum ago. 19. Cum his hæc a me¹⁶ haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit,¹⁷ ad Cn.

Ern. *populi Romani*. Omnes aliæ edd. et Mss. *populo Romano*.—8 *Quod vocab.* sex Oxonienses Mss. Ven. 1483. Naug. *in quod vocab.* Barb. et Ven. 1480.

CAP. VIII. 9 *S reprehendatur*.—10 Mss. plerique et edd. vet. cum Græv. Oliv. Lall. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *a peste*. Ms. Vict. et Mss. Lambini *Rem maximam potuisse summi periculi non solum ea me, sed etiam a cæde, &c.* Pal. 9. *Rem maximam fuisse suum periculum, non solum eam, sed etiam a cæde, &c.* Lamb. dedit *Non solum rem. max. eripui e peste summi peric., sed etiam vos.* Gulielm. conjecit *po. fuisse et summi periculi non solum jam me, sed, &c.*—11 *Accedit et iste* C H S χ ψ, Franc. 1. Dresd. ed. Med. *accedat et iste* T et ed. 1472.—12 Lamb. *inflammaret*. Ern. conjecit scribendum *inflammavit* vel *inflammarat* : unde Schutz. dedit *inflammavit*, ut Wolf. volebat.—13 In Franc. 1. et Dresd. deest *plurima*.—14 *Pro esse* C H S T χ, Barb. Dresd. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. habent *sunt*. In Franc. 1. *commissa sunt*.—15 C H S T χ, Franc. 1. Dresd. Ms. Hotomanni, Guef. et edd. ante Vict. cum Græv. Wolf. Schutz. et Orell. *necesse est poenitere*. Lamb. *poenitere necesse est*. In Ms. Ursini legitur *eum victoris populi Romani necesse est poenitere*.—16 C H S χ omittunt voces *a me*. Tnu, in C S χ ratio. Mox, pro *se* C T χ habent *sed*.—17 *Res est ad unum def.* Dresd. et ed. 1472. *res ad unum est def.* Barb. Ven. 1480.

NOTÆ

^y *Speculator*] Quia Clodium delectabat publica urbis calamitas, eum vocat speculatorem communium miseriarum, quod ex iis occasionem

tumultus excitandi nanciscebatur.

^z *Extra ordinem decerni*] Extra ordinem fieri dicuntur, quæ legitimo et usitato ordine non observato fiunt.

Pompeium delaturos potissimum;¹⁸ sed se extra ordinem nihil cuiquam dare: [p. 217.] cum Pompeio datum sit, id se, pro dignitate hominis, ornare ac tueri solere.¹⁹ Horum ego sententiam ne laudem, impediō Cn. Pompeii triumphis;^a quibus ille, cum esset²⁰ extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani, imperiumque honestavit: constantiam probo, qua mihi quoque utendum fuit,^b quo ille auctore^c extra ordinem bellum cum Mithridate Tigraneque gessit. 20. Sed cum illis tamen possum aliquid disputare: tua vero quæ tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cum lege nefaria^d Ptolemæum,^e regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure regnantem, causa incognita, publicasses,^f populumque Romanum scelere obligasses; cum in ejus regnum, bona, fortunas, latrocinium¹ hujus imperii immisisses, cujus cum patre, avo, majoribus societas nobis et amicitia fuisset; hujus pecuniæ deportandæ, et, si quis suum defenderet,² bello gerendo

////////

1483. In ψ deferendum. Franc. 1. sit omittit.—18 Lamb. potiss. del.—19 C H S orn. et tueri sol. Tum, Ms. Lamb. Hor. autem sent.—20 In Manutii Comment. legitur tribus triumphis. Dein, Barb. et Ven. 1480. quibus cum ille esset.—1 Patrocinium Mss. omnes, Junt. Grut. Oliv. latrocinium ceteri.—2 Si is suum jus def. Lamb. si quis suum jus def. C H S T ψ et edd. vett. paucæ

NOTÆ

^a Cn. Pompeii triumphis] Triumphavit ex Hispania Pompeius, Sertorio et Perpenna; ex Africa, Hierba et Domitio; ex Asia, Mithridate et Tigra ne superatis.

^b Utendum fuit] Cicero opus habuit patientia, ut committeret Pompeio negotium hoc necessarium, quia similes Clodio viri resistebant.

^c Quo auctore] Cicero suavit Pompeius Mithridaticum bellum gereret, qua de causa habuit orationem pro Lege Manilia.

^d Lege nefaria] Lex nefaria est, quæ lata est contra jus vel humanum vel divinum. Clodium autem hic sœmet facto refellit.

^e Ptolemæum] Ptolemæus Ptolemæi Anletis Ægypti regis frater fuit; qui cum Catonem Clodii rogatione adversus se armatum venire audisset, vim non expectavit, sed veneno mortem sibi intulit. Id a Clodio factum est ulciscendæ injuriæ causa, quod rex eum olim a piratis captum neglexisset.

^f Publicasses] Clodius legem tulit, ut Cypri regnum, universaque Gaza regia publicaretur.

^g Latrocinium] Vere ista publicatio latrocinium dici potest, quia contra fidem societatis patri et avo datam, bonis suis lege Clodii spoliatus est.

M. Catonem præfecisti.^b 21. Dices, Quem virum? Sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum rei publicæ, virtute, consilio, ratione vitæ, mirabili³ ad laudem, et prope singulari. Sed quid ad te,⁴ qui negas esse verum, quenquam ulli rei publicæ extra ordinem præfici? 1X. Atque in hoc solum inconstantiam redarguo tuam; qui in ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras,ⁿ sed pro tuo scelere subduxeras;⁵ quem^k tuis Sergiis, Lolliis, Titiis,⁶ ceterisque cædis et incendiorum ducibus, objeceras; quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras; ad hunc, honorem et imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti; et tanta fuisti intemperantia,¹ ut illius tui sceleris rationem occultare non posses. 22. Li-

ⁿ *Nominaras palam.*

//////////

cum Græv. Oliv. Lall. Vocem *jus* omittunt χ , Barb. Dresd. Franc. 1. edd. ante Ald. cum Ern. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. Legendum conjecit Ern. *si is suum def.*—3 *Ratione, vita mirab.* C H S T χ ψ , Franc. 1. Barb. edd. 1472. Ven. 1480. 1483. Junt. Med. Oliv. *ratione vitæ, mirab.* Dresd. Ald. Vict. Maunt. Cam. Car. Steph. Lamb. Græv. Lall. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. —4 Ern. legi maluit *quid id ad te*. Mox, pro *verum* Franc. 1. Dresd. ed. 1472. Med. habent *jaris*; χ et Barb. *virum*. Tum, *H ulli negotio reip.* Denique præfeci χ : præficiendum H.

CAP. IX. 5 *Qui in ipso Catone, quem . . . subduxeras*] Hic est vitium orationis, quod nemo vidit superiorum. Nihil est, quod respondeat verbis *qui in ipso Catone*. Aut excidit aliquid, ut *inconstans fuisti*, vel simile quid; aut *qui* delendum est. Deinde punctum scripsi post *subduxeras*; nam in seqq. plena et propria est sententia, *quem . . . objeceras, quem . . . dixeras: ad hunc, &c.*⁷ Ern. Post *non* H S, Ven. 1480. 1483. addunt *modo*. Ms. Lamb. Nang. Cam. et al. *quem tu in eo non, &c.* Pal. 9. *quem tu meo prod.* T caret particula negativa. In C *perduxeras*: χ *prædixeras*.—6 In C H S T χ , deest *Titiis*.—

NOTÆ

^b *Præfecisti*] Extra ordinem Catonem huic expeditioni præfecit, cujus auctoritate Clodius suum scelus tegebatur: ne vero Catonem læderet, in ejus laudes excurrit occupatione.

ⁱ *Sed quid ad te*] Ait Cicero non excusari Clodium Catonis virtutibus, quod imperium extraordinarium ei dederit; sed prodere Clodium suam inconstantiam, dum conqueritur decretum fuisse ejusmodi Pompeio im-

perium, quod ipse Catoni decrevit, non propter ejus virtutes, sed ut eum removeret a republica.

^k *Quem*] Sententiam dixit de conjuratis ultimo supplicio afficiendis, quam senatus secutus est.

¹ *Intemperantia*] Intemperantia est rerum agendarum perturbatus ordo, qui maxime se prodit in Clodio, qui tam sceleratus fuit, ut Catonem amandarit a republica.

teras in concione recitasti, quas tibi a C. Cæsare missas diceret: 'Cæsar Pulchro: 7 cum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, cum nominibus 8 tantum uteretur, neque ascriberet, 'proconsul,' 9 aut 'tribuno plebis: ' deinde gratulari tibi, quod idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo removisses, 10 et quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses. Quas aut nunquam tibi ille literas misit; aut, si misit, in concione recitari noluit: 11 m aut, sive ille misit, sive tu finxisti, certe consilium tuum de Catonis honore, illarum literarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, n cuius eximia virtus, dignitas, et in eo negotio, quod gessit, fides et continentia, tegere videntur 12 improbitatem et legis et actionis tuæ.º 23. Quid? homini 13 post homines p natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo, 14 quis illam

////////

7 Pro Pulchro in Barb. ed. 1472. Ven. 1480. Hervag. Lamb. legitur *P. Clodio*. —8 Lamb. *quod nom. prob.* Wolfio. —9 *Proconsuli* C S T χ, Barb. ed. 1472. Ven. 1480. Naug. Lamb. *proconsule* e Ms. Franc. edidit Græv. quem Oliv. Wolf. Lall. Beck. et Orell. secuti sunt: sic quoque in H et ψ. Vid. Nott. Varr. —10 *Verba quod idem . . . removisses* in T desunt. Lamb. dedit *grat. tibi, quod M. Catonem a trib. &c.* Pro *idem* (posteriori loco), quod in ψ deest, Ursinus, Gulielm. Gesner. Ernest. maluerunt *eidem*. —11 χ *voluit*. Pro aut Ern. conjecit *ut legend.* ut est in ed. vet. ap. Wolf. —12 C H S χ *videretur*. In H deest *et ante legis*. —13 *Quis provinciam hom.* Junt. Lamb. Grut. *quis homini* Græv. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. Pro *quid*, quod in S et edd. Rom. 1480. Brix. legitur, H habet *qui*; C T χ ψ Dresd. Pall. plerique *quod*; Franc. 1. Barb. ed. 1472. Ven. 1483. Lamb. Græv. Oliv. Lall. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *quis*. Post *quis* edd. vett. a Junt. usque ad Græv. cum Oliv. Lall. addunt *provinciam*, quod abest a Mss. omnibus. In Pal. 3. legitur *Quis hominum post, &c.* —14 In T deest *contaminatissimo*. Mox, *optimam* C χ, Franc.

NOTÆ

m *Recitari noluit*] Clodium adducit in invidiam, quod ad se scriptas a Cæsare literas divulgavit: nam habebatur injuriosum apud Romanos literas publicare. Certe Phil. II. Cic. ostendit Antonium fecisse contra bonos mores, quod literas, quas ei amicus scripserat, aliis legendas dederit, postquam ei factus est inimicus.

n *Sed omitto Catonem*] Jam aliis exemplis aggreditur Clodium repre-

hendere, quæ interrogationibus et repetitionibus amplificat.

º *Legis et actionis tuæ*] Tulit Clodius ut M. Cato quæstor cum jure prætorio, adjecto etiam quæstore, mitteretur in insulam Cyprum, et regis Ptolemæi bonis vendendis, et pecuniæ deportandæ præficeretur.

p *Homini post homines, &c.*] Gabinium significat, cui Syriam provinciam decreverat Clodius.

opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis¹⁵ gentibus,⁹ quis pecuniam^r ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Cæsaris rebus actis,¹⁶ quis imperium infinitum^s dedit? Cui quidem cum Ciliciam dedisses,¹⁷ mutasti pactionem,^t et Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtulisti; Gabinio, pretio amplificato,^u Syriam nominatim dedisti. Quid? homini teterrimo, crudelissimo, fallacissimo,¹⁸ omnium scelerum libidinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis senatusconsultis, etiam recenti lege generi¹⁹ ipsius^x liberatos, vinctos, et constrictos tradidisti? ^o nonne, cum ab eo merces tui beneficii, pretiumque²⁰ provinciæ, meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es? 24. Itane vero? tu provincias consulares,^y quas C. Gracchus,¹ qui unus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui² per senatum, decreta³ lege sanxit;

^o Redegisti in servitutem.

////////

1. Dresd. et edd. vett. nonnullæ.—15 Post *pacatissimis* Lambinus addidit *inferendum*.—16 *Erept.* in *Cæs. rebus actis* Franc. 1. *erept. Cæs. rebus actis* Dresd. *erept. vi Cæs. rebus actis* Barb. Ven. 1480. 1483. *erept. ex vi Cæs. rebus actis* χ, Pall. et Ms. Vict. unde Gruter. quærit annon legendum sit *erept. ex Sex. Cæs. rebus actis*. Grævius coniecit *erept. vi Cæs. rebus*. Lamb. dedit *vi erept. ex Cæs. rebus*.—17 *C dedisset*: χ *dedissem*.—18 C H S T χ *fallacissimo* omittunt.—19 *Soceri* Mss. omnes, Junt. Grut. Græv. *generi* ceteri, e conjectura Manutii.—20 *C pretium*.—1 Al. *Graccus* semper.—2 *T constare*.—3 Hotom. aut

NOTÆ

⁹ *Pacatissimis gentibus*] Pacatæ gentes dicuntur, a quibus nullum bellum metuitur, et quibuscum pax inita est.

^r *Quis pecuniam*] Ex ærario publico pecuniam Gabinio et Pisoni dedit, qua emi debebant agri Campani, lege Cæsaris populo dividendi.

^s *Imperium infinitum*] Imperium infinitum dicitur, quod nullo termino circumscriptum est.

^t *Pactionem*] Extra ordinem fecit pactionem.

^u *Amplificato*] Majore quam pro Cilicia pretio, Gabinio Clodius Syriam dedit.

^x *Generi [soceri] ipsius*] Tulit legem Cæsar consul cum Bibulo, ut Achaia, Thessalia, cuncta Græcia liberæ essent; neque, in his, magistratibus pop. Rom. jus dicere liceret: at has provincias cum Macedonia Pisoni Clodius dedit.

^y *Provincias consulares*] Dicuntur provinciæ consulares, quæ administrari a consulibus debebant.

[p. 218.] eas, lege Sempronia^z per senatum decretas, rescidisti? ^a extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicæ pestibus? Nos, quod nominatim rei maximæ,^p pæne jam desperatæ, summum virum sæpe ad extrema reipublicæ discrimina⁴ delectum, præfecimus, a te reprehendemur? x. Quid tandem? si, quæ tum⁵ illis reipublicæ tenebris,^b cæcisque nubibus et procellis, (cum senatum a gubernaculis dejecisses, populum e navi exturbasses; ipse archipirata,^c cum grege prædonum impurissimo, plenissimis velis navigares)⁶ si, quæ tum promulgasti,⁷ constituisti, promisisti, vendidisti, perferre potuisses, qui locus in orbe⁸ terrarum vacuus extraordinariis fascibus^d atque imperio Clodiano fuisset? 25. Sed excitatus aliquando Cn. Pompeii (dicam, ipso audiente, quod sensi, et sentio, quoquo animo me auditurus est⁹) excitatus,^e inquam, aliquando Cn. Pompeii nimium diu

^p *Frumentariæ.*

tolli decreta aut legi rogata vult. Tum, in S χ ψ, Franc. 1. Barb. Ven. 1480. 1483. Med. *eas leges Sempronias*: C H *eas lege Sempronius*: T *eas lege Sempronia*: Dresd. *illas leges Sempronias*: ed. 1472. *eas leges sempiternas*. Paulo post, pro *decretas* C et χ *decreta*. Vid. Nott. Varr.—4 Pro *discrimina* χ *subsidia*, et mox *reprehenderemur*.

CAP. x. 5 Pro *quæ tum* H habet *tu quas*; χ ψ *quæ tu*. Ante illis CHSTχψ, Junt. Lamb. Wolf. Beck. et Orell. addunt *in*.—6 χ ψ, Franc. 1. Dresd. et edd. vett. *navigasses*.—7 Franc. 1. *permisisti*. In Dresd. deest. Mox, *perficere potuisti* Franc. 1. Dresd. Barb. et edd. pleræque ante Lamb.—8 Franc. Dresd. Barb. sex Oxonn. Mss. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. *locus orbi*. Garaton. conjecit *locus orbis*.—9 In S desunt verba *dicam . . . auditurus est*. Pro *me*

NOTÆ

^z *Lege Sempronia*] Sempronius Gracchus tulit, ut senatus quotannis ante comitia consularia, designandis consulibus provincias arbitrari suo decerneret, quas deinde ipsi designati inter se sortirentur: quod ante, vel post designatos, vel post initum consulatum facere solebat: præterea cum antea senatus decreto per tribunos intercedi posset, ne deinceps liceret.

^a *Decretas rescidisti*] Rescidit legem Sempronii Clodius, quia sine

sorte extra ordinem provincias scelestis consulibus Pisoni et Gabinio dedit. Sorte autem provinciæ ducebantur.

^b *Illis reipublicæ tenebris*, &c.] Per allegorias smtas a tempestatibus tristem reipublicæ statum describit.

^c *Archipirata*] Dux prædonum est archipirata.

^d *Fascibus*] Magistratus intelligit, quibus fasces, insignia dignitatis, præferebantur.

^e *Excitatus*] Pompeius veluti sopi-

reconditus, et penitus abstrusus animi dolor, subvenit subito reipublicæ,¹⁰ civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam,¹¹ abjectam metu, ad aliquam spem libertatis et pristinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? scilicet tu¹² helluoni^f spurcissimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentissimo et facinorosissimo, Sex. Clodio,¹³ socio tui sanguinis,^g qui sua lingua etiam sororem tuam a te abalienavit,¹⁴ omne frumentum privatum et publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipēs,^h omnes horreorum claves lege tuaⁱ tradidisti. Qua ex re primum caritas nata est; deinde inopia. Impendebat fames, incendia, cædes,¹⁵ direptio: imminabat tuus furor omnium fortunis et bonis. 26. Queritur etiam importuna pestis, ex ore^k

//////////

C H χ ψ habent modo. Ante *excitatus* C H χ addunt vi.—10 C *remp.*—11 *Mutatam ac debil.* C H S T χ, Barb. Franc. 1. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. Med. *mutilatam* vel *mutilam* Manut. correxit: *nudatam* conjecit Græv.—12 T caret tu. Pro *spurcissimo* Ms. Vict. *purgatissimo*; unde Lamb. conjecit *impurissimo*, Gulielm. *spurcatissimo*.—13 Pro *Clodio* Pal. 9, *Delio*; Ms. Vict. *Clælio*; Dresd. *Celio*. Tum, Pantagathus maluit *socio tui facinoris*. In marg. ed. Gothofred. conjicitur *socio, tuique sang.*—14 C et χ *alienavit*.—15 Franc.

NOTE

tus fuerat, cum Ciceronem deseruit, et abire permisit in exilium. Verum Pompeius cum vidisset frequentem senatum dissentiente nullo de ejus reditu retulisse, referente L. Mummio tribuno plebis, se accusans quod Ciceronem prodidisset, ut Plutarchus scribit, de illius reditu, amicorum opera adjutus, agere cœpit, resistente Clodio.

^f *Helluoni*] Quia omnia consumit fœdissime, helluo dicitur.

^g *Socio tui sanguinis*] Sextus Clodius socius fuit P. Clodio in turpi suæ sororis consuetudine.

^h *Omnes mancipēs*] ‘Manceps,’ inquit Festus, ‘dicitur, quod manu capiat. Manceps dicitur, qui quid a populo emit, conducitve, quia manu sublata significat se auctorem em-

tionis esse: qui quidem præse dicitur, quia tam debet præstare populo quod promisit, quam qui pro eo præse factus est.’

ⁱ *Lege tua*] Tulit P. Clodius trib. pleb. Pisone et Gabinio coss. ut frumentum populo, quod antea senis æris ac trientibus in singulos modios dabatur, gratis daretur, et Sexto Clodio frumentaria procuratio mandaretur: atque ex illa lege adducendo in odium Clodio, concludit aunoæ caritatem natam esse.

^k *Ex ore*] Queritur Clodius, ex impudenti consilio, (per os autem impudentiam sæpe Cicero significat) e Sex. Clodii administratione ereptam esse rem frumentariam, et datam Pompeio.

impurissimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam, summisque in periculis, ejus viri auxilium implorasse rempublicam,¹⁶ a quo sæpe se et servatam et amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri¹⁷ nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis, patricida,¹⁸ fratricida, sororicida, nonne extra ordinem tulisti? An de peste⁹ civis, quemadmodum omnes jam Dii^m atque homines judicaverunt, conservatoris reipublicæ, quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modo indemnnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre, non legem, sed nefarium privilegium,ⁿ lugente senatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppressa captaque re publica? mihi, populo Romano implorante, senatu poscente, temporibus reipublicæ flagitantibus, non licuit de salute populi Romani sententiam dicere?¹⁹ 27. Qua quidem in²⁰ sententia, si Cn. Pompeii dignitas aucta est, conjuncta cum utilitate communi, certe laudandus essem, si ejus dignitati suffragatus viderer, qui meæ saluti opem et auxilium tulisset. XI. Desinant, desinant¹ homines, iisdem machinis,^o sperare me restitutum posse labefactari, quibus

⁹ De capite.

//////////

1. *Impendebant cædes, fames, incendia.*—16 C *χ reip.* Sex Oxonn. Mss. omitunt præpositionem ante *quo*. Dein, in T deest *sæpe*, atque etiam copula ante *servatam*.—17 T *feri*. In C et H deest.—18 C *paricida*: Viet. Manut. *parricida*: *χ patricidia, fratricidia, sororicidia*.—19 Ms. Gembl. *de sal. publicam sent. dic.* unde Grut. scribi maluit *de sal. publica sent. dic.*—20 Wolf. præpositionem ante *sententia* deleri mavult. Lambinus præpos. *cum* ante *utilitate* omisit. Ms. Barb. ita locum exhibet, *Qua quidem in sent. sic Gn. Pomp. dign. aucta est, ut conj. sit cum util. comm.* In Franc. 1. Dresd. ed. 1472. *certe laud. essem . . . tulisset. Desinant.*

NOTÆ

¹ *Extra ordinem ferri*] Accusat Clodium impudentiæ singularis, qui nihil velit ferri extra ordinem, cum extra ordinem de Ciceronis exilio tulerit.

^m *Omnes Dii*] Dii redditui Cicero- nis favere visi sunt, quia tunc vilio- rem annonam reddiderunt.

ⁿ *Privilegium*] Privilegium jussum populi est, aut plebis, rogante ma-

gistratu, non generale, neque de uni- versis civibus, sed de singulis con- ceptum, ut de imperio Pompeii, de redditu Ciceronis. Vide Gellium x. 20. illud autem frequentatione per dissolutionem amplificat.

^o *Iisdem machinis*] Per machinas, calumnias insidiosas intelligit.

antea stantem perculerunt.^{2 p} Quod enim par amicitiae^q consularis³ fuit unquam in hac civitate conjunctius, quam fuimus inter nos, ego et Cn. Pompeius? quis apud populum Romanum de illius dignitate industrius,⁴ quis senatui sæpius dixit? qui tantus fuit labor, quæ simultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ remuneratio benevolentiae prætermissa est? 28. Hanc nostram conjunctionem, hanc conspersionem in republica bene gerenda, hanc jucundissimam vitæ atque officiorum omnium societatem, certi homines fictis sermonibus et falsis criminibus diremerunt;⁵ cum iidem illum, ut me metueret,⁶ me caveret, monerent; [*p.* 219.] iidem apud me, mihi illum esse⁷ uni inimicissimum, dicerent; ut neque ego, ab illo quæ mihi petenda essent, satis audaciter⁸ petere possem; neque ille, tot suspicionibus certorum hominum et scelere exulceratus,⁹ quæ meum tempus^r postularet, satis prolixè mihi polliceretur. 29. Data merces est^s erroris mei magna, pontifices, ut me non solum pigeat stultitiæ meæ, sed etiam pudeat; qui, cum me non repentinum aliquod meum tempus,¹⁰ sed veteres multo ante suscepti et provisi labores, cum viro fortissimo et clarissimo conjunxissent, sim passus^t a tali amicitia¹¹

CAP. XI. 1 *Desinant* semel tantum legitur in C T.—2 *ψ pertulerunt*.—3 *Consularis* omittunt C H S T, Franc. 1. Dresd. Barb. et edd. pr.—4 C S χ, Manut. et Lamb. *illustris*, prob. Ern. Mox, Guelf. *senatus*: Lamb. *in senatu*, prob. Ern.—5 C *dirimerint*.—6 χ *metuerent*: ψ *metuerunt*. Lamb. *metueret*, sibi a me.—7 χ *illum idem esse*.—8 Al. *audacter*.—9 *Sceleratus* C χ: *scelere exvisceratus* Franc. 1. Dresd. ed. 1472. Mox, C et χ *mecum tempus*.—10 Mss.

NOTÆ

^p *Perculerunt*] A voce ‘percello,’ in præterito ‘percellui’ et ‘perculi.’ Proprie est de statu mentis deicere.

^q *Quod enim par amicitiae*] Suam cum Pompeio amicitiam ex signis commendat.

^r *Meum tempus*] Adversum suum

tempus intelligit.

^s *Data merces est*] Confitetur hic errorem suum, et pudere facti sui ostendit.

^t *Sim passus*] Fictis et falsis sermonibus passus est se in errorem induci.

distrahi; neque intellexerim, quibus aut ut apertis ¹² inimicis obsisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem. Proinde desinant aliquando me iisdem inflammare ¹³ verbis: ' Quid sibi iste vult? ' nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus. Cur ornat eum, a quo desertus est? 30. Ego vero neque me tum desertum puto, sed pæne ¹⁴ deditum: nec, quæ sint in illa reipublicæ ¹⁵ flamma ^r gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciundum mihi esse arbitror. Si utile reipublicæ fuit, haurire ^s me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem; etiam hoc utile sit, ¹⁶ quorum id scelere conflatum sit, me occultare et tacere. Illud vero est hominis ingrati tacere. Itaque libentissime prædicabo, Cn. Pompeium studio et auctoritate, æque ut ¹⁷ unumquemque vestrum, opibus, contentione, precibus, periculis denique, præcipue pro salute mea laborasse. XII. Hic tuis, P. Lentule, cum tu nihil aliud, dies et noctes, nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia ¹⁸ coloniasque adiit: hic Italiæ totius auxilium cupientis imploravit: ¹⁹ hic in senatu princeps sententiæ fuit: idemque cum dixisset, ²⁰ tum etiam pro salute mea populum Romanum obsecravit. 31. Quare istam orationem, qua es usus, ¹ omittas licet; post illam sententiam, quam dixeram ² de annona, pontificum animos

^r Incendio.

^s Pati.

¹ Perorasset.

////////

Lambini aliquod tempus meum.—11 Lamb. passus sim me a tali amic.—12 Naug. et Cam. apertissimis.—13 Inflare C H S χ, Barb. Dresd. Mss. Memmian. Ven. 1483. Lamb.—14 Quidam ap. Lamb. pænæ. Ursinus maluit plane.—15 C rep.—16 Lamb. utile est.—17 Sex Oxonn. Mss. non agnoscunt ut.

CAP. XII. 18 C municipius.—19 C et χ adoravit.—20 Quidam, teste Lamb., legunt cum dixit. Lallemand videtur deesse in concione; et Garaton. censet locum corruptum.—1 C S T χ est unus. Tum, Dresd. amittas.—2 Qui dix-

NOTÆ

¹ Quid sibi iste vult] Id est, cur tat, cum ab ipso desertus sit? adeo Pompeium extollit? quid spec-

esse mutatos : perinde,³ quasi isti aut de Cn. Pompeio aliter, atque ego existimo, sentiant ; aut, quid mihi pro expectatione populi Romani, pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent : aut etiam, si cujus forte pontificis⁴ animum (quod certo scio aliter esse) mea sententia offendit, alio modo sit constituturus,⁵ aut de religione pontificum, aut de republica,⁶ quam eum aut cærimoniarum jus, aut civitatis salus coëgerit.

32. Intellego, pontifices, me plura extra causam dixisse, quam aut opinio⁷ tulerat, aut voluntas mea : sed cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compensabo brevitate ejus orationis, quæ pertinet ad ipsam cognitionem vestram :⁸ quæ cum sit in jus religionis, et in jus reipublicæ distributa, religionis partem, quæ multo est verbosior, prætermittens,⁹ de jure reipublicæ dicam.

33. Quid est enim aut tam arrogans, quam de religione, de rebus divinis,¹⁰ cæimoniis, sacris, pontificum collegium docere conari ; aut tam stultum, quam, si quis quid¹¹ in vestris libris invenerit, id narrare vobis ; aut tam curiosum, quam ea scire velle, de quibus majores nostri vos solos et consuli et scire voluerunt? XIII. Nego potuisse jure pub-

eram C χ: qua dixeram H: quam qui dixeram ψ: qui dixerant Dresd. quam dixerim Lamb. In T illa verba omnino desunt.—3 S T χ, Vict. Manut. Lamb. proinde. Pro quasi in χ quas, et paulo post, pro Cn. Pompeio.—4 H et S pontifices. Mox, C, Franc. 1. et ed. 1472. certe.—5 CS χ constitutus.—6 Aut de religione pontifex, aut de rep. civis e conjectura Gulielmii dederunt Beck. Schütz, et Orell. probb. Gruter. Garaton. Wolf. Pro pontificum T χ, Barb. Pall. plerique, Ven. 1480. et 1483. pontificis; Ms. Vict. et Pal. 9. pontifices. Pro verbis de rep. quam eum Ms. Vict. et Pall. habent de rep. cujusquam; Barb. de republ. civis quam meum aut cær. sed in marg. ascribitur ' Alii cujusquam.' C de reip. cujusquam: H de reip. jure quam eum: S χ, Ven. 1483. de r. p. cujusquam meum: T de rep. cujusque meum: Ven. 1480. de rep. cujusquam metus: aut cær. Denique in χ deest salus.—7 C H S ψ ut opinio: Franc. 1. aut opinio nostra. Dein, tulerat e Franc. 1. dederunt Græv. Lall. Ern. tulerit ceteri.—8 Lamb. e Mss. dedit ad causam cognitionemque vestram. In Barb. et Ven. 1480. ad ipsam rem cognitionemque vestram.—9 Lamb. e Ms. prætermittam.—10 Post divinis χ addit dicere. Tum, Grævinus e Ms. Franc. recepit de cæimoniis, sacris: Lall. de cæimoniis sacris. In Dresd. deest præpositio ante rebus divinis.—11 H S T χ si quis quod. Mox, C caret id.

lico,^x legibus iis,¹² quibus hæc civitas utitur, quenquam civem ulla ejusmodi calamitate affici, sine judicio: hoc juris in hac civitate, etiam tum,¹³ cum reges essent, dico fuisse; [p. 220.] hoc nobis esse a majoribus traditum; hoc esse denique proprium liberæ civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, sine judicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti judices sint, detrahi possit. 34. Videsne, me non¹⁴ radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, (quod apertum est) te omnino nihil gessisse jure, non fuisse tribunum plebis? hoc dico,¹⁵ esse parricidium.^y Dico apud pontifices: augures^z adsunt: versor in medio jure publico. Quod¹⁶ est, pontifices, jus adoptionis? ^a nempè ut is adoptet, qui neque

////////

CAP. XIII. 12 C et H leg. his. Mox, *χ quemque civem*.—13 In Ms. Lamb. deest *tum*.—14 Junt. et Lamb. non omittunt. Mox, pro *neque* Lamb. habet *me*.—15 In Pal. 9. desunt verba *hoc dico*, quæ Beck. uncis inclusit. Mss. in marg. ed. Lamb. ap. Orell. hodie. Tum, Hotom. c Mss. suis dedit *esse te patricium*: Mamt. Græv. Lall. Beck. Schntz. et Orell. *esse patricium*, ut in Pal. 9. et duobus Mss. Pariss. Garatonus conjecit Ciceronem scripsisse *adhuc esse patricium*. In ed. Junt. legitur *non fuisse tribunatum plebis tuum, sed*

NOTÆ

^x *Jure publico*] Jus publicum est, quod ad statum reipublicæ Romanæ spectat, et quod in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit.

^y *Esse parricidium*] Plerique codices habent *esse patricium*. Certe hanc vocem requirere videtur sententia: ostendit enim non esse legitimum Clodii tribunatum, utpote qui a patriciis descendit ad plebeios: nam inter leges sacratas, hæc adeo custodita est, ut tribunatum nunquam patricii fere ceperint, nisi ad plebem, vel adoptione, vel alia fortasse ratione, (ut de Minutio Augurino tradit cum Plinio Livius) se contulerint.

^z *Augures*] Augures primum a Romano instituti et creati tres numero fuerunt, qui suam habuerunt collegium. Deinde quartus a Servio Tul-

lio additus est, tum plures diversis temporibus, adeo ut eorum numerus ad viginti quatuor pervenerit. Qui inter ceteros major, et reliquos ætate superabat, iisque præerat, magister collegii dicebatur. Munus eorum fuit, ex avibus vaticinia observare, signaque rerum futurarum, et a Diis monita contemplari. Aderant autem et augures in hoc judicio, qui pontifices erant, quia hæc causa ad solos pontifices pertinebat.

^a *Quod est, pontifices, jus adoptionis?* &c.] Ex hoc Ciceronis loco apparet, causas ante legitimas adoptionis quæri, de iisque pontificum collegium cognoscere oportuisse: quas si illi probassent, tum auctoribus pontificibus, lex curiata ad populum a magistratu aliquo, ut a consule, ferebatur: in qua ferenda omnia ser-

procreare jam liberos possit, et, cum potuerit, sit expertus.^b Quæ deinde causa cuique sit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis,^c quæ sacrorum,^d quæri a pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quæsitum? ^u Adoptat annos viginti ^e natus, etiam minor, senatorem.^{17 f} Liberorumne causa? At procreare potest: habet uxorem: suscepit ¹⁸ etiam liberos. Exhæredabit ^g igitur pater filium. Quid? sacra Clodiæ gentis^h cur intereunt, quod ¹⁹ in te est? quæ ²⁰ omnis notio ^z pontificum, cum adoptarere,ⁱ esse debuit. 35. Nisi forte ex te ita quæsitum est,ⁱ num perturbare ² rempublicam seditionibus

^u *Examinatum.*

^z *Totum collegium.*

////////

parricidium, hoc dico et dico apud pontif.—16 C Quid.—17 C senatorum: χ e natorum. Tum, χ Liberorum causa. Pro At C habet Ac.—18 Schntz. e Pal. 9. et Erf. recepit *suscipiet*, probb. Grut. Garaton. et Wolf. Mox, *Exhereditavit* H S T, Pal. S. Dresd. Barb. Ven. 1480. 1483. Junt. *Exhereditavit* C χ et Dresd.—19 H quo.—20 C H, Franc. Dresd. ed. 1472. quia. Dein, *natio* H T χ , Franc. Dresd. ed. 1472. et alia.—1 S ψ et Ms. Lamb. *adoptare*: C *adoptant*: H T χ , Franc. Dresd. Barb. et edd. vett. *adoptaret*.—2 C H T χ ψ

NOTÆ

vari oportebat, quæ in ceteris ferendis legibus de more servanda erant. Modestinus addit aliquid de ætate; nempe non tantum eum qui adoptat, sed et eum qui arrogat, majorem esse debere eo, quem sibi per adoptionem, vel per arrogationem filium fecit; sed utique plena puerbute, id est decem et octo annis, eum præcedere debere.

^b *Sit expertus*] Debuit experiri, cum liberos procreare potuit, an revera potuerit.

^c *Generum ac dignitatis*] Qui adoptantur, amittunt nomen patrum, et nomen accipiunt ab iis a quibus adoptantur.

^d *Quæ sacrorum*] Sacra privata gentis cujusque fuerunt; quare adoptati, qui in alterius gentem transibant, in ejus gentis sacra transire dicebantur. Vide Val. Max. vii. 7.

^e *Annos viginti*] Ab ætate reprehendit adoptionem; Clodius enim major fuit natu Fonteio: ergo adoptari ab eo non potuit.

^f *Senatorem*] Ex dignitate senatoria ætatem ejus arguit: nemo autem in senatu legebatur, nisi saltem annum ætatis vigesimum septimum attigisset.

^g *Exhæredabit*] Exhæredare, proprie est eum, qui ipso jure hæres designatus erat, ab hæreditate remove. Exhæredabit igitur, seu potius emancipabit pater adoptans filium adoptivum Clodium.

^h *Sacra Clodiæ gentis*] Sacra patriæ gentis a Clodio jam retineri non poterant: quia transierat ad sacra familiæ Fonteii, qui plebeius erat.

ⁱ *Ex te ita quæsitum est*] Cum nulla esset ratio justa cur Clodius adoptaretur, eam refundit in seditiones quas

velles; et ob eam causam adoptari,³ non ut filius esses, sed ut tribunus plebis fieres, et funditus everteres civitatem.⁴ Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbaverunt. Non ætas ejus,^k qui adoptabat, quæsitæ est, ut in⁵ Cn. Aufidio, M. Pupio;¹ quorum uterque nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit. Quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hæreditates nominis,^m pecuniæ, sacrorum⁶ secutæ sunt. Tu neque Fonteius es,ⁿ qui esse debebas; neque patris hæres;⁷ neque, amissis sacris^p paternis, in hæc adoptiva^q venisti.⁸ Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus,^q et quam deseruisti,^r et quam polluisti,^s jure Quiritium⁹ legitimo tutelarum et hæreditatum relicto,¹⁰ factus es ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater esse potuisti.¹¹ XIV. 36. Dico apud ponti-

^v In jus adoptionis.

//////////

perturbari.—3 Ms. Vict. et Pal. 9. *optari*. Mox, in H et S deest partic. *ut*. Ante *filium* Pal. 9. et Ms. Vict. cum Beck. Schntz. et Orell. addunt *ejus*, probb. Grnt. Garaton. et Ern. In ed. Hervag. legitur *non ut filius ejus esses*.—4 Lamb. *fund. civ. evert*. Mox, in C et χ deest *te*.—5 C H S T ψ carent præpositione. Dein, iidem Mss. cum Lamb. habent *Puppio*.—6 In χ deest *sacrorum*.—7 Hotom. conjecit legend. *partis hæres*.—8 χ *venistis*.—9 Al. *Quiritum*.—10 Lamb. e Ms. *derelicto*.—11 T *puter ejus esse pot*.

NOTÆ

excitare in republica volebat.

^k *Ætas ejus*] De Fonteii ætate loquitur, qui annos viginti tantum natus erat.

¹ *Cn. Aufidio, M. Pupio*] Cum illi duo adoptati sunt, eorum ætates quæsitæ sunt. Marcus autem ille Pupius Piso, biennio post Ciceronem, cum M. Messalla consul fuit.

^m *Hæreditates nominis*] Triplex adoptionis jus edocet: qui enim adoptabatur, adoptivi patris prænomen, nomen, cognomen sic assumebat, ut suum duntaxat nomen, idque inflexum atque immutatum, retineret: v. g. pro Octavius, Octavianus dicebatur.

ⁿ *Tu neque Fonteius es*] Ab illo

Fonteio adoptatus est Clodius.

^o *Neque patris hæres*] Non erat patris hæres, quia jam emancipatus erat, et propterea exhæredatus.

^p *Amisissis sacris*] Snos adhuc Clodius Deos Penates colebat.

^q *Gentibus*] Clodiorum et Fonteiorum familias contaminavit Clodius.

^r *Quam deseruisti*] Deservit Clodius familiam paternam.

^s *Polluisti*] Polluit familiam Fonteii, a quo adoptatus est.

¹ *Jure Quiritium*] Jus Quiritium dicebatur, quod civium Romanorum causa proprie ita institutum erat, ut peregrini omnes ejus plane expertes essent.

fices: nego, istam adoptionem pontificio jure esse¹² factam: ^u primum, quod hæ vestræ sunt ætates, ut is, qui te adoptavit,¹³ vel filii tibi loco per ætatem esse potuerit; vel eo, quo fuit: ¹⁴ deinde quod causa quæri solet adoptandi, ut et ¹⁵ is adoptet, qui, quod natura jam assequi non potest, et ¹⁶ legitimo et pontificio jure quærat; et ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuat: illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur; ut hæc simulata adoptio¹⁷ filii quam maxime veritatem illam¹⁸ suscipiendorum liberorum imitata esse videatur. 37. Quæ major calumnia est, quam venire imberbem^x adolescentulum,¹⁹ bene valentem ac maritum; ²⁰ dicere, filium senatorem populi Romani sibi velle adoptare; id autem scire et videre omnes, non ut ille filius instituatur,^z sed ut e patriciis exeat, et¹ tribunus plebis fieri possit, idcirco adoptari? neque id obscure;

^z Adoptetur.

//////////

CAP. XIV. 12 In C H S χ deest esse. Mox, Lamb. quod ex. Pro sunt Ern. e conjectura, cum Wolf. Beck. Schütz. et Orell. dedit sint. In Dresd. legitur quod hoc jure sit ætates: in ed. 1472. quod hæ vestræ jure sint ætates.—13 Post adoptavit Franc. 1. ed. 1472. Ven. 1480. Junt. Græv. Lall. Wolf. Beck. et Orell. addunt patris loco. Dein, Ms. Lamb. vel illi tibi loco: Franc. 1. Barb. ed. 1472. vel ille tibi loco filii: C H χ , Ven. 1480. 1483. vel ille tibi loco.—14 Mss. nonnulli et edd. ante Grut. non habent verba vel eo quo fuit. In C H S χ et al. vel eo quod fuit: Franc. 1. vel ea quæ fuit; unde Græv. conjecit legend. vel ea quæ solet. Vid. Nott. Varr. Mox, pro causa H habet ea. Tum, Grut. et Græv. soleat.—15 Sex Oxonn. Mss. copulam omittunt.—16 Sex Oxonn. Mss. Franc. 1. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. Hervag. Nang. non agnoscunt copulam ante legitimo, et eam deleverunt Græv. Wolf. Beck.—17 Pro adoptio Pal. 9. Gembl. habent aditio; Ms. Vict. adjectio; T, Franc. 1. Barb. adoptatio; Manut. 1583. susceptio; Beck. e conjectura Pantagathi ademptio: Gruter. conjecit adlectio, et Garaton. adgnatio.—18 H illa.—19 T invenire imberbem adolescentem. Lamb. 1566. et Gruter. imberbum.—20 Sex Oxonn. Mss. et ed. 1472. meritum. In Franc. 1. legitur ac maritum dici ejus filium sen. pop. Rom. sibi velle adopt. ed. 1472. ac meritum dicens Fulvium sen. pop. Rom. sibi filium velle adopt. Pro pop. Rom. in C equestrem r. χ equi. r. Tum, Franc. 1. et ed. 1472. id autem scire et videre omnes possunt. Pro et ante videre Vict. et Manut. habent ut.—1 In C H χ , Franc. 1. ed. 1472. deest

NOTE

^u Pontificio jure factam] Affert rationes quare hæc adoptio non sit facta jure pontificio, ideoque nulla sit.

^x Imberbem] Fonteinum designat, qui juvenis filium senatorem adoptabat Clodium.

nam adoptatum emancipari statim,^y ne sit ejus filius, qui adoptarit. Cur ergo adoptatur? probate^z genus adoptionis: jam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis; patricius nemo relinquitur.² Cur enim quisquam velit,³ tribunum plebis se fieri non licere?⁴ angustio^arem sibi esse petitionem consulatus? in sacerdotium^b cum possit venire, quia⁵ patricio non sit locus, non venire? Ut cuique aliquid^a acciderit, quare commodius sit esse plebeium, simili ratione adoptabitur.⁶ 38. Ita populus Romanus brevi tempore, neque regem sacrorum,^c neque flamines,^d nec Salios⁷ e habebit, nec ex parte dimidia reli-

^a Quodcunque.

copula ante *tribunus*.—2 Verba *Cur ergo adoptatur . . . relinquitur* absunt a Franc. 1. Dresd. T, Guelf. Barb. In χ et al. *adoptat*: Pal. 9. *adoptabatur*: Ms. Viet. et Ms. ap. Lamb. *adoptabat*. Pro *jam* in H nam. Dein, *interierunt* C H S χ , ed. Rom. 1471. aliæque edd. vett. Paulo post, ante *patricius* omnes Mss. et edd. ante Lamb. cum Oliv. Lall. Wolf. Beck. et Orell. addunt *jam*. Pro *patricius* S *patrius*; Rom. 1471. Ven. 1480. 1483. *patrimus*.—3 Ern. e conjectura cum Beck. et Schutz. *velit*: ceteri *vellet*. Pantagathus legi *maluit* *volet*.—4 T omittit verba *non licere*.—5 H *qua*. Tum, *non is sit locus*, vel *non sit is locus*, C T χ ψ , Barb. Ven. 1480. Hervag. Naug. Junt. Græv. Wolf. Beck. et Orell.—6 χ *adoptabit*. Dein, nonnullæ edd. vett. *Itaque pop. Rom.* In T desunt verba *brevi tempore*.—7 Franc. et ed. 1472. *nec alios*: Lamb.

NOTE

^y *Emancipari statim*] Adoptatum emancipari statim, id est, emancipatus est statim atque adoptatus est. Emancipatio autem, et suitatis, ut dicunt jurisconsulti, et agnationis jus exstinguit: quomodo ergo plebeius manebat, cujus agnatio nihil aliud esse videatur, quam gens? patet nimirum aliud esse gentem, aliud agnationem; ut gens ad patriciorum et plebeiorum qualitatem referatur, agnatio vero ad propinquitatem,

^z *Probate*] Si probetur hæc adoptio a pontificibus, jam omnia familiarum sacra evertentur, quos tneri ad pontifices pertinet.

^a *Angustio^arem*] Angustior ideo est patriciis, quam plebeiis petitio consulatus, quia veteri jure duo patricii simul consules esse non poterant:

poterant vero duo plebei.

^b *In sacerdotium*] Per sacerdotium, munus sacerdotii intelligitur; atque, cum obtineri illa sacerdotia possint, quorum aditus patriciis non patet, neminem eis privari velle.

^c *Regem sacrorum*] Rex sacrorum fuit sacrificulus sine imperio, solo nomine rex, quod sacra, quæ penes reges erant, obibat.

^d *Neque flamines*] Tres sacerdotes fuere flamines; alter Jovis, alter Quirini, Martis ultimus. Flamines porro dicti sunt a 'flameo,' hoc est, velamento capitis, quo utebantur. Id autem 'flameum' vocatum a flammeo colore: hujus vero coloris erat, quia erant sacerdotes Jovis tonantis, cui is color convenit. Vide Festum.

^e *Salios*] Sallii fuere Martis sacer-

quos sacerdotes, neque auctores centuriatorum^f et curiatorum^g comitiorum : auspiciamque^b populi Romani, si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est, cum interrex^h nullus sit, quod et ipsum patricium esse, et a patricio prodi, necesse est. [p. 221.] Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificium jus factam, pro nihilo esse habendam : qua sublata, intelligis, totum tribunatum tuum concidisse. xv. 39. Venio ad augures ; quorum ego libros, si qui sunt reconditi, non scrutor : non sum in exquirendo jure augurum curiosus :⁹ hæc, quæ una cum populo didici, quæ sæpe in concionibus^k responsa sunt, novi. Negant fas esse agi cum populo,^l cum¹⁰ de cœlo servatum sit. Quo die de te lex curiata^m lata esse dicatur, audes negare de cœlo esse servatum ?¹¹ Adest præsens vir singu-

neque salios. In Dresd. verba *nec salios habebit* omittuntur. Mox, *ψ ex ea parte*. —8 *χ interim*.

CAP. xv. 9 *ψ curiosius*. Mox, H S *dici*.—10 In C et T deest *cum*.—11

NOTÆ

dotes numero duodecim ex patriciis. A Salio autem 'Salii' dicti sunt, quod ancilia per urbem gestantes salire soliti essent. Vid. Varr. de L. L. lib. iv.

^f *Auctores centuriatorum*] Ii dicebantur auctores, qui ea probabant quæ centuriatis et curiatis comitiis fiebant, quos ex antiquo more, cum senatus e solis patriciis constabat, patricios fuisse oportuit. De comitiis illis fuse dictum est in orat. pro Rabirio § 11. not.

^g *Curiatorum*] Curiatorum comitiorum species et imago quædam, triginta lictoribus curias representantibus, auspiciorum causa remanserat.

^h *Auspiciamque*] Penes patricos magistratus auspicia fuere.

ⁱ *Interrex*] Cum sine summo imperio civitas esset, tum et patricius, et

a patriciis interrex prodebat, qui dies duntaxat quinque imperium obtineret ; a quo alius deinde creabatur, in dies alteros quinque ; itemque alius atque alius eodem modo, dum consules creari possent.

^k *Sæpe in concionibus*] Mos fuit, ut qui quid per auspicia improbare vellet, is augures, et eum, qui cum auguribus de cœlo servarat, in concionem productos interrogaret, ecquid signi animadvertissent.

^l *Agi cum populo*] Agi cum populo, id est, creare magistratus suffragiis populi. Creare vero magistratus fas non erat, quando de cœlo observatum erat, et cum adversa erant auguria.

^m *Lex curiata*] Julius Cæsar legem comitiis curiatis tulerat, ut Clodium a plebeio adoptari liceat.

lari virtute, constantia, gravitate præditus, M. Bibulus : hunc consulem illo ipso die contendo servasse de cœlo. Infirma sunt ⁿ igitur, tua sententia, ¹² acta C. Cæsaris, viri fortissimi? Minime. Neque enim mea jam quicquam interest, exceptis his ¹³ telis, ^b quæ ex illius actionibus ^c in meum corpus ^d immissa sunt. 40. Sed hæc de auspiciis, quæ ego nunc perbreviter attingo, acta sunt a te. Tu, tuo præcipitante jam, et ¹⁴ debilitato tribunatu, auspiciorum patronus ^e subito extitisti: tu M. Bibulum in concionem, ¹⁵ tu augures produxisti: te interrogante augures responderunt, cum de cœlo servatum sit, cum populo agi non posse: tibi M. Bibulus quærenti, se de cœlo servasse respondit: idemque in concione dixit, ab Appio, ¹⁶ fratre tuo, productus, te omnino, quod contra auspicia adoptatus esses, tribunum plebis ¹⁷ non fuisse. Tua denique omnis actio posterioribus mensibus fuit: ^e omnia, quæ C. Cæsar egisset, quæ ¹⁸ contra auspicia essent acta, per senatum rescindi oportere; quod si fieret, dicebas, te tuis humeris me custodem urbis in urbem relaturum. Videte hominis amentiam, ubi ¹⁹ per suum tribunatum Cæsaris actis illi-

^b Calumniis.^c Actis.^d Meam famam.^e Egisti per, tres illos menses posteriores.

χ de Cælio esse negatum: et Franc. 1. *At est præs. vir.*—12 In C H S T χ, Barb. Dresd. Pall. et edd. pr. deest *sententia*. Ab Ald. etiam *tua* abest. Pro *acta* C *facta*. Lamb. dedit *acta, tua sententia*.—13 Lamb. *iis*.—14 C H S χ copulam omittunt.—15 In *concione* C H S χ, Franc. 1. Barb. Dresd. Rom. 1471. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. Cam. Manut. Græv. Wolf. Beck. et Orell. Mox, Lamb. *tibi interroganti*.—16 *Opinio* C χ: *Oppio optimo* H: *Opinio* S et ed. 1472.—17 In C H S χ ψ, Franc. 1. Dresd. Barb. et nonnullis edd. vet. deest *plebis*. Ven. 1480. *tribunum plebem*. Ed. 1472. *verba trib. pl. post fuisse* ponit.—18 Quinque Oxonn. Mss. et Mss. Lambini, cum Lamb. Græv. Oliv. Lall. Wolf. Beck. et Orell. *quod*. Augustinus conjecit *quia legend.*—19 C H T χ, Dresd. Barb. Franc. ed. 1472. Ven. 1480. *ut. Junt. qui, ut volebat Ern.* In Ven. 1483. deest. Lamb. dedit *Vid. hom. amentiam, qui perire suum*

NOTÆ

ⁿ *Infirma sunt*] Objectio Clodii, qua in Ciceronem Cæsaris invidia accenditur.

^e *Auspiciorum patronus*] Cum desi-

neret proxime Clodii tribunatus, quæ contra auspicia facta fuerant a Cæsare, rescindere voluit.

gatus^f teneretur. 41. Si et sacrorum jure pontifices, et auspiciorum religione augures totum evertunt²⁰ tribunatum tuum, quid quæris amplius? an etiam apertius aliquod jus populi atque legum? XVI. Hora fortasse¹ sexta diei questus sum in judicio, cum C. Antonium, collegam^p meum, defenderem, quædam de republica, quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere. Hæc homines improbi ad quosdam viros fortes^q longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt. Hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. Si quod in ceteris legibus trinum nundinum^r esse oportet, id in adoptione satis est, trium esse horarum; nihil reprehendo. Sin eadem observanda sunt; si decrevit² senatus, M. Drusi legibus,³ quæ contra legem Cæciliam et Didiam^t latæ essent, populum non teneri; 42. jam intelligis, omni genere juris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuisse.³ Atque ego⁴

^f *Conjunctus.*

////////

tribunatum tum demum voluerit, ubi per suum trib. In χ , Barb. ed. 1472. Ven. 1480. deest præpositio ante *suum*. Mox, *alligatus* C H S χ et nonnullæ edd. vett. In ed. Junt. legitur *qui suum tribunatum, Cæsaris actis irritatis tueretur*. —20 C H T χ ψ , Franc. Barb. ed. Rom. Ven. 1480. 1483. *vertunt*.

CAP. XVI. 1 Pro *fortasse* Lamb. edidit *circiter*. —2 χ ψ , Junt. Lamb. Grut. si omittunt. Pantagathus correxit *observ.*, *sicut decr.* —3 Post *fuisse* edd. nonnullæ interrogationis notam ponunt. —4 T, Barb. Ven. 1480. *At ego*;

NOTÆ

^p *Antonium collegam*] Antonius ille, qui collega Ciceronis in consulatu fuerat, de vi à M. Cælio accusatus et damnatus est.

^q *Viros fortes*] C. Cæsarem significat, qui legem curiatam de Clodii adoptione consul tulit, ut ille tribunus plebis deinde factus, Cicero-nem in exilium pelleret. Vide Sueton. in Jul.

^r *Trinum nundinum*] Lex nulla ferbatur, nisi promulgata populo per tres nundinas fuisset: at Cæsar legem curiatam de adoptione Clodii tribus horis pertulit.

^t *M. Drusi legibus*] M. Drusus, tribunus plebis, multas leges tulerat:

at Philippus consul, qui ei inimicus erat, obtinuit a senatu, ut leges ejus omnes uno senatusconsulto tollerentur: decretum est enim contra auspicia latas esse, neque iis teneri populum.

^t *Cæciliam et Didiam*] Tulerunt Q. Cæcilius Metellus et T. Didius coss. anno 655. ne multis de rebus conjunctim una rogatione ad populum ferretur, ne populo necesse esset, in conjunctis rebus compluribus, aut id quod nollet accipere, aut id quod vellet repudiare: item ut in legibus promulgandis trinundinum servaretur.

hoc totum^u non sine causa relinquo. Video enim quosdam clarissimos viros,^x principes civitatis, aliquot locis judicasse, te cum plebe jure^s agere potuisse; qui etiam de me ipso,⁶ cum tua rogatione^y funerè⁷ elatam rempublicam esse dicerent,⁸ tamen id funus, etsi miserum atque acerbum fuisset, jure indictum esse dicebant; [quod de me civi,⁹ ac de republica bene merito, tulisses, funestum funus te indixisse reipublicæ; quod salvis auspiciis tulisses, jure egisse dicebant.] Quare licebit,¹⁰ ut opinor, nobis, eas actiones^z non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt.^{11 a}

43. Fueris sane¹² tribunus plebis tam jure^b ac lege,^c quam fuit hic ipse Rullus,¹³ vir omnibus rebus claris-

////////

et sic in marg. Ms. ap. Lamb. Mox, in H S $\chi \psi$ deest non.—5 Franc. 1. non habet jure.—6 In $\chi \psi$ de meo ipso.—7 Funere Ernesto suspectum est.—8 H S $\chi \psi$ dicerem.—9 Græv. et al. cive. Mox, C reip. Post merito Lamb. addit civi. Tum, C S $\chi \psi$ tulisse. Pro funestum, H S T $\chi \psi$, Franc. Dresd. Barb. et edd. pr. funeste. Lamb. delevit. Orell. uucis inclusit. Denique, χ habet induxisse. Verba quod de me . . . dicebant Ernesto suspecta sunt, et absunt a Ms. Guelf.—10 Ms. Car. Steph. licebat. Dein, C H S T χ ejus actiones. T caret non ante infirmare.—11 Ven. 1480. tribunatum tum non compr.—12 Pro sane in Guelf. tamen, prob. Ern. Mox, H mihi jure: S T $\chi \psi$, Barb. edd. Rom. Ven. 1480. 1483. in jure. Dein, tam lege Lamb. legeque Car. Steph. quem in lege T et Barb. ac lege e conjectura dederunt Ern. et Schutz. quam lege ceteri.—13 Rullius C H S χ , Rom. Ven. 1480. 1483.

NOTÆ

^u Hoc totum] Ait omnes rationes omittere, quare tribunus plebis revera Clodius non fuerit.

^x Clarissimos viros] Catonem significat, qui Clodii tribunatui favebat, a quo missus fuerat in Cyprum insulam. Contendebat igitur ille Clodium jure agere potuisse, quasi tum de cælo servatum non fuisset.

^y Tua rogatione] Fatebantur quidem agi de reipublicæ funere, cum rogationem Clodius contra Cicero-nem proposuit, quo tota illa nitebatur; at eam proposuisse legitime, quia salva erant auspicia; quæ si negasset Cato, legem Clodium de Cicero-ne latam sustulisset.

^z Eas actiones] Intelligit leges a Cæsare latas, inter quas curiata fuit.

^a Comprobaverunt] Negaverunt leges Cæsaris contra auspicia latas esse, ut Clodii tribunatum, et cum eo suas ipsi actiones constituerent.

^b Tam jure] Transit jam per concessionem ad statum proprium causæ, vultque Clodium tam jure sacrorum et auspiciorum factum esse tribunum plebis quam Rullum, qui huic judicio præsens erat inter pontifices.

^c Lege] Nulla per trinundinum lege promulgata, Cicero abire in exilium a Clodio compulsus est, licet indemnatus.

simus¹⁴ atque amplissimus: quo jure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite civis indemnati tulisti? XVII. Vetant leges sacratae,^d vetant XII tabulae, leges privis¹⁵ hominibus irrogari: id est enim privilegium.^e Nemo unquam tulit: [p. 222.] nihil est¹⁶ crudelius, nihil perniciosius, nihil quod minus hæc civitas ferre possit. Proscriptionis miserrimum nomen illud, et omnis acerbitas Sullani temporis,^f quid habet, quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor, pœnam in cives Romanos nominatim sine judicio constitutam. 44. Hanc vos igitur,¹⁷ pontifices, judicio atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabitis, ut proscribere possit, quos velit? Quæro¹⁸ enim, quid sit aliud proscribere. 'Velitis, jubetis, ut M. Tullius in civitate ne sit, bonaque ejus ut mea¹⁹ sint.' Ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. Hoc plebiscitum^{20g} est? hæc lex? hæc rogatio est? hoc vos pati potestis? hoc ferre¹ civitas, ut singuli cives singulis versi-

////////

Franc. Ms. Car. Steph. ed. 1472. *Tullius* Dresd. Barb.—14 χ *clarissimis*. In T desunt verba *atque amplissimus*. Tum, C χ *qui jure*.

CAP. XVII. 15 *Privatas* Lamb. *privis* e conjectura Scaligeri ad Festum in 'Privos' dederunt Ern. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *privatis* ceteri. Ante *hominibus* sex Oxonn. Mss. Barb. Rom. Ven. 1480. 1483. addunt *in*. Fortassis, inquit Garaton., aliquis voluit *privatos in homines*. In H superser. *abrogari*.—16 Franc. l. *est* omittit.—17 Franc. l. Dresd. Barb. *ergo*.—18 ψ *Quære*. Pro *quid* in χ *qui*.—19 Verba *ut mea* in T desunt. H χ ψ tantum *ut* omittunt.—20 *Plebescitum* Rom. *plebescitum* Ven. 1480. 1483. *per plebem scitum*

NOTÆ

^d *Leges sacratae*] *Sacratae* leges dicebantur, inquit Festus, quibus sanctum erat, ut si quis adversus eas fecisset, sacer alicui Deorum esset. Inter autem illas leges, hæc præcipua fuit, 'ut neque privilegium irrogari, neque de capite civis, nisi comitiis centuriatis, rogari liceret.'

^e *Privilegium*] *Privilegium* jussus est populi aut plebis, rogante magistratu, non generalis, neque de universis civibus, sed de singulis conceptus, ut de exilio Ciceronis.

^f *Sullani temporis*] Sulla dictatore,

nulla lex servabatur; sed per summum nefas eo volente et jubente, cives Romani ejiciebantur, proscribebantur, &c. quæ crudelitas a Clodio renovatur.

^g *Plebiscitum*] *Plebiscitum* est id quod plebs Romana, tribuno plebis rogante, tributis tantum comitiis constituebat. Lex vero a majoribus magistratibus ferebatur, et a toto populo comitiis centuriatis. Invehitur autem in illud plebiscitum tanquam non legitimum, quod a Clodio contra se Ciceronem prolatum est.

culis e civitate tollantur? Equidem jam perfunctus sum : nullam vim, nullum impetum metuo : explevi animos invidorum : placavi odia improborum : ² saturavi etiam perfidiam et scelus proditorum : denique de mea causa, quæ videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes Dii atque homines judicaverunt. 45. Vobismetipsis, pontifices, et vestris liberis, ceterisque civibus, pro vestra auctoritate et sapientia consulere debetis. Nam, cum tam moderata judicia populi sint a majoribus constituta, primum, ut ne poena capitis cum pecunia conjungatur ; deinde, ne, nisi producta ³ die, ⁵ quis accusetur ; ut ter ante ^h magistratus ⁴ accuset, intermissa ^h die, quam ⁵ mulctam irroget, ⁱ aut judicet : quarta sit accusatio ^k trinum nundinum producta ⁶ die, qua die iudicium sit futurum ; tum multa ⁷ etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis ⁸ concessa sunt ; deinde exorabilis populus, ^l facilis suffragatio pro salute ; denique etiam si qua res illum diem, ⁹ aut auspiciis, ^m aut excusa-

³ Constituta ante die.

^h Interposita.

//////////

Barb.—1 C ferret.—2 Verba placari odia improb. tres Mss. ap. Lamb. omit-
tunt.—3 Loco nisi producta C H S χ habent pro indicta ; Barb. Pall. ple-
rique, Rom. Ven. 1480. 1483. ne proindicta ; Pal. 9. deinde proindicta ; Ms.
Vic. ne in prædicta ; Franc. 1. nisi indicta ; Dresd. producta, omisso nisi ;
ed. 1472. nisi, pro indicta ; Naug. et Hotom. nisi prædicta.—4 Ald. tertio ut
ante mag. Franc. 1. Dresd. ed. 1472. ut cum ante mag. In edd. vet. non-
nullis deest ter. Pro accuset Lamb. dedit citet.—5 Franc. 1. quæ ; Dresd.
qui.—6 Franc. 1. trinundinum, et χ pro dicta. Naug. prodita : al. prædicta.
Tum, C quo die : in H et S desunt.—7 Ven. 1480. Naug. et al. cum multa.—
8 Ad misorecendum jam reis Franc. 1. miscendum jam reis Dresd. ad miseren-
dum jam reis ed. 1472. Dein, Mss. nonnulli et edd. ante Lamb. conc. sint :

NOTÆ

^h Ter ante] Accusatio trinundinum cusandus erat.
durabat.

ⁱ Mulctam irroget] Irrogare mul-
tam, est rogare populum, ut mulctam
alicui velit imponere. Irrogabant
autem soli magistratus.

^k Quarta sit accusatio] Quarta die
post trinundinum dies præstineba-
tur, qua die apud populum reus ac-
turus.

^l Exorabilis populus] Populus fa-
cile flectitur erga miseros. Profert
hic multa Cicero, quibus severitas
iudiciorum mitigatur.

^m Auspiciis] Auspicia populi judi-
cium tollebant, si quis ohnuntiasset ;
quia sic quoque cum populo ageba-
tur.

tionem,¹⁰ sustulit, tota causa^o iudiciumque sublatum est. XVIII. 46. Hæc cum ita sint in re,¹¹ ubi crimen est, ubi accusator, ubi testes; quid indignius, quam, qui neque adesse sit jussus, neque citatus, neque accusatus, de ejus capite, liberis, fortunis omnibus, conductos,^p sicarios,¹² egentes, et perditos suffragium ferre, et eam legem putare? At,¹³ si hoc de me potuit,^q quem honos,ⁱ quem dignitas,¹⁴ quem causa, quem respublica tuebatur, cujus denique pecunia non expetebatur,¹⁵ cui nihil oberat præter conversionem status et inclinationem^k communium temporum; quid tandem futurum est iis,¹⁶ quorum vita remota ab honore populari et ab hac illustri gratia est, pecuniæ autem tantæ sunt, ut eas nimium multi, egentes, sumtuosi, nobiles concupiscant? 47. Date hanc tribuno plebis licentiam, et intuemini paulisper¹⁷ animis juventutem, et eos maxime, qui imminere jam cupiditate videntur in tribuniciam potestatem: collegia, medius fidiis, tribunorum plebis tota repe-

ⁱ Magistratus.

^k Mutationem.

////////

ed. 1472. conc. sit.—9 Lamb. legi mavult illam diem.—10 Lamb. aut recusatatione.

CAP. XVIII. 11 Lamb. Hæc cum ita sint constituta jure: Barb. Hæc cum ita sint in re. Edd. pleræque notas interrogationis ponunt post verba crimen est, accusator, testes. Vid. Nott. Varr.—12 Ante sicarios χ ψ et edd. vett. addunt et; Barb. Dresd. Guelph. ut. Hinc Garaton. coniecit scriptum fuisse conductos fures, sic. Græv. Oliv. Lall. deleverunt comma post conductos.—13 C H S χ ψ Ac. Tum, si hæc H S T χ ψ.—14 Pro dignitas in Franc. 1. civitas.—15 Franc. 1. Barb. Ms. Car. Steph. ed. 1472. expectabatur.—16 C his. Mox χ suspiciosi.—17 Barb. Mss. ap. Græv. ed. 1472. et Græv. omittunt

NOTÆ

ⁿ Excusatione] Moris fuit ut reipublicæ sæpe vel morbi vel alterius rei excusatio permitteretur.

^o Tota causa] Si vel auspiciis vel aliqua excusatione evitabatur dicta die iudicium, in eo iudicio, et illa tota accusatione nihil actum videbatur: quare accusatori novum de integro iudicium altero triumvirdino instituendum erat.

^p Conductos] Conqueritur de judi-

cio quod contra se factum est, in quo nulla lege citatus est et accusatus: quodque, cum homines mercede conducti, sicarii, egeni de se suffragium tulerint, tamen de se legem latam esse Clodius contendat.

^q At si hoc de me potuit] Argumento utitur a comparatione ex minore, ut ostendat quam periculosum sit ejusmodi iudicium.

rientur, hoc jure firmato,^r quæ¹⁸ coëant de hominum locupletissimorum bonis, præda præsertim populari et spe largitionis oblata.

At quid¹⁹ tulit legum scriptor peritus et callidus? 'Velitis, jubeatis, ut M. Tullio aqua et igni²⁰ interdicator?'^s Crudele, nefarium, ne¹ in sceleratissimo quidem civi² sine judicio ferendum. Non tulit, ut interdicator: 'quid ergo? ut interdictum sit.' O cœnum, o portentum, o scelus! hanc tibi legem Clodius³ scripsit, spurciorem lingua sua? ut interdictum sit, cui⁴ non sit interdictum? Sexte nos-ter,⁵ bona venia,^u (quoniam jam dialecticus es, et hoc quoque ligurris)^x quod factum non est, ut⁶ sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? 48. Hoc tu scriptore,⁷ hoc consiliario, hoc ministro, omnium non bipedum solum, sed etiam qua-

////////

paulisper.—18 In χ *firmatoque*.—19 *Atqui* C S χ ψ : *Atque* H: *Aut* quid T. In C H S χ ψ , Barb. Mss. Grævii, et edd. vet. deest copula ante *callidus*. In T verba *et callidus* omittuntur. Vox *peritus* Grævio suspecta est.—20 Mss. plerique et edd. vet. cum Oliv. *ignis*. Vid. Nott. Varr.—1 χ *ut*.—2 *Al. cive*.—3 Lamb. et Schutz. *Sex. Clodius*. Mox, H T et al. *spurciorem*.—4 T *cum*.—5 *Idem nostra*. In Dresd. deest. Post *venia* Mss. pauci et edd. pleræque ante Lamb. addunt *dic*. Mox, edd. pr. *Dialecticus*. In χ ψ , Barb. Pall. sex, Mss. Grævii, edd. Rom. 1472. Ven. 1480. 1483. deest *es*.—6 χ

NOTÆ

^r *Hoc jure firmato*] Si constitutum sit hoc juris esse, et detur hæc tribunis plebis licentia ferendi leges ejusmodi, brevi invadent in hominum divitum fortunas, allicientque ad se populum spe largitionis.

^s *Aqua et igni interdicator*] Formula fuit usitata apud Rom. qua civis in exilium mittebatur, et qua usus est contra Ciceronem Clodius.

^t *Ut interdicator*] 'Interdicator' est futuri temporis, et 'interdictum sit' præteriti temporis; Cicero autem dicit affirmationem rerum præteritarum esse falsam et impossibilem. Si falsa est, ergo is qui eam instituit, non est dialecticus; si impossibilis, non est prudens.

^u *Bona venia*] Non licebat adversariis interloqui, nisi fas eis fuisset per oratorem. Compellat autem Sextum Clodium, qui scriba erat.

^x *Ligurris*] Dicuntur ligurrire, qui non uno se cibo satiant, sed ex variis paululum delibant. Vult autem significare Sextum Clodium varias disciplinas primoribus tantum labris degustasse.

^y *Scriptore*] Fœditatem Sexti Clodii insectatur, qui subscripsit accusationi quæ a Pub. Clodio contra Ciceronem facta est. Sciebat autem Sextus Clodium contra leges agere, neque potuisse quenquam assumere sive scribam, sive pontificem, in quo esset aliqua probitas.

drupedum impurissimo, rempublicam perdidisti? [*p.* 223.] neque⁸ tu eras tam excors, tamque demens, ut nescires, hunc⁹ Clodium esse, qui contra leges faceret: alios,¹⁰ qui leges scribere solerent. Sed neque eorum, neque ceterorum, in quibus esset aliquid modestiæ, cujusquam tibi potestas fuit: neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti uti, quibus ceteri, neque operum architectis;¹¹ neque pontificem adhibere, quem velles; postremo ne¹² in prædæ quidem societate mancipem,² aut prædem socium, extra tuorum gladiatorum numerum, aut denique suffragii latorem¹³ in ista tua proscriptione quenquam, nisi furem, aut sicarium,^{14 a} reperire potuisti. XIX. 49. Itaque cum tu¹⁵ florens ac potens per medium cohortis popularis¹⁶ volitares; amici illi tui, te uno amico tecti et beati, qui se populo commiserant,^b ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam^c perderent:¹⁷ qui in iudicium venerant; sive accu-

////////

quod.—7 H et S *proscriptore*.—8 T *prodidisti. Nec*.—9 Car. Steph. omittit *hunc*. Garaton. cum Manut. mavult *Clodium* delere, tanquam e gloss. enatum.—10 Ante *alios* Mss. pauci et edd. vett. addunt *et*.—11 Ms. Ursini *architectum*.—12 Pro *ne* C H S χ *neque*. Pro *societate* Lall. e conjectura Pithœi et Grævii recepit *sectione*. Tum, aut *prædonem socium* C H S T χ , Barb. Guelf. et edd. ante Junt. aut *prædæ socium* Victor. Lamb. Græv. Oliv. Lall. Wolf. aut *prædem socium* Manut. Beck. Schütz. et Orell. Maluit Garaton. *ne in pr. quidem sectione manc.*, aut *prædem, socium*; vel *ne in pr. quidem societate manc.* aut *prædem*, deletis vocab. *socium*.—13 χ *suffr. latronem*: Pal. 9. et Car. Steph. *suffragatorem*: Ms. Vict. *suffragulatorem*.—14 Franc. 1. et Dresd. *non furem, ac sic*. In Ven. 1480. *ut sic*. Barb. Mss. Lambini, Ms. Car. Steph. ed. 1472. Lamb. Græv. *ac sic*. In χ deest *reperire*.

CAP. XIX. 15 T caret *tu*.—16 A Naug. usque ad Grnt. cum Oliv. et Lall. editum est *per med. forum popularis*: Pall. et Ms. Vict. *per med. scortum populare*. In C et S quoque *scortum*. Edd. Rom. 1480. Brix. *per med. sortitum popularem*: Dresd. Barb. *per med. scortis populare*: T *per med. forum scrociis*. Lamb. dedit *per medium forum, scortum populare*: Franc. 1. Junt. Græv. Wolf. Beck. et Orell. *per medium cohortis popularis*. In C S T χ *populare*. Vid. Nott. Varr.—17 Franc. 1. et ed. 1472. *Palatinam tuam: linguam perd.* Pro *tuam* H S *tum*. Panagathus correxit *Palatinam tribum tuam*;

NOTE

² *Mancipem*] Manceps dicitur quisque a populo aliquid emit, aut conducit.

^a *Sicarium*] Sicarius a 'sica,' latro- num gladio, dicitur.

^b *Populo commiserant*] Committere

se populo dicuntur qui in comitiis honores petebant.

^c *Palatinam tuam*] Per Palatinam, tribum ejus intelligit; erat enim ex Palatina.

satores erant, sive rei; te deprecante damnabantur. Denique etiam ille¹⁸ novitius Ligur,^d venalis ascriptor^e et subscriptor^f tuus, cum M. Papirii, sui fratris, esset testamento et iudicio improbatu^g, mortem ejus se velle persequi^h dixit: nomen Sex. Propertii detulit. Accusare alienæ damnationis¹⁹ scelerisque socios,ⁱ propter calumniæ metum, non est ausus. 50. De hac igitur lege^k dicimus, quæ jure rogata videatur;²⁰ cujus quam quisque partem tetigit, digito, voce, præda, suffragio; quocumque venit, repudiatus convictusque^l discessit.

Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat?^m Est enim,^{1 n} 'quod M. Tullius falsum sena-

////////

Augustinus *Palatinam illam tuam*.—18 C S T X *Denique illi*: H *Denique ille*. Mox, *Ligus* Pal. 9. Gembl. *Ligitur* T. Tum, Mss. ap. Græv. *scriptor*. In Ms. Lamb. deest copula *et*. In Barb. legitur tantum, *ven. ascriptor tuus*.—19 *Dominationis* C S X, Barb. Gnelf. et edd. pr. Mox, *socius* edd. vet. cum Lamb. Wolf. Beck. et Orell.—20 Ed. 1472. *videtur*.—1 Franc. Barb. et ed.

NOTÆ

^d *Novitius Ligur*] Sextum Ælium, tribunum plebis, carpit, novum hominem, qui Liguris cognomen sibi assumserat, quasi ex antiqua Æliorum familia esset. Is autem intercesse- rat, cum L. Mummius, tribunus plebis, de redditu Ciceronis retulit.

^e *Ascriptor*] Dicitur ascriptor, qui in alieno testamento sibi aliquid, quasi a testatore attributum, vel sua, vel eorum qui in sua parte sunt, manu ascribit.

^f *Subscriptor*] Subscriptor dicitur, qui accusationi subscribit illius, cujus nomen deferitur apud judicem aut magistratum.

^g *Testamento et iudicio improbatu*] Testamento improbatu fuerat iste Ligur, id est a fratre non substitutus hæres; fuerat enim exhæredatus. Porro probatio dabatur fratribus, præsertim cum in testamentis prætermissi fuerant.

^h *Mortem ejus se velle persequi*] Per-

tinebat ad hæredes omnes mortem defuncti vindicare, alioquin eorum bona fisco addicebantur. Voluit autem Papirii sui fratris mortem persequi, quasi veneno sublatus esset.

ⁱ *Damnationis socios*] Arguit illum quasi fraternæ cædis socium et participem: nam cum eos accusasset, reliquit accusationem, ne in caput tota criminis suspicio recideret.

^k *Lege*] Legem vocat proscriptionem suam, cui nemo digito potnit subscribere, nemo apud populum laudare, aut probare suffragio vel accepta pecunia, quin statim fuerit criminis accusatus, ad quodcumque judicium ille venerit.

^l *Repudiatus convictusque*] Statim si accusator fuit, repudiatus est; si reus, convictus est.

^m *Se ipsa dissolvat*] Arguit quod illa tam male scripta sit proscriptio, ut vel ipso jure nulla sit, propter vitium quod ipsi inest.

tusconsultum retulerit.¹ Si igitur retulit^o falsum senatusconsultum, tum² est rogatio: si non retulit, nulla est. Satisne tibi videtur a senatu judicatum, me non³ modo non e mentitum esse auctoritatem¹ ejus ordinis, sed etiam⁴ unum post urbem conditam diligentissime senatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus uno sortitu^p retulisti?⁵ tamenne arbitraris, id, quod M. Drusus¹ in legibus suis⁶ plerisque, bonus ille vir M. Scaurus,¹ et L. Crassus⁵ consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum et stuprorum omnium,⁷^t Decumis et Clodiis⁸^u auctoribus,

¹ *Abusum esse auctoritate.*

1472. Etenim. Mox, retulit Dresd. Franc. Barb. ed. 1472. probante Wolf.—2 χ tamen.—3 Pro me non in ψ ne.—4 In CH S χ deest etiam.—5 Manutius conjecit uno scitu tulisti: unde Lallem. dedit uno scitu retulisti. Tum, χ tamen non arb.—6 C S T χ , Pal. 1. 2. tuis. Mox, in bonis ille vir CH S T χ , Pal. 1. 2. Franc. 1. Dresd. Barb. Mss. Lambini: bonis ille vir ed. 1472. magnus ille vir maluit Lamb. Dein, Scauro C H S χ , sed in H solo Crasso consulibus. Pal. 1. 2. M. Scauro et L. Crasso cons. non obtinuerit. Obtinuerit quoque legitur in H S T χ ψ , Franc. 1. Barb. ed. Rom. et 1472. Manutius legi volebat consulares.—7 Omnium post stuprorum deest in C, Franc. 1. Barb. In Ven. 1480. pro facinorum legitur facinorosorum. Garaton. conjecit legend. om. fac. et stup. hominem. Hotomann. excidisse putat substantivum

NOTÆ

ⁿ *Est enim*] Jam profert illud, quod sibi a Clodianis imputatur, quod falsum nempe retulerit senatusconsultum de afficiendis ultimo supplicio conjuratis.

^o *Si igitur retulit*] Dilemma ex antecedentibus et consequentibus profert.

^p *Uno sortitu*] Lex Cæcilia Didia, quæ a Q. Cæcilio Metello, T. Didio cons. A. U. C. 655. lata est, vetabat, ne multis de rebus conjunctim una rogatione ad populum ferretur, ne populo necesse esset in conjunctis rebus plurimis, aut id quod nollet accipere; aut id quod vellet repudiare. Clodius autem uno sortitu retulit de pluribus: 1. ut Cicero non reciperetur: 2. ut ejus bona proscriberentur: 3. ut opera publica a se

exigerentur.

¹ *M. Drusus*] Tribunus plebis.

¹ *M. Scaurus*] Scaurus constantissimus semper fuit in republ. defendenda, ut ait Cic. pro Sextio.

⁵ *L. Crassus*] Crassus ætatis suæ princeps oratorum habitus est. Illi omnes non potuerunt ut una lege de pluribus ad populum referretur, ergo neque Clodius, vir sceleratus, debuit obtinere.

^t *Stuprorum omnium*] Crederem pro altero omnium desiderari principem: sensus enim esset clarior.

^u *Decumis et Clodiis*] Significat Decimum et Clodium legem Clodium tulisse, quæ talis extitit, ut M. Tullio Ciceroni, quod falsum SC. retulisset, quod cives Rom. indemnatos necasset, aqua et igni interdictum es-

obtinere? 51. Tulisti de me, ne reciperer,⁹ ^x non ut exirem; quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romæ. xx. Quid enim diceres? damnatum? certe non. Expulsum? qui licuit? sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem. Poena est, qui receperit; quam omnes neglexerunt. Ejectio nusquam¹⁰ est. Verum sit. Quid? operum publicorum exactio;¹¹ ^y quid? nominis inscriptio, tibi^z num¹² aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio? præterquam, quod ne id quidem per legem Liciniam,^a ut ipse tibi curationem^m ferres, facere potuisti.¹³ Quid hoc ipsum,^b quod nunc apud pontifices agis,ⁿ te meam domum consecrasses, te monumentum^c fecisses, in meis ædi-

^m Exactionem operis.

ⁿ Cupis impetrare.

////////

principem, aut simile.—8 Alii ap. Lamb. Clæliis.—9 *S neque recip.* In T et ed. 1472. *reciperem.* Mox, T *exirer.*

CAP. XX. 10 CS *χ nunquam.*—11 Græv. malebat *extractio.* Vid. Nott. Varr.—12 *Inscriptio tibi? num* Wolf. Beck. Schutz. et Orell. In Franc. 1. et ed. 1472. *num tibi non aliud videtur esse:* Barb. *non tibi non aliud, &c.* Ven. 1480. *inscriptio: non tibi aliud, &c.* Mox, pro *direptio* Pantag. legit *ereptio.*—13 Post po-

NOTÆ

set, neve ei intra quingenta passuum millia liceret esse, nequis de ipsius reditu ad senatum referret, ne quis sententiam diceret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret in sententiam, ne scribendo adesset.⁹

^x *Ne reciperer]* Arguit a verbo legis eam non valere: vetat enim nequis tecto Ciceronem recipiat, aut si recipiat, ut pœna mulcetur. Hanc legem utpote ridiculam verbis sequentibus cavillatur.

^y *Operum publicorum exactio]* Cum id, quod in publica et eversa Cicero nis domo ædificatum fuerat, Clodius a conductoribus exegisset, id ei facere non licuisse ait, quia opera publica ab iis tantum exigebantur qui ei muneri præpositi erant.

^z *Inscriptio, tibi]* Clodio homini pri-

vato in opere publico inscribere aliquid fas non fuit.

^a *Legem Liciniam]* Præcipiebat hæc lex, ne ei qui legem de curatione potestateve aliqua tulisset, ejusve collegis, cognatis, affinibus, ea potestas curatione mandaretur. Hanc autem curationem sibi Clodius assumpsit, igitur peccavit contra legem.

^b *Quid hoc ipsum]* Confirmat quod non solum peccaverit contra legem cum plura simul una rogatione contra ipsum tulit, verum etiam cum domum suam Clodius consecravit: nam 1. eam consecravit; 2. ibi monumentum erexit; 3. statuam dedicavit.

^c *Monumentum]* Monumentum est, quod ad memoriam perpetuam erigitur.

bus¹⁴ te signum dedicasse,^d eaque te ex una rogatiuncula fecisse; unum et idem^{15e} videtur esse, atque id quod de me ipso nominatim tulisti? 52. Tam, hercule, est unum, quam quod idem tu¹⁶ lege una tulisti: ut Cyprius rex,^f cujus majores huic populo socii atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone subjiceretur,¹⁷ et exules Byzantium¹⁸ reducerentur. Eidem,^g inquit, utraque de re negotium dedi.¹⁹ Sed quid, si eidem negotium^h dedisses,²⁰ ut in Asia cistophorum¹ⁱ flagitaret, inde iret in Hispaniam; cum Roma² decessisset, consulatum ei petere liceret; cum factus esset, provinciam Syriam obti-

tuisti edd. nonnullæ punctum, non interrog. signum, ponunt.—14 Edd. vett. *pancæ in mediis adibus*, prob. Garat. Lamb. *dedit te in meis æd.* In ed. Junt. *te monum. fecisse in adibus mediis, te sig. ded.* Mox, ψ *ea quæ*: Ven. 1480. *itaque.* Franc. *eaque re ex una rog.*—15 Pro *idem* ψ *diem.* Inter *idem* et *videtur* Franc. 1. Dresd. Barb. et ed. 1472. inserunt *ratione.*—16 C χ *te.* Mox, ψ *Cyprinus.*—17 C *subjicerentur.*—18 Lamb. *Byzantii.*—19 *Dedisses* H S χ ψ , ed. Rom. Ven. 1480. 1483. *dedisse* C T. Naug. Tum, C H S T ψ , Barb. Ms. Car. Steph. et edd. vett. cum Wolf. Beck. Schütz. et Orell. *Sed* omittunt. Lamb. *edidit dedi. Scilicet. Quid.*—20 Sex Oxonn. Mss. *idem neg.* et C H S χ ψ , Barb. atque edd. vett. *dedisset.*—1 C χ ψ *cistophorium.* Ant. Augustinus inter verba *cistoph.* et *flagitaret* interponi voluit *milites*: Ursino hoc non satisfacit, sed pro *flagitaret* aliud desiderari verbum ait, *factitaret*, aut tale quoddam. Pantagathus legit *cistoph. exæquaret.* Wolf. conjecit legend. *cistophorum M.*—2 *Romæ* C S ψ , Barb. et omnes edd. vett. *inde* Lamb. *Romam*

NOTÆ

^d *Dedicasse*] Deæ Libertati signum seu statuam erexit.

^e *Unum et idem*] Ostendit non frustra uno sortitu de pluribus tulisse: quia jam id ante fecerat, cum Cyprium regem proscribendum tulit, et ut Byzantii revocarentur.

^f *Ut Cyprius rex*] Clodius tulit ut Cyprius insula in provinciæ formam redigeretur: ut Ptolemæus, rex Cypri, sedens cum purpura et sceptro, et illis insignibus regiis, præconi publico subjiceretur, et cum bonis omnibus publicaretur: ut M. Cato quæstor cum jure prætorio, adjecto etiam quæstore, mitteretur in insulam Cyprium, et regiæ Gazæ vendendæ, et pecuniæ deportandæ præficeretur:

ut qui Byzantii rerum capitalium damnati exularent, populi Romani nomine in eam civitatem reducerentur. Velleius lib. II.

^g *Eidem*] Reponebat Clodius una lege potestatem circa res plures conficiendas dedisse M. Catoni, cujus auctoritate nominis hoc factum tegere volebat.

^h *Quid, si eidem negotium*] A simili exemplo ad absurdum compellit Clodium.

ⁱ *In Asia cistophorum*] Cistophorus nimmus est Asiaticus, qui ita dictus est ab imagine alienius, qui cistam in eo expressam ferebat. Vide Alex. ab Alex. IV. 15.

neret? quoniam de ³ uno homine scriberes, una res esset? 53. Quodsi jam ^o populus Romanus de ista re ⁴ consultus esset, et non omnia per servos latronesque gessisses, nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exulibus Byzantinis ⁵ displiceret? [*p.* 224.] Quæ est, quæso, ⁶ alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis et ⁷ Didia, ^k nisi hæc, ne populo necesse sit in conjunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare?

Quid, si per vim ¹ tulisti, tamenne lex est? aut quicquam ⁸ jure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? An, si in ipsa latione tua, capta jam urbe, lapides jacti, si manus collata non est, idcirco tu ad illam labem atque eluviam ⁹ civitatis, sine summa vi pervenire potuisti? XXI. 54. Cum in tribunali Aurelio ^{10m} conscribebas palam non modo liberos, sed etiam servos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum ¹¹ videlicet non parabas? Cum edictis tuis tabernas claudi jubebas, non ¹² vim imperitæ multitudinis, sed hominum honestorum modestiam

^o Tum.

conjecit Garaton.—3 C et χ præpositionem omittunt. Mox, in Dresd. et Ms. Car. Steph. *scribere*: in Barb. Franc. 1. sex Oxonn. Mss. et edd. vett. *scriberet*.—4 Lamb. e Mss. *de ista lege*. Mox in Franc. 1. Dresd. et ed. 1472. deest copula. Pro non Dresd. habet *ne*.—5 H S et edd. pr. cum Wolf. et Orell. *Byzantiis*, ut omnes § 129.—6 Pro *quæso* Mss. omnes et edd. vett. habent *quasi*; Car. Steph. et Lamb. 1566. *enim*. Lamb. 1584. primus dedit *quæso*.—7 H et S carent copula ante *Didia*.—8 Edd. vett. paucæ *an quicquam*.—9 Quidam conjecit *illuviam*.

CAP. XXI. 10 Franc. 1. *in tribunatu Aurelio*.—11 C H S χ Franc. 1. Dresd. Barb. et edd. vett. *vim tuam*. Signa interrog. post *parabas* et reliqua

NOTE

^k *Cæciliæ legis et Didia*] De hac superius dictum est, quæ manifeste violabatur hoc facto: nam potuit populo placere quod de rege Cyprio rogavit Clodius, et displicere quod de Byzantiis.

¹ *Quid si per vim*] Probat legem Clodii revera legem non esse, quia per vim lata est, a definitione ex

effectis.

^m *Tribunali Aurelio*] Aurelium tribunal fuit in foro eo ipso anno factum, quo Caius Verres præturam urbanam gerebat. Creditur autem a M. Aurelio Cotta, eo ipso tempore, quo legem judicariam tulit, habendis judiciis fuisse excitatum.

prudentiamque quærebas? Cum arma in ædem Castoris^a comportabas, nihil aliud, nisi uti ne quid per vim agi posset, machinabare? ¹³ Cum vero gradus Castoris^o convellisti ac removisti; ¹⁴ tum, ut modeste tibi agere liceret, homines audaces ¹⁵ ab ejus templi aditu atque ascensu repulisti? Cum eos, qui in ¹⁶ conventu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, ¹⁷ adesse jussisti, eorumque advocationem,^p manibus, ferro, lapidibus discussisti; tum profecto ostendisti, vim tibi maxime displicere. 55. Verum hæc furiosa vis vesani tribuni plebis facile superari frangique potuit virorum bonorum vel ¹⁸ virtute, vel multitudine. Quid? cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia,^q ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum,¹⁹ copias, tibi suos speratos centuriones, tibi pecunias,²⁰ tibi familias^p compararent; te suis sceleratis concionibus sublevarent; senatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem proscriptionemque minitarentur; me terrerent minis; mihi¹ cædem et dimicationem denuntiarent; meam domum, refertam viris² bonis, per amicos suos complerent;³ proscriptionis metu me frequentia nudarent viro-

^p *Servos.*

////////

deleri mavult Wolf. prob. Beck.—12 H χ ψ num.—13 C χ *imaginabare*.—14 Verba *ac removisti* in T desunt. Pro tum H habet tu.—15 Lamb. *audaces* omittit.—16 Mss. plerique et edd. Græv. Wolf. Beck. Schütz. et Orell. non habent præpositionem ante *conventu*.—17 Ms. Ursini et Ms. Lamb. *facerent*.—18 χ caret *vel* ante *virtute*.—19 In C *manuum*. Dein, Lamb. *tibi copias*. Pro *speratos* Pall. plerique, Barb. Mss. Grævii, sex Oxonn. Mss. Junt. Græv. Oliv. Lall. habent *paratos*. Mss. nonnulli, teste Grævio, *patos*; unde Orell. coniecit *tibi suos peronatos cent*.—20 *Pecuniam* C S χ , Barb. Mss. Lamb. In Mss. Lambini quoque legitur *familiam*.—1 Pro *mihi* Dresd. habet *modo*.—2 Ante *viris* χ addit *jam*.—3 *Complerent* C: *compellerent* H, Dresd. Barb. edd. Rom. 1472. Ven. 1480. 1483. *terrore complerent* e conjectura Grævii

NOTÆ

^a *Ædem Castoris*] In foro Romano constituta fuit hæc ædes Castoris.

^o *Gradus Castoris*] Gradus illi lignei et exemptitii fuerunt.

^p *Advocationem*] Per advocationem amicos intelligit, quibus stipati eo

venerant.

^q *Ingens pecunia*] Tulit Clodius ut pecunia constituta ad emendos agros, quæ erat in ærario, Pisoni et Gabinio euntibus in provincias daretur.

rum bonorum, me præsidio spoliarent; senatum⁴ pro me non modo pugnare, amplissimum ordinem; sed etiam plorare,⁵ et supplicare, mutata veste,⁶ prohiberent; ne tum quidem vis erat? XXII. 56. Quid igitur ego cessi,⁶ aut qui timor fuit? non dicam, in me:⁷ fac me timidum esse natura: quid illa tot virorum fortissimorum millia? quid nostri equites Romani?⁸ quid senatus? quid denique omnes boni? si nulla erat vis,⁹ cur me flentes¹⁰ potius persecuti sunt, quam aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam,⁵ si mecum ageretur more⁴ institutoque majorum, ut possem præsens sustinere? 57. Utrum si dies dicta esset, iudicium mihi fuit pertimescendum? an sine iudicio privilegium?¹¹ iudicium in causa¹¹ tam turpi? Scilicet is homo sum, qui, etiamsi causa esset

recepit Lall. Garaton., deleta vocab. *proscriptionis*, legi jubet *complerent metu: me freq. &c.* Marclandus autem, servato illo vocab., similiter scribit *complerent proser. metu; me freq. &c.* Vid. Nott. Varr.—4 *Senatum* Ernesto suspectum est. Marclandus coniecit legend. *spoliarent senatus; pro me, &c.* Hotom. scribi maluit *ampl. ord. pro me non modo pugnare.* Antecedentia verba Junt. Lamb. ita distinguunt, ut *virorum bonorum* referretur ad *freq. nudarent.* Loco *pugnare* C H S T X, Barb. et edd. vett. omnes cum Wolf. Beck. et Orell. habent *propugnare.*—5 *H implorare.*

CAP. XXII. 6 *Cessi* e conjectura Pantagathi dederunt Ern. Lall. Wolf. Beck. Schütz. et Orell. *gessi* ceteri.—7 *H S in me equidem:* edd. ante Lamb. *in me quidem.*—8 *Quid illi eq. Rom.* C H S T X, Franc. 1. Barb. edd. Rom. Ven. 1480. 1483. Hervag. Junt. Mannt. Wolf. Beck. *Quid nostri illi eq. Rom.* Lamb.—9 Edd. ante Grut. cum Wolf. *vis erat.* Grævius ita interpunxit, *quid sen., quid denique omnes boni, si nulla erat vis.*—10 *In X flentem.*—11 *Dresd. an sine iudicio privilegii iudicium? In causa, &c.* ‘Aut tam delendum, aut turpi vitiosum est.’ Ern. Schütz. e conjectura Garaton. recepit *iudicium? in causa tam turpi scilicet.* An is homo sum. Verba *is et sum* in C H S X, Dresd. Barb. et edd. pr. desunt. Mox, *pro etiamsi causa* C H S X et ed. Rom. *eam si jam;* Ven. 1480. 1483. *eam si jam causa;* Barb. *eam si*

NOTÆ

⁴ *Supplicare mutata veste*] Vide orationem post Reditum.

⁵ *An hoc timebam*] Ostendit senatum, populum, et equestrem ordinem timuisse, nunc se non timore exivisse probat per remotionem: si timui, aut iudicium timui, aut privilegium, aut aliud; sed neque iudicium, &c. ergo propter aliud exivi, nempe ne causa mea perturbata esset respub.

⁶ *More*] Si dicta causa, et legibus observatis quæ a maioribus institutæ sunt, fuisset vocatus in iudicium, sibi timendum non fuisse ait: neque enim per populum, neque per iudices fuisset condemnatus. Privilegium ad populum, iudicium ad iudices pertinit.

¹¹ *Privilegium*] Lex est privato homini irrogata.

ignota,⁹ dicendo non possem explicare. An eam causam¹² probare non poteram, cujus tanta bonitas est,¹³ ut ea ipsa non modo se, sed etiam me absentem per se¹⁴ probarit? an senatus, an ordines ii,¹⁵ qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, segniores, me præsente, ad me retinendum et conservandum fuissent in ea causa, quam ipse jam parricida¹⁶ talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem expetitur¹⁷ atque revocatum queratur? 58. An vero¹⁸ in judicio periculi nihil fuit; privilegium pertinui, ne, mihi præsenti si multa irrogaretur, nemo¹⁹ intercederet? ^x Tam inops autem ego²⁰ eram ab amicis, aut tam nuda respublica a magistratibus? [p. 225.] Quid? si vocatæ tribus essent, proscriptionem non dicam in me, ita de sua salute merito, sed omnino in ullo¹ civi comprobavissent? An, si ego præsens fuisset,² veteres illæ copiae conjuratorum, tuique perditii milites atque egentes, et nova vis³ sceleratissimorum consulum^y corpori meo pepercissent? qui cum eorum omnium crudelitati scelerique⁴ cecissem, ne absens quidem⁵ luctu meo mentes

⁹ Dubia.

//////////

causa: Lamb. e Mss. dedit qui si jam causa.—12 C H S χ, Franc. 1. Barb. Ms. Car. Steph. et edd. vett. An quia causam.—13 'Legendum esset vel erat.' Ern.—14 Gruter. auctoritate Pal. 9. delevit voces per se. In Ms. Car. Steph. legitur, ut ea ipsa non modo præsente, sed etiam me absente per se probarit. Lamb. conjecit ut ea ipsa se non modo præsente me, sed etiam absente, per se probarit.—15 An ordines, an ii C H S T χ ψ, Dresd. Franc. 1. Barb. et pleræque edd. vett. cum Græv. Oliv. Lall. Wolf. Beck. et Orell. Garaton. addi vult ceteri vel omnes.—16 Lamb. etiam patricida.—17 Expectatur χ, Lamb. Grut. In Barb. dignitatem ac revocatum.—18 Lamb. At vero. Grævius conjecit legend. An vero si in jud.—19 Post nemo C T χ ψ, Franc. Dresd. ed. 1472. addunt non.—20 In C H S χ, Dresd. Franc. deest ego. Pro autem Ms. Car. Steph. habet aut. In ed. 1472. legitur, Tum inops aut etiam ab am.—1 Illo C χ, Wolf. et cive alii. Barb. in ullum civem.—2 In χ deest fuisset.—3 C et Franc. 1. non manus; unde Græv. et Lall. dederunt nova manus. In H novas manus; Dresd. Barb. et ed. 1472. novatos nos scel.—4 In χ, Barb.

NOTÆ

^x Nemo intercederet] Cum magistratus aliquam mulctam irrogabant, poterant alii intercedere.

^y Sceleratissimorum consulum] Pisonis et Gabinii furoribus objectus

esset, si in urbe remansisset. Hic describit quam scelerate et crudeliter sui vexati sint se absente, cum motu ad misericordiam.

illorum⁶ satiare potui. XXIII. 59. Quid enim vos uxor mea misera violarat? quam vexavistis, raptavistis, omni crudelitate laceravistis. Quid mea filia? cujus fletus assiduus, sordesque lugubres, vobis erant jucundæ; ceterorum omnium mentes oculosque flectebant. Quid parvus filius? quem,⁷ quamdiu abfui, nemo nisi lacrymantem confectumque⁸ vidit; quid fecerat, quod eum toties⁹ per insidias interficere voluistis? Quid frater meus? qui cum aliquanto post meum discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum,¹⁰ nisi me restituto putaret; cum ejus mœror, squalor¹¹ incredibilis et inauditus, omnibus mortalibus miserabilis¹² videretur, quoties ex vestro ferro ac manibus est elapsus?¹³ 60. Sed quid ego vestram crudelitatem expromo,¹⁴ quam in ipsum me¹⁵ ac meos adhibuistis; qui parietibus,¹⁶ qui tectis, qui columnis ac postibus¹⁷ meis horrificum quoddam et nefarium, omni¹⁸ imbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cum post meum discessum, omnium locupletium¹⁹ fortunas, omnium provinciarum fructus,²⁰ tetrarcharum^a ac regum bona, spe et avaritia¹ devorasses, argenti et supellectilis meæ cupiditate

Mss. Grævii et edd. ante Junt. deest *scelerique*.—5 χ *quid*.—6 Ms. Car. Steph. cum Lamb. *mentes eorum*.

CAP. XXIII. 7 χ *qui*.—8 In Dresd. et Barb. deest *confectumque*. Ed. Hervag. tantum copulam omittit.—9 Ms. Lamb. *totiens*.—10 C *vivere*.—11 Lamb. *squalorque*.—12 Franc. 1. *omn. mort. inauditus miserabilis*, sed vocab. *inauditus* puncta erant supposita, ut delendum esse notaretur. Dein, videbatur C H S T χ , Barb. et edd. ante Lamb. Porro, *quotiens* Franc. Barb. edd. Rom. Ven. 1480. 1483. et sic Ms. Lamb. in marg.—13 Hervag. *elapsus est*. In Franc. *est* omittitur. χ et Franc. 1. habent *manibus lapsus*. Barb. *quotiens est vestro ferro ac manibus lapsus*; Ven. 1480. 1483. et edd. Rom. *quotiens est ex vestro ferro ut* (in Ven. 1480. *ac deest*) *manibus lapsus*.—14 T *exprobo*. Ern. legi maluit *exprobro*.—15 Lamb. *me ipsum*.—16 Ms. Vict. *his qui pariet*.—17 T *pestibus*. Pro *horrificum* Pal. 9. Ms. Vict. Mss. Lambini, et Pal. 1. in marg. *hostificum*; unde Lamb. conjecit *hosticum*.—18 T *omnium*: Lamb. *omnique*.—19 Al. *locupletum*.—20 In T deest *fructus*. Ante *tetrarcharum* C H S χ addunt copulam *et*.—1 Lamb. e Ms. *spe atque*

NOTE

² *Qui parietibus*] Conqueritur quod sua domus expilata sit a Clodianis.

^a *Tetrarcharum*] Tetrarcha proprie

dicitur, qui quadrantem regionis pleno jure regit. Tamen vulgo sumitur pro quovis, qui præest regioni.

esse cæcatum: non existimo, Campanum illum consulem^b cum saltatore² collega,^c cum alteri totam Achaïam,^d Thessaliam, Bœotiam,³ Græciam, Macedoniam, omnemque barbariam, bona civium Romanorum condonasses; ⁷ alteri Syriam,^e Babylonem, Persas, integerrimas pacatissimasque gentes, ad diripiendum tradidisses; illos tam cupidos liminum meorum et columnarum et valvarum fuisse. 61. Neque porro illa manus copięque^f Catilinæ cæmentis⁴ ac testis tectorum meorum se famem suam⁵ expleturas⁵ putaverunt. Sed, ut hostium urbes, nec omnium hostium,⁶ verum eorum, quibuscum acerbum bellum intestinumque^{7 g} suscepimus, non præda adducti, sed odio,⁸ solemus excidere, quod, in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ mentes nostræ fuerunt, cum horum etiam tectis ac sedibus⁹ residere aliquando bellum semper videtur: * *

⁷ Concessisses.

⁴ Odia consulum.

avar.—2 ψ *psaltatore.*—3 C H *Bœtiam.*—4 T *amentis.* Pro *testis* Franc. 1. Barb. Dresd. Pall. sex Oxonn. Mss. et Mss. Lambini cum edd. vett. paucis *tectis*; Hervag. Gryph. et Lamb. *tegulis*; al. *tignis.*—5 C χ *expleturos.*—6 Pal. 9. *urbes, sic nec communium vel omnium host. unde Gruter. legi vult nec communium hostium.* Pro *quibuscum* Pal. 9. *quiscum*: unde Græv. edidit *queiscum.*—7 Quidam ap. Lamb. coniecerunt *internecinumque*: Lallem. e conjectura Grævii recepit *internecivumque.* Grævius delevit auctoritate Pal. 9. —8 H S ψ *sed id odio.* Tum, *sol. excindere* Manut. Lamb. et Lall. *sol. excipere* Barb. et sex Oxonn. Mss. cum Junt. Grut. Græv. Oliv. Pro *in quos* S χ ψ *iniquos.*—9 Lamb. *tectis et sed.* In C H S χ ψ deest copula. Pro *aliquando* omnes Mss. et edd. præter Lamb. Grut. et Ern. habent *aliquod.* Mox, C H S T χ *videretur* sine lacunæ nota. Lacunam sic fere explendam putabat Lamb. *sic vos vestrum in me crudele et immane odium in meam domum profudistis.*

NOTÆ

^b *Campanum consulem*] Campanum consulem Pisonem nominat, quia ita se Capuæ finxerat. Vide Orat. post Red. in Sen.

^c *Saltatore collega*] Gabinium saltatorem vocat.

^d *Alteri totam Achaïam*] Pisoni populos liberos, Macedoniam, Achaïam, Thessaliam, Græciam, et Bœotiam, cum imperio proconsulari dederat Clodius.

^e *Alteri Syriam*] Gabinio vero Syriam, &c.

^f *Illam manus copięque*] Id est, reliqui cives improbi, et Clodii mercenarii.

^g *Bellum intestinum*] Bellum dicitur intestinum, non tantum illud quod in medio regno vel provincia inter cives nascitur, sed illud etiam quod in animis insitum est.

XXIV. 62. Nihil erat latum de me; non adesse eram jussus;¹⁰ non citatus. Abfueram: eram etiam tuo judicio civis incolumis,¹¹ cum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem,¹² i transferebatur, senatusconsulta volabant: columnæ marmoreæ ex ædibus meis, inspectante populo Romano, ad socrum¹³ consulis^k portabantur: in fundum autem vicini consulis non instrumentum,¹⁴ aut ornamenta villæ, sed etiam arbores transferebantur: cum ipsa villa non prædæ cupiditate, (quid enim erat prædæ?¹⁵) sed odio et crudelitate funditus everteretur.¹⁶ Domus ardebat in Palatio non fortuito, sed oblato incendio:¹⁷ consules epulabantur, et in conjuratorum gratulatione versabantur, cum alter se Catilinæ delicias,¹ alter Cethegi consobrinum fuisse¹⁸ diceret. 63. Hanc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore opposito, ab omnium bonorum cervicibus¹⁹ depuli, omnemque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborum, quæ inveterata, compresso odio atque tacito, jam

ⁱ Supellex.

////////

CAP. XXIV. 10 Lamb. *jussus eram*. Dein, *non citatus affueram* Junt. *non citatus fueram* Lamb. In CH S T X, Barb. Ven. 1480. 1483. Nang. Hervag: legitur *affueram*.—11 Post vocem *incolumis* Lamb. 1566. inseruit *senatus consules ad meam salutem uictoritate, atque adeo precibus vocabat*.—12 C alter ad alt. cons. Lamb. verba geminavit, et edidit, altera ad alterum, altera ad alterum cons. Tum, *senatus consules vocabat* edd. Rom. Ven. 1480. 1483. *senatus consules vocabant* S X, Barb. Pall. plerique. *Vocabant* quoque Ms. Ursini. In C et H *senatus consules rotabant*: Ms. Car. Steph. *senatum consules vocabant*: Dresd. Nang. Oliv. Lall. *senatum consules rotabant*. Garaton. unum verbum supplet, *senatum consules lugere rotant*. Vid. Nott. Varr.—13 Al. *socrum*.—14 CH S T ψ, Nang. Lamb. Oliv. Lall. *non modo instr.* Pro villæ H S T X, Dresd. Barb. ed. Rom. Ven. 1480. 1483. habent *indæ*.—15 Pro erat prædæ X prædæ cupiditate.—16 Lamb. *evertebatur*.—17 Franc. 1. *allato incendio*. Tum, Mss. Lambini *consul epulabatur... versabatur*.—18 X esse.—19 Lamb.

NOTÆ

^b *Civis incolumis*] Incolumis civis dicitur, qui damnatus non fuit; neque enim damnatus fuerat.

ⁱ *Altera ad alterum consulem*] Ciceronis domus ad Pisonem, villa ad Gabinium translata est.

^k *Ad socrum consulis*] Quæ fuerit

socrus Pisonis non invenitur. Raro enim Romani auctores de fæminis loquuntur, nisi ex illustrissimis fuerint familiis.

¹ *Catilinæ delicias*] Gabinium intelligit, quasi Catilina eum turpiter amasset.

erumpebat, nacta²⁰ tam audaces duces, excepi meo corpore. [p. 226.] In me uno consulares faces, jactæ¹ manibus tribuniciiis; in me omnia, quæ ego² quondam retuleram, conjurationis nefaria tela adhæserunt. Quodsi, ut multis³ fortissimis viris placuit, vi et armis contra vim decertare voluissem; aut vicissem cum magna⁴ internecione improborum, sed tamen civium; aut, interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat,⁵ una cum republica concidissem. 64. Videbam, vivo senatu populoque Romano, celerem mihi⁶ summa cum dignitate reditum: nec intelligebam, fieri diutius⁷ posse, ut mihi non liceret esse in ea republica, quam ipse servassem.⁸ Quod si non liceret; audieram et legeram, clarissimos nostræ civitatis viros se in medios hostes ad perspicuam⁹ mortem, pro salute exercitus, injecisse:⁹ ego, pro salute reipublicæ universæ,¹⁰ dubitarem hoc meliore conditione esse, quam Decii;¹¹ quod illi ne auditores quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator

¹¹ *Certam.*

////////

a bon. omn. cervic.—20 Pro *nacta*, quod Lamb. et edd. seqq. dederunt e conjectura Mureti, in *actum* habent C H S T χ et edd. vett. Tum, T jam: in Franc. et Dresd. deest. In Pal. 9. legitur *nactam audacis ducis*.—1 Franc. 1. *jactata*.—2 χ omittit ego. Mox, in Franc. 1. et Barb. *contuleram*.—3 *Multis* non est in Ms. Car. Steph. nec *viris* in H S T χ ψ et edd. vett. Tum, Garaton. legi mavult *placebat*.—4 Quatuor Oxonn. Mss. cum Oliv. et Lall. *cum maxima*. Dein, *internecione*, vel *internitione*, edd. vett. *interemitione* Franc. 1. Barb. *interventione* Dresd.—5 C H S T *erat* omittunt.—6 Post *mihi* Lamb. addit *fore*.—7 Vocem *diutius* Ern. malebat transponi post verba *ut mihi*.—8 Ms. Grævii *conservassem*.—9 Lamb. *objecisse*.—10 Idem *universæ reip.* Dein, *dubitarem hoc meliori conditione quam Decius? quod ille ne auditor* edd. vett. pleræque: sic etiam Barb. nisi quod *meliore* legit, et Decii. *dubitarem? hoc meliore conditione quam Decii, quod illi ne auditores* Lamb. Græv. Lall. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *dubitarem? hoc meliore cond. quam Decius, quod ille ne auditor* Dresd. ed. 1472. et Hervag. probante Camerario. Lamb. 1566. e suis Mss. dedit *dubitarem? Hoc meliore cond. essem, quam Decii, &c.* sed in ed. 1584. *dubitarem? Hoc meliore cond. esse, quam Decii, quod illi ne auditores. Pro dubitare χ dubitaveram.* In sex Oxonn. Mss. deest *esse*. Tum, *ille* in H T χ, *auditor* in C H T χ legitur. Ernest. ita legi mavult, *Quid? si non liceret? Audieram . . . injecisse: ego, pro salute . . . potuissem.* Vid. Nott. Varr.—11 Pro *esse* Ern. conjecit *facere* legend.

NOTÆ

¹¹ *Decii*] Romani duces fortissimi Manibus, pater bello Latino, filius fuerunt, tanta caritate patriam complexi, ut pro ejus salute se Diis Etrusco, devoverint.

meæ laudis esse ¹¹ potuissem? XXV. Itaque infractus ¹² furor tuus inanes faciebat impetus; omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat. Non erat in tam immani injuria tantisque ruinis novæ crudelitati locus. 65. Cato fuerat ¹³ proximus: ⁿ quid ageres? non erat, ^o ut qui modus moribus ¹⁴ fuerat, idem esset injuriæ. Quid? posses extrudere ^p ad Cypriam pecuniam. Præda

* *Debilitatus.*

//////////

CAP. XXV. 12 Ed. 1472. *fractus*. Tum, ed. Rom. Ven. 1480. 1483. *furor tuus immanis, faciebat ipse impetus*; quod Gulielm. mutari voluit in, *satiscebat ipse imp.*—13 Ante fuerat Lamb. inseruit mihi. Dein, C proximum.—14 Wolf., Gronovio hortante, reposuit *modus omnibus rebus*, ut legitur in Rom. Ven. 1480. 1483. Hervag. Nang. Manut. &c. et Ms. Henr. Steph. sed deest omnibus in Mss. Car. Steph. Dresd. Franc. Barb. Paris. Legitur autem totus locus in Franc. et Barb. (etiam χ in plerisque consentiente) ut qui modus moribus . . . pecuniam prædam petierit: alia non dedit: hanc modo amandandam esse. Ita et Dresd. nisi quod in eo sit hunc amandandum enim vulgg. Codex Henr. Stephani (vid. ejus Castigatt. in Cic. p. 97.) nisi ut, qui mihi dux in omnibus meis rebus fuerat, socius idem esset injuriæ. Quid? ejicere posses? Non. Quid ergo? extrudere ad Cypriam pecuniam? Præda perierit: alia non deerit: hic modo amandatus sit. . . . Stephani codicem partim secutus Lamb. edidit, Cato mihi fuer. prox. Quod ageres non erat, nisi ut, qui mihi dux omnibus in rebus f., idem esset injuriæ socius. Quid posses? extr. &c. Oliv. et Oxonn. ita constituerunt locum, Quid ag. non erat; nisi ut, qui mihi dux omnibus in rebus fuerat, idem esset injuriæ socius. Quid posses? extrudere ad Cyp. pecuniam. Præda perierit. Alia non deerit: hunc modo amandandum esse. Quod si recte varietatem codd. suorum enotaverint, aliquot codd. Oxonn. suffragantur huic lectioni: nam in χ solo deest nisi, idemque habet ut qui modus rebus f. tum vocab. socius in χ ψ deest: in ψ pro posses legitur posset: tum in C χ ψ petierit: porro C T χ pro hunc exhibent hanc; sed in C H χ mandatam esse. . . . Lambinus, antequam lectionem Steph. cod. cognovisset, conjecerat, Cato mihi in consiliis capiendis rebusque gerendis fuerat prox.: quid ageres? non erat, ut, qui modus omnium rebus fuerat, idem tibi esset adjutor injuriæ. Propius ad vulgata accedit Garatoni conjectura, Quid ageres, non erat, ut qui mihi socius omnibus in rebus fuerat, idem esset injuriæ? quid? posses extr. &c. In fine loci ed. Rom. hunc modo amandares; unde

NOTÆ

ⁿ Cato fuerat proximus] Catonem nominat, ut sibi illum conciliet. Obfuit enim multum Ciceroni, quod Cato partes Clodii sequi visus fuerat. Hoc Cicero removet, et inde majus odium suo adversario conflat, dum ostendit, ab eo Catonem e republica ejectum esse, ut omnia pro sua libidine agere posset.

^o Non erat] Id est, nihil erat quod facere posses, nisi, ut quem ducem in omnibus secutus fueram, idem esset injuriæ comes et socius.

^p Quid? posses extrudere, &c.] Id est, quid aliud facere potuisses, quam eum emittere in Cyprum insulam ad vendendum regis Cyprii Ptolemæi bona.

perierit:^a alia non deerit:^r hunc modo amandandum esse.^s Sic M. Cato¹⁵ invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur. Ejiciuntur duo,^t quos improbi videre¹⁶ non poterant; alter per honorem turpissimum,^u alter per honestissimam calamitatem.^x 66. Atque, ut sciatis, non hominibus istum, sed virtutibus^y hostem semper fuisse; me expulso, Catone amandato, in eum ipsum se convertit, quo auctore,^z quo adjutore,¹⁷ in concionibus, ea, quæ gerebat, omnia, quæque gesserat, se fecisse¹⁸ et facere dicebat. Cn. Pompeium,¹⁹ quem omnium judicio longe principem esse civitatis videbat, diutius furori suo veniam daturum non arbitrâbatur. Qui ex ejus custodia, per insidias, regis amici^a filium,²⁰ hostem, captivum, surripuisset, et ea in-

////////

Garaton. existimat fuisse *amandaris*.^r Beck. Ceteri ut Ern.—15 *Cato* in S deest, sed in C legitur *invisus Cato*, uti in ed. Rom. unde Garaton. maluit voc. *invisus* deleri; Lamb. autem pro eo reponi *inivitus*, quoniam ad *invisus* addi debuerit *perditis hominibus*, aut simile quid.—16 Barb. Mss. Lambini et Ven. 1480. *videre improbi*.—17 Dresd. *adjutore*.—18 *Se effecisse* Pal. 9. Franc. 1. Barb. Ms. Vict. Ven. 1480. *se egisse* Dresd. *se et fecisse* e conjectura Gulielmii dederunt Beck. Schnitz. et Orell.—19 C H S χ , Franc. 1. Dresd. Barb. ed. Rom. 1472. et Ven. 1480. *Pompeius*, et paulo inferius, C S T χ , Franc. 1. Barb. edd. eadem, etiam Ven. 1480. *daturus*.—20 C H S χ ψ , Dresd. *filius*. Mox, C χ *captivos*:

NOTÆ

^a *Præda perierit*] Verba Clodii: esto, pereat illa pecunia, non curo de illa.

^r *Alia non deerit*] Nempe præda seu pecunia: aliam facile inveniam.

^s *Hunc modo amandandum esse*] Id est, stat Catonem emittere e republica. Amandare verbum invidiosum est, ut Catonem a Clodio disjungat.

^t *Ejiciuntur duo*] Cato scilicet et Cicero.

^u *Per honorem turpissimum*] Specie honoris Clodius mittebat Catonem in Cyprum insulam, quasi in exilium.

^x *Per honestissimam calamitatem*] Honestissimam calamitatem exilium suum vocat, quia ab eo honorificentius revocatus est; aut quia sponte in illud abiit, ne ejus causa respub-

lica aliquam calamitatem pateretur.

^y *Sed virtutibus*] Virtutibus, id est bonis civibus, per hypallagen.

^z *Quo auctore*] Catone auctore, omnia se suscipere dicebat Clodius, ut facinorum suorum invidiam in eum derivaret.

^a *Regis amici*] Pompeius, post triumphum Mithridaticum, Tigranis filium in catenis tenebat apud Flavianum senatorem, qui postea, cum esset prætor, eodem anno quo tribunus plebis Clodius; petiit ab eo Clodius super cœnam, ut Tigranem adduci juberet, ut enim videret. Adductum collocavit in convivium: deinde Flavio non reddit, Tigranem dimisit, et habuit extra catenas, nec repente Pompeio reddidit. Postea in navem

juria virum fortissimum laccessisset; speravit iisdem se copiis cum illo posse configere, quibuscum ego noluissem, bonorum periculo, dimicare; et primo quidem, adjutoribus consulibus: postea fregit foedus^b Gabinius: Piso^c tamen in fide mansit. 67. Quas iste tum cædes, quas lapidationes,^c quas fugas fecerit; quam facile² ferro, quotidianisque insidiis, cum jam a firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro,^d curiaque³ privavit, domumque conjecerit, vidistis. Ex quo judicare potestis,⁴ quanta vis illa fuerit oriens et congregata,⁵ cum hæc Cn. Pompeium terruerit jam distracta⁶ et exstincta.

XXVI. 68. Hoc vidit in sententia dicenda Kalendis Januariis⁷ vir prudentissimus, et cum reipublicæ, tum mihi, tum etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam⁸ non censuit; qui me consuluisse reipublicæ, cessisse tempestati,⁹ amiciores vobis ceterisque civibus, quam mihi¹⁰ ac meis extitisse; vi, armis, dissen-

////////

Dresd. *captivis*.—1 Dresd. et ed. 1472. *Gabino* (ant *Gabinio*), *Pisoni*. Pro *Piso* in χ posito; et pro *tumen* Lamb. *autem*. Postea, C et χ *remansit*.—2 C H S χ ψ , Dresd. *qui facile*.—3 χ *curiamque*. Tum, sex Oxonn. Mss. *pricaret*.—4 *Potulistis* Franc. 1. Barb. Mss. Ursini, ed. 1472. cum Græv. Wolf. Beck. Schutz. et Orell.—5 Barb. ed. 1472. Ven. 1480. Junt. *aggregata*, prob. Grævio.—6 C H S T χ , Franc. 1. Dresd. ed. 1472. *districta*. Pro *exstincta* T habet *distincta*.

CAP. XXVI. 7 Erf. et Pal. 9. *III Kal. Jan.* prob. Grutero. Mox, pro *veritati* in marg. ed. Lamb. conjicitur *libertati*. Verba *et cum* ... *amicissimus* in T desunt.—8 C non habet *ferendam*.—9 In C χ *gessisse*, et C H χ *tempestati morem*. Tum, H S *amicitorem*: in C χ *deest*.—10 C χ , Dresd. *qui mihi*.

NOTÆ

deposnit; et cum profugeret ille, tempestate delatus est Autim. Illico, ut deduceretur ad se, Clodius misit Sextum Clodium, qui eum reduceret. Flavius, re cognita, ad diripiendum Tigranem profectus est; ad quartum lapidem ab urbe pugna facta est, in qua multi ex utraque parte occiderunt. Ita Asconius Pedianus in Mil.

^b *Fregit foedus*] Renuntiavit Gabinius conspirationi de necando Pom-

peio, et consilium mutavit; atque ita foedus quod inierat cum Clodio, de Pompeio necando, fregit.

^c *Quas lapidationes, &c.*] Lapidationes facere, nihil est aliud quam adversarios suos lapidibus petere et fugare.

^d *Pompeium foro*] Vide orat. post Reditum ad Quir. § 14. not.

^e *Distracta*] Vis illa distracta est, cum Gabinius consul a Clodio, Pompeii causa, recessit.

sione¹¹ hominum ad cædem instituta, novoque dominatu pulsum¹² esse dixit: nihil de meo capite potuisse¹³ ferri: nihil esse inscriptum,^f aut posse valere:¹⁴ omnia contra leges moresque¹⁵ majorum, temere, turbulente, per vim, per furorem esse gesta: quodsi illa lex esset, nec referre ad senatum consules,¹⁶ nec sententiam dicere sibi licere:¹⁷ quorum utrumque¹⁸ cum fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, decerni; ne illa,¹⁹ quæ nulla esset, esse lex judicaretur. Sententia verior, gravior, utilior, melior²⁰ reipublicæ nulla esse potuit: hominis¹ enim scelere et furore notato, similis² a republica labes in posterum demovebatur.³ 69. Neque hoc Cn. Pompeius,^g qui ornatis- simam de me sententiam dixit, vosque, pontifices, qui me vestris sententiis auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam,⁴ atque esse potius flammam⁵ temporis, interdictum sceleris,^h vocem furoris:⁶ [p. 227.] sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi iudicio restituti videremur.⁷ Eodemque consilio, M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam

Pro ac meis Franc. et ed. 1472. *ac te me*; H S et Dresd. *acta*; C χ *acta est*. Pro *exstitisse* C H S χ , Franc. 1. et ed. 1472. *expetisse*.—11 Guelf. *disces- sione*, prob. Ern. Mox, C H χ , ed. 1472. *et cæd. institutum*. In S et Dresd. quoque *institutam* legitur.—12 C S χ ψ *pulsam*.—13 χ ψ , Dresd. et ed. 1472. *potuisset*. Mox, Dresd. Barb. et ed. 1472. *nihil esset*. Pro vulg. *inscriptum*, Lamb. dedit *jure scriptum*; Lalleu. e conjectura Pantagathi et Manutii *jure scriptum*; Beck. et Schutz. ex ed. Junt. *scriptum*. In Pal. 9. et Erf. *proscriptum*. Vid. Nott. Varr.—14 C S χ *valeri*. In Dresd. *aut deest*.—15 Manut. Car. Steph. Lamb. Beck. Schutz. et Orell. *moremque*, ut est in Mss. ap. Lamb.—15 Franc. 1. *turbulenter*.—16 Lamb. *consulibus*, prob. Ern.—17 C *sententia*, et Græv. *sibi lic. dic.*—18 ψ *utrum sine copula*.—19 χ *nec illa*.—20 Græv. et Schutz. *gravior, verior, melior, utilior*, ut est in Ms. Lambini. In C H S χ ψ et ed. Rom. *utilior*, in T *melior* deest. *Utilior* Orellio sus- pectum est.—1 H T χ *homini*.—2 Dresd. et ed. 1472. *simul*.—3 Al. *dimove- batur*.—4 Lamb. *illam legem esse null.* Pantagathus conjecit *legem esse null.*—5 C T χ et ed. 1472. *flamma*.—6 *Vocem furoris* in χ desunt.—7 Ms. Car.

NOTÆ

^f *Esse inscriptum*] Reponunt fere omnes interpretes *jure scriptum*.

^g *Cn. Pompeius*] Pompeius, de scrip- to sententia dicta, uni Ciceroni pa- triæ conservatæ testimonium dedit; cujus sententiam frequentissimus se-

natus, uno P. Clodio dissentiente, secutus, M. Tullium ab exilio revo- cavit.

^h *Interdictum sceleris*] Interdictum hoc loco usurpatur pro severo et im- perioso edicto.

secutus est, ut vos de mea domo statueretis;⁸ non quod dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure esset⁹ actum; sed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret. Nam legem quidem istam nullam esse, quotiescunque¹⁰ de me senatus sententiam dixit, toties judicavit; quoniam quidem¹¹ scripto illo istius,ⁱ sententiam dicere vetabatur.¹² 70. Atque hanc¹³ rem par illud simile, Piso et Gabinius, vidit. Homines¹⁴ legum judiciorumque metuentes,¹⁵ cum frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. Erat hoc¹⁶ verum: nam impediabantur, verum ea lege, quam idem iste¹⁷ de Macedonia Syriaque tulerat.^k XXVII. Hanc tu, P. Lentule, neque privatus, neque consul legem esse unquam putasti: nam, tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti: ex Kalendis Januariis, quoad perfecta res est, de me retulisti,¹⁸ legem promulgasti, tulisti; quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi¹⁹ a P. Clodio judicarent, Piso et Gabinius, eam nullam esse, frater P. Clodii, cum

//////////

Steph. *si sine populo rest. vid. Pro Eodemque* in χ *cædemque*.—8 Edd. nonnullæ *statueritis*.—9 χ *esse*.—10 Franc. 1. *quotiescunque*, et mox *lotiens*, ut passim.—11 Nang. *quandoquidem*.—12 *Videbatur* C H S, Franc. Dresd. Barb. Mss. Car. Steph. et Lamb. atque edd. vett. *verbatur* Gothofred. Conjecit Lambinus, *quoniam quidem ex præscripto istius sententiam dicere jubebatur*.—13 ψ *At hanc*. Tum, χ *pari*.—14 *Piso et Gabinius homines*, §c. edd. vett. ap. Garaton. unde is coniecit legend. *Quam ob rem par . . . Piso et Gabinius, homines*.—15 Ms. Lamb. *timentes*.—16 C H S χ ψ *impediti erant*. *Hoc*: Franc. et ed. 1472. omisso verbo *Erat*, legunt *Hoc verum*.—17 In Franc. 1. deest *iste*. Ed. 1472. *iste idem*.

CAP. XXVII. 18 χ *retulisti*.—19 C χ ψ , Franc. Dresd. Ms. Car. Steph. et ed. 1472. *alienissimam*. In C χ ψ , Steph. deest præpositio *a*. Mox, *judicarent* Franc. Dresd. Barb. Ms. Car. Steph. sex Oxonn. Mss. et edd. pr. cum

NOTE

ⁱ *Scripto illo istius*] Loquitur de lege Clodia contra Ciceronem, quam ad curiæ fores Clodius affixerat.

Hæc provincias pro præmio acceperunt a Clodio consules Gabinius et Piso.

^k *De Macedonia Syriaque tulerat*]

de me ad senatum tecum una retulit,²⁰ judicavit. 71. Sed isti,¹ qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum ceteras observarunt? Senatus quidem, cujus est gravissimum iudicium de jure legum, quotiescumque de me consultus est, toties eam nullam esse judicavit. Quod idem tu, Lentule,¹ vidisti in ea lege, quam² de me tulisti: nam non est ita latum, ut mihi Romam venire liceret, sed ut venirem: non enim voluisti id, quod licebat, ferre, ut liceret; sed me ita esse in republica, magis ut arcessitus imperio populi Romani viderer, quam ad administrandam civitatem restitutus.

72. Hunc tu etiam, portentosa³ pestis, exulem appellare ausus es, cum tantis sceleribus esses et factis⁴ notatus, ut omnem locum, quo adisses, exilii simillimum redderes? quid est enim exul? ipsum per se nomen, calamitatis,⁵ non turpitudinis. Quando⁶ igitur est turpe? re vera, quando est poena peccati; opinione⁷ autem hominum, etiam⁸ si est poena damnati. Utrum igitur peccato meo exulis⁹ nomen subeo, an re iudicata? ^m Peccato? ⁿ

////////

Wolf. Beck. Schntz. et Orell.—20 C *retulerit*. Franc. 1. *una tecum retulit*.—1 *Sed vero isti* C S T X, Franc. 1. et Ms. Car. Steph. *Sed vere isti* H: *Sed non isti* Dresd. *Si vero isti* ed. 1472.—2 *Pro quam* in X jam. Tum, Franc. 1. et ed. 1472. *ad ministrandam*. 'Ad admin. civ. rest.] Non convenit illud verbo *restitutus*. Videntur permutata esse hæc, et a Cicerone esse, *magis ut arcessitus ad admin. civitatem viderer, quam imperio pop. Rom. restitutus*.' Ern.—3 H S et edd. vet. *perniciosa*.—4 Verba *et factis* omittunt Franc. Dresd. Barb. et ed. Wald. cum Græv. et Lall. *Pro esses et factis* Gnelf. habet *esses annotatus*; C X *esses et factis*; ψ *factis esse*. Ern. coniecit legend. *esses et malefactis*.—5 *Post calam.* Lamb. addit *est*.—6 *Pro Quando* T *Quod*: in Dresd. deest. Ed. 1472. *Quid igitur est turpe re vera*. Ante *re vera* X addit *est*. Dein, *quum est poena* C T X, Franc. 1. Dresd. Barb. Ms. Car. Steph. ed. 1472. Ven. 1480. Junt. Lamb. Wolf. Beck. et Orell.—7 C *opinionem*.—8 In C H S X deest *etiam*.—9 C H S T X ψ, Franc. Dresd. et ed. 1472. *exulis* omittunt.

NOTÆ

¹ *Idem tu, Lentule*] Confirmare testimoniiis pergit, legem Clodii contra se nullam esse, quia per vim lata est.

^m *Au re iudicata*] Nullo iudicio damnatus exilio fuit Cicero; ideoque ipsi turpe non fuit.

ⁿ *Peccato*] Non damnatus fuit propter aliquod peccatum Cicero: neque id dicere audet Clodius, qui felix Catilina a suis appellatur, quia ejecit Ciceronem, quem ipse Catilina non potuit.

Jam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant, neque quisquam eorum, qui solebant.¹⁰ Non modo¹¹ jam nemo est tam imperitus, qui ea, quæ gessi in consulatu, peccata esse dicat;¹² sed nemo est tam inimicus patriæ, qui non meis consiliis patriam conservatam esse fateatur. XXVIII. 73. Quod enim est¹³ in terris commune tantum tantulumve consilium, quod non de meis rebus gestis ea, quæ mihi essent optatissima et pulcherrima, judicarit? Summum est populi Romani, populorumque et gentium omnium ac regum consilium, senatus. Decrevit, ut omnes, qui rempublicam salvam esse vellent, ad me unum defendendum venirent; ostenditque, nec stare potuisse rempublicam,¹⁴ si ego non fuisset, nec futuram esse ullam, si non rediissem. Proximus est huic dignitati ordo equester. 74. Omnes omnium publicorum¹⁵ societates⁹ de meo consulatu, ac de meis rebus gestis amplissima atque ornatissima decreta fecerunt. [p. 228.] Scribæ, qui nobiscum in rationibus monumentisque publicis versantur, non obscurum¹⁶ de meis in rempublicam beneficiis suum judicium decretumque esse voluerunt. Nullum est in hac urbe collegium, nulli pagani^r aut montani, (quoniam plebei¹⁷ quoque urbanæ^s

////////

—10 In Pal. 9. et Ms. Vict. *qui ei solebant*: ψ *qui soleant*.—11 In T deest *Non modo*. χ caret *jam*. C tam omittit. Pro qui C H S T ψ habent *quin*.—12 Verba esse dicat in S desunt.

CAP. XXVIII. 13 Edd. nonnullæ est omittunt. Mox, in T, Dresd. et ed. 1472. *populorum* sine copula. Verba *et gentium* in S desunt. Paulo post, in H S T χ ψ deest ac. Tum, Dresd. et al. *consilium*. *Senatus decr.*—14 C *potuisset respubl.* Post *fuissem* sex Oxonn. Mss. et al. cum Junt. Græv. Oliv. et Lall. addunt *resitutus*.—15 *Publicanorum* Dresd. quinque Oxonn. Mss. et edd. vett. cum Græv. Oliv. Lall. Wolf. *populorum* ed. 1472.—16 χ *obscuris*. Mox, χ in *rep.*—17 Franc. et ed. 1472. *plebei*. Mox, C S χ ψ , Dresd. Franc.

NOTÆ

⁹ *Qui solebant*] Nempe sic loqui, antequam restitueretur Cicero.

^r *Publicorum* [*publicanorum*] Ex equestri ordine erant publicani; ii videlicet qui pop. Rom. vectigalia conducebant.

⁹ *Societates*] Societates nomen su-

mebant ab ea provincia, cujus vectigalia redemerant.

^r *Nulli pagani*] Pagani dicuntur, qui nullo militiæ sacramento tenentur, quique pagos extra urbem, in agro tamen Romano habitant.

^s *Plebei urbanæ*] Plebs urbana ea

maiores nostri conventicula,¹ et quasi consilia quædam esse voluerunt) qui non amplissime, non modo de salute mea, sed etiam de dignitate decreverint.¹⁸ 75. Nam quid ego illa divina atque immortalia municipiorum et coloniarum, et totius Italiæ decreta commemorem, quibus, tanquam gradibus, mihi videor in cælum ascendisse, non solum¹⁹ in patriam revertisse? Ille vero dies²⁰ quis fuit,²⁰ cum te, P. Lentule, legem de me ferentem, populus Romanus vidit, sensitque, quantus et quanta dignitate esses? ¹ Constat enim, nullis unquam comitiis, Campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruisse. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes² mortales meritis unum iudicium, unumque consensum: adventus meus atque introitus in urbem qui fuit! Utrum me patria sic accepit, ut lucem salutemque³ redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos, Catilinæ gregales, de me dicere solebatis. 76. Itaque ille unus⁴ dies, quo die me populus Romanus a porta^x in Capitolium, atque inde domum sua

//////////

1. et ed. 1472. *urbani mores inde courent*. H *urbanique mores inde courent*. Dein, *concilia* Franc. Dresd. Barb. et edd. ante Mannt. cum Lall.—18 H S χ *decreverunt*.—19 C χ *non modo*.—20 C, Ms. Steph. et Ms. Lamb. cum Beck. Schütz. et Orell. *qui fuit*, ut Faërnus volebat. Mox, ψ *ad me ferentem*: Ven. 1480. *de me ferente*, ut Faërn. voluit. Tum, edd. ante Græv. cum Oliv. Lall. *pop. Rom. ipse vidit*. In Dresd. *Romanus* deest. Denique, C *sensitque*.—1 *Essem*: C H S T χ , Barb. Pall. Ms. Lamb. Ven. 1483. Junt. *esset* Schütz. e conjectura Lambini et Faërn.—2 Dresd. *omittit omnes*. In Franc. 1. est *de meis immortalibus*: Ms. Car. Steph. *de meis in omnes immortalibus*: unde Garaton. *conjecit de meis in omnes immortalibus*.—3 C *salutem*, sine copula.—4 In T deest *unus*. Sex Oxonn. Mss. *die* omittunt. Tum, in Dresd. legitur *popu-*

NOTÆ

fuit, quæ Romam; rustica, quæ rus incolebat.

¹ *Conventicula*] Conventicula a rege Numa instituta sunt, ut Florus testatur.

²⁰ *Ille vero dies*] Pridie Nonas Sextil. Lentulus de revocando Cicerone retulit.

^x *A porta*] Cum venisset ab exilio ad portam Capenam, qua Via Appia in urbem ducit, gradus templorum ab infima plebe completi sunt: a qua plausu maximo cum esset Ciceroni gratulatio significata, similis et frequentia, et plausus enim usque in Capitolium celebravit. In foro et in

celebritate lætitiæque comitatum⁵ honestavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis, non modo non⁶ propulsanda, sed etiam emenda⁷ fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat jam⁸ reprehendere consulatum meum, tot, tantis, tam ornatis judiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum. XXXIX. Quodsi⁹ in isto tuo maledicto probrum non modo mihi nullum obiectas, sed etiam laudem illustras meam; quid te aut fieri aut fingi dementius potest? uno enim maledicto, bis a me patriam servatam esse concedis; ¹⁰ semel, cum id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest,¹¹ mandandum, tu supplicio puniendum putasti; iterum, cum tuum, multorumque propter te,¹² inflammatum in bonos omnes impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem.¹³

77. Esto, non fuit in me pœna ulla peccati: at fuit¹⁴ iudicii. Cujus? quis me unquam ulla lege interrogavit?¹⁵ quis postulavit? quis diem dixit? Potest igitur damnati pœnam sustinere indemnatus? hoc tribunicium est? hoc populare?¹⁵ quanquam ubi tu te popularem, nisi cum

lus a Roma in Cap.—5 Græv. e Franc. 1. dedit ac comitatu: etiam Ms. Guelf. habet *comitatu*, sed sine copula. Ern. coniecit *comitatus* legend. Mox, Franc. *joconditati*, et sic semper.—6 *Non ante propulsanda* Barb. et edd. vett. paucæ omittunt.—7 In *χ emendanda*.—8 *χ caret jam*.

CAP. XXIX. 9 CHST *χ* Quod, omisso *si*.—10 C *χ* et Dresd. *concedas*.—11 Ern. coniecit *possit*.—12 CHS *χ* *preter te*.—13 Franc. 1. *advocarem*.—14 CT *χ ψ Affui*.—15 *Pop. est HS* et edd. vett. In Dresd. deest *hoc ante populare*. Franc. Dresd. et ed. 1472. *hoc tribunitium est populare*; unde Græv. coniecit *hoc trib. est et pop.* Pantagathus *hoc tribunitium? hoc pop. est?* Mox,

NOTÆ

Capitolio miranda multitudo fuit. Vide Epistt. ad Att. iv. 1.

⁵ *Lege interrogavit*] *Lege* interrogare, est legis alicujus auctoritate aliquem interrogare, numquid aliquod facinus admiserit: cum enim in jus ventum esset, dicebat accusator apud prætorem reo, ‘Aio te, Siculos,’ v. g. ‘spoliasset.’ Si tacnisset,

lis ei æstimabatur ut victo: si negasset, petebatur a magistratu dies inquirendorum ejus criminum, et instituebatur accusatio. Occupat autem Cicero id quod a Clodio dicebatur, non propter crimen eum ejectum esse, sed propter iudicium: at id refellit ab adjunctis.

pro¹⁶ populo fecisti,^z potes dicere? Scilicet cum hoc juris a majoribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut libertatem¹⁷ aut civitatem possit amittere, nisi ipse auctor¹⁸ factus sit:^y quod tu ipse potuisti in tua causa discere. Credo enim, quanquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, auctorne esses, ut in te P. Fonteius vitæ necisque^a potestatem haberet, ut in filio.¹⁹ Quæro, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen^z id XXX curiæ^{20b} jussissent, num id jussum¹ esset ratum? certe non. Quid ita? quia jus a majoribus nostris, qui non fecte et fallaciter populares, sed vere et sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut civis Romanus libertatem^c nemo possit²

^y Nisi ipse consenserit.

^z Tametsi.

//////////

in edd. vett. nonnullis deest tu.—16 Pro omittunt C T X, Franc. Barb. Pall. Tnm, in Ven. 1483. *potest dicere*. Pro *Scilicet* C H S X, Guelf. et edd. vett. Sed; et pro *cum* Ven. 1480. Junt. *quod*. Lamb. e conj. dedit *potes dicere*? *Potest desinere civis esse, cum hoc juris, &c.*—17 Pro *libertatem* Dresd. in *pietatem*; C T X *impietatem*, sed C habet asteriscum. Verba *aut civitatem* in X desunt.—18 Pro *ipse auctor* T *senatus auctoritate*; ψ *se auctor*. Tam, T *factum sit*.—19 *Filium* Lamb. qui tamen hæc *ut in filio* pro spuriis habebat.—20 C H S X ψ *decuriæ*: Franc. l. *cives*, prob. Græv. Dein, ed. 1472. *jussi essent*.—I H et S *id injussum*. Pro verbis *num id jussum esset ratum*, Ms. Car. Steph. habet *num minus jussum est*. Pro *non* Quid in C S X ψ *numquid*; H *non nunquid*.—

NOTÆ

^z *Pro populo fecisti*] Facere pro populo, est sacrificium offerre pro populo. Carpit hic acriter Clodium: vult enim significare muliebri habitu in arcanum Bonæ Deæ ingressum esse, quo adire viris nefas fuit.

^a *Vitæ necisque*] Cum in alienam familiam quis intraret, aut id per prætorem fiebat, aut per populum: si per prætorem fiebat, adoptio dicebatur: si per populum, arrogatio; quia genus hoc in alienam familiam transitus, per populi rogationem fiebat. Ejus porro rogationis verba hæc sunt: 'Velitis, jubeatis, uti L. Valerius L. Titio tam jure, legeque filius siet, quam si ex eo patre, ma-

treque familias ejus natus esset: utique ei vitæ necisque in eum potestas siet, uti patri endo filio est. Hoc ita ut dixi, ita vos, Quirites, rogo.'

^b *XXX curiæ*] Curiæ erant urbis partes in quas Romulus populum diviserat: sic dictæ, quod tunc reipublicæ curam per sententias partium earum expediebat. Curiatæ vero leges sunt quæ ad populi curias feruntur, hoc est, quæ curiatis comitiis rogabantur, cum populus per curias suffragia inibat.

^c *Libertatem*] Is amittebat libertatem, qui per arrogationem in alienam potestatem transibat.

invitus amittere. 78. Quinetiam, si³ decemviri^d sacramentum^e in libertatem injustum judicassent, tamen, quotiescumque vellet quis, in hoc genere solo rem judicatam referre^a posse voluerunt.⁴ [p. 229.] Civitatem vero nemo unquam⁵ ullo populi jussu amittet invitus. xxx. Qui cives Romani in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non⁶ erant auctores facti, nomenque dederant. Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem^f amittebant, quam erant in eam⁷ recepti, quo vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant: id autem ut esset faciundum, non ademptione⁸ civitatis, sed tecti, et aquæ et ignis interdictione faciebant. 79. Populus Romanus, L. Sulla^g dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademit: ademit iisdem⁹ agros. De agris ratum est: fuit enim populi potestas: de civitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Hanc vero Volaterranis,^{10h} cum etiam tum essent in armis, L. Sulla victor, republica recuperata, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit:

* *Retractare.*

//////////

2 Mss. plerique, Jont. Grut. Wolf. Beck. Schütz. et Orell. *posset*.—3 In CH χ si deest.—4 Edd. vett. *hoc in genere se rem jul. referre voluerunt*. In C H S χ , Pall. plerisque, et al. legitur *se rem*; in T, Pal. 9. Barb. Ms. Viet. et Mss. Faëni *soorem*. Pro *referre posse* Faënius, Manut. Hotom. Wolf. malebant *referri*.—5 In T deest *unquam*. Mox, in eodem Ms. legitur *populari jussu*.

CAP. xxx. 6 In Dresd. Franc. 1. sex Oxonn. Mss. et ed. 1472. deest negativa particula ante *erant*.—7 C in *ea*.—8 H *adoptione*.—9 $\chi \psi$ *ademit*; *isdem*. In Barb. et Ven. 1480. semel verbum ponitur, *munic. civ. ademit*; *eisdem agros*. Astipulantur his ed. Rom. Ven. 1483. et Hervag. nisi quod illæ

NOTÆ

^d *Decemviri*] Decemviri litibus, si-
ve stilibus, ut olim loquebantur, ju-
dicandis creati sunt. Lites autem,
easque causas judicabant, in quibus
de jure controversia erat.

^e *Sacramentum*] Sacramentum certa
est et legitima pecuniæ summa, quæ
ab actore et reo deponeretur in sa-
cro, ut qui victus et damnatus esset,
is pecunia sua muletaretur: qui vi-
cisset, suam recuperaret.

^f *Civitatem*] Exemplum affert de
amissione civitatis, quam exemplo
coloniarum, exulium, et Volaterrano-
rum illustrat; contenditque neminem
invitum libertatem amittere.

^g *L. Sulla*] Sulla multas civitates
manibus suis nudavit, et tributis af-
flixit, quas sibi non fuisse credide-
rat.

^h *Volaterranis*] Volaterra colonia,
et urbs Etruriæ antiquissima.

hodieque Volaterrani non modo cives, sed etiam optimi cives, fruuntur nobiscum¹¹ simul hac civitate. Consulari hominiⁱ P. Clodius, eversa republica, civitatem adimere potuit, concilio advocato,^k conductis operis¹² non solum egentium, sed etiam servorum, Sedulio¹³ principe,^l qui se illo die^m confirmavit Romæ non fuisse? 80. Quod si¹⁴ non fuit, quid te audacius, qui in ejus nomen¹⁵ incideris? ⁿ quid desperatius, qui ne¹⁶ ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? Sin autem is¹⁷ primus scivit,^o (quod facile potuit, propter inopiam tecti, in foro per-

//////////

hisdem, hæc iisdem.—10 Lamb. e conj. edidit *An vero Vol.*—11 *H nobiscum.*—12 *CHS χ operibus.*—13 ‘*Sedulio*] Ita in quinque codd. Oxonn. scriptum, ut in Rom. et utraque Ven. Franc. Dresd. et ed. 1472. in VV. LL. ed. Græv. dicuntur legere *Sedulio*, sed in Not. *Fidulio*, et ibid. Garaton. ait Barb. cum Grævianis legere *Sedulio*. T *Sydulio*: Pith. *Fidulo*. Atque ita semel c. 31. Car. Stephanus e cod. notavit *Fidulus*. Genbl. et Erf. *Fidulio principe, quæstoris filio, qui se, &c.* unde Gulielm. effecit *Q. F.* sed Gruter. putat *filio* extitisse ex *se illo*. Pal. 9. *Fidulio principe filio illo diem conf.* *Fidulius* postea (c. 31.) in omnibus Pall. codd. et Vict. legitur.’ Beck. ‘Tum, confirmat Pal. 9. Barb. Pariss. Mss. Lambini ac Grævii, cum Græv. et Lall.—14 Dresd. Qui si. Mox, Franc. *audacius*.—15 *Qui ejus nomen* C H S χ ψ, Barb. Pall. ed. Rom. et Ven. 1480. cum Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *qui in æs ejus nomen* Mannt. Lall. *quis ei nom.* Pal. 9. *qui in æs nomen* Pantagath. Vid. Not. Delph.—16 In Dresd. *ne deest*. H habet *qui te non ement.*—17 ψ iis. Dresd. *in primis*. Pro *potuit* C H χ, Rom. Ven. 1480. 1483. *fuit*.—18 Mss. Lamb. et

NOTE

ⁱ *Consulari homini*] Ciceroni non potnit eripere Clodius civitatem in eo concilio, quod ex perditis et egenis conflatum erat, si Sulla Volaterranis non potnit in comitiis centuriatis.

^k *Concilio advocato*] Veteres concilium dicebant de parte aliqua plebis, quæ ad concionem in foro conveniebat: hinc concilium edicere, non comitia, debebat is, qui non universum populum, sed partem aliquam adesse jubebat. Vid. Gell. xv. 27.

^l *Sedulio principe*] Sedulius ille fuit ex iis unus, qui legem Clodii comprobasse et jussisse dicebatur, ex cuius testimonio Clodium mendacii

arguit.

^m *Illo die*] Quo die lex illa lata est a Clodio, dixit Sedulius se Roma abfuisse.

ⁿ *In ejus nomen incideris*] ‘Incideris,’ id est, qui ejus auctoritatem prætexeris: nisi fortasse melius legendum sit *ejus nomen in æs incideris*; nam in æneis tabulis leges incidebantur, et cum eis eorum nomina, qui primi de iis suffragium tulerant, aut eas sciverant.

^o *Scivit*] *Scivit* ambiguum est; nam et pro ‘jussit,’ et pro ‘intellexit’ sumi potest. Videtur tamen hic sumi pro ‘dare suffragium,’ quod facile præstare potuit, quia pernoctabat in foro.

noctans,¹⁸⁾ cur non juret se Gadibus¹⁹ fuisse,^p cum tu te fuisse Interamnæ^{20 q} probaveris? Hoc tu igitur, homo popularis, jure munitam civitatem et libertatem nostram putas esse¹ oportere, ut, si, tribuno plebis rogante, ‘Velitis, jubeatisne,’^{2 r} Sedulii centum se velle³ et jubere dixerint, possit unusquisque nostrum amittere? Tum igitur majores nostri^s populares non fuerunt, qui de civitate et libertate ea jura sanxerunt, quæ nec vis temporum, nec potentia⁴ magistratuum, nec res tum⁵ judicata, nec denique universi populi Romani potestas, quæ ceteris in rebus est maxima, labefactare posset.⁶ 81. At tu etiam, ereptor civitatis, legem de injuriis publicis^t tulisti Anagnino⁷ nescio cui Menulæ, per gratiam, qui tibi ob eam legem statuam in meis ædibus posuit; ut locus ipse, in tua tanta⁸ injuria,^u legem et inscriptionem statuæ^x refelleret. Quæ res muni-

Car. Steph. pernoctasse.—19 Franc. et ed. 1472. *cur non juret Gadimus*. In Barb. quoque *Gadimus*: C χ *Gadilias*. Ant. Angustin. conjecit *in gradibus*.—20 C *Interannem*: ψ *inter annem*.—1 In C H S χ ψ *esse* omittitur.—2 Lamb. *velitis, jubeatisne*. Tum, C H χ ψ *Sidulii*. Mss. Lamb. *Fidulus*, ubique.—3 C χ *vellet*. Ante et *jub*. C H χ ψ *addunt ei*. Dein, H χ *dixerunt*. Pro *possit* C *posse*. Post *amittere* C H S χ ψ, Barb. et al. atque edd. vett. cum Oliv. et Lall. *addunt civitatem*.—4 Gulielm. *legi mavult impotentia*.—5 Mss. plerique et edd. vett. cum Græv. Lall. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *tum* omittunt.—6 *Posset* e conjectura dederunt Ern. et Beck. *possit* ceteri.—7 C S χ ψ *an agnino scio*. Mox *me nulla* χ ψ: *Menullæ* Lamb. e Mss.—8 Lamb. e Mss.

NOTÆ

^p *Gadibus fuisse*] *Gadus*, hodie *Calis*, in capite Bæticæ insula est.

^q *Interamnæ*] Clodius, accusatus de stupro in penetralibus Bonæ Deæ, juravit se eo die Interamnæ fuisse. Interamna porro urbs est Umbriæ; ita dicta, quod inter duos annes constituta sit.

^r *Velitis, jubeatisne*] Requiritur leges ut ejiciatur civis: neque id pendere ex illis verbis, ‘velitis, jubeatis,’ debet, quæ facile proferri possunt a tribuno apud centum homines pecunia corruptos, qualis ille Sedulius fuit.

^s *Tum igitur majores nostri*] *Ironia*.

Proponit autem qui vere populares sunt majorum exemplo.

^t *De injuriis publicis*] Cum Menulæ, civi Anagnino, injuria publice facta esset, P. Clodius in ejus gratiam, legem aliquam videtur tulisse de publicis injuriis, qua pœnam aliquam constituerat: de qua lege nihil alibi legitur.

^u *In tua tanta injuria*] Fecit injuriam Ciceroni Clodius, cum ejus ædes incendit ac diruit.

^x *Inscriptionem statuæ*] Statuæ inscriptionem Menula P. Clodio, ob latam legem de publicis injuriis.

cipibus Anagninis⁹ multo majori dolori fuit, quam quæ idem ille gladiator scelera Anagninæ^y fecerat.¹⁰ XXXI. Quid? si¹¹ ne scriptum quidem^z unquam est in ista ipsa rogatione, quam se Sedulius¹² negat scivisse; tu hujus,¹³ ut acta tui præclari tribunatus hominis dignitate colones-tes,¹⁴ auctoritatem amplecteris?

82. Sed, tametsi¹⁵ nihil de me tulisti, quo minus essem non modo in civium numero, sed etiam in eo loco,^a in quo me honores populi Romani collocaverunt; tamenne eum tua voce¹⁶ violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides judiciis senatus, populi Romani, totius Italiæ¹⁷ honestatum? quem ne tum quidem,¹⁸ cum aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? Ubi enim tuleras, ut mihi aqua et igni¹⁹ interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio,^b Saturninus de Metello^c tulit.

//////////

tanta tua. Mox, C H S χ *scriptionem*—9 C χ ψ *an agnitiis.* Post *Anagninis* Mss. et edd. præter Ern. addunt *ornatissimis*, quod abest a Mss. Lambini.—10 χ *effecerat.*

CAP. XXXI. 11 C *Qui si.* Mox, Lalleu. e conjectura Gulielmii *usquam.*—12 C S *Sidulius*: χ ψ *Fidulius*: al. *Fidulus.*—13 *Pro hujus* in Ms. Car. Steph. *autem.*—14 *Honestis* H S T χ, Franc. Dresd. Barb. edd. Rom. Wald. Ven. 1480. 1483. Grav. Wolf. et Orell. Tm. *auctorem* C H S χ, et Ms. Car. Steph. *Verba auctor. amplect.* in Franc. Dresd. et ed. 1472. desunt.—15 C H S ψ, Junt. *tamen si*: al. *tamen etsi.* In Franc. Dresd. et ed. 1472. legitur *Si nihil de me.*—16 In Franc. desunt verba *tua voce.* *Pro quem* χ habet *quæ.*—17 *Ante totius Italiæ* Franc. et Dresd. addunt *et.*—18 C et Franc. *tu quidem.* *Pro aberam* Franc. Dresd. et ed. Wald. *ad horam.*—19 *Ignis* C S T

NOTÆ

^y *Anagninæ*] Anagnia civitas fuit Hernicorum in Latio.

^z *Ne scriptum quidem*] Si nihil scriptum est in illa rogatione pro qua suffragium Sedulius se dedisse negat, æqui ejus auctoritatem non debet Clodius, vel ejus testimonium, ut inde suo tribunatui dignitatem et gloriam conciliet.

^a *In eo loco*] Nihil Clodium protulisse ait, quo vel eum a numero civium, vel a senatoria dignitate amoveret; ad quam patebat iis aditus, qui eunulem magistratum gesserant.

^b *Gracchus de P. Popillio*] Gracchus tribunus plebis habuit multas orationes contra Popillium. Tulit autem ille, ne de capite civis Romani injussu populi judicaretur: qui indicta causa in civem Rom. animadvertisset, de eo populi quæstio constitueretur; quod propter Popillum latum est.

^c *Saturninus de Metello*] Saturninus Apuleius tulit, uti Q. Metello Numidico consuli, quod legi ipsius agrariæ, quæ intra quintum diem jurari in eam jubebat, non parvisset, aqua et igni interdiceretur. Ille in eam le-

Homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus non, ut esset interdictum, quod ferri non poterat,²⁰ tulerunt, sed ut interdiceretur. Ubi cavisti, ne meo me loco censor in senatum legeret?^d quod de omnibus, etiam quibus¹ damnatis interdictum est, scriptum est in legibus.^e 83. Quære hoc² e Sex. Clodio, scriptore legum tuarum: jube³ adesse: latitat omnino: sed si requiri^b jusseris, invenient hominem apud sororem tuam, occultantem se, capite demisso.^{4f} Sed si patrem tuum,^g civem,⁵ medius fidius, egregium, dissimilemque⁶ vestri, nemo unquam sanus exulem appellavit (qui, cum de eo tribunus plebis promulgasset, adesse propter iniquitatem^h illius Cinnani temporis noluit,⁷ eique imperium est abrogatum); [*p.* 230.] si in illo pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum; in me, cui dies dicta non⁸ est,^c qui reus non fui, qui nunquam sum a tribuno plebis citatus, damnati pœna esse

^b Produci.

^c Qui nunquam vocatus fui in judicium.

////////

ψ, Franc. Dresd. et edd. pr. cum Wolf. Beck. Schutz. et Orell.—20 *Quod fieri non poterat* C H, Gryph. Lamb. Grut. *quod ferre non poterant* Franc. Dresd. ed. Wald. et Græv. Ceteri ut Ern.—1 Mss. pauci, Junt. Lamb. Gruter. quibusdam. Pantagathus legi maluit *civibus jam damn.* Verba *scriptum est* in χ desunt.—2 S *Quæro*, et Ms. Car. Steph. *hæc*. Tum, edd. ante Grut. *ex Clodio*.—3 H et T *jubet*.—4 Verba *invenient . . . demisso* absunt a Dresd.—5 Franc. et ed. 1472. omittunt *civem*.—6 In Dresd. Barb. sex Oxonn. Mss. Rom. Wald. Ven. 1480. 1483. *dissimilem* sine copula. Dein, T *nostris*.—7 ψ *voluit*. Pro *eique* Franc. Dresd. edd. pr. *et æque*; χ, Barb. *et eque*; ψ *et æque*; C *æque*; Ms. Car. Steph. *donec*. Grævius corrigit *et inique*.—8 Pro

NOTÆ

gem jurare noluit.

^d *In senatum legeret*] Exulibus olim, vel qui ejecti erant, vel voluntarie in exilium exivissent, si quando judicabatur a populo aut senatu, quod inique essent ejecti, reservabatur subsellium vacuum; nemoque in eorum locum substituebatur: si vero quis jure esset ejectus, consensu omnium, et jubentibus legibus, alius in ejus locum substituebatur.

^e *Scriptum est in legibus*] Scriptum Delph. et Var. Clas.

est legibus, ut in locum condemnati aliquis substitueretur.

^f *Capite demisso*] Indicat nefarium hominis turpitudinem.

^g *Patrem tuum*] Pater Clodii Appianus Clandius fuit, qui cum Publio Servilio Isaurico consul fuit, et cui imperium consulare abrogatum est.

^h *Adesse propter iniquitatem*] Maluit remanere potius in exilio voluntario quam redire Romam, quæ tot factionibus premebatur.

Cicero.

5 U U

potuit, ea præsertim, quæ ne in ipsa quidem rogationeⁱ proscripta⁹ est? XXXII. 84. At¹⁰ vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui casum,¹¹ et hanc fortunam conditionemque nostram. Patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, (qui si viveret, qua severitate fuit, tu profecto non viveres) L. Philippus^k censor, avunculum suum, præteriit in recitando senatu. Nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta¹² in ea republica, in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset: me L. Cotta,¹³ homo censorius, in senatu juratus^l dixit, se, si censor tum esset,¹⁴ cum ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse. 85. Quis in meum locum judicem subdidit?^m quis meorum amicorum testamentum discessu meo^d fecit, qui¹⁵ mihi non idem tribuerit, quod et si adessem?¹⁶ Quis me, non modo civis, sed socius, recipere contra tuam legem et juvare¹⁷ dubitavit? Denique univ-
 versus senatus multo ante, quam est lata lex de me, gratias agendas censuit civitatibus iis,¹⁸ 'quæ M. Tullium...' tantumne? immo etiam, 'civem optime de republica meritum,

^d *Me absente.*

//////////

non edd. vett. paucæ et Græv. *nunquam*. Tum, Wald. *data est*.—9 *Præscripta* S T χ ψ, Barb. Mss. Lambini ac Grævii, ed. Wald. *perscripta* omnes aliæ edd. præter Ern. qui e conjectura Grævii dedit *proscripta*.

CAP. XXXII. 10 Sex Oxon. Mss. *Ac*. Pro *vide* ψ *inde*.—11 *H causam*.—12 C et χ *quæ essent acta*. In T deest *ea*.—13 Ed. 1472. *M. L. Cotta*.—14 Franc. Dresd. ed. 1472. *juratus dixit rei censor cum esset*. Mox, in CH S T χ, Franc. Dresd. ed. 1472. deest *ego*. Tum, Jannoctius e Ms. Puccii *meo me loco*, ut Mamtins volebat.—15 H S T *quis*.—16 'Ed. Juntæ habet *quod si adessen*. Melins. Credo excidisse aliquot syllabas, et fuisse *quod tribueret, si adessem*.' Ern. 'Deest et in C χ ψ. Grævius jam conjecit *quam* (sed videtur voluisse *quod*, ut recte Garaton. monuit) *si adessem, aut si adfuissem*.' Beck.—17 Franc. et Dresd. *juvare*.—18 H S *his*, omisso *quæ*. In T *iis quæ*

NOTÆ

ⁱ *In ipsa quidem rogatione*] In rogatione Clodii non scriptum fuit, ut aqua et ignis interdiceretur.

^k *L. Philippus*] L. Philippus orator eximius fuit, et ejus Philippi pater, qui Octaviani vitricus fuit.

^l *Juratus*] Addito juramento Cotta dixit, si censor tum fuisset, cum Ci-

cero ejectus est, se enim loco suo nominatum fuisse inter senatores.

^m *Judicem subdidit*] Erant iudicum decuriæ perscriptæ ex senatorum numero: in demortui autem locum alter sufficiebatur: nemo autem subditus est in Ciceronis locum.

recepissent.' Et tu unus, pestifer civis, eum restitutum negas esse civem, quem ejectum ¹⁹ universus senatus non modo civem, sed etiam egregium civem semper putavit? 86. At vero, ut annales populi Romani et monumenta vetustatis loquuntur, Cæso ²⁰ ille Quintius,ⁿ et M. Furius Camillus,^o et M. Servilius Ahala,^p cum essent optime de republica meriti, tamen populi incitati vim ^{e 1} iracundiamque subierunt: damnatique comitiis centuriatis^q cum in exilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. Quodsi his ² damnatis non modo non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestavit (nam, etsi optabilius³ est, cursum vitæ conficere sine dolore, et sine injuria; tamen ad immortalitatem gloriæ plus avertit, desideratum esse a suis civibus, quam omnino nunquam esse violatum); mihi,⁴ sine ullo judicio populi profecto, tum amplissimis⁵ omnium judiciis restituto, maledicti locum aut criminis obtinebit? 87. Fortis et constans⁶ in optima ratione civis P. Popillius semper fuit: tamen ejus in omni vita nihil est ad laudem⁷

^e *Seditionem.*

-----

desunt.—19 C χ *electum*.—20 *Cæso* e conjectura Augustini et Manutii dederunt Beck. et Schutz. Censor C H S T χ et edd. ante Lamb. Tum, Franc. Quintus: al. *Quinctius*. Porro, H et *consularis M. Furius Cam.* Denique, Schutz. e conjectura Mureti et aliorum edidit C. *Servilius Ah.* Pro *Ahala*, quod in C H S T χ , Barb. Rom. Ven. 1483. deest, Franc. habet *Ala*, Lamb. *Hala*.—1 Pro *rim* C H S χ ψ , Franc. Dresd. et ed. 1472. habent *in*. Dein, *iracundiam quæ* H S χ ψ : *iracundiam quam* Franc. *iracundiam quo* Dresd. *iracundiam* Ms. Car. Steph. In Ms. Lambini *populi concitati iracundiam sub*.—2 Edd. vett. cum Græv. Oliv. Lall. iis. Tum, T *damnatisque*. In χ deest non post non modo. Mox, Franc. *minuit*. Pro *nominis* Dresd. habet *hominis*.—3 H *tam*, et C χ si *opt*.—4 Ern. conjecit *in me* legend. Lambinus dedit *mihi, cum sine*.—5 Al. *cum ampl.* Barb. et Ven. 1480. non *cum ampl.*—6 H et S

NOTÆ

ⁿ *Cæso ille Quintius*] Defensor ille fuit nobilitatis contra plebem, et apud Tuscos exulatus abiit. Probat autem comparatione exemplorum eandem rem, et amplificat.

^o *Camillus*] Camillus urbem Romanam a Gallis liberavit.

^p *Servilius Ahala*] Hic magister equitum Sp. Melium, regnum affectantem, jussu Quintii Cincinnati dictatoris manu sua interfecit.

^q *Comitiis centuriatis*] In quibus legem tulit Lentulus de illorum exilio.

illustrius, quam calamitas ipsa. Quis enim jam meminisset, eum bene de republica meritum, nisi et ab improbis expulsus esset, et per bonos restitutus? Q. Metelli^r præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis: tamen hujus viri laudem ad sempiternam memoriam^s temporis calamitas propagavit. XXXIII. Quodsi et illis,⁹ qui expulsi sunt inique, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis,¹⁰ rogationibus tribuniciis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio civitatis, inimicorum injuria probro non fuit; in me, qui profectus sum integer,^f abfui¹¹ simul cum republica, redii¹² cum maxima dignitate, te vivo, fratre tuo altero consule^{13 s} reducente, altero prætore^t petente,¹⁴ tuum scelus meum probrum putas esse oportere? 88. Ac,¹⁵ si me populus Romanus, incitatus iracundia aut invidia, e civitate ejecisset, idemque postea mea in rempublicam¹⁶ beneficia recordatus, se collegisset, temeritatem atque injuriam¹⁷ suam restitutione mea reprehendisset; [p. 231.] tamen profecto nemo tam esset amens, qui mihi populi tale judicium¹⁸ non dignitati potius, quam dedecori putaret esse oportere. Nunc vero, cum me in judi-

^f *Indemnatus.*

.....

constantis.—7 H S T $\chi \psi$ *tam ad laudem.*—8 C H S χ *ad semp. gloriam sive mem.*

CAP. XXXIII. 9 C χ *Quod si ex illis.* Lambinus copulam omisit.—10 C H T $\chi \psi$ *interjectis.*—11 Dresd. et ed. 1472. *affui.*—12 Pro *redii*, quod in Franc. 1. et ed. Junt. deest, Ms. nonnulli et edd. pleræque ante Græv. habent *dicam.* In Dresd. Barb. Ms. Car. Steph. ed. 1472. Ven. 1480. et al. deest præpositio *cum*, et legitur *dicam max. dign. abfui simul cum R. P.* Præpositionem quoque omittunt ed. Rom. et Ven. 1483. *Max. cum dign. dederunt* Lamb. Oliv. Lall. Wolf. Pro *te viro Pantagathus te invito* legi maluit. In H S T χ *te* deest.—13 H S T $\chi \psi$, Franc. 1. Dresd. *consulari.*—14 *Petenti* C S χ : *dicente* Pal. 9. *ducente* Gembl. *patiente* Aldus Nepos e conjectura Manutii. In T deest.—15 T, Franc. 1. Dresd. Ms. Steph. et ed. 1472. *At.* Mox, Dresd. *inritatus.*—16 *Mea in rep.* C: *in ea rep.* Dresd.—17 H *incuriam.*—18 Lamb.

NOTÆ

^r Q. Metelli] Q. Metellus Numidicus censor Saturninum notavit, a quo postea tribuno plebis in exilium ejectus est.

^s Consule] Metello Nepote consule referente, revocatus fuit Cicero.

^t Prætore] Appius, Clodii germanus frater, prætor tum erat.

cium populi nemo omnium ¹⁹ vocarit; condemnari non potuerim, qui accusatus non sim; ²⁰ denique ne expulsus quidem ita sim, ut, ¹ si contenderem, superare non possem; contraque a populo Romano ² semper sim defensus, amplificatus, ornatus; quid est, quare quisquam mihi se ipsa populari ratione ³ anteponat? 89. An tu populum Romanum esse illum putas, ⁴ qui constat ex iis qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magistratibus? ut obsideant senatum? optent quotidie cædem, ⁵ incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis ⁶ clausis, ^u frequentare non poteras; cui populo duces Lentidios, ^x Lollios, ⁷ Plaguleios, Sergios præfeceras. O speciem ^y dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exterae, quam gentes ultimæ pertimescant, ⁸ multitudinem hominum ex servis, ex conductis, ex facinorosis, ex ⁹ egentibus congregatam! 90. Illa fuit pulchritudo ^z populi Romani, illa forma, quam in Campo vidisti tum, cum etiam tibi, contra senatus totiusque Italiæ auctoritatem et studium, dicendi potestas fuit. ¹⁰ Ille, ille populus est domi-

tale populi jud.—19 Franc. Ms. Puccii, et ed. Junt. *omnino*.—20 χ *fuerim*. Mox, *pulsus* C H S χ , Ms. Car. Steph. ed. Rom. Ven. 1483.—1 *Pro ut* C H S χ ψ habent *ne*. Tum, T *si ne cont.* Dresd. *si me cont.*—2 ψ *a rep.*—3 Car. Steph. et Lamb. *ipsa populi rat.* Ern. legi mavult *in ipsa populari rat.* Panthagathus legit, *in ipsa populari rat. anteponatur*.—4 Lamb. e Ms. *putas illum*. Mox, C *ex his*.—5 Ms. Car. Steph. *optent Catilinæ cædem*. Garaton. legi mavult *qui optant*.—6 Franc. 1. Ms. Car. Steph. et ed. 1472. *nisi his tab.* Pro *nisi* C H S χ et Dresd. habent *in his*.—7 T *Lentulos, lilis*. In C *Lillios*. Dein, Erf. *Placuleios*. Grævius dedit *Lentidios, Plaguleios, Lollios*. In CHST χ et edd. plerisque ante Lamb. deest *Plaguleios*. Denique, T *Sirgios*.—8 Edd. ante Ern. *pertimescunt*. Tum, C H S T χ *multitudine*. Paulo post, *ex servis, ex conductis* Guelf. Barb. Junt. Græv. Lall. Wolf. Beck. et Orell. *ex serris conductis ceteri*.—9 In Franc. 1. deest præpositio ante *egentibus*.—10 Lamb. *defuit*. Pronomen *ille* semel tantum legitur in C H S T χ , Franc. Dresd. et

NOTÆ

^u *Nisi tabernis clausis*] Loquitur de plebe urbana, quæ constabat opificibus, quæque inferior rusticana habebatur.

^x *Lentidios, &c.*] Lentidii, Lollii, Sergii, homines apti ad seditiones

concitandas fuerunt, quibus Clodius ad vilem sibi plebeculam comparandum utebatur.

^y *O speciem*] Ironica exclamatio.

^z *Illam fuit pulchritudo*] Ostendit qui vere populus Rom. dicendus sit.

nus regum, victor atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die, scelerate, vidisti tum, cum omnes principes civitatis, omnes ordinum¹¹ atque ætatum omnium, suffragium se, non de civis, sed de civitatis salute ferre¹² censebant: cum denique homines in Campum, non tabernis, sed municipiis^a clausis, venerunt.¹³ XXXIV. 91. Hoc¹⁴ ego populo, si tum consules aut fuissent in republica, aut omnino non fuissent, nullo labore, tuo præcipiti furori atque impio sceleri restitissem. Sed publicam causam contra vim armatam sine populi præsidio¹⁵ suscipere nolui: non quo¹⁶ mihi P. Scipionis,^b fortissimi viri, vis¹⁷ intima,^c privati hominis, displiceret; sed¹⁸ Scipionis factum statim P. Mucius¹⁹ consul, qui in gerenda republica putabatur fuisse segnior,^c gestam²⁰ multis senatusconsultis non modo defendit, sed etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum consulibus, aut, te vivo, et tecum, et cum illis, armis decertandum fuit. 92. Erant eo tempore multa etiam alia metuenda. Ad servos, medius fidius, res pervenisset: tantum homines impios ex vetere illa conjuratione^d inustum¹ nefariis mentibus bonorum odium retinebat.²

Hic tu me etiam gloriari vetas: negas esse ferenda, quæ soleam de me prædicare: et homo facetus inducis etiam

^c *Summa.*

////////

ed. Wald.—11 *χ ordines*. Mox, Ern. coniecit legend. *omnium homines*.—12 C S *χ fore*.—13 C *venerant*, ut Ern. volebat.

CAP. XXXIV. 14 *ψ Hæc*.—15 Garaton. coniecit *sine publico præs*.—16 C H S *χ ψ*, Junt. Lamb. Wolf. Beck. et Orell. *non quo*. Ceteri *non quod*.—17 In T^{ris} deest. Vid. Nott. Varr.—18 *χ sed si*.—19 Al. *Mutius*.—20 *Segnior quam gesta* Lamb. Oliv. *segnior, gestam multis* Ern. e conjectura. *Segnior,*

NOTÆ

^a *Non tabernis, sed municipiis*] Ait non e tabernis vilem populum, sed x omnibus municipiis et civitatibus venisse pro Cicerone supplicatum.

^b *P. Scipionis*] Non improbavit Cicero factum P. Scipionis Nasicæ, qui T. Gracchum occidit. Vide Plutarchum in Gracchis.

^c *Fuisse segnior*] P. Mucius contra

T. Gracchum arma capere noluit, ne alicujus belli civilis auctor haberetur; sed multis tamen laudibus Scipionis factum extulit.

^d *Vetere illa conjuratione*] Ex Catilinaria conjuratione multi ad arma prodiissent, a quibus respublica periclitata esset.

sermonem urbanum ac venustum : me dicere solere, esse me Jovem ; eundemque³ dictitare, Minervam esse sororem meam. Non tam insolens sum, quod Jovem esse me dico, quam ineruditus, quod Minervam sororem Jovis esse existimo.⁴ Sed tamen, ego mihi sororem virginem^e ascisco : tu sororem tuam virginem esse non sivisti.^{5 f} Sed vide, ne tu te⁶ debeas Jovem dicere, quod tu jure eandem sororem et uxorem appellare possis. XXXV. Et quoniam hoc re-

//////////

gesta, multis ceteri.—1 Dresd. *injustum.*—2 Hervag. *tenebat.*—3 χ *cum denique.* Tum, H *dictare.*—4 ‘Libri quidam scr. et edd. *non tam ineruditus*: alii ut Guelf. ed. Vict. *non tam eruditus*: illud recepit Grævius; male.’ Ernest. ‘Quam Gruterus dedit loci scripturam, ab Ern. et Wolf. quoque servatam, ea petita est ex rod. Gembl. cui astipulatur cod. Vict., nisi quod is habet, ut Pal. 9. *eruditus*. Pal. 9. præterea, *me dicam tam eruditus, quod Min. sororem Jov. esse existimo.* Cod. Franc. quod *Jovem me esse dicam, non tam erud., quod Min. sororem Jovis esse sororem meam existimem* (sed vetusta manus voc. *eruditus* superscripserat quam *ineruditus*). Similiter Dresd. et pleræque vet. edd. nisi quod *ineruditus* habent. Hinc Grævius (cum in codd. Grut. desit *sororem meam*) edidit, *Jovem esse me dico, non tam ineruditus, quod Min. sororem Jovis esse existimo.* Nau-gerius, quod *Jovem me esse* (s. *esse me*) dico, quam *eruditus, quod Min. sororem Jovis esse existimo.* Eam scripturam, etsi ab Ursino improbatam, retinuerunt Oliv. Lall. Oxonn. (in quibus *esse me*); et Lalleu. unum e suis codd. ita legere ostendit. Hervag. et Cam. dederunt, *qui Jovem esse me dicam, non tam ineruditus, qui Min. Jovis sororem meam esse sororem existimem*: ita etiam Car. Steph. Maunt. et Lamb. Atque sic legi in cod. quodam Ant. Augustini Ursinus auctor est. Unus e Lall. codd. habet, *qui Jov. esse me dicam, non tam ineruditus, qui Min. Jovis sororem esse existimem.* In cod. Barb. est, quod *Jovem esse me dicam, nec tam eruditus, quod Min. me sororem meam Jovis esse sororem existimem*: quæ etiam ineptiora sunt. Lambinus edidit, *qui Jovem esse me dicam, non tam ineruditus, qui Min. Jovis filiam, meam sororem esse existimem*: idemque monet, Passeratium legere, *qui Min. Jovis* (subintell. filiam), *sororem meam, &c.* Ant. Augustinus legit, *non tam ineruditus qui Min. Jovis esse sororem existimem*: Ursinus autem, Pantagathum secutus, rectissime legi existimat, *qui Jovem esse me dicam, nec tam ineruditus, qui Minervam sororem existimem*; atque ita postea in cod. Nic. Perotti scriptum invenit. Beck. Pro tam ante insolens C χ habent ita; pro dico C H S χ ψ *dicam*: pro quam C H S χ non tam. Tum, C H S χ *me sororem Jovis esse existimem.* Vid. Nott. Varr.—5 C, ed. Rom. et al. cum Beck. *sisti.*—6 In C T χ *te* deest. Pro *debeas* Pal. 9. Gembl. et Ms. Vict. habent *soleas*. T *dicere* omittit.

NOTÆ

^e *Sororem virginem*] Ait se tractare Minervam ut virginem, et suis honeste studiis uti. Volunt autem poetæ hoc figmento Minervæ; quod omnes literati quasi fratres ejus sunt, quia studia tractant liberaliter, non

quæstus gratia. Porro filia Jovis, et ex capite illius prognata traditur.

^f *Non sivisti*] Clodius prostituert sororem suam, et nunc ei stuprum ejus objicit.

prehendis, quod solere me dicas de me ipso gloriosius prædicare; 93. quis unquam audivit, cum ego de me, nisi coactus ac necessario dicerem? Nam si, cum mihi furta, largitiones, libidines objiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus, patriam esse conservatam,⁷ non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quam de objectis⁸ non confiteri. [*p.* 232.] Sed si mihi, ante hæc durissima reipublicæ tempora,⁹ nihil unquam aliud objectum est, nisi crudelitas illius temporis,^{9^b} cum a patria perniciem depuli; quid? me huic maledicto utrum non respondere, an demisse^h respondere decuit? 94. Ego vero¹⁰ etiam reipublicæ semper interesse putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriæ, gessissem, splendorem verbis¹¹ dignitatemque retinere; præsertim cum mihi uni in hac republica, audiente populo Romano, opera mea hanc urbem et hanc rempublicam esse salvam, jurato dicere fas fuisset.ⁱ Exstinctum est jam illud maledictum crudelitatis, quod me, non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem,¹² omnium civium studiis desideratum, repetitum, arcessitum vident. 95. Aliud exortum est: objicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum. Quid enim, pontifices, debeo dicere? Peccati me conscientia

^h *Lente.*

////////

CAP. XXXV. 7 Barb. Mss. Car. Stephani et Lambini *servatam*. Tum, Lallem. delevit *non ante tam sum exist.*—8 Post *objectis* χ addit *rebus*, sed *non ante confiteri* omittunt Pal. 9. Ms. Vict. unus Pariss. Ms. Car. Steph. cum Schutz. et Orell.—9 Pro *illius temporis* Erf. Pal. 9. Franc. Ms. Vict. Ms. Car. Steph. habent *ea unius*.—10 Ms. Car. Steph. *vero* omittit. In CHS χ ψ deest *etiam*.—11 C, Franc. Ms. Vict. ed. Ven. 1480. *urbis*. Pro *retinere*

NOTÆ

^g *Durissima reipublicæ tempora*] Ea intelligit tempora quibus ejectus est.

^h *Crudelitas illius temporis*] Tempus designat quo Catilinæ conjurationem oppressit.

ⁱ *Jurato dicere fas fuisset*] Ultimo

die consulatus, cum Ciceronem tribunus plebis Q. Metellus Nepos concione privasset, juravit rempub. a se servatam fuisse: tunc populus enim jure jurasse juravit. Vide lib. v. Ep. ad Metellum.

profugisse? At ¹³ id, quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum non erat, sed erat res, post natos homines ¹⁴ pulcherrima. Judicium populi pertimuisse? At ¹⁵ id nec propositum ullum ¹⁶ fuit; et, si fuisset, duplicata gloria ^k discessissem. Bonorum mihi præsidium defuisse? falsum est. Me mortem timuisse? turpe est. XXXVI. Dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus: (nihil enim unquam de me dixi sublatius, ⁱ ¹⁷ asciscendæ laudis causa potius, quam criminis depellendi :) dico igitur, et quam possum ¹⁸ maxima voce dico: 96. Cum omnium perditorum et conjuratorum incitata ¹⁹ vis, duce tribuno ¹ plebis, consulibus auctoribus, afflicto ²⁰ senatu, perterritis equitibus Romanis, suspensa ^k ac sollicita ¹ tota civitate, non tam in me impetum faceret, quam per me in omnes bonos; me vidisse, si ² vicissem, tenues reipublicæ reliquias; si victus essem, nullas futuras. Quod cum judicasssem; deslevi conjugis miseræ discidium, ¹³ liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi atque optimi casum, subitas fundatissimæ familiæ ruinas: sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum civium; remque publicam ⁴ concidere unius discessu, quam omnium interitu occidere malui. Speravi (id quod accidit) me ja-

^k *Gloriosius.*^k *Dubia.*¹ *Disjunctionem.*

Wolf. legi mavult *lueri*.—12 χ *patrem*.—13 C T χ ψ *Aut.* Mox, ψ *crimen*. Pro modo H habet *mei*.—14 Lamb. *post hom. natos*.—15 C χ ψ *Aut.*—16 S *illum*; H *illud*.

CAP. XXXVI. 17 Gulielm. coniecit *sufflatius*.—18 Barb. *qua poss.*—19 *Incita* Pal. 9. Barb. Ms. Vict. et Ms. Lamb. cum Grut. In Pal. 3. 4. 5. deest.—20 Ante *afflicto* C H S T χ addunt *et*. Mox, in C et χ *præteritis*.—1 ψ et edd. nonnullæ *solicitata*: Franc. *solicitata ac suspensa*.—2 In χ deest *si*.—3 Edd. ante Lamb. *dissidium*. Tum, C S χ *solicitudinem*. Postea, C *amantissimi*.—4 C H S T *republicam*. Dein, *concedere* T, Pal. 1. 9. Ms. Vict. Ms. Car. Steph. Mss. Lambini: *condere* C H S χ , Barb. Mss. Ursini et edd. ante Lamb. *occidere* maluit Gulielm. Pro *unius* C H S T χ , Barb. et edd.

NOTÆ

^k *Duplicata gloria*] Gloria ejus, 1. fuit cum Catilinæ conjurationem oppressit: 2. cum Clodio cessit, ne res publica perturbaretur, si quid ei re-

stitisset.

¹ *Duce tribuno, &c.*] Consulibus Pisonem et Gabinio, tribunus erat Pub. Clodius.

centem posse a vivis⁵ viris fortibus excitari; si una cum bonis interiissem, nullo modo posse recreari. 97. Accepi, pontifices, magnum atque incredibilem dolorem: non nego: neque istam mihi ascisco sapientiam,^m quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cum a tot rerum tanta varietate⁶ divellerer (quas idcirco prætereo, quod ne nunc quidem sine fletu commemorare possum), inficiari me esse hominem, et communem naturæ sensum repudiare? Tum vero neque illud meum factum laudabile, nec⁷ beneficium ullum a me in rempublicam⁸ profectum dicerem, si quidem ea reipublicæ causa reliquisset, quibus æquo animo carerem: eamque animi duritiam, sicut corporis, quod, cum uritur, non sentit, stuporem potius, quam virtutem putarem. XXXVII. 98. Suscipere tantos animi dolores, atque ea, quæ capta urbe, accidunt victis, stante urbe, unum⁹ perpeti, et jam se videre distrahi a complexu suorum, disturbari¹⁰ tecta, diripi fortunas, patriæ denique causa¹¹ patriam ipsam amittere, spoliari populi Romani beneficiis amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre prætextatos¹² inimicos,ⁿ nondum morte explorata, arbitria petentes¹³ funeris;^o hæc omnia subire conservandorum civium causa, atque ita, ut¹⁴ dolenter ab-

vett. meo; Gryph. 1550. meo unius, prob. Garaton.—5 In T deest viris.—6 Ern. conjecit suavitatem vel caritatem legend.—7 Lamb. neque.—8 CT rep. Franc. republica. Tum, T confectum.

CAP. XXXVII. 9 Rom. Ven. 1480. 1483. virum.—10 C H S χ disturbare.—11 Pro causa C H S χ eam.—12 H S T χ ψ, Franc. omnes Pall. et Ms. Vict. prætextos.—13 Parentes C H S χ: parentis Dresd.—14 Pro ut C tu; H S χ tum; Dresd. et al. cum; Franc. ut cum; ed. 1472. tamen. Pro absis χ et

NOTÆ

^m Ascisco sapientiam] Indolentiam Stoicorum intelligit.

ⁿ Prætextatos inimicos] Prætextatos inimicos dicit, quia magistratus gerebant quorum prætexta insigne fuit.

^o Arbitria funeris] Per arbitria fu-

neris pœnas lethales intelligit: nam vox hæc 'arbitrium' usurpabatur etiam in funeribus pro mercede libitinariorum, vespillonum, pollinctorum, et eorum omnium qui funera curabant.

sis, non tam sapiens, quam ii,^p qui nihil curant, sed tam amans tuorum ac tui, quam communis humanitas postulat; ¹⁵ ea laus præclara atque divina. Nam, qui ea, quæ nunquam cara ac jucunda duxit, animo æquo reipublicæ causa deserit, nullam benevolentiam insignem in rempublicam ¹⁶ declarat: [*p.* 233.] qui autem ea relinquit, reipublicæ causa, a quibus cum summo dolore divellitur, ei patria cara est; ejus salutem ^q caritati ¹⁷ anteponit suorum. 99. Quare, dirumpatur licet ista furia,^r [atque] audiat hæc ex me, quoniam lacessivit. Bis servavi,¹⁸ ut consul togatus^s armatos vicerim, privatus^t consulibus ¹⁹ armatis cesserim. Utriusque temporis fructum tuli ²⁰ maximum; superioris, quod ¹ ex senatus auctoritate, et senatum, et omnes bonos, meæ salutis causa, mutata veste vidi; posterioris, quod et senatus, et populus Romanus, et omnes mortales, et privatim et publice judicarunt, sine meo reditu rempublicam salvam esse non posse.

100. Sed hic meus reditus, pontifices, vestro ² iudicio

//////////

Dreßd. assis; C adsis.—15 *ψ postulabat*. Edd. pleræque ante Grut. *præcl. ac div.* Lamb. *præcl. est ac div.*—16 C *in rep.*—17 C *χ caritatem*.—18 Lamb. (nisi quod hic *dirumpatur*), Oliv. Beck. et Orell. *Quare rempublicam (dirumpatur . . . lacessivit) bis servari, &c.* Schutz. *Quare (dirumpatur . . . lacessivit) rempublicam bis servari.* Ernesto atque suspectum est. In *χ* pro atque legitur at; præterea S *χ dirumpatur*. Garaton. conjecit legend. *Quare dirumpatur licet, audiat hæc ex me ista furia, quoniam lacessivit. Remp. bis servavi, qui consul tog. &c.*—19 *ψ consul*. Lamb. h. l. ita dedit, *et cum consul tog. arm. vici, et cum priv. cons. arm. cessi*.—20 Franc. *retuli*.—1 Pro quod ed. Wald. habet quidem. In Franc. 1. deest.—2 Pro vestro *χ* habet non. Mox, Franc. 1. in

NOTE

^p *Ut dolenter absis, non tam sapiens quam ii]* Dicit Cicero se multa lande dignum esse, quod abtulerit cum suo suorumque dolore, non ut ii philosophi qui nihil rerum humanarum curant, quales sunt Stoici; se autem omnia amplexum fuisse in quibus agebatur de reipublicæ salute.

^q *Cujus salutem]* Discessit Cicero in exilium reipublicæ causa, ne si armis se defenderet contra Clodium, rempub. in discrimen adduceret.

^r *Dirumpatur ista furia]* Furiam Clodium appellat, quo invito ostendit non minus gloriosum sibi fuisse reditum suum, quam victoriam de Catilinæ conjuratione reportatam.

^s *Consul togatus]* Cicero togatus, et versatus semper in foro, Catilinam vicit, et illius socios conjurationis.

^t *Privatus]* Clodio et coss. eundo in exilium cessit privatus, quia tunc nullum magistratum gerebat.

continetur. Nam, si vos me in meis ædibus collocatis, (id quod in omni mea causa semper studiis, consiliis,³ auctoritatibus, sententiisque fecistis) video me plane ac sentio restitutum. Sin mea domus non modo mihi non redditur, sed etiam monumentum præbet⁴ inimico doloris mei, sceleris sui, publicæ calamitatis; quis erit, qui hunc reditum potius, quam pœnam sempiternam putet? In conspectu præterea totius urbis^{5 u} domus est mea, pontifices: in qua si manet illud, non monumentum [urbis], sed sepulcrum, inimico⁶ nomine^m inscriptum; demigrandum potius aliquo est, quam habitandum in ea urbe, in qua tropæa^x et de me et de republica videam constituta. XXXVIII. 101. An ego tantam aut animi duritiem⁷ habere, aut oculorum impudentiam^y possim, ut, cujus urbis servatorem me esse senatus omnium assensu toties judicavit, in ea possim intueri domum meam eversam, non ab inimico meo, sed ab hoste communi,⁸ et ab eodem exstructam et positam in oculis civitatis,ⁿ ne unquam conquiescere⁹ possit fletus bonorum? Sp. Melii,^{10 z} regnum appetentis, domus est

^m *Verbis inimici.*

ⁿ *Conspectu omnium.*

////////

meis sedibus.—3 In C H S $\chi \psi$ deest *consiliis*.—4 C *probet*.—5 Verbum *urbis* suspectum est Ernesto.—6 Lamb. *inimici*. Tum, alii *scriptum*.

CAP. XXXVIII. 7 C H T et Lamb. *duritiem*.—8 Pro *communi* χ *criminum*. Ante *exstructam* Lamb. et Oliv. addiderunt *ædem*. Pantagathus conjecit *legitid. exstructam sepulturam*. Quidam ap. Ern. conjecit *domum exstructam*. In T *destructam*.—9 χ *nunquam*, et Dresd. *exquiescere*.—10 C χ *Sp. Melii*: ed.

NOTÆ

^u *In conspectu totius urbis*] In Palatia sita erat domus Ciceronis.

^x *Tropæa*] Tropæum monumentum dixerunt, nunc marmoreum, nunc æneum cum inscriptione, et titulis ævo perpetuo duraturis. Interdum si materia non suppetebat, lapides in ingentem cumulum aggerendo, vel arborem ingentem excisis ramis, ibidemque hostium spolia statuendo, in memoriam posteritatis, bonis et for-

tibus viris pro tropæis erigebant. Vide Alex. ab Alex. Genial. Dier. i. 21.

^y *Oculorum impudentiam*] Oculi signa sunt pudoris.

^z *Sp. Melii*] Melius ille interfectus est a Servilio Ahala, cum in penuria frumenti largitiones fecisset populo: ejus domus diruta est, et publicata bona.

complanata.^o *Ecquid*¹¹ aliud? æquum accidisse *Melio* *populus Romanus*¹² *judicavit*:⁷ nomine ipso *Æquimelii*,^a *stultitia* *pœna*¹³ comprobata est. *Sp. Cassii*^b *domus* ob eandem causam¹⁴ eversa: atque in eodem loco ædes posita *Telluris*. In *Vacci*¹⁵ *pratis* *domus* fuit *M. Vacci*,^c quæ publicata est et eversa, ut illius facinus memoria et nomine loci notaretur. *M. Manlius*,¹⁶ cum ab ascensu *Capitolii Gallorum* impetum repulisset,^d non fuit contentus beneficii sui gloria: regnum appetisse est iudicatus: ergo ejus domum eversam duobus lucis¹⁷ convestitam videtis. Quam igitur majores nostri^e sceleratis ac nefariis civibus maximam pœnam constitui posse arbitrati sunt; eandem ego subibo ac sustinebo, ut apud posteros nostros non extinctor conjurationis et sceleris, sed auctor et dux fuisse videar?¹⁸ 102. Hanc vero, pontifices, labem⁹ turpitudi-

^o *Æquata solo.*

^p *Populus judicavit tractatum fuisse pro merito.*

⁹ *Notam.*

Wald. *Sp. Metelli*. Al. *Mælii*... *Mælio*... *Æquimelii*.—11 C H S et quid. In Franc. et si quid aliud æqui accidisse: Dresd. et ed. Wald. et quid aliud æquum accidisse.—12 C χ ψ *populus R. Mallio*; Barb. et Mss. *Lambini populus R. Melio*.—13 *Lambinus* dedit *Ecquid aliud* (omisso æquum) accidisse... *judicavit*? nomine... *stultitiæ pœna*. Schutz. quoque recepit *stultitiæ*. Lallein. e conjectura *Gravii* recepit *Æquimelii Melii pœna compr. est*: et Beck. de sententia *Marcelandi* *Ecquid aliud*? æq. ... *judicavit nomine ipso* *Æquimelii*; *stultitia pœna compr. est*. *Garaton*. conjecit legend. *Sp. Melii oppetentis domus est compl.*; æq. accid. *Melio populus Romanus jud.*: nomine ipso *Æquimelii pœna compr. est*. Vid. Nott. Varr.—14 Ms. *Lamb. Sp. Cassio*, et C H S χ ob eam causam.—15 χ *Vacti*: ita etiam paulo post C χ ψ. Pro *pratis* C *patris*.—16 Al. *Manilius*.—17 C H T χ, Franc. Dresd. ed. 1472. locis.—18 C

NOTÆ

^a *Æquimelii*] *Complanatio* illa ubi *Meli* domus sita erat, postea *Æquimelium* dictum est.

^b *Sp. Cassii*] *Spurius Cassius* ter consul fuit; verum cum in suspicionem regni affectandi venisset, de rupe *Tarpeia* dejectus est A. U. C. 282. Liv. lib. II.

^c *M. Vacci*] *M. Vaccus*, *Fundanorum* dux, contra Romanos pugnavit: ejus ædes in *Palatio* dirutæ sunt, et prata *Vacci* appellatæ.

^d *Repulisset*] A. U. C. 369. ut *Livius* lib. VI. refert, *Manlius* repulit Gallos qui, incensa urbe, in *Capitolium* irrumpebant. Verum cum in suspicionem regni affectandi venisset, e *Capitolio* præceps datus est.

^e *Quam igitur majores nostri*] Ostendit quam indignum sit, ut qui rempublicam conservavit, eadem infamia, spoliatus domo, notetur, qua notati sunt a majoribus, qui eam perdere conati sunt.

nis et inconstantiae poterit populi Romani dignitas sustinere, vivo senatu, vobis¹⁹ principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci,^{20 f} ad memoriam poenae publice constitutae conjuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum C. Graccho contra salutem reipublicae fecerat, et senatus sententia est interfectus, et^r ejus domus eversa et publicata est; in qua² porticum post aliquanto Q. Catulus^g de manubiis^h Cimbricis fecit. Ista autem faxⁱ ac furia patriae, cum urbem, Pisone et Gabinio ducibus, cepisset,³ occupasset, teneret, uno eodemque tempore et clarissimi viri mortui monumenta debebat, et meam domum cum M.⁴ Flacci domo conjungebat: ut, qua poena senatus affecerat eversorem civitatis, eadem iste, oppresso senatu, afficeret eum, quem patres conscripti custodem patriae judicassent. XXXIX. 103. Hanc vero in Palatio atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunicii, sceleris consularis, crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipublicae, doloris mei defixum^r indicium⁵ ad memoriam omnium gentium sempiternam? [p. 234.] quam porticum pro amore,⁶ quem habetis in rempublicam, et semper habuistis, non modo sententiis, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis;

^r *Stabilitum.*

////////

videatur.—19 T et Ms. Lamb. *nobis*: χ *vivis*.—20 Lamb. *Fulvii et Flacci*. Mox, ψ *publicae*.—1 Particulas *et* ante *senatus* atque ante *ejus* delevit Lamb. Pro *ejus* in χ *cujus*.—2 Pro *in qua* Beek. legimavult *in cujus area*.—3 Pro *ducibus* χ *consulibus*, et pro *cepisset* Franc. Dresd. *confecisset*; ed. 1472. *fecisset*.—4 Praenomen omittunt Franc. Barb. Ms. Steph. et Ms. Lamb.

CAP. XXXIX. 5 C χ *judicium*.—6 In marg. ed. Lamb. conjicitur *pro eo*

NOTÆ

^f *Flacci*] Fuit ille M. Flaccus, qui cum Graccho, Tiberii fratre, a L. Opimio consule interfectus est A. U. C. 632. Lege Plut. in Gracch.

^g *Q. Catulus*] A. U. C. 652. Q. Lutatius Catulus proconsul cum Mario Cimbris vicit.

^h *De manubiis*] Manubiæ sunt spolia quæ ab hostium manibus ablata sunt.

ⁱ *Ista autem fax*] Clodius fax ab Cicerone dicitur, quia rempublicam perdebat.

nisi quem forte illius castissimi sacerdotis^k superstitiosa dedicatio deterret.⁷

104. O rem, quam homines soluti ridere⁸ non desinant; tristiores autem sine maximo dolore audire non possint!⁹ Publiusne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is¹⁰ in meam intulit? huncin' vos,¹¹ qui estis antistites cærimoniarum et sacrorum, auctorem habetis et magistrum publicæ religionis? O Dii immortales! (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omnes humanas religione vestra contineri putat? Hic non illudit auctoritati horum¹² omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra, pontifices, gravitate abutitur? Ex isto ore, religionis verbum excidere aut elabi potest? quam¹³ tu eodem ore, accusando senatum, quod severe de religione decerneret,¹ impurissime teterrimeque violasti.¹⁴ XL. 105. Aspicite, aspicite,¹⁵ pontifices, hominem religiosum, et, si vobis videtur, (quod est bonorum pontificum) monete eum, modum quendam esse religionis: nimium esse superstitiosum^{16 m}

amore.—7 T *deterretet*.—8 *Soluti et cura liberati rid.* Franc. Dresd. *soluti, a cura liberati, rid.* edd. ante Grut. qui auctoritate Pal. 9. et Gembl. delevit verba *a cura liberati*. Pro *soluti* in C H S *a cura liberati*; T χ ψ *soluti a cura*. Lamb. edidit *homines cura soluti ac liberati*; et in marg. legitur, 'Al. *homines soluti a cura et liberati*.' Mox, H S χ ψ , Barb. et ed. Hervag. *desinunt*.—9 H ψ , Franc. Dresd. Barb. ed. Hervag. *possunt*.—10 In Ms. Car. Steph. *deest is*.—11 *Hunc, inquam, in vos* C T χ : *hunc, inquam, vos* H S, Franc. Dresd. edd. Rom. Ven. 1480. 1483. *hunc vos* Ms. Car. Steph. *hunc, inquam, etiam vos* Lamb. *huncine vos alii*.—12 *C eorum*.—13 *Quam* Lamb. Wolf. Beck. et Orell. *quum ceteri*.—14 Post *violasti* Lambinus interrog. notam posuit.

CAP. XL. 15 *Aspicite* semel tantum legitur in T, Ms. Lamb. et Ms. Car. Steph.—16 Verba *nimum esse superstitiosum* suspecta fuerunt Lambino.—

NOTÆ

^k *Castissimi sacerdotis*] Acerba in Clodium ironia, qui habitu muliebri in domum Cæsaris, pontificis maximi, in qua mulieres pro populo faciebant, libidinis causa ingressus est.

¹ *Quod severe de religione decerneret*] Quando Clodius de incestu accusatus est, spe corrumpendi iudicii ob-

tinuit, annitente M. Pupio consule, ne ea de re senatus iudicaret.

^m *Superstitiosum*] Ridet et pungit Clodium ironice, quem superstitiosum nimis esse ait, id est religiosum, et cupidum videndi, quæ viris videre non licet.

non oportere. Quid tibi necesse fuit anili¹⁷ superstitione,^a homo fanatice,^o sacrificium, quod alienæ domi fieret, invisere? quæ¹⁸ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares, Deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus¹⁹ religionibus^p te implicuisses? quem unquam audisti majorum tuorum, qui et sacra privata coluerunt, et publicis sacerdotiis præfuerunt, cum sacrificium Bonæ Deæ fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem,²⁰ qui cæcus est factus.^{1 q} Ex quo intelligitur, multa in vita falso homines opinari; cum ille, qui nihil viderat² sciens quod nefas esset, lumina amisit;³ istius, qui non solum aspectu, sed etiam incesto flagitio et stupro polluit cærimonias, pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis est conversa.⁴ Hoc auctore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis, pontifices, non commoveri, cum suis dicat se manibus domum civis optimi evertisse, et eam iisdem manibus consecrasse?

106. Quæ tua fuit consecratio?^r Tuleram, inquit, ut

//////////

17 Franc. *an illa*: ed. 1472. *an illi*.—18 T *An quæ*. In CHST χ *te* deest. Dein, T *tantæ*.—19 Pro muliebribus T *vulneribus*.—20 In H deest *quidem*.—1 Nonnullæ edd. vett. *factus est*.—2 Sex Oxonn. Mss. et ed. 1472. *videret*.—3 Marelandus conjecit *amiserit* legend. Wolf. legi mavult *si quidem . . . amiserit*.—4 Dresd. *stupro ad cæcitatem ment. est conversa*; Franc. 1. et ed. 1472. *stupro ad cæcitatem ment. est conversus*, omissis verbis interjectis.—

NOTÆ

^a *Anili superstitione*] Iterum significat Clodii ingressum in opertum Bonæ Deæ.

^o *Fanaticæ*] Fanatici proprie sacerdotes sunt, qui furore correpti in fanis oracula fundebant. Ii porro furore illo affecti caput jactare, et comas excutientes rotare solebant, ut ait Fabius n. 3. ex quo qui atræ bilis abundantia caput jactant, fanatici quoque appellantur ab Ulpiano.

^p *Muliebribus religionibus*] Per muliebres religiones ea intelligit sacrificia quæ a solis mulieribus Bonæ Deæ de nocte fiebant. Incestum Clo-

dii impium profert.

^q *Qui cæcus est factus*] Appius Claudius, licet præ senectute oculis orbatus esset, tamen senatus principatum tennit, et cum Pyrrho pacem dissuasit. Livius ait lib. ix. ira Deorum excæcatum esse.

^r *Consecratio*] Consecratio sine aræ aut signi dedicatione, et a tribunis plebis capite velato, concione advocata, adhibito tibicine, focolo posito in rostris, fiebat. Dedcatio vero nec sine templo, vel ara, vel signo adhibito, nec sine universo pontificum collegio, uno eorum postem tenente,

mihi liceret.⁵ Quid? non exceperas,⁵ ut, si quod jus non esset rogare,⁴ ne esset rogatum?⁶ Jus igitur statuetis^u esse, uniuscujusque vestrum sedes, aras, focos, Deos penates subjectos⁷ esse libidini tribuniciae? in quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu⁸ perculerit, hujus domum non solum affligere, (quod est praesentis insaniae,⁹ quasi tempestatis repentinae) sed etiam in posterum tempus religione sempiterna¹⁰ obligare? XLI. 107. Equidem sic accepi, pontifices, in religionibus suscipiendis, caput esse, interpretari, quae voluntas Deorum immortalium esse videatur: nec est ulla erga Deos pietas, nisi¹¹ honesta de numine eorum ac mente opinio, cum expeti nihil ab iis, quod sit injustum atque inhonestum,¹² arbitrare. Hominem invenire ista labes tum, cum omnia tenebat, neminem potuit, cui meas aedes¹³ addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse¹⁴ cum loci illius, cum aedium cupiditate flagraret, ob eamque causam unam, una justa illa rogatione¹⁵ sua vir bonus dominum se in meis bonis esse¹⁶ vo-

5 Edd. nonnullae, teste Grævio, *Quid nam exc.?* al. *Quid non exc.* ed. 1472. *Quid non expectas?* Mox, pro quod C habet quem cum asterisco; H $\chi\psi$ quem; T, Dresd. Barb. quis; Lamb. Wolf. Beck. et Orell. quid. In T, Dresd. Barb. deest ut.—6 Ms. Car. Steph. nec esset, et H rogatus. Pro Jus C χ habent His.—7 χ , Dresd. Franc. ed. 1472. sublato.—8 C H S impetum. Tum, H S T χ pertulerit.—9 Lamb. e conjectura dedit infamiae.—10 Junt. Lamb. semp. relig.

CAP. XLI. 11 Pro nisi C χ exhibent si. Ante de numine χ addit et.—12 Inj. aut inh. C T, Barb. ed. Hervag. inj. ac inh. H et edd. vett. Dein, arbitrari H: arbitrare C S $\chi\psi$, Barb. et edd. ante Nang.—13 C meas sedes: Hervag. Mannt. Lamb. aedes meas: ed. Rom. Ven. 1483. Nang. sedes meas. In Barb. et Ven. 1480. deest aedes.—14 C H S $\chi\psi$ omittunt ipse. Mox, in C H S χ , Franc. ed. Rom. Ven. 1483. legitur tum aedium.—15 ⁴ Una justa illa rog.]

NOTÆ

et prisca et solennia verba dicente, fiebat.

⁵ *Ut mihi liceret*] Per dialogismum narrat Clodium tulisse, ut Ciceronis domus consecraretur; id est, addiceretur numini alicui, et obligatione sempiterna obligaretur.

⁴ *Si quod jus non esset rogare, &c.*] Debuisset etiam ferre Clodium, ut, si

nullum esset jus legitimum consecrandi eam domum, hæc consecratio nulla foret.

^u *Jus igitur statuetis*] Ostendit a consequentibus quam furiosa futura sit tribunicia potestas, si ei semel consecrandi domum facultas concedatur.

liusset; tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cujus cupiditate inflammatus erat, possidere. [p. 235.] Deos immortales existimatis, cujus labore et consilio sua ipsi templa tenuerunt, in ejus domum afflictam et eversam per unius hominis¹⁷ sceleratissimi nefarium latrocinium, immigrare voluisse? ^x 108. Civis est nemo in tanto populo,¹⁸ extra ^s contaminatam illam et cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate ¹⁹ defenderit: at, qui aliqua se contagione prædæ, societatis, emtionis, contaminaverunt, nullius neque privati neque publici judicii pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo ²⁰ rem ullam attigit, qui non omnium judicio sceleratissimus haberetur, Dii immortales domum meam concupiverunt? Ista tua pulchra^y Libertas Deos penates et ¹ familiares meos lares expulit, ut a te ipsa,^z tanquam in captivis sedibus, collocaretur? ² 109. Quid est sanctius,^a quid omni religione munitius, quam domus uniuscujusque civium? hic aræ sunt, hic foci, hic Dii penates, hic sacra,³ religiones, cærimoniæ, continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi ⁴ neminem fas sit. XLII. Quo

^s *Præter.*

//////////

Hoc vitiosum esse nemo dubitet. Lambinus corrigit *universa illa rog.* nullo sensu: Gruterus *ista illa rog.* deleta una: non melius. Quid si *injusta illa rog.?* Err. In C H S χ ψ deest *sua*.—16 C non habet *esse*. Tum, in H et S legitur *voluit*. Paulo post, in χ deest *suo*.—17 Gruter. e Pal. 9. et Ms. Vict. dedit *per vim hominis*. Ern. conjecit *per istius hominis* legend.—18 Junt. Lamb. *tanto in pop.*—19 C H S T χ , Barb. *illam tempestatem*; unde Garaton. conjecit *in illa me temp.* Dein, H S *defenderet*: ψ *defenderim*.—20 Ms. Car. Steph. *quibus nemo*: Ms. Lamb. *ex quibus nemo*.—1 Dresd. copulam omittit. —2 *Ut te ipsa . . . collocaret* Pal. 9. Ms. Vict. Lamb. et Gruter. Pro *ipsa* in T est *ipso*. Pro *captivis* idem Ms. *capitis*. Tum, Dresd. *collocaverunt*. Nonnulli ap. Lamb. legi jusserunt *in capt. ædibus*.—3 C H S T χ *sacræ*. Edd. ante Lamb. *sacræ religionis cærimoniæ*.—4 C T ψ *arripi*.

NOTÆ

^x *Immigrare voluisse*] Docet Deam Libertatem non venire per latrocinium in ejus ædes eversas, qui libertatem in hac urbe conservavit.

^y *Ista tua pulchra*] Ironia.

^z *Ut a te ipsa*] Optabat Clodius hanc habere Ciceronis domum.

^a *Quid est sanctius*] Dicitur illud sanctum, quod est inviolabile, et religione sancitum ac munitum.

magis est furor istius⁵ ab auribus vestris repellendus, qui, quæ majores nostri religionibus tuta nobis et sancta esso voluerunt, ea iste⁶ non solum contra religionem labefecit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit.

110. At quæ Dea est? Bonam esse oportet,^b quandoquidem⁷ est abs te dedicata. Libertas, inquit, est.⁸ Eam tu igitur domi meæ collocasti, quam ex urbe tota sustulisti? Tu, cum collegas⁹ tuos, summa potestate præditos, negares liberos^c esse; cum in templum Castoris aditus^d esset apertus nemini; cum hunc^e clarissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem, et consularem, et singulari bonitate et modestia¹⁰ præditum, (quem satis mirari, quibus oculis aspicere audeas, non quæ¹¹) audiente populo Romano, a pedissequis conculcari juberet; cum indemnatum^{12f} exturbaret, privilegiis tyrannicis irrogatis; cum principem^g orbis terræ virum,¹³ inclusum domi contineres; cum forum armatis ca-

////////

CAP. XLII. 5 A Franc. Dresd. et ed. 1472. abest *istius*. Mox, C χ *nostris*.—6 Nonnulli, teste Lamb. omittunt *iste*. Mox, in Dresd. deest *ipsius*.—7 *Quoniam quidem* χ , Franc. Barb. Gneif. et edd. vett. quædam: *quin quidem* Dresd. *quæ quidem* coniecit Grævius. In CH χ *est* omittitur.—8 *Est* omittunt C H S T χ , Franc. Dresd. Barb. edd. Rom. Wald. Ven. 1480. 1483. Junt. Lamb. Beck. et Orell. Verba *Eam . . . sustulisti* in Dresd. desunt.—9 *Tecum colligas* χ : *Tum, cum collegas* Dresd. Mox, C χ *negaret*.—10 *Bonitate ejusdem et mod.* Dresd. Barb. ed. 1472. *bonitate eidem et mod.* χ : *bonitate eundem et mod.* Franc.—11 Edd. pleræque ante Lamb. *quem, quibus oculis aspicere audeas, satis mirari non quæ*. Pro *audiente* χ habet *audire*; et pro *a pedissequis* Dresd. *impedisse quis*.—12 T *indamnatum*: H *in dominatus*.—13 Franc. *terrarum*, omisso *virum*, prob. Grævio. Mox, in C deest *forum*.—

NOTÆ

^b *Bonam esse oportet*] Alludit ad Bonam Deam, ejus incestu sacra Clodius violaverat: hincque ei conciliat odium ex repugnantibus: nam libertatem sublatam probat signorum frequentatione.

^c *Negares liberos*] Cum intercederent ejus collegæ pro reditu Ciceronis, eos esse liberos negavit, adeoque hanc intercedendi potestatem non habuisse.

^d *In templum Castoris aditus*] Clo-

dus in hoc templo tulit legem contra Ciceronem, qui, ne impediretur, gradus abstulit, ne eni in illud pateret aditus.

^e *Hunc*] Lucullum intelligit.

^f *Indemnatum*] Ciceronem significat, qui indemnatus pulsus est in exilium.

^g *Cum principem*] De Pompeio loquitur, qui cum deprehendisset se a sicario a Clodio immisso appetitum esse, coactus est abstinere a publico.

tervis perditorum hominum possideres;¹⁴ Libertatis simulacrum in ea domo¹⁵ collocabas, quæ domus erat ipsa indicio¹ tui crudelissimi dominatus, et miserrimæ populi Romani servitutis? 111. Eumne potissimum Libertas domo sua¹⁶ debuit pellere, qui nisi fuisset, in servorum potestatem civitas tota venisset? XLIII. At unde inventa¹⁷ est ista Libertas? quæsi vi enim diligenter. Tanagræa^h quædam meretrix fuisse dicitur: ejus non longe a Tanagris simulacrum e marmore in sepulcro positum fuit. Hoc quidam homo nobilis,ⁱ non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum ædilitatis suæ deportavit: et enim cogitabat omnes superiores muneris splendore superare. Itaque omnia signa, tabulas,¹⁸ ornamentorum quod superfuit in¹⁹ fanis, et communibus locis, tota e Græcia, atque insulis omnibus, honoris populi Romani causa,^{20 k} sane frugaliter¹ domum suam deportavit. 112. Is posteaquam intellexit, posse se, interversa^u ædilitate, a L. Pisone consule prætorem renuntiari, si modo eadem prima²

^t Nota.

^u Subtracta.

////////

14 Grævius legi mavult *obsideres*.—15 H S *in hac domo*.—16 Franc. *sua domo*. Tum, C T χ, Dresd. *depellere*. Paulo post, C χ et Dresd. *potestate*.

CAP. XLIII. 17 *Inventa* non est in S. Mox, C *diligentes*. Pro *Tanagræa* Dresd. habet *tam grata*.—18 H et S *tabularum*.—19 Dresd. præpositionem omittit. In T et ed. Wald. legitur *infamibus*. Mox, *locis* omittunt S χ, Pal. 9. et Ms. Vict. prob. Grutero. In Franc. legitur *et locis omnibus*. Tum, C T χ *in tota Græcia*. H S præpositionem omittunt. Denique, Lamb. *atque ex insulis*.—20 In Dresd. deest *causa*.—1 Ern. conjecit *intermissa* legend. Pro *ædilitate* χ *utilitate*; et pro verbis a L. Pisone C H S χ ψ *Alpis se*. Post consule H S addunt *posse*. In S deest *prætorem*, spatio relicto. Denique, C T χ exhibent *renuntiare*.—2 Dresd. *si modo eam prima litera comp. hab. aliquam*.

NOTÆ

^h *Tanagræa*] Tanagra, sen Tanagris, nrbs fuit Bæotiæ. In illa civitate fuit quædam insignis meretrix, cujus statua a Clodio pro Bona Dea, sive Libertate, consecrata fuit.

ⁱ *Homo nobilis*] Appium Clodii fratrem, hic joco Libertatis sacerdotem appellat.

^k *Honoris populi Romani causa*] Pri-

ma vice qua ædiles ludos dabant, asportari curabant res pretiosissimas e toto orbe, et ex eis præcipue provinciis, in quas aut legati aut quæstores profecti fuerant, ut eas populo exhiberent.

¹ *Sane frugaliter*] Ironice furta Clodii carpit.

litera^m competitorem habuisset aliquem; ædilitatem^a duobus in locis, partim in arca,^o partim in hortis suis collocavit: signum de busto^p meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum magis istorum,³ quam publicæ libertatis. Hanc Deam quisquam violare audeat, imaginem⁴ meretricis, ornamentum sepulcri, a fure sublatam, a sacri-lego collocatam? hæc me domo mea pellet? [*p.* 236.] hæc, ultrix⁵ afflictæ civitatis, reipublicæ poliis ornabitur? hæc erit in eo monumento, quod positum est, ut esset indicium⁶ oppressi senatus ad memoriam sempiternam⁷ turpitudinis? 113. O Q. Catule,^q (patremne appellem,⁸ an filium? recen-

~~~~~

In C H S T χ quoque legitur *aliquam*. Pantagathus conjecit *si modo eadem præmaturitate comp.* Schoittus Nod. Cic. i. 18. præposuit, *eadem prima lege, aut eadem prima licentia, aut si modo ea ademta alterum comp. hab. al.* aut *si modo eadem pratura comp. hab. al.*—3 Lamb. e conjectura istorum *sceleris*: Marclaudus legi maluit *istorum licentiæ*.—4 C H S T χ *et imag.*—5 Ern. et Garaton. *victrix* maluerunt.—6 In C S χ *judicium*.—7 Pal. 9. Ms. Vict. et Ms. Car. Steph. *sempiternæ*. Lamb. *edidit turp. sempiternum*.—8 Grævius e Franc.

NOTÆ

^m *Eadem prima litera*] Id est, si in ædilitate sua competitorem habuisset. Narrat Cicero, hunc nobilem hominem non alienum a Pub. Clodio intellexisse se posse prætorem a L. Pisone consule renuntiari, ‘si modo,’ inquit, ‘eadem prima litera aliquem competitorem habuisset.’ Porro appellat Cicero eadem prima litera competitorem, qui ejusdem est prænominis cum Pisone consule, id est, qui Lucius vocatur, quod prænomen prima tantum litera L vulgo scribebatur. Itaque recte dicit Cicero, appellatque eadem cum Pisone consule prima litera competitorem, qui non minus quam Piso, Lucius dicebatur, atque eadem prima litera L designabatur. Dum autem ait se posse prætorem a Pisone renuntiari, si Lucium competitorem habuerit aliquem, ludit scilicet Tullius in hac varia hujus prænominis Lucii acceptione, et data occasione Pisonem consulem hostem suum carpit et notat. ‘Lucius’ igitur

tur dicebatur homo vilis et improbus, ut patet ex Tertulliano Apol. cap. 3. Dicit igitur Cicero, illum nobilem virum potuisse a Lucio Pisone prætorem renuntiari, si modo Lucium aliquem, hoc est vilem et improbum, non minus quam erat Lucius Piso, competitorem habuisset.

^a *Ædilitatem*] Per ædilitatem, designat furta quæ in ea patrata sunt a Clodio: nam signa in provinciis ædiles conquirebant, et Romam deportabant ad ludorum ornatum: at hæc postea sibi Clodius retinuit.

^o *In arca*] Pecuniam furto ablatam in arca sua deposuit, et alia signa in hortis suis, quo essent magnificentiores.

^p *De busto*] Signum de sepulcro meretricis ablatum dedit Clodio fratri suo. Bustum autem appellat, quia in eodem loco, quo comburebantur corpora, sepeliebantur.

^q *Q. Catule*] Q. ille Catulus Ciceronem patrem patriæ nominavit.

tior memoria filii est, et cum rebus meis gestis conjunctor) tantumne te fefellit, cum mihi summa et quotidie majora præmia in republica fore putabas? negabas fas esse, duos consules⁹ esse in hac civitate inimicos reipublicæ. Duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constrictum traderent; qui pro me patres conscriptos^r deprecari, et populo supplices esse, edictis atque imperio vetarent; quibus inspectantibus¹⁰ domus mea disturbaretur, diriperetur; qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias suas¹¹ in domos comportari juberent. 114. Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum^{12 s} esse voluisti, ut ejus, qui perniciosa reipublicæ consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si quis¹³ tibi ædificanti illam porticum diceret,¹⁴ fore tempus, cum is tribunus plebis, qui auctoritatem¹⁵ senatus, judicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modo inspectantibus, verum adjuvantibus disturbaret, everteret, idque cum ejus civis, qui¹⁶ rempublicam ex senatus auctoritate consul defenderet, domo conjungeret; nonne responderes, id, nisi eversa civitate, accidere non posse?

XLIV. 115. At videte hominis intolerabilem¹⁷ audaciam cum projecta quadam et effrænata cupiditate. Monumen-

dedit *appellennæ patrem*. Post *recentior* C H S T χ addunt *enim*.—9 Græv. e Mss. *duo cons.* In H deest *esse*.—10 C H S T χ , Barb. et edd. vett. *spectantibus*.—11 H S, Dresd. Barb. *tuas*. In C H S χ , Dresd. Barb. Ms. Car. Steph. edd. Rom. Ven. 1483. præpositio deest. Pro *comportari juberent* C H S T χ , Dresd. Ven. 1480. habent *comportarent*.—12 χ *monumentorum*, et C *tuorum manubiorum*.—13 Ed. Rom. *si qui*.—14 Ern. conjecit *dixisset*, et paulo post *respondisses*.—15 Franc. 1. *qui ad auct. &c.* ed. 1472. *qui auct. sen. ad jud. bon.*—16 Verba *civis qui* in Dresd. desunt.

NOTÆ

^r *Patres conscriptos*] Totus senatus intercedebat apud populum pro iis qui injuste a populo damnabantur; ac tum qui intercedebant, patres con-

scripti dicebantur.

^s *Manubiarum*] De his jam dictum orat. 1. in Verr. § 154. not.

tum iste nunquam aut religionem ullam excogitavit:¹⁸ habitare laxē¹⁹ et magnifice voluit, duasque et magnas et nobiles domos conjungere. Eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam cædis eripuit, a Q. Seio²⁰ contendit, ut sibi domum venderet: cum ille id negaret, primo se luminibus ejus¹ esse obstructurum minabatur. Affirmabat Postumus,² se vivo, illam domum istius nunquam futuram. Acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno apertissime³ sustulit: emit domum, licitatoribus⁴ defatigatis, prope dimidio carius, quam aestimabat.⁵ 116. Quorsum igitur hæc oratio pertinet? domus mea illa⁶ prope tota vacua est: vix pars ædium mearum decima ad⁷ Catuli porticum accessit. Causa⁸ fuit ambulatio,⁹ et monumentum,¹⁰ et ista⁹ Tanagræa,¹⁰ oppressa libertate, Libertas. In Palatio, pulcherrimo prospectu,¹⁰ porticum cum conclavibus⁹ pavimentatam tre-

* *Ædes sacra.*

//////////

CAP. XLIV. 17 χ intollerabilis.—18 *Unquam aut rel. ullam excogitavit?* Mss. nonnulli et edd. vett. cum Lalleu.—19 *Pro laxē* T habet *late*; et C supra *lin. laxē*.—20 *Pro verbis a Q. Seio* C H S χ , edd. Rom. Brix. Ven. 1480. Med. habent *atque severe*; T *ut quæ sint*; Dresd. et Barb. *quæsit*; ed. 1472. *ut quæsit*. Tum, Nang. Oliv. *ut Q. Postumius sibi vend.* Pro verbis Q. Postumius C H habent *Vectius*; S, Rom. Brix. Ven. 1480. 1483. Med. Q. *Vestius*.—1 In ψ *deest ejus*.—2 Nonnullæ edd. vett. cum Oliv. et Lall. *Postumius*. Pantagathus totum locum ita refinxit, *a Q. Seio contendit per Q. Postumius, ut sibi dom. venderet . . . Affirmabat Postumius Seio viro illam domum, &c.* In Dresd. et Franc. legitur *ullam domum*. Paulo post, C χ *unquam fut.*—3 Dresd. *apparatissime*.—4 *Litigatoribus* Mss. et edd. ante Grnt. qui e conjectura Augustini et Pantagathi dedit *licitatoribus* cum edd. seqq. —5 *Existimabat* χ : *extimabat* Franc. et ed. 1472. *aestimabatur* Schütz. e conjectura Garatoni, prob. Orellio.—6 Lamb. e Mss. *domus illa mea*. Pantagathus legi mavult *domus vicina illa*.—7 In Dresd. *deest ad*.—8 *Pro Causa* Ms. Guelf. cæ, unde Ern. conjecit *ea* legend. Pantagathus legi maluit *Consula*. —9 χ *ita*.—10 C χ *prospectum*: H *prospectam*. Mox, in C et χ *deest cum*. Tum,

NOTÆ

¹ *A Q. Seio*] Seius ædes continenter habuit: petiit autem ab eo Clodius superbe ut sibi domum venderet; ni faceret, ædificium exstructurum, quo aspectum ejus impediret.

⁹ *Causa fuit ambulatio*] Non alia de causa vix decimam domus partem ad porticum Catuli adjecit, quam quia

habere voluit ambulationem latam, et templum erigere illi meretrici sub nomine Libertatis.

¹⁰ *Tanagræa*] Id est, meretrix illa, cui, sub nomine Libertatis Deæ, signum erexit.

⁹ *Conclavibus*] Conclave locus est secretior in interioribus ædibus.

centum pedum concupierat, amplissimum peristylum;^{11 z} cetera ejusmodi, facile ut omnium domos et laxitate et dignitate superaret. Et homo religiosus, cum ædes meas idem emeret et venderet; tamen illis tantis tenebris¹² non est ausus suum nomen emtioni illi ascribere. Posuit scilicet Scatonem¹³ illum, hominem sua virtute egentem,^{y 14} ut is, qui in Marsis,^a ubi natus est, tectum, quo¹⁵ imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, ædes in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem ædium partem assignavit non suæ genti Fonteïæ,^{16 b} sed Clodiæ, quam reliquit: quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate aut scelere perditus. XLV. Hanc vos, pontifices, tam variam, tam novam¹⁷ in omni genere voluntatem, impudentiam,¹⁸ audaciam, cupiditatem comprobabitis?

117. Pontifex, inquit, affuit.^c Non te pudet, cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium¹⁹ pontificum affuisse; præsertim cum²⁰ tribunus plebis, vel denuntiari potueris, vel etiam cogere?^d Esto: collegium

^y *Deditum suis vitis.*

////////

Dresd. *clavibus*.—11 H et Lamb. *peristylum*: Dresd. *pistillum*.—12 Pantagathus conjecit *tantis in ten*.—13 *Catonem* C H S T χ, ed. Rom. *Stratonem* Gryph. *Statonem* edd. vett. pleræque. In Dresd. et ed. 1472. *posuit esse Catonem*.—14 Lamb. e conjectura dedit *sine virtute, egentem*.—15 C H S T χ, Barb. et edd. omnes ante Lamb. cum Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *quod*.—16 C *Fontoia*.

CAP. XLV. 17 T *quam novam*.—18 Gulielm. conjecit *volutatam impudentiam*. Tum, *comprobat* H S χ ψ, Dresd. *improbat* C: *approbabit* ed. 1472.—19 Ms. Car. Steph. *dicere, et non coll.* C H S χ ψ *dicere te, non coll.*

NOTÆ

^z *Peristylum*] Peristylum locus est ædificatus in amplitudinem multis styllis, sive columnis, suffultus: porticus vero in longitudinem. Porro ista porticus strata lapidibus fuit.

^a *In Marsis*] Marsi fortissimi sunt Italiæ populi, a Marso, Circes filio, orti; ex qua natione erat ille Scato, cujus nomine ædes illæ emebantur, ne eas sibi emere Clodius videretur.

^b *Genti Fonteïæ*] In gentem Fontei adoptatus transierat Clodius.

^c *Pontifex affuit*] In consecratione domus affuisse pontificem Clodius dicebat; ideoque rite fuisse domum consecratam: sed eam ex hoc capite non recte consecratam fuisse probat Cicero.

^d *Cogere*] Tribunorum hæc potestas fuit, ut pontificum collegium, captis

non adhibuisti.¹ Quid? de collegio quis tandem affuit? [p. 237.] posuerat enim auctoritatem^e in uno,² quæ est in his omnibus: sed tamen auget et ætas et honos dignitatem. Opus erat etiam³ scientia; quam etsi omnes consecuti sunt, tamen⁴ certe peritiores vetustas facit. 118. Quis ergo affuit? Frater, inquit, uxoris^f meæ. Si auctoritatem quærimus, etsi id est ætatis,⁵ ut nondum⁶ consecutus sit; tamen quanta⁶ est in adolescente auctoritas, ea, propter tantam conjunctionem affinitatis, minor est putanda. Sin autem scientia est quæsita; quis erat minus peritus, quam is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti,^g cum se, fratrem⁷ uxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat: etsi in eo providisti,^h ne frater te accusare posset.⁸ Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adolescentem quenquam,⁹ cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? Affuit is, si modo affuit, quem tu impulisti, soror rogavit, mater coëgit. 119. Videte igitur, pontifices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis. Ergone pontificem¹⁰ putatis, si is pos-

* *Ejus ætatis.*

//////////

—20 In C deest *eum*.—1 Post *adhibuisti* in χ signum est interrog. et deinde scribitur *Quis*.—2 Verba *in uno* C H S χ omittunt.—3 Pro *etiam* C habet *et*. Mox, pro *etsi*, quod in Ms. Car. Steph. deest, C H ψ habent *si*.—4 Pal. 9. *tamen* omittit, prob. Grutero.—5 H *non solum*.—6 Lamb. *quanta quanta*.—7 C *fratris*. Mox, H et χ *videbit*.—8 Ms. Lamb. *possit*.—9 Post *quenquam* Lambinus addi volebat *scientem*.—10 *Verbene pontifices* Mss. plerique et edd.

NOTÆ

pignoribus, cogere possent certo loco adesse.

^e *Posuerat enim auctoritatem*] Unus pontifex nihil efficiebat; sed omnes simul agere debebant: at istum non potuisse consecrare probat ab ætate, ab honore, et scientia, quæ in eo desiderabantur, et ad pontificis auctoritatem requiruntur.

^f *Frater uxoris*] Fulviæ frater, qui

unus erat e pontificibus, adhibitus fuit; qui etsi auctoritatem haberet et ætatem, tamen esset rejiciendus propter affinitatem cum Clodio.

^g *Beneficio recenti*] Minus peritus erat, quia recenti beneficio Clodii ad pontificatum pervenerat.

^h *Providisti*] Venenum fratri suo paravit Clodius.

temⁱ tenuerit et aliquid dixerit, domum uniuscujusque consecrare posse? At istæ dedicationes, et templorum et delubrorum religiones, ad honorem Deorum immortalium, sine ulla civium calamitate, a majoribus nostris constitutæ sunt. Est inventus¹¹ tribunus plebis, qui, consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit, quem perculsum ipsa respublica suis manibus extolleret. XLVI. 120. Quid, si quis similis istius^k (neque enim jam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui respublica non tantum debeat, per vim affligerit, domum ejus per pontificem dedicarit; id, vos ista auctoritate constitueretis, ratum esse oportere? Dicetis,¹² quem reperiet pontificem? Quid? et tribunus plebis idem esse non potest pontifex? M. Drusus,¹ ille clarissimus¹³ tribunus plebis, pontifex fuit. Ergo, si is Q. Cæpionis, inimici sui, postem¹⁴ ædium tenuisset, et pauca verba fecisset, ædes Cæ-

pr. cum Grut. Oliv. *Ergone pontifices* Mss. pauci cum Græv. Hinc Ern. e conjectura cum Wolf. dedit *Ergone pontificem*. Ern. quoque coniecit legend. *Ergo per pontificem*. Lalleu. e duobus Mss. snis recepit *Verbene pontificis*. Lamb. edidit *Verbene, pontifices, putatis, pontificem*. Pro verbis *putatis si* in T legitur *putatis ne*, et pro *postem* in χ ψ *pestem*. Tum, Mss. plerique et edd. vett. cum Græv. Oliv. Lall. Beck. Schntz. et Orell. *consecrari*. Paulo post, *At istæ ... sunt* e conjectura Grævii recepit Ern. *An istæ ... sunt?* ceteri. Dicsd. præpositionem omisit ante *majoribus*. Denique, in CS χ *const. sint*.—11 Lamb. *Inventus est*.

CAP. XLVI. 12 C H S χ , Franc. Barb. ed. Rom. 1472. Ven. 1480. 1483. *Dicis*: Naug. Mannt. et al. *Dicitis*. Tum, *reperit* C H S T χ , Franc. ed. Wald. *repercit* Ms. Car. Steph. Paulo post, Dresd. *Quidem trib. plebis*: Franc. et ed. 1472. *Qui et trib. pl.* Denique, Lamb. dedit *esse pontifex non potest*. C et edd. nonnullæ *potest* omittunt. In H S T χ ψ , Franc. Dresd. Barb. ed. 1472. Rom. Ven. 1480. 1483. et al. deest *pontifex*.—13 Post *claris-*

NOTÆ

ⁱ *Si is postem*] Quando ædes consecrabatur, postes ædis tenebantur, et verbis quibusdam sacris, præsentibus omnibus pontificibus, consecrabatur: at nihil horum a Clodio in hac domus consecratione observatum est.

^k *Quid, si quis similis istius*] Hypothesim eventorum subjicit, ad periculum demonstrandum.

¹ *Drusus*] Cum senatus moleste fer-

ret ab equitibus judicia exerceri, omni ope conatus est, ut per M. Drusum tribunum plebis ad se judicia transferret. Contra Drusum pro equitibus stetit Q. Servilius Cæpio. Si igitur Drusus, qui tribunus plebis erat et pontifex, postem domus Cæpionis tenuisset, additis verbis solennibus, eam consecrasset: quod nemo dixerit.

pionis essent dedicatæ? 121. Nihil loquor^m de pontificio jure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione, cærimoniis: ¹⁵ non dissimulo me nescire ea, quæ, etiamsi scirem, dissimularem, ne aliis molestus, ¹⁶ vobis etiam curiosus viderer: etsi effluunt ¹⁷ multa ex vestra disciplina, quæ etiam ad nostras aures sæpe permanant. Postem teneri ¹⁸ in dedicatione oportere videor audisse templi: ibi enim postis est, ubi ¹⁹ templi aditus est et valvæ. Ambulationis postes nemo unquam tenuit in dedicando: simulacrum autem, ⁿ aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest. Sed jam hoc dicere ²⁰ tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti.

122. Quanquam quid ego de dedicatione ¹ loquor? aut quid de vestro jure, et religione contra, quam proposueram, disputo? XLVII. Ego vero, si omnia solennibus verbis, ^o veteribus et priscis ² institutis acta esse dicerem; tamen me reipublicæ jure defenderem. An, cum tu ejus civis ³ discessu, cujus unius opera senatus atque omnes boni civitatem ⁴ esse incolumem toties judicassent, oppressam te-

simus Victor. Lamb. et Grut. addunt *vir*.—14 χ *pestem*.—15 Lamb. *et cær.*—16 C *molestiis*.—17 Dresd. et ed. 1472. *affluunt*. Tum, H et ed. 1472. *ex nostra discipl.*—18 ψ *tenere*.—19 Pro *ubi* in Dresd. ut. Lamb. malebat *ubi enim postis est, ibi templi, &c.* In Franc. 1. sex Oxonn. Mss. et ed. 1472. deest copula ante *valvæ*. Tum, Franc. Dresd. et edd. vett. verbâ *valvæ ambulationis* conjungunt.—20 C *dicet*: H S, Barb. ed. Rom. Ven. 1480. 1483. *diceret*: ed. 1472. *dicitur*. Pro *tibi* H S, Barb. Franc. edd. Rom. Wald. Ven. 1480. 1483. habent *ibi*. Tum, C *liceret*. Ante *tenuisse* χ addit *postem*.—1 S χ *de dicatione*. Dein, Ern. e conjectura cum Schutz. *loquor*, et paulo post *disputo*, ut est in Ms. Guelf. Ceteri *loquor . . . disputabo*.

CAP. XLVII. 2 Pro *priscis* in C H χ *præditis*; T et edd. vett. *prædictis*; Franc. Barb. Jannoctian. ed. 1472. *publicis*. Mox, in marg. ed. Lamb. scriptum, 'Fort. actu esse diceret.' Tum, ψ *resp. jure defenderet*, et in marg. 'Al. reprehenderet.'—3 In Franc. Dresd. Barb. ed. 1472. deest *civis*.—4 C χ omittunt

NOTÆ

^m Nihil loquor] A consecrandi ritu per præteritionem, non legitimam fuisse consecrationem ostendit.

ⁿ Simulacrum autem] Simulacrum Tanagræ Deæ Libertatis sine piaculo deici potest, quia sine religione consecratum fuit.

^o Solennibus verbis] Solennia verba sunt, quæ certis temporibus ac cærimoniis dicuntur, quæque legitima et ordinaria sunt. Facit autem hic concessionem hypotheticam, ut ad reipublicæ jus, id est, non sacrum et publicum, transeat.

terrimum latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus^p rempublicam teneres;⁵ domum ejus, qui patriam a se servatam perire suo nomine noluisse,⁶ per pontificem aliquem dedicasses; posset recreata^a respublica⁷ sustinere. 123. Date⁸ huic religioni aditum,^b pontifices: jam nullum fortunis⁹ communibus exitum reperietis. An, si postem tenuerit pontifex,^r et verba, ad religionem Deorum immortalium composita,^c ad perniciem civium transtulerit, valebit ad injuriam⁹ nomen sanctissimum religionis; si tribunus plebis, verbis non minus¹⁰ priscis, et pæne solennibus, bona civis cujuspian consecrarit, non valebit? [p. 238.] Atqui C. Atinius,^s patrum memoria, bona Q. Metelli,^t qui eum ex senatu censor ejecerat,¹¹ avi tui, Q. Metelle, et tui, P. Servili,^u et proavi tui, P. Scipio,^x consecravit,¹² foculo posito

^a Restituta.^b Date aditum huic consecrationi.^c Accommodata.

civitatem. Pro toties ψ totius.—5 C H S T χ tenere.—6 χ voluisset.—7 C rep.—8 In T et Ms. Car. Steph. deest date. Tum, de hac religione habent C H S T χ, Ms. Car. Steph. et edd. ante Grut. Orellius coniecit legend. Date, date huic religioni.—9 Val. injuria C H S T χ, Pal. 9. Dresd. Barb. Ms. Vict. ed. 1472. val. in injuriam Franc. ed. Rom. Ven. 1480. val. in injuria Ven. 1483. ut volebat Gruter.—10 Pro minus χ nimis. Lambinus legi jussit aut nec minus sol. aut et plane sol. Ern. suspicabatur bene legend.—11 Franc. Dresd. sex Oxonn. Mss. et ed. 1472. rejecerat. Tum, χ Metelli.

NOTÆ

^p Consulibus] Pisone et Gabinio consulibus annitentibus, Clodius absentis civis domum consecravit, cum rempublicam oppressam teneret: quam consecrationem sibi iniquam ferre non debet respublica jam recreata.

⁹ Jam nullum fortunis, &c.] Si aditus ille aperiatur, ut domus bene meriti de republica civis consecratur; idem etiam fortunis omnium honorum civium perdendis ab improbis et factiosis civibus dabitur.

^r An, si postem tenuerit pontifex] Ex pari probat non valere hanc consecrationem.

^s Atinius] Cum Q. Metellus cen-

sor in legendo senatu Atinium La-beonem tribunum plebis præterisset, ab eo de saxo Tarpeio dejici jussus est; sed obstitere reliqui tribuni plebis. Exemplis autem idem quod superius confirmat, ostenditque multas consecrationes factas a tribunis non valuisse.

^t Q. Metelli] Is Metellus Macedonicus dictus est: de quo vide Plin. vii. 44.

^u P. Servili] Loquitur de Servilio Isaurico.

^x Proavi tui, P. Scipio] Is est Scipio, quem Metellus Pius, Numidici filius, adoptavit.

in rostris,^y adhibitoque tibicine. Quid tum? num ille furor tribuni plebis, ductus ex nonnullis¹³ veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit,^d summo illi et clarissimo viro? Certe non fuit.^z 124. Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo^a censori tribunum plebis facere. Numquid¹⁴ igitur is bona Lentuli religionibus¹⁵ obligavit? Sed quid ego ceteros? Tu, tu, inquam, capite velato,^b concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaras,¹⁶ consecrasti. Quodsi tum nihil est actum,¹⁷ quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum, cur ille gurgēs, helluatus^c tecum simul reipublicæ¹⁸ sanguinem, ad cœlum tamen exstruxit villam^d in Tusculano visceribus ærarii; mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem esse passus non sum, aspicere non licuit? XLVIII. 125. Omitto Gabinium. Quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius,^{19e} vir omnium fortissi-

^d *Nocuit.*

//////////

Paulo post, S χ *Servilii*.—12 H *conservavit*.—13 T *nonnullorum*. Dein, *per veterum temporum* C H S χ, Barb. Guelf. Pal. 9. Ms. Vict. Ms. Car. Steph. edd. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. cum Lamb. Wolf. Beck. Schütz. et Orell. Pro *exemplis* in T *exemplum*.—14 χ *Numquam*.—15 *Religioni* χ ψ, Grut. Græv. Oliv. Lall. *religione* Lamb. Tum, T supra lin. *relegavit*: alii *relegavit*.—16 C *donā*: H S χ ψ *donas*.—17 C *nihil extractum*: χ *nihil est ratum*.—18 Franc. *simul sugit reip.* ed. 1472. *simul fugit reip.* In C H S χ *sanguine*. Mox, *exstruit* C χ, Franc. Barb. ed. Wald. Beck. Schütz. et Orell. Postea, Lamb. *conjecit de visc. ærarii*.

CAP. XLVIII. 19 *Nunius* Barb. *Ninnius* e conjectura Garatoni dederunt

NOTÆ

^y *Foculo posito in rostris*] Describit ritus observari solitos in consecrationibus, quibus præterea addebatur sacrificium, ut habetur ex Plinio XIII. 6.

^z *Non fuit*] Nulli fuit illa consecratio, non valuit, et bona sua Metellus, quanquam consecrata, retinuit.

^a *Cn. Lentulo*] Lentulus censor fuit cum L. Gellio sex annis ante Ciceronem consulem.

^b *Capite velato*] Pontifices sæpe capite velato sacra faciebant. Consecraverat autem Clodius bona Gabinii;

et tamen hæc consecratio nulla habita est: ergo et suæ domus nulla est.

^c *Helluatus*] Id est, sua omnia bona intemperantissime consumpsit Clodius cum Gabinio, cui pecuniam publicam lege sua ex æratio decreverat pro administratione Syriæ.

^d *Exstruxit villam*] Hac pecuniæ parte, quam non helluatus est in libidinibus, exstruxit villam Gabinii in Tusculano agro magnificentissimam.

^e *Nonne L. Mummius*] Dilemmate

mus atque optimus, consecravit? Quod si, quia²⁰ ad te pertinet, ratum esse negas oportere; ea jura constituisti in præclaro tribunatu tuo, quibus in te conversis, recusares,¹ alios everteres? Sin ista consecratio^f legitima est; quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio² nullum habet jus, dedicatio^g est religiosa? Quid ergo illa tua tum³ obtestatio tibicinis? quid focus? quid preces? quid prisca verba⁴ voluerunt? ementiri, fallere, abuti Deorum immortalium numine ad hominum timorem⁵ quid voluisti? Nam si est illud ratum,^h (mitto Gabinium) tua domus certe, et, quicquid habes aliud, est Cereri consecratum.ⁱ Sin ille⁶ tibi ludus fuit, quid te impurius, qui religiones omnes pollueris⁷ aut ementiendo,^k aut stuprando?^l 126. Jam fateor,^m inquit, in Gabinio me⁸ nefarium fuisse.

//////////

Beck. Schutz. et Orell. Mox, in C H S $\chi \psi$, ed. Rom. Ven. 1480. deest *omnium*, quod Beck. uncis includit.—20 Pro *quia* in Franc. est *quod*, in Dresd. *quam*, in ed. 1472. *qua*. Unde Grævius conjecit legend. *quod si cum ad te pert.* In Ven. 1480. legitur *qua ad te pertinent, ratum, &c.* in Barb. *quæ ad te pertinent, rata, &c.*—I Alii, teste Grævio, *recusaret*. Hotomann. putabat *uti recusares*.—2 H S *posset*, et T *An si cons.* Tum, Lamb. edidit *nullam habet religionem*: Garaton. conjecit *nullam habet vim*. In C H S $\chi \psi$, Guelf. Barb. Ms. Lambini, Rom. Brix. deest *jus*. Pro verbis *nullam . . . religiosa* in T legitur, *vim non habet vel nullum habet vis dedicatio*.—3 Pro *tum*, quod in Franc. deest, C et χ habent *tam*. Lambinus edidit *tum tua illa obt.*—4 In C H S $\chi \psi$, Barb. ed. Rom. *verba* omittitur. Ven. 1480. Junt. habent *prisca jura*: unde Jannoctian. conjecit *quid rica vol.* Lambinus maluit aut ante *voluerunt* addi *sibi*, aut scribi *valuerunt*.—5 ψ *ab hominis timore*. Tum, quid omittunt Manut. Car. Steph. Lamb. Oliv. Lall. Wolf. et Schütz. In C χ legitur *quidem*: in Ms. Car. Steph. *qui*. In ed. Rom. ita interpungitur, *ementiri? fallere? abuti . . . timorem? quid voluisti*.—6 T *Si ille*. In Mss. plerisque et edd. ante Grut. deest *tibi*, quod Beck. et Orell. uncis incluserunt.—7 ψ

NOTÆ

ex pari utitur: nam contendit Clodius non recte a Mummio tribuno plebis bona sua esse consecrata; ergo neque etiam a Clodio bene sua bona consecrata fuisse Cicero juste contendit.

^f *Sin ista consecratio*] Consecratio de bonis fiebat.

^g *Dedicatio*] De templis dedicatio fiebat.

^h *Si est illud ratum*] Dilemmate probat quod si valet dedicatio quam Li-

bertati de snis ædibus fecit Clodius, etiam quæ de bonis Clodii Cereri facta est, valere debet.

ⁱ *Cereri consecratum*] Omnes consecrationes alicui numini fiebant.

^k *Ementiendo*] Mentiuntur Clodius, quia mox valere, mox non valere consecrationem ait.

^l *Stuprando*] Stuprum intulit in sacrificiis Bonæ Deæ.

^m *Jam fateor*] Fateatur Clodius injustum fuisse se in Gabinium, virum

Quippe vides, pœnam illam, a te in alium institutam, in te ipsum esse conversam. Sed, homo omnium scelerum flagitiorumque documentum!^e quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam⁹ pueritiæ, libidines adolescentiæ, dedecus et egestatem reliquæ vitæ, latrocinium consulatus, vidimus; cui ne ista quidem ipsa¹⁰ calamitas injuria potuit accidere; id in me infirmas?¹¹ et gravius esse dicis, quod uno adolescente, quam quod concione tota teste,^{f12} fecisti? 127. Dedicatio magnam, inquit, habet religionem. XLIX. Nonne vobis Numa Pompilius^a videtur loqui? discite orationem, pontifices, et vos, flamines: etiam tu, rex,^o disce a gentili homine;^p quanquam¹³ ille gentem istam reliquit: sed tamen disce ab homine religionibus dedito, justo, tum¹⁴ omnium religionum perito. Quid? in dedicatione, nonne, et quis dicit,¹⁵ et quid, et quomodo, quæritur? An tu hæc¹⁶ ita confundis et perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, possit dedicare? quis eras tu, qui dedicas? quo jure? qua lege? quo exemplo? qua potestate? ubi te isti rei populus Romanus præfecerat? Video enim

^e Exemplum.

^f Teste toto populo.

~~~~~

polliceris.—8 Lamb. *me in Gab.*—9 C *impudentiæ*: H S χ *impudicitiae*.—10 In sex Oxonn. Mss. *ipsa* deest.—11 Franc. et ed. 1472. *affirmas*.—12 *Teste* abest a sex Oxonn. Mss. Dein, *effecisti* habent H S T χ ψ , Junt. et Lamb.

CAP. XLIX. 13 C H S χ et nonnullæ edd. vett. *a gentili ambitu, at tu quanq.* T et Barh. *a gentili, at tu quanq.* sed in T *supraser. ac.* Franc. Dresd. ed. 1472. *e gentili, quanq.* Ascens. et Cratand. *a gent. et tu quanq.* Nang. Mann. Grnt. *a gentili homine tuo; quanq.* Lamb. Græv. Oliv. Lall. Wolf. Beck. et Orell. *a gentili tuo; quanq.* Ern. e conjectura et Schütz. *a gentili homine; quanq.*—14 Lamb. e conjectura edidit *ab hom. cum relig. ded., tum*, ommissa voce *justo*. Dein, in H *religionum* deest.—15 Lamb. *dicat*, prob. Ern. Tum, C S carent vocibus *et quid*. H χ ψ tantum copulam omittunt.—16 In Dresd. *At tu hæc*. Mox Franc. 1. *quid velit*. Ante *quomodo*

NOTÆ

infamem, et fateri non vult in Ciceronem fuisse.

^a Numa Pompilius] Numa potuit distinguere aves idoneas ad augurandum, ab illis quæ non erant idoneæ. Ridet autem Clodium per dis-

simulationem.

^o Tu, rex] Loquitur de L. Clodio, rege sacrorum.

^p Homine] P. Clodium ironice ridet.

esse legem veterem¹⁷ tribuniciam,^q quæ vetet, injussu plebis, ædes, terram, aram consecrare. Neque tum¹⁸ hoc ille^r Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, sensit, neque suspicatus est, fore periculum,¹⁹ ne domicilia aut possessiones indemnatorum civium consecrarentur: neque enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat, neque erat causa, cur prohibendo non tam deterrire²⁰ videretur, quam admonere. 128. Sed quia consecrabantur ædes, non privatorum domicilia, sed quæ sacræ nominantur; [*p.* 239.] consecrabantur agri, non ita¹ ut nostra prædia, si quis² vellet, sed ut imperator agros de hostibus captos consecraret; statuebantur aræ, quæ religionem afferrent,³ [ipso] si loco essent consecratæ: hæc, nisi plebs jussisset, fieri vetuit. Quæ si tu interpretaris de nostris ædibus^t atque agris⁴ scripta esse; non repugno: sed quæro, quæ lex lata sit, ut tu ædes meas⁵ consecrares; ubi tibi hæc potestas data sit; quo jure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium

ed. 1472. addit *et*. Paulo post, C H χ posset.—17 Ed. Oliv. *legem veterum*. In T desunt verba *ubi te . . . consecrare*.—18 C H S χ ψ , ed. Rom. 1472. Ven. 1480. 1483. *Neque tamen*. In iisdem Mss. et Franc. Dresd. Barb. ed. Hervag. aliisque ante Naug. deest *ille*, quod Beck. nuncis inclusit.—19 *Periculum* non est in χ .—20 H *deterretet*, et mox *admoneret*. In C H S χ ψ deest *vide-retur*. T, Franc. Dresd. ed. 1472. exhibent *videatur*.—1 *Ita* Ernesto suspectum est.—2 Dresd. *si qui*.—3 T *afferent*: al. *offerrent*. Tum, *ipsi si loco* C H T, Franc. Dresd. Barb. Guelf. et ed. Wald. *ipsi loco* Lamb. Pronomen *ipso*, quod Grævio, Ernesto, et Beckio suspectum est, delevit Schutz.—4 χ

NOTE

^q *Tribuniciam*] Papirius tulit legem, ne injussu plebis ædes, terra, ara, aliæ res nulla consecraretur. Consecravit autem Clodius domum Ciceronis sine jure, sine cærimoniiis requisitis, idque confuse et perturbate.

^r *Neque tum hoc ille*] Probat ex lege Papirii Clodio non licuisse ædes suas consecrare: tametsi enim licuerit ei hostium bona aliquando consecrare, civium tamen consecrare bona indemnatorum, et sine jussu po-

puli, non licere ostendit, non quidem ex legis Papiriæ verbis, sed ex legitima ejusdem interpretatione.

³ *Religionem afferrent*] Erigebantur altaria, ut metum Deorum afferrent; sed non erigebantur sine populi consensu ex lege Papiria.

^t *Quæ si tu interpretaris de nostris ædibus*] Fateri se Cicero dicit, suas ædes fuisse consecratas, si quæ lex de iis consecrandis proferatur, vel in ipsa lege Clodii, quæ revera lex non est appellanda.

nostrum,⁶ nec de pontificio, sed de jure publico disputo. L. Lex Papiria vetat, ædes injussu plebis consecrari. Sit sane hoc de nostris ædibus, ac non de publicis templis. Unum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege; si illa lex est,⁷ ac non vox sceleris, et crudelitatis tuæ. 129. Quodsi tibi tum in illo reipublicæ naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus scriptor^u in illo incendio civitatis non syngraphas cum Byzantiis^s exulibus^x et cum legatis regiis^y faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita,^z sed portenta conscriberet; esses omnia, si minus re, at⁹ verbis legitimis consecutus. Sed uno tempore cautiones^a fiebant pecuniarum; fœdera feriebantur provinciarum; regum appellationes¹⁰ venales erant; servorum¹¹ omnium vicatim celebrabatur tota urbe descriptio; inimici in gratiam reconciliabantur; imperia ascribebantur^b novæ juventuti;¹² Q. Seio venenum misero parabatur; de Cn. Pompeio, propugnatore¹³ et custode imperii, interficiendo consilia ini-

aris.—5 Lamb. *meas ædes*.—6 Post nostrum C addit *disputo*, sed infra *disputo* in C H S T deesse dicitur. C H S T χ omittunt præpositionem ante pontificio.

CAP. L. 7 χ non habet *est*.—8 C χ *syngr. et cum Byz.* Pro regiis C H S T χ *rogatis*.—9 χ *aut*.—10 Barb. et Græv. sic distinguunt, *fœdera feriebantur; provinciarum, regum appell.* Vid. Nott. Varr.—11 Pro *servorum* Franc. *sermone*; C H S T χ , Dresd. Ms. Car. Steph. ed. 1472. Med. *sermones*. Pro *vicatim* Dresd. *judicaturi*. Tum, ψ *celebrabantur*.—12 Ms. Memmian. *ascrib. nova, juvenisque se juvenum*; unde Lamb. recepit *scribebantur nova*, omisso *juventuti*. Beck. Schutz. et Orell. ex ed. Ven. 1480. dederunt *ascr. nova juvenuti*. In T, Franc. Dresd. Barb. et Ms. Ursini *ascr. nova juventute*. Pantagathus correxit *ascr.; inveniebantur*. Ursinus maluit *perscribebantur*. Gulielm. conjecit *ascr. nova e juventute*. Garaton. ex orat. pro Sext. c. 30.

NOTÆ

^u *Tuus scriptor*] Sextus Clodius debet intelligi.

^x *Byzantiis exulibus*] De his jam dictum § 52.

^y *Legatis regiis*] Legati a Clodio regum appellationes emebant.

^z *Non scita*] Scita plebeia appellatur ea, quæ plebs suo suffragio sine patribus jussit, plebeio magistratu interrogante.

^a *Cautiones*] Venditiones et promissiones, certis conditionibus, Pisoni et Gabinio fiebant. Hic per frequentationem commemorat quæ per vim et scelus a Clodio exercebantur.

^b *Ascribebantur*] Sorte, non per suffragia, et privatim, juventuti novæ, nondum in reipublicæ rebus exercitæ, donabantur.

bantur; ¹⁴ senatus ne quid esset; ¹⁵ ut lugerent boni semper; ut capta respublica consulum ¹⁶ prodicione, vi tribunicia teneretur. Hæc cum tot tantaque agerentur; non mirum est, præsertim in furore animi et cæcitate, multa illum ^c et te fefellisse.

130. At videte, ^d quanta vis sit ¹⁷ hujus Papiriæ legis, in re tali; non qualem tu affers, ¹⁸ sceleris plenam et furoris. Q. Marcius, censor, signum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat. Hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causæ videretur, qui id signum curiamque Concordiæ dedicaret. ¹⁹ LI. Quæso, pontifices, et hominem cum homine, ²⁰ et tempus cum tempore, et rem cum re comparate. Ille erat summa modestia et gravitate censor; hic tribunus plebis, scelere et audacia singulari. Tempus illud erat tranquillum, ¹ et in libertate populi et gubernatione positum senatus: tuum porro tempus, ² libertate populi Romani oppressa, senatus auctoritate deleta. Res illa plena justitiæ, sapientiæ, dignitatis: censor enim, penes quem majores nostri (id quod tu sustulisti ^{3 e}) iudicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in curia, curiamque ⁴ ei Deæ dedicare. 131. Præclara voluntas, at-

////////

effecit describebantur nova juventuti.—13 χ procuratore.—14 C iniebantur.—15 Al. ne quis, et Dresd. deesset.—16 C republica consilium. In χ quoque consilium: edd. nonnullæ, teste Grævio, consilio.—17 Junt. Lamb. sit vis.—18 Erf. et Pal. 9. asseris. Pro plenam H habet pœnam. In Ms. Car. Steph. deest prænomen ante Marcius.—19 H S, ed. Rom. Ven. 1480. 1483. dicaret.

CAP. LI. 20 Verba cum homine in C desunt.—1 χ erat et tranq. Mox, C et in gubern.—2 χ tuum vero tempus. Pro Romani C resp. χ r. p. Paulo post, χ deleta.—3 ψ cum tu sust. Tum, Lamb. edidit de sen. digu.—4 Car. Steph.

NOTÆ

^c Illum] Clodium, scriptorem Pub. Clodii, multa fefellisse ait propter animi cæcitatem.

^d Videte] Ex vi Papiriæ legis explorum, et rerum differentium contentionem, affert, ut ostendat non juste a Clodio suas ædes fuisse con-

secratas.

^e Quod tu sustulisti] In more fuerat ut quinto quoque anno censores de moribus populi judicarent; sed eam consuetudinem Clodius tribunus, quæ ultra quadringentos annos duraverat, antiquavit.

que omni laude digna. Præscribere enim se⁵ arbitrabatur, ut, sine studiis dissensionis, sententiæ dicerentur, si sedem ipsam ac templum publici consilii religione Concordiæ devinxisset. Tu cum⁶ ferro, cum metu, cum edictis,⁷ cum privilegiis, cum præsentibus copiis perditorum, absentis exercitus terrore^f et minis, consulum societate et nefario fœdere, servitute oppressam civitatem teneres, Libertatis signum posuisti magis ad ludibrium pudicitiae,⁸ quam ad simulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat, sine cujusquam incommodo, dedicabat:⁹ tu in civis optime de republica meriti cruore ac pæne ossibus simulacrum, non libertatis publicæ, sed licentiæ,¹⁰ collocasti. 132. Atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retulisti? Si quid deliberares, si quid tibi aut piandum aut instituendum fuisset religione domestica; tamen instituto¹¹ ceterorum vetere, ad pontificem detulisses: [p. 240.] novum delubrum cum in urbis clarissimo loco, nefando quodam atque inaudito instituto, inchoares; referendum ad sacerdotes publicos non putasti? At, si collegium¹² pontificum adhibendum non videbatur, nemone horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempsisti, sed pertimuisti dignitatem. LII. An tu auderes quærere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo, (quorum ego consilio atque auctoritate rempublicam consul ex vestris manibus ac faucibus¹³ eripui) quibusnam verbis, aut quo

////////

et Lamb. *aramque*. In Barb. *Deæ* omittitur. Dein, C H S X, ed. Rom. Ven. 1480. 1483. *dicare*.—5 Pro se Ms. Car. Steph. *sic*. Tum, C H S T ψ *arbitrabantur*.—6 C Tum cum.—7 H S *additis*; T *audaciis*.—8 Pal. 9. *impudicitiae*: Ern. *pudicitiae*, ut est in marg. Lambini. Ceteri *impudentiae*.—9 C H S T X *dedicari*.—10 Marcland. scribi mavult *licentiæ tuæ*.—11 Dresd. *tum iust*. Pro *retete*, quod in T deest, C H X ψ , Dresd. Barb. ed. 1472. habent *uterere*. Postea, Lamb. *retulisses*. Denique, C H S X ψ *non novum del*. Dresd. *non novi del*.—12 In marg. Lamb. conjicitur, *At si tibi coll*.

CAP. LII. 13 Franc. Dresd. Barb. Ms. Car. Steph. et Mss. Lambini *faci-*

NOTÆ

^f *Absentis exercitus terrore*] Loqui- Clodio favebat.
tur de Julii Cæsaris exercitu, qui

ritu, primum hoc dico, civis domum consecraret; deinde civis ejus, cui princeps senatus, cui etiam ordines¹⁴ omnes, deinde Italia tota, post cunctæ gentes, testimonium hujus urbis atque imperii conservati dedissent? 133. Quid diceret, o nefanda et pernicioſa labes civitatis? Ades, ades,¹⁵ Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, ut mihi præeatis,¹⁶ postemque teneatis.^h Es tu quidem cum audacia,¹⁷ tum impudentia singulari; sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent,¹⁸ cum te viri, qui sua dignitate personam populi Romani atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis perterrituissent; ¹⁹ neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, atque ²⁰ in patriæ paricidio et scelere. 134. Quæ cum videres, tum te¹ ad tuum affinem,ⁱ non delectum a te, sed relictum a ceteris, contulisti: quem ego tamen credo, si est ortus ab illis,^k quos memoriæ proditum est ab ipso Hercule, perfuncto jam laboribus, sacra didicisse,² in viri fortis ærumnis, non ita crudelem fuisse, ut in vivi et jam spirantis³ caput bustum suis manibus imponeret: qui aut nihil dixit aut fecit omnino, pœnamque hanc⁴ maternæ temeritatis tulit,⁵ ut mu-

bus: ed. 1472. *fascibus*.—14 Ms. Vict. et Ms. Car. Steph. *tum etiam ord.* In T cui deest.—15 *Ades* semel tantum legitur in T. Barb. in marg. sed antiqua manu habet, *Ades, Luculle, ades, Servili*: ed. Ven. 1480. *ades, ades, Luculle, ades, Servili*.—16 C H S T X, Pall. nonnulli et edd. pr. *parcatis*.—17 H *tum aud.*—18 X *occidissent*.—19 Mss. Lambini *perterrituissent*.—20 ‘Suspiciatus sum delendum esse atque, nisi totum est a glossatore furoris.’ Ern. Garatoni. legi maluit *furori int. tuo, in patriæ parr. crullanti. Pro paricidio* Lamb. edidit *patricidio*; in X *periculo*.—1 H *cum te*. Mox, X *finem*. Tum, C X, Franc. Dresd. ed. 1472. *dejectum*. Verba a ceteris in Dresd. desunt.—2 Dresd. sex Oxonn. Mss. et ed. 1472. *dedisse*.—3 Orell. e conj. Garatoni dedit *viventis etiam et spir.* Lamb. conjecit legend. *vivi etiam tum spir.* Pro caput bustum C H S T X habent *capitibus tum*.—4 Qui aut nihil dicit, nec fecit

NOTE

^g *Præeatis*] Prosopopœia invidiosa Clodium inducit petentem a Lucullo et Servilio ut sibi carmen dicant, quod sibi dicendum est in dedicatione ædium inimici, Ciceronis.

^h *Postem teneatis*] Pontifices tenebant postem domus quam consecrabant.

ⁱ *Ad tuum affinem*] Fratrem uxoris suæ juniorem pontificem assumisit Clodius.

^k *Ab illis*] Potitii et Pinarrii primi omnium ab Evandro instituti sunt, ut Herenlis sacra tractarent.

^l *Sacra didicisse*] Hercules Romanos docuit caerimonias sacrorum.

tam in delicto personam,^m nomenque præberet; aut, si dixit aliquid verbis hæsitantibus,⁶ postemque tremebunda manu tetigit, certe nihil rite, nihil caste, nihil more institutoque perfecit. Viderat ille Murenam,ⁿ vitricum suum, consulem designatum, ad me Consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo,⁷ se a me bis salutem accepisse, separatim^o semel, iterum^s cum universis.^p 135. Quare quis est, qui existimare possit, huic novo pontifici, primam hanc post sacerdotium initum religionem^q instituenti,¹ vocemque mittenti, non et linguam obmutuisse, et manum obtorpuisse, et mentem debilitatam metu concidisse; præsertim cum ex collegio tanto,^r non regem, non flaminem, non pontificem videret; fierique particeps alieni sceleris invitus cogeretur, et gravissimas pœnas affinitatis impurissimæ^s sustineret?

LIII. 136. Sed, ut revertar ad jus publicum vindicandum,¹⁰ quod ipsi pontifices semper, non solum ad suas cærimonias, sed etiam ad populi jussa accommodaverunt;¹¹

omnino, pœnamque hanc Ms. Car. Steph. prob. Garaton. *qui aut nihil fecit, aut si fecit, omnino pœnam hanc* Lamb. *qui aut nihil dixit, aut, si fecit, omnino pœnam hanc* Grut. Græv. Oliv. Lall. *qui nihil dixit, aut fecit omnino, pœnamque hanc* conjecit Pantagathus.—5 In marg. Lamb. conjecitur *tuit*. Mox, C H χ *mutuam*.—6 Lamb. e conjectura edidit *aut si dixit aliquid, dixit verbis hæs.* Mox, pro *perfecit* Guelf. habet *perfecerit*, prob. Ern.—7 C H S χ *ab illo*.—8 Lamb. *semel sep.* et χ *iterumque*.—9 χ *religione*. Mox, C χ *voceque*.

CAP. LIII. 10 *Judicandi* C H S χ , Ms. Steph. Mss. aliquot Gruteri, ed. Rom. Ven. 1480. 1483. *judicandum* T, Franc. Dresd. Barb. ed. 1472. *dedicandi* Pal. 1. Græv. Oliv. Lall. Wolf. Beck. et Orell.—11 ψ *accommodare*

NOTÆ

^m *Mutam personam*] Mutam personam dicit, quia neque Deum nominabat, cui dedicaret Ciceronis ædes; neque suum nomen; dicendo, Ego talis consecro has ædes huic aut illi Deo. Hunc vero Cicero non nominat in tota oratione; quare ignotum est, quisnam fuerit ille juvenis pontifex.

ⁿ *Murenam*] Murenam defendit in judicio. Estat ejus oratio.

^o *Separatim*] Murena absolutus est,

et evasit judicium ambitus.

^p *Iterum cum universis*] Cum patefacta est conjuratio Catilinæ, urbi et reipublicæ exitium minitantis.

^q *Religionem instituenti*] Institui dicitur religio ab aliquo, cum hoc primo sui sacri muneris officio fungitur.

^r *Collegio tanto*] Pontificum cœtum intelligit.

^s *Affinitatis impurissimæ*] Quia frater erat uxoris Clodii, hominis impurissimi.

habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Æmilium,¹ pontificem maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus Romanus nominatim præfecisset, atque ejus jussu¹² faceret; non videri ea¹³ recte posse dedicari. Quid, cum Licinia,¹⁴ virgo Vestalis, summo loco nata,¹⁵ sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminio,¹⁶ Q. Metello, consulibus, aram, et ædiculam, et pulvinar¹⁷ sub Saxo Sacro¹⁷ dedicasset, non eam rem, ex auctoritate senatus, ad hoc collegium Sex. Julius prætor retulit? cum P. Scævola, pontifex maximus,¹⁸ pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia, Caii filia,¹⁹ injussu populi dedicasset, sacrum non videri.²⁰ Quam quidem rem quanta severitate, quantaque diligentia senatus sustulerit,¹ ex ipso senatusconsulto facile cognoscetis. Recita senatusconsultum. (*Senatusconsultum.*²) 137. Videtisne, prætori urbano^x negotium datum, ut curaret, ne id sacrum esset? [*p. 241.*] et ut, si quæ essent incisæ aut inscriptæ literæ, tollerentur? O tempora! o mores! Tum censo-

////////

rint.—12 *ψ atque e jussu.*—13 Ern. conjecit *id* legendum, ant *ea* delendum: hinc Beck. *ea* uncis inclusit. Lamb. edidit *id*. In Ven. 1480. *ea* ratione recte posse dedicari. Garaton. scribi maluit, ant *eum recte posse dedicare*, (quia *dedicare* in Barb. legitur) ant *ab eo dedicari*. Ms. Ursini habet *eo*.—14 C H S *χ* *Lucinia*. In T deest.—15 Franc. Dresd. Barb. ed. 1472. *nata* omittunt.—16 C H S T *χ*, Junt. Lamb. *Flaminio*.—17 Franc. *sub sacro saxo*: Dresd. *sub saxo sanco*. In *χ* et ed. Rom. deest *sacro*. Mox, C T *χ* *nonne*.—18 C *eui*, P. *Scævola*, *pontifice maximo*.—19 Pro *Caii filia* T, Franc. et ed. 1472. *castissima femina*; *χ* et Græv. C. F. Tum, T *in jussu*.—20 *Videri esse χ*, Junt. Grut. Græv. *viderier esse* Erf. *viderier* Ms. Vict. Beck. Schutz. et Orell. *videri ceteri*.—1 Verbum *sustulerit* Lambino et Ernesto suspectum est.—2 Verba *Recita senatusc. senatusconsultum* desunt in H S T *χ*, Franc. Dresd. Barb. ed. 1472. aliisque vett. *Recita. Senatusconsultum* dederunt Oliv. et Lall.—

NOTÆ

¹ *M. Æmilium*] Vel is Æmilius intelligitur, qui cum Popillio consul fuit, quinquennio ante censores M. Valerium Messallam et C. Cassium Longinum; vel ejus pater, qui sexies princeps senatus fuit, qui ad Messallam usque et Longinum censores vixit.

¹⁷ *Pulvinar*] Pulvinaria in templis dicebantur lectuli Diis dicati, in quibus illorum simulacra solebant reclinari.

^x *Prætori urbano*] Julius tum prætor erat urbanus. De prætoribus dictum est.

rem,³ hominem sanctissimum, simulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato⁴ prohibuerunt: post autem senatus in loco angusto consecratam eam aram,⁵ tollendam² ex auctoritate pontificum censuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione literarum extare monumentum. Tu, procella patriæ, turbo⁵ ac tempestas pacis atque otii, quod in naufragio, reipublicæ tenebris offusis,⁶ demerso populo Romano, everso atque ejecto senatu, dirueris, ædificaris, religione omni violata, reipublicæ tantum⁶ ⁷ nomine contaminaris; in civis hujusce ædibus, et⁸ in urbe, quam suis laboribus ac periculis conservasset,⁹ monumentum deletæ reipublicæ collocaris, ad equitum notam,^a ad dolorem bonorum¹⁰ omnium, sublatoque Q. Catuli nomine, incideris;¹¹ ^b id sperasti rempublicam diutius, quam, quoad mecum simul expulsa careret his mœnibus, esse laturam?

138. At¹² si, pontifices, neque is,^c cui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicavit; quid me attinet jam illud tertium,

⁵ Tamen.

//////////

3 χ *censores*.—4 Pantagathus legi maluit *jam aram*.—5 C χ *turba*.—6 C H S T, Franc. ed. 1472. *effusis*.—7 Mss. nonnulli et edd. vett. cum Græv. Oliv. Lall. *reipublicæ tamen: rei tantum* S T χ ψ , Barb. Ms. Vict. et nonnullæ edd. vett. *religionis tamen* e conjectura Marclandi et Garatoni dederunt Beck. Schütz. et Orell.—8 *Hisce rebus ut* C H S χ : *in his rebus et* Dresl. *in hisce rebus et* ed. Med. *in hujusce rebus et* ed. 1472. In Franc. 1. deest *civis*.—9 χ *consecrasset*: χ , Franc. Barb. edd. Rom. Wald. Ven. 1480. 1483. Med. *consecrasset*, prob. Grævio.—10 In duobus Mss. Lambini et ed. 1472. *legebatur ab equitum nota doloris bonorum*, &c. conjecit autem legend. aut *ad ejus ignominiam, ad dolorem*, &c. aut *ad ignominiam ac dolorem*, &c. Pro *ad dolorem* C χ , Dresd. Barb. et edd. pr. *doloris*: Franc. *et dolorem*.—11 Schütz. e conjectura Grævii recepit *tuum incideris*. Vid. Nott. Varr.—12 C H S χ *Ac*. Pro *si* H S T *sic*. Tum, C S T χ *ne quis*: H ψ *ne quid*. Pro *neque id* sex

NOTÆ

³ *Inaugurato*] Senatum nisi in loco inaugurato haberi fas non fuit. Locus autem auguratus vel inauguratus is erat, qui certis et conceptis verbis ab augure definitus erat.

² *Tollendum*] Sublata est ara, quia sine pontifice, a tribuno tantum, aut prætore fuerat dedicata, ad quos ea potestas non pertinebat.

^a *Ad equitum notam*] Erigebatur simulacrum, in domo Ciceronis consecrata, ad equitum infamiam, quia Cicero erat ex genere equestri.

^b *Incideris*] Nomen Clodii incidi non passa esset respublica.

^c *Is*] Minimus omnium pontificum præter fas domum dedicaverat.

quod proposueram, docere, non his institutis¹³ ac verbis, quibus cærimoniam postulant, dedicasse?¹⁴ LIV. Dixi a principio, nihil me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito jure pontificum,¹⁵ dicturum: quæ sunt adhuc a me de jure dedicandi disputata, non sunt quæsita ex occulto aliquo genere literarum, sed sumta de medio, ex rebus palam per magistratus actis, ad collegiumque delatis,¹⁶ ex senatusconsulto, ex lege. Illa interiora, jam vestra sunt, quid dici,¹⁷ quid præcipi, quid tangi, quid teneri jus fuerit. 139. Quæ si omnia ex Coruncanii^{18 d} scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent;¹⁹ aut si M. Horatius ille Pulvillus,^e qui, cum ejus dedicationem²⁰ multi, propter invidiam, fictis religionibus impedirent, restitit, et constantissima mente¹ Capitolium dedicavit, hujusmodi alicui dedicationi præfuisset; tamen in scelere religio^f non valeret; nedum valeat² id, quod imperitus adolescens, novus sacerdos, sororis precibus, matris

Oxon. Mss. *ne quid*.—13 Lamb. *iis inst.*—14 C H χ *postulandæ dicasse*.

CAP. LIV. 15 $\chi \psi$ *pontificii*.—16 In marg. Lambini, 'Al. *relatis*.' Tum, Franc. *ex S. C. ex lege illa*. Interiora. Ed. 1472. *ex S. C. ex lege illa jam interiora*. Paulo post, Franc. et ed. 1472. *nostra*.—17 C *quid dicere*. Dein, *præcipi* e Ms. Guelf. receperunt Ern. Beck. Schütz. et Orell. In C *percipere*. Ceteri *præcipere*. Verba *quid tangi* absunt a Guelf. Franc. Dresd. Barb. et ed. 1472.—18 C χ e *Coruncanis*: H *Corruncaui*: S *Coruncanii*: ψ e *corrunchani*. Mox in χ *pontifex* deest.—19 Lamb. *constaret*.—20 Sex Oxonn. Mss. *dedicationem* omittunt. In Ms. Car. Steph. et ed. pr. legitur *cum etiam multi*.—1 χ *ex*

NOTÆ

^d *Coruncanii*] *Coruncanus* jurisconsultus, consul cum P. Valerio, A. U. C. 682. primus jus civile docere ac profiteri cœpit, cum priores id in latenti retinere cogitarent, solumque consultatoribus vacare. De illo Cicero sic loquitur in Bruto: 'ex pontificum commentariis intelligi eum longe plurimum ingenio valuisse:' et in lib. III. de Orat. pontificem maximum eum fuisse tradit; ad eum, ejusque similes, de omnibus divinis atque humanis rebus referri solitum.

^e *M. Horatius Pulvillus*] *Horatius*

Pulvillus pontifex fuit maximus tanta constantia, ut cum Capitolini Jovis ædem dedicaret, postemque tenenti de morte filii nuntiatum esset, neque prius vultum mutarit, neque postem remisit, carmenque, quod pronuntiabat, interruperit, quam esset absoluta dedicatio. Val. Max.

^f *Religio*] In re instituta contra jus et fas religio non valet, licet ea ab Horatio, maximo pontifice, probaretur: ergo nullo minus res illa quæ a novo pontifice, et ignaro cærimoniarum instituta est.

minis adductus, ignarus, invitus, sine collegis, sine libris, sine auctore,^g sine fictore,³ furtim, mente ac lingua titubante fecisse dicatur: præsertim cum iste impurus atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros^{4h} sæpe mulier, et⁵ inter mulieresⁱ vir fuisset, ageret illam rem ita raptim et turbulente, ut neque mens, neque vox, neque lingua consisteret. LV. 140. Delatum tum est⁶ ad vos, pontifices, et post omnium sermone celebratum, quemadmodum iste præposteris verbis, omnibus⁷ obscœnis, identidem se ipse revocando, dubitans, timens, hæsitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, et pronuntiavit, et fecerit. Quod quidem^k minime mirum est, in tanto scelere, tantaque dementia, ne audaciæ quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. Etenim, si nemo unquam prædo tam barbarus atque immanis fuit, qui cum fana⁸ spoliasset, deinde aram aliquam in littore deserto, somnis⁹ stimulatus, aut religione aliqua, consecraret,¹⁰ non horreret animo, cum divinum numen, scelere violatum, placare precibus cogeretur; qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum atque tectorum totiusque urbis¹¹ prædonem, fuisse censetis, cum pro detestatione tot scelerum unam aram nefarie consecraret? 141. Non potuit¹² ullo modo (quanquam et insolentia dominatus extu-

//////////

const. mente.—2 C H S T χ *ne valeat.*—3 T *sine victore*: edd. vetl. paucæ *sine scriptore.*—4 Ante verba *inter viros* sex Oxonn. Mss. cum Beck. et Orell. addunt *et.*—5 In T deest copula ante *inter mulieres.* Mox, C T *esset.*

CAP. LV. 6 *Delata tum sunt* C χ : *Delata tamen sunt* T, Barb. et Ven. 1480. *Delatum jam tum est* Lamb. Mox, *celebrata* C χ , Barb. et Ven. 1480.—7 H S T χ *omnibus.*—8 *Pro fana* Franc. Dresd. ed. 1472. *funus.* In χ *fana exspoliasset.*—9 *Somniis* C T χ ψ , Barb. Junt. Lamb. Oliv. Lall. Wolf. Beck. Schütz. et Orell.—10 C χ *consecrasset.*—11 C T *totius urbis.*—12 *Poterat*

NOTÆ

^g *Sine auctore*] Nullum habebat auctorem qui eum, propter imperitiam, doceret.

^h *Inter viros*] In sentienciis dicens mulieri potius similis fuit Clodius, quam viro; adeoque totam illam dedicationem ageret, faciendamque

hunc pontificem juniorem doceret.

ⁱ *Inter mulieres*] In sacris Bonæ Deæ visus est muliebri habitu Clodius.

^k *Quod quidem*] Comparatione cum latrone sacrilego rem anget.

lerat animos,¹³ et erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruere, ac sæpe¹⁴ peccare, præsertim illo pontifice,¹ et magistro, qui cogeretur docere,¹⁵ antequam ipse didicisset. [p. 242.] Magna vis est^m cum in¹⁶ Deorum immortalium numine, tum vero in ipsa republica. Dii immortales suorum templorum custodemⁿ ac præsidem sceleratissime pulsum cum viderent, ex suis templis in ejus ædes¹⁷ immigrare nolebant: itaque istius vecordissimi mentem cura metuque terrebant. Res vero publica, quanquam erat exterminata mecum, tamen obversabatur¹⁸ ante oculos extinatoris sui, et ab istius inflammato atque ignito¹⁹ furore jam tum me seque²⁰ repetebat. Quare quid est mirum, si iste metus furore instinctus,¹ scelere præceps, neque institutas cærimonias persequi, neque verbum ullum² solenne potuit effari?

LVI. 142. Quæ cum ita sint, pontifices, revoke jam animos vestros ab hac subtili³ nostra disputatione ad universam rempublicam, quam antea cum viris fortibus multis, in hac vero causa solis⁴ vestris cervicibus sustinetis. Vobis universi senatus perpetua auctoritas, cui vosmetipsi

C H S $\chi\psi$ et edd. pr. cum Lamb. Wolf. Beck. Schutz. et Orell.—13 χ *animos*.—14 Pro *sæpe*, quod in H S deest, C χ habent *se*.—15 H *dicere*.—16 C H S T χ præpositionem omittunt.—17 In Franc. Dresd. Barb. ed. 1472. in *ejus sedes*.—18 C T ψ *observabatur*. Pro *extinatoris* Franc. Hervag. Car. Steph. et Lamb. *exterminatoris*. In Barb. marg. antiqua manu ascriptum est, 'Alii *exterminatoris*.'—19 *Inico* Pal. 9. *inito* Barb. sex Oxonn. Mss. et edd. pr. pleræque: *imito* ed. 1472. *incito* Junt.—20 Franc. et Lamb. *se meque*. Dresd. et Barb. *meque*, omisso *se*. In T et ed. 1472. *seque* deest.—1 Si *iste invictus metu, furore inst.* Junt. si *iste metu, si furore inst.* Manut. Oliv. Lall. *metu perturbatus, si furori inst.* Lamb. 1584. sed in ed. 1566. *metu percussus*. Schutz. conjecit legend. si *iste metu instinctus*. Beck. legi mavult *metu agitatns*.—2 C H S $\chi\psi$ *verbum unum*. Mox, C *affari*.

CAP. LVI. 3 Dicendum potius fuisse *futili* censet Wolf.—4 Lamb. *soli*.—

NOTÆ

¹ *Illo pontifice*] De juniore et imperito pontifice illo loquitur.

^m *Magna vis est*] Subjicit amplificationem egregiam a Deorum maiestate, et suorum cultorum cura, et reipublicæ dignitate; etenim Dii vio-

latores voluntatum suarum timore et cura replent.

ⁿ *Templorum custodem*] Se Cicero-nem intelligit, qui templa Deorum incendio liberavit, extincta Catilinæ conjuratione.

præstantissimi⁵ semper in mea causa præfuis-⁶ vobis Italiae magnificentissimus ille motus,^o municipiorumque concursus; vobis Campus,^p centuriarumque una vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuistis; vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re,⁷ aut spe denique sunt bona, omne vobis erga meam dignitatem studium, et iudicium non modo commissum, verum etiam commendatum, esse arbitrantur.⁸ 143. Denique ipsi Dii immortales, qui hanc urbem atque hoc⁹ imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus posteritati perspicuum, divino me numine esse reipublicæ redditum,¹⁰ idcirco mihi videntur fructum ipsum reditus et gratulationis meæ, ad suorum sacerdotum potestatem iudiciumque revocasse. Hic est enim reditus, pontifices, hæc restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focis, in Diis penatibus recuperandis: quorum si iste¹¹ suis sceleratissimis manibus tecta sedesque convellit; ducibusque consulibus, tanquam urbe capta, hanc unam domum, quasi acerrimi propugnatoris, delendam putavit; tamen illi Dii penates ac familiares mei, per vos, in meam domum mecum¹² erunt restituti. LVII. 144. Quocirca te, Capitoline,¹³ quem propter beneficia

5 Pro *præstantissimi*, quod in Mss. nonnullis deest, teste Lambino, Pantagathus coniecit legend. *præstantissime*; Ern. legi mavult *præsentissime*.—6 *χ fuistis*.—7 *H rerera*. Pro *spe* Ursinus *specie* reponi voluit. Tum, boni Barb. sex Oxonn. Mss. Junt. Lamb. Grut. Græv. Oliv. Lall. Denique, pro *omne vobis* Franc. habet *omnes hi tum*; nude Græv. et Lall. dederunt *omnes hi suum*. In C H S T *χ*, Barb. Ms. Car. Steph. et edd. pr. *omnes tum*. Wolf. Beck. et Orell. e conjectura Garatoni receperunt *omne suum*. Ceteri *omne vobis*.—8 *Arbitrabantur* C H S T *χ*, Franc. Barb. et edd. pr. unde Grut. Græv. et Wolf. dederunt *arbitrabuntur*.—9 In Ms. Car. Steph. et Ven. 1480. *hoc* deest.—10 Franc. Dresd. ed. 1472. *reductum*.—11 Lamb. *quorum etsi iste*.—12 *Mecum* omittit Dresd. in quo et H S *χ ψ* legitur *erant rest*.

CAP. LVII. 13 Post *Capitoline* H addit *Jupiter*, quod deesse coniciebat

NOTÆ

^o *Magnificentissimus ille motus*] Motum exprimit quo tota Italia commota est ad dandum sibi testimonium, ut Romam ab exilio revocaretur.

^p *Campus*] Loquitur de Campo Mar-

tio. De eo dictum est orat. pro Rab. § 11. not.

^q *Te, Capitoline*] Jupiter Capitolinus dictus est, quia colebatur in Capitolio.

populus Romanus Optimum, propter vim Maximum nominavit, teque, Juno regina, et te, custos urbis, Minerva,^r quæ semper adjutrix consiliorum meorum, testis laborum extitisti, precor ac quæso: vosque, qui maxime me¹⁴ repetistis, atque revocastis, quorum de sedibus hæc mihi proposita est contentio, patrii penates familiaresque, qui huic urbi et reipublicæ præsidetis,¹⁵ vos obtestor, quorum ego¹⁶ a templis ac delubris pestiferam illam et nefariam flammam¹⁷ depuli: teque, Vesta mater,^s cujus castissimas sacerdotes ab hominum amentia, furore et scelere defendi; cujusque ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine civium restingui, aut cum totius urbis incendio commisceri:¹⁸ 145. ut, si in illo pæne fato reipublicæ objeci meum caput, pro vestris cærimoniis atque templis, perditissimorum civium¹⁹ furori atque ferro; et, si iterum, cum ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos sum testatus, vobis me ac meos commendavi, meque ac meum²⁰ caput ea conditione devovi,^t ut, si et eo ipso¹ tempore, et ante, et in consulatu meo, commodis

Hotomann. Mox, in C et T *populi Ro.*—14 Franc. *me maxime.* In H S T χ *me* deest. Tum, H S *recepistis ac revoc.*—15 C S T χ ψ , Franc. *Dresd.* et edd. *vett. præsidetis estis.*—16 In S *ego* deest. Ms. Car. Steph. habet *a templis atque delubr.*—17 Pro *flammam* χ ψ *sedem.* In Ven. 1480. *nef. depuli conspiracyonem:* Rom. et Ven. 1483. *nef. cædem depuli:* Franc. *pestif. illam feram et nef. flammam.*—18 C *commiserit.* Tum, *ut* in Junt. deest, uti volebat Pantagathus. C *si* omittit. Ed. Rom. Ven. 1480. 1483. habent *et si.*—19 Pro *civium*, in χ *hominum.*—20 Ms. Car. Steph. *meque atque meum.*—1 Idem *ut si*

NOTÆ

^r *Minerva]* Habebat domi Cicero Minervæ signum, idque longo tempore religiosissime colerat. Cum autem ex urbe discessurus esset, hoc signum in Capitolio dedicavit, et subscripsit ‘Minervæ custodi urbis.’ Plut. et Dio.

^s *Vesta mater]* Vesta Saturni filia ex Ope, quæ non raro a poetis pro terra sumitur, sive quod omnibus terra vestiatur, sive quod vi sua stet. Interdum etiam ponitur pro igne.

Cum Vesta pro terra accipitur, de matre Saturni; quando virginem nominant, de filia ejus est intelligendum, quoniam ignem esse voluit. A Numa Pompilio Romæ coli cæpta est: huic virginem dedicavit, quæ Vestales dictæ sunt; quarum munus fuit ignem perpetuum fovere et conservare.

^t *Ea conditione devovi]* De hac devotione vide orat. ad Quir. § 1. not.

meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermis-
sis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, nisi de salute meorum
civium, laborassem; tum mihi republica aliquando resti-
tuta liceret frui: sin autem mea consilia patriæ non profu-
issent; [p. 243.] ut perpetuum dolorem, avulsus a meis,
sustinerem: hanc ego devotionem² capitis mei, cum ero in
sedes meas restitutus, tum denique convictam esse³ et
commissam putabo. 146. Nam nunc quidem, pontifices,
non⁴ solum domo, de qua cognoscitis, sed tota urbe careo,
in quam videor⁵ esse restitutus. Urbis enim celeberrimæ
et maximæ partes adversum illud non monumentum, sed
vulnus patriæ contuentur: quem cum mihi conspectum
morte magis vitandum fugiendumque esse videatis;⁶ nolite,
quæso, eum, ejus reditu restitutam rempublicam fore pu-
tastis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam urbis
partibus velle esse privatum.⁷ LVIII. Non me bonorum
direptio, non tectorum excisio,⁸ non depopulatio prædi-
orum, non præda consulum ex meis fortunis crudelissime
capta permovet: caduca semper et mobilia hæc esse duxi:
non virtutis atque ingenii, sed fortunæ et temporum munera;
quorum ego non tam facultatem unquam et copiam expe-
tendam⁹ putavi, quam et in utendo rationem, et in carendo
patientiam. Etenim ad nostrum usum propemodum jam
est¹⁰ definita moderatio rei familiaris: liberis autem nos-
tris satis amplum patrimonium paterni nominis, ac nostræ
memoriæ, relinquemus. Domo per scelus erepta, per la-
trocinium occupata, per religionis vim sceleratius etiam
ædificata, quam eversa, carere, sine maxima ignominia
reipublicæ, meo dedecore ac dolore, non possum. Qua-

meo ipso. Pro et eo C H S T habent de eo; χ de ipso eo. Mox, sex Oxonn.
Mss. cum Lamb. omittunt copulam ante verba in cons. meo.—2 C T χ de-
volutionem.—3 C H χ ψ et Ms. Car. Steph. conjunctam esse. Mox, Lamb.
conjecit putem legend.—4 In χ deest non. Pro solum C sum de; χ solum
de. Mox, C H χ cognoscitis: S cognoscis.—5 C rideo.—6 C H S χ ψ videatur.
—7 χ privatam.

CAP. LVIII. S Lamb. tectorum excisio, omissa partic. non.—9 Extenden-
dam C H T χ, Franc. Dresd. Barb. Pall. et edd. pr. cum Grut. et Græv. In
S extrudendam. Mox, C H χ omittunt præpositionem ante utendo.—10

propter, si Diis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctæ Italiæ, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute principem semper locum auctoritatemque tenuistis, gratum et jucundum meum reditum intelligitis¹¹ esse; quæso obtestorque vos, pontifices, ut me, quem auctoritate, studio,^u sententiis restitulistis,¹² nunc, quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

Dresd. *jam adest*. Tum, verba *rei fam.* in Franc. et ed. 1472. desunt.—11 χ *intelligetis*.—12 ψ *restituitis*.

NOTÆ

^u *Auctoritate, studio*] Patet ex hoc loco pontifices Ciceroni revocando fuisse. Sane factum est senatusconsultum, 'Videri Ciceronis domum judicio pontificum religione liberatam; et, ut magistratus curarent, ut ei sine vi ædificare liceret;' ut sequenti oratione videbitur.

M. TULLII CICERONIS
DE HARUSPICUM RESPONSIS,
IN SENATU,
ORATIO XXX.

ARGUMENTUM.

Exandito in agro propinquo et subnrano, qui Latiniensis vocabatur, strepitu quodam recondito, et horribili armorum fremitu, perterrita tam novo, tantoque motu civitate, senatus (ut solebat in similibus prodigiis atque ostentis) haruspices, Etrusca vetere disciplina instructos, et interpretaudi peritos, consulendos censuit. Haruspices hæc responderunt, scriptaque senatui dederunt: 1. Postulationes debitas esse Jovi, Saturno, Neptuno, Diis cœlestibus: 2. Ludos minus diligenter factos, pollutosque: 3. Loca sacra et religiosa profana haberi: 4. Oratores contra jus fasque interfectos: 5. Fidem et jusjurandum neglectum: 6. Sacrificia vetusta occultaque minus diligenter facta, pollutaque: 7. Monere Deos immortales, ne per optimatum discordiam dissensionemque, patribus principibusque cædes periculaque creentur, auxilioque deminuti deficiantur; qua re ad unum imperium provinciæ redeant, exercitusque pulsus, deminutioque accedat: 8. Ne deterioribus repulsisque honos augeatur. Octo sunt hæc haruspicum responsa: quorum ex illo, 'Loca sacra et religiosa profana haberi,' Clodius, ædilis curulis, in concione dixit, in ea causa domum esse Ciceronis; quam a se consecratam, profanam haberi. Inde sumta Cicero occasione suæ domus defendendæ, invidiaque liberandæ, hanc orationem habuit in senatu, in qua, post expiatam ædium suarum religionem, ita in

//////////

In Ms. Lamb. inscribitur *De haruspicum responsis in P. Clodium in senatu*: Ms. Barb. *M. T. Ciceronis in P. Clodium oratio incipit*: ed. Ven. 1480. *M. T. C. de responsis aruspicum in P. Clodium oratio*. Asconius in Cornel. *de haruspicum responso* nominat.

ipsum Clodium est invecus, ut omnia fere haruspicum responsa ad ipsum pertinere ostenderit; quodsi quid calamitatis reipublicæ impendeat, ejusdem sceleris furorique tribuendum. Nam quod ad primum responsum attinet, unde commota sit ira Deorum immortalium, 'Ludos minus diligenter factos, pollutosque;' non posse ludos illos, nisi Megalesia significari, quæ Clodius ædilis fecerat, pollueratque servorum multitudine in scenam immissa, cum ad eos ludos liberi tantum homines accedere soleant. De locis sacris religiosis, quod secundum responsum erat, quod in eum Clodius contulerat, in ipsum retorquet, dicitque, suam domum tribus judiciis esse liberatam; quam vero domum Clodius, vetere domino Q. Seio interfecto, teneat, in ea sacellum, aras fuisse: in eadem causa ponit amicos Clodii, L. Pisonem, qui Dianæ sacellum in Cæliculo sustulerat, et Sex. Serranum, qui sacella suffoderat, incenderat, inædificarat, oppresserat. In tertio responso, 'Oratores contra jus fasque interfectos,' notari, ait, scelus Clodii et Pisonis; quorum ille Theodosium Chium, legatum a libera civitate missum, sic percutiendum curaverit; hic Platonem, ex Orestide, libera Macedoniæ parte, cum ad se legatus venisset, crudelissima nece affecerit. Quarto, 'Fidem et iusjurandum neglectum,' designari iudices illos, qui manifesto incestus crimine Clodium contra fidem et iusjurandum absolverant. In quinto, 'Sacrificia vetusta, occultaque, minus diligenter facta, pollutaque,' facile Clodii culpam agnoscere, qui sacra Bonæ Deæ, omnium vetustissima et occultissima, stupro nefario polluerat. Sextum, ad Clodium ex parte quadam spectare, quia discordiam optimatum moliretur; ex alia parte ad optimates ipsos inter se dissidentes. Septimum, 'Ne deterioribus repulsisque honos angeatur,' distribuitur in Vatinius et Clodium: repulsam enim tulerat Vatinius in petitione ædilitatis: deterimus autem omnium mortalium Clodius videbatur, qui parentes, Deos immortales, patriam læsisset.

1. 1. [*Ed. Ald. p. 243.*] **H**ESTERNO die,¹ patres conscripti, cum me et vestra dignitas et frequentia² equitum Romanorum, quibus senatus dabatur,^{3a} magnopere commosset; putavi mihi reprimendam³ esse P. Clodii impu-

^a *Pro quibus senatus convenerat.*

////////

CAP. I. 1 *T Postremo die.*—2 *C et quod freq.* Post Romanorum Mss. quidam addunt *præsentium*, improbante Garaton. Mox in Barb. *movisset*; sed antiqua manus superscripsit *commosset*.—3 *χ reprimendum*. Dein H U χ,

NOTÆ

^a *Senatus dabatur*] Frequentissima panum agrum, qui cum vectigalis fuerunt discordiæ publicanos inter esset reipublicæ, a Cæsare divisus et provinciales; at tunc præcipue fuerat.
temporis exortæ sunt propter Cam-

dicam impudentiam, cum is publicanorum^b causam⁴ stultissimis interrogationibus^c impediret, et⁵ P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei sese, cui⁶ totus venierat, etiam vobis inspectantibus vendicaret. Itaque hominem furentem exultantemque continui, simulac periculum iudicii⁷ intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris ferociamque compressi. 2. Attamen ignarus ille, qui consules essent,^d exsanguis atque æstuans, se⁸ ex curia repente proripuit, cum quibusdam fractis jam atque inanibus minis, et cum illius Pisoniani temporis^e Gabinianique terroribus. Quem cum egredientem insequi cœpissem; cepi equidem fructum maximum, et⁹ ex consurrectione^f omnium vestrum, et ex comitatu publicanorum: sed vecors repente, sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit: deinde respexit; et simulac¹⁰ Cn. Lentulum consulem adspexit, concidit in curiæ pæne limine, recordatione, credo, Gabinii sui, desiderioque Pisonis. Cujus ego¹¹ de effrænato et

////////

Barb. ed. Rom. et Ven. 1480. *impud. impudicitiam*: in T *impudentiam* deest. Oliv. et Lall. deleverunt *impudicam*. Ern. conj. *impunitam imp.* legend.—4 H *causas*. ‘*Stultissimis*] Melius fuisset *improbis, malitiosis*, aptius etiam furenti exultantique.’ Wolf.—5 *Et ante P. Tull.* in C H S T U X, Ms. Steph. deest. Tum Ms. Steph. *Tullioni*. Pro *Syro C Sico*.—6 Græv. qui, errore typographico, ut ait Beck. Mox pro *etiam C et*. Dein *χ spectantibus*.—7 *Judici*, antiquam genit. formam, ex H *χ ψ* reposuit Beck.—8 Pro *se χ si*. Mox *ex cur.* Ms. Barb. ed. Ven. 1480. Grut. et omnes postea; at Rom. Ven. 1483. Nang. Cam. Man. Gryph. Steph. Lamb. 1566. *e cur.* Lamb. in ed. 1581. præpositionem omisit.—9 *Et ante ex cons.* deest in *χ ψ*.—10 *Simul ut C H S T U X*, Franc. Barb. edd. vett. Junt. Græv. et Beck. Orellio error videtur.—11 *Ego*

NOTÆ

^b *Publicanorum*] De publicanis dictum est in Orat. pro Font. § 3. not.

^c *Interrogationibus*] Interrogationes in jure ad rei pecuniariæ causas pertinebant; erantque olim institutæ, ut, ne male agendo causa perderetur, liceret apud eum qui jus dicebat, adversarium certis de rebus, antequam actio institueretur, interrogare.

^d *Consules essent*] Consules erant Lentulus et Philippus, qui de republica optime sentiebant.

^e *Pisoniani temporis*] Putabat Clodius se timorem injecturum, ut solebat illo tempore, quo videlicet Piso et Gabinius consules erant; ac, quibus annitentibus, in exilium missus est Cicero.

^f *Consurrectione*] Moris fuit ut, cum utilem reipublicæ sententiam dixerat aliquis, ipso abente abirent omnes, quibus ille probaretur, eumque ad domum usque, honoris causa, comitarentur.

præcipiti furore quid dicam? haud¹² potest 'gravioribus a me verbis vulnerari, quam est statim, in facto ipso, a gravissimo viro P. Servilio^g confectus ac trucidatus; cujus si etiam¹³ vim et gravitatem illam singularem, ac pæne divinam, assequi possem; ¹⁴ [p. 244.] tamen non dubito, quin ea tela, quæ conjecerit inimicus,^h quam ea, quæ collega patris emisit, leviora atque hebetiora esse videantur.

11. 3. Sed tamen mei factiⁱ rationem exponere illis volo, qui hesterno die dolore me elatum, et iracundia longius prope digressum¹⁵ arbitrabantur, quam sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum ac multo ante meditatum. Ego enim,¹⁶ patres conscripti, inimicum me semper esse professus sum duobus,^k qui me,¹⁷ qui rempublicam,¹⁸ cum defendere deberent, servare possent; cumque ad consulare officium¹ ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutem non solum auctoritate, sed etiam precibus vestris

//////////

in χ deest.—12 *Haud* deest in Mss. Lamb. et S. Vict. unde Lamb. delevit, positus interr. signis: aut est in S χ , Barb. ed. Rom. Ven. 1483. Mss. quibusdam, et in plerisque Pall. *In facto ipso* suspecta sunt Ern. Dein ψ in *sanctissimo viro*.—13 *Si jam* Beck. ex C H S U χ ψ , Pall. Barb. ed. Rom. et Ven. 1483. probante Garaton. *etsi jam* T, Franc. edd. 1472. et Ven. 1480. *si eam* Lambinus.—14 *Grut. possent*, errore typographico, ut ait Ern. Paulo post, pro *quam ea* Ern. suspicabatur *iis* legend. Mox, C H T U, Barb. et edd. vett. *amisit*: Puccii Ms. *immisit*.

CAP. II. 15 *Long. progressum* Beck. ex ψ et Ms. Memm. cum Lamb. et Wolf. *longius prope progressum* Pal. 9. et Ms. Vict. *longius prope digr.* ceteri. Mox *postulasset* U χ , Ms. Barb. edd. vett. et Naug.—16 *Post enim*, P C addunt *nec*.—17 *Me* in C deest.—18 '*Rem meam*] Hanc veterem scripturam, confirmatam plerisque Pall. Franc. 1. C H S T U χ , (de Barb. nihil dictum) et edd. pr. revocavi. Lambinus, cum in cod. reperisset *qui rem* (sine voc. *meam*) ex ingenio edidit *qui remp.* Gruterus autem, e Pal. 9. et Erf. scripsit

NOTÆ

^g *P. Servilio*] Servilius Isauricus collega fuit in consulatu Appii Claudii, A. U. C. 674. qui P. Clodii pater fuit.

^h *Inimicus*] Cicero P. Clodii inimicus fuit.

¹ *Sed tamen mei facti*] Purgat se Cicero, ut sibi patres conciliet.

^k *Duobus*] Pisonem et Gabinium consules exagitat.

¹ *Consulare officium*] In eo potissimum consistit consulum officium, ut rempublicam et bene meritos de ea cives tueantur; quod minime superiores consules, Piso et Gabinus, præstiterunt.

vocarentur; primo reliquerunt, deinde ¹⁹ prodiderunt, postremo oppugnaverunt, præmiisque nefariæ pactionis ^{20 m} funditus una cum republica oppressum extinctumque voluerunt; quique suo ¹ ductu ⁿ et imperio, cruento illo atque funesto, supplicia neque a sociorum mœnibus ^o prohibere, neque hostium urbibus inferre potuerunt; excisionem, ² inflammationem, eversionem, depopulationem, vastitatem eam, ³ sua cum præda, meis omnibus tectis ^p atque agris intulerunt. 4. Cum his furiis et facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac pæne hujus imperii pestibus, bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum: neque id tamen ipsum tantum, quantum meus ac meorum, sed tantum, quantum ⁴ vester atque omnium bonorum dolor postulavit. III. In Clodium vero non est hodie meum majus odium, quam illo die fuit, cum illum ambustum ^q religiosissimis ignibus, cognovi muliebri ornatu, ex ⁵ incesto stupro atque ex domo pontificis maximi ^r emissum: tum, inquam, tum

qui rempublicam, eumque alii secuti sunt.' Beck. Wolf. habet una cum republ. —19 Deinde in H deest. Prodidit in H omittitur: C U perdiderunt. Mox al. oppugnaverunt.—20 Factionis C H S T U X, omnes Pall. Barb. ed. Rom. et alia vett. quod Garaton. repudiat. Tum una in X deest.—1 In Ms. Car. Steph. suo omittitur.—2 Exscissionem edidit Lamb.—3 Eam, tanquam spiritum, nuncius inclusit Beck. quem Schütz. et Orell. secuti sunt. Vastitatem, aucti præda edidit Lamb. Pro cum T tamen; et pro his C iis.—4 Meus ut . . . quantum in C H S T X desunt. Mox pro vester, C H videtur.

NOTÆ

^m Nefariæ pactionis] Piso Macedoniam, et Gabinus Syriam a Clodio acceperunt, ut Ciceroni nocerent.

ⁿ Suo ductu] Imperium significat, quo consulares illas provincias obtinuerunt Gabinus et Piso.

^o Sociorum mœnibus] Permisit Piso, corruptus pecunia a barbaris, ut illi vexarent Thessalonicenses fœderatos cum Romanis: nam ii oppidum relinquere, et arcem munire coacti sunt.

^p Omnibus tectis] Consulibus Pisonem et Gabinio, eversa a Clodio

Ciceronis domus est, et villæ ejus direptæ, excisæ arbores, &c.

^q Cum illum ambustum] Causam sui odii in Clodium profert, quem invideose et contemtim ambustum vocat; quasi propius ad sacros illos ignes accessisset, qui excitabantur a mulieribus, dum Bonæ Deæ facerent, ejus in aperta se clam immisit muliebri vestitu.

^r Domo pontificis max.] Tunc C. Julius Cæsar erat pontifex, apud quem illa sacra celebrabantur.

vidi, ac multo ante prospexi, quanta tempestas excitaretur; quanta impenderet procella reipublicæ. Videbam, illud scelus tam importunum, audaciam tam immanem adolescentis furentis, nobilis, vulnerati,^s non posse arceri^b otii finibus; erupturum illud malum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem civitatis. 5. Non multum^t mihi sane post ad odium accessit: nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio severitatis,^u odio dignitatis, odio reipublicæ: non me magis violavit, quam senatum, quam equites Romanos, quam omnes bonos, quam Italiam cunctam: non denique in me sceleratior fuit, quam in ipsos Deos immortales.^x Etenim illos eo scelere violavit,⁷ quo nemo antea: in me fuit eodem animo, quo etiam^s ejus familiaris Catilina, si vicisset, fuisset. Itaque eum nunquam a me esse accusandum putavi non plus, quam stipitem illum,^y qui, quorum hominum esset,^c nesciremus, nisi se Ligurem ipse esse diceret. Quid enim hunc⁹ persequar, pecudem ac belluam, pabulo inimicorum meorum et glande corruptum? ¹⁰ qui si ¹¹ sensit,

^b Excludi.^c Cujus nationis.

CAP. III. 5 CH χ et.—6 Franc. et ed. 1472. *veritatis*.—7 Cod. Barb. *eo scel. p. violavit*: ed. Ven. 1480. *plene eo scel. publico viol.* Garaton. censet *P. C.* interponi posse.—8 *Etiam* in H S χ deest. Tum pro *ejus* ed. Rom. *meus*, et C *suis*.—9 Verba *Quid enim hunc* in T desunt. In C superscriptum *hanc*.—10 Ms. Franc. Gryph. et Schutz. *corruptam*: et pro *glande* ed. 1472. *clade*; et Ms. C *gladiatorem* cum asterisco.—11 *Si* in ψ deest. Barb. ed. Ven. Junt.

NOTE

^s *Vulnerati*] Vulneratum dicit, id est, vocatum in judicium propter pollutas caerimonias Bonæ Deæ. Vocatus quidem fuerat ille in judicium, sed pecunia corruptis iudicibus, evasit incolumis.

^t *Non multum, &c.*] Profitetur Cicero, ab illo tempore non sibi fuisse novam rationem eum odio prosequendi.

^u *Severitatis*] Odio legum, quæ severe sceleratos puniunt, Ciceronem oderat Clodius.

^x *Quam in ipsos Deos immortales*] Clodius Deorum religionem violavit, cum incestum commisit in Deorum sacris.

^y *Stipitem illum*] Cicero indicat Ælium Ligurem, qui, Pisone et Gabinio coss. tribunus plebis fuit cum Clodio; qui cum obscurus esset et ignobilis, cognomen ex gente Ælia sibi assumpsit. Volunt alii loqui de Pisone, qui ex materno genere Ligur erat.

quo sese¹² scelere devinxerit,² non dubito, quin sit miserimus: sin autem id non videt, periculum est, ne¹³ se stuporis excusatione defendat. 6. Accedit¹⁴ etiam, quod expectatione omnium, fortissimo et clarissimo viro, T. Annio, devota et constituta ista hostia^a esse videtur; cui me præripere desponsam jam et destinatam laudem, cum ipse ejus opera et dignitatem et salutem recuperarim,^b valde est¹⁵ iniquum. IV. Etenim, ut P. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum exitiumque Carthaginis, qui illam, a multis imperatoribus obsessam, oppugnatam, labefactatam,¹⁶ pæne captam aliquando, quasi fatali eventu, solus evertit;^c sic T. Annius ad illam pestem comprimendam, exstinguendam, funditus delendam, natus esse videtur, et quasi divino munere donatus reipublicæ.¹⁷ [p. 245.] Solus ille¹⁸ cognovit, quemadmodum armatum civem,^d qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret,^e qui

//////////

senserit: Lamb. edidit *sentit*.—12 Beck. *se* recepit ex C H S T U, Barb. et edd. vett.; quem secutus est Orellius. *Quo scel. se* Lamb.—13 Mss. Franc. et Barb. *ut*.—14 T *Accedat*.—15 C *et*. Paulo post pro *exitiumque*, C H *excidiumque*.

CAP. IV. 16 T U, Franc. Barb. Mss. Car. Steph. ed. Ven. 1480. Junt. Lamb. *labefactum*. Mox H U, Franc. *adventu*.—17 *Rei publicæ donatus* Lamb.—18 *Ille* in C deest: idem paulo post *tolanque* pro *totam*, qui: et pro *templa*

NOTE

² Quo sese scelere devinxerit] Devinxisse se Ligurem dicit, cum se Clodio adjunxit, ut impediret Ciceronis reditum: nam cum de eo referret Minnius, seu Mummius, intercessit. Si de Pisone loquatur, certe mercede provinciarum salutem Ciceronis cum eo mercatus est Clodius.

^a Devota et constituta hostia] Ostendit quod Clodius ipse nolit accusare, quasi hæc actio debita sit Miloni, a quo, tanquam hostia, immolandus est.

^b Recuperarim] Cum Clodius impediret Ciceronis reditum, et omnia

ab eodem Clodio sublata judicia viderentur, emit gladiatores Milo, ut ejus potentiæ obsisteret.

^c Exertit] A. U. C. 607. Scipio Carthaginem delevit. Vide Agr. 1. § 5. not.

^d Armatum civem] Clodius ille compressit, cum in urbe seditiones excitavit, dum de Ciceronis reditu ageretur. De hoc dictum est, Pro Domo sua.

^e Alios domi contineret] Pompeium domi continuit, quem per sicarium voluit interficere: ideoque pluribus diebus publico abstinuit.

urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia cæde incendiisque terreret, non modo vincere, verum etiam vincere¹⁹ oporteret. 7. Huic ego, et tali, et ita de me, ac de²⁰ patria merito viro, nunquam mea voluntate præripiam eum præsertim reum, cujus ille inimicitias non solum suscepit¹ propter salutem meam, verum etiam appetivit. Sed si etiam nunc illaqueatus^f jam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, expectatione supplicii jam non diuturna² implicatus, feretur tamen hæsitans, et, in me impetum impeditus facere conabitur; resistam, et, aut concedente, aut etiam adjuvante Milone, ejus conatum refutabo: velut hesterno die, cum mihi stans tacenti³ minaretur, voce tantum attigi legum initium^g et judicii: consedit ille, conticuit.⁴ Diem dixisset,^h ut jecerat:⁵ fecissem, ut ei statim tertius a prætore dies diceretur. Atque hoc sic moderetur,⁶ et cogitet, si contentus sit iis sceleribus, quæ commisit, esse jam⁷ consecratum Miloni; si quod in

χ templum.—19 Edd. vett. Junt. Grut. Græv. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *vincere ... vincere.* Primo loco *vincere* in S deest: in Pal. 9. teste Grut. *vincere ver. et. vinc.* omittitur: in H U *χ*, Pall. reliquis, Franc. Erf. Barb. ed. 1472. Nang. et Ald. Nep. legitur *vinci*, quod prætulit Camerarius. Fabric. et Ferrat. legi maluerunt *vinci ... vinciri*: in C *lenire*: T *ne inimici*. Vid. Nott. Varr. Mox *ego* post *Huic* omisit Lamb.—20 *De* in H deest.—1 C H *susceperit*.—2 Ms. Franc. ed. 1472. *diuturna non*: et mox H *resistamque*.—3 Ex Lambini et Mannii conjectura, (probante Garaton.) Wolf. et Beck. ediderunt *stanti jacens*: Ern. et Schutz. e conjectura Grævii, *stans tacenti*: ceteri *stanti tacens*. Vide Nott. Varr.—4 Lamb. edidit *concidit ille et cont.* Nang. et Ald. Nep. *concidit ille*: *cont.* probante Marcelando.—5 Ern. e conjectura, *jecerat*, probante Garaton. omnes aliæ edd. *fecerat*. Ms. Steph. *ut faceret*.—6 Quidam ap. Lamb. in not. *meditetur*, probante Garaton. Mox pro *iis*, Ms. Franc. *is*, et ed. 1472. *his*.—7 Junt. Lamb. Oliv. Lall. Wolf. et Beck. *jam se esse*: in C H *ψ*, Pal. 9. Erf. et Ms. Vict. pronomem deest: in S T U *χ*, Barb. ed. Rom. 1472. et utraque Ven. *se esse*: in Ms. Franc. verbo *esse* servato, *jam* omittitur. Mox H *intorsit*: S T U *χ*, Franc. et edd. vett. *intorsit*.

NOTÆ

^f *Nunc illaqueatus*] Clodius quasi bellua se laqueis implicuit.

^g *Legum initium*] Accensare de vi Clodium Cicero poterat, quia saxis, ignibus, et ferro vim ejus domibus intulerat.

^h *Diem dixisset*] Testatur Cicero,

si se in iudicium vocavisset Clodius dicta die, statim eum etiam vocasset in iudicium, et effecisset ut statim ille a prætore ad diem tertium quoque vocaretur: diem vero dicere tantum ad magistratus pertinebat. Erat autem hoc anno ædilis Clodius,

me telum intenderit, statim me esse arrepturum arma iudiciorum atque legum.

8. Atqui⁸ paulo ante, patres conscripti, concionem habuit, quæ est ad me tota delata: cujus concionis primum universum argumentum sententiamque audite: cum riseritis impudentiam hominis, tum a me de tota concione audietis. v. De religionibus,ⁱ sacris, et cærimoniis est concionatus, patres conscripti, Clodius: 9 P. (inquam) Clodius sacra et religiones negligi, violari, pollui questus est. Non mirum, si hoc vobis ridiculum videtur: 10 etiam sua concio^k risit hominem, quomodo ipse gloriari solet, ducentis^d confixum¹¹ senatusconsultis; quæ sunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum, qui pulvinaribus^l Bonæ Deæ stuprum intulerit, eaque sacra, quæ viri oculis, ne imprudentis¹² quidem, adspici fas est, non solum adpectu virili, sed flagitio stuproque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri. 9. Itaque nunc proxima concio ejus expectatur de pudicitia. Quid enim interest, utrum ab altaribus religiosissimis fugatus, de sacris et religionibus conqueratur,¹³ an ex sororum cubiculo^m egressus, pudorem pudicitiamque defendat? Responsum haruspicum hoc recens de fremitu^{14 n} in concione recitavit: in quo cum

^d *Multis.*

////////

—8 *Atque* Mss. aliqui et ed. 1472. Dein pro *ad me*, C H a *me*.

CAP. v. 9 Verba *pot. con. Cl.* in χ desunt: ed. 1472. P. C. *Clodius*: C H, P. *Clodius*: U C. *Clodius*. Mox et P. et *Clodius* in T deest, ubi Ms. Franc. Barb. edd. 1472. 1480. *Pulcher inquam Clodius*.—10 *Si h. v. r.* in χ omittuntur: et idem habet et pro *etiam*.—11 Post *conf.* χ ψ addunt *se*; et statim Lamb. e Mss. recepit *senati consultis*. Mox pro *relig.* C T *legionibus*.—12 C *impudentis*: Tum pro *flagitio* C *flagio*.—13 Pro *conqueratur* χ *queratur*; et pro *sorum* H χ *suorum*.—14 Ern. suspicatur *terræ excidisse*. Postea *id* ante *quod* in

NOTÆ

ⁱ *De religionibus*] Conciliat sibi attentionem festiva ironia, qua ridet Clodium agere de religionibus, quas omnes polluit.

^k *Sua concio*] Amicos intelligit, qui venerant ut ei faverent; qui ne quidem sine risu enim dicentem de religionibus audire potuerunt.

^l *Pulvinaribus*] Pulvinaria pro templis posuit, de quibus dictum est Orat. iii. in Catil. § 23. not.

^m *Ex sororum cubiculo*] Clodius constanti omnium fama creditus est sororibus suis stuprum intulisse.

ⁿ *De fremitu*] Fremitus auditus fuit in agro Latinici.

aliis multis scriptum etiam illud est (id quod audistis) 'loca sacra, et religiosa, profana haberi.' In ea causa esse dixit domum meam, a religiosissimo sacerdote,^o P. Clodio, consecratam. 10. Gaudeo mihi de toto hoc ostento,^p (quod haud¹⁵ scio, an gravissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit) datam¹⁶ non modo justam, sed etiam necessariam causam esse dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio atque responso, nos de¹⁷ istius scelere ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, prope jam¹⁸ voce Jovis Optimi Maximi præmoneri. 11. Sed primum expiabo^e religionem ædium mearum, si id facere vere ac sine cujusquam dubitatione potero: sin scrupulus tenuissimus¹⁹ residere aliquis videbitur, non modo patienti, sed etiam libenti animo, portentis Deorum immortalium religionique parebo.

VI. Sed quæ tandem est in hac urbe tanta domus, ab ista religionis suspicione tam vacua atque pura? Quamquam vestrae²⁰ domus, patres conscripti, ceterorumque civium, multo maxima ex parte¹ sunt liberæ religione, tamen una mea domus judiciis omnibus liberata, in hac urbe, sola est. Te enim appello, Lentule, et te, Philippe.^q Ex hoc haruspicum responso decrevit senatus, ut de locis

^e *Purgabo.*

//////////

C deest.—15 *ψ aut.* Mox *an* in *χ* deest.—16 *χ datum.*—17 C H *χ*, Ms. Franc. et ed. 1472. *ex*: et postea pro *ac de* C H *ab*, *χ ψ ac.*—18 *χ propriam*: ed. 1472. *propria.* In Ms. Franc. *jam* deest, sed *prope* legitur. Dein C H S T U *χ promoveri.*—19 *Vel tenuissimus* Lamb. Mox pro *religionique*, C H *religionibusque.*

CAP. VI. 20 *χ nostra.* Pro verbis *patres conscr.* ... *judiciis* in *χ* legitur tantum *vitiis.*—1 *Ex parte* aberant a Ms. Lamb. unde Lamb. legendum suspi-

NOTE

^o *Religiosissimo sacerdote*] Ironice vocat sacerdotem, quia sacris Bonæ Deæ affuit contra fas omne.

^p *Hoc ostento*] Ostentum definit Labeo 'omne contra naturam cujusque rei genitum factumque.' Dno autem genera sunt ostentorum; unum,

quoties quid contra naturam nascitur, tribus manibus forte, aut pedibus, aut quavis alia parte corporis, quæ naturæ contraria est; alterum, cum quid prodigiosum videtur.

^q *Lentule, Philippe*] Hi consules tunc erant.

sacris² religiosis ad hunc ordinem referretis: potestisne referre de mea domo? [p. 246.] quæ (ut dixi) sola, in hac urbe, omni religione, omnibus judiciis, liberata est:^r quam primum inimicus ipse, in illa tempestate ac nocte reipublicæ, cum cetera scelera stylo illo impuro,^s Sex. Clodii ore tincto, conscripsisset,³ ne una quidem attigit litera^f religionis. Deinde eandem domum populus Romanus, cujus est summa potestas omnium rerum, comitiis centuriatis,^t omnium ætatum ordinumque suffragiis, eodem jure esse^g jussit,⁴ quo fuisset. 12. Postea vos, patres conscripti, non quod dubia res esset, sed ut huic furia (si diutius in hac urbe, quam delere cuperet, maneret) vox interdiceretur,⁵ decrevistis, ut de mearum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio est,^v qua non in nostris⁶ dubitationibus, atque in maximis superstitionibus, unius P. Servilii ac M. Luculli responso ac verbo libermur? De sacris publicis,^x de ludis maximis,^y de Deorum

^f Ne quidem religiosam fecit una litera.

^g Frui.

////////

cabatur multo maximam partem.—2 Ed. Ven. 1480. ante *religiosis* addidit *et*, Lamb. ac. Mox T *referetis*.—3 In edd. ante Gruterum ore *tincto* aberat, et edebatur *Clodius*. Vitio tamen operarum in ejus ed. mansit *Clodius*, ut ait Ern.—4 C *dixit*. Porro pro *vos* Ms. Steph. *vero*.—5 *Intercluderetur* Lamb. probante Ern. Gulielm. maluit *interciperetur*: J. F. Gronov. *incideretur*: C

NOTÆ

^r *Libératu est*] Liberata est religione domus Ciceronis per pontifices, apud quos superiorem orationem habuit Pro Domo sua.

^s *Stylo illo impuro*] Sextus Clodius solitus erat leges scribere P. Clodio, tribuno plebis.

^t *Comitiis centuriatis*] Vid. Agr. II. § 27. not.

^u *Vox interdiceretur*] Causa de domo Ciceronis ad pontifices ideo remissa est, ut a Clodio nunquam diceretur eam domum fuisse religione consecratam.

^v *Quæ tanta religio est*] Nullum esse scrupulum ait, quo non sit libera-

tus per Servilium et Lucillum, cum agitur de religionibus.

^x *De sacris publicis*] Sacra publica dicuntur, quæ publico sumtu pro populo fiunt.

^y *Ludis maximis*] Per ludos maximos vulgo Circenses intelliguntur, quod, ut inquit Pedianus, magnis impensis dati sunt. Instituti sunt autem a Tarquinio Prisco, et propterea Circenses dicti sunt, quod primi in Circo, qui Maximus dictus est, habiti sunt. Solennes deinde annui manserunt; et sacri Jovi, Junoni, ac Minervæ, ab ædilibus curabantur.

penatium^z Vestæque matris^a cærimoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Romani,^b quod, post Romam conditam, hujus unius casti tutoris^c religionum scelere violatum est, quod tres pontifices statuissent, id semper⁷ populo Romano, semper senatui, semper ipsis Diis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. At vero meam domum P. Lentulus, consul et pontifex,⁸ P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus,^d M' Glabrio,⁹ M. Messala,^e L. Lentulus, flamen Martialis,^f P. Galba,^g Q. Metellus Scipio,¹⁰ C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, rex sacrorum,^h M. Scaurus, M. Crassus,¹¹ C. Curio, Sex. Cæsar, flamen Quirinalis,ⁱ Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores,^{12 k} causa cognita, duobus locis dicta,¹ maxima frequentia am-

interdiceret: χ intercideretur.—6 C T vestris.—7 C per: H idem per: U item per: χ idem pec. ψ idem p. Mox CHU populum Romanum.—8 H pontifices. Mox C Luculus.—9 Prænomen M' in CH T U χ , et ed. 1472. deest: alii legunt M. Glabrio. Paulo post C L. Galba.—10 In CH S T U χ , Ms. Franc. ed. 1472. est tantum Scipio. In Lamb. Q. Scipio. Fulv. Ursinus reponi maluit P. Scipio. Mox pro M. Lepidus, U ac Lepidus. Dein Ms. Franc. et Claudius. Barb. r. Claudius. Van Vaassen, Fasti, p. 377. censet M' Lepidus, C. Claudius legend.—11 T Q. Crassus: et mox pro Albinovanus, χ Albinovianus.—12 Ms. Franc. et ed. Wolf. majores. Mox pro dicta, C eam: H ea.

NOTÆ

^z De Deorum penatium] De his dictum in orat. pro Quintio, § 83. not.

^a Vestæque matris] De ea vide superiorem orationem, § 144. not.

^b Quod fit pro salute populi Romani] Illud sacrificium intelligit, quod in aperto Bonæ Deæ fit.

^c Casti tutoris] Clodinum ironice tutorem religionum vocat.

^d Q. Metellus] Qui Nepos dictus est.

^e M' Glabrio, M. Messala] Glabrio e gente Acilia fuit, Messala e Valeria; et uterque consularis.

^f Flamen Martialis] Proximus fuit dignitate flamen ille Martialis, ei qui Dialis dictus est. Is ex patribus cre-

abatur, et Marti sacra faciebat.

^g Galba] Sulpicius Galba cum Cicerone consulatum petivit.

^h Rex sacrorum] De hoc dictum est.

ⁱ Quirinalis] Quirinalis major fuit, et patricii generis, a Numa Pompilio in honorem Romuli institutus. Romulus enim Quirinus appellatus est, parens et urbis conditor.

^k Pontifices minores] Pontifices minores fuerunt scribæ pontificum, qui fastos seu annales custodiebant.

¹ Duobus locis dicta] Primum dicta fuit causa pro domo Ciceronis in senatu antequam Romam rediisset; deinde apud pontifices ab ipso Cicerone.

plissimorum ac sapientissimorum civium adstante, omni religione, una mente, omnes liberaverunt. VII. 13. Nego unquam post sacra constituta, quorum eadem est antiquitas, quæ¹³ ipsius urbis,^m ulla de re, ne de capite quidem virginum Vestalium,ⁿ tam frequens collegium iudicasse: quanquam ad facinoris¹⁴ disquisitionem^o interest adesse quamplurimos. Ita est enim interpretatio^h illa pontificum, ut iidem potestatem habeant iudicum. Religionis explanatio^{15p} vel ab uno pontifice perito recte fieri potest; quod idem, in iudicio capitis, durum atque iniquum est. Tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quam unquam de cærimoniis virginum iudicasse. Postero die frequentissimus senatus, te consule designato, Lentule, sententiæ principe,^q P. Lentulo et Q. Metello consulibus

^h *Disquisitio.*

//////////

CAP. VII. 13 *Quæ* in C deest: et pro *ne de* in CHU legitur *neque de*. Paulo post pro *tam* χ *tamen*.—14 CH *facinorum*. Mox pro *iidem* χ *inde*.—15 Ms. Franc. Junt. Manut. Lamb. Græv. *expiatio*: χ *explanatione*. In ed. Wald. *habcant iudicium religionis expiatione*, &c. In Ms. Barb. *expiatione ne ab*, &c. utroque ne punctis notato. Pro *vel*, H, superiori linea, *ne*: in S χ

NOTÆ

^m *Quæ ipsius urbis*] Fere omnia sacra quæ Romæ erant, aut a Romulo, primo urbis conditore; aut a Numa Pompilio, qui anno urbis quadragesimo post Romulum regnavit, instituta fuerunt.

ⁿ *Vestalium*] Si qua virgo Vestalis polluta crimine detestabili fuerat, omnium pontificum sententiis damnabatur; et ab sacris abstinere jussam stata die, sub effossa humo, ad portam Collinam, in loco qui sceleratus dicebatur, vivam defodiebant. In ea enim subterranea erat fovea, ad quam gradibus descensus fuit, et in imolaculus, lucerna ardens, panis simul et lac, item aqua, et in gutto oleum. Virginem vero damnatam, demtis vitis e vertice, feretro impositam, cultu miserabili, maxime omnium horro-

re, eo deducebant; quo cum pervenerat, vinculis solutam, pontifex max. solenne præfatus carmen, capite velato, ad ostium foveæ constituebat; et postquam introgressa fuerat, illo averso, et scalis sublatis, desuper aggesta humo, defodiebant vivam, ita ut ab omni hominis tactu illæsa extingueretur.

^o *Ad facinoris disquisitionem*] Ad scelus examinandum, cujus virgo Vestalis arguebatur, maxima iudicium multitudo adesse debebat.

^p *Religionis explanatio*] *Legæ expiatio*: supra enim sic habet Cicero, 'Primum expiabo religionem mearum ædium.'

^q *Sententiæ principe*] Princeps sententiæ dicebatur, qui primus eam proposuerat.

referentibus, statuit (cum omnes pontifices, qui erant hujus ordinis,^r adessent, cumque alii, qui honoribus populi Romani antecedeabant, multa de collegii judicio verba fecissent, omnesque iidem¹⁶ scribendo adessent^s) domum meam, judicio pontificum, religione liberatam videri. 14. De hoc igitur loco sacro¹⁷ potissimum videntur haruspices dicere, qui locus solus ex privatis locis omnibus hoc¹⁸ præcipue juris habet, ut ab ipsis, qui sacris præsent, sacer non esse judicatus sit? Verum referte:^t quod ex senatusconsulto facere debetis. Aut vobis cognitio^u dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, et cum religione omni liberastis; aut senatus ipse judicabit, qui, uno illo solo antistite^x sacrorum dissentiente, frequentissimus antea judicavit; aut, id quod certe fiet, ad pontifices rejicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiæ, majores nostri sacra¹⁹ religionesque, et privatas,^y et publicas, commendarunt. Quid ergo hi possunt aliud judicare, ac judicaverunt? Multæ sunt domus in hac urbe, patres conscripti, atque haud scio an pæne cunctæ, jure optimo; [*p.* 247.] sed tamen jure privato,^z jure hæreditario, jure auctoritatis, jure Mancipi,

deest. Paulo post pro *recte fieri*, C H S χ referri.—16 C H S T U ψ *idem*.—17 Cum Ms. Erf. verbum *sacro* deleverunt Beck. Schntz. et Orell. jubente etiam Garaton.—18 U *hujus*: et mox H T U χ , Ms. Franc. Barb. ed. 1472. utraque Ven. *jus*. Dein pro *ipsis*, C *his*; et pro *judicatus*, *idem* habet *judicatum*.—19 *Sacra* in C H deest. Postea pro *hi poss.* C *ii poss.* et pro *aliud*,

NOTÆ

^r *Hujus ordinis*] Senatorium ordinem intelligit.

^s *Scribendo adessent*] Omnes aderant dum scribebatur senatusconsultum, quod factum erat de domo Ciceronis liberata, et soluta ab omni religione.

^t *Verum referte*] Hortatur ut ad senatum, quæ responsa sunt ab haruspibus, referant.

^u *Vobis cognitio*] Consules designati prima sententiam dixerunt: nam illi designati in sequentem annum primi

omnium in senatu sententiam rogabantur.

^x *Illo solo antistite*] Loquitur de Clodio, quem ironice sacrorum antistitem vocat, quia præter jus omne sacris Bonæ Deæ affuerat.

^y *Religiones privatas*] Vide quæ de sacris privatis et publicis dicta sunt in orat. superiore.

^z *Jure privato*] Jus privatum est quod ad singulorum utilitatem spectat.

jure nexi.^a Nego esse ullam domum aliam, æque privato jure, atque optima lege,^{2o} publico^b vero omni præcipuo, et humano, et divino jure¹ munitam. 15. Quæ primum ædificatur^c ex auctoritate senatus, pecunia publica; deinde contra vim nefariam hujus gladiatoris, tot senatusconsultis² munita atque septa est. VIII. Primum negotium iisdem³ magistratibus^d est datum anno superiore, ut curarent, ut sine vi mihi ædificare liceret, quibus, in maximis periculis, universa respublica commendari solet: deinde, cum ille^e saxis, et ignibus, et ferro vastitatem meis sedibus⁴ intulisset, decrevit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi,⁵ quæ esset in eos, qui universam rempublicam oppugnassent, teneri.^f Vobis vero referentibus, o⁶ post hominum memoriam fortissimi atque optimi consules!^f decrevit idem senatus frequentissimus, qui meam domum violasset, contra rempublicam esse facturum. 16. Nego, ullo de opere pub-

ⁱ Accusari.

idem aliter.—20 In H T χ deest æque. Pro privato χ privatam. Pro jure atque C eodem quo; H T χ eodem quoque. Mss. Erf. Franc. Barb. et edd. vet. domum aliam privato, eodem (Ms. Franc. eudem) quoque opt. lege. Hinc Garaton. effecit, nego esse ullam domum aliam privato eodem quo quæ opt. lege, quod recepit Orellius.—1 Pro jure C H ψ esse. Ante Quæ primum Franc. addit et.—2 H ψ senati consultis, quam formam prætulit Lamb. Postea pro est, C sit.

CAP. VIII. 3 Pro iisdem, C H quidem hisdem; et iidem Mss. pro curarent dederunt curaret.—4 T, Junt. Lamb. Wolf. et Orell. ædibus.—5 In marg. Lamb. conjicitur de vi publica. Mox est omnes edd. præter Ern. qui e conjectura dedit esset.—6 In C T, Ms. Franc. deest o, pro quo in ed. 1472. legitur

NOTÆ

^a Jure auctoritatis, jure mancipi, jure nexi] His verbis Cicero ‘auctoritatem’ pro jure domini quaesiti usucapione; ‘mancipium’ pro emtionis et alienationis jure; ‘jus nexi’ pro obligatione aliqua, v. g. pro oppigneratione usurpavit.

^b Publico] Jus publicum est, quod ad statum rei Romanæ spectat, quod in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit.

^c Ædificatur] Nondum plane erat

Ciceronis domus ædificata, cum hanc habuit orationem, licet jam ab anno superiore 698. fuisset inchoata.

^d Iisdem magistratibus] P. Lentulo, et Q. Metello negotium ædificandæ domus Ciceronis datum est.

^e Ille] Clodius vis illatæ reus fuit, quod contra senatus auctoritatem vim ædibus Ciceronis intulisset.

^f Optimi consules] Lentulus scilicet, et Philippus de domo Ciceronis ad senatum retulerunt.

lico, de monumento,⁵ de templo, tot senatus⁷ extare consulta, quot de mea domo, quam senatus unam, post hanc urbem constitutam,⁸ ex ærario ædificandam, a pontificibus liberandam, a magistratibus defendendam, a iudicibus puniendam⁹ putaret. P. Valerio,^b pro maximis in rempublicam beneficiis, data domus est in via publica:¹⁰ at mihi in Palatio restituta. Illi locus; at mihi etiam¹¹ parietes atque tectum: illi, quam ipse privato jure tueretur; mihi,¹² quam publice magistratus omnes defenderent. Quæ quidem ego si aut per me, aut ab aliis haberem; non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer: sed, cum sint mihi data a vobis, cum ea attententur¹³ ejus lingua, cujus antea manu eversa vos mihi et liberis meis, manibus vestris reddidistis; non ego de meis, sed de vestris factis¹⁴ loquor: nec vereor, ne hæc mea vestrorum beneficiorum prædicatio, non grata potius, quam arrogans videatur. 17. Quanquam, si me, tantis laboribus pro communi salute¹⁵ perfunctum, efferret aliquando ad gloriam, in refutandis¹⁶ maledictis

^k Oppugnentur.

.....

opus.—7 C superiori linea *sententiæ*: et mox pro *consulta*, idem *consultum*.—8 Quot...*constitutam* in χ desunt. In marg. Lamb. 'al. *conditam*.'—9 Ex P. Fabri conjectura Grævius probabat *muniendam*: et paulo post pro *rempublicam* χ habet *rep*.—10 Lall. Wolf. Beck. Schutz. et Orell., e conjectura Jani Palmerii, in *Velia publice*, probantibus Græv. et Garaton. Mss. plerique, Lamb. Grnt. Græv. et Oliv. in *villa publica*. Vide Nott. Varr.—11 *Etiam* in χ ψ , Ms. Franc. deest: in ed. 1472. *atque mihi par*. Mox pro *ipse* C habet *ipsi*.—12 Garaton. volebat *at mihi*.—13 Ms. Franc. *attentetur*, et statim post *eversam*: at ed. 1472. habet *ante a manu eversa*, &c.—14 In Mss. et edd. vett. *de factis vestris*.—15 Verba pro *com. sal.* in C H S T U χ , et edd. vett. desunt: et statim post pro *perfunctum* χ habet *functum*: et pro *efferret*, Ms. Franc. *huc ferret*: Barb. *hoc ferret*: U χ *hec ferret*: T et ed. 1472. *hoc ferret*: C *hæc afferret*: H *hæc efferret*: Venet. edit. 1480. *hoc referret*. Quam omnem varietatem ex antiqua scriptura *ecferret* ortam esse coniecit Garaton. favente lectione U χ .—16 Pro *refutandis* χ habet *reputan-*

NOTÆ

^a De monumento] Monumentum generaliter res est memoriæ causa in posterum prodita; in quod si corpus, vel reliquiæ inferantur, fiat sepulcrum; si vero nihil contra deferatur eorum, erit monumentum memoriæ causa factum.

^b P. Valerio] Instituit comparationem se inter ac P. Valerium Publicolam, qui post expulsos Roma reges Bruti collega fuit, cui data domus est; ostenditque majus sibi datum esse beneficium, cum sua sibi restituta est.

improborum hominum, animi quidam dolor, quis non ignosceret? Vidi enim hesternò die quendam murmurantem; quem aiebant negare,¹⁷ ferre me posse, quia, cum¹⁸ ab hoc eodem impurissimo parricidaⁱ rogarer, cujus essem civitatis, respondi, me,¹⁹ probantibus et vobis, et equitibus Romanis, ejus esse, quæ carere me non potuisset. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur responderem?²⁰ (quæro ex eo ipso, qui ferre me non potest) me civem esse Romanum? literate⁷ respondiissem. Tacuisssem?¹ desertum negotium.^k Potest quisquam vir,² in rebus magnis cum invidia versatus, satis graviter contra inimici contumeliam sine sua laude respondere? At ipse non modo³ respondet, quicquid potest, cum est laccessitus; sed etiam gaudet, se ab amicis, quid respondeat, admoneri.

IX. 18. Sed, quoniam mea causa expedita est,¹ videamus nunc, quid haruspices dicant. Ego enim fateor, me, et magnitudine ostenti, et gravitate responsi, et una⁴ atque constanti haruspicum voce vehementer esse commotum. Neque is sum, qui (si cui forte videor plus, quam ceteri, qui æque, atque ego, sunt⁵ occupati, versari in studio literarum) his delecter, aut utar omnino literis, quæ nostros

¹ Eleganter.

////////

dis.—17 Ernesti coniecit *se ante ferre excidisse*, probante Wolfio.—18 *H tum*: et statim post Lamb. edidit *patricida*.—19 In marg. Lambini coniecitur transponendum esse hoc pronomen ante verba *ejus esse*.—20 *C ergo responderam*. Mox *me post ferre* in T et Ms. Franc. deest.—1 C H T U χ, Junt. et Lamb. *an tac.*—2 Verba *vir... sine* in χ desunt. Paulo post al. edd. *rebus in magnis*. Dein *contra* in H U deest: at Ms. Franc. habet *in inim. contum.* Ante verba *sine sua laude*, Ms. Franc. addit *satis*.—3 C H ψ, Ms. Franc. *non modo non*: et statim pro *respondet*, C *responderet*: ψ *respondere*: et pro *quicquid* C habet *quicquam*.

CAP. IX. 4 Pro *una* Ms. Franc. *viva*. Mox *vehementer* in C H T χ deest. Tum pro *commotum* C H S T U χ, Ms. Franc. et ed. 1472. *permotum*.—5 C

NOTÆ

¹ *Impurissimo parricida*] Parricidam Clodium appellat, quia Ciceronem, qui patriæ parens a senatu et a Catione nominatus est, abire coëgit in exilium.

^k *Desertum negotium*] Deserta fu-

isset a Cicerone sua causa, si tacuisset.

¹ *Sed quoniam mea causa expedita est*] Jam accedit ad haruspicum responsa, et a religionis reverentia sibi primum senatum conciliat.

animos deterrent atque avocant a religione. Ego vero primum habeo auctores ac magistros religionum colendarum majores nostros; quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur, ut satis superque prudentes sint, qui illorum prudentiam, non dicam assequi, sed, quanta fuerit, perspicere possint; qui statas⁶ solennesque cærimonias^m pontificatu, rerum bene gerendarum auctoritatesⁿ augurio, fatorum veteres prædictiones^o Apollinis vatium^p libris, [p. 248.] portentorum explanationes⁷ ^q Etruscorum^r disciplina contineri putarunt: quæ quidem tanta est, ut nostra memoria primum Italici belli^s funesta illa⁸ principia, post Sullani Cinnanique^t temporis extremum pæne discrimen, tum hanc recentem urbis inflammandæ, delendique imperii conjurati-

sum. Paulo post pro his, Lamb. dedit iis: et pro delecter C deleclor.—6 Mss. nonnulli ap. Lamb. Ms. Car. Steph. et Barb. *statutas*: χ *statuas*. Mox χ habet *solempnisque*; ed. Rom. et Ven. 1483. *sollennisque*: dein pro pontificatu, C habet *pontificatus*; et pro *prædictiones*, H S T U χ *prædicationes*.—7 Sigonius et Pighius legi jubent *expiationes*: Lamb. conjungi *explanationes et expiationes* vult. Statim post Lamb. dedit *putaverunt*.—8 *Illa* in H S T U χ, Ms. Franc. deest. Mox verba *post Sull.* in U desunt. In C T legitur *post*

NOTÆ

^m *Statas solennesque cærimonias*] Majores crediderunt stabilitas religione cærimonias in pontificum scientia contineri.

ⁿ *Rerum gerendarum auctoritates*] Credebant illi superstitiosi veteres nihil feliciter geri posse, nisi prius ab auguribus probatum esset.

^o *Fatorum veteres prædictiones*] Per prædictiones fata intelligit, quæ ab aliquo Apollinis oraculo, vel sacerdote prædicta fuerunt, quæque eventura necessario putaverunt.

^p *Vatium*] Intelligit libros Sibyllarum, quos dubiis in rebus, periculisque reip. temporibus consulere soliti erant.

^q *Portentorum explanationes*] De his vocibus sic loquitur Valerius Max. lib. 1. cap. 1. 'Majores statas solen-

nesque cærimonias pontificum scientia, bene gerendarum rerum auctoritates augurum observatione, Apollinis prædictiones vatium libris, portentorum depulsiones Etrusca disciplina explicari voluerunt.'

^r *Etruscorum*] Apud Etruscos hæc primum disciplina florere cœpit, unde hic Etruscorum et harnspicum eadem est significatio.

^s *Italici belli*] Bellum illud italicum, Marsicum dictum est, quia primum a Marsis incepit. Exortum est L. Julio Cæsare, et P. Rutilio Coss. anno urbis 663.

^t *Post Sullani Cinnanique*] Per Sullanum quod Cinnanum tempus designat bellum quod a Sulla et Cinna commotum est in repub. et crudelitate plenum fuit.

onem^u non obscure nobis⁹ paulo ante prædixerint.^v 19. Deinde etiam cognovi,¹⁰ multa homines doctissimos sapientissimosque et dixisse, et scripta de Deorum immortalium numine reliquisse: quæ quanquam divinitus perscripta video, tamen ejusmodi sunt, ut ea majores nostri docuisse illos, non ab illis didicisse videantur. Etenim quis est tam vecors,^x qui aut, cum suspexerit in cœlum, Deos esse non sentiat, et ea, quæ tanta mente fiunt, ut vix quisquam arte ulla ordinem¹¹ rerum ac necessitudinem persequi possit, casu fieri putet; aut, cum Deos esse intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum¹² imperium esse natum,¹³ et auctum, et retentum? Quam volumus, licet, patres conscripti, ipsi nos amemus; tamen nec numero^y Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso hujus gentis ac terræ domestico nativoque sensu, Italos ipsos ac Latinos; sed pietate ac religione, atque hac una sapientia, quod Deorum immortalium¹⁴ numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes gentes nationesque superavimus.

x. 20. Quare, ne plura de re^z minime loquar dubia,¹⁵

//////////

Sillani. Tum pro Cinnunique, C Cillanique; U Cunmanique.—9 Græv. lall. et Oliv. habent *vobis*: et mox Grævius, e Ms. Franc. et ed. Wald. edidit *prædixerit*.—10 Pal. 9. et Erf. interjiciunt *Deinde si quid habuit tolli*, quod etiam in Ms. Viet. nisi quod *is habui*. Paulo post in Ms. Franc. *sapientesque*. Dein et ante *dixisse* deest in T.—11 U ordine. Mox H, et nonnullæ edd. vett. *vicissitudinem*.—12 In Lamb. legitur *totum*.—13 Grævius coniecit *et natum*, probante Ern. Mox pro *Quam*, C H *Quantum*: χ *Quanquam*: Ms. Barb. et edd. Ven. *Quam volumus*, P. C. *licet ipsi*, &c.—14 Voc. *immortalium* in Ms. Car. Steph. deest: et pro *superavimus* T habet *superamus*.

CAP. X. 15 Lamb. edidit *dubia loquar*. Grævio placet *loquar minime*

NOTÆ

^u *Conjunctionem*] Catilinariam conjunctionem ab haruspibus prædictam fuisse ait Cicero.

^v *Paulo ante prædixerint*] De prodigiis quæ bellum Italicum præcessere, vide Cic. lib. I. de Divinatione: quæ Sullanum, vide Plutarch. quæ Catilinariam, vide Orat. II. in Catil.

^x *Quis est tam vecors*] A pulchritu-

dine et ordine mundi Deus cognoscitur; quod fusius l. II. De Nat. Deorum disputat.

^y *Tamen nec numero*] Afferit proprium inter nationes discrimen.

^z *Quare ne plura de re, &c.*] Hactenus ostendit domum suam ab omni religione liberam esse; nunc docet haruspicum responsa ad Clodium

adhibete animos; et mentes vestras, non solum aures, ad haruspicum vocem admovete: ‘Quod in agro Latiniensi^{16a} auditus est strepitus cum fremitu.’ Mitto haruspices, mitto illam veterem ab ipsis Diis immortalibus, ut hominum fama est, Etruriæ datam¹⁷ disciplinam: nos nonne haruspices esse possumus? ‘Exauditus in agro propinquo et suburbano est strepitus quidam reconditus, et horribilis fremitus armorum.’ Quis est ex gigantibus^b illis, quos poëtæ ferunt bellum Diis immortalibus intulisse, tam impius, qui hoc¹⁸ tam novo tantoque motu non magnum aliquid Deos populo Romano præmonstrare et præcinere fateatur? De ea re scriptum est,^c ‘Postulationes^m¹⁹ esse Jovi, Saturno, Neptuno, Telluri,^d Diis cœlestibus.’ 21. Audio, quibus Diis violatis expiatio debeatur: sed, hominum quæ ob²⁰ delicta, quæro. ‘Ludos minus diligenter^e factos, pollutosque.’ Quos ludos? te appello, Lentule, (tui sacerdotii

^m *Expiationes.*

//////////

dubia. Mox pro *Quod H* habet *Quid.*—16 C H, Ms. Franc. et Barb. *Latiniensi*, quod præfert Grævius. S U χ, Pall. Ms. Vict. Erf. edd. Rom. et Venn. *Latinski.* T et ed. 1372. *Laterensi*: vet. Ms. Puccii *Laviniensi*, et cap. xxviii. *Lavinienses*.—17 χ, Barb. et Ven. 1480. *traditam*, uti Car. Steph. Junt. et Lamb. correxerunt, probante Garaton. Statim *nos* in χ deest. Mox pro *quidam C* habet *quidem*; ante quod verbum Ms. Barb. et Ven. 1480. addunt *cum fremitu*.—18 χ *hæc*.—19 Verbum *decretas* ante esse legebatur in edd. ante Grut. qui ex auctoritate Mss. plerorumque id delevit cum edd. seqq.—20 H S T U *ob quæ*. Pro *delicta U* habet *delecta*: et pro *quæro ψ quem*. Mox *ob* ante *ludos* Grævius excidisse putabat. Statim post pro *minus*, ψ habet *invitis*: pro *sacerdotii*, C *sacerdoti*: pro *tensæ*, in nonnullis edd.

NOTÆ

pertinere, in quem rejicit quicquid ab eo contra se dictum fuerat, singula perenrendo capita.

^a *In agro Latiniensi*] Agrum illum, ubi quondam populus Latiniensis fuerat, inter Latinos Plin. lib. iii. cap. 5. numeravit.

^b *Ex gigantibus*] Gigantes excelsissimæ staturæ fuerunt homines, quos Titanis et Terræ filios fuisse fabulati sunt, atque in superos bellum movisse: verum præcipites ab illis in Tar-

tara dejectos fuisse alios, alios vero sub Ætna aliisque montibus inclusos fuisse, ubi suæ temeritatis pœnas lunt.

^c *Scriptum est*] Scriptum est nempe in haruspicum responso, quod in sua oratione Clodius citaverat.

^d *Telluri*] Tellus terræ Dea est, rerum omnium mater, et alumna.

^e *Ludos minus diligenter*] Aliud haruspicum responsum.

sunt tensæ,^f curricula, præcentio, ludi, libationes,^g epulæque ludorum publicorum¹⁾ vosque, pontifices, ad quos epulones^h Jovis Optimi Maximi, si quid est prætermisum, aut commissum, asserunt; quorum de sententia illa eadem renovata atque instaurata celebrantur; qui sunt ludi minus diligenter facti? quanto,² aut quo scelere polluti? respondebisⁱ et pro te, et pro collegis tuis, et³ pro pontificum collegio, nihil cujusquam aut negligentia contemptum, aut scelere esse pollutum: omnia solennia ac justa ludorum,^k omnibus rebus observatis,⁴ summa cum cærimonia esse servata. XI. 22. Quos igitur⁵ haruspices ludos minus diligenter factos pollutosque esse dicunt? eos, quorum ipsi

scribitur *tensæ*: et pro *præcentio*, C H χ ψ *pratensio*.—1 Lamb. abesse verbum *publicorum* a Mss. nonnullis observat: deest etiam in Erf. probante Grævio. Barb. ed. Rom. et utraque Ven. *ludorum*, P. C. *vosque*, *pont.* Nang. et Camer. *ludorum publicorum* P. C. *vosque*, &c. Paulo post verba *aut commissum* in Ms. Franc. desunt: et mox pro *asserunt* Ern. conjecit *deferunt*.—2 Quando Schütz. ex Ern. conjectura, probantibus Garaton. et Wolf.—3 Ms. Car. Steph. *etiam*.—4 *Observatis* in ed. Rom. deest, non improbante Garaton.

CAP. XI. 5 Pro igitur C H ergo. Mox *Mater Dea* habent nonnulli Mss.

NOTÆ

^f *Tensæ*, &c.] ‘Tensæ’ vehicula fuerunt ex argento, quibus Deorum effigies vehabantur. ‘Curricula’ vero alia fuerunt minora vehicula, quibus in pompa sacrorum utebantur. ‘Præcentio’ fiebat a tibicinibus, qui et ipsi sacris adhibebantur. ‘Ludi’ erant ipsa spectacula quæ fiebant in honorem Deorum.

^g *Libationes*] Libationes, degustationes sunt, quæ in sacrificiis fieri solitæ erant. Ritus hic fuit sacrificiorum, ut sacerdos vinum e vasculo degustaret, daretque deinde degustandum ceteris: tum illud vel in victimæ cornua; vel si sacra solo thure absque victima fierent, in ignem aræ impositum: vel si absque igne, ut in conviviis, in mensam invergerent. Denique generatim libatio sumitur pro sacrificio, quia nullum erat sa-

crificium absque libatione.

^h *Epulones*] Epulones sacris epulis præerant, et cænarum pontificum curam agebant, quæ adiciales dicebantur, id est, quæ fiebant inaugurandi alicujus, aut publicæ lætitiæ causa. Ad eosdem pertinuit epulas Jovi, Diisque ceteris indicere, et si qua justa et solennia sacris deessent, ad pontifices referre; deque illorum consilio et sententia, sacra, et omnes cærimonias decernere. Vid. Max. lib. III. cap. 16.

ⁱ *Respondetbis*] Convertit se ad Lentulum, cujus fuit his rebus omnibus prospicere.

^k *Justa ludorum*] Quanquam ‘justa’ sanantur vulgo pro cærimoniis, quæ placandis Manibus fiebant; tamen etiam usurpantur pro operis quibuslibet debitis.

Dii immortales, atque illa Mater Idæa,¹ te, te, Cn. Lentule, cujus abavi^{6m} manibus esset accepta, spectatorem esse voluit. Quod ni tu Megalesia⁷ⁿ illo die spectare voluisses, haud scio an vivere nobis, atque his de rebus jam queri liceret. Vis enim innumerabilis^o incitata,⁸ ex omnibus vicis collecta, servorum ab hoc ædili religiosus,^p repente fornicibus ostiisque omnibus, in scenam, signo dato, immissa irrupit. Tua tum, tua, Cn.⁹ Lentule, eadem virtus fuit, quæ in privato quondam tuo proavo:^{10q} [p. 249.] te,

~~~~~

eddl. vett. Junt. Lamb. Grut. et Oliv. Vide Nott. Varr.—6 In T est *ab avia* vel *avo*. Cujus *ab avia* habent omnes alii Mss. et edd. (præter P. Manutii, qui *abavi* a. 1540. edidit, cum mallet *atavi*) ante Ern. qui ex emendatione Fr. Fabricii dedit *abavi* cum edd. seqq.—7 C *Megubesia*. Mox pro *queri* Ms. Car. Steph. habet *querere*.—8 *Incitata* snspectum Ern. Mox Wolf. ex Charis. 1. p. 96. ostendit *adile*, non *adili*, scribendum esse. Dein *immissa* in χ deest.—9 Ms. Franc. prænomen omisit. Statim post *fuit* in C deest.—10 Ms. vet. Ursini, *quæ privati quondam tui proavi*. Pro *quondam* χ habet

NOTÆ

¹ *Ille Mater Idæa* [Dea] Sempronio Tuditano, et M. Cornelio Cethego Coss. A. U. C. 549. legatis Romanis Mater Idæa tradita est per Attalum regem Asiæ, ac Romam deportata. Lapis erat, quem Matrem Deum incolæ vocabant. Excepit eam P. Scipio Nasica, vir optimus a senatu judicatus, adolescens nondum quæstorius; quoniam ita responsum fuerat, ut numen id ab optimo viro recipere tur, consecrareturque. Ludi Megalenses ei Deæ primum instituti sunt, et pridie Idus Aprilis habebantur.

^m *Cujus abavi* [ab avia] Avia Lentuli Cos. Claudia fuit: at cum illa Vestalis fuerit, non videtur probabile liberos genuisse; quare videtur legendum *ab avo*, eo nempe Scipione, de quo nota superiori. Hunc porro patrem fuisse P. Scipionis Nasicæ, qui est Cornelium appellatus, Cicero ait in Bruto. Eundem fasti Capitolini in consulatu, quem cum Acilio Glabione anno urbis 562. gessit, ita nominant; ‘P. Cornelius Cn. F. L.

N. Scipio Nasica.’ Sed si P. Scipio Nasica, cujus privati egregia virtus in perditis conatibus T. Gracchi vindicandis fuit, Marcellini proavus recte dicitur; Nasica, qui sacra accepit, ejusdem Marcellini atavus, non abavus fuit; siquidem Paternulus Nasicam, qui Gracchum interfecit, ejus, qui optimus vir judicatus erat, nepotem vocat.

ⁿ *Megalesia*] Megalesia Iudi sunt in honorem Magnæ Matris instituti, quos C. Attilius Serranus, L. Scribonius Libo, ædiles curules, primi omnium fecerant.

^o *Vis enim innumerabilis*] Clodius concitavit populum; a quo, eo die, quo exhiberi Iudi debebant, scena perturbata est.

^p *Religioso*] Ironice sacerdotem religiosum Clodium vocat, propter violata Bonæ Deæ ab eo sacra.

^q *Tuo proavo*] Proavus Lentuli fuit Scipio ille Nasica, qui Tiberium Gracchum, remp. perturbantem, privatus interfecit.

nomen,^r imperium, vocem, aspectum, impetum tuum, stans senatus, equitesque Romani, et omnes boni sequebantur, cum ille servorum et ludiorum¹¹ multitudini senatum populumque Romanum vinctum ipso consessu, et constrictum spectaculis, atque impeditum turba et angustiis, tradidisset. 23. An,¹² si ludiusⁿ constitit, aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus et matrimus^s si terram non tenuit,^t aut tensam, aut lorum omisit,^{13 u} aut, si ædilis verbo, aut simpulo¹⁴ aberravit,^v ludi sunt non rite facti,

ⁿ *Saltator.*

quodam. Mox pro imperium C H habent imperii.—11 C H S T U χ, Ms. Franc. et ed. 1472. *Indutium*. Mox H *senatui populoque R.* et pro *consessu* χ habet *consensu*.—12 C H χ, et ed. Med. *aut*. In Ms. Franc. deest. Statim post pro *ludius* T χ, et ed. Med. *ludus*. In marg. Lamb. notatur ‘*al. Lydius*.’—13 Pro *aut ante lorum*, in U, Pall. 9. Ms. Viet. Erf. Franc. et Barb. est *si*. (unde extitit in T *sillorum* pro *aut lor*.) Pro *omisit* Garaton. præfert *amisit*, quod habent ψ, Pall. 9. Erf. Mss. Memm. et ed. Lamb. C *ammisit*: H *admisit*: S et utraque Ven. *emisit*. Ant. Augustinus ap. Ursin. corrigit *si thensam non tenuit aut lorum remisit*. Prius etiam in mentem venerat Heraldus ad Arnob. qui præterea *amisit* scribi maluit. Lips. in antt. lectt. *si siseram* (aut *sisarram*) *non ten. aut lor. amisit*. Fabrettus de Col. Traj. p. 163. et Salmasius, Exere. Plin. p. 1073. *si acerram non ten. aut lor. amisit*. Ern. conjectit *tensæ lorum*, probante Wolf. Garatonus tamen mavult *aut si tensæ lorum amisit*; vel *si terram non tenuit aut tensam, si lorum, &c.*—14 Pro *aut simpulo*, C H S χ, et edd. ante Lamb. *aut si nutu*, quod tueri conatur Gutherius de Jure Pont. III. 2. ‘Lambinus, quia in Mss. invenit *aut symbolo*, (ut est in Ms. Car. Steph. et Ms. Viet.) reposuit *aut sympulo*; maluit tamen *sympinio* (ex perperam scripto Arnobii loco) legi; sed veram scripturam esse *sympu-*

NOTÆ

^r *Nomen*] Lentulus erat e Cornelia gente, nobilissima apud Rom. ad cuius nutum, et imperium consulare, parati senatores fuerunt, ut olim Scipionem Nasicam secuti sunt.

^s *Puer patrimus et matrimus*] ‘*Matrimus ac patrimus dicuntur*,’ ait Festus, ‘*quibus patres et matres adhuc vivunt.*’

^t *Terram non tenuit*] Haud dubie caerimonias in Megalensibus sacrificiis sen ludis observari solitas notat; sen terram aliquam præ reverentia Bonæ Deæ, sen ipsam Deæ simulacrum manibus tangerent, quæ Terra, Tellus, Bona Dea, Magna Mater,

Ops, Cybele dicta est; seu ipsum lapidem, delatum Romam, sub quo Megalenses illam coluere.

^u *Aut tensam; aut lorum omisit*] Id est si omisit tensam tangere, aut lorum quo simulacrum alligabatur in tensa. ‘*Tensæ* autem,’ ut docet Asconius, ‘sunt vehicula cum pompa ordinum et officiorum; sic dictæ quod ante eas lintea tenduntur, quæ gaudent manu teure et tangere qui eas deducunt.’

^v *Simpulo aberravit*] Simpulum calix est: fictilis, quo vinum in sacrificiis libabatur, a ‘*sumendo*’ dictum, quod eo vinum minutatim sumebant.

eaque¹⁵ errata expiantur, et mentes Deorum immortalium ludorum instauratione placantur; si ludi ab lætitia ad metum traducti sunt; si non intermissi, sed peremti atque sublatis sunt; si civitati universæ scelere ejus, qui ludos ad luctum conferre voluit, extiterunt dies illi festi¹⁶ pæne funesti; dubitabimus, quos ille fremitus nuntiet ludos esse pollutos?¹⁷ 24. Ac, si volumus ea, quæ de quoque Deo nobis tradita sunt, recordari; hanc Matrem Magnam, cujus ludi violati, polluti, pæne ad cædem et ad funus civitatis conversi sunt, hanc, inquam,¹⁸ accepimus, agros et nemora cum quodam strepitu fremituque peragraræ. XII. Hæc igitur¹⁹ vobis, hæc populo Romano, et scelerum indicia ostendit, et periculorum signa patefecit. Nam quid ego^{*} de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri majores ante templum,[†] in ipso Matris Magnæ conspectu, Megalensibus²⁰ fieri celebrarique voluerunt? qui sunt more institutisque maxime casti, solennes, religiosi; quibus ludis

rium post alios docuit Garaton. h. l. unde etiam Herald. reponi maluit *simpurio* aut *sympurio*. Ms. Franc. *aut si vultu: T U aut si muto*; et fortassis ita etiam Barb. unde ap. Garaton. affertur *simuto*. Ceterum *simpulo* legendum etiam conjecerat Lips. Antt. Lectt. iv. 3. Et Garaton. suspicatur in velt. Mss. scriptum fuisse *sympurio*.[†] Beck. Mox pro *aberravit*, T habet *oberavit*: Arnobius *deerravit*.—15 *χ eque*. Paulo post *sunt* post *traducti* omittitur ab Herv. Nang. Car. Steph. et Lamb.—16 Wolf. Beck. Schutz. et Orell. e Mss. Car. Steph. Vict. et Lambini, dederunt *dies illi pro festis*: in C *festis*: H *profestis*: S U *χ*, Pall. plerique, Franc. Barb. ed. Rom. utraque Ven. *profesti*: Pal. 9. *professi*: T *perfecti* et *pro festis*.—17 Ed. 1483. Manut. Gryph. Steph. et Lamb. *quos ludos ille fremitus nunciet esse poll.* Pro *nuntiet* Barb. *rincet*: Ven. 1480. *injiciet*: ('fort. *indicet*,' ait Garaton.) *ludos* in ed. Rom. deest.—18 Pro *inquam*, C *nunquam*. Mox pro *peragraræ*, Garaton. conjecit *peragrasse* legendum.

CAP. XII. 19 Pro igitur C *ergo*. Statim post *pro populo Romano* ψ habet *populi R*. Mox C *patefacit* pro *patefecit*.—20 Ms. Barb. *Megalesibus*: Lamb.

NOTÆ

* *Nam quid ego*] Loquitur jam de aliis ludis, qui eodem quo Megalenses tempore in Palatio celebrabantur; in quibus non minus quam in superioribus, Clodius servos habuit. Hos ludos Junius Brutus dicitur instituisse anno 431.

† *Ante templum*] Cuius Romam si-

mulacrum Magnæ Matris advectum est, in æde Victoriæ repositum fuit, donec ei templum erigeretur. Vide Liv. lib. XXIX.

‡ *Megalensibus* [*Megalesiis*] Megalesiis, id est diebus, quibus hi ludi celebrabantur.

primum, ante populi consessum, senatui locum P. Africanus^a iterum consul ille major dedit; ut eos ludos hæc lues impura polluerit: ¹ quo^o si qui² liber, aut spectandi, aut etiam religionis causa, accesserat, manus^p afferebantur: ³ quo matrona nulla adiit, propter vim consessumque servorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta est, ut ex ultimis terris^b arcessita⁴ in hac urbe consederit; qui uni ludi ne verbo quidem appellantur⁵ Latino, ut vocabulo ipso et appetita⁶ religio externa, et Matris Magnæ nomine suscepta declaretur; hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt: tota denique, hoc ædile,^c servorum Megalesia fuerunt.⁷ 25. Pro Dii immortales!⁷ qui magis^r nobiscum loqui possetis, si essetis versareminique⁸ nobis-

^o Ad quos.^p Vis.¹ Toti hi ludi Megalenses fuerunt pro servis.^r An melius.

e conjectura Megalesiis. Postea Lambino ipsi, et ante eum Mureto, aliisque, etiam Ern. suspectum erat hoc voc. Ceterum Asconius ad Orat. 1. pro Cornelio hunc locum ita laudat: *Nam quid . . . ante templum Matris Magnæ fieri celebrarique voluerunt; quibus primum ludis ante pop. cons. seu. loc. P. Afr. it. consul et collega ejus Sempronius Longus.* Mox pro consessum C habet consensum.—1 Pollueret Mss. plerique, Lamb. Græv. Lall. et Oliv. Statim post, pro quo, H T U X, Ms. Barb. edd. Rom. Venn. quod.—2 Si qui X, Barb. (in quo superscr. litera s) ed. Rom. Ven. 1480. Grut. Græv. Wolf. Beck. Schütz. et Orell. Ceteri si quis. Mox pro spectandi, C uspectandi: T conspectandi.—3 H superiori linea efferebantur. Statim post C habet illa pro nulla: et X consensusque pro consessumque. Dein Ita ante ludos in C deest.—4 In nonnullis edd. fuit accersita: et in C consederet pro consederit.—5 In C H S T U X, Ms. Franc. Barb. edd. Rom. Venn. aliisque ante Nang. uni deest; in quibus omnibus (exceptis S T U) legitur ne uno quidem verbo. Unus Ms. Erf. habet qui unius ludi. In Nang. Man. et Gryph. legitur appellabantur.—6 Pro appetita X habet appetitu: et paulo post pro declaretur, C H declararetur. Dein pro hoc H X habent hæc: et pro ædile, C H X adiles.—7 Cod. Erf. Per Deos immortales.—8 Copula deest in C. Paulo post ludos publicos esse poll. Grævius edidit, e Ms. Franc. ed. 1472. et Ven. 1480. Ms. Barb. et ed. Herv. ludos esse publicos poll. Statim post X ψ habent significastis pro significatis —

NOTE

^a P. Africanus] De Africano sic loquitur Asconius: 'P. Africanus ille superior, ut dicitur, non solum a sapientissimis hominibus, qui tum erant, verum etiam a se ipso sæpe accusatus est, quod cum consul esset cum T. Longo, passus esset tum primum a populari consessu senatoria

subsellia separari.'

^b Ex ultimis terris] Ex Pessinunte, urbe in Phrygia, advecta fuit Romam Magna Mater.

^c Hoc ædile] A Clodio totus ille consessus in ludis perturbatus est vi, quæ a servis fiebat, qui iis onici affuerant.

cum? Ludos esse pollutos^d significatis ac plane dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, perversum, conturbatum dici potest, quam, omne servitium, permissu⁹ magistratus, liberatum, in alteram scenam immissum, alteri præpositum,^e ut alter consessus¹⁰ potestati servorum objiceretur, alter servorum totus esset? Si examen apum ludis^e in scenam venisset, haruspices acciendos¹¹ ex Etruria putaremus: videmus universi repente examina tanta servorum immissa in populum Romanum septum atque inclusum, et non commovemur?¹² Atque in apum fortasse examine, nos ex Etruscorum scriptis haruspices, ut a servitio caveremus, monerent. 26. Quod¹³ igitur ex aliquo disjuncto diversoque monstro significatum cavemus, id cum ipsum sibi¹⁴ monstrum est, et cum in eo ipso periculum est, ex quo periculum portenditur, non pertimescemus? Istiusmodi Megalesia fecit pater tuus?^f istiusmodi patruus? Is mihi etiam generis sui mentionem facit, cum Athenionis,¹⁵ aut Spartaci^g exemplo ludos facere

^s Positum post scenam et ante scenam.

////////

9 Pro *permissu* ψ habet *permissi*: et mox pro *liberatum* Pucc. et Junt. *liberum*, probante Garaton.—10 C *confessus*. Mox pro *apum* χ dedit *apium*, et ira etiam paulo post. Ita et Ms. Barb. et ed. Rom. utroque loco; altero etiam Ven. 1480. C H, Ms. Franc. ante voc. *ludis* addunt *repente*, probante Grævio. Tum edd. vett. habent *in scenam*, quod præfert Garaton.—11 In marg. Lamb. ‘fort. *arciendos*.’ Ante *ex Etrusc.* in C additur *et*.—12 Al. (ut in marg. Lamb. notatur) *commonemur*. Statim pro *Atque* in C H legitur *At*.—13 Pro *Quod* C H T habent *quid*: pro *igitur*, C *ergo*: et pro *disjuncto* C ψ *dijuncto*. Tum in T *monstroque*.—14 Ed. 1584. et Grat. *sibi ipsum*. *Ipsum* in C deest. Ordinem verborum nonnullæ edd. mutant, (ut Lamb.) habentque *id cum sibi ipsum monstra est*. Mox pro *pertimescemus*, C H T *pertimescimus*.—15 C *Athemonis*. Mox pro *cavea* ψ *cauta*. Lambin. edidit *servos exire de*

NOTÆ

^d *Ludos pollutos*] His tot prodigiis pollutos fuisse ludos illos contendit.

^e *Ludis*] Amplificat a minori per fictionem; atque si propter examen apum consulendi essent haruspices, quod æquiori ratione consulendi sunt, propter servorum multitudinem immissam in ludos, a quibus perturbati

sunt.

^f *Pater tuus*] Appius Claudius, cum erat ædilis, alia ratione et sanctiore ludos illos, alia P. Claudius, Appii frater major, celebravit; estque exemplum a dissimili.

^g *Athenionis aut Spartaci*] Athenio et Spartacus gladiatores fuerunt, qui,

maluerit, quam Caii aut Appii Claudiorum? Illi cum ludos facerent, servos de cavea^c exire jubebant: tu¹⁶ in alteram servos immisisti, ex altera liberos eiecisti. Itaque qui antea voce præconis a liberis semovebantur,¹⁷ tuis ludis non voce, sed manu liberos a se segregabant. XIII. [p. 250.] Ne¹⁸ hoc quidem tibi in mentem veniebat, Sibyllino sacerdoti,^b hæc sacra majores nostros ex vestris libris expetisse? si illi sunt vestri, quos tu impia mente conquiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus attrectas. 27. Hac igitur¹⁹ vateⁱ suadente quondam, defessa Italia Punico bello,^k atque ab Hannibale²⁰ vexata, sacra ista majores nostri ascita ex Phrygia Romæ collocaverunt; quæ vir is accepit, qui est optimus populi Romani² judicatus, P. Scipio;¹ foemina autem, quæ matronarum castissima putabatur, Q. Claudia; cujus priscam illam severitatem [sacrificii³] mirifice tua soror^m existimatur imitata.⁴ Nihil te igitur neque majores tui, conjunctiⁿ cum his religi-

^c Theatro.

carca jub.—16 ψ *tum*. Statim post, idem Ms. pro *alteram* habet *altera*.—17 In marg. Lamb. conjicitur *summovebantur*.

CAP. XIII. 18 χ *Nec*.—19 C *ergo*.—20 Præpositio in C H T U χ omititur. Al. edd. *Annibale*. Mox, verbis transpositis, *nostri maj.* edidit Lamb.—1 *Collocarunt* Lamb. quem secutus est Orellius. Paulo post pro *his* ante *accepit*, H habet *ipse*.—2 *A populo Romano* Mss. plerique, Junt. et Lamb. probante Ern.—3 Hoc verbum spurium esse censent Ern. Garaton. Wolf. et Beck. Delevit Schütz. Mox Mss. quidam et edd. *mirifice* habent. In Erf. Ven. 1480. Man. Junt. et Lamb. legitur *tua soror mirifice*; et Lamb. notat alios habere *tua mirifice soror*. Ms. Barb. ed. Rom. et Ven. 1483. *tua soror*

NOTE

effracto ludo, bellum servile concitaverunt.

^b *Sibyllino sacerdoti*] Clodius in quindecimviris Sibyllinis fuit, qui libros Sibyllarum custodiebant.

ⁱ *Huc igitur vate*] Sibylla Claudia suis versibus suasit, ut Romæ hæc sacra celebrarentur.

^k *Punico bello*] Loquitur de bello Punico secundo, quod A. U. C. 535. cæpisse Solinus scribit, P. Cornelio, et T. Sempronio coss. duce Cartha-

giniensium Hannibale, qui multis claudibus Romanos affecit; sed tandem a Scipione Africano fractus ac victus est.

¹ *P. Scipio*] Scipio Nasica, ut superius dictum est, recepit Romæ Magnæ Matris simulacrum.

^m *Tua soror*] Hujus impudentiam egregie exagitat in oratione pro Cælio: hic autem de ea ironice loquitur.

ⁿ *Majores tui, conjuncti*] Claudia

onibus, neque sacerdotium^o ipsum, quo est hæc tota religio constituta, neque curulis ædilitas, quæ maxime hanc tueri religionem solet, permovit,⁵ quo minus castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, scelere obligares? 28. Sed quid ego id admiror?⁶ qui, accepta pecunia, Pessinuntem^p ipsum, sedem domiciliumque Matris Deorum, vastaris, et Brogitaro^q Gallogræco, impuro homini ac nefario, (cujus legati, te tribuno, dividere in æde Castoris tuis operis^t nummos solebant⁷) totum illum locum fanumque vendideris? sacerdotem ab ipsis aris, pulvinaribusque detraxeris? omnia illa,⁸ quæ vetustas, quæ Persæ,^r quæ Syri,^s quæ reges omnes, qui Europam Asiamque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, perverteris? quæ denique nostri majores tam sancta duxerunt,⁹ ut, cum refertam urbem atque Italiam fanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis et periculosissimis bellis huic Deæ vota facerent, eaque in ipso Pessinunte, ad illam ipsam principem aram, et in illo loco fanoque, persolverent. 29. Quod cum Deiotarus religione sua castissime tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic

^t Clodianis.

//////////

mirifica.—4 C *mutata*: U *mutata*. Mox pro igitur, C *ergo*.—5 Ms. Car. Steph. *avocavit*.—6 χ *Amiror*. Paulo post pro *Pessinuntem*, C *Pessimuntem*: et idem Ms. mox *Pessimunte*.—7 Hæc verba, *cujus leg...solebant*, primus inseruit Victorius: omittunt præne Mss. omnes. Corrupte leguntur in Erf. ita: *cujus legati tribuno dividere in æde Castoris tui operis nummos solebant*. Paulo post pro *locum*, ex Gulielmii conjectura, Grnt. censet legendum esse *lucum*.—8 Ms. Erf. Barb. Grnt. Græv. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. habent *omina*. Mox in C H U χ ψ legitur *securi* pro *Syri*.—9 C *dixerunt*: H *dilexe-*

NOTÆ

Magnam Matrem suis manibus accepit, et ei sacra fecit.

^o *Neque sacerdotium*] Clodius unus erat ex quindecimviris qui præerant huic religioni, et qui libros Sibyllinos custodiebant.

^p *Pessinuntem*] Urbs fuit in Phrygia, ubi mater illa Deorum nobilissimum templum habuit.

^q *Brogitaro*] Brogitanus gener fuit Deiotari, Gallogræciæ regis, cui lege

sua Clodius fanum Maguæ Matris attribuit, rejecto proprio illius fani sacerdote.

^r *Quæ Persæ*] Persæ populi sunt in Asia notissimi.

^s *Quæ Syri*] Syri populi Asiæ: amplificat hic religionem fani Pessinuntini a multitudine cultorum, ab imperatorum Rom. auctoritate et judicio.

imperio atque amantissimum nostri nominis;¹⁰ Brogitaro, ut ante dixi, addictum pecunia tradidisti. Atque hunc tamen¹¹ Deiotarum, sæpe a senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum testimoniis ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro jubes. Sed¹² alter est rex judicio senatus per nos; pecunia Brogitarus per te, appellatus: alterum putabo regem,¹³ si habuerit, unde tibi solvat, quod ei per syngrapham¹⁴ credidisti: nam cum multa regia sunt in Deiotaro, tum illa maxime, quod tibi nummum¹⁵ nullum dedit; quod eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum judicio senatus, ut ipse rex esset, non¹⁶ repudiavit; quod Pessinuntem, per scelus a te violatum, et sacerdote sacrisque spoliatum, recuperavit, ut in pristina religione servaret;¹⁷ quod cærimonias, ab omni vetustate acceptas, a Brogitaro pollui non sinit,¹⁸ mavultque generum suum munere tuo, quam illud fanum antiquitate religionis carere. Sed, ut ad hæc haruspicum^t responsa redeam, ex quibus est primum de ludis;^u quis est, qui id non totum^u in istius ludos prædictum et responsum esse fateatur?

* *Primum quorum spectat ad ludos.*

runt. Dein pro persolverent, T persolverunt: χ persolveret.—10 Post nostri nominis Lamb. addidit regem.—11 Verbum tamen in χ omittitur. Mox in C deest clarissimorum.—12 χ si. Postea in H legitur per jus pro per nos. Dein statim pecunia in χ deest.—13 Ursinus ita coniecit hunc locum legendum: alterum semper, alterum tum putabo regem. Garaton. duplicem conjecturam proponit: aut sed alter est rex, judicio senatus per nos, non pecunia per te appellatus: aut, pecunia per te alter appellatus; quem (vel hunc) putabo regem. Ita Schütz. coniecit: sed alter est rex judicio senatus per nos appellatus; alterum putabo regem.—14 H S χ syngraphum, sed in H hoc superiori linea legitur. Statim post idem Ms. in marg. scribit tradidisti pro credidisti.—15 Hoc verbum in χ deest. In Ms. Barb. edd. Rom. et vett. quod tibi nullum munus: ed. Ven. 1480. quod nullum tibi munus.—16 Non deleri censebat J. F. Gronov. probante Ern. improbantibus tamen Garaton. et Wolf.—17 Nonnulli ap. Lamb. legi jubent ut pristinam religionem serv. Ms. Erf. ut in pristinas religiones servares, unde Græv. legendum coniecit ut pristinas religiones servares.—18 C H U sinit. Mox pro redeam, C H ψ redeamus.

NOTE

¹ Sed ut ad hæc haruspicum] Jam tabulis et testibus se probaturum aggreditur ostendere non suam, sed dicit.
Clodii domum esse religiosam, quod ^u Qui id non totum, &c.] Id est,

XIV. 30. Sequitur de locis sacris, religiosis. O impudentiam miram! de mea domo dicere audes? Committe vel consulibus, vel senatui, vel collegio pontificum tuam. Ac¹⁹ mea quidem his tribus omnibus judiciis, ut dixi antea, liberata est.²⁰ At in iis ædibus, quas tu, Q. Seio,^v equite Romano, viro optimo, per te apertissime interfecto, tenes, sacellum^x dico fuisse et aras: tabulis hoc censorum, memoria multorum firmabo ac docebo. 31. Agatur modo hæc res, (quod¹ ex eo senatusconsulto, quod nuper est factum, referri ad vos necesse est) habeo, quæ de locis religiosis velim dicere. Cum de domo tua dixero, (in qua tamen ita est inædificatum^x sacellum, ut alius fecerit, tibi tantummodo sit demoliendum) tum videbo, num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid dicere. [p. 251.] Putant enim nonnulli ad me² pertinere, armamentarium^y Telluris aperire. Nuper id patuisse dicunt,³ et ego recordor: nunc sanctissimam partem ac sedem maximæ religionis privato dicunt vestibulo contineri.^z Multa me movent: quod ædes

^x *Ædificatum.*

////////

CAP. XIV. 19 Pro Ac C At.—20 χ et Ms. Barb. libera. In edd. Rom. et Ven. 1483. ita legitur: *At mea quidem his tribus omnibus periculis liberata est. Vocabula his tribus suspecta sunt Garatono*; et in ed. Ven. 1480. et Junt. *tribus*, post *omnibus* collocatur. Mox, pro *Seio* C H χ *Syro*. In ed. 1472. *M. Quinto Syro*. Dein copula *et* ante *aras* deest in C H T χ , Ms. Franc. ed. 1472. Med. et al. Statim post, pro *tabulis*, C T χ , Ms. Franc. et nonnullæ edd. vet. *tabulas*: ita ut hoc cum *aras* iungatur et post *tabulas* colon ponatur: et mox C H χ , Ms. Franc. ed. 1472. Med. et al. *censores*. In al. legitur *aras tabulas*: hæc *censores*: al. *aras tabulas*: hic *censores*.—1 Ern. coniecit *quam*. Postea pro *vos*, C H U ψ habent *nos*.—2 Verba *ad me* in C desunt. Mox, pro *armam.* Mss. Lamb. *agmentarium* vel *magmentarium*, in marg.—3 Ver-

NOTÆ

quis non confiteatur responsum illud esse omnino contrarium illis ludis, quos Clodius celebrari curavit?

^v Q. Seio] Q. Seium Postumum veneno sustulit Clodius: de eo egit in Orat. pro Domo Sua.

^x *Sacellum*] Festus Pomp. lib. xvii. de vet. verb. signif. 'Sacella,' inquit, 'dicuntur loca Diis sacrata sine

tecto.'

^y *Armamentarium*] *Armamentarium* locus est in quo arma asservabantur; tamen hic videtur sumi pro loco ubi tota templi supellex asservabatur.

^z *Privato dicunt vestibulo contineri*] Pars huius templi sanctissima in vestibulo ædificando privata domus insumitur.

Telluris est curationis meæ : ^a quod is, qui illud armamentarium sustulit, ^b meam domum pontificum iudicio liberatam, secundum fratrem suum iudicatam ⁴ esse dicebat : movet me etiam, in hac caritate annonæ, sterilitate ⁵ agrorum, inopia frugum, religio Telluris, et eo magis, quod eodem ostento Tellari postulatio ⁶ deberi dicitur. 32. Vetera fortasse loquimur : quanquam hoc si minus civili jure perscriptum est, lege tamen naturæ, communi jure gentium sancitum ⁷ est, ut nihil mortales a Diis immortalibus usu capere ^c possint. xv. Verumtamen ⁸ antiqua negligimus : etiamne ea negligemus, quæ fiunt cum maxime ? ⁹ quæ videmus ? L. Pisonem, quis nescit, his ipsis temporibus, maximum et sanctissimum Dianæ sacellum in Cœliculo ¹⁰ ^d sustulisse ? adsunt vicini ejus loci : multi sunt etiam in hoc ordine, qui sacrificia gentilitia, ¹¹ ^e illo ipso in sacello, statuto loco, ¹² anniversarii factitarint. ¹³ Et conquirimus, Dii

^y Expiatio.

//////////

bum dicunt deest in Erf. probante Grævio. Postea pro privato C private.—4 H T U χ ψ *judicatum* : Mss. multi et Junt. *indicatum*.—5 χ *sterilitatem* : ψ *sterilitates*.—6 Mss. nonnulli ap. Lamb. *postulo* : Pal. 9. et Ms. Vict. *postillo*. Wolfio placuit *postulio*.—7 Alii, ut est in marg. Lamb. *sanctum*.

CAP. xv. 8 In marg. Lamb. post *verumtamen* additur *si*. Paulo post verba *etiamne ea negligemus* in C desunt.—9 In C H S T U χ, plerisque Mss. Pall. Barb. et edd. vett. cum omittitur : *nunc maxime* Car. Steph. et Lamb.—10 C H *incœdiculo*. Schutz. habet *Cœliculo*, ex Græv. Garaton. et Wolf. sententia. Puce. e conjectura, in *Cœlio*. Mox, *etiam* in C deest.—11 Ms. Barb. et Ven. 1480. habent *gentilica* : ed. 1584. Grut. Græv. et Gronov. *gentilia*.—12 *Stato loco* Junt. et Schutz. probantibus Ern. Garaton. et Wolf. *statuto anni tempore* ed. Mediol. In T loco deest. Statim post S χ ψ, Ms. Barb. *anniversari* : T *animadversari*. Lamb. Garaton. Wolf. et Schutz. *anniversaria*.—13 C T, Ms. Barb. et ed. Ven. 1480. *factitarunt*, quod Grut. in nota habet.

NOTÆ

^a *Curationis meæ*] Curatio erat, qua quis ad eam sacram, vel alium locum tuendum habebat ; hoc est sartum tectum præstandum.

^b *Armamentarium sustulit*] Appius Claudius Pulcher, Pub. Clodii frater. Ex Epist. ad Att. iv. 2.

^c *Usu capere*] Usu capere est utendo re aliqua, ejus acquirere dominium ; quod fit per continuationem posses-

sionis legitimo tempore constitutæ.

^d *In Cœliculo*] Cœliculum mons urbis Romana fuit.

^e *Sacrificia gentilitia*] Quæ gentilitia sacrificia hic a Cicerone vocantur, dicta sunt etiam privata, quæ singularum familiarum, vel gentium propria fuerunt. Hæc autem sacra patresfamilias pro arbitrato suo privata sibi religione constituebant.

immortales quæ loca desiderent, quid significant, de quo loquantur? A Sex. Serrano^{14f} sanctissima sacella suffossa, inædificata, oppressa, summa denique turpitudine esse fœdata nescimus? 33. Tu meam domum religiosam facere potuisti? ecqua¹⁵ mente? quam amiseras: qua manu? qua disturbaras: qua voce? qua incendi jusseras: qua lege? quam¹⁶ ne in illa quidem impunitate tua scripseras:^g quo pulvinari?^h quod¹⁷ stupraras: quo simulacro? quod creptum ex meretricis¹ sepulcro in imperatoris¹⁸ monumento^k collocaras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quod impuri et sacrilegi parietem tangit?^l Itaque, ne quis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua¹⁹ facientem videre, tollam altius tectum; non ut ego te despiciam, sed ne tu aspicias urbem eam, quam delere voluisti.

xvi. 34. Sed jam haruspicum^m reliqua responsa videam.

Mox pro *conquirimus*, C H T U χ habent *quid primum*. Aliqui Mss. *quærimus*. Dein pro *desiderent*, C *si desiderent*: H *si desiderant*: T U χ *ψ desiderant*. Seq. verb. *quid* in C deest.—14 Ed. 1472. *Sirano*, et paulo post *suffusa*. Verbum *inceusa* post *suffossa* additur in nonnullis Mss. quod Lall. Oliv. et Wolf. retinent. Orellius uncis inclusit.—15 C H S T U *Et qua*. Lamb. *At qua*. Mox pro *quam amiseras*, Ms. Vict. Naug. Junt. Manut. Lamb. Car. Steph. alique nonnulli *qua invaseras*.—16 χ *quam*. Mox pro *illa*, C *illam*. Verba *qua lege?* . . . *scripseras* in H omittuntur.—17 Quo in H S T U χ. Pro *stupraras χ stupratus*: et idem Ms. paulo post habet *ceptum* pro *creptum*.—18 Præpositio deest in S U. Pro *imperatoris* in C T est *patris*. Statim post χ *collocatas*.—19 Verbum *tua* in χ omittitur.

NOTÆ

^f *A Sexto Serrano*] Serranus ille fuit ex Attilia gente nobilissima, et tunc tribunus, cum de Ciceronis reditu promulgata lex est; eni, cum collega suo Quintio, adversatus est.

^g *Scripturus*] Latam a P. Clodio legem de sacranda Ciceronis domo, scripsit Sextus Clodius.

^h *Quo pulvinari*] Pulvinar lectulus fuit, in quo collocabantur Deorum imagines.

¹ *Meretricis*] De meretrice Tanagræ loquitur, de qua dictum est in

Orat. pro Domo Sna.

^k *In imperatoris monumento*] Per imperatorem illum intelligit Q. Catulum, qui porticum vicinam habebat domo Ciceronis, quam, cum domo ejusdem Ciceronis eversam, Libertati consecravit.

^l *Sacrilegi parietem tangit*] Clodium intelligit, cujus cum domo sua erat conjuncta.

^m *Sed jam haruspicum*] Jam ad tertium responsum de legatis violatis venit.

mus. 'Oratores contra jus fasque interfectos.'²⁰ Quid est hoc? de Alexandrinisⁿ esse video¹ sermonem: quem ego non refuto. Sic enim sentio, jus legatorum,^o cum hominum præsidio munitum sit, tum etiam divino jure esse vallatum.² Sed quæro ab illo,^z qui omnes indices^{3p} tribunus e carcere in forum effudit, cujus arbitrio sicæ^q omnes nunc atque omnia venena tractantur, qui cum Hermachio Chio^{4r} syngraphas fecit; ecquid sciat, unum acerimum adversarium Hermachi, Theodosium, legatum ad senatum a civitate libera^s missum, sica percussum? quod non minus, quam de Alexandrinis, indignum Diis immortalibus esse visum, certo⁵ scio. 35. Nec confero nunc in te unum omnia. Spes major esset salutis, si, præter te, nemo esset impurus: plures sunt:^t hoc et tu tibi⁶ confidis magis, et nos prope jure diffidimus. Quis Platorem,⁷ ex Orestide,^u (quæ pars Macedoniæ libera est) hominem in

^z Clodio.

//////////

CAP. XVI. 20 Verba *Oratores . . . interfectos* desunt in S. *Fas sine que* habet χ .—1 *Video esse* in Junt. et Lamb.—2 S U, Ms. Franc. et ed. 1472. *relatum*: T *bellatum*. Mox pro *omnes*, H *omnibus*: χ *omnis*: Lamb. *omneis*.—3 *Judices* Mss. nonnulli, et ed. Junt. Lambinus rescripsit *audaces*; mavult tamen cum quibusdam legi *omnes judicatos*. Pro *tribunus*, C H S T U χ *tribunos*. Paulo post *nunc* in C H deest.—4 C *Hermachoro*: χ *Hermachioichio*. Schutz. cum Gerenzio, de Fin. II. 30. dedit *Hermachio*, quem sequitur Orellius. Dein pro *ecquid*, in C H legitur *et qui*: in χ *et quis*.—5 C H S T U χ *certe*. Mox voc. *nunc* in C deest.—6 χ *mihi*. Post verbum *diffidimus*, Wolf. supplet *saluti nostræ*, probante Beck.—7 C T χ , Ms. Erf. Barb. ed. Rom. Brnt. utraque Ven. Herv. Gryph. et Car. Steph. *Platonem*. Pro *Orestide*, C

NOTÆ

ⁿ *De Alexandrinis*] Ex legatis missis Romam Alexandria Ptolemæus rex ex insidiis plurimos interfici jussit.

^o *Jus legatorum*] Tam sanctum jus illud legatorum habebatur, ut si quis legatum hostium pulsasset, is eorum potestati permitteretur. Vide Livium, lib. XL.

^p *Qui omnes indices* [*judices*] Clodius, factus tribunus plebis, omnes qui erant carceribus inclusi, liberavit, eosque judices constituit.

^q *Sicæ*] Sica genus est gladii, quo sicarii utebantur.

^r *Chio*] Id est, ex insula Chio.

^s *A civitate libera*] Libera civitas dicta est, quæ nihil vectigalis causa populo Rom. pendit.

^t *Plures sunt*] Designat Pisonem proconsulem in Macedonia, quem tam infamem quam Clodium fuisse ait.

^u *Orestide*] Orestis, sen Orestes, regio est Macedoniæ, in qua oppidum Orestias.

illis locis clarum ac nobilem, legatum Thessalonicam^v ad nostrum (ut se⁸ ipse appellavit) imperatorem^x venisse nescit? quem ille, propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula conjecit, et medicum intro-misit suum, qui legato, socio, amico, libero, fœdissime et crudelissime venas incideret.⁹ Secures suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto scelere contaminavit, ut id nulla re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. Quales hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem utatur?

XVII. 36. [p. 252.] Sed recitemus,^y quid sequatur:¹⁰ ‘Fidem et jusjurandum neglectum.’ Hoc quid sit, per se ipsum non facile interpretor: sed ex eo, quod sequitur, suspicor de tuorum judicum manifesto perjurio^z dici; quibus olim erepti essent nummi,^a nisi a senatu præsidium postulassent. Quare autem de his dici¹¹ suspicer, hæc causa est, quod sic statuo,¹² et illud in hac civitate esse maxime illustre atque insigne perjurium, et te ipsum ta-

//////////

Horstide: T *Oristite*. Porro est post libera in Lall. et Oliv. omittitur: quod verbum in uno Ms. χ additur.—8 χ ψ sæpe.—9 S T U χ *inciderit*. Mox pro *ipsius*, Ms. Car. Steph. *illius*. Denique pro *necem* C habet *perniciem*.

CAP. XVII. 10 *Sequitur* est in C, et superiori linea in H. Lamb. edidit quod sequitur. Mox copula et ante *jusjurandum* in χ omittitur. Ms. Franc. habet *jusjurandumque*: C *jusquejurandum*; T *nostis jusquejurandum*.—11 In Ms. Franc. desunt verba de his: in ed. 1472. verbum *dici* omittitur.—12 C H si *statuto tuo*: χ *sic statuto*. Paulo post pro *in perjurii pœnam*, C et ed. 1472. *in perjurium impune*: χ *in perjurium imprime*. Pro *ab iis*, Ms. Franc. et ed. 1472.

NOTÆ

^v *Thessalonicam*] Thessalonica urbs est Macedoniæ.

^x *Imperatorem*] Pisonem ridet, quem imperatorem ironice appellat.

^y *Sed recitemus*] De fide et jurejurando neglecto agit, illudque in Clodium retorquet.

^z *De tuorum judicum manifesto perjurio*] Patefacto Clodii scelere a virginibus et pontificibus, tres Lentuli eum incesti crimine accusarunt, ut a

Valerio Maximo, lib. iv. cap. 2. dicitur. Sed judices a M. Crasso pecunia ita corrupti sunt, ut viginti quinque tantum condemnarint, et triginta absolverint.

^a *Erepti essent nummi*, &c.] Cum Catulus quendam ex judicibus corruptis vidisset, ‘Quid vos,’ inquit, ‘præsidium a nobis postulabitis? an ne nummi eriperentur vobis, timebatis?’

men in perjurii pœnam ab iis, quibuscum conjurasti,^b non vocari.

37. Et video, in haruspicum^c responsis,¹³ hæc esse sub-
 juncta, ‘Sacrificia vetusta occultaque minus diligenter
 facta, pollutaque.’ Haruspices hæc loquuntur, an patrii
 penatesque Dii? multi enim sunt, credo, in quos hujus
 maleficii suspicio cadat. Quis præter hunc unum? Ob-
 scure dicitur,¹⁴ quæ sacra polluta sint? quid planius, quid
 gravius, quid religiosius dici potest? ‘vetusta occultaque.’
 Nego ulla verba Lentulum, gravem oratorem ac disertum,
 sæpius, cum te accusaret, usurpasse, quam hæc, quæ nunc
 ex Etruscis libris in te conversa atque interpretata dicun-
 tur. Etenim quod sacrificium tam vetustum¹⁵ est, quam
 hoc,^d quod a regibus æquale huic urbi¹⁶ accepimus? quod
 autem tam occultum, quam id, quod non solum curiosos
 oculos excludit, sed etiam errantes?^e quo¹⁷ non modo im-
 probitas, sed ne imprudentia quidem possit intrare? Quod
 quidem sacrificium nemo ante P. Clodium,¹⁸ omni memoria,
 violavit, nemo unquam adiit, nemo neglexit, nemo vir
 aspicere non horruit:¹⁹ quod fit per virgines Vestales;^f fit

ab his.—13 Ms. Franc. et ed. 1472. *responsum*. Statim post, C et Ms. Erf. pro
subjunctu habent *subjecta*, probantibus Græv. et Garat. Mox pro *vetusta* Ms.
 Franc. *vetera*; ed. 1472. *lecta*.—14 C dicit. C S T χ habent *sunt pro sint*.—15
 Edd. vet. *vetus*. Ms. Barb. et Junt. *tam verum est*.—16 C H S T χ et Junt. *hu-*
jus urbis; Ms. Barb. ed. Rom. et utraque Ven. *hujus juris*.—17 χ *que*. Mox
 pro *intrare* C *jurare*.—18 *Nemo nisi P. Clodius* Ms. Barb. Erf. Franc. ed. Rom.
 utraque Ven. Wolf. Beck. et Orell. In H S χ pro *ante* est *nisi*, in T *mihi vel*
nisi. Pro P. T habet *quod*. In *ante omni* additur in Lamb. et Grut. C ha-
 bet *omnium*.—19 C *abhorruit*. Mox in marg. edd. Lamb. notatur al. habere,

NOTÆ

^b Ab iis quibuscum conjurasti] Lo-
 quitur de iis judicibus, quos olim
 Clodius pecunia corrupit,

^c Et video in haruspicum] De sexto
 capite respondet de sacrificiis minus
 diligenter factis.

^d Tam vetustum est, quam hoc] Ve-
 tustissimum hoc sacrificium elate di-
 cit: nam ejus cultus Bonæ Dææ ma-
 jori pompa celebrari Romæ tantum
 cœptus est A. U. C. 549. quo Romam

delata est.

^e Curiosos oculos excludit, sed etiam
 errantes] Ex sacrificio non modo ex-
 cluduntur curiosorum hominum in-
 tuitus, sed et eorum etiam qui ne
 quidem de malo cogitant.

^f Vestales] Vestales in Italiam a
 Trojanis adductæ sunt; deinde a Nu-
 ma, ut refert Dionysius, creatæ sunt
 quatuor: munus carum erat ignem
 sacrum conservare; qui si fuisset ex-

pro populo Romano; fit in ea domo quæ est in imperio; § fit incredibili cærimonia; fit ei Deæ, cujus ne nomen quidem virōs scire fas est; quam iste idcirco Bonam dicit, quod in tanto sibi scelere ignoverit.²⁰ XVIII. Non ignovit, mihi crede, non: nisi forte tibi ¹ ignotum ^a putas, quod te iudices emiserunt ² excussum et exhaustum; ^b suo iudicio, absolutum; omnium, condemnatum; aut quod oculos, ut opinio illius religionis est, ^b non perdidisti. 38. Quis enim ante te ³ sacra illa vir sciens viderat, ut quisquam pœnam, quæ sequeretur illud scelus, scire posset? An tibi luminis obesset cæcitas plus, quam ⁴ libidinis? ne id quidem sentis, conniventes ⁵ illos oculos abavi tui, ⁱ magis optandos fuisse, quam hos flagrantis ^e sororis? ⁶ Tibi vero, si diligenter attenderis, intelliges hominum pœnas deesse adhuc, non De-

^a Ignosci.

^b Vulgo dicitur de illo sacrificio.

^e Impudicos.

//////////

quæ est cum imperio; al. in qua est imperium.—20 C ignoraverit.

CAP. XVIII. 1 Verbum tibi in χ et ed. Rom. deest, probante Garaton. Ven. 1480. habet ibi. Ante ignotum, C H, Ms. Car. Steph. edd. Herv. et Naug. addunt esse. Pro putas T et Ms. Barb. putes.—2 Car. Steph. Junt. Græv. et Wolf. habent dimiserunt. In H S U χ , Ms. Barb. ed. Rom. et Ven. 1483. omiserunt: C omiserint: T obmiserunt. Mox suo in χ deest. Dein verba ut opinio illius religionis est in χ omittuntur. Marcellandus censet scribi debuisse ut falsa opinio, §c. at Wolf. totam sententiam putidam esse monet.—3 Te in C H T χ ψ deest. Paulo post pro quisquam C habet quis. In H omittitur. Deinde pro illud, C H T U χ id.—4 Verba scire . . . plus, quam in T exciderunt. Pro posset C habet posse.—5 χ et Ms. Franc. conniventis, quod habent omnes edd. vett. ante P. Manut. Ms. Barb. contuentis.—6 Pro hos H ψ , Ms. Franc. Barb. Pucc. et edd. vett. os. Statim post, C H χ , et Ms. Franc. habent flagrantis. In marg. Lamb. notatur alios fragranteis (s. fragrantis) habere. Quam os fragrantis sororis Junt. et al. Mox pro attenderis,

NOTE

stinctus, aut violatus earum pudor, vivæ defodiebantur. De earum supplicio dictum est in hac orat. cap. vii. § 13. not.

§ Quæ est in imperio] Domus Cæsaris auctoritatem et dignitatem quisque revereri debebat: erat enim summi pontificis, ubi hæc sacra in honorem Bonæ Deæ peragebantur.

^b Emiserunt excussum et exhaustum] Inanem et exhaustum nummis Clo-

dium reddiderunt, quia eos pecunia corrupti.

ⁱ Conniventes [Continentes] illos oculos abavi tui] Avus Clodii, C. Claudius, consul cum M. Perpenna fuit A. U. C. 623. proavus C. Claudius, qui cum T. Graccho consul fuit anno 586. In fastis Capitolinis sic nominatur: 'C. Claudius App. F. P. N. Pulcher.' Hujus C. Claudii pater, P. Clodii abavus, fuit Ap. Claudius Cæcus.

orum. Homines te in re ⁷ foedissima defenderunt: homines turpissimum nocentissimumque laudarunt: homines prope confitentem propter pecuniam iudicio liberaverunt: ⁸ hominibus injuria tui stupri, illata in ipsos, dolori ⁹ non fuit: homines tibi arma, alii in me, alii post in illum invictum civem ^k dederunt: hominum beneficia prorsus concedo ^d tibi; ac majora ¹⁰ non esse quærenda. 39. A Diis quidem immortalibus quæ potest homini major esse poena, furore ¹¹ atque dementia? nisi forte in tragædiis, quos vulnere ac dolore corporis cruciari vides et consumi, graviores Deorum immortalium iras subire, quam illos, qui furentes ¹² inducuntur, putas. Non sunt illi ejulatus et gemitus Philoctetæ ¹ tam miseri (quanquam sunt acerbi) quam illa exultatio Athamantis, ^m et quam somnium matricidarum. ^{13 n}

^d Relinquo.

//////////

C H U χ, Ms. Franc. Barb. attendes: T attendis.—7 Verbum *re* in C deest.—8 Verba *prope confitentem* desunt in Junt. Herv. Man. et Car. Steph. relictis voce. *propter pecuniam*, quæ pluribus libris absunt. Grnt. auctoritate Pal. 9. edidit *homines confitentem iudicio liberaverunt*. Sed Nang. Gryph. Græv. Oliv. Lall. et Wolf. dederunt *homines prope confitentem iudicio liberaverunt*; quæ scriptura confirmatur Mss. Vict. et Car. Steph. Verba *propter pecuniam*, cum deest in multis Mss. uncis incluserunt Beck. et Orellius. Lamb. dedit *liberaverunt*. In C H χ et nonnullis Pall. pro *prope* est *quippe*. S T U, quidam Pall. Mss. Franc. Barb. et ed. 1472. *hom. prope jud. lib. omisso part. confitentem*. Edd. Rom. et utraque Ven. *hom. prope pecunia jud. lib.* Gruterus iudicabat verbum *prope* ortum esse e glossemate *pro pe.* i. e. ‘pro pecunia,’ aut ‘propter pecuniam.’—9 C *cleri*. Mox verba *alii in me* desunt in Lamb. operarum negligentia, ut ait Beck.—10 Hunc locum ita Lambinus edidit: *hominum in te beneficia concedo tibi prorsus esse maxima, et majora, &c.* Pro *ac*, in U χ ψ legitur *ut*.—11 C *fuore*. Mox *cruciari et consumi vides* Junt. et Orell. *cruciari ac cons. vides* Lamb. Græv. et Wolf. *cruc. vides ac cons.* Beck.—12 χ *furentis*: et statim post *pro sunt* in χ legitur *sint*.—13 *Senium* est in omnibus Pall. Ms. Vict. Erf. duobus Mss. Lall. edd. Rom. et utraque Ven. In C χ legitur *sensium*: in H *senun*. Garaton. magis placeret *quam insania matric.*

NOTÆ

^k *Illum invictum civem*] Designat Pompeium, qui domi remanere coactus est a tribuno plebis Clodio, propter insidias quas ei parabat: jam superiori oratione de eo dictum est.

¹ *Philoctetæ*] Philocteta socius Herculis fuit, cui ille sagittas suas tradiderat; e quibus una cum illapsa fu-

isset in pedem, Philoctetam vehementer cruciavit.

^m *Athamantis*] Athamas, Inus maritus, Learchum filium per insaniam occidit; quam ob causam se Ino cum Melicerta filio in mare projecit.

ⁿ *Matricidarum*] Orestes et Alcæon matricidæ notissimi sunt.

Tu, cum furiales in concionibus¹⁴ voces mittis, cum domos civium evertis, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum ardentes faces in vicinorum tecta jactas, cum ædes sacras inflammas, cum servos concitas, cum sacra ludosque conturbas, cum uxorem sororemque non discernis; cum, quod in eas cubile,^o non sentis, cum baccharis, cum furis; tum das eas pœnas, quæ solæ¹⁵ sunt hominum sceleri a Diis immortalibus constitutæ. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se: denique ipsum corpus tenuissima sæpe de causa conficitur:¹⁶ [p. 253.] Deorum tela in impiorum mentibus figuntur. Quare miserior es, cum in omnem fraudem raperis oculis, quam si omnino oculos non haberes.

XIX. 40. Sed, quoniam^p de iis omnibus, quæ haruspices¹⁷ commissæ esse dicunt, satis est dictum, videamus, quid iidem haruspices a Diis jam immortalibus¹⁸ dicant moneri: 'Ne¹⁹ per optimatum discordiam dissensionemque, patribus principibusque cædes, periculaque creentur, auxilioque deminuti²⁰ deficiantur; qua re ad unum imperium provinciæ redeant, exercitusque pulsus, deminutioque

////////

defendit tamen scripturam *senium*. Græv. susp. et *quam somnia matricidæ*. Lamb. omisit copulam et, ediditque locum sic: *quam somnum et matricidarum*.—14 $\chi\psi$ *concionis*: et mox pro *ardentes*, χ , Ms. Barb. edd. Rom. et Ven. 1483. habent *ardentis*.—15 Verbum *solæ* in χ omittitur. In Lamb. legitur *quæ sunt solæ*.—16 *De causa sæpe conf.* Lamb.—17 Mss. Erf. et Car. Steph. habueris.

CAP. XIX. 17 *Aruspices* semper in Ms. Franc. scribitur. Paulo post pro *commissa*, H U $\chi\psi$, Ms. Franc. et Barb. *omissa*, quod edd. Rom. et utraque Ven. habent. Ed. 1472. *omissa*. Hinc extitit *omina* in C, *ominosa* in Erf. Dein ante *iidem* Lamb. addidit *nos*. Verba *haruspices* . . . *iidem* in T desunt.—18 Verba *a Diis jam immortalibus* in χ omittuntur. In T U, Ms. Barb. et Ven. 1480. *jam* hand invenitur, atque deleri jubet Garaton.—19 *Moneri*. *Monent*, *Ne* habent omnes Mss. et edd. præter Lamb. Grut. et Ern. qui dederunt *moneri*, *Ne*, &c.—20 Quidam Mss. et edd. *deminuti*. In C S, ed. Ven. 1483. *divinitus*. Mox *pecuniæ* legitur pro *provinciæ* in C H U χ , edd. Rom. et utraque Ven. '*Auxilioque dem.*' Vide ne locus corruptus emendandus sit e § 54. ubi idem sic affertur: '*ne in unius imperium res recidat.*' Orell. Ita Lamb. edidit: *auxiliisque diminutis efficiatur, qua re ad unius im-*

NOTÆ

^o *Ineus cubile*] Clodius uxorem Julii
Cæsaris, pontificis maximi, violavit.

^p *Sed quoniam*] Transit jam ad mo-
nita haruspicum, de quibus agit.

accedat.⁷ Haruspicum verba sunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur¹ hanc optimatum discordiam molitur? idem iste; nec ulla vi ingenii aut consilii sui, sed quodam errore nostro: quem quidem ille, quod obscurus non erat, facile perspexit. Hoc enim etiam turpius afflictaur respublica, quod ne ab eo quidem vexatur, ut, tanquam fortis in pugna vir, acceptis a forti adversario vulneribus adversis,²^q cadere videatur. 41. Ti. Gracchus[†] convellit³ statum civitatis: qua gravitate vir! qua eloquentia! qua dignitate! nihil ut patris avique Africani^s præstabili insignique virtute, præterquam quod a senatu desciverat, deflexisset. Secutus est C. Gracchus: quo ingenio! quanta vi! quanta gravitate dicendi! ut dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem voluntatemque esse conversa. Ipse L. Saturninus⁴^t ita fuit effrænatus et pæne demens, ut auctor esset egregius, et ad animos imperitorum excitandos inflammandosque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio^u loquar? cujus tanta in di-

perium res redeat, exercitusque pulsus ad diminutionem accedat.—1 Pro igitur in C S legitur *ergo*. Seq. verb. *hanc* in Ms. Car. Steph. deest.—2 Ante *adversis* C addit *et*. Beckius, ex Ursini Ms. ed. Gryph. Græv. et Wolf. ante *cadere* verbum *honeste* addidit; quem Schntz. sequitur. Pal. 9. Ms. Erf. edd. Nang. Vict. Manut. Car. Steph. Lamb. et Orell. *adversis et honestis cad. vid.* Pro *honeste* in plerisque Pall. Ms. Franc. omnibus Ox. Ms. Barb. et edd. pr. legitur *hominis*. Pro *cadere* in C H S T U X, Ms. Barb. et edd. pr. *cedere*: in ψ *cadere*. Mox S et Junt. *vidcantur*.—3 *Convellit* Lamb. Mox præpositio a ante *patris* in X omittitur.—4 Prænomen L. in C deest. *Saturnius* le-

NOTÆ

^q *Vulneribus adversis*] Adversa dicuntur vulnera, quæ adverso pectore recipiebantur, et honesta erant.

[†] *Tiberius Gracchus*] Tiberius Gracchus filius fuit Sempronii Gracchi, mirabilis eloquentiæ juvenis, qui se ad partes populi, relietis optimatibus, contulit cum fratre Caio. Tiberius occisus est prior in concione a Scipione Nasica; Caius vero, jussu Opimii, biennio post, cum Capitolium occupasset.

^s *Patris avique Africani*] Mater Gracchorum Cornelia fuit, filia Africani Majoris; quare avum maternum habuit Africanum.

^t *Saturninus*] Saturninus tribunus, cum legem agrariam ferret invito senatu, nec in eam jurare vellet Q. Metellus, illum in exilium egit. Ipse postea, cum Glaucia prætore, a C. Mario consule est occisus.

^u *De Publio Sulpicio*] P. Sulpicius cum perniciosas leges ferret, ex ea-

cendo gravitas, tanta jucunditas, tanta brevitās fuit, ut posset, vel ut prudentes errarent, vel ut boni minus bene sentirent, perficere dicendo. Cum his conflictari, et pro salute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tum rempublicam gubernabant, molestum; sed habebat ea⁵ molestia quandam tamen dignitatem. xx. 42. Hic vero, de quo^v ego⁶ ipse tam multa nunc dico, pro Dii immortales! quid est? quid valet? quid affert, ut tanta civitas, si cadet,⁷ (quod Dii omen obruant!) a viro tamen confecta videatur? qui post patris mortem, primam illam ætatulam suam ad scurrarum locupletium⁸ libidines detulit: quorum intemperantia expleta, in domesticis est germanitatis stupris⁹^x volutatus: deinde, jam robustus, provinciæ se ac rei militari dedit; atque ibi piratarum^y contumelias perpessus,¹⁰ etiam Cilicum libidines barbarorumque satiavit:¹¹ post, exercitu L. Luculli^z sollicitato, per nefandum scelus,

//////////

gitur in S. Paulo post *et ante pæne* hand apparet in χ .—5 *Ea* in C deest. Deinde pro *tamen* CH S *tum*.

CAP. xx. 6 *Ego* abest $\chi\psi$. Paulo post Ms. Erf. habet *per Deos immortales!* in quo Ms. desunt verba *quid affert*.—7 *Si cadat* coniecit Ern. Mox pro *obruant* C *avertant*. In Ms. Erf. est *quod Dii omnes obruant*. Præpositio *a* ante *viro* abest U $\chi\psi$. Ante *confecta* CHSTU χ , Ms. Barb. edd. Rom. utraque Ven. addunt *tali*.—8 In Lamb. *locupletum*. Pro *quorum* $\chi\psi$ *horum*: et pro *est* C *et in*.—9 Offenderunt hæc Lambinum, qui reponi voluit, aut *cum germanis sororibus stupris*, aut *in domesticis germanisque stupris*.—10 Post *perpessus*, C H, edd. Rom. utraque Ven. habent *est*. Statim post *etiam* in C omittitur. Naug. ita interpunxit: *perpessus etiam: Cilicum, &c.*—11 C *satia-*

NOTÆ

rum una C. Mario bellum Mithridaticum decrevit; at ei L. Sulla cum ceteris optimatibus adversatus, cum exercitu in urbem venit, et pulsus Marianis, Sulpicium, cum ceteris adversariis, in fuga occidit. Vide Plutar. in Mar. et Sull.

^v *Hic vero, de quo*] Clodius tam contentus est, ut nulla ratione cum his viris, de quibus supra, conferendus sit: imo vero si caderet per eum respublica, ab abjectissimo viro diceretur.

^x *In domesticis est germanitatis stu-*

pris] Sororem stupravit Clodius.

^y *Atque ibi piratarum*] Sunt qui hoc ad bellum piraticum a P. Servilio gestum referunt: atqui Servilius, ex consulatu, quo anno 674. functus est, in Ciliciam profectus, bellum piraticum gessit. P. vero Clodium anno 686. relicto Lucullo, ad Marcium in Ciliciam venisse, ibique classi præfectum a piratis captum fuisse, Dio scribit.

^z *Luculli*] Lucullus contra Mithridatem missus est A. U. C. 679. Clodius autem sollicitavit Luculli exer-

fugit illinc,¹² Romæque, recenti adventu suo, cum propinquis suis decidit,^a ne¹³ reos faceret: a Catilina pecuniam accepit, ut turpissime prævaricaretur:^b inde cum Murena se in Galliam contulit; in qua provincia mortuorum testamenta conscripsit, pupillos necavit, nefarias cum multis scelerum pactiones societatesque conflavit: unde ut rediit, quæstum illum^{14c} maxime fœcundum uberemque, campestrem,¹⁵ totum ad se ita redegit,^c ut homo popularis fraudaret improbissime populum,¹⁶ idemque vir clemens^d diviso- res^e omnium tribuum domi ipse suæ crudelissima morte mactaret. 43. Exorta est illa, reipublicæ,¹⁷ sacris, religionibus, auctoritati vestræ, judiciis publicis funesta quæstura;^f in qua idem iste Deos hominesque, pudorem, pudicitiam, senatus auctoritatem, jus, fās, leges, judicia, violavit. Atque hic ei gradus,^g (o misera tempora, stultasque nostras discordias!) P. Clodio gradus ad rempublicam, hic primus

^c Ita attribuit sibi.

runt. L. ante Luculli abest C T U.—12 Ms. Erf. illum: unde Grævinus suspicatur lectum olim fuisse illim, probante Garaton. Ms. Barb. illac.—13 Manut. ait omnes libros veteres habere ut, quod etiam est in C et ed. 1483. Ed. 1472. post decidit plene interpunxit: in Naug. dicitur colon poni, et deinde legi, ne res faceret a Cat.—14 C H T U χ, Ms. Franc. Barb. edd. Rom. 1472. atque utraque Ven. quæsturam illam. Mox Ms. Franc. et edd. dictæ fœcundum, quod ex C H etiam notatur, non ex aliis Oxx.—15 C H χ ea tempestate in. Edd. Rom. et Ven. ea tempestate legunt; unde Garaton. coniecit uberemque ea tempestate campestrem.—16 Ms. Barb. fraudaret in promissione populum: sed margini ascribitur ‘al. improbissime.’ Dein pro clemens in C H legitur demens. In iisdem Mss. paulo post scribitur mactavit.—17 C resp. Mox C H

NOTE

citum in Nisibis urbis obsidione, ut Dio narrat, lib. xxxv.

^a Decidit] Romæ cum propinquis suis pactus est, ut non eos vocaret in iudicium.

^b Prævaricaretur] Prævaricari est, partem in iudicio, quam tuendam quis suscepit, prodere, atque adeo colludere cum adversario.

^c Quæstum illum] Loquitur de quæstu, quem facere populus solebat divisoribus in Campo Martio, cum pecuniam distribuiebant.

^d Vir clemens] Ironia.

^e Divisores] Dicebantur divisores, qui singulis nummos distribuiebant, eorum nomine, qui ad magistratus aspirabant, ut ad eos a populo promoverentur.

^f Funesta quæstura] De Clodii quæstura jam agit.

^g Hic ei gradus] Quæstura primus fuit gradus ad reliquos honores; nam postea tribunus plebis, et adilis factus est.

est aditus¹⁸ ad popularem jactationem atque ascensus. [p. 254.] Nam Ti. Graccho invidia Numantini fœderis, (cui feriendo, quæstor C. Mancini consulis^h cum esset, interfuerat) et in eo fœdere improbando senatus severitas, dolori et timori fuit: istaque¹⁹ res illum, fortem et clarum virum, a gravitate patrum desciscere²⁰ coëgit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expetendas domestici sanguinis pœnas excitavit. Saturninum,ⁱ quod¹ in annonæ caritate quæstorem a sua frumentaria² procuracione senatus amovit, eique rei M. Scaurum præfecit, scimus, dolore factum esse popularem. Sulpicium³ ab optima causa profectum, Caioque Julio,^{4,k} consulatum contra leges petenti, resistentem, longius, quam voluit, popularis aura provexit. XXI. 44. Fuit in his omnibus⁵ causa, etsi non justa, (nulla enim potest cuiquam

habent pudicitiamque.—18 Lamb. (quem Schütz. sequitur) ita edidit: *gradus ad rempublicam hic primus (primum Schütz.) fuit; hic primus aditus.* Ceteri *gradus ad remp. hic primus et aditus.*—19 T et Ms. Vict. itaque. In Pal. 9. et Erf. ita legitur: *itaque illum fortem, &c.* probante Garaton.—20 Ms. Franc. et ed. 1472. *desistere.* Mox pro *magnitudo*, χ *magnitudine.*—1 Pro quod χ habet *que.* Manutius monet alios legere *Saturn. quidem in, &c.* Ipse mallet *Saturn. quod eum, &c.*—2 Viri quidam docti apud Lamb. sua delendum putaverunt. Etiam verbum *frumentaria* suspectum fuit Ern. utramque conjecturam repudiante Wolf.—3 C *Sulpicius.* Dein verbum *profectum* in H deest.—4 In Mss. Pall. scribitur *Tuccio*, seu *Tutio*, seu *Thuscio.* (quod ultimum olim editum.) In C est *C. Tuscio*: H *Caioque Tuscio*: S C. *que Tuscio*: T *Gayoque Lucio*: U *Gaioque tucio*: χ C. q. *tutio.* *Tutio* est in Mss. Car. Steph. Franc. et Barb. In ed. 1472. *Caioque Ticio.* Mox pro *petenti* in H legitur *potenti.*

CAP. XXI. 5 Pro his omnibus in χ legitur *hominibus.* Mox pro *cuiquam* C S *unquam*: et paulo post pro *merendi*, C H T U, Ms. Franc. et edd. vett.

NOTE

^h C. Mancini consulis] A. U. C. 616. Popillio consuli C. Mancinus consul ad Numantiam successit, ubi victus est a Numantinis, et castris exutus: cum spes nulla servandi exercitus esset, pacem cum eis fecit ignominiosam; quam ratam esse senatus vetuit.

ⁱ Saturninum] Saturninus quæstor Ostiensis fuit, et rei frumentariæ præfectus.

^k Caioque Julio] De hoc sic Asco-

nus loquitur: 'C. Cæsar ædiliæ quidem mortuus est: sed tantum in civitate potuit, ut causa belli civilis contentio ejus cum Sulpicio trib. fu-erit: nam et sperabat, et id agebat Cæsar, ut, omissa prætura, consul fieret; cui cum primis temporibus jure Sulpicius resisteret, postea omni contentione, ad ferrum et ad arma processit.'

male de republica merendi justa esse causa) gravis⁶ tamen, et cum aliquo animi, et virili dolore conjuncta. P. Clodius a crocota,¹ a mitra,^{7m} a muliebribus soleis, purpureisque fasciis,ⁿ strophio,^o a psalterio,^{8p} a flagitio, a stupro, est factus repente popularis. Nisi eum mulieres exornatum ita⁹ deprehendissent; nisi ex eo loco, quo eum adire fas non erat,¹⁰ ancillarum beneficio emissus¹ esset; populari homine populus Romanus, respublica cive tali careret.¹¹ Hanc ob amentiam, in discordiis nostris, de quibus ipsis, his prodigiis recentibus, a Diis immortalibus admonemur, arreptus est^r unus ex patriciis, cui tribuno^s plebis fieri [non]¹² liceret. 45. Quod anno^t ante frater Metellus, et concors etiam tum senatus, princeps Cn. Pompeio sententiam dicente,¹³ excluserat, acerrimeque una voce ac mente

f Primo loco.

//////////

nonnullæ merenti.—6 C H S gravius. Pro virili C H U χ, edd. Rom. et Ven. 1483. viri. Ms. Barb. Ven. 1480. Naug. et Junt. legunt et juris. Copulam et deleri censebat Camerarius.—7 C S a cironia unicia: H a croma, a mitra: T ancronia amithra: χ a chroma, a mitria: ψ a croma a Cironia a Micia a mitra. Pro muliebribus C T χ mulieribus: et pro soleis Lamb. maluit legi stolis.—8 Edd. Wald. et Ald. Nep. habent a psaltia: Junt. Lamb. Grut. et Græv. a psaltrio. Mox C H S omittunt voces a flagitio.—9 Lamb. edidit ita exornatum.—10 χ ψ, Mss. Car. Steph. Barb. edd. 1480. Herv. et Naug. fuerat, probante Garaton.—11 Lamb. sic legit: cive tali respublica careret. Post, pro admonemur, H commonemur: χ amoneremur. Mox præpositio ex in C deest, relicto spatio. Idem Ms. habet tribunis.—12 Verbum non uncis inclusit Eru. probante Garaton. Porro pro Quod U Quid.—13 Principi ... dicenti Mss. nonnulli, Junt. Lamb. Grut. et Græv. Statim post, pro excluserat, T et ed.

NOTÆ

¹ *Crocota*] Crocota crocei coloris muliebris vestis fuit.

^m *Mitra*] Mitra muliebres fuit tegumentum capitis.

ⁿ *Fasciis*] Fasciæ pectoris mulieris ornamentum erant.

^o *Strophio*] Strophium fascia pectoralis fuit, qua papillas mulieres cohibebant.

^p *Psalterio*] Psalterium instrumentum est musicum, quo in sacrificiis Bonæ Deæ utebantur.

¹ *Emissus*] Beneficio non matronarum, sed ancillarum, emissus est Clo-

dinus e domo Cæsaris, pontificis maximi.

^r *Arreptus est*] Clodius e patriciis, beneficio Cæsaris, ad plebeios transiit. Vide Suet. in Julio.

^s *Cui tribuno*] Clodius tribunus plebis esse non poterat, cum esset patricius: assumebantur enim tribuni de plebe, non e patricio genere.

^t *Quod anno*] Metellus consul fuit ante Cæsarem, a quo Clodius ad plebem traductus est. Metellus autem ille, qui Celer dictus est, Pub. Clodii non germanus, sed consobrinnus fuit.

restiterat; id, post dissidium¹⁴ optimatum, de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum, itaque permutatum est, ut, quod frater consul, ne fieret, obstiterat, quod affinis^u et sodalis, vir clarissimus,¹⁵ qui illum reum non laudarat,^v excluserat; id is consul^s efficeret¹⁶ in discordiis principum, qui illi unus inimicissimus esse debuerat; et eo fecisse auctore se diceret, cujus auctoritatis neminem posset pœnitere. Injecta est fax foeda ac luctuosa reipublicæ. Petita^g est auctoritas vestra, gravitas amplissimorum ordinum,¹⁷ consensio bonorum omnium, totus denique civitatis status. Hæc enim certe petebantur, cum in me, cognitorem^h harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum conjiciebatur.¹⁸ Excepi, et pro patria solus exarsi; sic tamen, ut vos, iisdem ignibus circumsepti, me primum ictum pro vobis et fumantem videretis.¹⁹ XXII. 46. Non sedabantur²⁰ discordiæ: sed etiam crescebat in eos odium, a quibus nosⁱ defendi putabamur. Ecce, iisdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, populum

^g Oppugnata.

^h Defensorem.

//////////

1472. *concluserat*: Lambinus olim legendum censuerat *excusserat*.—14 C H S *dissidium*. Mox verbum est post *perm.* deest in χ .—15 *Clariss. vir* Junt. et Lamb. Statim pro *qui*, in χ legitur *quin*: et pro *laudarat* C T habent *laudaret*. Seq. verb. in *excusserat* mutavit iterum Lamb.—16 Ante in C S addunt *et*: sed copulam ante *eo* in χ ψ deest. Dein pro *pœnitere*, C *pœniteret*. Lamb. edidit *nem. pœn. posset*.—17 Ms. Erf. *hominum*. Mox pro *petebantur*, Grut. Græv. et Gronov. habent *petebatur*, errore typographico, ut dicunt Ern. et Orell.—18 Vet. Ms. Lamb. *coniciebatur*. Pro *et*, post *excepi*, χ habet *etiam*. Postea pro *exarsi*, Ern. conjecit *arsi*.—19 C *videret*.

CAP. XXII. 20 *Non modo non sed.* edidit Lamb. Pro *crescebat* in C legitur *crescebant*.—1 Verbum *nos* in H T U χ ψ , Ms. Franc. Naug. et edd. vet. deest. In Ms. Barb. legitur ita: *sed etiam crescebat in nos odium, a quibus defendi putabamus*. Ms. Erf. legit *crescebat in consules odium*. Sequens verbum legitur in C *defensi*, quod habent P. Victorius, Naug. et Grut. In edd. vet. nonnullis, ut in Rom. Wald. utraque Ven. Med. Asc. Crat. est *a quibus defendi putabamur*; uti in Ms. Erf. et aliis quibusdam. In Ms. Franc. legitur

NOTÆ

^u *Affinis*] Pompeius Clodii affinis fuit, quia ejus filius Appii filiam, fratris Pub. Clodii, uxorem duxerat.

^v *Non laudarat*] Mos fuit ut rei a claris viris laudarentur.

^s *Is consul*] Cæsar, qui inimicus Clodio esse debebat propter incestum cum illius conjuge, eum ad plebeios traduxit.

Romanum desiderantem, flagitantes² vos, non auctoritate sua solum, sed etiam precibus ad meam salutem excitavit, restituti sumus. Sit discordiarum finis aliquando: a diuturnis dissensionibus conquiescamus. Non sinit eadem ista labes: eas habet conciones,³ ea miscet ac turbat, ut se modo vendat his, modo illis;⁴ nec tamen ita, ut se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem⁵ putet; sed ut eos, quos non amant, ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror; quid⁶ enim faciat aliud? illos homines sapientissimos gravissimosque miror: primum, quod quenquam⁷ clarum hominem, atque optime de republica meritum, impurissimi voce hominis violari⁸ facile patiuntur: deinde quod existimant,⁹ perditum hominis profligatique maledictis posse (id quod minime conducit ipsis) cujusquam gloriam dignitatemque violari: postremo, non sentiunt id, quod tamen mihi jam suspicari videntur, illius furentis ac volatici¹⁰ impetus in se ipsos posse converti. 47. [p. 255.]

////////

a quibus defendi putabam.—2 χ , Ms. Barb. et ed. Ven. 1483. *flagitantis*. In al. edd. ut in marg. Lamb. verba *flagitantes vos* ante *Pop. Rom. desid.* ponuntur.—3 Mss. aliqui, Man. Steph. et Beck. *ea habet conc.* probante Garaton. non probante Orellio. In C H χ , Ms. Franc. et edd. vet. plerisque *ea facit conc.*: ed. 1472. *ea fecit contentiones*: Ms. Barb. *ea facit contentiones*. In Ms. Erf. verba *eas* (aut *ea*) *hab. conciones* desunt. In Ms. Car. Steph. legitur *suas habet conciones*. Statim post, idem Ms. habet *eas miscet ac turbat*: *ea misc.* *ca turb.* habent χ , Ms. Franc. Barb. edd. 1472. 1480. Junt. Wald. et Græv. improbante Garaton.—4 Lamb. ita edidit, ex uno Ms. *ut se modo his, modo vendat illis*. Eum sequuntur Oliv. et Orellius. Manutius conjecit *ut modo se venditet his, modo illis*, quod probat Grævius; *ut modo vendat illis* Grnt. *ut sese vendit illis* Junt. Pantagathus conjecit *ut modo se vendat his, modo illis*. Ursinus in Mss. esse ait *ut modo renditet illis*, quod Græv. recepit. Lallemand. dedit *ut modo his, modo se venditet illis*. Ms. Pucc. *ut sese vendat illis*. Ed. Gryph. 1550. *ut modo his sese vendat, modo illis*. C H S U χ *ut modo vendat illis*: T non modo vendat illis. Mox ita post tamen deest in T U χ .—5 Ms. Franc. edd. 1472. 1480. et Ascens. *laudatum*: Ms. Erf. et Barb. *laudatorem*: (in Barb. marg. adscriptum *laudatum*) C χ ψ , ed. Rom. Ven. 1483. et Med. *laudationem*.—6 In C legitur quod. Mox pro aliud? illos, in C H, et Ms. Franc. legitur *at illos*: et pro homines, Schutz. ex auctoritate unius Ms. Franc. dedit *viros*. Verba *quid enim . . . miror* in T U χ , et ed. 1472. desunt.—7 Verbum *quenquam* omittitur in T, Ms. Franc. edd. 1472. et 1480. Delevit Græv. improbante Garaton. Mox *sæpe*, quod olim ante meritum legabatur, delevit Græv. cum edd. seqq. deest etiam in C H T U χ , Ms. Franc. et Barb. et edd. ante Nangerium.—8 Ern. susp. *tam ante facile excidisse*. Post pro deinde, ed. 1472. *dein*.—9 C H U χ ψ , Ms. Car. Steph. Barb. et edd. ante Naug. *si exist.* Ms. Franc. *si sic exist.* Mox in ψ legitur *tam pro tamen*.—10 *Illius furentes ac volaticos* Ms. Car. Steph. aliquot Pall. Erf. Barb. ed. 1472. Herv. Græv. Wolf. Beck. Schutz. et Orellius: *illius furentes ac violentos*

Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, et quibusdam hærentia tela in republica,¹¹ quæ quamdiu hærebant in uno me, graviter equidem, sed aliquanto levius ferebam. An iste,^y nisi primo se dedisset¹² iis,^z quorum animos a vestra auctoritate sejunctos esse arbitrabatur;¹³ nisi eos in cælum^a suis laudibus præclarus auctor extolleret; nisi exercitum¹⁴ C. Cæsaris, (in quo fallebat,¹⁵ sed eum nemo redarguebat) nisi eum, inquam, exercitum signis infestis^b in curiam se immissurum minitaretur; nisi Cn. Pompeio adiutore, M. Crasso auctore, quæ faciebat, facere clamaret; nisi consules^c causam conjunxisse secum, in quo uno non mentiebatur, confirmaret; tam crudelis mei, tam scelertatus reipublicæ vexator esse potuisset? XXIII. 48. Idem, posteaquam respirare vos a metu cædis, emergere auctori-

habent Lamb. Oliv. et Lall. In Pall. quibusdam est *illius furentis ac violenti cos. impetus*. In CH, Ms. Franc. edd. Rom. et Venet. 1483. scribitur *ill. fur. ac viol. consulis imp.* In Pal. 9. fuit *furentis ac violari quos imp.* Ed. Ven. 1480. *ac violentis imp.* In CHS U χ *furentis*: (ergo T ψ *furentis* confirmant, et tres habere *violentos* videntur) CS *violentis*: χ *violati eos*.—11 Lall. Beck. Schutz. et Orell. ex Manut. conjectura, scribunt *ex hac nimia nonnull. alien. a quibusdam hærent ea tela in rep.* probante Garaton. Lambinus ita edidit: *atque ex hac a me nonn. alien. et quibusdam occultis odiis hærent etiam tela in rep.* Wolf. dedit *a quibusdam*: sed *hærentia tela* reliquit. Legebatur antea, *atque ex hac nonnull. alien. et quibusdam hærentia tela in rep.* Ern. vult deleri *et*, (quod et a Junt. abest) et deinde scribi *quibusdam hærent jam tela in rep.* In Mss. Franc. et Pucc. est *a quibusdam*. Vide Nott. Varr. *Pro republica* in H legitur *rempublicam*.—12 *Dedidisset* legitur in edd. P. Manut. Car. Steph. Lamb. et Wolf. Probat Lambinus conjecturam *se vendidisset*.—13 In CHS TU χ , Mss. Franc. Erf. edd. vett. et Græv. *arbitrabamur*, quod verbum defendit Ferratius. Mss. Barb. edd. Rom. et Brix. *arbitramur*.—14 χ *exercitu*. Mox prænomen C. in χ deest.—15 *Post fallebat* in Naug. Lamb. et nonnullis edd. vett. addebatur *multos*. Ms. Franc. *in quo fallebatur*. Statim post, *cum ante inquam* in χ deest.

NOTÆ

^y *An iste*] Tempus indicat a quo ipse pulsus est.

^z *Nisi se dedisset iis*] Intelligit Pompeium, Cæsarem, et Crassum; cum enim essent inter se conjunctissimi, ab auctoritate senatus et repub. recesserant: eos autem hic oblique carpit.

^a *Nisi eos in cælum, &c.*] Clodius Pompeium, cum reliquis, laudabat

tum, cum tribunus plebis erat.

^b *Signis infestis*] Minitabatur Clodius se immissurum exercitum ad perdendam senatus auctoritatem si non abiret Cicero.

^c *Consules*] Pisonem et Gabinium intellige, quorum auctoritate et auxilio se facere omnia Clodius jactabat; in quo solum verum dicebat, et in aliis omnibus mentiebatur.

tatem vestram e fluctibus¹⁶ illius servitutis, reviviscere¹⁷ memoriam ac desiderium mei vidit, vobis se cœpit subito fallacissime venditare. Tum leges Julias^d contra auspicia latas, et hic, et in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa [lex],^e quæ totum ejus tribunatum continebat; quam cæcus amentia non videbat. Producebat fortissimum virum, M. Bibulum: quærebat ex eo, C. Cæsare¹⁸ leges ferente,^f de cœlo semperne servasset?^g semper se ille servasse dicebat. Augures^h interrogabat, quæ ita lata essent, rectene lata essent? illi vitio¹⁹ lata esse dicebant. Ferebant in oculis^k hominem quidam boni viri,ⁱ et de me optime meriti; sed illius, ut ego arbitror, furoris ignari.

^d Cum defectu.^h Probabant aperte.

CAP. XXIII. 16 $\chi\psi$ et Lamb. habent *a fluct.* Mox pro *illius*, Mss. Oxx. Erf. edd. Lamb. Grut. Lall. et Oliv. habent *illis*.—17 Lamb. conjecit *reviviscere*. Paulo post, *fallacissime* abest C S: et pro *venditare* C habet *rendicare*. Dein in ante quibus omittit ψ .—18 Pro *Cæsare* H *cæsa*.—19 C H *jure*: Ms. Franc. nullo vitio. Mox pro *quidam* C habet *quidem*: et paulo post C H

NOTÆ

^d *Leges Julias*] Leges, quæ a Julio Cæsare latæ fuerant, in quibus ejus adoptio continebatur, nullas esse dicebat, quia contra auspicia factæ sunt.

^e *Curciata illa lex*] Si hæc lex, quæ de ejus adoptione lata fuerat, non valuisset, cornebat totus Clodii tribunatus; quia cum e patriciis esset, non poterat ad tribunatum, qui plebeiis tantum dabatur, aspirare. Porro lex curciata dicebatur, quæ in comitiis curiatis a toto populo ferebatur. Postea vero non a toto populo, sed a triginta lictoribus, ad speciem atque usurpationem vetustatis; hoc est, ad triginta veteres curias representandas constitutis, jubebatur. Vide Livium, lib. ix.

^f *Cæsare leges ferente*] Cum Cæsar ferret leges illas de Clodii adoptione, collega ejus Bibulus obnuntiavit; at

armis a Cæsare e foro pulsus fuit. Plutarch. in vita Cæs.

^g *Semperne servasset*] Petebat Clodius a Bibulo, an, dum Cæsar leges proponeret, auspicia semper observasset. Servare autem de cœlo est, nuntiare aut pluisse, aut intomnisse, atque adeo diruptum esse auspicium: qua obnuntiatione facta, si quis tamen in re cœpta persisteret, id contra auspicia fieri dicebatur.

^h *Augures*] Ad augures pertinuit, ex cantu, volatu avium, aut ex pullo-rum tripudiis, futura præagire; de prodigiis, somniis, portentis, oraculis, responsa dare; quidque per ea reipub. portenderetur.

ⁱ *Quidam boni viri*] Cato, Favonius, Marcellus, Hortensius, et Domitius, quibus Pompeii et Cæsaris potentia non placebat, favere Clodio videbantur.

Longius processit: in ipsum Cn. Pompeium, auctorem (ut prædicare est²⁰ solitus) consiliorum suorum, invehi cœpit: inibat gratiam a nonnullis. 49. Tum vero est ratus, se posse, quoniam¹ togatum^k domestici belli exstinctorem nefario scelere fœdasset, illum etiam, illum externorum bellorum, hostiumque victorem, affligere:¹ tum est illa in templo Castoris scelerata et pæne deletrix hujus imperii sica deprehensa: tum ille, cui nulla hostium diutius urbs unquam fuit clausa,² qui omnes angustias, omnes altitudines, omnium objecta tela, semper³ vi et virtute perfregit, obsessus est ipse domi;^m meque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meæ, consilio et facto suo, liberavit. Nam, si Cn. Pompeio, viro uni omnium fortissimo, quicumque nati sunt, miserum⁴ magis fuit, quam turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non aspicere, carere publico, minas ejus perferre; cum in concionibus diceret, velle se in Carinisⁿ ædificare alteram porticum, quæ Palatio responderet; certe mihi exire domo mea, ad privatum dolorem fuit luctuosum, ad rationem reipublicæ gloriosum. XXIV. 50. Videtis igitur,⁵ hominem per seipsum jam pridem afflictum ac jacentem, perniciosius optimatum discor-

U χ habent illi pro illius.—20 Erat coniecit Ern. Dein pro Tum χ ψ Tunc.—1 Ms. Erf. edd. Græv. Beck. Schutz. et Orell. (nisi quod Schutz. retinuit quoniam) hunc locum ita habent: Tum vero elatus spe, posse se, quo modo tog. probantibus Garaton. et Wolf. Ms. Car. Steph. habet Tum vero elatus esse, posse se, quomodo tog. &c.—2 χ causa fuit. Lamb. ita edidit: cui nulla urbs hostium diutius unquam clausa fuit.—3 Lamb. hunc locum sic dedit: omnes altitudines montium objectas, semper. Mox pro est ipse Lamb. dedit ipse est.—4 C H S T U χ, Ms. Barb. et edd. vett. miserrimum. Paulo post χ habet duceret pro diceret. Deinde mihi et mox mea χ absunt.

NOTÆ

^k Togatum] De se Cicero loquitur, qui bellum Catilinarium exstinxit.

¹ Victorem affligere] De Pompeio dicit, cum in templo Castoris hominem armatum sica collocavit ad eum interficiendum.

^m Obsessus est domi] Pompeius, ab eo tempore quo voluit ex insidiis eum occidere vir ille deprehensus cum sica, caruit publico, seque domi con-

tinuit, ut dicitur in Orat. pro Milone.

ⁿ In Carinis] Carinæ vicus fuit Romæ, ubi Pompeii domus fuit. Varro Carinas dici ait, quod hinc oriretur caput Sacræ Viæ; caput epim Græce Κάρα dicitur. Minatus autem fuerat Pompeio Clodius, idem in domum ejus facturum, quod in Ciceronis fecisset.

diis excitari: cujus initia furoris, dissensionibus^o eorum, qui tum a vobis sejuncti videbantur, sustentata sunt. Reliqua jam præcipientis tribunatus,¹ etiam⁶ post tribunatum, obtrectatores eorum^p atque adversarii defenderunt: ne a republica reipublicæ pestis removeretur, restiterunt: etiam, ne causam diceret:^q etiam, ne privatus^r esset. Etiamne in sinu⁷ atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam ac pestiferam^s habere potuerunt? quo tandem decepti munere? Volo, inquit,⁸ esse, qui in concione detrahat de Pompeio. Detrahat ille vituperando? Velim sic hoc vir summus^t atque optime de mea salute meritis⁹ accipiat, ut a me dicitur: dicam quidem certe, quod sentio.¹⁰ [p. 256.] Mihi (medius fidius) tum de illius amplissima dignitate detrahere, cum maximis laudibus efferebat, videbatur. 51. Utrum tandem¹¹ C. Marius splendidior, cum cum C. Glaucia^u laudabat, an cum eundem iratus

¹ *Finem ejus tribunatus.*

////////

CAP. XXIV. 5 In C S ergo.—6 In C $\chi \psi$ et. Mox pro reipublica C H S T χ habent a. 'Num fortasse in iis fuit peste?' Beck. Statim post, in C legitur *restituerunt* pro *restiterunt*. H U χ , Ms. Franc. et ed. 1472. ante *causam* addunt *meam*.—7 C H T U $\chi \psi$ *senatu*. Dein pro *quidam*, C *quidem*. In edd. nonnullis *optimi quidam viri*. Postea *decepti* Wolfio, et *munere* Ern. suspecta sunt.—8 *Inquit* edidit Lamb. Dein pro *Velim sic* C χ habent *Velim si*: et pro *hoc*, $\chi \psi$ *hæc*.—9 Ms. Franc. et ed. 1472. ante *meritis* addiderunt *optime*: et *quidem*, paulo infra, C H T U $\chi \psi$ abest.—10 *U quid sencio*. Mox, ante *maximis voc. illum* addiderunt Wolf. Beck. Schntz. et Orellius. Porro Grævius, e $\chi \psi$, Ms. Erf. Barb. et duabus edd. legit *efferrî videbatur*. Junt. locum sic edidit: *detraheret, quam quum illum maximis laudibus efferrer videbatur*.—11 In χ *tum*. Paulo infra in χ legitur *Gaius Glaucia*, in ψ *Graius Glaucia*.

NOTÆ

^o *Dissensionibus*] Dissidebant inter se Pompeius, Crassus, et Cæsar; et eorum dissensionibus utebatur Clodius ad omnia in republ. permiscenda.

^p *Obtrectatores eorum*] Scilicet Bibulus, Cato, Domitius.

^q *Ne causam diceret*] Prohibuerunt ne judicium fieret de eo, cum a Milone de vi apud Lentulum accusaretur.

^r *Ne privatus*] Hoc ad ædilitatem refertur, quam statim post tribuna-

tum snum obtinuit. Nam qui erant in dignitate accusari non poterant.

^s *Ac pestiferam*] Miratur repertos esse, qui Clodio faverent, quem pestiferam viperam vocat, quia vim omnibus inferebat; qua de causa a Milone de vi accusatus est.

^t *Vir summus*] Papirium indicat, qui adversari Pompeio videbatur.

^u *C. Glaucia*] Prætor Glancia amicitiam habuit cum consule Mario pri- mum; deinde inimicus ejus fuit et

postea vituperabat? an ille demens, et jampridem ad pœnam exitiumque præceps,^m foedior atque inquinatio in Cn. Pompeio accusando, quam in universo¹² senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cum alterum gratum sit iratis,^v alterum esse¹³ tam bonis civibus non acerbum. Sed, ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc ejus concionem, de qua loquor: in qua Pompeium ornat, an potius deformat? Certe laudat, et unum¹⁴ esse in hac civitate dignum hujus imperii gloria dicit: et significat, se illi amicissimum esse, et reconciliationem esse gratiæ facitam. 52. Quod ego quanquam, quid¹⁵ sit, nescio; tamen hoc statuo, hunc, si amicus esset Pompeio, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi¹⁶ inimicissimus esset, amplius ad ejus laudem minuendam^{*} facere potuisset? Videant ii,^y qui illum Cn. Pompeio inimicum¹⁷ esse gaudebant, ob eamque causam in tot tantisque sceleribus conivebant,¹⁸ et nonnunquam ejus indomitos atque effrænatos furores plausu etiam suo prosequerantur, quam se cito inverterit: nunc enim jam laudat illum; in eos invehitur,

^m Ruens.

////////

—12 Verba *quam in univ.* in C χ ψ omittuntur.—13 In C legitur *esset*. Statim post, pro *civibus* ψ *omnibus*.—14 In χ *virum*. Verbum *dignum* paulo infra deest in Ms. Erf. et *gloria* omittitur in C H S T U χ , Ms. Franc. Barb. et edd. omnibus ante Junt. Hoc verbum delendum putavit Ern. Mox Lamb. edidit *esse amicissimum*.—15 In H U χ legitur *quis*: et pro *hoc statuo* χ habet *hæc statuo*. Verbum *sic*, ante *si amicus*, excidisse putat Græv. probante Ern. Pro Pompeio H *Pompeius*.—16 Post illi voc. *certe* addiderunt C H. Paulo post, pro *ejus* χ *eam*.—17 Ms. Franc. et ed. 1472. *illum Pompeium inimicum*. Prænomen Cn. in C T U χ deest.—18 χ , Ms. Car. Steph. Erf. Franc. Barb. et ed. 1472. *contuebantur*: H, edd. Rom. Venet. 1480. et Mediol. *continebantur*: C et ed. Venet. 1483. *continebant*. Paulo infra pro

NOTÆ

reip. et interfectus cum Saturnino. Probat autem exemplis improbi laudem in vituperatione esse.

^v *Gratum sit iratis*] Ait se mirari Cicero, quod hominibus iracundis gratum fuerit Pompeium a Clodio vituperari; et senatum vituperari, bonis civibus acerbum non fuerit.

^{*} *Ad ejus laudem minuendum*] Non

poterat melius imminere Pompeii laudes, quam illas celebrare; quia gloriosum non est laudari ab improbo homine.

^y *Videant ii*] Illos alloquitur Cicero, quibus facta Clodii probantur, ut videant, ne, si Clodius reconciliet se cum Pompeio, fectus ejus auctoritate iterum in senatum insugatur.

quibus se antea venditabat. Quid existimatis, eum, si reditus ei gratiæ¹⁹ patuerit, esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irreat? XXV. 53. Quas ego alias²⁰ optimatum discordias a Diis immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus^a ejus, aut de consiliariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus civium cadere possunt.¹ ‘Deteriores, repulsos,’ [quod jam audietis] hos appellant, quorum et mentes et res sunt perditæ, longeque a communi salute disjunctæ. Quare, cum Dii immortales monent de optimatum discordiis,² de clarissimorum et optime meritorum civium dissensione prædicunt: cum principibus periculum cædemque portendunt, in tuto collocant Clodium,³ qui tantum abest a principibus, quantum a puris, quantum a religiosis. 54. Vobis, o clarissimi³ atque optimi cives! et vestræ saluti, consulendum et prospiciendum vident. Cædes principum ostenditur:^b id, quod interitum optimatum sequi necesse est, adjungitur: ne⁴ in unius imperium res recidat, admonemur. Ad quem me-

^a Nihil portendunt ei mali.

effrænatos in C legitur *renatos*.—19 Lambinus, e conjectura, edidit *in gratiam*. Mox pro *irreat*, C H T U χ ψ *increpat*.

CAP. XXV. 20 *Alias* in T deest.—1 Ms. Franc. *possint*. Paulo infra pro *quod jam audietis*, in Car. Steph. Lamb. et Grnt. legitur *quos jam aud.* Hæc tria verba Ern. spuria videntur. Pro *audietis* in Ms. Franc. *audistis*.—2 C H S χ , Ms. Car. Steph. et ed. Naug. *discordia*. Verba *et optime meritorum* desunt in Ms. Car. Steph. unde Garaton. conjicit olim lectum esse *et meritorum*. Mox pro *puris* in Ms. Car. Steph. *pueris*.—3 O in T omittitur: pro verbo seq. χ habet *carissimi*: et mox in C legitur *perspiciendum*.—4 Verba *id quod ... necesse est* in χ , Ms. Franc. et ed. 1472. desunt. *Adjungitur; etiam ne* Junt. Lamb. et Grnt. *Adjungitur etiam; ne* Græv. In Ms. Car. Steph. voc. ne omittitur. Mox pro *unius* T habet *hujus*. Dein in H S χ , et Junt. *decidat*:

NOTÆ

¹ *Quas ego alias*] Quærit de quibus aliis discordiis optimatum loqui Deos putet per tot prodigia quæ facta sunt: non sane de Clodii; quia optimates viri boni sunt. At Clodius sceleratus est; et qui eum sequuntur, improbi.

^a *De gregalibus*] Gregales de iis Delph. et Var. Clas.

dicuntur, qui ex eodem grege sunt. Tales vocat Clodianos ad contemptum.

^b *Cædes principum ostenditur*] Ait Cicero per hæc prodigia indicari cædes principum reipub. et periculum ne in unius potestatem tota recidat.

tum si Deorum monitis non duceremur,⁵ tamen ipsi nostro sensu conjecturaque raperemur. Neque enim ullus alius^c discordiarum solet esse exitus inter claros et potentes viros, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario, clarissimo cive, consul nobilissimus et fortissimus, L. Sulla.^d Horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit.⁶ Cum Octavio collega Cinna^e dissedit: utrique⁷ horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem. Idem iterum Sulla superavit: tum⁸ sine dubio habuit regalem potestatem, quanquam rempublicam recuperavit. 55. Inest hoc tempore haud obscurum odium,⁹ atque id insitum penitus, et inustum animis hominum amplissimorum: dissident principes: captatur occasio.^f Qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam tamen ac tempus expectant. Qui sine controversia plus possunt, hi fortasse¹⁰ nonnun-

T recidat. Sequens verbum Lamb. edidit *monemur*.—5 Verba *ad quem . . . duceremur* C. absunt. Dein pro *ullus* in χ legitur *ullius*: porro idem Ms. habet *potentis pro et potentes*.—6 Ern. susp. *regnaret*.—7 *Dissensit: utrisque* Junt. Grut. Verb. Lall. et Oliv. *dissensit: utrique* Mss. aliqui et Græv. In Ms. Franc. est *discedit*: in eodem Ms. et ed. 1472. *utrisque eorum*.—8 In χ et Ms. Franc. *tamen*. Statim post *recuperavit* edidit Lambinus.—9 *Odium* χ abest, ut mox $\tau\delta$ id. Pro *dissident* χ *assident*.—10 Ms. Franc. *ii fort.* Lambi-

NOTÆ

^c *Neque enim ullus alius*] Dissensiones quæ inter principes oriuntur hunc habere solent exitum, nempe aut ut tota respub. pereat; aut ut, qui victor est, dominetur, aut ut regni imperium sibi assumat; quod maxime Romanis invisum erat.

^d *Dissensit cum Mario Sulla*] Marius plebis partes, Sulla nobilitatis secutus est. Sulla rerum potitus est.

^e *Cum Octavio collega Cinna*] Octavius et Cinna collegæ in consulatu fuerunt. Cinna de partibus Marianis fuit: hic legem tulit ut novi cives cum veteribus ferrent suffragium; quod in eorum gratiam faciebat, qui Marium suis suffragiis extu-

lerant. Ob hoc Octavius collega commotus, Cinnam, annitentibus veteribus civibus, in exilium compulit. Pulsus igitur Cinna cum vagaretur, venit in Africam, ubi Marius inops erat: confecto exercitu, ambo ad urbem rediere, ubi Octavius, Sullæ satelles, et Cinna, propter crudelitatem, a suis occisus est. Marius Carbonem sibi adjunxit, contra quos Sulla exercitum duxit, a quo ille superatus est. Sulla victor crudeliter sævit in cives, ac possedit ipse rempub. ac se talem præbuit, ut Cinnana et Mariana (quod ultimum erat) dominatio quæreretur.

^f *Captatur occasio*] Quæritur occasio aliquid in repub. moliendi.

quam consilia ac sententias inimicorum suorum extimescunt. Tollatur hæc¹¹ e civitate discordia: jam omnes isti, qui portenduntur metus, exstinguentur: jam ista serpens,^g quæ tum hic delitescit, tum se emergit et fertur illuc,¹² compressa atque elisa morietur. XXVI. [p. 257.] Monent enim¹³ iidem,^h ne occultis consiliis respublica lædatur. Quæ sunt occultiora,¹⁴ quam ejus, qui in concione ausus est dicere, justitiumⁱ edici oportere, jurisdictionem intermitteri, claudi ærarium, judicia tolli? nisi forte existimatis, hanc tantam colluvionem illi,¹⁵ tantamque eversionem civitatis, in mentem subito in Rostris^k nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille¹⁶ plenus vini, stupri, somni, plenusque inconsideratissimæ ac dementissimæ temeritatis: verumtamen nocturnis vigiliis, etiam¹⁷ coitione hominum, justitium illud concoctum ac meditatum est. Mementote, patres con-

nus e Mss. edidit *ei fort.* quod etiam in Ms. Barb. fuit a prima manu, atque inde factum est *et fort.* ut etiam in vett. edd. legitur.—11 Verbum *hæc* H S T U χ, Ms. Barb. ed. Rom. et utraque Ven. abest. Ms. Franc. habet *hic.*—12 Lambinus correxit ita: *fertur huc et illuc.* Grævius ita conjecit: *et effert illico.* Mox omnes edd. habent *illisa* præter Ern. qui e Grævii conjectura dedit *elisa.* Westerhovius ad Ter. Andr. III. 3. 30. ita correxit: *jam ista serpens, quæ nunc hic delitescit, dum se emergit et effert, illico compressa atque elisa morietur.*

CAP. XXVI. 13 Garaton. conjecit *etiam.* Porro T U χ *eidem.* In edd. Venet. 1480. et Barb. est *eadem.* Mox in H χ legitur *populus lædatur.*—14 H *exculptiora.* Paulo infra Lambinus edidit, ex edd. nonnullis, *qui ausus in contione est dicere.* C *jurisdictionis int.*—15 *Colluvionem illi* Lamb. *Nec ante cogitanti* in lib. vett. deesse monet Lambinus, unde ipse conjecit *legendum in Rostris concionandi.* Pro *venire*, χ, Ms. Franc. et ed. 1472. habent *crenre.*—16 *Ille quidem* Lamb. Pro *temeritatis* in C legitur *civitatis.*—17 C H, et edd. vett. nonnullæ *ei.* Fr. Fabricius observat in nonnullis edd. esse *coactione.* Ms. Barb. *coctione*: Ms. Car. Steph. *concione*: H χ, edd. Rom. et utraque Ven. *contione.* Dein pro *concoctum*, in Mss. quibusdam, Junt. Lamb. et Grut. lege-

NOTÆ

^g *Ista serpens*] Clodius designatur per allegoriam: vult autem ostendere, quod in senatu delitescat ille, et mentem occultet suam, et eam palam aperiat in foro.

^h *Monent iidem*] Haruspices monent ut prospiciatur nequis reimp. tectis et occultis consiliis lædat. Hoc monitum interpretatur Cicero

de Clodio, qui ausus est dicere, &c.

ⁱ *Justitium*] Justitium est juris dicendi intermissio, quæ in publico luctu, et insigni aliqua reipub. calamitate fieri solet.

^k *In Rostris*] De his dictum est Orat. pro Lege Manil. § 1. not. Ibi ædilis concionari ad populum poterat.

scripti, verbo illo nefario tentatas aures vestras,¹⁸ et perniciosam viam, audiendi consuetudine, esse munitam.

56. Sequitur illud, 'Ne deterioribus repulsisque honos augeatur.' Repulsos videamus: nam deteriores qui sint, post docebo. Sed tamen in eum¹⁹ cadere hoc verbum maxime, qui sit unus omnium mortalium, sine ulla dubitatione, deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem, vitio civitatis, non suo, non sunt²⁰ assecuti; nam id quidem multis sæpe optimis civibus¹ atque honestissimis viris accidit. Repulsi sunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes,¹ quos apertissime largientes, non solum alieni, sed etiam sui, vicini, tribules,^m urbani, rustici repulerunt. Hi ne honore augeantur, monemur. Debet esse gratum, quod prædicunt:ⁿ sed tamen huic malo populus Romanus ipse, nullo haruspicum admonitu,² sua sponte prospexit. 57. Deteriores cavete;^o quorum quidem magna est natio: sed tamen³ eorum omnium hic dux est atque princeps. Etenim, si unum hominem⁴ deterrimum poëta præstanti aliquis ingenio fictis conquisitisque vitiis deformatum^o vellet inducere; nullum profecto dedecus reperire posset, quod in hoc non

^o *Depictum.*

//////////

batur conceptum. Vide Nott. Varr.—18 Lamb. edidit *vestras aures* (s. *aureis*) *tentatas*. Pro *vestras*, C χ ψ *nostras*.—19 In C *meum*. Verbum *unus* paulo post in χ deest.—20 In C *sint*. Verba *non ut . . . Repulsi* χ absunt.—1 In ψ *gladiatorius parentes*. Mox pro *Hi* in C legitur *Ii*: et pro *prædicunt*, in H U *prædicant*.—2 *Monitu* Lamb. Statim post, C S χ *perspexit*.—3 Voc. *tamen* C abest.—4 In ψ legitur *hominum*.

NOTÆ

¹ *Optimis civibus*] Non repulsi haberi debent, qui cum digni sint magistratibus, vitio civitatis repelluntur: non Cato repulsam passus est cum præturam petebat cum Gabinio: sed qui ludos gladiatorios contra leges exhibent, qui largitiones faciunt ut promoveantur ad magistratus.

^m *Tribules*] Qui ex eadem tribu sunt, tribules dicuntur.

ⁿ *Prædicunt*] Quod haruspices prædicunt pluris debet æstimari.

^o *Deteriores cavete*] Aliud haruspicum monitum, quod ad Clodium transfert, qui Deos, patriam, et parentes perdidit.

inisset; multaque in eo penitus defixa atque hærentia præteriret. XXVII. Parentibus, et Diis immortalibus, et patriæ nos primum natura conciliat: eodem enim tempore et⁵ suscipimur in lucem, et hoc cœlesti spiritu augemur, et certam in sedem civitatis ac libertatis adscribimur. Iste parentum nomen, sacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine^p obruit: Deorum ignes,^{6q} solia, mensas, abditos ac penetrales focos, occulta, et maribus non invisat^r solum, sed etiam inaudita^q sacra, inexpiabili scelere pervertit: idemque earum templum^r inflammavit Dearum, quarum ope etiam aliis incendiis subvenitur. 58. Quid de patria loquar? qui primum eum civem vi, ferro,⁷ periculis, urbe, omnibus patriæ præsidiiis⁸ depulit, quem vos patriæ conservatorem esse sæpissime judicaveratis:⁹ deinde everso senatus, ut ego semper dixi, comite, dūce, ut ille dicebat,¹⁰ senatum ipsum, principem salutis mentisque publicæ, vi, cæde, incendiisque pervertit: sustulit duas leges, Æliam^s et Fusiam,^{11t} maxime reipublicæ salutares: censuram ex-

^p Non visa.

^q Non audita.

////////

CAP. XXVII. 5 Copula ante *suscipimur* in C H S deest. Lamb. edidit et *in lucem suscipimur*.—6 In C H *ignis*. In Mss. quibusdam, Junt. Lamb. et Grut. *solennes mensas* legitur. Vide Nott. Varr. In ed. 1472. Grævius esse dicit *solia, mensas abditas*. Ita etiam T U; sed in U, sup. lin. *abditos*: et idem Ms. paulo post *penetrabiles*.—7 T U habent *in ferro*. Pro *periculis* Guil. conjecit *terriculis*.—8 In χ *periculis*.—9 In C est *judicantis*: H *judicastis*: χ ψ *judicaretis*. In Mss. Car. Steph. et Barb. edd. Rom. utraque Ven. Herv. Junt. Naug. et Gryph. legitur *judicaveritis*, non improbante Garaton. Mox pro *everso*, C habet *eversos*. Statim post C H U χ , et vett. edd. *senatu*.—10 *Ut ille dicebat, duce* Lamb.—11 In edd. nonnullis *Fusiam*. Dein Lamb. edidit

NOTÆ

^p *Fonteiano nomine*] Clodius, assumendo nomen Fonteii, a quo adoptatus est, perdidit sacra domestica suæ gentis Clodiae.

^q *Deorum ignes*] Ignis significat, qui accendebantur in sacris Bonæ Deæ, quæ polluta sunt a Clodio.

^r *Earum templum*] Nymphiarum templum intelligit. Unde ipse Cicero Paradoxo 4. in Clodium, ‘Ædes Nymphiarum tua manu deflagavit.’

^s *Æliam*] Legem tulit de comitiis Q. Ælius consul cum M. Junio an. 586. ut quoties cum populo ageretur, angues de cælo servarent; magistratus et obnuntiandi, id est, denuntiandi, agi per Jovem non licere, et legislationi intercedendi potestatem haberent. Nam cum lex ferretur, augures de cælo servabant; magistratus, si quid observatum erat, quo impediri comitia possent, nuntiabant.

stinxit: ^u intercessionem removit: ^v auspicia delevit: ^x consules, sceleris sui socios, ærario, provinciis, exercitu armavit: reges, qui erant, vendidit; qui non erant, appellavit: ^y Cn. Pompeium vi, ¹² ferro, domum compulit: imperatorum monumenta ^z evertit: inimicorum domos ^a disturbavit: vestris monumentis ^b nomen suum inscripsit. Infinita sunt scelera, quæ ab illo in patriam sunt edita. Quid, quæ ¹³ in singulos cives, quos necavit? socios, quos diripuit? imperatores, ^c quos prodidit? exercitus, quos tentavit? 59. Quid vero? ea, ¹⁴ quanta sunt, quæ in ipsum se scelera, quæ in suos edidit! quis minus unquam pepercit hostium castris, quam ille ¹⁵ omnibus corporis sui partibus? quæ navis unquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quam istius ætas fuit? quis unquam nepos ^d tam libere est cum scortis, quam hic cum sororibus volutatus? ¹⁶

emovit pro removit.—12 Voc. *vi* deest in C T U X. Paulo infra, *domum* H omittit.—13 C H S U X *ψ quæque*: Ms. Franc. *quid quæque*.—14 In H legitur *et*. Mox in *ψ* se deest. *Quæ scelera in ipsum* in M^s. Franc. legitur. *In se ipsum* Junt. Lamb. Wolf. Beck. et Orell.—15 *Iste* Lamb. probante Garaton.—

NOTÆ

¹ *Fufiam*] Tulit P. Furius, sive Fufius consul cum Sexto Attilio, anno urbis 616. ut certis diebus, qui tamen fasti essent, agi cum populo non liceret.

^u *Censuram exstinxit*] Tulerat ne quem censores in legendo senatu præterirent, neve qua ignominia afficerent, nisi accusatum apud eos, et utriusque sententia condemnatum.

^v *Intercessionem removit*] Licebat collegæ contra seditiosos cives intercedere, cum quid ab alio in illorum gratiam factum fuerat; quod lege Ælia, et Fufia confirmabatur.

^x *Auspicia delevit*] Tulit Clodius, ne quis per eos dies quibus cum populo agi liceret, de cælo servaret.

^y *Appellavit*] Brogitarum Gallogræcum regem appellavit, et Ptolemæum, regem Cypri, præconi subje-

cit. Vide Orat. pro Dom. § 52. not.

^z *Imperatorum monumenta*] Q. Catuli porticum, Ciceronis domo vicinam, evertit. Vide supra.

^a *Inimicorum domos*] Ciceronis domum evertit, de qua fusius in orat. superiori.

^b *Vestris monumentis*] Significat domum suam, quæ diruta est a Clodio, et quæ publicis sumptibus restaurata fuit.

^c *Imperatores*] Cum Lucullus facile posset Mithridatem opprimere, ab exercitu suo derelictus, nihil profecit: fuere autem legiones, quæ primum sub Valerio Flacco, postea sub Flavio Fimbria meruerunt, quæ, a Clodio sollicitatæ, imperatorem sequi noluerunt.

^d *Nepos*] Nepos profligatus ganeo est, et decoctor.

[p. 258.] quam denique tam immanem Charybdim^e poëtæ fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites posset,¹⁷ quantas iste Byzantiorum^f Brogitarorumque^{18g} prædas exsorbuït? aut tam eminentibus canibus^h Scyllam, tamque jejunis, quam, quibus istum videtis, Gelliis,¹⁹ Clodiis, Titiis, Rostra ipsa mandentem?

60. Quare (id quod²⁰ extremum est in haruspicum responsis) ‘Provide, ne reipublicæ status commutetur.’ Etenim vix hæc, si undique fulciamus, jam labefacta,ⁱ vix, inquam, innixa in omnium nostrum humeris cohærebunt. XXVIII. Fuit quondam ita firma hæc civitas, et² valens, ut negligentiam senatus, vel etiam injurias civium ferre posset. Jam non potest. Ærarium nullum^r est: vectigalibus non fruuntur,ⁱ qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus: judicia perierunt: suffragia descripta³ tenentur^k a paucis: bonorum

^r Vacuum.

16 Ante *volutatus* H S χ addunt *est*.—17 In C H χ ψ *est possit*: et in χ *quantus*.—18 T *Byzanticorum Hermachochiorumque*: U *bitanticorum brogitarorumque*: ed. 1472. *Byzanticorum hermachochiorumque*. Pal. 9. Gembl. et Erf. pro postremo vocabulo *Largitanorumque*: Ms. Barb. *Borgitarorumque*. Pro *exsorbuït* in Ms. Franc. fuit *exorbuit*. Mox, *Imminentibus* Marcelandi suspicio.—19 Pro *Gelliis* C S χ ψ habent *Gellis*. Mox C U *Clæliis Titiis*: T *coeliisticis*: Ms. Vict. Pal. 9. et Erf. *Clæliis Titiis*. Dein pro *mandentem* H habet *nudentem*: T χ ψ, ed. Wald. et 1480. *mandantem*. Grævinus conjecit legendum *lambentem*.—20 In C *quidem*.—I In ψ *labefactata*. Pro *inquam*, C H S ψ habent *unquam*: et pro *innixa*, omnes Mss. Oxon. *nixa*.

CAP. XXVIII. 2 In C *ut*. Dein χ habet *negligentia*.—3 *Districta* in

NOTÆ

^e *Charybdim*] Charybdis locus est periculosus et scopulis plenus in freto Siculo.

^f *Byzantiorum*] Exules fuerunt illi, quos lege sua Clodius restituit. Vide Orat. pro Domo Sua § 52. not.

^g *Brogitarorumque*] Brogitarus Gallogræcus fuit, cui Clodius vendidit Pessinuntem, ubi fanum Magnæ Matris erat.

^h *Aut tam eminentibus canibus*] Assecclas Clodii canes vocat fame rabidos, nempe Gellios, Clodios, et Titios, quibus vorat tributatum et omnia ci-

vium bona.

ⁱ *Vectigalibus non fruuntur, &c.*] Licet jam nullum esset in republ. bellum, tamen dicit publicanos vectigalibus non frui, propter avaritiam et rapinas eorum qui provinciis populi Romani præerant.

^k *Suffragia descripta [districta] tenentur*] Dicit suffragia teneri districta; quia tanta erat candidatorum cupiditas, ut pecunia populum corrumperent, ut magistratus assequerentur.

animus ad nutum nostri ordinis¹ expeditus⁴ jam non erit : civem, qui se pro patriæ salute opponat invidiæ, frustra posthac requiretis. 61. Quare hunc statum, qui nunc est, qualiscumque est,⁵ nulla alia re, nisi concordia, retinere possumus : nam, ut meliore simus⁶ loco, ne optandum quidem est, illo impunito ; deteriore autem statu ut simus, unus est inferior gradus, aut interitus, aut servitutis ; quo ne trudamur,⁷ Dii immortales nos admonent, quoniam jam pridem humana consilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem,⁸ patres conscripti, tam tristem, tam gravem, non suscepissem, non, inquam, nisi hanc personam,⁹ et has partes,¹⁰ honoribus populi Romani, vestris plurimis ornamentis mihi tributis deberem, et possem sustinere : sed tamen¹¹ facile, tacentibus ceteris, reticuissem ; sed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, sed publicæ religionis. Mea¹² fuerunt verba fortasse plura : sententiæ quidem omnes haruspicum : ad quos aut referri nuntiata ostenta non convenit, aut eorum responsis commoveri necesse est. 62. Quodsi cetera magis pervulgata nos sæpe et leviora moverunt ; vox ipsa Deorum immortalium non mentes omnium permovebit ? Nolite enim id putare accidere posse, quod in fabulis sæpe¹³ videtis fieri, ut Deus aliquis, lapsus de cælo,¹⁴ cœtus hominum adeat, versetur

C HS, ed. Rom. Ven. 1483. Junt. Lamb. et al. ante Grut. in H tamen marg. *descripta* legitur. In aliquot Mss. Lambinus invenit *discripta*, quod Garaton. præfert.—4 Hoc voc. *expeditus* in C S deest : et mox pro *requiretis*, H habet *requiritis*.—5 Verba *qualiscumque est* C absunt.—6 In χ *sumus*.—7 In C *detrudamur*.—8 Ursinus e Ms. auctoritate coniecit *actionem*, probante Ern.—9 *Non, quin hanc personam* legitur in Pal. 9. Ms. Vict. et Erf. Lamb. Beck. Schütz. et Orell.—10 Pro *partes* χ habet *partis*. In Lamb. *parteis*. Verba *honoribus populi Romani* Grævio glossema videbantur : et voc. *honoribus* in ψ , Ven. 1480. Rom. et Wald. deest, probante Ern. Garaton. monet, aut legendum *populo Rom. et vestris*, &c. aut *vestris* delendum esse.—11 Lamb. e conjectura edidit *sed quia*. Pro *sed* Ern. coniecit *attamen*.—12 Verbum *mea* omittitur in ψ , Ms. Franc. Barb. et ed. Wald. probante Grævio. χ habet *meæ*. Mox pro *quidem*, in C legitur *idem* : et pro *omnes*, in χ *omnis*.—13 *Sæpe* in χ deest. In χ ψ legitur *videretis*.—14 Pro *aliquis*, Mss. nonnulli ap. Lamb. et Ms. Vict. habent *aliqui*. Statim post, *delapsus cælo* le-

NOTE

¹ *Nostri ordinis*] Senatorii.

in terris, cum hominibus colloquatur. Cogitate genus sonitus ejus, quem¹⁵ Latinienses nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum est relatum, quod eodem fere tempore factus¹⁶ in agro Piceno Potentiæ^m nuntiatum terræ motus horribilis, cum quibusdam multis metuendisque rebus: hæc eadem profecto, quæ futura¹⁷ prospicimus, impendentia pertimescitis. 63. Etenim hæc Deorum immortalium vox, hæc pæne oratio judicanda est, cum ipse mundus, cum aër atque terræ,¹⁸ motu quodam novo contremiscunt, et inusitato aliquid sono, incredibilique prædicunt. In quo constituendæ nobis quidem sunt procurationes,¹⁹ et obsecratio,²⁰ quemadmodum monemur. Sed faciles sunt preces apud eos, qui ultro nobis viam salutis ostendunt: ⁿ nostræ nobis¹ sunt inter nos iræ discordiæque placandæ.

^s Expiationes.

////////

gitur in Ms. Erf. Beck. Schutz. et Orell. In T U χ ψ, Ms. Franc. Barb. edd. 1471. 1472. Venn. et Ald. fuit *lapsus e calo*: in C H S, et edd. plerisque ante Lamb. *elapsus e calo*. Lambinus e suis libris dedit *delapsus de calo*. Gruterus, e Pal. 9. et Ms. Vict. edidit *delapsus e calo*, eumque Græv. Oliv. Lall. et Wolf. secuti sunt.—15 In C *que*. Sequens verbum legitur *Lavinienses* in ed. Junt.—16 In H χ ψ legitur *factum*. Pro *Potentiæ*, Ms. Franc. *Pomptino*.—17 Voc. *futura* deest in septem Mss. Oxon. Erf. Franc. Barb. et ed. Wald. 1480. Uncis inclusit Beck. Statim post, C H S habent *perspicimus*: T χ *prospiciamus*: et in χ ψ legitur *impudentia* pro *impendentia*.—18 *Aër atque terra* de Garatoni conjectura habent Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *Agri terræ motu* legitur in Junt. et Lamb. Ms. Franc. et Barb. atque ed. Ven. 1480. legunt *mundus atque agri cum terræ motu*, &c. Ms. Car. Steph. *mundus cum agri atque terræ motu*, &c. In C H S T U etiam *agri* est pro *aër*: in χ ψ *igitur agri*. Mox C T habent *contremiscunt*.—19 Lambino hoc verbum depravatum videbatur: itaque maluit *precationes* vel *postulationes* reponi.—20 In H ψ et ed. Lamb. legitur *obsecrationes*. Schottus, Nod. Cic. III. 17. malebat *observationes*. Mox pro *faciles* ψ habet *facile*.—1 In C H χ ψ *robis*. Paulo infra, pro *inter*, C ψ *intra*.

NOTÆ

^m *Potentiæ*] Potentia urbs Picenorum est, nunc ubi Loretana ædes; vulgo *Notre-Dame de Lorette*.

ⁿ *Viam salutis ostendunt*] Deos his

ostentis, et terræ motibus, quasi voce sua, pericula prædicere reputandum est.

M. TULLII CICERONIS
PRO C. N. PLANCIO

ORATIO XXXI.

ARGUMENTUM.

Cum ædilitatem simul petissent Cn. Plancius et M. Junius Laterensis, creatus ædilis est Plancius, Laterensis præteritus. Qua ille ignominia commotus, Plancium ex lege Licinia de sodalitiis, h. e. coitionibus ad corruptenda populi suffragia factis, (nam quorum opera tribus corruppebantur, sodales et sequestres dicebantur: vid. pro Cœlio c. 7.) accusavit, quod inter ambitus crimina gravissimum est. In hoc periculo confugit Plancius ad Ciceronem, (quem olim exulem quæstor Macedoniæ complexus erat, omnibusque modis fovemat) ut hoc tantum periculum a se depelleret. Itaque Cicero eum hac oratione accurate defendit ad quæsitorem C. Alfium, quem accusator, pro facultate quam lex Licinia dabat, ediderat una cum iudicibus reliquis; qui inde iudices editicii appellantur. Primis et ultimis quatuordecim capitibus diluuntur ea, quæ cum in Ciceronem erant dicta, tum in genere totaque vita Plancii reprehensa ab accusatore erant. Reliqua autem oratio, c. 15—27. in ipso accusationis capite refutando versatur.

I. 1. [*Ed. Ald. p. 259.*] CUM propter egregiam¹ et singularem Cn. Plancii, iudices, in mea² salute custodienda fidem,³ tam multos et bonos viros ejus honori^b viderem

CAP. I. 1 Cum per egr. Dresd. Mox in ψ Cn. Pompeii Plancii.—2 In χ 3'

NOTÆ

¹ In mea salute custodienda fidem] exilium Cicero, in Macedoniam, ad Cum lege Clodia pulsus fuisset in Plancium perrexit, et cum eo Thes-

esse fautores;³ capiebam animo non mediocrem voluptatem, quod, cujus officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum^c memoriam suffragari^d videbam.⁴ Cum autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos,^e huic accusationi esse fautores,⁵ eandemque rem adversariam esse in iudicio Cn. Plancio, quæ⁶ in petitione fuisset adiutrix; dolebam, iudices, et acerbe ferebam, si huius salus ob eam ipsam⁷ causam esset infestior,^a quod is meam salutem atque vitam sua benevolentia, præsidio, custodiaque texisset. 2. Nunc autem vester,^{8f} iudices, conspectus et consessus iste reficit et recreat mentem meam, cum intueor et contemplor unumquemque vestrum. Video enim hoc in numero neminem, cui mea salus^g cara non fuerit;⁹ cujus non extet in me suum¹⁰ meritum; cui non sim obstrictus memoria beneficii sempiterna. Itaque non extimesco, ne¹¹ Cn. Plancio custodia meæ salutis apud eos obsit, qui

^a *Oppugnaretur.*

//////////

ea, et in χ 1. *constituenda* leguntur. Paulo post χ 3. habet *honore*.—3 *Fautores* Mss. pauci, et edd. ante Grnt. *favitores* utrobique Teeg.—4 In ς *videbat*. Infra, verbum *partim* ante *inimicos* in π deest.—5 *Alii fautores*. Verba in iudicio non agnoscunt H ς .—6 χ 3. habet *quem*. Mox pro *dolebam* in C scribitur *debebam*; et pro *si huius*, in π χ 3. *si hæc*.—7 *Ipsam* in π deest, et statim post pro *quod* χ 3. habet *quam*.—8 In π *videbatur*. Mox *et recreat* ς absunt.—9 χ 3. habet *non cura*. Ed. Ven. Junt. et Steph. legunt *non cara fuerit*.—10 *Summum* in tribus Oxon. Mss. Erf. Teeg. Lamb. Græv. Weiske, et Orell. Manutio videtur aut abundare *suum*, aut *summum* esse reponendum. Mox

NOTE

salonicam x Kal. Junii venit, ubi eum omnibus humanitatis officiis prosecutus est. Vide epist. ad Att. III. 8. erat enim quæstor in ista provincia.

^b *Ejus honori*] Ad ædilitatem aspirabat, qua communi omnium suffragio potitus est. Inter honores seu dignitates ædilitas habebatur.

^c *Meorum temporum*] Tempora intelligit, quibus Clodianorum, et ipsius Clodii furoribus tantopere vexatus est.

^d *Suffragari*] Id est, auxilio esse, ad ædilitatem obtinendam.

^e *Partim inimicos, partim invidos*] Inimici manifesti sunt, invidi obscuri: utrique autem hanc accusationem Plancii promoverunt.

^f *Nunc autem vester*] Locus ad benevolentiam: nam cum accusator iudices ediderit contra legis sententiam, quos infestos reo fore speraverat, eos sibi ita gratos esse ait, ut eos optasse etiam videatur.

^g *Cui mea salus*] Loquitur de suo exilio, a quo communi omnium optatum voce perhonorifice, renitentibus frustra Clodianis, Romam revocatus est.

meipsum maxime salvum videre voluerunt: sæpiusque, judices, mihi venit in mentem, admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum et dignitatis et salutis meæ,^{12 h} reum sibi hunc potissimum delegisse,ⁱ quam metuendum, ne vobis id ille magna ratione¹³ fecisse videatur. 3. Quanquam mihi non sumo^b tantum, judices, neque arrogo,¹⁴ ut Cn. Plancium suis erga me meritis impunitatem^c consecuturum¹⁵ putem. Nisi ejus integerrimam vitam,^k modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero; nihil de pœna^d recusabo: sin omnia præstitero, quæ sunt a bonis viris expectanda;¹⁶ petam a vobis, judices, ut, cujus misericordia salus mea custodita¹⁷ sit, ei vos vestram misericordiam, me deprecante, tribuatis. Equidem¹⁸ ad reliquos labores,¹ quos in hac causa majores suscipio, quam in ceteris, etiam hanc molestiam assumo, quod mihi non solum pro Cn. Plancio dicendum est, cujus ego salutem non secus, ac meam, tueri debeo, sed etiam pro¹⁹ me ipso, de quo accusatores

^b *Præsumo.*^c *Absolutionem.*^d *Damnatione.*

astriatus χ 3. *beneficiorum* H.—11 *Nec modo* H.—12 *Et studiosissimum et diligentissimum salutis meæ* CH S ϵ χ 1. ψ , Franc. uterque, omnes edd. ante Grut. atque Weisk. *studiosiss. et dignissimum sal. meæ* T χ 3. Pall. aliquot et Dresd. Postea in χ 3. legitur *quem metuendum*: et in ϵ *ne nobis*.—13 In C re legitur *pro ratione*: mox in χ 1. *summo tantum*: in χ 3. *summo unde*.—14 *Neque arrogo, judices* Lamb.—15 *Consecutum* Teeg. non improbante Garaton. Infra, post voc. *fidem*, χ 1. addidit *patientiam*: et præpositio ante *pœna* in ϵ deest.—16 *Ab omnibus viris expect.* C. *expetenda* scribitur in H S T ϵ χ 1. ψ , et edd. vett. *spectanda* Weiske. Mox *judices, a vobis* habent Franc. edd. vett. ante Lambinum, et Weiske.—17 In H *consecuta*.—18 *Et quidem* H. Paulo infra, verbum *hac* χ 3. abest: et pro *suscipio* idem Ms. habet *suspicio*. Dein *sumo* pro *assumo* legendum suspexit Ern.—19 *Sed et pro* habet C: *sed*

NOTÆ

^b *Salutis meæ*] Laterensis ille, cum amicus Ciceronis esset, nocere sane non debuit Plancio, qui Ciceronem amicum tam benigne exilem receperat.

ⁱ *Reum hunc potissimum delegisse*] Adolescentes Romani, ut famam sibi

facerent, soliti erant aliquem ex nobilioribus accusare in iudicio.

^k *Integerrimam vitam*] Propositio est orationis.

¹ *Equidem ad reliquos labores*] Partitio.

plura pæne quam de re²⁰ reoque dixerunt. II. 4. Quamquam, judices, si quid est in me ipso ita reprehensum, ut id¹ ab hoc sejunctum sit, non me id magnopere conturbat:² non enim timeo, ne, quia perraro grati homines reperiantur, idcirco, cum me nimium gratum illi esse dicant, id mihi criminisum esse possit: quæ vero ita sunt agitata ab illis, ut aut merita Cn. Plancii erga me minora esse dicerent,³ quam a me ipso prædicarentur; aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni, ut ego putarem, ponderis apud vos esse debere; hæc mihi sunt tractanda, judices, et modice, ne quid⁴ ipse offendam;^m et tum denique, cum respondero criminibus,⁵ ne non tam innocentia reus sua, quam recordatione meorum temporum, defensio esse videatur.⁶

5. Sed mihi in causa facili atque explicata, perdifficilis, judices, et lubricaⁿ defensionis ratio⁷ proponitur: nam, si tantummodo mihi necesse esset contra Laterensem dicere, tamen id ipsum esset in tanto usu nostro^{e 8} tantaque amicitia molestum: vetus enim est lex illa justæ veræque amicitiae, quæ mihi cum illo jam⁹ diu est, ut idem amici

^e *In tanta familiaritate.*

////////

pro χ 1. sed etiam de χ 3.—20 Re in ψ deest.

CAP. II. 1 Hic in C: et seq. verbum in ε scribitur ad. S, et edd. pleræque ante Grut. cum Weiske, ediderunt *ab hoc alienum sit*. C ψ, et Pall. aliquot *ut id ab hoc dictum sit*; aut *ab hoc dictum*: at plures tamen *ab hoc sit*, sine alia voce: Franc. 2. et ed. 1472. *ut id ad hoc sit*. Verbum *alienum* in T χ 1. deest. Statim post, *ne me id* T; *non id* ψ.—2 *Conturbet* H ψ, Ven. Junt. Lamb. Grut. et Schutz. Mox pro *ne*, *quia* in C χ 3. legitur *neque*; in ε *quia*. Verbum *illi* post *gratum* in s omittitur.—3 In ψ legitur *dicant*; et post *a me*, verbum *ipso* in χ 3. deest.—4 In C omittitur *quid*. Dein pro *et tum*, C H ε χ 1. 3. ψ, Dresd. Pith. *cetum*: s *tecum*.—5 In s *respondere*: Ms. Erf. et Græv. *respondero omnibus*. Vide Nott. Varr. Sequens verbum in ε legitur *me*.—6 χ 1. habet *videar*.—7 Pro *defensionis ratio* ε habet *defensio*. Mox

NOTÆ

^m *Ne quid ipse offendam*] Pollicetur se modeste de Plancio dicturum, ne quid committat quod jure reprehendi possit, si Plancii beneficia, sibi collata, nimium extollat.

ⁿ *Lubrica*] Lubrica et incerta est

Plancii defensio, quippe quæ aut contra Plancium futura sit, si cedatur dignitati Laterensis; aut contumeliosa in Laterensem, si illi Plancius æquetur.

semper velint : neque est ullum certius amicitiae vinculum, quam consensus et societas consiliorum et voluntatum. [p. 260.] Mihi autem non modo ¹⁰ est in hac re molestissimum contra illum dicere, sed multo illud magis, quod ¹¹ in ea causa contra dicendum est, in qua quaedam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio.^f 6. Quærit ¹² enim Laterensis, atque hoc uno maxime urget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. Ita, si cedo illius ornamentis, quæ multa et magna sunt; non solum hujus ¹³ dignitatis jactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda ¹⁴ suspicio^o est: sin ¹⁵ hunc illi antepono, contumeliosa habenda est oratio,^p et dicendum est id,¹⁶ quod ille me flagitat, Laterensem a Plancio dignitate esse superatum. Ita^g aut amicissimi hominis existimatio offendenda ¹⁷ est, si illam accusationis conditionem sequar; aut optime de me meriti salus deserenda est.¹⁸ 111. Sed ego, Laterensis, cæcum ^h ¹⁹ me et præcipitem ferri confitear in causa, si te aut a Plancio, aut ab ullo,²⁰ dignitate po-

^f Comparatio.

^g Itaque.

^h Nullius esse iudicii.

esset post id ipsum C abest.—8 In ς vestro.—9 Jam in C deest.—10 Modo omittitur in C H S T ς χ 1. 3. ψ . Mihi autem non id est in hac re molestissimum Ms. Erf. Teeg. ed. Rom. Ven. Crat. Lamb. et Orell. non id est in hac re solum molestum Junt. Naug. non modo id est in hac re molestissimum Grnt. et Græv. non est in hac re molestissimum Steph. non modo id est in hac re molestissimum Pall. aliquot, Franc. 2. ed. 1472. et Oliv. non est solum in hac re molestum Franc. 1. cum multis edd. Mihi autem non est in hac re solum molestum Weiske. Pro molestissimum ψ habet modestissimum.—11 In χ 3. legitur quam.—12 χ 3. Quæritur. Voc. enim in C omittitur: et T habet Latarenensis.—13 J. F. Gronovius conjecit huic, probante Ern.—14 In ψ respicienda. Verbum est, post suspicio, omittitur in Mannt. Lamb. et Weiske.—15 In ψ si. Mox pro oratio ς habet ratio.—16 Voc. id in H deest. Latarensem habet C paulo infra.—17 In χ 3. offerenda.—18 Desideranda ς χ 3. dicenda ς : deserenda ψ . Verbum est omittit Lamb.

CAP. III. 19 H ς tecum. Statim post, pro ferri, χ 3. fieri.—20 ς habet illo. In Ms. Teeg. hic locus ita legitur: si te a Plancio aut ab ullo dignitate

NOTÆ

^o Recipienda suspicio] Recipere suspicionem rei, est rem obscure fateri. Hinc tota causa pendet; an largitione ædilitatem sit consequutus.

^p Contumeliosa habenda est oratio]

Contumeliosum est, agere contra leges amicitiae. Est autem hic argumentatio anceps utrimque construens.

tuisse superari dixero. Itaque discedam¹ ab ea contentione, ad quam tu me vocas, et veniam ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. 7. Quid? tu dignitatis judicem² putas esse populum? Fortasse nonnunquam est. Utinam vero³ semper esset!⁴ sed est perraro; et si quando est, in iis magistratibus est mandandis,⁵ quibus salutem suam committi putat: his levioribus comitiis,⁶ diligentia,⁷ et gratia⁸ petitorum honos paritur,⁹ non iis ornamentis,¹⁰ quæ esse in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus iudex¹¹ est, qui aut invidet, aut favet. Quamquam nihil potes¹² in te, Laterensis, constituere,¹³ quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. 8. Sed hoc totum agetur alio loco:

¹ Magistratus obtinetur.

² Arrogare tibi.

//////////

superari dixero. In ϵ illo.—1 *Discedam* in ϵ : *discedam* in ea conditione legitur in Franc. 1.—2 *Quid tum? an dign. jud.* Ms. Erf. *Quid? tu magni dign. jud.* Ms. Teeg. *Quid? tu an dign. jud.* Græv. et Weiske: *Quid tu inanem dign. jud.* s, Franc. uterque, edd. 1472, 1480. *Quid tunc inanem dign. jud.* χ 1. Ven. et Junt. *Quid tu non inanem dign. jud.* Man. et Grut. *Quid? tunc æquum dign. jud.* Lamb. *Quid? tu idoneum dign. jud.* Schutz. ex Ernesti conjectura. *Quid? tu non dign. jud.* Oliv. Pro tu, H S habent tunc; s tu inanem; ϵ tu inane; ψ tu me inanem. Post voc. *populum*, s addit Rom.—3 Pro vero, ψ legit non; amicus Ursini vero. Statim post, verbum *est* in C omittitur.—4 *Partitur C: patitur* s ϵ : *paratur* Ms. Erf. Mox *re rid.* legitur in C.—5 *Dign. unicus iudex* Ms. Pith. Paulo infra *aut faciet* habet χ 3.—6 *Potes* in C omittitur: H S T s ϵ ψ , et Ms. Pith. habent *potes*. Dein pro *quod sit*, s *quid sit*; χ 3. *quin sit*.

NOTE

¹ *Vero semper esset*] Non est dubium quin *verus* legendum sit: *verus* enim et *inanis* opponuntur: hic indicat, populum non verum, sed inanem dignitatis judicem esse.

² *Magistratibus mandandis*] Probat non verum semper judicem esse populum in magistratibus eligendis, quales sunt consulatus, præfectura, et censura; idque probat, 1. a levitate populi; 2. a jure populi; 3. a more majorum.

³ *His levioribus comitiis*] Inter majores magistratus A. Gellius reponit consules, prætores, censores, quia

majoribus auspiciis, alii vero minores minoribus creabantur.

⁴ *Diligentia*] Qui petebant aliquam dignitatem, soliti erant sibi populum demereri salutando diligenter omnes, rogando et supplicando.

⁵ *Et gratia*] Qui gratia valebant apud populum, facilius obtinebant magistratus.

⁶ *His ornamentis*] Ostendit Cicero ornamenta familiæ Laterensis, utpote consularis, non tam ad magistratus obtinendos, quam apud populum diligentiam et gratiam prodesse.

nunc tantum disputo de jure populi; qui et potest et solet⁷ nonnunquam dignos⁷ præterire: nec, si a populo præteritus est, quem non oportuit, a iudicibus condemnandus est, qui præteritus non est. Nam si ita esset, quod patres apud majores nostros tenere¹ non potuerunt, ut reprehensores^m essent comitiorum, id haberent iudices;² vel,⁸ quod multo etiam minus esset ferendum. Tum⁹ enim magistratum non gerebat is, qui ceperat,^a si patres auctores non erant facti: nunc postulatur a vobis, ut ejus exilio,¹⁰ qui creatus sit, iudicium populi Romani reprehendatis. Itaque quanquam, qua nolui, janua^b sum ingressus in causam, sperare videor, tantum¹¹ abfuturam esse orationem meam a minima suspicione offensionis tuæ, te ut potius objurgem,¹² quod iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quam ut ego eam ulla contumelia coner attingere.

IV. 9. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores

¹ Retinere.

^m Emendatores.

//////////

Mox in *nunc autem disp.* Dein et, ante *potest*, in H T χ 3. deest.—7 *Quam indignos* H: *nec, si appello* s.—8 *Vel* omisit ed. 1584. et Schutz. *Etiam* in s deest. C habet *esset referendum*: omnes alii Mss. et edd. præter Teeg. Junt. Ern. Schutz. et Orell. *est ferendum*.—9 *Tuum* in ς . Mox *fererat* agnoscit χ 3. et paulo post idem Ms. habet *facti essent*; *enim postulatus*.—10 *Auxilio* habent H S. Dein pro *Itaque*, in s legitur *Ita*. Mox *qua nolui* in C H χ . Teeg. Junt. Verbum *nolui* omisit ς . *Sim ingr.* uterque Franc. Ms. Lamb. ed. 1172. Ven. Grnt. et Græv.—11 *Tamen* in ψ s: *affuturum* in C χ . Tum a *nimia susp.* in s legitur. *Ut ante potius* omisit χ 3.—12 *Ut te potius objurgem* Junt. *objurgare* H s ψ , et alii Mss. *objurgere* C χ 1. In χ 3. ψ , *quam iniquum*, in χ 1. *quam in inimicum* legitur. Mox *ut ego ulla* habet s, *ut ego ea ulla* ς .

NOTÆ

⁷ *Potest et solet*] Populus jure suo potest, et solet, ad magistratus non assumere quos illis dignos putat.

² *Habent iudices*] Vult ostendere, si iudices vellent prohibere a magistratu aliquo obtinendo, qui a populo selecti sunt, eos et populo et patribus majorem habituros esse auctoritatem; quod ferendum est minime. Per patres autem intelligit senatum.

Delph. et Var. Clas.

^a *Qui ceperat*] Id est, qui populi suffragiis magistratum fuerat assecutus, nisi electionem senatus comprobasset, magistratum non assumebat: at hoc jus majores retinere non potuerunt, ne iudicium populi corrigi ab iis videretur. Idem postulat Laterensis a iudicibus, ut corrigant electionem quam fecit populus.

^b *Qua janua*] Metaphorice januam pro propositione dicit.

Cicero.

6 D D

tuos, quod ¹³ ædilis non sis factus, fractos esse et abjectos et repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum a te dissentiam. Si, medius fidius,^c decem soli essent ^d in civitate viri boni, sapientes, iusti, graves,¹⁴ qui te indignum ædilitate iudicavissent; gravius de te iudicatum putarem, quam ¹⁵ est hoc, quod tu metuis, ne a populo iudicatum esse videatur: non enim comitiis iudicat semper populus, sed movetur plerumque gratia;^e cedit precibus;¹⁶ facit eos, a quibus est maxime ambitus:¹⁷ denique, si iudicat,¹⁷ non delectu aliquo aut sapientia ducitur ad iudicandum, sed impetu nonnunquam,¹⁸ et quadam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen,^f non diligentia:¹⁹ semperque sapientes ea, quæ populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt.²⁰ Quare cum te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris, accusas.¹ 10. [p. 261.] At fueris dignior, quam Plancius: de quo ipso ² ita tecum contendam paulo post, ut conservem dignitatem tuam: sed, ut fueris dignior; non competitor, a quo es ³ victus, sed populus, a

* *Rogatus.*

CAP. IV. 13 *Quum* habet ψ : *Vide tamen s.* Paulo infra, post voc. *quantum*, inseritur *ego* in Erf. Teeg. Græv. Schutz. et Orell.—14 *Graves* in *s* deest. Dein *iudicarent* C: *iudicassent* Junt.—15 In *s* *quantum* legitur: in ψ est *quod te met*. Præpositio *a* ante *populo* deest in C.—16 In ψ scribitur *cedit populus*: idem Ms. habet statim post *fuisset* pro *facit*.—17 Ms. Erf. *etsi iudicat*: Ms. Teeg. *etiamsi iud.* omisso *etiam* ante *v. temeritatis*. Pro *delectu* al. *dilectu*.—18 In χ *nonnunquam*. Voc. *etiam* in T omittitur.—19 χ 3. habet *diligentia: non opportunitas*: et χ 1. *semper*.—20 In C H T *s* χ 1. χ 3. ψ , Teeg. Franc. utrisque, Dresd. et ed. 1472. legitur *dixerunt*.—1 In C *accusa: s causam accusas*. Verba, *Quare . . . accusas* in *s* omittuntur. *Ut fueris dign.* legitur in Erf. Teeg. Lamb. Græv. Schutz. et Orell.—2 *Ipsa* deest in C H S T *s* χ 1. 3. ψ , et edd. ante Græv. In Ms. Teeg. *ipse* scribitur.—3 In χ 3

NOTÆ

^c *Medius fidius*] Id est, ita me Jo-
vis filius, Hercules scilicet, amet.

^d *Decem soli essent*] Paucorum sapientum iudicium iudicio totius imperitæ multitudinis anteponendum est: quare gravius esse deberet Laterensi iudicatum ab illis fuisse indignum ædilitate, quam a toto po-

pulo.

^e *Movetur gratia*] Gratia movetur erga eum quem promovet ad magistratum.

^f *Non discrimen*] Nescit populus iudicare de merito et dignitate eorum qui petunt magistratus.

quo es præteritus, in culpa est. In quo primum illud debes putare, comitiis,⁴ præsertim ædiliiciis,^g studium^o esse populi, non iudicium: eblandita^h illa, non enucleataⁱ esse⁵ suffragia: eos, qui suffragium ferant, quid denique ipsi debeant,⁶ considerare sæpius, quam, quid cuique a republica videatur deberi.⁷ Sin autem mavis esse iudicium; non tibi id rescindendum est, sed ferendum.⁸ 11. Male iudicavit populus: at iudicavit. Non debuit: at potuit. Non fero: at multi clarissimi et sapientissimi cives⁹ tulerunt: est enim hæc conditio liberorum populorum, præcipueque hujus principis populi, et omnium gentium domini ac¹⁰ victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrudere, quod velit, cuique: nostrum est autem,¹¹ qui in hac tempestate populi jactamur ac fluctibus, ferre modice^k populi voluntates, allicere alienas,^l retinere partas,¹² placare turbatas: ^m honores si magni non putemus, non ser-

^o Favorem.

//////////

est.—1 Præpositionem *in* ante *comitiis* addidit Lamb. Mox *est populi* habet *u*.—5 Verbum *esse* in H deest: et statim post idem Ms. et ψ scribunt *eosque*: pro *ferant* χ *ferunt*.—6 Quid *cuique ipsi debeant* in Erf. Teeg. Lamb. Græv. Schutz. et Orellio: in ϵ *debet*, in χ 3. *habeant* legitur. Statim, *deliberare sap.* in T χ 3. et Car. Steph.—7 Quid *cuique a re publica debeatur* Ms. Erf. et Teeg. quos sequitur Orellius. Pro *cuique u* habet *tibi*: et verbum *deberi* idem Ms. delevit. *Sed autem* in C legitur. Pro *mavis esse*, C habet *magis est*: *u* ϵ χ 3. *magis est*. Mox in C *restituendum*: in χ 3. *restituendum*.—8 In ψ *referendum*.—9 Ante *tulerunt* ϵ addidit *non*. Particula *hæc* ante *conditio*, abest C H S T ψ ϵ ψ , Ms. Erf. edd. vett. ante Grut. atque Weiske. Statim post ϵ habet *præcipue*.—10 *Atque agnoscunt* Ven. Junt. Crat. Lamb. Weiske et Orell. Pro *domini* in χ 1. legitur *domi*. Particulam *vel*, ante *dare*, in C deest. Idem Ms. paulo post habet *quod velit, cujusque*.—11 *Nostrum autem est* Ven. Lamb. et Weiske. *nostrum est autem*, *nostrum* Ms. Erf. Teeg. quos sequitur Orellius. Mox *jactemur agnoscunt* Erf. Teeg. Mss. plerique, Ven. Junt. et Orell.—12 In *u* *paratas*. Particulam *si* post *honores* in

NOTÆ

^g *Comitiis ædiliiciis*] In comitiis curiatis, sive tributis, minores magistratus creabantur. De comitiis fuse dictum est in Agr. II. § 27. not.

^h *Eblandita*] Eblandita, id est blanditiis quaesita; qualia plerumque sunt curiata, ubi gratia et precibus sæpe magistratus obtinentur.

ⁱ *Enucleata*] Enucleata, id est diligenter examinata, qualia fuerunt

centuriata, ubi creabantur magistratus consilio et ratione.

^k *Modice*] Modice, est æquo et moderato animo ferre.

^l *Allicere alienas*] Qui magistratus quaerit, debet sibi conciliare voluntates eorum qui ab eo alieni sunt, et competitoribus favent.

^m *Turbatas*] Turbatas vocat quæ iracundæ sunt et infensæ.

vire populo; sin' eos expetamus,¹³ non defatigari supplicando.

v. 12. Venio nunc¹⁴ ad ipsius populi partes, ut illius contra te oratione potius, quam mea, disputem: qui si tecum congrediatur, et si una voce¹⁵ loqui possit, hæc dicat: Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui; sed, cum essetis æque boni viri, meum beneficium^p potius ad eum detuli,¹⁶ qui a me contenderat,^q quam ad eum, qui mihi non nimis submisso supplicarat. Respondebis, credo, te splendore et vetustate familiæ fretum, non valde ambiendum putasse. At vero¹⁷ te ille ad sua instituta, suorumque majorum exempla revocabit: semper se dicet rogari voluisse, semper sibi supplicari: ¹⁸ M. Seium,ⁿ qui ne equestrem quidem splendorem incolumem a calamitate iudicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni, prætulisse:^o præposuisse se Q. Catulo,^p summa in¹⁹ familia nato, sapientissimo et sanctissimo viro, non dico C. Seranum,²⁰ non stultissimum

^p *Suffragium.*

^q *Postulaverat.*

//////////

eodem Ms. deest: pro magni χ habet magnos.—13 *Expetamus* in C H ϵ χ 1. Franc. 1. et Dresd.: *expetimus* in Franc. 2. ed. 1472. et Junt. In Ms. Teeg. legitur *defetigari*.

CAP. v. 14 *Jam agnoscent* C H S T χ 1. 3. ψ , Teeg. alii Mss. edd. vett. Græv. Weiske, et Orellius. Verba *Venio* . . . *disputem* ϵ absunt. Paulo infra *congrédia* habent C T.—15 *Viva voce* in ψ , Franc. 2. Dresd. et ed. 1472. Mox Ms. Teeg. *ac dicat*: et χ 3. *Plancius*. Paulo infra *cæteris æque* ϵ scribitur.—16 *Ad eum potius detuli* Ms. Teeg. et Junt. quos sequitur Orellius. Præpositio *a* ante *me* in ϵ omittitur: *qui a me non cont.* legitur in χ 1.—17 *Voc. vero* in ϵ , *ille* in H desunt.—18 *Post supplicari* Ms. Teeg. addit *se*. In Erf. legitur *et semper sibi suppl.* idque recepit Græv. *semper se dicet rogari*, *semper sibi supplicari voluisse* Lamb. *semper se dicet rogari*, *semper placuisse* Ven. Junt. *semper sibi placuisse* Grut. Verbum *sibi* deest in C H S T ϵ χ 1. 3. ψ . Pro *supplicari*, in ϵ χ 1. 3. ψ , legitur *placuisse*. Mox pro *Seium* ψ habet *secum*.—19 *In summo* Lamb.—20 H *Serennium*. Mss. plerique et

NOTÆ

ⁿ *M. Seium*] Seius hic fuit eques, qui tanquam indignus eo ordine condemnatus est. Probat jam ab exemplis, multos assecutos non fuisse magistratus, qui populo non placebant.

^o *M. Pisoni prætulisse*] Pappinm Pisonem indicat, e patricio genere,

qui biennio post Ciceronem consul fuit; vir singulari eruditione, et qui de Hispanis triumphavit. Huic Seius præpositus fuit.

^p *Q. Catulo*] Vide Orat. pro Murena, § 36. not.

^q *C. Seranum*] Credit Manutius

hominem, (fuit enim et animi satis magni, et consilii) sed ¹ Cn. Manlium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta ac sordida. 13. Desiderarunt ² te, inquit, oculi mei, cum tu esses Cyrenis: ³ me enim, quam socios, tua frui virtute malebam; et, quo plus intererat, eo plus aberas a me: certe non videbam. ⁴ Deinde sitientem ⁵ me virtutis tuæ ⁶ deseruisti ac dereliquisti: ⁷ cœperas enim petere tribunatum ⁸ plebis temporibus iis, quæ istam eloquentiam et virtutem requirebant: quam petitionem cum reliquisses, si hoc indicasti, ⁹ tanta in tempestate te gubernare non posse, de virtute tua dubitavi; ¹⁰ si nolle, ¹¹ de voluntate: sin, quod magis intelligo, tempori-

edd. vett. *C. Serenum, subtilissimum hominem; fuit enim et animi, &c.* Mss. nonnulli, Græv. et edd. seqq. *C. Seranum, non stultissimum hominem; fuit enim et animi, &c.* Orellius, ex Ms. Teeg. *C. Serranum, stultissimum hominem; fuit enim tamen nobilis: non C. Fimbriam, norum hominem: fuit enim et animi, &c.* Manutius coniecit *Serranum* legend. Paulo post, *fuit enim homo in &* legitur: atque *et ante animi* in H deest.—1 *Sed et habet C. Tum Cn. Manlium* C ψ: *C. Manlium* Oliv. *Cn. Mallium* Orell. ex fide Inscript. Grut. p. 207. Mox pro *contempta* J. F. Gronov. coniecit *contenta*.—2 In C *Desiderant*.—3 *Et cur quo plus intererat, eo plus aberas a me, certe non videbam* Franc. 1. et alii Mss. *Et cur etiam quo plus intererant, eo plus aberat a me certe non videbam* Franc. 2. Dresd. et ed. 1472. *Et quo populus intererant, eo plus aberat* Ms. Pith. ceteris omissis. Pro *et, quo, &* habet *qua*. Voc. quo adest H ε χ 1. 3. ψ. Orellio excidisse videtur verbum ante *quo*. Pro *plus, C H & ψ populus; pro intererat, ψ intereat; et pro aberas, & aberat*. Mox *te certe non videbam* edidit Lamb. *cum te non videbam* Ms. Teeg. Garaton. coniecit legendum *certe te non videbam*.—4 *Sitiente* scribitur in C: et mox χ 3. habet *tribus plebis*. Statim post, pro *iis quæ*, in C *his quo* scribitur.—5 *Judicasti* in Erf. edd. vett. et Græv.—6 *Si nolles* Pucc. et Junt. Pro *si* legitur *sed* in χ S, et *sin, quidem* in

NOTÆ

legendum esse *Serranum*, qui proxime consul fuit ante *Mallium*.

¹ *Cyrenis*] Cyrenæ Libyæ oppidum nobilissimum est, de quo loquitur Plin. lib. v. cap. 5.

⁶ *Sitientem me virtutis tuæ*] Desiderabat Laterensis virtutem, cum Clodii furoribus expositus fuit: si enim ejus collega fuisset, sua eloquentia et virtute ipsi obstitisset.

⁷ *Deseruisti ac dereliquisti*] Deservit ipso tempore, dereliquit post tempus: deseruit enim in re præsentī,

derelinquitur post rem præsentem.

⁸ *Petere tribunatum*] Cæpit petere tribunatum, Cæsare et Bibulo consulibus, A. U. C. 694. quo tempore videlicet in legem Agrariam jurari voluit Cæsar. Destitit autem Laterensis ab illa petitione, ne jurare ipse cogeretur.

¹⁰ *De virtute tua dubitavi*] Non satis eum fortem esse patria judicavit, quia desistendo videbatur fugere pericula, quibus pro republica exponere se bonus civis debuit.

bus⁷ te aliis reservasti; ego quoque, inquam,⁷ et respública ad ea te tempora revocavi, ad quæ tu te ipse servaras.⁸ Pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnæ utilitati⁹ esse possis: ædiles quicumque⁹ erunt, iidem mihi sunt iudices parati: tribuni plebis, permagni interest, qui sint: quare aut redde mihi quod ostenderas; aut,¹⁰ si, quod mea minus interest,⁸ id te magis forte delectat, reddam tibi istam ædilitatem, etiam negligenter petenti. Sed amplissimos honores⁴ ut pro dignitate tua consequare,¹¹ condiscas, censeo, mihi paulo diligentius supplicare.

VI. 14. Hæc populi oratio est;¹² mea vero, Laterensis, hæc: Quare victus sis, non debere¹³ iudicem quærere, modo ne largitione sis victus. Nam si, quotiescumque præteritus eris is,¹⁴ qui non debuerit præteriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari; [p. 262.] nihil jam est, quod populo supplicetur; nihil, quod diremtio,¹⁵ ni-

⁷ Periculis.

⁸ Minus utile est mihi.

⁴ Magistratus.

//////////

C.—7 *Nunquam* in C: *reipublicæ* in C ψ. Ms. Teeg. habet *ego autem, inquiet populus Romanus, ad ea tempora rev.* unde Orellius dedit, *ego quoque, inquiet populus Romanus, ad ea te tempora rev.* Lambinus, *ego quoque, ego, inquam, et res publica.* Orellius quoque coniecit *ego item*.—8 In χ 1. *reservas*: quidam in marg. Lambin. *reservaras*.—9 *Utilitatis* legitur in C ε. In Mss. paucis et edd. ante Grnt. omittuntur verba *semper iudices ... redde mihi*: sed in Dresd. post *erunt idem mihi*, additum est *fucient a secunda manu*. Pro *erunt idem mihi* in Ms. Ursini legitur *erunt id da mihi*. Pantagathus legebat *ædiles quicumque erunt, tu des mihi quod ostenderas*. Pro *parati* Grævius coniecit *grati* legendum. Pro *iudices* Schutz. et Orell. e conjectura Ernesti et Garatoni dederunt *ludi*. Beier. legi mavult *sunt ludi circenses parati*. Vide Nott. Varr. Pro *quicumque* H habet *quinque*.—10 In H legitur *At*. Præpositio in ante *mea* additur in C.—11 *Consequar* habet C. Verbum ante additur post paulo in H T ε χ 1. 3. ψ.

CAP. VI. 12 Verbum *est* in χ deest. *Mea mea* in C, *Laterenensis* in eodem Ms. legitur. Dresd. et alii, paulo post, habent *est hæc*, probante Grævio.—13 Franc. 1. *non te debere*. Mox verba *sis victus* Garatono suspecta sunt. *Quare ... sis victus* in ε omittuntur.—14 *Is est* in χ: statim post, *præteriti* χ 1. *Jam*, post *nihil*, deest in C, qui habet *jam populo*; H ε χ 1. 3. *a populo*.—15 *Direptio* habent edd. ante Lamb. qui, cum Orellio, ex Erf. Teeg. dedit *diribitio*.

NOTÆ

⁹ *Ædiles quicumque, &c.* Quicumque erunt ædiles aliis temporibus, idem patriæ præstare poterunt, quod a Laterensi sibi præstari speraverat, si hic ædilis fuisset.

² *Diremtio* [*Diribitio*] *Diribitio* nihil est aliud quam tabularum distributio, quibus populus utebatur ad ferenda suffragia; vel distributio populi in suas tribus vel classes.

hil, quod [supplicatio magistratuum,^a] renuntiatio^b suffragiorum expectetur; simul ut, qui sint professi,^c videro, dicam:¹⁶ 15. Hic familia consulari est,^d ille prætoriam: reliquos video esse equestri loco: sunt omnes sine macula, sunt æque boni viri atque integri: sed servari necesse est gradus:¹⁷ cedat consulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equester locus.^e Sublata sunt studia,^e extinctæ¹⁸ suffragationes, nullæ contentiones,^f nulla libertas populi in mandandis^g magistratibus, nulla expectatio suffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem

^a Ordo.

^e Tribuendis.

Ceteri diremtio. Pantagathus coniecit totum locum sic legendum esse: *Nihil jam est, quod populo supplicetur; nihil quod diremptio; nihil quod supputatio suffragiorum; renuntiatio magistratuum expectetur.* Verba *supplicatio magistratuum* uncis includunt Ern. et Orell. ea delevit Weiske. *Nihil quod supp. magistr.* Schutz. delevit. E Garatoni sententia, *suffragiorum* uncis includit Orellius. Beiero in mentem venit, *nihil quod diribitio, nihil quod sitellæ delatio magistratuum, renuntiatio suffragiorum exp.* Ms. π pro *diremtio* habet *directio*: π χ 1. 3. ψ *direptio*: Oliv. *diribitio*. Mox in T legitur *magistratus*: et pro *expectetur* C habet *spectetur*.—16 Edd. nonnullæ ante Græv. et Oliv. sic legunt: *Simul ut qui sint professi, video quid dicam.* C habet *similiter*: seq. verb. et legitur in π : pro qui ψ agnoscit quid: *video dicam* præbet χ 3. Sequeas verbum *Hic* in π deest: et mox pro ille H habet *is*. Ante *equestri loco* præpositionem ex habent omnes Mss. et edd. præter Ms. Dresd. Ern. et Schutz. Vocc. esse in ψ , et loco in π desunt.—17 *Gradum* quidam Mss. et edd. Mox Erf. Teeg. Græv. et Orell. ante *equester* addunt *nomine*.—18 *Extinctæque* in C. Mox

NOTÆ

^a *Supplicatio magistratuum*] Snppliationes preces sunt, quibus utuntur magistratus apud populum, ad eum demerendum candidatis quibus faverant.

^b *Renuntiatio*] Qui consul comitia consularia habebat, latis suffragiis, populo renuntiabat, qui majore suffragiorum numero consules erant declarati.

^c *Ut qui sint professi*] Profiteri in hoc loco, nihil aliud est quam magistratum in comitiis petere, et nomen suum inscribi jubere: nam mos fuit apud Romanos, cum quis magistratum petebat, ante profiteretur, quam populus ferret suffragia. Videtur

autem hic quasi imperfecta oratio, quali utitur nonnunquam Cicero, ut minus præparata videatur.

^d *Consulari est*] Jam affert absurda quæ sequerentur, si gradus dignitatis in eligendis magistratibus observaretur; qui enim in sua familia consules habuisset, ei qui tantum prætores, esset anteponendus in electione.

^e *Sublata sunt studia*] Si hæc vera sunt, ut consulari prætorius cedat, omnia studia et æmulatio e republ. tolluntur.

^f *Contentiones*] Quæ inter competitores accidunt, contentiones significat.

accidet: nulla erit posthac varietas comitiorum. Sin hoc persæpe¹⁹ accidit, ut et factos aliquos et non factos esse miremur; si²⁰ Campus,^g atque illæ undæ comitiorum, ut mare profundum et immensum, sic effervescunt quodam quasi æstu,^h ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant;ⁱ in¹ tanto nos impetu studiorum et motu temeritatis, modum aliquem, et consilium, et rationem requiremus?² 16. Quare noli me ad contentionem³ vestram revocare,³ Laterensis. Etenim si populo grata est tabella,¹ quæ frontes aperit hominum, mentes tegit;^m datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant; promittant autem, quod rogentur; cur tu in iudicio exprimis,ⁿ quod non fit in Campo?⁴ Hic, quam ille,^o dignior: perquam grave est dictu.

³ *Comparisonem.*

////////

libertas populis habet χ 3.—19 In ψ *hæc sæpe*. In C legitur *accidit*: in Junt. *sæpe accidet*.—20 In χ 1. *sim*. Post, χ 3. *effervescunt*: ε et in alios.—1 Præpositio in C T s χ 3. abest: et pro tanto in ε scribitur *toto*. Ms. Teeg. habet *tamen nos*.—2 *Requiramus* Mss. quidam et edd. vett.—3 *Ad content. vestram vocare* Erf. Teeg. Franc. 1. alii Mss. et edd. ante Nang. *ad content. vocare* Franc. 2. *ad concionem vocare* ed. 1472. *ad content. vestrum revocare* Mss. aliqui, Ven. Junt. et Lamb. Pro *contentionem* in χ 3. legitur *condicionem*: et T χ 1. 3. ψ habent *vocare*. *Laterensis* agnoscit T. Mox in C *tabula*: et *eam* ante *libert.* in s χ 3. omittitur. Denique pro *antem* C habet *at*.—4 In Ms. Erf. Teeg. Græv. et Orell. sic legitur: *Cur tu id in iudicio ut fiat exprimis, quod non fit in Campo*. Grævius tamen pro *exprimis* maluit scribi *exigis*. Pro *perquam*,

NOTÆ

^g *Si Campus*] Martinum Campum, ubi comitia celebrabantur, eleganti similitudine exprimit.

^h *Æstu*] Petentium cupiditatem per æstum describit.

ⁱ *Accedant, ab aliis recedant*] Alii aliis sua dent suffragia, aliis alii negent.

^k *Noli me ad contentionem*] Probat liberum esse debere populi suffragium in electione magistratuum.

¹ *Grata est tabella*] Suffragia primum voce populus Romanus tulit; deinde Gabinia lege, et Cassia, quæ biennio post lata est, tabella ferre cæpit, tam in magistratibus decer-

nendis, quam in reis judicandis.

^m *Frontes aperit hominum, mentes tegit*] Frontes quidem aperit, quia potest unusquisque lata fronte polliceri; tegit autem, quia in suffragio ferendo potest aliter agere, ac promissit

ⁿ *Exprimis*] Conqueritur Cicero, extorquere velle in iudicio Laterensem, quod non fit in Campo Martio, cum videlicet feruntur suffragia.

^o *Hic, quam ille*] Utitur dialogismo, et petit quare velit ut quærat cur Laterensis dignior magistratu sit, quam Plancius. Porro hanc facere comparisonem odiosum est.

Quomodo igitur est æquius? ⁵ Sic credo; quod agitur; ⁶ quod satis est iudici; ⁷ hic factus est. Cur iste ⁸ potius, quam ego? Vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi gravissimum esset sic dicere, ⁹ sed impune tamen deberem dicere, Non recte. Nam quid assequeretur, si illa extrema defensione ¹⁰ uterer, Populum, quod voluisset, fecisse, non quod debuisset?

VII. 17. Quid, si populi quoque factum defendo, Lat-
rensis,⁹ et doceo, Cn. Plancium non obrepisse^t ad hono-
rem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit hominibus¹⁰
hoc nostro equestri loco? possumne eripere orationi tuæ
contentionem^r vestram,¹¹ quæ tractari sine contumelia non
potest, et te ad causam^u aliquando¹² crimenque deducere?
Si, quod equitis Romani filius est, inferior esse^a debuit;

z *Comparationem.*

^a *Pati repulsam.*

paulo infra, & χ 3. ψ habent et quam: ς per quem.—5 *Aequum* omnes edd. ante Græv. qui cum edd. seqq. præter Weiske et Oliv. habent *aquius*: χ 3. *equus*. Statim post, Franc. 2. et ed. 1172. *Sic credo, quod agitur*. A Ms. Dresd. absunt verba *quod agitur*, probante Garaton. In ed. Plant. M. Bruti sic hic locus distinguitur: *Sic credo (quod agitur, quod satis est iudici) hic factus est, quem sequitur Weiske*. Pro *Sic ψ habet *Si*. In χ 3. legitur *iudicii*. In Franc. 2. et ed. 1472. *iudicii*.—6 *Ipse* in C, paulo post, ut denique in H scribitur.—7 E conjectura Lamb. edidit *quod mihi gravissimum esset dicere*; qui etiam conjecit *quod mihi grav. esset, si dicerem*, probante Grævio. Hanc lect. in textum admisit Orell. ex Ms. Erf. et Teg. Pro *mihi* χ 1. habet *nihil*. Mox ς *debere dicere*.—8 Ms. Erf. ς χ 3. ψ , et libri Lambini habent *Nunc quid assequeretur*. Mannt. Grnt. et Orell. *Nam quid assequeretur*.*

CAP. VII. 9 In T *Laterenensis*: et mox pro *patuerit* in χ 3. legitur *patuit*. — 10 Ms. Erf. Teeg. Græv. Oliv. et Orell. post *hominibus* habent *ortis*. In multis Mss. et edd. scribitur *patuerit omnibus*. Statim post, in χ 3. *hæc*. — 11 Mss. C χ 3. edd. nonnullæ, cum Oliv. et Orellio, *vestrum*. — 12 Verbum *aliquando* deest in omnibus codd. Oxon. et edd. vett. nonnullis, cum Lamb. et Weiske. *Deducere* omittitur in omnibus edd. ante Grnt. Mox pro *Ro-*

NOTÆ

p *Quod agitur*] Id est, de quo modo quæstio est, nempe quod Latrensis dignior sit ædilitate, quam Plancius.

Quod satis est iudici] Sufficit iudici quod hic sit electus ædilis.

r *Non recte*] Id est, non recte fac-
tus est ædilis.

* *Illa extrema defensione*] *Extrema*

defensio hæc est, quod nempe populo
ita placuit Plancium ædilem creare.

¹ *Obrepsisse*] Qui malis artibus ad magistratus perveniunt, dicuntur ad eos obrepsisse.

¹¹ *Ad causam*] Agitur in hac quaestione, utrum populus largitione corruptus sit.

omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt. Nihil dico amplius: hoc tamen¹³ miror, cur tu huic potissimum irascere, qui longissime a te absuit.¹⁴^{*} Equidem, si quando, ut fit, jactor in turba, non illum accuso, qui est¹⁵ in summa Sacra Via,^y cum ego ad Fabium fornicem^z impellor; sed eum, qui in me ipsum incurrit^b¹⁶ atque incidit. Tu neque Q. Pedio,^a forti viro, succenses, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo: et ab eo, qui hos dimovit,¹⁷ potius, quam ab iis, qui in te ipsum incubuerunt,^b te depulsum putas. 18. Sed tamen hæc tibi est prima¹⁸ cum Plancio generis vestri familiæque contentio, qua abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est? sed non hic magis, quam ego a meis competitoribus, et alias,¹⁹^c

^b *Qui trudit me.*

//////////

mani χ 1. dedit rationi: dein pro *Romanorum* χ 3. *terrarum*, ψ *Romani*.—13 *Tantum* in s, Pucc. Junt. ut volebat Pantagathus. Paulo post C T *irascere*.—14 *Affuit* habet χ 3. Statim *Et quidem* in H: *fiat* in C: et *jactatorum* in χ 1.—15 *Est* deest in C: et *ego* post *cum*, in s. Paulo infra ad *Fabianum forn.* agnoscit Weiske. Dein in s legitur *qui me ipsum*.—16 *Pseudo-Fronto* Maii, p. 382. ed. Rom. *incumbit*. Tum Q. *Padio* habet χ 3.—17 Ms. Dresd. *qui vos dimovit*: s *qui vos domuit*. Ms. Erf. Lamb. et Schütz. habent *demovit*. Verbum *te ante ipsum* χ 3. abest. Mox *tamen* in H omittitur.—18 *Hæc prima est tibi* in Junt. In C *vicitur*. Paulo post, *hæc magis* C.—19 In s *aliis*. Statim, ante *in*, C T s χ 3. addunt *etiam*. Pro *vincebar* in C

NOTÆ

^{*} *Longissime a te absuit*] Laterensis non contendit cum Plancio, sed solum pro se petiit ædilitatem: immo populus de aliis prius quam de Plancio suffragium tulit: quare a Laterensi longe Plancius absuit.

^y *In summa Sacra Via*] Summa Sacra Via est ultima pars Sacræ Viæ. Ea autem Via Sacra dicta est, quod in ea sædus ictum sit inter Romulum et Sabinos. Est vero argumentum a simili.

^z *Ad Fabium fornicem*] Actione secunda in Verrem legitur 'Fabianum fornicem.' Est autem fornix Fabianus, ut ait Asconius Pedianus, arcus

juxta regiam in Sacra Via, a Q. Fabio Allobrogico censore constructus, ubi scnta ejus posita sunt.

^a *Q. Pedio*] Q. Pedius et Plotius videntur fuisse equestri genere nati, et Laterensis competitores.

^b *In te incubuerunt*] In te incubuerunt; id est, qui te de ædilitate deicere voluerunt, ut ipsi ædiles crearentur.

^c *Et alias*] Argumentatur a pari Cicero, atque Plancium in petitione ædilitatis non magis infra Laterensem fuisse, quam ipsum Ciceronem infra competitores in præturæ et consulatus petitione.

et in consulatus petitione^d vincebar. Sed vide, ne hæc²⁰ ipsa, quæ despicias, huic suffragata sint. Sic enim conferamus. Est tuum nomen utraque familia^e consulare. Num¹ dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus,^f qui nominibus vestris ducuntur, te ædilem fecerint? Equidem non dubito. Sed, si parum multi sunt, qui nobilitatem ament;² num ista est nostra culpa? Etenim ad caput^e et ad fontem utriusque generis^g veniamus. VIII. 19. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano,^h ex qui plurimæ³ familiæ sunt consulares,ⁱ (in quibus est etiam Juventia^k) quot⁴ e

^e *Originem.*

////////

legitur vincebat.—20 Voc. hæc deest in T. Mox suffragia sint agnoscunt T & χ 3. Dein pro utraque, & utrum, & tuæque legunt.—1 Non habent C H & χ 1. ψ: dubites præbet H. Tum pro omnes & habet eos.—2 Amant in Junt. et statim post, vestra culpa in C T et Franc. 1. legitur. Mox Ern. suspicabatur At enim ad cap. Ms. & Etenim et. Præpositio ad ante fontem in H deest.

CAP. VIII. 3 Ant. Augustinus plures plures malebat; Golielms primæ.—4 Ms. Erf. Teeg. Franc. uterque, Pith. Dresd. ed. 1472. Græv. et Orell. habent tot e reliquis. In Ms. Teeg. totus locus sic legitur: ex quo sunt plurimæ fam. cons. in quibus etiam Juventia: tot, &c. In C est in veginina tot: in H in

NOTÆ

^d *In consulatus petitione*] Asconius scribit 'sex habuisse Ciceronem competitorum in petitione consulatus: duos patricios, P. Sulpicium Galbam, et Catilinam: quatuor plebeios, ex quibus duo nobiles fuerunt, C. Antonium, M. Antonii oratoris filium, et L. Cassium Longinum; duos, qui tamen non primi ex familiis suis magistratum adepti erant, Q. Cornificium, et C. Licinium Sacerdotem: solus Cicero ex competitoribus equestri loco natus erat.'

^e *Utraque familia*] Id est ex genere paterno et materno consules habuerat in sua familia Laterensis.

^f *Qui imaginibus*] Servabantur in familiis majorum imagines ad claritatem generis ostendendam.

^g *Utriusque generis*] Laterensis vi-

delicet, et Plancii familias investigat: licet autem nobilior fuerit Laterensis, tamen superior fuit, propter studium popularium suorum, Plancius.

^h *Tusculano*] Tusculum oppidum fuit in Latio conditum a Telegono, Ulyssis et Circes filio, ut canit Silius Italicus, lib. vii. statim autem illud, post exactos reges, venit in potestatem Romanorum, ut ait Livius.

ⁱ *Consulares familiæ*] Nota quod consulares non modo dicebantur, qui consulatum gesserant, sed quorum etiam majores ad hanc pervenerant dignitatem.

^k *Juventia*] Ex Juventia familia fuit Laterensis, quem ideo Velleius Paternulus M. Juventium Laterensem nominat.

reliquis¹ municipiis omnibus non sunt. Hic est e præfectura^m Atinati,⁵ non tam prisca,^o non tam honorata, non tam suburbana. Quantum interesse vis^p ad rationem petendi?⁶ [p. 263.] Primum utrum magis favere putas Atinates, an Tusculanos, suis? alteri^q (scire enim hoc propter vicinitatem^r facile possum⁷) cum hujus ornatissimi atque optimi viri, Cn. Saturnini,^s patrem ædilem, cum prætorem viderunt, (quod primus ille⁸ non modo in eam familiam, sed etiam in præfecturam illam, sellam curulem^t attulisset) mirandum in modum lætati sunt: alteros (credo, quia refertum⁹ est municipium consularibus; nam malevolos non esse certo scio) nunquam intellexi vehementius hominum¹⁰

////////

ventitia quot et: in s & χ 1. ψ inventitia tot.—5 C Arpinati. Voc. tam ante prisca in Dresd. deest. Paulo post χ 1. præbet *Quantum interest*: qui Ms. cum ψ, statim habet *jus pro vis*.—6 χ 1. attendi. Tum χ 3. Atinatos.—7 H et facere possunt: χ 1. facile possunt. Mox cum præf. viderent legitur in χ 3.—8 Ille in s deest. Post præfecturam, in H S & omittitur illum: s habet illa. Tum pro lætati χ 3. dedit delectati.—9 In s interfectum. Statim post, municipium præbet H, et num χ 3. Dein H T χ 3. edd. ante Man. et Lamb. certe scio.—10 Ex auctoritate Ms. Erf. municipium dederunt Græv. et Orell.

NOTE

¹ *Quot e reliquis*] Multæ aliæ sunt familiæ, ex aliis municipiis, tam nobiles quam Juventia.

^m *Præfectura*] Præfecturæ oppida dicebantur quædam Italiæ, quorum incolæ cives Rom. erant. Hoc tamen a municipiis discrepabant, quod non suis legibus utebantur, nec ullos e suo corpore magistratus, ut coloni, creare poterant; sed magistratibus, qui Roma quotannis mittebantur, Romanis legibus regebantur: ii magistratus præfecti dicebantur, unde nomen præfecturæ. Vide Livium, lib. xxxvi.

ⁿ *Atinati*] Atina vicinum oppidum fuit Arpinatum, non procul a Roma.

^o *Non tam prisca*] Atina non tam antiquum oppidum fuit, nec tam honoratum, quia non tot consulares habuit: nec tam suburbanum, quia non tam propinquum Romæ fuit.

^p *Quantum interesse vis*] Interest ad magistratus petendos, ut oppidum non tam Romæ vicinum sit, neque tot viros claros habuerit; cum enim tales habere optent, cupidius suis honores deferunt oppidani: quare Atinates, cum pauciores habuerint Tusculanis, vehementius suis favent.

^q *Alteri*] Jam exemplis probat Atinates, præ ceteris, suis favere civibus.

^r *Propter vicinitatem*] Arpinum, ex quo ortus est Cicero, Atinæ vicinum fuit. Utrumque autem oppidum in Samnio fuit.

^s *Cn. Saturnini*] Saturninus unus e iudicibus fuit in hac causa.

^t *Sellam curulem*] Sive ædiles, sive prætores, sive consules, sella curuli vehebantur, cum in senatum veniebant, aut in locum aliquem alium jus dicturi.

suorum honore lætari. 20. Habemus hoc nos: habent nostra municipia. Quid ego de me, de fratre meo¹¹ loquar? quorum honoribus agri, prope dicam, ipsi montesque faverunt. Num quando¹² vides Tusculanum aliquem de M. Catone¹³ illo, in omni virtute principe, num de Ti. Coruncanio,¹⁴ munice suo, num de tot Fulviis¹⁵ gloriari? ¹⁶ verbum nemo facit. At, in quemcunque Arpinatem incideris, etiamsi nolis, erit tamen tibi, fortasse¹⁴ de nobis aliquid, aliquid certe de C. Mario¹⁵ audiendum. Primum igitur hic habuit¹⁵ studia suorum ardentia: ¹⁶ tu tanta, quanta in hominibus jam saturatis honoribus esse potuerunt. 21. Deinde¹⁶ tui municipes sunt illi quidem splendidissimi homines: sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur. Hujus præfectura, plena virorum fortissimorum, sic ut nulla tota Italia frequentior dici possit; quam quidem nunc multitudinem videtis, iudices, in squalore et luctu¹⁷

¹¹ *Singularē amorem suorum.*

Uncis inclusit Orell. Ms. Teeg. habet *municipium*. Ern. et Schutz. e codice Ursini legunt *hominum*. Ceteri *hospitum*: ψ χ 1. ψ *hospitiam*. Mox C habet *Habermus*: ϵ *Habeamus*. Dein in *vestra municipia*.—11 Lamb. edidit *aut de fratre meo*: Græv. conjecit *quid de fratre meo*.—12 *Nunc quando* habet C. Num aliquando H S ϵ χ , Ven. Junt. et Weiske. Post *Catone*, in ψ legitur *illum*. Mox C H S *Coruncanio*: Junt. Lamb. et Weiske pro prænomine *Ti.* habent *T.* Tum *munice suo* in ϵ , num in χ 3. desunt.—13 *Fabius gloriari* agnoscunt ψ ϵ χ 1. 3. Grnt. et al. *filii gloriari* est in Ms. Dresd. Ant. Augustinus maluit legi *aliis glor.* Mox pro *etiamsi nolis*, in ψ ϵ χ 1. *si nolis*, in χ 3. *etiamsi nobis*.—14 Voc. *etiam* inseritur post *fortasse* in Græv. Weiske, et Orell. ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Paulo post *aliquid sed certe* Ms. Erf. Teeg. et Græv. probante Garaton. *sed aliquid certe* habet Weiske. *aliquid et de C. M.* legitur in ed. 1472. *aliquid de C. M.* in Lamb. Pro voce. *aliquid certe* in C H S T ψ ϵ χ 3. legitur *et*.—15 *In s. habuerit*. Dein *omnibus* jam præbet C.—16 *Denique* in ψ . Tum *Atinatibus* C: et *Hujusmodi* ψ .—

NOTE

¹¹ *De M. Catone*] Cato jurisconsultus consul fuit, qui libros de jure scripsit, ut ait Pomponius, vir omni eruditione, et rei hellicæ lande clarus.

¹² *Ti. Coruncanio*] Is primus cæpit profiteri juris scientiam, cum priores id in latenti retinere cogitarent, so-

lumque consultoribus vacare.

¹³ *De tot Fulviis* [*Fabiis*] Fabii, Romanorum nobilissimi, qui bellum adversus Veientes soli cum suis clientibus et servis, in se receperunt.

¹⁴ *De C. Mario*] Is Arpinas fuit: de eo sæpius jam dictum est.

¹⁵ *In squalore et luctu*] Amici sup-

supplicem vobis.¹⁷ Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii^{18 a} (nam plebem a iudicio dimisimus, quæ cuncta comitiis affuit) quid roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt? Non enim tribum¹⁹ Terentinam,^b (de qua dicam alio loco) sed dignitatem, sed oculorum conjectum,^c sed solidam et robustam^f et assiduam frequentiam^e præbuerunt.²⁰ Jam municipia conjunctione etiam vicinitatis vehementer moventur. IX. 22. Omnia, quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis; sumus enim^{1 d} finitimi Atinatribus. Laudanda est, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum officii morem, non² infuscata malevolentia,^g non assueta mendaciis, non fucata,^h non fallax, non erudita artificio simulationis vel suburbano vel etiam urbano.^g

^e Significationem voluntatis.

^f Integram, firmam.

^g Livida invidia.

^h Fraudulenta.

////////

17 χ 3. nobis.—18 Franc. uterque et ed. 1472. tot tribuni Atatini: Pith. tot tribuni caretini: Dresd. tot tribuni actitini: C Attinatini: H Atinatini: T Actinatini: = χ 3. aretini: ε anetini. Mox Franc. 1. a jud. divisimus: χ 1. com. abfuit. Dein attulerit habet C.—19 C tribunum: χ 1. tribuni. ε χ 1. Terentinam. Pro dignitatem in χ veritatem scribitur.—20 χ 1. 3. tribuerunt. Verbum nostrum ante munic. addidit Orell. de Garaton. sententia. Nostra munic. omisso jam, Ms. Erf. et Teeg. Statim post, conventionem habet C. Mox pro moventur, in C monentur, in ψ moventur legitur.

CAP. IX. 1 Enim in χ 3. deest. In H legitur sumus omnes. Post laudanda, voc. enim inseruit Franc. 1. Verbum amanda, paulo post, in χ 1. omittitur. Dein in H ψ veterem illius. Pro morem C præbet amorem: Teeg. mentem.—2 ψ habet in non: et ψ offuscata. Porro pro fucata, Græv. Schutz.

NOTÆ

plices veniebant ad iudicium, ut sua præsentia reo faverent, cum ejus causa dicebatur.

^a Tribuni ærarii] Tribuni ærarii dicebantur, inquit Varro, quibus attributa erat pecunia, ut militi eam redderent. Diversi autem illi fuerunt a quæstoribus, quod ærarii pecuniam in urbe signatam custodirent; quæstores ex vectigalibus collectam. Legem autem Aurelia latam est, ut iudicia, quæ penes solos senatores erant, cum equitibus et tribunis ærarii com-

municarentur.

^b Tribum Terentinam] In tribu Terentina Atinates suffragium ferebant.

^c Assiduam frequentiam] Frequentes venerant, ut Plancio faverent.

^d Sumus enim] Arpinates finitimi sunt Atinatribus.

^e Vel suburbano vel urbano] Vult ostendere, Arpinates, remotiores Roma, non tam callidos esse et fraudulentos, quam suburbanos et urbanos, qui solent esse astutissimi.

Nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus,^{3 f} nemo Casinas,^g nemo Aquinas:^h totus ille tractus^{4 i} celeberrimus,ⁱ Venafranus,^k Allifanus,^l tota denique nostra illa aspera, et montuosa,⁵ et fidelis, et simplex, et faultrix suorum regio, se hujus honore ornari, se augeri dignitate arbitratur:⁶ iisdemque nunc a municipiis adsunt equites Romani publice,⁷ cum legationis testimonio:^m nec minore nuncⁿ sunt solitudine, quam tum erant studio; etenim est gravius spoliari fortunis, quam non augeri dignitate.⁸ 23. Ergo ut alia in te erant illustriora, Laterensis,⁹ quæ tibi majores tui reliquerant; sic te Plancius hoc non solum municipii, verum etiam vicinitatis genere vincebat: nisi forte te Lavicana,^o aut Bovillana, aut Gabina¹⁰ vicinitas

ⁱ *Populosissimus.*

//////////

et Orell. ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. dederunt *fuosa*.—3 C ς χ 1. ψ , Franc. 1. et alii Mss. *Sopanus*: T *Yelpanus*. Statim post, C, Franc. 1. et alii Mss. cum Lamb. *Cassinus*.—4 *Tractus ille cel.* Ms. Teeg. probante Garaton. *Tractus* omittunt C H S T \mathfrak{u} ς χ 1. 3. ψ . *Venefranus*, C: qui Ms. item habet *Alifanus*: ψ *Allifranus*.—5 *Montosa* in H et Mss. quibusdam, Ven. et Lamb. *modiosa* in χ 3. Seq. verbum legitur *at* in Man. et Lamb. probante Garaton.—6 *Arbitrabantur* in H ψ , Dresd. Barb. *arbitratur* alii. Statim infra, pro *iisdemque* in ψ scribitur *iis denique*. Mox *ex municipiis* habent C H S, uterque Franc. Dresd. edd. vet. et Græv. *e munic.* χ 1. alii: *et munic.* χ 3.—7 H *plurimi*: \mathfrak{u} ς χ 1. 3. p. Tum C H S \mathfrak{u} ς χ 1. 3. Teeg. Franc. 1. et ed. pr. cum *legatione testimonio*: Orell. ex auctoritate Ms. Dresd. habet *cum legatione et testimonio*. Mox *nec minore nec legitur* in C. Sequens verbum, *sunt*, in \mathfrak{u} χ 3. deest. Deinde pro *quam tum*, C habet *quantum*: H *quam tunc*. In χ 3. hæc verba desunt.—8 *Dignitatem* in ς . Voc. *etenim*... *dignitate* omittuntur in χ 3.—9 *Laterensis* T: *leterensi* χ 3. Mox H habet *reliquerunt*. Voc. *etiam* post *rerum* \mathfrak{u} abest.—10 In Ms. Ambr. Teeg. Ven. Junt. Crat. et Orell. legitur *Labicana, aut Gabina, aut Bovillana*: in Franc. 1.

NOTÆ

^f *Soranus*] Sora colonia et urbs Latii, ad Lirim fluvium, in Campania, inter Ferentinum et Atinam, Arpino proxima. Omnes populos citat qui Plancio faverunt.

^g *Casinas*] Casina Campaniæ oppidum est.

^h *Aquinas*] Aquinum Latinorum oppidum est, ad fines Samnitum.

ⁱ *Ille tractus*] Tractus dicitur pro spatio terræ, quam regionem dicimus vulgo *une contrée*.

^k *Venafranus*] Venafrum civitas Campaniæ oleis abundans.

^l *Allifanus*] Allifa Italiæ oppidum prope Vulturum ripam.

^m *Cum legationis testimonio*] Legati publice mittebantur a civitatibus ad fovendam dignitatem suorum municipum, cum de iis Romæ agebatur, sive in honoribus obtinendis, sive in iudicio subeundo.

ⁿ *Nec minore nunc*] Tam solliciti adsunt in hoc iudicio, ubi de dignitate,

adjuvabat; quibus e municipiis vix jam, qui carnem Latinis petant,^p inveniuntur." Adjungam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum:^q qui ordo quanto adjumento sit in honore, quis nescit? flos¹² enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicæ, publicanorum ordine continetur. 24. Quis est igitur,¹³ qui neget, ordinis ejus studium fuisse in honore Plancii^r singulare? neque injuria; vel quod erat pater is,¹⁴ qui est princeps^s jam diu publicanorum; vel quod is ab sociis unice^t diligebatur; vel quod diligentissime rogabat;^u vel quia pro filio supplicabat; vel quia hujus¹⁵ in illum

//////////

Laritana, aut Gabina, aut Sabina: in Franc. 2. ed. 1472. et aliis nonnullis, *Lavicana, aut Gabina, aut Bovillana, aut Sabina*. C *Laritana*: ε χ 1. *Laricana, an Gabina*: C *Bajulana*: ε *Gabinas*: ε ψ *Sabina*. Tum pro *vicinitas*, ε χ 1. ψ aut *Sabina civitas*: C H S et Oliv. *civitas*. Mox est *munic.* habet ε : *vix tam* χ 1. *qui carmen* χ 3.—11 Orell. ex auctoritate Mss. Ambr. et Teeg. reperiuntur. In Ms. Ambr. quoque legitur *Adjungamus*. Verbum etiam, paulo post, χ 3. abest; qui Ms. item habet *abesse*. Orellius, ex auctoritate Mss. Ambr. et Teeg. dedit *huic obesse etiam*.—12 *Qui flos* in C: in eodem Ms. voc. *Romanorum* omittitur. Mox *ord. continentur* in ψ .—13 *Quis est ergo* H S ε χ 1. et edd. pleræque ante Grut. *Quis ergo est* edidit Lamb. Mox *in honorem* habet ε . Dein C P. *Plancii*: ψ *Planciis*.—14 *Patris* in χ 3: *qui erat* habet C. Voc. *is*, ante *ab soc.* omisit Ms. Ambr.—15 Franc. Dresd.

NOTE

et periculis Plancii agitur, 'quantum;' nempe cum in comitiis ædiliis ædilis nominatus est.

^p *Lavicana*] Lavicum et Bovillæ oppida sunt in Latio, quæ suburbana dicta sunt, quia Romæ proxima. Gabii vero Volscorum urbs est.

^p *Carnem Latinis petant*] Id dicit pro paucissimis, qui Laterensi affuerunt. Periphrasis est, quam sumit a more priscorum Latinorum; mos enim fuit, ut, sacrificio facto in monte Albano feriis Latinis, qui affuissent e municipibus, eis cæsarum hostiarum caro divideretur.

^q *Patrem publicanum*] Objecit Laterensis Plancio, quod pater ejus esset publicanus. Publicani autem male audiebant apud populum; quia mu-

nus illorum fuit magnis rationibus quæstus sui causa populi Romani vectigalia conducere. Erant autem illi ex equestri ordine.

^r *In honore Plancii*] Publicani in ædilitate obtinenda plurimum Plancio profuerunt.

^s *Vel quod erat pater ... princeps*] Affert rationes quæ non mediocriter impulerunt populum ad Plancium ædilem creandum. Dicitur autem pater ejus princeps publicanorum, quia inter mancipes principem locum tenebat.

^t *Ab sociis unice*] Ab reliquis publicanis maxime Plancius pater diligebatur.

^u *Rogabat*] Socios et cives Romanos rogabat pro filio.

ordinem summa officia⁴ quæsturæ tribunatusque^{*} constabant; [p. 264.] vel quod illi in hoc ornando ordinem se ornare,¹⁶ et consulere liberis suis arbitrabantur. x. Aliquid¹⁷ præterea, (timide dico, sed tamen dicendum est) non enim opibus, non invidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficii,¹⁸ sed misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos.⁴ Appellavi populum;² tribubus submisi me, et supplicavi: ultro, mehercules,⁵ se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes^a rogavi. Valuit causa rogandi, non gratia. 25. Nec, si vir amplissimus,^b cui nihil est, quod roganti concedi⁶ non jure possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego sum arrogans, quod me valuisse dico.^{7 c} Nam (ut omittam illud, quod ego pro eo laborabam,⁸ qui valebat ipse per sese) rogatio ipsa semper est gratiosissima, quæ est⁹ officio necessitudinis con-

^h *Maxima beneficia.*

////////

edd. vett. nonnullæ, Græv. Weiske, et Orell. legunt *hujus ipsius*.—16 Ms. Erf. dedit ordine se ornare. Verba summa . . . ordinem C T absunt: ordinem se desunt in ψ. Denique arbitrabatur in C scribitur.

CAP. X. 17 χ 1. 3. *Aliud*. Ms. Ambr. legit, statim post, *tim. dicam*. Franc. 1. 2. *dico timide*. Voc. est, post dicendum, χ 5 H abest. Mox in 5 legitur *sed enim opibus, sed invid. gratia, sed potentia, &c.*—1 *Aliquid etiam attulimus nos* Franc. 1. Pro etiam C habet et: pro nos, χ 3. ψ vos. Tum Orellius, ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. dedit *tributum*: T *tribulus*: χ 1. *tribunus*. Pro *submisi* χ 3. præbet *summissime*, ψ *summis*.—5 *Mehercule* Lamb. Weiske et Orell. e Ms. Ambr. Verba *meh. . . ultro* in C desunt: in eodem Ms. *valuit . . . roganti* omittuntur.—6 *Concedi* 5 abest.—7 P. Victor. et nonnullæ aliæ edd. necnon Mss. Pith. Pucc. Junt. Naug. et Cam. *qui me val. dico*, probante Græv. Mox post *omitt. illud* ψ posuit *rogans*: et ego in χ 3. omittitur.—8 Ed. Junt. *laboravi*. Pro *sese* H dedit *se*. Statim infra, ipsa C abest: in Ms. Ambr. legitur *rogatio hæc*. In Franc. 1. *rogatio semper ipsa est*. Mox *gratissima* in ψ.—9 *Omisit est* Ms. Teeg. Pro *necessitudinis* . . .

NOTE

^{*} *Quæsturæ tribunatusque*] Quæstor et tribunus fuit Plancius, ut infra videbitur.

¹ *Sed commemoratione beneficii*] Exulem Ciceronem et profugum excepit in Macedonia; quare ei favit Cicero.

² *Appellavi populum*] Appellari dicitur populus in rebus necessariis et bonis.

^a *Ultro pollicentes*] Suffragia sua Delph. et Var. Clas.

pro Plancio propter Ciceronem multi polliciti sunt.

^b *Vir amplissimus*] Solent oratores sæpe de re universali loqui, tanquam de singulari. Sic vir amplissimus pro quolibet dicitur.

^c *Me valuisse dico*] Ostendit se satis gratia apud populum valuisse, ut hanc a populo adilitatem Plancio obtineret.

Cicero.

G E E

juncta maxime. Neque enim ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia hujus parente semper plurimum essem usus; sed ut quasi parenti, et custodi meo.^{10d} Non potentia mea, sed causa rogationis fuit gratiosa. Nemo mea restitutione lætatus est, nemo injuria doluit, cui non hujus in me misericordia grata fuerit.¹¹ 26. Etenim, si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgo¹ viri boni, cum hic tribunatum peteret, ultro efferebant; cui nomen meum absentis¹² honori fuisset,^e ei meas præsentis preces non putas profuisse? An Minturnenses¹³ coloni,^f quod C. Marium^g ex civili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt; quod tecto receperunt;

¹ *Universi.*

essel, C habet *ne*. Paulo post v. *enim* deest in H S T χ 1. 3. ψ , edd. vett. Lamb. et Weiske.—10 *Et custodi salutis meæ dederunt* Ms. Erf. Teeg. Græv. et Orell. Pronomen *meo* in χ 3. omittitur. Mox in χ 3. ψ , est *gloriosa*; et statim infra χ 1. habet *Nemo in ea*.—11 *Voc. fuerit* C abest. In Junt. legitur *fuerit grata*. Pro *Etenim* C legit *Et*. Dein *si vulgo* habet ψ .—12 In T est *non absentis*. Verbum *absentis* deest in C H S T ς χ 1. 3. ψ , Franc. 1. 2. et omnibus edd. vett. ante Gruterum. Statim post, pro *ei*, C habet *et*. In C H χ 1. 3. ψ , est *et mihi præsentis*.—13 C χ 3. *Milurnenses*. Mox *e civili ferro*, ex auctoritate Ms. Ambr. edidit Orellius: *civili errore*, omisso *ex*, edd. ante Lamb. et Græv. *e civili errore* dedit Lamb. et Weiske: *ex civili cruore* cod. Ursini, Pal. 7. et Schütz. *e civili terrore* conjecit quidam apud Lamb. Præpositio *ex* in C H S T ς χ 1. 3. ψ omittitur. Quoque *ex* ante *impiis*, T ψ abest. Tum χ 3. legit *arripuerunt*: et verba sequentia, *quod*

NOTE

^d *Custodi meo*] Auxilio fuit Cicero-
ni in exilio suo Plancius; quare pro
se, quasi parente, supplicabat.

^e *Honori fuisset*] Viri boni ad tribu-
natum Plancio obtinendum sese ei
ante Ciceronis reditum offerebant;
non est sane dubitandum, quin sup-
plicationes, quas pro eo fecit Cicero,
ipsi fuerint utilissimæ ad ædilitatem
obtinendam.

^f *Minturnenses coloni*] Minturnæ co-
lonia populi Romani fuit; coloni au-
tem dicuntur coloniæ incola, qui
cives Romani sunt.

^g *Quod C. Marium*] Civili bello ex-

pulsus a Sulla Marins, cujus vires
fregerat, coactus est ad Minturnen-
ses confugere; ubi in eorum paludi-
bus delituit; sed extractus a civibus,
navi impositus, in Africam venit. Vi-
de Liv. lib. LXXVII. Argumentatur
autem sic a pari: si gloriosum fuit
Minturnensibus operam suam Mario
præstitisse postquam ejectus est; non
est dubium quin Plancio tam glorio-
sum fuerit, me recepisse, postquam
violentia Clodianorum in exilium e-
jectus sum. Hoc redditum Cicero-
ni beneficium ipsi honori fuit.

quod fessum inedia¹⁴ fluctibusque recrearunt; quod viaticum congesserunt; quod navigium dederunt; quod eum linquentem terram eam, quam servaverat, votis, ominibus, lacrymis¹⁵ prosecuti sunt, æterna in laude versantur; Plancio, quod me vel vi pulsum,¹⁶ vel ratione cedentem receperit, juverit, custodierit; his, et¹⁷ senatui, populoque Romano, ut haberent, quem reducerent, conservarit; honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris?

XI. 27. Vitia, mehercule,^b Cn. Plancii, res hæ,¹⁸ de quibus dixi, tegere potuerunt; ne tu, in ea vita, de qua jam dicam, tot et tanta adjumenta hinc honori fuisse mirere.¹⁹ Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquatoⁱ profectus in Africam, sic ab illo gravissimo, et sanctissimo, atque omni laude et honore²⁰ dignissimo viro dilectus est, ut et contubernii necessitudo,^k et adolescentuli modestissimi

tecto recep. desunt in H S et χ 1.—14 In ψ est *media*: in C χ 3. *fluctibus* pro *fluctibusque*; post quod verbum, *confectum* legitur in Franc. 1. et Schutz. Post, *viatic.* *concesserunt* legitur in C, et paulo post *cum linq.* in χ 3.—15 Ex ed. Lamb. *lacrymis, votis ominibusque* dedit Orellius: *lacrymis rotisque omnibus* Mss. plerique, edd. ante Lamb. Grut. et Oliv. *votis, ominibus lacrymisque* Erf. Ms. Patis. Græv. et Lall. *rotis, ominibus, lacrymis* e conjectura Ern. cum Weiske et Schutz. *rotis ominibusque et lacrymis* Medvig. i. p. 40. Pro *rotis* χ 3. habet *vocisque*.—16 In H T et χ 3. est *vel impulsus*: in χ 1. *vel impulsu*. Verba *vel ratione* desunt in T. *Vcl Romæ* scribitur in C. *Voc. temporis*, ante *recepit*, habent edd. vet. nonnullæ, quas Weiske secutus est. Mox pro *juverit* χ 1. legit *ricerit*.—17 *Is et* in C T, et edd. ante Mannt. Paulo post, pro *haberent* χ 3. *haberet*. In C est *haberent, quod*. Vid. Nott. Var. Denique χ præbet *misericordia, virtute esse miraris?*

CAP. XI. 18 In H est *hujus*: in χ 3. *res hæc*: in Franc. 1. *hæ res Cn. Plancii*. Infra, pronomen *me* ante *tegere* addidit ψ . Pro *tu*, in *ca* χ 3. præbet *tamen ca.*—19 *Mirere* in H deest: et legit *merere*. Post *hic*, omisit est Ms. Teeg. unde etiam *qui deleri* censebat Garaton. Post, pro prænomine *A.* in C legitur *Allo*.—20 Verba *illo ... honore* in ϵ desunt. Particula *et* ante *contub.* omittitur in ϵ . Mox *adoles. honestissimi* habet χ 1. et idem Ms. *postu-*

NOTÆ

^b *Vitia, mehercule*] Jam Plancii vitam commendat.

ⁱ *A. Torquato*] Is est Torquatus, ad quem aliquæ Ciceronis epistolæ sunt lib. VI. et qui post gestam præturam, Africam rexil.

^k *Contubernii necessitudo*] Moris fuit

apud Romanos, ut clarorum virorum, et amicorum filios adolescentes, secum imperatores in provincias deducerent, suoque tabernaculo acciperent, ut ad artem militarem instituerentur.

pudor postulabat: qui¹ si adesset, non minus ille declararet, quam hic illius frater patruelis, et socer T. Torquatus, illi omni virtute² et laude par; qui est quidem cum illo maximis vinculis et propinquitatis¹ et affinitatis^m conjunctus; sed ita magni³ amoris, ut illæ necessitudinis causæ leves esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini, propinqui sui, miles⁴ hujus Q. Metelli:ⁿ quibus cum fuerit probatissimus, hodieque sit, omnibus esse se probatum debet sperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos,^o qua virtute, qua constantia vir! L. Flaccus,^p qui homo! qui civis! qualem hunc putent, assiduitate^q testimonioque declarant. 28. In Macedonia tribunus militum^r fuit; in eadem provincia postea quaestor. Primum Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi^s principes civitatum suarum; qui cum missi sint ob aliam causam, tamen hujus repentino periculo commoti, huic assident,⁶ pro hoc laborant; huic si præsto fuerint,^m gratius

^m *Si adsint.*

//////////

lat.—1 *Quod scribitur in Ms. Erf. Teeg. omnibus Oxon. Junt. Lamb. Oliv. Weiske, et Orell. Infra, voc. minus C abest. Tum pater patruelis habet χ 1. et Torquatus in ε omittitur.*—2 *Omni illi et virtute Ms. Erf. Ex auctoritate codd. Garaton. et C χ 3. Orellius edidit illi omni et virtute. Paulo post, pro quidem χ 3. præbet quid.*—3 *E Pantagathi conjectura Schutz. et Orell. dederunt magnis, probante Ursino: magni omnes alii. Pro magni, C, a manu recentiori, præbet causæ: χ 3. magis. Statim infra, ante ut, voc. causæ additur in ψ. In C χ 1. 3. est necessitudines.*—4 *In ψ similes. Mox pro quibus, C H ε χ 1. 3. scribunt qui; H cui; ψ cui qui. Tum se, post esse, deest in χ: et pro probatum in χ 3. legitur speratum.*—5 *In C judicantur ii; qui Ms. paulo infra scribit qui tum. Pro sint, legitur sunt in C χ 1. 3. Statim post, pro ob χ 3. habet ad.*—6 *Verba huic assident χ 3. absunt. Mox pronon-*

NOTÆ

¹ *Et propinquitatis]* Propinquitas de iis dicitur qui cognati sunt.

^m *Affinitatis]* Affinitas dicitur de iis qui aliorum cognatam habent in matrimonio, et quorum propinquam alter uxorem duxit.

ⁿ *Miles hujus Q. Metelli]* Metellus hic Creticus fuit, qui a devicta Creta insula Creticus dictus est. Huic antem affuit iudicio, vel ut iudex, vel

ut advocatus.

^o *C. Sacerdos]* Sacerdoti huic successit prætor Verres in Sicilia.

^p *L. Flaccus]* Cicerone consule, Romæ prætor fuit Flaccus, quem rem repetundarum defendit.

^q *Assiduitate]* Assiduitas hic pro diligenti advocacyne sumitur.

^r *Tribunus militum]* Zonaras lib. 11. scribit tribunos militum eos appella-

se civitatibus suis facturos putant, quam si⁷ legationem et mandata sua confecerint. L. vero Apuleius⁸ hunc tanti facit,⁹ ut morem illum majorum, qui præscribit, in parentum loco quæstoribus suis prætores esse oportere, officiis benevolentiaque superarit.⁹ [p. 265.] Tribunus plebis fuit, non fortasse tam vehemens,¹ quam isti, quos tu jure laudas;¹⁰ sed certe talis, quales si omnes semper fuissent, nunquam desideratus vehemens esset tribunus. XII. 29. Omitto illa, quæ si minus in scena¹¹ sunt, at certe, cum sunt prolata, laudantur: ut vivat cum suis; primum cum parente, (nam meo judicio pietas fundamentum est omnium virtutum) quem¹² veretur ut Deum, (neque enim est multo secus parens liberis¹³) amat vero ut sodalem, ut fratrem, ut æqualem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc C. Saturnino,¹³ ornatissimo viro?

men se, ante civitatibus, in χ 1. omittitur. Huic . . . putant in C desunt.—7 Quasi in C. Dem Ms. Teeg. Schütz. et Orell. habent *quam si legationem suam, et mandata conf.* Ms. Erf. *quam si legationem suam, si mandata conf.* Pro confecerint, in C concesserint.—8 In ε χ 1. 3. est fecit. Mox pro officiis χ 1. dedit officio.—9 In C superaret. Post voc. *vehemens* ε addidit *esset tribunus*.—10 Jure suspectum fuit Ern. Quidam legendum putant *quos tu dilaudas*: at Gulielmus *quos tu mire laudas*. Paulo infra, in χ 3. est *qualis si omnis*: verbum *semper* in eodem Ms. omittitur. Denique *esset vehemens tribunus* legitur in Græv. Voc. *esset* C abest: in χ 3. scribitur *esse*.

CAP. XII. 11 H S χ 1. Franc. 1. ed. Ven. et Junt. habent *si minus necessaria*. Mox *prolata sint* in H et Franc. 1.—12 In C legitur *fundamentum omniumque virtutumque, veretur, &c.* Pro *quem* χ 3. ψ præbent *quam*: pro *enim*, H dedit *vero*. Sequens verbum est omittitur in omnibus edd. veti. ante Grævium. Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *multo secus est*. Mox in ψ *amant vero*. Particula *ut*, ante *fratrem*, in χ 1. deest.—13 Omnes

NOTÆ

tos esse, qui imperium in mille viros habebant. Alii infuli dicebantur, qui in exercitu creabantur; alii comitiati, qui Romæ comitiis designabantur.

⁸ L. Apuleius] Apuleius prætor Macedoniæ fuit, cum quo Plancius quæstor profectus est.

¹ Tribunus plebis fuit, non fortasse tam vehemens] Plancius non tam vehemens fuit erga populum, quam gratiosus, quia eum sibi devincire

conatus est. Dicebantur vero vehementes, qui magna ex parte populares et seditiosi erant, nec senatui parebant. Laudabantur vero qui senatui parebant, et qui fortiter seditiosis collegarum conatibus obsistebant.

¹³ Neque enim est multo secus parens liberis] Scilicet, est quam Deus hominibus. Nam singulari honore et amore prosequi liberi parentes de-

cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuisse creditis, cum videatis ¹⁴ luctus societatem? ^x Quid de me dicam, qui mihi, in hujus periculo, reus esse videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis veste mutata? Atqui hæc sunt indicia solida, ⁿ judices, et expressa; hæc signa ¹⁵ probitatis, non fucata forensi specie, ^{16 y} sed domesticis inusta notis veritatis. ^o Facilis est illa occursatio et blanditia popularis: ^p aspicitur, non attrectatur; ^z procul apparet, non excutitur, non in manus sumitur. 30. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, tam externis, ^a quam domesticis, ^{17 b} nonnullis rebus inferiorem, quam te, generis et nominis, dico; ¹⁸ superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum ^c studio, temporum meorum memoria; ^d parem vir-

ⁿ Vera et certa.

^o Indicantia veritatem affectu domestico.

^p Facile est obvius salutare, et blandiri populariter.

//////////

Mss. (ψ habet Gaio) et edd. legunt Cn. Saturn. præter Ern. et Schutz. qui dederunt C. Saturn. errore typographico, ut ait Orellius.—14 Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *videtis*: omnes ceteri Mss. et edd. *videatis*. Mox præpositionem *in* ante *hujus*, et *his* ante *tot*, omisit χ : *de his tot viris ac talibus* edidit Lamb.—15 Schutz. e Ms. Ursini, legit *Atque hæc sunt indicia solida, judices, hæc expressa signa, &c.* Lamb. dedit *Atqui hæc sunt ind. sol. jud. et expressa virtutis; hæc signa, &c.* In C S χ 1. est *judicia*; in χ 3. *solita*.—16 Spe in χ 3. Statim post, *injusta votis* in χ 3. Mox H *concurratio*. Dein in C *attractatur*.—17 *Qua externis, qua domesticis* legitur in Ms. S, Teeg. marg. Crat. Herv. Lamb. Grut. et Orell. *quem extern. quæ domest.* in C H T χ 3. Franc. 1. et edd. ante Lamb. *quam ext. quam domest.* χ 1. et edd. quædam.—18 *Generis, dico, et nominis* Orellius, ex auctoritate Ms. Teeg.

NOTÆ

bent, a quibus vitam accepere.

^x *Luctus societatem*] Aderant in hoc iudicio multi cum Plancio mutata veste, ut facilius moverent judices ad misericordiam: qui mos familiaris fuit apud Rom.

^y *Fucata forensi specie*] Quidam aliquando in reorum iudicio simulabant dolorem, quo nullo modo tangebantur; quia tantum veste mutata aderant, aut rogati, aut conducti.

^z *Aspicitur, non attrectatur*] Aspicitur prima frons rerum; attrectantur autem interiora. Magis autem cog-

noscentur quæ tanguntur et attrectantur, quam quæ tantum videntur.

^a *Tum externis*] Externæ res dicuntur bona fortunæ, vel quæ non sunt domesticæ.

^b *Domesticis*] Nomen in Laterensi nobilius erat; nam tum paternum, tum maternum nomen a consularibus trahebat.

^c *Societatum*] Numerat res quibus superior Laterensi fuit Plancius; cuius pater publicanus fuit, quorum maximus fuit Romæ numerus.

^d *Temporum meorum memoria*] Plan-

tute,¹⁹ integritate, modestia; ædilem factum esse miraris?

Hunc tu vitæ splendorem maculis adspergis istis? Jacis adulteria, quæ nemo, non modo nomine,²⁰ sed ne suspicione quidem possit agnoscere. Bimaritum¹ appellas, ut verba etiamingas, non solum crimina. Ductum esse ab eo in provinciam^e aliquem dicis, libidinis causa; quod non crimen est,² sed impunitum in maledicto mendacium: raptam esse mimulam;^f quod dicitur Atinæ³ factum a juvene, vete-
tere quodam in scenicos jure maximeque oppidano. 31. O adolescentiam⁴ traductam eleganter! cui quidem cum, quod licuerit, objiciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur. Emissus aliquis^{5g} e carcere, et quidem emissus, ut cognostis,⁶ necessarii hominis optimique adolescentis rogatu:

////////

Statim post, χ 1. ψ *municipium*: χ 3. *municipiis*. Dein *societatem* in ψ. Voc. *meorum* χ 1. ψ abest.—19 *Patris virtute* legitur in C H S T χ 1. 3. aliis Mss. et edd. Infra, pro *miraris* C habet *miseris*.—20 *Non modo crimine* suspicabatur Lamb.—1 *Maritum* scribitur in C H S T χ 1. et edd. vett. Faërus maluit legi *marimaritum*: Ant. Augustinus *maritam*. χ 3. habet *meritum*. Voc. *etiam*, ante *ingas*, omittitur in H & ψ, Man. Grut. et Weiske. Mox pro *Ductum*, χ 1. habet *Dictum*; C *Ductam*. Paulo post, ε præbet *provincia*: in C χ 3. in *provinciam* aliquam. Pro *dicis*, χ 1. 3. ψ *dicas*. Negativa particula ante *crimen* deest in ψ.—2 *In reo* addunt Mss. Garaton. Lamb. et Weiske. Paulo infra, verba *in maledicto* uncis includit Orell. in *maledico* legitur in edd. vett. Lamb. et Oliv. in *maledicio* alii: *impunitum maledici mendacium* suspexit Orell. *etiam maledicto* in C. Actntum *Raptum* H. Pro *mimulam*, in C χ 3. *mimolam*: in H in *molam*: in χ 1. *numolam*.—3 *Atinæ* C: *Anne* χ 3. Tum ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *a juventute*. Pro *juvene* C *vivere*: et pro *quodam*, H *quondam*, ψ *quoddam*. Statim post, *jureque, maxime* in ψ: *oppidacio* legitur in χ 3.—4 *O adolescentulam* χ 1. *Quod*, ante *licuerit*, in H deest. Mox *ad ipsam* præbent C χ 3. Porro pro *reperiatur* H habet *objiciatur*.—5 *Aliqui* Orell. et Ms. Teeg. a *carc.* H: *est e carc.* s. Præpositio *e* in χ 1. omittitur. Statim post, *equidem* scribitur in C ψ.—6 In ε χ, Erf. Teeg. Græv. Oliv. Schutz. et Orell. hic locus sic legitur: *et quidem emissus per im-*

NOTÆ

cins omnes, qui a Ciceronis parte stabant, amicos, et patronos habuit, et adjutores in adilitate petenda, propter beneficium Ciceroni collatum in Macedonia, eum cedentem eum tempori recepit.

^e *In provinciam*] In Macedoniam Plancius quæstor profectus est.

^f *Mimulam*] Mimula illa adolescentula quædam fuit scenica, quæ in

comædiis agebat.

^g *Emissus aliquis*] Forte cum Plancius tribunus plebis fuit, emisit aliquem e carcere; nam tribuni jus habebantprehendendi, et in carcerem mittendi, ut ex Varrone Gellius XIII. 12. scribit. Hanc porro objectionem non solvit, sed humanitatis causa excusat.

idem postea præmandatis⁷ requisitus.^h Atque hæc, nec ulla alia, sunt conjecta [maledicta] in ejus vitam,⁸ de cujus vos pudore, religione, integritate dubitetis. XIII. Pater vero, inquit, etiam⁹ obesse filio debet. O vocem duram atque indignam tua probitate, Laterensis! Pater ut in judicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum,¹⁰ pater ut apud tales viros⁹ obesse filio debeat? qui si esset turpissimus, si sordidissimus, tamen ipso¹¹ nomine patrio valeret apud clementes iudices et misericordes: valeret, inquam, communi sensu¹² omnium, et dulcissima commendatione naturæ. 32. Sed cum sit Cn. Plancius is eques Romanus, ea primum vetustate equestris ordinis,¹³ ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes equites Romani fuerint, summum in præfecturaⁱ florentissima gradum tenuerint et dignitatis et gratiæ; deinde, ut ipse in legionibus P. Crassi,¹⁴ imperatoris, inter ornatissimos homines, equites Romanos, summo splendore fuerit; ut postea princeps¹⁵ inter suos; plurimarum rerum sanctissimus^k et justissimus iudex;

⁹ *Judices.*

//////////

prudenciam, emissus, ut cognoscitis. C H 5 X 1. Franc. 1. et Dresd. *ut cognoscitis: T ut cognoscitis.*—7 *Postea prætoris mandatu* Lamb. Oliv. et Schutz. e Turnebi conjectura: *postea prætoris mandatis* C H S T X 1. ψ, Cod. Rawlinsonianus, Sec. xv. Beierus conjecit *postea a præmandatis*: Orellius suspicabatur *postea per præmandatos*. Actutum *ne ulla* scribitur in C: *nec multa* in X 3.—8 Ernestio voc. *maledicta* suspectum de glossa fuit; conjecitque locum ita legendum: *hæc sunt conjecta in vitam ejus*. Mox ante *dubitetis*, in Ms. H additur negativa particula *non*.

CAP. XIII. 9 In X 3. *et*: in C *debebat*. Paulo post in X 3. *tu probitatem*. In T legitur *Laterenensis*.—10 C habet *in judicio fortunarum suarum*. Verba *Pater . . . fortunarum* in T X 3. omittuntur. Pro *fortunarum* in ψ *formarum*. Statim post, ut ante *apud* H abest. Deinde pro *debeat*, C habet *debebat*, X 3. *debeant*. Si, ante *sordidissimus*, omittitur in quibusdam Mss. et edd. vet. —11 *In ipso* Lamb. 1566.—12 *Consensu* X 1. Mox *commemoratione naturæ* S X 1. *commendatione valeret* Ms. Dresd.—13 *Ex auctoritate* Ms. Teeg. Orellius dedit *equestris nominis*: omnes alii Mss. et edd. *ordinis*. Mox *Rom. fuerunt* habent 5 X 3. *gradum tenuerunt* 5 X 3. ψ.—14 ψ *Classi*.—15 *Principes*

NOTÆ

^h *Requisitus*] Ad carcerem et custodiam redire a prætore requisitus est.

ⁱ *Præfectura*] De hac voce dictum

est § 19. not.

^k *Sanctissimus*] Dicitur sanctus, qui a nullo violandus est propter innocentiam et integritatem.

maximarum societatum auctor,¹ plurimarum magister; si non modo in eo nihil unquam reprehensum, sed laudata sunt omnia; tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minus honestum et alienum tueri vel auctoritate sua, vel gratia possit? 33. Asperius,¹⁶ inquit,^m locutus est aliquid aliquando. Immo fortasse liberius. At id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur,¹⁷ libertatem equitis Romani se ferre non posse? Ubinam ille mos? ubi illa æquitas juris? [p. 266.] ubi illa antiqua libertas, quæ malis oppressa civilibus,^{18 n} extollere jam caput, et aliquando recreata, se erigere debebat? Equitum ego Romanorum etiam¹⁹ in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scævola,^o virum omnibus ingenio, justitia, integritate præstantem, aspere, et ferociter, et libere dicta commemorem? XIV. Consuli P. Nasica^{20 p} præco Granius, medio in foro, cum ille,

legitur in χ 1. Paulo infra *max. civitatum auctor* in χ 3.—16 *Aperius* in ς .—17 *Qui hoc queruntur* Ms. Teeg. *qui queruntur hoc* Erf. In χ 1. legitur *querunt*. Mox pro *Ubinam* T scribit *Ubi*.—18 *Civibus* in ς et Franc. 1. Paulo infra *erig. debeat* præbent C H, et Ms. Teeg. Actutum C *Equitum vero*; χ 1. 3. *Equitum ergo*.—19 *Voc. etiam* abest H ς , Ms. Teeg. Ven. Junt. et Crat. probante Garaton. Uncis inclusit Orellius. Mox *ego publicanorum* Ms. Ambr. Statim, pro *in*, C habet *M*. Denique *et libere* omisit cod. Ambr.

CAP. XIV. 20 χ 1. *Nasica*. Dein C H χ 1. 3. *præco gravius*. Actutum

NOTÆ

¹ *Maximarum societatum auctor*] Societates inter publicanos erant in vectigalibus exercendis; et longe maximis inter eos, et amplissimis rationibus constabant.

^m *Asperius, inquit, &c.*] C. Cæsare et M. Bibulo cons. an. 691. cum agrum Campanum, invitis optimatibus, in plebem Cæsar divisisset, a senatu publicani petebant, ut propter varia onera parte aliqua vectigalium leverentur; sed cum eam ob rem senatus gravaretur, et propter contentiones partium, responsum dari non posset,

indignati publicani, liberius conquesiti sunt, et inter eos potissimum Plancius, quasi ceterorum princeps. Hinc invidiam Plancio conflare Laterensis studnerat.

ⁿ *Malis oppressa civilibus*] Cum Sulla et Marius tot bella in republica excitarunt.

^o *In Q. Scævola*] Scævola Asiam rexit, et ab injuriis publicanorum suam provinciam defendit.

^p *P. Nasica*] Nasica ille Scrapionis filius fuit, qui, ut in Bruto ait Cicero, in consulatu mortuus est.

edicto justitio,^a domum descendens¹ rogasset Granium, quid tristis esset; an quod auctiones^{2 r} essent? Immo vero, inquit, quod legiones.^{3 s} Idem tribuno plebis, potentissimo homini, M. Druso, sed multa in rempublicam⁴ molienti,^t cum ille cum salutasset (ut fit) dixissetque, Quid agis, Grani? respondit, Immo vero, tu, Druse, quid agis? ^r Ille L. Crassi, ille M. Antonii^u voluntatem^{5 s} asperioribus facetiis sæpe perstrinxit^t impune. Nunc usque eo oppressa vestra⁶ arrogantia^x civitas est, ut, quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti Romano in plorando, non sit concessa libertas. 34. Quæ enim unquam fuit Plancio vox⁷

^r Turbas.

^s Consilia.

^t Insectatus est.

////////

in medio foro scribitur in Ms. Teeg. Tum indicto just. in H.—1 *Decedens* legit Orellius, ex Ms. Ambr. *decendens* scribitur in Ms. Erf. *descendens* edd. omnes præter Schutz. qui, cum cod. Maffeianno, dedit *discedens*: H *discendens*. Mox in C *Graminium*: ψ *Gravium*.—2 *Rejectæ auctiones essent* Mss. Ambr. Teeg. Erf. Græv. Weiske, Schutz. et Orell. *Faërnus pro essent reponebat cessent*: hoc verbum in χ 3. deest. *Pro auctiones* ϵ habet *auctores*.—3 *Quod legationes* Ms. Ambr. Erf. Græv. Weiske, et Orell. *quot legiones* in ψ : *quod religiones* in ϵ χ 1. *quod leges* Freinsh. et Schütz. Vide Nott. Var. Mox pro *tribuno*, in C *tribunus*. Prænomen *M.* ante *Druso* in C deest.—4 Ed. Ven. Weiske et Orell. *in re publica*. Paulo infra, *ut fit, dixitque* habet C. *Pro Quid agis, Grani* χ 3. præbet *agis eram*: C H χ 1. *Quid agis, Gravi*. Actutum *Immo* omittitur in C.—5 Orell. conjecit *volubilitatem*. Statim pro *asperioribus* χ 3. habet *a superioribus*. Paulo post, *præstrinxit* legitur in χ 1. Verbum *eo* post *usque* in χ 3. omittitur.—6 *Nostra est* in χ 3. Mss. Ambr. et Teeg. Mox in ϵ *et, quæ fuit*. Pro *in ridendo*, C H T *irridendo*: pro *in plorando*, H T ψ *implorando*.—7 Ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Orell. dedit

NOTÆ

^a *Justitio*] Justitium dicitur, quasi statio juris dicundi, quando fit vacatio judiciorum. Ejusmodi vacationes ob rem bene gestam consules decernebant.

^r *Auctiones*] Auctiones publicæ sunt venditiones, quibus ille Granii delectabatur, quia pecuniam ex iis colligebat.

^s *Quod legiones*] Indicto illo justitio, legiones colligebantur, quibus uti velle videbantur consules ad rei publicæ perniciem.

^t *Multa in rempublicam molienti*] Drusus tribunus plebis voluit ut Itali civitate donarentur; unde postea Italicum bellum exortum est. De eo plura in orat. pro Milone dicuntur.

^u *Ille L. Crassi, Antonii*] Hi duo celeberrimi oratores paulo ante Ciceronis ætatem vixerunt, quos in libris de Oratore disputantes inducit.

^x *Vestra arrogantia*] Loquitur de optimatibus, quorum tanta erat arrogantia, ut nefas esset equiti Romano contra eos loqui.

contumeliæ potius, quam doloris?⁷ quid est autem unquam questus, nisi cum a sociis² et a se injuriam propulsaret? Cum senatus impediretur,³ quo minus (id quod hostibus semper erat tributum) responsum equitibus Romanis redderetur; omniibus illa injuria dolori⁸ publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem hic tulit paulo apertius.⁴ Communis ille sensus^b in aliis fortasse latuit: hic, quod cum ceteris animo sentiebat, id magis, quam ceteri, et vultu promptum habuit,⁵ et lingua. 35. Quanquam, judices, (agnosco enim ex⁹ me) permulta in Plancium, quæ ab eo nunquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed contentione dicendi, aut lacessitus; et quia (ut fit in multis) exit aliquando aliquid, si¹⁰ non perfacetur, attamen fortasse non rusticum; quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem, si quid est, quod mihi scitum⁹ esse videatur, et homine¹¹ ingenuo dignum

⁷ Minus dissimulavit.⁸ Patefecit.⁹ Elegans.

Plancii vox fuit. Voc. autem, post quid est, C abest. Actutum, nisi quod a soc. habet χ 3.—8 Dolori deest in χ 3. Mox paulo asperius legitur in C. Statim post, *Communis ille sensus malus fortasse latuit* Franc. 1. *Cum minus ille sensus in aliis fortasse latuit* Ms. Dresd. *Cum nimius ille sensus in aliis fortasse latuit* Franc. 2. et ed. 1472. *Cum minus* scribitur in C H T 5 χ 1. *Pro in aliis* C male, H 5 *malus*. Præpositio *cum*, ante ceteris, in χ omittitur: *cum ceteris ante sent.* in H: *cum ceteris ante animo sent.* in ψ. Mox pro *vultu*, 5 *multum*: χ 3. *multi*. Pro *lingua* C ψ *linguam*.—9 *Et* in χ 3. Tum, verbum *adductus* deest in eodem Ms. Post sequens voc. *sed*, inseritur aut ab Orellio, ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Pro *lacessitus*, H *lacessendi*: pro *exit*, C χ 3. *erit*. Hic locus in Ms. Ambr. et Orell. sic distinguitur: *et quia, ut fit, in multis exit*, &c.—10 *Sed si* in C. Mox *si quod est* habent C H T χ 1. 3.—11 *Hominem* in C. Pro *ingenuo*, in χ 1. ψ *ingenio*. Paulo post *stoma-*

NOTÆ

⁷ *Contumeliæ potius quam doloris*] Ostendit quod si vox aliqua durius a Plancio prolata sit, dolori ejus, potius quam contumeliæ defendendæ desiderio, tribuenda est.

² *A sociis*] Plancius pater publicanorum magister fuit. Quid autem præcise petierint publicani, aut quam injuriam ab eorum societate propulsare voluerit Plancius, non aperte di-

citur, nisi forte ut de pretio, quo vectigalia conduxerant, aliquid remitteretur; vel debitum condonaretur; vel ad aliquod tempus differretur.

³ *Impediretur*] Interpellatione videlicet quorundam hominum.

^b *Communis ille sensus*] Ait considerationem illius indignitatis in omnium animis, sed potissimum in Plancio, communem fuisse.

atque docto, non aspernor; stomachor vero, cum aliorum non¹² me digna in me conferuntur. Nam quod primus scivit^e legem de publicanis, tum, cum vir amplissimus consul^e id illi ordini per populum^a dedit, quod per senatum, si licuisset,^d dedisset; si in eo crimen est, quia¹³ suffragium tulit;^b quis non tulit publicanus? si, quia primus¹⁴ scivit; utrum id sortis esse^e vis, an ejus,^f qui illam legem ferebat? si sortis;¹⁵ nullum crimen est in casu:^g si consulis; splendor^h etiam Plancii, hunc a summo viro principem ordinis esse judicatum.

XV. 36. Sed aliquando veniamus ad causam:ⁱ in qua tu nomine¹⁶ legis Liciniæ,^k quæ est de sodalitiis, omnes am-

^e *Probarit.*

^a *Probante populo.*

^b *Dixit sententiam.*

////////

chorum habet χ 3. et idem Ms. præbet cum alios.—12 Non modo C: nec non χ 3. Præpositio in, ante me, deest in C. Mox pro tum, H χ 1. scribunt tamen.—13 H quod: ε qui. Verba quis non tulit omittitur in χ 3. qui Ms. scribit publicanis. Pro si ψ præbet sed.—14 Primum C ψ, et edd. pleræque ante Lamb. cum Weiske. Paulo post sortis esset habet C. Deinde eam legem C χ 1.—15 Si fortis in χ 1. Denique esse ordinis indic. legitur in Ms. Erf. Teeg. Græv. et Orell. omiserunt esse edd. ante Græv.

CAP. XV. 16 C nomen, suprascr. nomine a mann rec. χ 1. omne. Pro sodalitiis in ε solidariis: et pro omnes in C omnis. Edd. vett. nonnullæ ante Lamb. legunt omnes ambitus legis. Verba legis...leges desunt in T.—

NOTE

^e *Vir amplissimus consul*] Cæsarem consulem intelligit, qui tulit legem, ut publicani tertia pecuniæ debitæ parte levarentur.

^d *Quod per senatum si licuisset*] Consules tantum leges ex senatus auctoritate ferre poterant.

^e *Id sortis esse*] Suffragia sorte mittebantur: si autem id suffragio Plancius consecutus est, vacat crimine; quia id fortuito accidit.

^f *An ejus*] Si Cæsaris consulis voluntate factum est, Plancio gloriosum est, quia ab eo Plancius ordinis princeps judicatus est.

^g *In casu*] Casus et sors impune peccant.

^h *Splendor*] Subauditur est. Nota

dilemma ex pari a casu et causa.

ⁱ *Ad causam*] Venit ad causam, in qua nempe de ambitus crimine agitur.

^k *Legis Liciniæ*] Lex illa Licinia, nempe a M. Licinio Crasso lata, jubet, ut in sodalitiis iudices ab accusatore ex tribubus edantur. Laterensis Plancium accusaverat de sodalitiis lege illa Licinia, quæ non ad universum ambitum, sed proprie ad sodalitia pertinebat: nihil autem Laterensis, vocando Plancium in iudicium, spectavit, quam ut ederet reo iudices quos volebat, et ex quibus iudicii acerbum erat, quia accusator vel suos necessarios, vel inimicos reo,

bitus leges¹ complexus es. Neque enim quicquam aliud in hac lege, nisi editicios¹⁷ iudices,^m es secutus: quod genus iudiciorum si est æquum nulla in re,¹⁸ nisi hac tribuaria;ⁿ non intelligo, quamobrem senatus hoc uno^o in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit in ceteras causas; de ipso denique ambitu, rejectionem fieri¹⁹ voluerit iudicum alternorum:^p cumque nullum genus acerbitalis^c prætermitteret, hoc tamen unum prætereundum putarit. 37. Quid? hujus rei obscura^d causa est?²⁰ an et agitata, cum ista in senatu res agebatur,^q et disputata hesterno die copiosius¹ a Q. Hor-

^c Severitatis.

^d Ignorata.

////////

17 *Editios* χ 1. *editios* χ 3. Tum *secutus es* Ms. Ambr. Lamb. et Orellius. *Pro iudiciorum* Lamb. *dedit iudicum*.—18 *Ulla in re* legitur in T 5 χ 1. 3. Erf. Teeg. Franc. 1. 2. Dresd. ed. 1472. Venn. Mediol. Maunt. Crat. Herv. Græv. Weiske, Schntz. et Orell. *si non est æquum ulla in re* Lamb. 1566. *si nulla in re est æquum* Lamb. 1584. in marg. Tum ex auctoritate Ms. Ambr. inseruit præpositionem *in* ante *hac* Orellius; *tributaria* agnoscunt C S T χ 1. 3. ψ, Venn. 1480. 1483. et Crat. *tribunaria* Barb. et Junt. *tributarii* ζ.—19 *De reiectione* Ven. Grut. In ed. Lamb. hic totus locus ita legitur: *in ipso denique iudicio de ambitu reiectionem fieri*, &c. Mox *iudicum altern.* Pantagathus, probante Ursino. Deinde χ 3. habet *prætermittere*; et ψ *putavit*.—20 *Ex auctoritate* Mss. Erf. et Teeg. Orellius dedit *Quid? hujusce rei tandem obscura causa est?* Schutz. *Quid? hujus rei tandem obscura causa est?* Tum sequitur *an etiam in C.* Statim post, pro *ista*, in eodem Ms. *ita*.—1 Ex Mss. Erf. et

NOTÆ

qui accusabatur, iudices edere, id est, seligere poterat.

¹ *Omnes ambitus leges*] Conqueritur Cicero, quod Laterensis assumat legem Liciniam, quæ de sodalitiis est, ut ambitus Plancium accuset; nec assumat legem, quæ sit propria ambitus crimini.

^m *Editicios iudices*] Cum assumsit legem Liciniam, hoc unum respiciebat; scilicet, ut haberet editicios iudices, quos in causa de sodalitiis accusator ex omni populo poterat eligere. Id autem fecit Laterensis, ut sibi commodos habere posset.

ⁿ *Tribuaria* [*tributaria*] Legunt alii *tributaria*. Reprehendit Laterensem, quod cum unice de ambitu, non de

sodalitiis agat; tamen edat iudices: quod tantum fas erat in actione tribuaria, sive tributaria.

^o *Hoc uno*] In hoc tantum sodalitiis, non vero in ambitus crimine fas fuit edere iudices; licet ambitus magnam habeat cum sodalitiis affinitatem.

^p *Judicum alternorum*] In omnibus causis, exceptis quæ de sodalitiis erant, fas fuit primum rejicere reo et accusatori incommodos iudices, qui sortitione evenerant, et alios subsortiri, qui in eorum locum substituerentur. Laterensis, ut hanc reiectionem evitaret, lege Licinia Plancium accusavit.

^q *In senatu res agebatur*] Hoc eo-

tensio? cui tum est senatus assensus. Hoc igitur sensimus: ³ cujuscumque tribus largitor esset, per hanc consensionem, quæ honeste magis quam vere sodalitas nominaretur, ² quam quisque tribum ³ turpi largitione corrumpere, enim maxime iis hominibus, qui ejus tribus essent, esse notum. [p. 267.] Ita putavit senatus, cum reo ⁴ tribus ederentur eæ, quas is ⁵ largitione devinctas haberet, ⁶ eosdem fore testes et judices. Acerbum omnino genus judicii: sed tamen, si vel sua, vel ea, quæ maxime esset cuique ⁶ conjuncta, tribus ederetur, vix recusandum. ¹ XVI. 38. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? Terentinam, ^a credo. Fuit ⁷ id æquum, et certe expectatum est, et fuit dignum

^c *Corrupisset largitione.*

////////

Teeg. Orellius habet *copiosissime*. Hoc verbum deest in H. Pro *tum* χ 1. et Dresd. tamen: χ 1. paulo post dedit *Hoc agitur*.—2 Ex Ms. Teeg. Orellius sic dedit: *quæ magis honeste quam vere sodal. nomin.* In Ms. Erf. Græv. et Oliv. hic locus ita legitur: *cujusc. trib. larg. esset, et per hanc consensionem, quæ honeste magis (Erf. magis honeste) quam vere sodal. nomin.* In Junt. et Lamb. *cujuscumque trib. larg. esset, et per consensionem magistratum, quæ honeste sodal. nomin.* Verba *magis quam vere* in Weiske omittuntur. Vide Nott. Varr. *Cujusque trib.* legitur in χ 1. Verbum *hanc* ante *cons.* in H. deest. Pro *consensionem* C habet *confessionem*: H χ 1. *consensionemque*. Tum pro *quæ honeste*, C *honestaque*: H ε ψ *honesteque*: χ 3. omisit *quæ*. Denique in χ 1. *nominatur*.—3 *Tribuni* in C. Mox pro *cum max.* C χ 3. ψ, Franc. 1. *cum max.*—4 In ε *eo*. Tum in ψ *ederent*. In C χ 3. *ederentur hæc*.—5 C ii: ψ *his*: Junt. *ipse*. Pro *devinctas* C habet *devictas*: et pro *eosdem*, ε χ 3. *eodem*.—6 *Essent* cuique ψ: *esset quicumque* χ 3. Voc. *cuique* deest in ε.

CAP. XVI. 7 In T est *Terentinam? crede fuit*: in χ *Terenciana, credo id certe fuit*: in CHST ε χ 1. Franc. 1. Dresd. edd. ante Lamb. Græv. Weiske, et Orell. *Terentinam, credo. Fuit certe id. Particulam et post*

NOTÆ

dem anno ista res jam acta fuerat in senatu per Domitium, qui consul erat, et legum ambitus auctor erat. Sæpe autem prius in curia, quam in foro, de criminibus agebatur.

^a *A Q. Hortensio*] Hortensius ante Ciceronem hanc causam jam egerat.

^b *Hoc igitur sensimus*] Senatus judicium refert: tale autem illud fuit, ut, qui corrumpit tribus per aliquam largitionem, omnibus qui in tribu sunt, notus sit; et qui corrupti sunt, testes sint et judices.

¹ *Vix recusandum*] Etsi iudicium illud acerbum sit, eosdem habere testes et judices, neque eorum quenquam posse rejicere; tamen non est omnino recusandum, si ex sua tribu reo judices producantur, aut ex ea tribu quæ cum sua conjuncta sit; quia quisque facile suis tribulibus favet.

^a *Terentinam*] Profert Laterensis iniquitatem, qui, cum Terentinam, Plancii tribum, producere deberet, non eam tamen edidit.

constantia tua. Cujus tu tribus venditorem,⁸ et corruptorem, et sequestrem^x Plancium fuisse clamitas; eam tribum profecto, severissimorum præsertim hominum et gravissimorum, edere debuisti.^{9y} At Voltiniam: libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari. Hanc igitur ipsam cur non edidisti?¹⁰ Quid Plancio cum Lemonia?^z quid cum Veientina?¹¹ quid cum Crustumina? nam Metiam, non quæ judicaret,¹² sed quæ rejiceretur,^a esse voluisti. 39. Dubitatis igitur, judices, quin vos M. Laterensis suo judicio, non ad¹³ sententiam legis, sed ad suam spem^b aliquam de civitate^f delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, cum ille non ediderit, judicari officiis ab¹⁴ hoc observatas,^c non lar-

^f Populo.

//////////

æquum deleri censbat Ern. 'Certo mihi hoc loco videbatur scribendum in ed. Lips. nunc id non facile prætulerim, nisi ante v. scio. Ceterum etiam nunc in hoc repetito certe offendo. Altior corruptela in his videtur latere: et a cunctis expectatum est nescio cujus suspicio.' Orell. Suffridus annotat in Erf. semper extare *Terentinum*.—8 *Emtorem* susp. Lamb. Mox pro *tribum C* habet *tribuni*. Verbum *hominum*, post *præsertim*, in Mss. nonnullis deest.—9 *Voluisti* in C. Mox in χ 1. *Volitiniam*. Tum *libet etenim* Ms. Teeg. probante Garaton.—10 C ϵ χ 1. *edisti*. In χ 3. *Quid Planc. est elemonia*.—11 C H χ 3. *cum Vientina*: S T χ 1. et Pall. *cum mentina*: ex auctoritate Mss. Erf. et Teeg. Orell. dedit *cum Ufentina*. Pro *Crustumina*, C H *Clustamina*: T *Claustamina*: χ 3. *illustania*. Mox pro *Metiam* C et edd. vett. nonnullæ *tertiam eam*, suprascr. in C a manu recenti *Terentinam*: H *tres etiam*: S ϵ M. *etiam*: T m *eciam*: χ 1. 3. *vi eciam*: Ms. Erf. Lambinus et Orellius *Mæciam*, ut habent Inscriptt.—12 ϵ *vendicaret*: ψ *judicaretur*. Tum H S χ 1. *rejicerentur*. Pro igitur ed. Junt. dedit ergo: pro *judices* C inde: pro *vos* C χ 3. *nos*.—13 Præpositionem *ad* omisit C.—14 χ 3. *ad*. Omnes Mss.

NOTE

^x *Sequestrem*] Sequester is erat, apud quem pecunia deponebatur in petitione magistratum, quæ tum distribebatur cum candidatus magistratum obtinuerat.

^y *Edere debuisti*] Producere Plancio hanc tribum debuit Laterensis, quia in ea sunt multi viri sancti et severi, qui corrumpi pecunia non possunt: at id non fecit Laterensis, quia non sperabat a se tribum illam, nec Voltiniam corrumpi posse.

^z *Cum Lemonia*] Laterensis Lemo-

niam edidit, quacum nihil conjunctum habebat Plancius.

^a *Sed quæ rejiceretur*] Cum accusator tres tribus produxerat, tertiam reus poterat rejicere.

^b *Ad suam spem*] Ostendit hinc manifesto sequi Laterensem illas tribus edidisse non ex sententia legis Liciniae, sed ex desiderio quod conceperat, fore ut Plancius ab illis damneretur.

^c *Ab hoc observatas*] Patet autem quod Plancius, qui eas tribus non

gitione corruptas? Quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitem, remota ratione illa, quam in decernendo secuti¹⁵ sumus? 40. Tu deligas^d ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? Tu, me ignaro, nec opinante, inscio,¹⁶ notes^e et tuos, et tuorum necessarios, vel iniquos meos,¹⁷ ^h vel etiam defensorum meorum? eodemque adjungas, quos natura putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde¹⁸ effundasⁱ repente,^e ut ante consessum eorum judicium videam, quam potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eosque me,¹⁹ ne quinque quidem rejectis,^f quod in proximo reo^g de consilii^k sententia constitutum est, cogas. causam de fortunis omnibus dicere? 41. Non enim, si aut²⁰ Plancius ita

^g Eligas.^h Contrarios mihi.ⁱ Producas.^k Judicium.

//////////

et edd. præter Erf. Teeg. Græv. Ern. Weiske, Schutz. et Orell. omittunt verbum *corruptas* post *largitione*. Tum S ς χ *Quidni enim*: χ 3. *Quin enim*: H *Quid metum*: ψ *Quid etiam*. Mox *cum ista* in H ψ . Pro *habeat* C H T ς χ 1. 3. ψ *habet*.—15 *Sicuti* χ 3. Porro C S T χ 1. præbent *deligis*: ς *delegis*: χ 3. *diligis*. Mox *quos crudeles existimas* in χ 1.—16 *In sicco* H S T ς χ 1. Erf. Franc. 1. 2. Dresd. ed. 1472. Ven. Junt. Pall. præferunt partim *in sicco*, partim *insicio*. Pantagathus coniecit *in secreto* probante Græv. S. Victor. habuit *insuto*, alias *insicto*. Schutz. coniecit *in sinu*. Wopkens. snsp. *invito*. Statim infra, χ 3. *notos*. Post *tuorum*, verbum *amicorum* inseritur in Ms. Erf. et Teeg.—17 *Iniquos vel meos* ς χ 1. 3. Ms. Erf. et Orell. *vel iniquos, vel meos* legitur in cod. Garaton. ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Crat. Herv. Cam. *vel inimicos meos* C H S T, Franc. 1. Dresd. Junt. et Græv. *inimicos vel meos* coniecit Garaton. Mox pro *eodemque* in C H, et Franc. 1. *eisdemque*.—18 χ 3. *denique*. Mox pro *consessum* ψ *habet consensum*. Ex auctoritate Ms. Teeg. Orell. dedit *cons. meorum judicium*: C χ 1. ψ *cons. eorum judicium*.—19 Pro-nomen *me* in H omittitur. Statim post, pro *quinque* ψ *quinque*.—20 *Autem* in

NOTÆ

edidit, eas sibi non pecunia, sed quadam observantia et officiis devinxerit.

^d *Tu deligas*] Amplificat, ostenditque quam sit indignum Laterensem non sequi senatus judicium; sed eos seligere iudices qui sibi amici sunt, et inimici Plancio; quos rejicere ipsi non fas est.

^e *Effundas repente*] Significat eos

iudices tanquam ex insidiis immitti a Laterensi contra Plancium.

^f *Ne quinque quidem rejectis*] Fas erat ex senatus sententia in ambitus crimine aliquos rejicere iudices; quod tamen Plancio permissum non est.

^g *In proximo reo*] Quis fuerit ille reus ignotum est; at ex sequentibus patet, sex et septuaginta iudices rejecisse.

vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad iudices, non ad carnifices veniremus,¹ idcirco ista editio¹ per se non acerba est.^h XVII. An vero nuperⁱ clarissimi cives nomen editi² iudicis non tulerunt, cum ex CXXV iudicibus, principibus equestri ordinis, quinque et LXX reus³ rejiceret, L referret; omniaque⁴ potius permiscuerunt, quam ei legi conditionique parerent; nos neque⁵ ex delectis iudicibus, sed ex omni populo, neque editos ad rejiciendum, sed ab accusatore constitutos iudices ita feremus, ut neminem rejiciamus? 42. Neque ego⁶ nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum a sententia legis doceo discrepare: et illud acerbum iudicium, si quemadmodum senatus censuit, populusque jussit, ita fecisses, ut in hunc⁷ et suam,^k et ab hoc observatas tribus ederes;⁸ non modo non quererem,

¹ *Et certe licet Plancius ita vixerit, ut sciens offenderit neminem; et ita erraveris, ut imprudens nominaveris, de quibus possumus dicere nos venire ad iudices, non ad carnifices.*

C. Actutum ita vixerit in H ψ. Mox pro tu ita, C præbet ita ut tu.—1 *Ista conditio in C: illa editio in ed. Junt.*

CAP. XVII. 2 *Editicii* habet Orellius, ex Ms. Erf. et Teeg. *edicti* est in S χ 1. Verbum sequens in χ 3. legitur *iudices*.—3 *Rem* in ε. Mox pro *referret*, J. F. Gronovius conjecit *ferret*: H ψ præbent *refert*.—4 *Omnia quæ* ψ. Tum *potius permiscuerunt* ε. Mox pro *neque ex*, χ 1. habet *denique*: in C est *neque ex dilectis*.—5 *Voc. neque* H delevit. Statim infra, C H ε χ 3. Franc. 1. 2. et Dresd. habent *reficiendum*.—6 In C *Neque enim*.—7 *Ex auctoritate* Ms. Teeg. Orellius edidit *ut huic*: omnes Mss. et edd. *ut in hunc*, præter C H T ε χ 1. 3. ubi præpositio *in* omittitur. Tum pro *suam* C habet *suos*.—8 *Voc. tribus* abest ab Mss. plerisque et edd. ante Grut. Edd. vet. *ederent*.

NOTÆ

^h *Ista editio per se non acerba est*] Conciliat sibi iudices: ait enim electionem illam non esse acerbam, quia viri sapientes et boni electi sunt iudices; at esse acerbam, quia infensos Plancio edidisse Laterensis existimavit.

ⁱ *An vero nuper*] Probat exemplo a minori, inhumanam esse hanc editionem iudicum; quia nuper qui in ultimo nempe iudicio reus factus est, potuit tam multos rejicere, compro-

bantibus tot viris clarissimis; Plancius vero ex electis ex omni populo nullum poterit rejicere.

^k *Ut in hunc et suam*] Si Laterensis produxisset tribum, e qua erat Plancius, et eas quas officiis suis, non largitione, observavit, non conquerebatur Cicero de illius acerbitate iudicii; sed potius reputaret Plancium ab ipsis iudicibus absolutum, quos et testes Laterensis produxerat.

sed hunc, iudicibus editis, qui testes iidem⁹ esse possent, absolutum putarem: neque nunc multo secus existimo.¹ Cum enim has tribus edidisti, ignotis te iudicibus uti malle, quam notis, indicavisti: ¹⁰ fugisti sententiam legis: ^m æquitatem omnem rejecisti: in tenebris, quam in luce,¹¹ causam versari maluisti. 43. Voltinia¹² tribus ab hoc corrupta: ⁿ Terentinam habuerat venalem. Quid ¹³ diceret apud Voltinienses, aut tribules suos iudices? immo vero tu quid diceres? quem iudicem ex illis aut tacitum¹⁴ testem^o haberes, aut vero etiam excitares? Etenim, si reus tribum¹⁵ ederet, Voltiniam fortasse Plancius, propter vicinitatem ac necessitudinem suam, non edidisset: et, si quæsitior¹⁶ edendus fuisset,^p quem tandem potius, quam hunc C. Alfium,¹⁷

//////////

Pro observatas, C χ S T ε χ 1. 3. servatas: ψ servatos. Pro tribus ederes, C ederunt: H S T ε χ 1. ψ ederent: χ 3. ederet. Mox ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius addidit *iis*, ante *jud. editis*.—9 C *iisdem*: χ 3. *idem*.—10 *Judicavisti* est in C S χ 1. 3. Ms. Teeg. et ed. Junt.—11 In ε est *lucem*. Statim post, voc. *causam* deest in χ. Verba *fugisti...maluisti* in χ 3. omittuntur.—12 *Volitania* in H ε ψ: *Volitania* in χ 1. Actutum *ad hoc* in eodem Ms.—13 In ψ *Qui*. Tum ε habet *Volitinienses*. Ante *tribules*, Orellius addidit præpositionem *apud*, ex Ms. Teeg. Mox post *tu*, verbum *versari* inseritur in χ 3. *Quid...diceret* delevit C.—14 In χ 3. est *tantum*.—15 Ms. Teeg. alique nonnulli, Junt. Lamb. Weiske et Orellius habent *tribus*. Mox ε præbet *Volitiniam*. Paulo post, in χ 3. [est *per necessitudinem*: in ε *propter necessitatem ac vissitudinem*. Pro *non edidisset*, in C est *vero edisset*: in ε χ 1. 3. *vero edidisset*. Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius sic dedit: *propter necessitudinem et vicinitatem, suam vero certe edidisset*.—16 In C H ε χ 1. Franc. 1. 2. et ed. 1472. est *quæstor*, suprascr. in C a recenti manu 'vel *quasitor*.' Post hoc verbum Orellio inseritur *huic*, ex auctoritate Ms. Teeg.—17 Victorius et Franc. 1. habent *C. Alphium*: Schutz. e conjectura Ant. Augustini *C. Flavium*: in C

NOTÆ

¹ *Neque nunc multo secus existimo*] Id est, non propterea Plancium minus absolutum existimo; idque a signis probat, quia iudices maluit habere, quibus incognitus, quam cognitus Plancius esset, &c.

^m *Fugisti sententiam legis*] In eo non est Laterensis legis sententiam secutus, quod in Plancium remm, suam tribum, et aliam ab eo observatam, non produxerit.

ⁿ *Voltinia tribus ab hoc corrupta*] Profert Latrensis excusationem; si-

mulque ostendit a Plancio corruptam illam tribum non esse, neque Terentinam habuisse venalem.

^o *Tacitum testem*] Nullum tacitum testem haberet Laterensis, si tribus illas edidisset; quia nullus esset qui de Plancii innocentia non diceret testimonium.

^p *Si quæsitior edendus fuisset*] Quæsitior dicitur, qui quæstioni et iudicio præest. Præfuisset autem illi quæstioni Alfius, quem summopere, propter æquitatem, Plancius exoptabat.

quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum,¹⁸ tribulem, gravissimum hominem justissimumque, edidisset? [p. 268.] cujus quidem æquitas, et meæ similis voluntas¹⁹ erga Cn. Plancii salutem, quam ille sine ulla cupiditatis suspitione præ²⁰ se fert, facile declarat, non fuisse fugiendum tribulem huic judicem, cui quæsitorem tribulem exoptandum fuisse videatis.

XVIII. 44. Neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quod non¹ cas tribus, quibus hic maxime notus erat, edideris: sed a te doceo consilium non servatum senatus.² Etenim quis te tum² audiret illorum? aut quid diceret? sequestremne^r Plancium? respuerent aures; nemo agnosceret; repudiaretur.³ An gratiosum? illi libenter audirent: nos non timide confiteremur. Noli enim putare, Laterensis,⁴ legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio,⁵ ut observantia, ut gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent.⁵ 45. Neque vero tam durus in plebem

Alsenum: in H *Alsium*: in ς *Alfrum*: in χ 1. *Alfrus*.—18 *Quem vicinum* Schutz. qui susp. hunc locum ita legendum: *cui notissimus esse debet, quem habet vicinum, &c.* Ern. maluit legi *debeat*. Post voc. *hominem* χ addidit *esse tribuisti*. Paulo post, in χ 3. est *edidisti*.—19 *Orellius*, ex Ms. Erf. et Teeg. dedit *et ea voluntas*: C T ς χ 1. 3. Ven. *et mea voluntas*: Junt. *et mera voluntas*: Crat. *et mea simul voluntas*: H *et sua voluntas*. Mox pro *Plancii* in ς χ 3. est *Plancium*.—20 *Per* in ς . Porro *fugiendos tribules huic judices* sex Oxon. Mss. Erf. Teeg. ed. Garaton. Oliv. et Orell. probante Grævio. Mox Franc. 1. 2. et ed. 1472. *cui quæstorem*. Denique *explorandum* legitur in χ 3.

CAP. XVIII. 1 ς χ 1. ψ , et Teeg. omiserunt negativam particulam *non*. Mox Orell. e Ms. Teeg. edidit *quibus erat hic maxime notus*. Pro *hic*, in χ 1. est *nunc*: et *max. motus* in χ 3. Tum ante *edideris* ψ addidit *non*.—2 In C ς *cum*: in χ 3. *non*.—3 Ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Orellius edidit *repudiarent*. Statim post, pro *an* C habet *aut*. Paulo post, *nos* in χ 3. deest.—4 In T *Laterensis*. Mox in χ 3. *de amb. sentire*. Deinde C habet *ut suffragio*.—5 In χ 1. *gratiosis-simi esse debent*. Statim post, *vero* omisit Ms. Teeg. et pro *durus* in ψ scribitur

NOTÆ

¹ *Consilium non servatum senatus*] Mens senatus fuit, ut in crimine sodalitiis ex tribu rei testes et judices producerentur; id autem in Plancii causa non factum est.

^r *Sequestrem*] Sequester, seu divi-

sor dicebatur, apud quem pecuniæ deponebantur.

⁵ *Suffragatio*] Senatus suffragationem tribunalium erga competitores permittit.

noster ordo^t fuit, ut eam coli nostra modica⁶ liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdicendum est, ne observent tribules suos, ne diligant, ne conficere⁷ necessariis suis^m suam tribum possint, ne par ab iis munus in sua petitione respectent:ⁿ hæc enim⁸ plena sunt officii,^o plena observantiæ, plena etiam antiquitatis.^u Isto⁹ in genere et fuimus ipsi, cum ambitionis^x nostræ¹⁰ tempora postulabant; et clarissimos viros esse vidimus, et hodie esse videmus quamplurimos gratiosos. Decuriatio tribulium,¹¹ y descriptio populi, suffragia largitione devincta, severitatem senatus, et honorum omnium vim ac dolorem excitant. Hæc doce, hæc profer,¹² huc incumbe, Laterensis, decuriasse^z Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse,^a pronuntiasse,¹³ divisisse: tum mirabor, te iis armis uti, quæ tibi lex dabat, noluisse: tribulibus enim¹⁴ iudicibus,^b

^m Reddere amicis suis.

ⁿ Expectent.

^o Beneficii.

//////////

dirus.—6 In H ϵ χ 1. *a modo.* Actutum *libertate* in T ϵ χ 3. et Ms. Dresd. Pro *noluerit* C χ 3. habent *voluerit.* Mox voc. *hoc* in C omittitur. In ψ legitur *interd. esse.*—7 Edd. vett. et Lamb. *reficere.* Mox in *his* habet Lamb. Pro *munus* in C minus: in χ 3. *mirans.* Paulo post in T *respicerent.*—8 Cum in χ 1. Mox pro *officii* χ habet *officiis.*—9 In H *Hoc.* Tum et ante *fuimus* deletit H.—10 *Nostra* legitur in C H χ 1. 3. ψ , et edd. ante Grut. Mox pro *videmus,* C H ϵ χ 1. habent *volumus:* χ 3. *nolumus.*—11 *Tribulum* habet H.—12 *Hoc doce, hoc profer* habet C. *hunc incumbe* in χ 1. 3. *Laterensis* in T.—13 In ψ *provincias se.* Statim post, in C *dividisse:* in ψ *dimisisse.* Mox pro *te,* ante *iis,* H habet *et.* Deinde pronomen *tibi,* ante *lex,* χ 3. abest. Pro *noluisse* χ 1. præbet *divisisse.*—14 Cum in χ 3. Porro pro *rultus* ψ habet *rultu.*

NOTÆ

^t *Noster ordo*] Senatores non tam duri fuere, ut legibus gratiam et humanitatem tolli voluerint.

^u *Antiquitatis*] Ita egerunt majores, ut exemplum humanitatis in isto genere suffragationis, gratiæ et observantiæ dederint.

^x *Ambitionis*] Horum officiorum ipse Cicero se dedisse exemplum profitetur, cum consulatum postulavit.

^y *Decuriatio tribulium*] Objecit Laterensis Plancium coivisse cum tribubus, et corrupisse populum: decu-

riare vero et convocare populum, et conventus seu convivia facere, idem significant. Id porro fiebat a candidatis.

^z *Decuriasse*] Jam refutat Cicero, per tribus populum distinxisse, pecuniam promississe, eamque consignasse, ut suffragia populi corrumpere.

^a *Sequestrem fuisse*] Sequestrem fuisse negat, id est exercitatum fuisse in tribubus corruppendis.

^b *Tribulibus enim iudicibus*] Ratio-

non modo severitatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possemus. 46. Hanc tu rationem¹⁵ cum fugeris,^e cumque eos iudices habere nolueris, quorum in hujus delicto cum scientia¹⁶ certissima, tum dolor gravissimus esse debuerit; quid apud hos dices,¹⁷ qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se divinare¹⁸ malueris, quam eos, qui scirent, judicare? XIX. Ego Plancium, Laterensem,¹⁹ et ipsum gratiosum esse dico, et habuisse in petitione multos cupidos^d sui, gratiosos; quos tu si sodales vocas,^e officiosam amicitiam nomine inquinans criminoso;²⁰ sin, quia gratiosi sunt, accusandos putas;^f noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitias non esse assecutum. 47. Jam, ut ego doceo^g gratiosum esse tribulibus¹ Plancium, quod multis benigne fecerit, pro multis spoponderit, in operas plurimos²

//////////

—15 *Curationem* C. Paulo infra, CHST χ 1. 3. et Lamb. *hos iudices: ς hoc iudicium*. Tum *pro nolueris* C ς χ 1. 3. *volueris*. Mox *ejus delicto* legitur in Junt.—16 *Tum scientia* scribitur in Junt. et Schutz. *tum sententia* in C ψ : *consentientia* in H ς : *tu sententia* in χ 3. Actotum H ς χ 1. *praebent tamen dolor*.—17 χ 1. *duces*. Tum ψ *tacite req.* Pro *cur hoc* χ 3. *dedit cur hec*.—18 Pronomen *se* in T deest; et in H punctis subnotatur: in χ 3. *se divina re*.

CAP. XIX. 19 In T *Laterensis*. Mox in Franc. scribitur *sui cupidos gratiosos*.—20 *Vitioso* in χ 3. Tum *gratiosi sint* habet Ms. Teeg. Pro *mirari*, statim post, in H ς χ 1. legitur *me*.—1 Ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Orellius dedit *grat. esse in sua tribu*; in Ven. utraque et Junt. *tribubus*: Lamb. e conjectura, *apud tribules*. Pro *tribulibus* CHST χ 1. 3. habent *tribui: ς tribui*. Mox χ 1. habet *denique fecerit*. Tum in ς est *spropenderit*.—2 *Plurimo-*

NOTÆ

nem reddit, quare hæc omnia Plancius non fecerit; quia si habuisset iudices ex eadem tribu, horum omnium cognitionem habuissent.

^c *Hanc tu rationem cum fugeris*] Jam fraudulenter Laterensem egisse probat, quod iudices habere noluerit, qui scirent utrum a Plancio corrupta esset tribus sua, sed eos, qui, cum contra legis sententiam ab eo editi sint, nesciunt an Plancius tribus pecunia corruperit.

^d *Multos cupidos*] Docet Plancium

habuisse multos sui honoris cupidos, qui honori suo faverunt.

^e *Sodales vocas*] Sodales illos Plancii amicos vocat in malam partem, quasi nempe ambitus sui socios: at in hoc Laterensem arguit.

^f *Accusandos putas*] Quia Laterensis gratiosorum amicitias repudiavit, ideo non est petitionem assecutus.

^g *Jam, ut ego doceo*] Docet jam quare Plancius tam gratus suis tribulibus fuerit.

patris auctoritate et gratia miserit; quod denique omnibus officiis per se, per patrem, per majores suos totam Atinatem³ præfecturam comprehenderit; sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decurari-
visse:⁴ quod si non potes, noli tollere ex ordine nostro liberalitatem,⁵ noli maleficio putare esse gratiam, noli observantiam sancire poena.

Itaque hæsitantem⁶ te in hoc sodalitorum tribuario crimine,^h ad communem ambitus causamⁱ contulisti, in qua desinamus aliquando, si videtur, vulgari et pervagata declamatione⁷ contendere: sic enim tecum ago. 48. Quam tibi commodum est, unam tribum delige tu: doce (id,⁸ quod debes) per quem sequestrem, quo divisore^k corrupta sit. Ego,⁹ si id facere non potueris, (quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem) per quem¹⁰ tulerit, docebo. Estne hæc vera contentio? placetne sic agi? Non possum magis¹¹ pedem conferre (ut aiunt) aut propius accedere. [p. 269.] Quid taces? quid dissimulas? quid tergiversaris? etiam atque¹² etiam insto atque urgeo, insector, posco, atque adeo flagito crimen: quamcumque tribum, inquam,¹³ delegeris, quam tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris,

rum in C: plurimas in ϵ χ 1. et Dresd.—3 C *Atinatem*: χ 1. *Atinitatem*: ϵ *Atinatem profecturam*. Deinde pro *doce* in χ 3. est *doces*.—4 *Conscripsisse tribules, decurariisse* distinguit Junt. *tribulos* est in χ 3. ψ .—5 *Libertatem* in C T χ 3. Tum *noli* omittit χ 1. Mox pro *poena* Ms. Dresd. dedit *pœnam*.—6 H ϵ χ 1. ψ , et Franc. 1. *hæsitante*. Deinde in C legitur *tribunariis crimen*: in H *tribulario crimine*. Mox pro *contulisti* H habet *detulisti*.—7 *Pervulgata decl. edil. nonnullæ: declinatione* in χ 1. Pro *sic* χ 1. dedit *sin*. Mox in χ 3. scribitur *Quid tibi*.—8 *Delige: tum doce id* Junt. confirmans Gul. suspicionem.—9 *Ergo* in C. *Actutum* in χ 3. *non poteris*.—10 *Per quæ* conjecit Wei-ke. Paulo post, *Et ne* habet χ 3. *Actutum vera ista* in χ . Tum pro *agi* C præbet *agere*.—11 *Num possum magis?* dedit Orell. ex Ms. Teeg. Hanc lectionem quondam conjerit Gulielm. probante Grutero. Paulo infra, Ms. C dedit *proprius*.—12 *Atque* omiserunt T χ 3. Pro *urgeo* C T *urgeor*:

NOTÆ

^h *Tribuario crimine*] Tribunarium crimen de corruptis pecunia tribubus dicitur.

ⁱ *Ad communem ambitus causam*] Quia Laterensis non potuit arguere Plancium tribunarii criminis, agit con-

tra eum ambitus, quasi omnium legum reus esset, quæ contra ambitiones latæ sunt.

^k *Quo divisore*] Divisor dicebatur, qui dividebat pecuniam in tribus, quæ apud sequestrem deposita erat.

vitium: ego, qua ratione tulerit,^p docebo: nec¹⁴ erit hæc alia ratio¹ Plancio ac Laterensi.¹⁵ Nam ut, quas tribus tu tulisti,^m si jam¹⁶ ex te requiram, possis, quorum studio toleris, explicare; sic ego hoc¹⁷ contendo, me tibi ipsi adversario, cujuscumque tribus rationem poposceris, redditurum.

xx. 49. Sed cur ego¹⁸ sic ago? quasi non comitiis jam superioribus sit Plancius designatus ædilis. Quæ comitia primum habere cœpit consul,ⁿ cum¹⁹ omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitus auctor:^o deinde habere cœpit subito, præter opinionem omnium;²⁰ ut ne, si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatæ tribus:^p latum suffragium: descriptæ,¹ renuntiatae: longe plurimum valuit

^p Prensarit.

////////

H rogo. In Ms. Erf. est *insequor, urgeo*.—13 χ 1. in qua: ψ *unquam*.—14 *Ne* in χ 1. Statim post, *hæc* in C χ 3. deest.—15 In T *Laterenensi*. Ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Orellius dedit *Plancio, ac tibi, Laterensis*: Junt. atque *Laterensi*. Actutum habet Lamb. *Nam ut tu, quas tribus tulisti*. Pro ut, C S T χ 1. 3. in.—16 C H, et Franc. 1. *sententiam suam*: ϵ *suas*: χ 1. 3. *suam*. Postea, C habet *studiorum quorum*. Mox verbum *tuleris* in χ 1. omittitur.—17 *Hoc* deest in H: in ψ legitur *hæc*. Tum *ipsi*, post *tibi*, C T, et ed. Junt. abest. Denique pro *cujuscumque* in χ 3. *cujusque*.

CAP. XX. 18 Pronomen *ego* deest in Erf. Barb. et Græv. Verbum *primum*, ante *habere*, in Franc. 1. omittitur.—19 *Tum* in C H ϵ χ 1. et ed. Manut. Mox pro *auctoritate* in H est *constantia*: in ψ *auctoritate, constantia*: pro *harum*, in C et ed. Lamb. *earum*. Voc. *legum* omisit χ 3.—20 In H ψ est *hominum*. Mox in χ 3. *quidam quispiam*. Pro *darctur* in χ 1. legitur *dedit*.—1 *Diribite* in Ms. Erf. *rescriptæ* in C T χ 3. Paulo infra, in ϵ *voluit Planc.*

NOTÆ

¹ *Nec erit alia ratio*] Ait Cicero se non alia ratione usurum pro Plancio, quam pro Laterensi.

^m *Tulisti*] Ferre tribum est eam sibi suffragantem habere; quærit autem quarum tribuum suffragia cum sua habuerit: quod enim in Plancio Laterensis arguit, idem in Laterensi Plancius arguere potest.

ⁿ *Cœpit consul*] Probabile est tum consules fuisse L. Domitium Ænobarbum, et Appium Claudium Pul-

chrum: uter autem habuerit comitia, incertum est.

^o *Legum ambitus auctor*] Leges et senatusconsulta intelligit, quæ propter nimiam ambitus licentiam tum lata sunt: removel autem suspicionem voluntatis et facultatis, a tempore.

^p *Vocatæ tribus*] Ad sententiam dicendam vocatæ sunt subito, quas ille corrumperere non potuit Plancius.

Plancius:^a nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. An tandem² una centuria^r prærogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo unquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit; tu, aut his ipsis comitiis consularibus,^s aut certe in illum annum,^t ædilem Plancium factum³ miraris, in quo non exigua pars populi, sed universus populus voluntatem suam declararit? cujus in honore non unius tribus pars, sed comitia tota comitiis fuerint prærogata?^{4 u} 50. Quo quidem tempore,^x si⁵ id, Laterensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles sæpe fecerunt, ut, cum minus valuissent⁶ suffragiis, quam putassent, postea, prolatis⁷ comitiis, prosternerent se, et populo Romano, fracto animo atque humili suppli-

^a Dilatis.

//////////

in χ 1. noluit Planc.—2 An tandem? una, &c. Ms. Teeg. Statim post, prærogata legitur in ψ et Franc. 1.—3 Orellius e Teeg. et quatuor Mss. Oxon. dedit sit aut iis ipsis comitiis consul, aut certe in illum annum: ædilem tu Plancium factum, &c. In Franc. 1. aut his comitiis consularibus, aut certe: in Dresd. aut ipsis comitiis consularibus, aut certe: in Franc. 2. et ed. 1472. aut his ipsis comitiis consul, aut certe: ed. Medioli. aut his ipsis comitiis consularibus? aut certe. Tum in Franc. 1. in illum annum? ædilem Plancium factum, &c. in ed. 1472. Medioli. et Franc. 2. in illum ædilem tu Plancium factum, &c. Post factum ψ addidit esse.—4 In Erf. et Pith. deest comitiis. Tum fuerit Erf. Postea prærogativa Erf. Teeg. Pith. quatuor codd. Oxon. ed. 1480. Junt. Grav. et Orellius.—5 In χ 3. at si. Tum in Ms. Teeg. Laterensis, si id: in T legitur Laterensis. Postea, esse ante putasses in χ 3. deest.—6 In χ 3. est maluissent. Mox H habet collatis comitiis. Paulo infra, particulam et, ante

NOTÆ

^a Valuit Plancius] Suffragiorum nempe numero superior fuit Plancius, quæ longe plura quam Laterensis habuit.

^r Una centuria] Intelligitur pars unius tribus in comitiis centuriatis, quam dicit tantam habere auctoritatem, ut ejus primam sententiam reliquæ fere omnes sequi solcant in secundis suffragiis.

^s Comitiis consularibus] Comitia quæ a consule habentur, consularia dicuntur.

^t In illum annum] Sequenti anno Plancius ædilis factus est.

^u Sed comitia tota comitiis fuerint prærogata] Quanto omnium studio Plancius ædilis factus fuerit, ostendit; quia non una tantum tribus pars, sed omnia comitia in ejus gratiam suffragium tulerunt: per 'comitia' autem 'tota,' secunda intelligit, quæ, primis habitis, a consule prærogata sunt. 'Prærogare' autem, est rogatione præponere.

^x Quo quidem tempore] Rationem reddit cur repulsam Laterensis tulerit; quia nempe elato animo quam supplices apud populum esse maluerit.

carent; non dubito, quin omnis ad te conversura se⁷ fuerit multitudo. Nunquam enim nobilitas, integra præsertim atque innocens, a populo Romano supplex repudiata fuit. Sed, si tibi gravitas tua, et magnitudo animi, pluris fuit, sicut⁸ esse debuit, quam ædilitas; noli, cum habeas⁹ id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putaris. Equidem primum ut honore dignus essem, maxime semper laboravi: secundo ut existimarer:⁹ tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos:⁷ qui iis denique debet¹⁰ esse jucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium, non beneficium ambitioni, dedit.⁷

XXI. 51. Quæris etiam, Laterensis,¹¹ quid imaginibus tuis,⁷ quid ornatissimo atque optimo viro, patri tuo, respondeas mortuo. Noli ista meditari: atque illud cave potius,¹² ne tua ista querela dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus, Appium Claudium,¹³ nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo et clarissimo cive, C. Claudio,¹⁴ ædilem non esse factum, et eundem sine repulsa factum esse consulem:

⁷ Magistratus.

⁸ Quos populus Romanus fecit propter dignitatem, non propter ambitionem.

////////

populo, delevit H.—7 C censura: Weiske *conversa*: Mss. Teeg. Dresd. Franc. 1. sex Oxonn. alii codd. Arnsianus, ed. Rom. et Ven. omittunt *se*. Mox Mss. Erf. Teeg. Græv. et Orell. post *enim*, addunt *voc. fere*. Pro *innocens* H dedit *nocens*. Statim post, præpositio *a* omittunt Ven. Junt. et Crat.—8 *Sicuti* edidit Orell. ex auctoritate Ms. Teeg. Paulo infra, pro *noli* ψ habet *nolis*.—9 χ 1. *existimer*: ψ *existimaret*. Deinde *ut plerisque* scribitur in C: et pro *iis* in χ 1. est *is*.—10 C *debut*. Tum in ψ *dignitatem*.

CAP. XXI. 11 In ς *enim, Laterensis*: in T *etiam, Laterenensis*.—12 In Mss. nonnullis et Græv. est *atque illud potius cave*: in Franc. 1. *atqui illud cave potius*. Actutum in ς legitur *querenda dolorque*. Deinde pro *nimius* in χ 3. est *minus*.—13 χ 3. nonnulli Mss. et Græv. habent *Clodium*. Mox *rivo fratre suo* coniecit Borghesius in Giornale Arcadico, Nov. 1825. p. 234. Paulo post, pro *cive*, in χ 1. 3. est *civi*.—14 *Clodio* in Græv. et Mss. nonnullis.—

NOTÆ

⁷ *Imaginibus tuis*] Loquitur de imaginibus majorum, quæ in familia, ad dignitatem asservabantur: confirmat autem exemplis, quod dixit, nobilibus sæpe alios anteponi.

² *Appium Claudium*] Appius Claudius pater fuit P. Clodii, quem toties Cicero insequitur. Is vero Claudius consul fuit cum Perpenna.

vidit, hominem sibi maxime conjunctum, egregium virum, L. Volcatium: ¹⁵ ^a vidit, M. Pisonem ^b in ista ædilitate, offensiuncula ^c accepta, summos a populo Romano esse honores ^e adeptos. Avus vero tuus, et P. Nasicae, ^d tibi ædiliam prædicaret ^u repulsam, quo cive neminem ego statuo ¹⁶ in hac republica fortiorem; et C. Marii, qui duabus ædilitatis ^e acceptis repulsis, ¹⁷ septies consul est factus: et L. Cæsaris, ^f Cn. Octavii, ^g M. Tullii; ^h quos omnes scimus ædilitate præteritos, consules esse factos. 52. Sed quid ego ædilias repulsas ¹⁸ colligo? quæ sæpe ejusmodi habitæ sunt, ut iis, qui præteriti essent, benigne a populo factum ¹⁹ videretur. Tribunus militum, L. Philippus, ⁱ sum-

^t *Repulsa.*

^u *Narraret palam.*

//////////

15 In C. *Volcatium*. Verba *hominem . . . vidit* in χ 1. omittuntur. Mox, *Ista in ædil.* Prisc. p. 614. ed. Putsch. Statim infra, *offensiuncula una acc.* habet C. Deinde pro *adeptos* in χ 3. est *adepto*. Mox pro prænomine P. in χ 1. scribitur *pater*: pro *prædicaret* in ς est *prædicare*: pro *cive* in χ 3. *civem*.—16 *Statuo ego* in Junt.—17 Ex auctoritate Ms. Erf. Orellius dedit *repulsus*, non improbane Grævio. In ς *repulsis* omittitur. Voc. *est*, ante *factus*, deest in C: in χ 3. legitur *esse*. Tum Cn. *Optavii* habet C: in χ 3. et Ms. Pith. non legitur *M. Tullii*.—18 Post *repulsas* additur *esse* in χ 3.—19 *Esse* post *factum* in eodem Ms.—

NOTÆ

^a *L. Volcatium*] Volcatius ille Tullius dictus est; consul autem fuit cum Lepido.

^b *M. Pisonem*] Marcus Piso M. Seio populi Romani suffragiis postpositus est.

^c *Summos honores*] Dignitatem consularem intelligit, qua nulla Romæ clarior fuit.

^d *P. Nasica*] Nasica ille, togatæ potentiae clarissimum lumen, Gracchum interfecit: cum autem ædilitatem peteret, accepit manum ejusdam rustici, ut sibi suffragari vellet, quam cum callosam sensisset, ut erat factus, ait, Puto te manibus ambulare; quam vocem ægre tulit rusticus, et ad suos contribules detulit, qui, arbitrati se ab homine nobili derideri, sua illi suffragia denegarunt. Vide Val. lib. vii. cap. 5.

^e *Duabus ædilitatis*] Duo fuerunt ædiliæ genera; alii curules, alii plebei dicebantur, de quibus eodem die comitia habebantur. Marius, ædilitatem curulem rogans, repulsam passus, aliam petivit, quam etiam non obtinuit. Vide Plut. in ejus vita.

^f *L. Cæsaris*] Livius lib. lxxix. refert hunc fuisse consulem ante Marii et Sullæ bella civilia.

^g *Cn. Octavii*] Cn. Octavius consul collegam suum Cornelium Cinnam, perniciosas leges molientem, e civitate ejecit bello civili; a quo postea, cum eum in urbem recepisset, occisus est.

^h *M. Tullii*] Consule hoc M. Tullio facta sunt senatusconsulta de rebus, quæ ad imperium pertinebant, vendendis.

ⁱ *L. Philippus*] Philippus consul

ma nobilitate et eloquentia; quæstor C. Cœlius,^{20k} clarissimus ac fortissimus adolescens; [p. 270.] tribuni plebis P. Rutilius Rufus,¹ C. Fimbria,^m C. Cassius,¹ⁿ Cn. Orestes,^o facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quæ tibi ultro pater,² et majores tui, non consolandi tui gratia, dicerent,³ neque vero, quo te liberarent aliqua culpa,^z quam tu vereris, ne a te suscepta^y videatur; sed ut te ad cursum istum tenendum, quem a prima ætate suscepisti, cohortarentur: nihil est enim,⁴ mihi crede, Laterensis, de te detractum:^z detractum dico?⁵ si, mehercules, vere, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua. XXII. Noli enim existimare,⁶ non magnum quendam motum^p fuisse illius petitionis tuæ, de qua, ne aliquid jurares, destitisti. Denuntiasti, homo adolescens, quid de summa republica⁷ sen-

^z Ut excusent.

^y Admissa.

^z Diminutum de tuo honore.

////////

20 In χ 1. est Q. Cecilius: in C H S T χ 3. Ms. Teeg. edd. ante Manut. et Weiske Q. Cælius. Alii C. Cælius. Mox tribunus plebis agnoscit ψ . Statim infra prænomen P. deest in C H T τ χ 1. 3. ψ : P. Rut. Ruffus habet C.—1 C. Crassus est in Junt.—2 χ 1. 3. patres.—3 Dicent scribitur in C H χ 1. 3. Ms. Teeg. ed. Rom. et Orell. Paulo infra, liberent ... cohortentur omnes Mss. et edd. præter Lamb. Ern. et Schutz. qui e conjectura Manutii dederunt liberarent ... cohortarentur. Pro quam tu C habet qua tu.—4 Voc. enim deest in C. Postea, in T est Laterencensis.—5 Verbum detractum, ante dico, C H S T χ 1. 3. ψ abest. In ed. 1472. sic legitur: de te detractum dico si me hercule: in edd. vet. nonnullis, de te detractum. Dico si me hercules. χ 3. habet me hercule: ψ , Ms. Teeg. Junt. Weiske et Orell. mehercule.

CAP. XXII. 6 In C existimari. Mox, pro jurares idem Ms. habet jurare.—7 In C T ψ rep. In Ms. Teeg. edd. nonnullis ante Lamb. Oliv. et Weiske,

NOTE

fuit cum Sexto Julio Cæsare anno ante bellum sociale: vir fuit magno ingenio; de quo Cic. De Off. lib. II. et De Orat. lib. II.

^k C. Cælius] Cælius Calvus consul fuit cum L. Domitio Ænobarbo, an. 659.

¹ Rutilius Rufus] Consul fuit cum Cn. Mallio.

^m C. Fimbria] Fimbriæ meminit Cic. in Orat. pro Rabir. perduellio-

nis reo. Consul fuit cum Mario.

ⁿ C. Cassius] Cassius consul fuit cum Domitio Ænobarbo.

^o Cn. Orestes] Orestes consul fuit cum Lentulo Sura, A. U. C. 682.

^p Non magnum quendam motum] Indicet aliquam fuisse populi famam cum tribunus factus est, et destitit de sua illa petitione, ne juraret in legem, quam de agris Cæsar tulit, in qua de populi commodis agebatur.

tires: fortius tu quidem, quam nonnulli defuncti honoribus,^a sed apertius, quam vel ambitionis,^b vel ætatis tuæ ratio postulabat. 53. Quamobrem in dissentiente populo noli⁸ putare, nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortasse nunc tuo loco demovere⁹ potuerunt, providentem ante et præcaventem nunquam certe movebunt.

An te¹⁰ illa argumenta duxerunt? ^c Dubitabitis, inquit,¹¹ quin coitio facta sit,^a cum tribus plerasque cum Plotio tulerit Plancius? An una fieri¹² potuerunt, si una tribus non tulissent? At nonnullas punctis¹³ pæne totidem. Quippe cum jam facti prope superioribus comitiis declaratique venissent: quanquam ne id¹⁴ quidem suspicionem coitionis habuerit: neque enim unquam majores nostri sortitionem constituissent ædiliciam,^r nisi viderent accidere posse, ut

^a Magistratibus.

^b Petitionis.

^c Persuaserunt tibi.

////////

legitur reipublicæ.—8 Nulli in ζ . Paulo infra, pro *incautum*, C habet *in cunctum*.—9 *Dimovere* ed. Rom. Ven. utraque, Junt. et Crat. Actutum verba *providentem ante* desunt in C: in H est *prævidentem ante*: in χ 1. Ms. Teeg. et Lamb. *providentem autem*. Mox pro *movebunt* Ern. conjecit *demovebunt*.—10 In χ 1. est *Ante*: Orellius suspicabatur legendum *At te . . . duxerunt*: in ζ χ 1. est *dixerunt*.—11 *Dubitatis, inquit* legitur in Mss. Teeg. sex Oxonn. et aliis, nonnullis edd. vett. et Crat. *dubitabitis, inquit* Weiske. Tum pro *coitio* C dedit *contio*, suprascr. a manu recenti *coecio*: H ζ *tortio*: χ 1. *tertio*: χ 3. *concio*. Deinde, pro *Plotio* χ 3. habet *Plancio*.—12 In C ζ χ 1. est *Anima fieri*: in H *An vere fieri*: in χ 3. *An fieri*: in Franc. 1. *Annon fieri*: in Franc. 2. et ed. 1472. *An annua fieri*: in Ms. Dresd. *An vero fieri*.—13 *An nonnullas punctis* est in Erf. Teeg. Mss. quibusdam, Ven. et Junt. *Cum nonnullas punctis* Naug. et Cam. *Cum punctis nonnullas* Lamb. 1566. *An scribitur* in C H T ζ χ 1. 3. *Pro nonnullis* in T *vero nullis*: in χ 3. *nonnullis*. Tum in H legitur *puncti*. *Pro pæne* in Franc. 1. *fere* scribitur. Mox *Quippe; cum* distinxit Schutz. Statim post, *jam factis* est in C H ζ χ 1. 3. ψ . Tum *pro se* in ζ : *declaratisque* in C.—14 Verbum *id* deest in χ 3. Dein pro *coitionis*, C habet *contionis*, suprascr. a manu recenti *coecionis*: H ζ *tortionis*: χ 1. *tertionis*. Paulo infra, in H χ 1. est *sortionem*: in Franc. 1. *consortitionem*.—

NOTÆ

^a *Coitio facta sit*] Contendebat Latrensis quod facta esset contentio et conspiratio sodalitatis inter Plotium et Plancium. Dicuntur autem competitoribus coire, quando se mutuo inveniunt in ambiendo. Respondet vero iis qui coisse Plancium arguebant.

^r *Sortitionem ædiliciam*] Licet plures haberent suffragia pro ædilitate, duo tamen creabantur: quare si pares essent suffragiis, sortiebantur magistratum; si duo vero aliis superiores essent suffragiis, sine sortitione ædiles renuntiabantur.

competitores pares suffragiis essent. 54. Et ais, prioribus comitiis^s Aniensem a Plotio,¹⁵ Terentinam a Plancio tibi esse concessam: nunc ab utroque eas avulsas,^d ne¹⁶ in angustum venirent.^e Quam convenit, nondum cognita populi voluntate,^u hos, quos jam tum conjunctos fuisse dicis, jacturam suarum tribuum, quo¹⁷ vos adjuvaremini, fecisse; eosdem, cum jam essent experti, quid valerent, restrictos et tenaces fuisse? Etenim verebantur, credo, angustias:^x quasi res¹⁸ in contentionem aut in discrimen aliquod posset venire.¹⁹ Sed tamen tu an Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocandum judicas? an dicis eum te arripuisse,²⁰ a quo non sis rogatus? Nam quod questus es,

^d Remotas.^e Haberent pauciora suffragia.^f Accusasse te Plancium.

15 Ex auctoritate Mss. Erf. et Teeg. Orellius dedit a Plotio Pedio: in τ est Aniensem A. potius Plodio: in χ 1. Aniensem A. Potius Plodio: in χ 3. Anensem a Plotio Plodio: in ψ Aniensem a plotius plodio. Tum in C est Tarantinam. Præpositio a, ante Plancio, deest in H et Ms. Erf. Paulo infra esse avulsas legitur in Franc. 1.—16 Non in C. Tum in eodem Ms. Quam cognitam mundum convenit.—17 Qua habet C: quos ψ . Pro ros in CH est nos. Tum in χ est adjuvarem ni: in ψ jurare admiremini. Pro fecisse ψ dedit infecisse.—18 Verba quasi res in χ 3. omittuntur. Statim post in contentionem est in CH.—19 Vccc. posset venire desunt in χ 3. posse evenire est in ψ .—20 E Ms. Erf. Junt. et Garaton. Orellius hunc locum sic dedit: Sed tamen tu A. Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocando indicas, eum te arripuisse, &c. Edd. vett. nonnullæ et sex Oxonn. Mss. omittunt an dicis. Pro tamen, in τ χ 1. est tum: hoc verbum in χ 3. deest. Mox pro quod questus C dedit conquestus. Pronomen te, ante testes, χ 3. abest. Tum in C χ 3. est Voli-

NOTÆ

^s Prioribus comitiis] In petitione ædilitatis bis habebantur comitia, in secundis renuntiabantur ædiles. Obiciebatur autem, in primis comitiis Plotium Laterensi tribum Aniensem, et Terentinam Plancium concessisse, et a Laterensi quasi per vim avulsas fuisse; ne si Laterensi eadem posterioribus comitiis concederentur, de sua creatione dubitarent.

^t A Plotio] Plotius erat e tribu Aniensi, et Plancius e Terentina, quibus duabus illis postremis tribuum numerus auctus est.

^u Nondum cognita populi voluntate] Jam vero respondet Cicero probabile non esse, quod suarum tribuum suffragia perdere voluerint, cum nondum de populi voluntate certi essent, qui suffragiorum avarus videbatur.

^x Verebantur angustias] Ironia, quasi esset cur timerent ne sibi suffragia deessent. Non est quod vereatur Plotius ne propter idem ambitus crimen veniat in iudicium, quia ille quoque ædilis designatus est.

plures te testes habere de Voltinia, quam quot¹ in ea tribu puncta² tuleris; indicas, aut eos testes te adducere, qui, quia nummos acceperint,³ te præterierint; aut, te ne gratuita quidem eorum suffragia tulisse.⁴ XXIII. 55. Illud vero crimen de nummis, quos in circo Flaminio⁵ deprehensos esse dixisti, caluit re⁶ recentij: ^a nunc in causa re-frixit. Neque enim, qui⁷ illi nummi fuerint, nec, quæ tribus,^b nec, qui divisor, ostenderis. Atque is quidem, educ-tus^c ad consules, qui tum in crimen vocabatur,^d se inique a tuis jactatum graviter querebatur: qui si erat divisor, præsertim ejus, quem tu habebas reum, cur abs te^e reus non est factus? cur non ejus damnatione aliquid ad hoc judicium præjudicii comparasti?^f Sed neque tu^g habes hæc, neque eis confidis: alia te ratio,^h alia cogitatio ad

² Suffragia.

^h Reus dicebatur deprehensus.

////////

tinia.—1 Quod est in χ 3. Paulo infra, pro *indicas* C χ 1. habent *judicas*. Tum ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Orellius dedit *producere*.—2 In ϵ nummo acceperint: in C nummos acceperunt. Statim post, pronomen *te* in χ 3. deest. Pro *ne* ψ habet *non*.

CAP. XXIII. 3 *Re* H abest: in ψ legitur *te*. Pro *in causa* χ 3. dedit *vicum*: pro *Neque* in C est *Nec*.—4 *Qui* deest in C. Tum in eodem Ms. scribitur *nummi fuerunt*. Mox pro *ostenderis* in Franc. 1. est *ostendas*, in Ms. Teeg. *ostendis*. Deinde pro *Atque* in χ 3. legitur *At*.—5 In ed. Junt. Lamb. et Weiske est *adductus*. Paulo post, *jacturam graviter* habent C ϵ χ 3. Pro *divisor* C dedit *diversor*.—6 In H *ab isto*. Porro pro *non*, post *reus*, C habet *in*.—7 *Sed* utique in χ 3. Ante *eis* pronomen *tu* additur in H ψ . Statim

NOTE

² *Gratuita eorum suffragia tulisse*] Indicat quod illi sua suffragia, pecunia corrupti, dederint.

³ *In circo Flaminio*] Livius lib. III. refert circum Flaminium in pratis Flaminii fuisse, indeque Flaminium dictum esse.

^a *Caluit re recentij*] Refutat obiectum Plancio crimen, pecuniam nempe dedisse. Sensus itaque est, quod ante judicium, illud crimen jactatum sit, pecuniam nempe obtulisse; sed statim atque fieri cœpit judicium, ubi maxime illud erat probandum, famam illam certam non remansisse.

^b *Nec quæ tribus*] Quæ tribus pecuniam acceperit, nec ille a quo data sit, potest indicari.

^c *Præjudicii comparasti*] Hinc contra Plancium præjudicia comparare debebat ad eum accusandum. Sed quia hæc non habebat, iis non potest tuto uti Laterensis.

^d *Alia ratio*] Jam veras rationes profert cur sperarit Laterensis Plancium opprimere: 1. eas sumit ab ejus potentia, et gratia: 2. ab inimicorum invidia cui expositus est Plancius: 3. a probitate patris Plancii, qui contra omnes equitum jura de-

spem hujus opprimendi excitavit. Magnæ sunt in te opes: late patet gratia:ⁱ multi amici, multi cupidi^k tui, multi fautores laudis tuæ: multi huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equestris juris et libertatis videtur: multi etiam⁸ communes inimici reorum omnium; [p. 271.] qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos judicum⁹ suis testimoniis, aut gratum populo Romano sit, aut ab eo facilius ob eam causam, dignitatem,¹⁰ quam volunt, consequantur. 56. Quibuscum me, judices,¹¹ pugnatem meo more pristino non videbitis: non quo¹² mihi fas sit quicquam defugere, quod salus Plancii postulet; sed quia¹³ neque necesse est, me id persequi voce, quod vos mente videatis; et quod ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut¹⁴ eorum reprehensionem vos vestræ prudentiæ assumere, meæ modestiæ remittere debeatis. Illud unum vos magnopere oro atque obsecro, judices, cum¹⁵ hujus, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus,^e ne disseminato dispersoque sermoni, fortunas innocentium subjiciendas¹⁶ putetis. 57. Multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes

ⁱ *Tu es graciosus.*^k *Studiosi.*

post, pro *alia te*, in $\epsilon \chi$ 1. 3. et ed. Oliv. legitur *alia re*.—8 Enim est in C. Deinde C $\epsilon \chi$ 1. 3. et Ms. Dresd. habent *rerum omnium*: Franc. 1. *reorum civium*.—9 C H S T $\epsilon \chi$ 1. 3. alii Mss. et edd. vett. omittunt verbum *judicum*.—10 Pro *aut* in χ 3. legitur *cur*. Schntz. e Franc. 1. omisit *ab ante eo*. Orellio verum videbatur *aut eo facilius dignitatem*, ceteris deletis.—11 In χ 3. *judicibus*: tum statim post, in C *pugnare*. Mox *more meo* habet Ms. Teeg.—12 *Non quod* est in S χ 1. ed. 1472. Cam. Lamb. et Weiske. Mox *effugere* in C H T $\epsilon \chi$ 1. 3. Ms. Teeg. quibusdam aliis, et edd. vett. ante Lamb.—13 *Qua* est in ϵ . Statim infra C habet *meque*. Mox pro *quod vos*, χ 3. dedit *quod ipsi quos vos*. Tum *ipsi*, ante quos, in Franc. 1. deest.—14 In χ 3. *et*. Deinde *reiterare debentis* in ψ .—15 C χ 3. et Franc. 1. *tum*. Pro *communis* H habet *hujus*. Mox in χ 3. est *factis auditionibus*: in ψ *fictis auditoribus*.—16 In C *subiciendas*. Aetnatum *non multi etiam* in eodem Ms. Tum pro *iniqui* Lamb. conjecit *inimici*. Mox *ac omnium* præbet

NOTÆ

fendit: 4. a multitudine inimicorum qui accusantur.

^e *Fictis auditionibus*] Per fictas au-

ditiones intelligit famam fictam, et vanam, quæ tantum sparsis rumoribus, et non visis rebus constat.

obtrectatores, atque omnium invidi multa finxerunt. Nihil est autem¹⁷ tam volucre, quam maledictum; nihil facilius emittitur,¹⁸ nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neque ego, si fontem maledicti reperietis, ut aut¹⁹ negligatis, aut dissimuletis, unquam postulabo: sed, si quid sine capite¹ manabit,²⁰ aut si quid erit ejusmodi, ut non extet auctor, qui audierit; aut ita¹ negligens vobis esse videbitur, ut,² unde audierit, oblitus sit; aut ita levem habebit auctorem, ut memoria dignum non putarit; hujus illa vox vulgaris,³ 'Audiui,'^f ne quid reo innocenti noceat, oramus.

XXIV. 58. Sed venio jam ad L. Cassium,^g familiarem⁴ meum, cujus ex oratione ne illum quidem Juventium tecum expostulavi:^h quem ille, omni et virtute et humanitate ornatus adolescens, primum de plebe ædilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita⁵ tibi respondeam,

¹ *Sine auctore.*

//////////

C: *at omnium* H.—17 In C ς , Franc. 1. 2. Dresd. et quibusdam aliis, est enim. Pro *tam volucre* ς habet *causa volucre*.—18 In H *enotatur*. Tum voc. *nihil*, ante *latius*, omittitur in C H S T ς χ 1. 3. ed. Ven. Junt. et Crat. Paulo post, *Neque si ego* legitur in C. Verbum *maledicti* in C H deest.—19 *Aut* omittitur in sex Oxon. Mss. Teeg. ed. Ven. Junt. Crat. et Lamb. uncis inclusit Orellius. Mox in C T χ 3. *nunquam post.* legitur.—20 In C ς est *manebit*. Statim post, voc. *si* C H T ς χ 1. abest. Pro *quid* χ 3. habet *qui*.—1 Septem Oxon. Mss. præbent *illa*.—2 In ψ *aut*.—3 Post *vulgaris* χ 3. addidit verbum *judicii*. Tum *auditu* legitur in quinque Oxon. Mss. et edd. ante Lamb. Pro *reo* in χ 3. est *re*. Denique *nocenti noceat* scribitur in χ 1.

CAP. XXIV. 4 *Ad famil.* est in C T ς χ 1. 3. ψ . Mox in ς *et oratione*. Statim post, negativa particula *ne* in C deest. Pro *Juventium*, in C H est *inventum*, in χ 3. *juventum*. Actutum, Schntz. edidit *expostulabo*, e Pantagathi conjectura. Weiske suspicabatur *expostularerim*.—5 C ς χ 3. *illa*: χ 1. *ista*. Pronomen *id*, ante *populum*, omittunt H ψ , et Franc. 1. in Ms. Teeg. legitur *id fuisse qui*: in χ 1. *fuisse qui id*: in C *fuisse quid id*. Idem Ms. actutum habet *narrat*. Paulo infra, post *mortuo*, verbum *longe* additur

NOTÆ

^f *Audiui*] Petit a iudicibus, ut non e rumore falso ac inani qui spargitur, sed ex ipsa rei veritate iudicent.

^g *Sed venio ad L. Cassium*] Postquam respondit iis, quæ a Laterensi contra Plancium objecta sunt, aggre-

dem Plancium Cassius attulit.

^h *Ne illum quidem Juventium tecum expostulavi*] Ex Cassio quærere potuit Cicero, quisnam fuerit ille Juventius, quem ait primum de plebe ædilem factum esse.

nescisse id populum Romanum, neque fuisse qui id nobis narraret, præsertim mortuo Longino;ⁱ non, ut opinor, admirere,⁶ cum ego ipse, non abhorrens a studio antiquitatis,^m me hic id⁷ ex te primum audisse confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans ac persubtilis oratio, digna equitis Romani⁸ vel studio vel pudore; quoniamque sic ab his es auditus,⁹ ut magnus honos et ingenio et humanitatiⁿ tuæ tribueretur; respondebo ad ea, quæ dixisti;¹⁰ quæ pleraque de ipso me^k fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo,¹¹ tamen mihi non ingrati acciderunt. 59. Quæsisisti, utrum mihi putarem,¹² equitis Romani filio, faciliorem fuisse ad adipiscendos¹³ honores viam, an futuram esse filio meo, qui¹⁴ esset familia consulari.¹ Ego vero, quanquam illi omnia¹⁵ malo,^m quam mihi; tamen illi honorum aditus nunquam faciliores optavi,¹⁶ quam mihi fuerunt. Quin etiam (ne forte ille sibi

^m Non indoctus antiquitatis.

ⁿ Doctrinæ.

in Ms. Erf.—6 In ψ est *admirer*: in Franc. 1. *admirabere*, ut quondam coniecit Camerarius: *admirarere* Crat.—7 In C χ 3. est *hoc id*: in H *hæc ideo*. Mox *confiteri* legitur in ϵ .—8 Post verbum *Romani* in ed. Junt. inseritur *contra quem agebas*. Vocc. vel *pudore* in χ 3. desunt. Pro *quoniamque* in H est *quoniam*.—9 Pro *es auditus* C habet *exauditus*: et idem Ms. paulo infra dedit *tributor*.—10 *Quæ dixisti in fine* Weiskii suspicio: *quæ dixisti de fine* coniecit Orellius. Mox pro *quæ pleraque* in ψ est *pluraque*. Tum de *me ipso* habet Weiske: *de ipso fine* codd. plerique, edd. ante Lamb. et Grut. *de ipso me fuerint* T.—11 In χ 3. *reprehendo*. Pro *tamen* in χ 3. est *tam*.—12 *Utrum putarem mihi* in Franc. 1. et Græv. *utrum mihi putaverim* in C.—13 In χ 1. pro *ad adipiscendos* legitur *adipiscendo*.—14 In C H S T ψ , Ms. Teeg. Ven. et Junt. scribitur *quia*: et post *consulari*, verbum *puterna* additur in Franc. 1.—15 *Omnia illi* habet ed. Junt.—16 In Ms. Teeg. legitur *tamen nunquam illi faciliores honorum aditus optavi*. Mox *ne ante forte* in χ 3. deest.—

NOTÆ

ⁱ *Mortuo Longino*] Quis fuerit iste Longinus non ita constat, nisi is fuerit, qui consul fuit Cn. Domitio Ænobarbo. Porro videtur fuisse Longinus ille antiquitatis peritissimus.

^k *De ipso me [fine]* Sylvius interpretatur finem de consulatu, qui fuit finis, et terminus honorum, qui Romæ maximi habebantur. Alii legunt de

filio.

¹ *Qui esset familia consulari*] Cicero fuit ex equestri genere; tum postea allectus inter senatores, et tandem consul fuit. Unde filius ejus natus fuit familia consulari.

^m *Illi omnia malo*] Ait se prospera omnia ipsi filio apprecari, et quam sibi feliciora.

Delph. et Var. Clas.

Cicero.

G G G

me potius peperisse jam honores, quam iter demonstrasse adipiscendorum putet) hæc illi soleo¹⁷ præcipere, (quam ad præcepta ætas non est gravis¹⁸ⁿ) quæ ille,^o a Jove ortus, suis præcipit¹⁹ filiis: p

‘Vigilandum est semper: multæ insidiæ sunt bonis.’
Nostis cetera: ²⁰

‘Non te id quod multi invideant . . .’
quæ scripsit gravis ille et ingeniosus poëta: ^q scripsit, non ut¹ illos regios pueros,^r qui jam nusquam erant,² sed ut nos et nostros liberos ad laborem et laudem excitaret. — 60. Quæris, quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn.³ Scipionis fuisset filius. Magis ædilis fieri non potuisset: sed hoc præstaret,⁴ quod ei minus invideretur. Etenim ho-

17 In C est soli. Præpositio ad, ante præcepta, in C omittitur.—18 Garaton. et Orell. censent verbum gravis delendum esse: gnarus habet Ms. Teeg. gnati Ven. Junt. Crat. et Oliv. nati Lamb. a Jove gnatus 5: gnatus x 1. et Ms. Pith. gnata ψ. In H hoc verbum deest, cum spatium. Mox pro quæ H 5 x 1. habent quare. Tum 5 omisit verba a Jove.—19 In septem Oxon. Mss. Crat. et Lamb. legitur præcepit. Deinde Vigil. esse præbet ψ.—20 C nostris et cetera que: S ceteraque: 5 x 1. nostris, ceteraque: x 3. nostris. Ceteraque.—1 Ex auctoritate Ms. Erf. et ed. Junt. sic constituit hunc locum Orellius: Vig. . . bonis. — Nosti cetera. Nonne? [—id quod multi invideant], quæ scripsit gravis ille et ingeniosus poëta, non ut, &c. In ed. Ven. Vig. . . bonis nostris: ceteraque nonne id quod multi videant: quæ scripsit gravis ille et ingeniosus poëta: scripsit non ut, &c. In ed. Lamb. 1566. Vig. . . bonis. Non te id quod multi invideant, multique expectant. Nostis cetera, quæ scripsit gravis et ingeniosus poëta, non ut, &c. Schütz. dedit Vig. . . bonis. Non te id quod multi invideant. Nostis cetera: quæ gravis ille et ing. poëta scripsit, non ut, &c. Wei-ke habet Sed te id quod, &c. Alii Mss. et edd. Non ne id quod multi vident: al. Non ne id quod multi* invideant: in nonnullis Oxon. Mss. et Dresd. Non ne id quod multi videant. Pronomen te in H deest. Tum pro quæ scripsit C habet quia scripsit. Statim post, pro ille in C est ædilis: at hoc voc. omittitur in 5 x 1. 3. ψ, et Franc. 1.—2 In C est erat. Paulo infra, ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius habet et ad laudem. Porro poterit est in x 3.—3 In x 3. gnei. Tum hoc ante præstaret omisit 5.—4 In omnibus Mss. et edd.

NOTÆ

ⁿ Ad præcepta ætas non est gravis [nati] Filius Ciceronis, cum habuit hanc orationem, undecimum vix annum agebat.

^o Quæ ille] Quis ille sit, nisi Atreus? qui Jovis pronepos fuit: ex Jove enim Tantalus, ex Tantalo Pelops, ex quo Atreus natus est.

^p Præcipit filiis] Agamemnon et

Menelaus, quamvis Plisthenis filii fuerint, Atrei tamen filii dicti sunt, quia Plisthenis pater fuit.

^q Ingeniosus poëta] Credunt alii hunc poëtam Attium fuisse, alii fortasse melius Ennium; nam inscripsit tragædiam cui nomen Atreus.

^r Illos regios pueros] Agamemnonem et Menelaum.

norum gradus⁵ summis hominibus et infimis sunt pares; gloriae dispares. XXV. Quis nostrum se dicit M.⁶ Curio,⁵ quis C. Fabricio,^t quis C. Duellio^u parem? quis Atilio Calatino?⁷ quis Cn. et P. Scipionibus?⁷ quis Africano, Marcello,^z Maximo?^a tamen eosdem sumus⁸ honorum gradus,^b quos illi, assecuti. Etenim in virtute multi ascensus;⁹ ut is gloria maxime excellat, qui virtute plurimum praestet. Honorum populi finis est consulatus; quem magistratum jam octingenti^c fere consecuti¹⁰ sunt. Horum, si diligenter quæras, vix decimam partem reperies¹¹ gloria

præter Ms. Teeg. Junt. Ern. Weiske, Schutz. et Orell. legitur *præstare*: post quod verbum ψ habet *potuisset*. Gulielmus coniecit *sed hoc præstaret ei minus inr.*—5 In C *graccus*. Tum χ 1. dedit *summis honoribus*. Pro *infimis* C habet *in summis*. Porro in eodem Ms. scribitur *disparties*.

CAP. XXV. 6 Prænomen *M'* est in Lamb. Grut. Græv. et Orell. Mox ψ habet Q. *Fabricio*. Tum C. *Duilio* legunt Garaton. et Orell. ex Ursini conjectura. P. *Duellio* edd. ante Ern. et Weiske.—7 In C *Atilio*, omisso *Calatino*: in χ 3. *Atillio Cullacio*. Verba *quis Atilio . . . Scipionibus* desunt in T. Paulo post, *Maximo* C abest. Tum C H S T ϵ χ 1. 3. ψ omittunt *tamen*.—8 Verbum *sumus* deest in Mss. quibusdam et edd. vet. ante Grut. in ϵ est *summos*: in χ 1. 3. ψ *summus*. Mox C dedit *illi assequuntur*. Pro *Etenim* in Oliv. *Est enim*: in C *Est*. T omisit verba *in virtute*.—9 Orellius, ex Ms. Erf. et Teeg. dedit *Etenim in virt. multi sunt adscensus*: Ven. Junt. Grut. Græv. *Est enim in virtute multis adscensus*. Lamb. *Est enim ad virtutem multus adscensus*. Pro sequenti verbo *ut*, Venett. et Lambinus habent *uti*. Pro *is*, in T *his*: pro *maxime* in χ 3. *magis*.—10 *Secuti* ψ .—11 *Quæres . . . reperis* Erf. Teeg. et Grævius: *quæres . . . reperies* quidam ap.

NOTE

* *M. Curio*] Curius Dentatus consul de devictis Samnitibus et Sabinis, qui rebelles fuerant, bis in suo consulatu triumphavit.

^t *Fabricio*] Fabricius Pyrrhi bello consul fuit.

^u *Duellio*] Devicta Pœnorum classe, primo bello Punico, primus omnium navalis victoriae triumphum egit Duellius.

^x *Atilio Calatino*] Calatinus bello primo Punico consul fuit; tum dictator, primus extra Italiam exercitum duxit.

^y *Cn. et P. Scipionibus*] Hi bello secundo Punico in Hispania occubuerunt.

^z *Marcello*] M. Marcellus quinques consul fuit, et occisus ab Hannibale anno undecimo belli secundi Punico.

^a *Maximo*] Hic Quintus Fabius Maximus cunctando restituit rem.

^b *Honorum gradus*] Gloriatur Cicero se quoque ad eandem consulis dignitatem pervenisse.

^c *Octingenti*] Freigius de numero consulum sic observavit et quidem diligentissime: 'Primi duo consules creati sunt A. U. C. 244.: cum hæc diceret Cicero, agebatur annus 699.: interjecti sunt igitur anni 455. qui si duplicentur, (semper enim bini consules creati sunt) erunt 910.: quod si tribunos militum, qui aliquando pro

dignam. [p. 272.] Sed nemo unquam sic egit, ut tu: 'Cur iste fit consul?'^d quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio liberavit?'^e Honore nihil amplius,^f laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quæstor¹² est factus, et tribunus plebis, et ædilis, quam si esset summo loco natus: sed hæc, pari loco orti, sunt innumerabiles alii consecuti. 61. Profers triumphos T. Didii¹³ et C. Marii;^h et quæris, quid simile in Plancio. Quasi vero isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quod triumpharunt, et non, quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re bene gesta triumpharent.¹⁴ Rogas, quæ castra viderit;ⁱ qui et miles¹⁵ in Creta, Metello hoc imperatore, et tribunus in Macedonia militum fuerit, et quæstor tantum ex re militari¹⁶ detraxe-

Orell. *quæras ... reperiās* Naug. Lamb. Grnt. Oliv. Weiske, et Schütz. In C est *reperis*: in S T χ 1. 3. ψ *reperieris*: in ς *reppereris*. Mox pro *iste fit* in al. est *iste sit*.—12 *Consul* in ς . Mox *sed hoc* habet C.—13 T. cum lacunæ signo ed. Ven. Ti. Gracchi Junt. et Oliv. Titi ψ . Didii omittitur in septem Oxon. Mss.—14 Grævius hunc locum sic edidit: *propterea magistratus ceperint, quod, &c.* Ed. Junt. sic habet: *propterea magistratus gesserint, quod triumpharunt, et non quia commissi sunt his magistratus, in quibus re bene gesta triumpharent*: Schütz. e cod. Ursini: *propterea magistratus ceperint, quod triumpharunt, et non quia commissi sunt iis magistratus, in his (iis Ms. Ursini) re bene gesta triumpharent*. Pro *magis ... quod* in C est *magisque*: in H S ς χ 1. 3. *magis quod*, sed est spatium in H. Tum in ψ est *fuerint*. Paulo infra, in C est *triumpharent*: in χ 1. 3. et Franc. 1. *triumpharunt*. Mox *an non* legitur in H. Pro *quia* χ 1. dedit *qua*: pro *re* ς *res*. Vocc. et non ... *triumpharent* in C desunt.—15 Pro *et miles* in T legitur *nullus*: particula et omittitur in C. Mox Mss. et edd. omnes ante Hervag. cum Orellio *Metello* omittunt. Pro *imperatore* in C est *in parte*: in T ς *in patre*. Hoc verbum omisit χ 3.—16 Vocc. *ex re militari* desunt in χ 3. Idem Ms. paulo infra

NOTÆ

coss. creati sunt, tollas, ad octingentos illi fere redibunt.'

^d *Cur iste consul?* Verba L. Cassii repetit, ut ea refellat.

^e *Liberavit*] L. Junius Brutus, exactis regibus, primus Romæ cum L. Tarquinio factus est consul.

^f *Honore nihil amplius*] Non major esset dignitate, si L. Brutus esset; sed gloria et laude major esset.

^g *Triumphos T. Didii* [*Tiberii Gracchi*] Tiberius Gracchus pater illorum

Gracchorum fuit, qui propter perniciosas suas reipublicæ leges interfecti sunt. Primo de Celtiberis, deinde de Sardis triumphavit.

^h *C. Marii*] Marius de Jugurtha et de Cimbris triumphavit.

ⁱ *Castra viderit*] Plancius nempe in Creta Saturnini contubernalis fuit, ut superius dictum est; miles Q. Metelli, et tribunus militum in Macedonia.

rit temporis, quantum in me custodiendum^k transferre maluerit. 62. Quæris, num¹⁷ disertus? Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur.¹ Num jurisconsultus? Quasi quisquam¹⁸ sit, qui sibi hunc falsum de jure respondisse^m dicat. Omnes enim istiusmodi¹⁹ artes in iis reprehenduntur, qui, cum professi fuerint,²⁰ satisfacere non possunt; non in iis, qui¹ abfuisse ab istis studiis confitentur. Virtus, probitas, integritas² in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. Ut nos in mancipiis parandis,^o quamvis frugi hominem si pro fabro, aut pro tectore³ emimus, ferre moleste solemus, si eas artes, quas in emendo secuti sumus,^p forte nesciverit;⁴ sin autem emimus, quem villicum imponderemus,^q quem pecori⁵ præficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam, esse curamus; sic populus Romanus deligit magistratus, quasi reipublicæ villicos; in quibus si qua⁶ præterea est ars, patitur; sin minus, virtute eorum et innocentia contentus est. Quotus enim quisque disertus,

^o *Servis emendis.*^q *Præficeremus.*^p *Quas putavimus eum habere.*

////////

omisit temporis. Porro præpositio in χ 1. abest. Deinde χ 3. dedit maluerunt.—17 In ψ est non. Tum in C H disertui. Verbum sit post disertus legitur in Ms. Erf. et Græv.—18 Quispiam in ψ . Actutum falso est in H.—19 C istius mundi: χ 1. hujusmodi. Pro in iis ψ habet nihil.—20 In C, Ms. Teeg. cum aliis Mss. legitur sunt. Mox pro negativa particula non ante posuit, ψ habet nisi. Actutum præpositio in, ante iis, in ς deest.—1 Pronomen se, ante abfuisse, legitur in Ms. Erf. Teeg. Græv. Lall. et Orell. afuisse se in Lamb. abfuisse ab his studiis in S T, ed. Viet. et Oliv. abfuisse ab istius studiis in C H χ 3. ψ , ed. Grut. et seqq. Pro confitentur in χ 3. est profitentur.—2 Integritas deest in χ 3. qui Ms. dedit linguæ nobilitas. Verba non ars in χ 3. omittuntur.—3 Tectore legitur in omnibus Mss. et edd. præter C, Erf. Teeg. Ern. Schütz. et Orell. qui habent tectore. Pro sequenti verbo, emimus, in χ 3. est eminus, in ψ accepimus.—4 In Franc. 1. nescivit: C nescierint: χ 1. resciverit. Pro voc. sin C dedit si. Verbum autem omisit T et ed. Junt. Pro eminus in χ 3. est e minus.—5 In χ 3. pectori. Mox χ 1. dedit eururemus. Tum in H ψ legitur delegit.—6 In χ 3. si que. Deinde pro

NOTÆ

^k In me custodiendum] Plancius (ut ait in oratione post relictum in senatu) ‘totam suam quæsturam in me sustentando et conservando collocavit.’

¹ Sibi videtur] Non disertus esse sibi Plancius videtur.

^m Falsum de jure respondisse] Nunquam falsum aliquod responsum dedit Plancius de jure interrogatus.

quotus quisque juris peritus est, ut eos numeres,⁷ qui volunt esse? quodsi præterea honore dignus nemo,⁸ quidnam tot optimis et ornatissimis civibus est futurum?

XXVI. 63. Jubes Plancium de vitiis Laterensis⁹ dicere. Nihil potest, nisi eum nimis in se iracundum putabis fuisse.¹⁰ Idem effers Laterensem laudibus. Facile patior, id te agere multis verbis, quod ad iudicium non pertineat; et id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri. Atqui non modo confiteor, summa in Laterense¹¹ ornamenta esse; sed te etiam reprehendo, quod ea non enumeres, alia quædam inania et levia conquiras. Præneste¹² fecisse ludos.ⁿ Quid? alii quæstores^o non fecerunt? Cyrenis^p liberalem¹³ in publicanos, justum in socios^q fuisse. Quis negat? sed ita multa Romæ geruntur, ut vix ea, quæ fiunt in provinciis, audiantur. 64. Non vereor, ne mihi aliquid, iudices, videar arrogasse,¹⁴ si de quæstura mea dixerō. Quamvis enim illa floru-

~~~~~

sin C x 3. habent si.—7 Numeros in C. Tum in Franc. 1. legitur *qui nolunt esse*: dein in H est *propterea*.—8 *Honore dignus est nemo* Lamb. 1566. cum Orell. *nemo est hon. dignus* Ms. Teeg. *honore dignus nemo est* ψ et ed. Junt. Voc. *nemo* in C x 1. 3. deest. Pro *quidnam tot* in C legitur *quid jam*. De-nique C dedit *esse futurum*.

CAP. XXVI. 9 *Laterensis* est in T. Mox pro *eum* H S x 1. 3. præbent cum: pro *nimis* S x 1. *nimis*: pro in se C *esse*.—10 Mss. pauci, Schutz. et Orell. legunt *putabit fuisse*. Verbum *putabit* tamen Orellius (cum Lall. et Garaton.) delendum fuisse suspicabatur: *nisi in eum nimis anquirendum putabis fuisse* in Lamb. 1566. In S x 1. scribitur *putabit esse*. Mox in C est *Laterense*; in T *Laterenense*. Paulo infra in x 3. legitur *quo ad jud.* in x 1. præpositio *ad* deest. *Tamdiu diceret* est in c. Deinde pro *possim* C habet *possum*.—11 In T *Laterenense*. Pronomen *te*, ante *etiam*, c abest. Pro *etiam* in x 3. est *etiam non neque*.—12 In c *Præneste*: in x 3. *pernosce*. Mox *nonne fecerunt* habent omnes codd. et edd. præter Ern. Weiske, Schutz. et Orell. qui dederunt *non fecerunt*.—13 In x 1. *liberalis*: in ψ *libertatem*. Deinde in c *in sociis*.—14 Ex auctoritate Mss. Ambr. et Teeg. Orellius

NOTÆ

ⁿ *Præneste fecisse ludos*] Præneste ludos scenicos fecit. Præneste autem urbs est in Italia, non longe ab urbe Roma, quæ a Cæculo, Vulcani filio, condita dicitur.

^o *Alii quæstores*] Non tantum ædiles, sed quæstores etiam ludos exli-

buerunt; alique magistratus, ut prætores. Vide Ciceronem in orat. pro Mur.

^p *Cyrenis*] Cyrenæ oppidum est in Libya, ubi quæstor fuit Laterensis.

^q *In socios*] Cyrenæi socii erant populi Romani.

erit, tamen eum¹⁵ me postea fuisse in maximis imperiis¹⁶ arbitror, ut non ita mihi multum sit¹⁷ ex quæsturæ laude repetendum: sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius¹⁸ in Sicilia quæsturam aut gratiorem aut clariorem fuisse. Vere, mehercules, hoc dicam: sic tum existimabam, nihil homines aliud Romæ,¹⁹ nisi de quæstura mea, loqui. Frumenti²⁰ in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus justus, municipibus¹ liberalis, sociis abstinens,² omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. Excogitati quidam erant a Siculis honores inauditi. 65. Itaque hac spe decedebam,³ ut mihi populum Romanum ultro omnia delaturum putarem. [p. 273.] At ego, cum casu diebus iis, itineris faciendi causa, decedens⁴ e provincia, Putcolos¹ forte venissem; cum plurimi et lautissimi⁴ solent esse in iis locis, concidi pæne, iudices, cum ex me quidam quæsisset, quo die Roma exissem,⁵ et numquid in ea esset novi.

~~~~~

dedit arrogare.—15 In χ 3. *floruit causam cum*: ψ quoque præbet *cum*.—16 *Rebus* est in Junt. Crat. Lamb. Grnt. Oliv. et Weiske. *Excidit imperiis* in CH T ϵ χ 1. 3. ψ , aliis Mss. et edd. vett.—17 *Ante sit*, verbum gloriæ edidit Orell. ex anctoritate Ms. Teeg.—18 In χ 1. *illius*. Mox in Ms. Teeg. legitur *aut clariorem, aut gratiorem fuisse*. Deinde in sex Oxon. Mss. Erf. Teeg. Barb. Ven. utraque Junt. est *mehercule*. Pro *sic tum* C habet *si*: χ 3. *sic cum*.—19 *Nihil hom. unquam aliud Romæ* Crat. et edd. vett. cum Weiske: *Nihil hom. Romæ* Franc. 1. Pro *Nihil* in C est *Tunc nihil*.—20 *Frumentum* in ψ . Paulo infra, ψ *miserum*: ϵ *misericiordiam*. Statim post, in Franc. 1. legitur *merc. comis, neg. justus*. Verbum *negotiatoribus* C abest.—1 In ψ *municipiis*. Mox pro *Siculis* in C scribitur *Siculo*. Vocc. in *me*, ante *inauditi*, leguntur in Ms. Erf. Teeg. Græv. et Orell. omnes ceteri omiserunt.—2 In C *docebam*: in ϵ *decebam*. Mox pro *ultro* χ 3. habet *ultra*: et pro *putarem* idem Ms. præbet *putavi*.—3 In ϵ *dicens*. Statim post, *ex prov.* legitur in C χ 1. Porro ψ dedit *Puteolis*.—4 In C *etiam lautissimi*: in χ 3. *et laudacissimi*. Paulo infra, in Ms. Teeg. *in iis locis solent esse*.—5 *Exisset* χ 3. Dein-

NOTÆ

¹ *In maximis imperiis* [rebus] Per res maximas notat majores magistratus, præturam scilicet et consulatum, quos gessit Cicero. Idem antea fuerat in Sicilia quæstor.

² *Sociis abstinens*] Quæsturam suam laudat Cicero, in qua tam feliciter se gessit, ut se tum Romæ, tum in Sici-

lia abstinentem probaverit: qua de causa ne sibi quidem petenti maximos honores deferre ei Siculi voluerunt.

¹ *Putcolos*] Puteoli oppidum situm in ora Campaniæ, in Baiano sinu, ab aquis calidis ita dictum, quo balnei causa multi confluebant.

Cui cum respondissem, me e⁶ provincia decedere; 'Etiam, mehercules,' inquit, 'ut opinor, ex Africa.' XXVII. Huic, ego jam⁷ stomachans⁷ fastidiose, 'Immo ex Sicilia,' inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret, 'Quid? tu nescis,'⁸ inquit, 'hunc Syracusis⁹ quæstorem fuisse?' Quid multa? destiti stomachari, et me unum ex iis feci, qui ad aquas venissent. 66. Sed ea res, iudices, haud scio an plus⁹ mihi profuerit, quam si mihi tum essent omnes congratulati. Nam posteaquam sensi, populum Romanum aures hebetiores,⁹ oculos acres atque acutos habere;¹⁰ destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci, ut postea quotidie me præsentem viderent:¹¹ habitavi in oculis: 'pressi forum:¹² neminem a congressu meo, neque janitor meus, neque somnus absterruit. Ecquid¹² ego dicam de occupatis meis temporibus,^x cui fuerit ne otium quidem unquam otiosum?^y nam, quas tu commemoras,

⁷ Irascens.¹ Mansi in conspectu.⁸ Oblivisci facile.¹² Frequentaui forum.

de ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Orellius dedit *et numquidnam esset novi*. Tum in χ 3. *respondisset*.—6 Pro *me e*, in χ 1. ψ scribitur *mea e*. Denique in C T ϵ χ 3. Græv. et Orell. est *mehercule*.

CAP. XXVII. 7 *Jam* H ahest. Mox pro *immo*, ψ *nemo*: al. *immo*. Pro voce. *Tum quidam* χ 3. dedit *Cum quidem*. Sequens verbum, *quasi*, omisit Ms. Teeg. et post *qui*, voc. *jam* additur in C.—8 In ψ *scisne*. Actutum, pro *inquit*, hunc, C habet *cum*: ψ *inquit?* Nunc. Tum in χ 3. est *quæstore*.—9 In Ms. Ambr. est *an pluris*. Deinde verbum *omnes* in ψ deest; et *gratulati* legitur in Ms. Ambr.—10 E Ms. Erf. et Teeg. hunc locum sic dedit Orellius: *Nam post. sensi populo Romano aures hebetiores, oculos autem esse acres atque (Ms. Erf. et) acutos*. Ceteri ut Ern. præter Græv. qui e Ms. Erf. duntaxat autem recepit ante *acres*. Pro hoc verbo, quod in χ 3. deest, C habet *acros*. In *U atque acutos*, in χ 3. *acutos* solum omittitur. Pro *destiti* in ϵ est *dedisti*: in χ 3. *destitisti*.—11 Verba *feci . . . viderent* omittuntur in Ms. H. Mox sex Mss. Oxon. Teeg. alii nonnulli et edd. vett. *pressi eorum*. Tum pro *janitor meus* in C est *jam iter meum*. Deinde in C χ 3. est *sonus absterruit*: in ϵ *somnus absternit*.—12 *Et quid* C et plerique alii Mss. *Sed quid* Lamb. Mox *cum fuerit* in C. Pro *ne otium*, sex Oxon. et alii Mss. habent *negotium*. Porro

NOTE

⁹ *Hunc Syracusis*] Duo quæstores in Sicilia fuerunt; unus Syracusanus, alter Lilybitanus.

^x *Occupatis meis temporibus*] Intel- ligit tempora quibus consul vacavit

reipublicæ gerendæ.

^y *Ne otium quidem otiosum*] Vult ostendere quod ipsis ludorum temporibus, quibus omnes magistratus vacabant, tum studiis indulgebat.

Cassi, legere te solere orationes, cum otiosus¹³ sis; has ego scripsi ludis et feriis,^z ne omnino unquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit *Originum*^a suarum,¹⁴ semper magnificum et præclarum putavi, 'Clarorum virorum'¹⁵ atque magnorum, non minus otii, quam negotii, rationem extare^r oportere.' Ita,¹⁶ si quam habeo laudem, quæ, quanta sit, nescio, parta Romæ est, quæsitæ in foro: meaque privata consilia publici quoque casus^y comprobaverunt, ut etiam summa respublica¹⁷ b mihi domi fuerit gerenda, et urbs in urbe servanda. 67. Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam: hoc facilius fortasse, quod ego huc, a me ortus et per me nixus,¹⁸ c ascendi; istius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium, nunquam¹⁹ ex urbe abfuit, nisi sorte, lege, necessitate.^d Non valuit rebus iisdem,²⁰ quibus fortasse nonnulli: at valuit assiduitate,¹ valuit observandis

^z Reddere.

^y Actiones publicæ.

nunquam otiosum scribitur in C.—13 *Occisus* ψ. Actutum, in C ε χ 1. 3. est *rudis et ferus*: in ψ *rudis et feriis*. Tum in ψ *essem occisus*.—14 *Suarum* omititur in H. Pro *putavi* ε habet *putavit*.—15 Ex auctoritate Ms. Erf. Grævius dedit *hominum*. Pro *atque* in T legitur *at*. Paulo post C præbet *ratione*.—16 *Jam* in χ 3. Mox pro *meaque* in χ 3. est *mea*. Tum H dedit *publicique*.—17 In C, Franc. 1. aliis Mss. et edd. vet., nonnullis est *rei publicæ*. Tum pro *Laterensi* C H ε χ 3. ψ habent *Laterensis*: T *Laterenensis*.—18 In χ 3. est *jussus*. Pro *istius* in eodem Ms. legitur *justius*: qui Ms. quoque habet *adjuvabatur*.—19 Post *nunquam* Orellius addidit *is*, ex auctoritate Ms. Teeg. Paulo infra, pro *sorte*, Mss. Oxon. Erf. edd. vet. ante Lamb. et Oliv. præbent *forte*. In Franc. 1. scribitur *nisi forte legis necessitate*: in ψ *nisi forte, lege necessitatis*.—20 In C *his*: in χ 3. *hīs*.—1 Vocabulum *at* ante *valuit*,

NOTÆ

^z *Feriis*] Feriæ aliæ repentinæ, aliæ solennes dictæ sunt: repentinæ, quas re feliciter gesta principes indicunt; solennes, quæ sunt anniversariæ ac legitimæ. Istis autem diebus forensia omnia intermittebantur.

^a *Originum*] Cato scripsit librum de Rerum Origine.

^b *Summa respub.*] Per summam rempub. intelligit ejus salutem, quæ

ipsi, præsertim cum oppugnata est a Catilina, gerenda fuit.

^c *Per me nixus*] Sibi confusus Cicero se illustravit. 'Nitor' autem habet in præterito 'nixus,' cum confidere; 'nisus' vero, cum elaborare significat.

^d *Lege, necessitate*] Abfuit Roma lege militiæ, cum ad bellum profectus est; abfuit necessitate, quando

amicis, valuit liberalitate:² fuit in oculis; petivit;^e ea est usus ratione,³ qua, minima invidia, novi homines plurimi⁴ eosdem honores consecuti sunt. XXVIII. 68. Nam, quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quam bonis omnibus,⁵ quod iis æque mea salus cara fuerit; ego me debere bonis omnibus fateor: sed etiam⁶ hi, quibus ego debeo, boni viri, et cives, ædiliis comitiis aliquid se meo nomine debere Plancio dicebant. Verum fac me multis debere, et in iis⁷ Plancio: utrum igitur me conturbare oportet;^f an ceteris, cum cujusque^a dies venerit;^g hoc nomen,^b quod urget,⁸ nunc, cum petitur, dissolvere? Quamquam dissimilis est pecuniæ debitio, et gratiæ: nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet⁹ id, quod reddidit;

² *Inter eos.*

^a *Uniuscujusque.*

^b *Hoc debitum.*

////////

additur in H, edd. vett. Oliv. et Weiske. Pro *observandis*, octo Mss. Oxon. edd. ante Naug. et Græv. præbent *servandis*: Mss. Erf. et Teeg. *adservandis*.—2 Ante *valuit liberalitate* H addidit particulam *at*: in χ 1. est *valuit in liberal*. Acutum in χ 3. est *fuit mihi oculis*: in Ms. Teeg. *fuit in oculis*, *fuit*.—3 *Est usus eu ratione* Lamb. 1566. et Weiske: septem Oxon. Mss. et edd. vett. ante Lamb. omiserunt *ea*. Pro *usus ratione* in T est *visus Rome*. Post verbum *ratione*, ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *ritæ*. Ceteri omnes omiserunt.—4 In C est *plurimos*. Denique pro *consecuti sunt* C habet *consecutos*. Verbum *sunt*, post *consecuti*, delevit Orellius, ex auctoritate Ms. Teeg.

CAP. XXVIII. 5 *Hominibus* C. Paulo post pro *omnibus* in χ 3. legitur *hominibus*. Verba quod iis ... omnibus in ς χ 1. omittuntur.—6 Voc. *etiam* in C deest. Pro voc. *hi*, ed. Ven. Junt. Crat. Weiske et Orell. habent *ii*: Cam. et Lamb. *iis*. Mox in Lamb. est *comitiis ædiliis*. Tum *aliquid* C habet. Mss. nonnulli et Græv. habent *aliquid meo se nomine*.—7 *His* legitur in Junt. Lamb. Weiske, et Orell. Pro *conturbare* in H est *contribuere*: in ς *turbare*. Verbum *oportet* in χ 3. deest. Tum in χ 1. est *an ceteri*. Mox, post *venerit*, verbum *satisfacere* additur in ψ .—8 In Franc. 1. et ed. 1472. est *hoc nomen debitoris quo urget*: in Ms. Dresd. *hoc nomen debito, qui urget*. Pro *nomen*, in H χ 3. est *nomine*: in ψ *nomen debitoris*. Tum in C H T χ 1. 3. ψ legitur *quo urget*. Deinde pro *cum petitur* in Ms. Pith. *cumpetitor*, in C H χ 1. 3. ψ ,

NOTE

tribunus militum factus est.

^e *Petivit*] Ædilitatem petivit Plancius, his officiis homines sibi demerendo.

^f *Conturbare oportet*] Respondet, et quærit Cicero a Laterensi, utrum sibi oporteat confundere ea quæ bonis

omnibus debet, ut ea non dissolvat, nisi universis, aut ne universis quidem. Est autem similitudo ab ære alieno sumta.

^g *Dies venerit*] Ait sibi commodius esse, cum tempus venit quo unicuique debitum est, persolvere.

qui autem debet, æs retinet alienum : ¹⁰ gratiam autem, et qui refert, habet ; et qui habet, in eo ipso, quod habet, refert. Neque ego ¹¹ nunc Plancio desinam debere, ^b si hoc solvero ; nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiæ ^c non accidisset. 69. Quæris a me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest ¹² esse jucundius, amplius, quam pro Plancio facio, facere possim : nec vides, istorum ipsorum caritate ¹³ ad hujus salutem defendendam maxime stimulari me atque excitari. Nam neque illis ¹⁴ hujus salute, a quo meam sciunt esse defensam, quicquam est optatius : [p. 274.] et ego ipse nunquam illos aspicio, quin per ¹⁵ hunc me his conservatum esse meminerim, hujusque meriti ¹⁶ i in me recorder. Opimium damnatum ^k esse commemo-

^c *Hæc accusatio.*

//////////

Franc. 1. 2. Dresd. et ed. 1472. *competitor*.—9 *Hubert* in ς .—10 In ed. Lamb. hic locus sic editur : *qui autem habet, is retinet alienum* : T ς , Mss. nonnulli, Crat. Herv. Cam. et Weiske dederunt *is*. Verbum *æs* in χ 3. deest.—11 In χ 3. *enim*. Mox particula *et* additur ante *ei* in H ψ : *ei* omittunt ς et Franc. 1. *minus et redderem* legitur in χ 3. Tum pro *molestiæ*, in C χ 1. et Franc. 1. legitur *moleste*.—12 Verbum *mihi*, ante *esse*, inseruerunt S ς χ 1. 3. ψ , alii codd. edd. vet. cum Lamb. 1566. Weiske et Orell. In loco verbi *esse*, in T scribitur *mihi* ; qui Ms. post habet *jocundius* Actutum Ms. Erf. Teeg. Græv. Weiske et Orell. præbent *quam quod pro Planc. facio*, probante Lamb. Verbum *facio* in χ 1. deest. *Possim* omittitur in χ 3. pro quo verbo in ψ legitur *possem*.—13 In C est *caritatem* : in ψ *temporum caritus*. Paulo infra, in χ 3. est *sal. defendam*. Tum pro *me atque* in C est *meque atque* : in H *meque*.—14 *Illius* in ς . Mox C habet *esse offensam*. Actutum *quidquam* esse scribitur in χ 3.—15 Præpositio *per* in ς deest.—16 Ex auctoritate Mss. Erf. et Teeg. hunc locum sic dedit Orellius : *quin cum per hunc me iis* (Ms. Erf. *his*) *conservatum esse* (Erf. omittit *esse*) *meminerim, hujus meritum, &c.* Græv. et Schutz. sic habent : *quin cum per hunc me his conservatum esse me-*

NOTÆ

^b *Desinam debere*] Affert discrimen inter pecuniam debitam, et gratiam : qui enim pecuniam debitam reddidit, nihil amplius debet ; at qui gratiam, nunquam reddit, quia semper se debitorem fatetur.

ⁱ *Hujusque meriti*] De Cicerone bene meritis est, cum in Macedonia eum exilem recepit Plancius.

^k *Opimium damnatum*] Hæc excem-

pla quæ sequuntur allata sunt ab Cassio. Opimius consul Gracchum, perniciosas leges ferentem, occiderat, ut refertur a Plutarcho in vita Gracchi ; sed ipse postea missus legatus in Africam, ut regnum inter Jugurtham et Adherbalem divideret, se corrumpi a Jugurtha passus est ; quare accusatus est ad populum, et damnatus.

moras, servatorem ipsum reipublicæ: Calidium¹⁷ adjungis,¹ cujus lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quod nec¹⁸ Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius. XXIX. De Calidio tibi tantum¹⁹ respondeo, quod ipse vidi: Q. Metellum Pium, consulem,²⁰ prætorii comitiis,^m petente Q. Calidio, populo Romano supplicasse, cum quidem non dubitaret et consul, et homo nobilissimus, patronum illum esse¹ suum, et familiæ suæ [nobilissimæ] dicere. 70. Quo loco quæro ex te, num² id in judicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem ejus, si vixisset, non fuisse³ facturum. Nam Opimii quidem calamitas^d utinam ex hominum memoria posset evelli! vulnus illud reipublicæ, dedecus hujus imperii, turpitudine populi Romani, non judicium putandum est.⁴ Quam enim illi judices, si judices, et non parricidæ patriæ nominandi sunt, graviores potuerunt reipublicæ infligere⁵ securim,^e quam, cum illum e civitate

^d *Condemnatio.*^e *Afferre gravius incommodum.*

minerim, hujus (Schutz. *hujusce*) *meriti, &c.* *Hujus meritum* habent quinque Oxon. Mss. ed. Rom. Ven. utraque et Lamb. *et hujus meritum* in Junt. *Pro iis* in Lamb. legitur *illis*. Tum pro *recorder*, in C est *recordare*: in χ 1. *recorder*. Statim post χ 3. habet *Opinium*. Tum in Ms. Dresd. et ψ est *servatorem ipsius*.—17 In χ 1. est *Callidum*: in Franc. 1. *Callidium*. Tum pro *Metellus* C habet *Metello*. Statim post, C χ 3. ψ præbent *in civitate*.—18 In C et Ms. Teeg. *neque*. Tum χ 3. *Opinius*. Verbum *nomine* in χ 3. deest. Actutum in Ms. Dresd. est *liberatus fuit*. Denique Garaton. suspic. legendum esse *neque Metelli*.

CAP. XXIX. 19 Pro *tantum* in C χ 3. legitur *non*: pro *vidi* in ψ *jud*.—20 In Franc. 1. non habetur *consulem*. Tum *com. prætorii* scribitur in ed. Lamb. Paulo infra C habet *populum R.*—1 Pro *esse* Ern. conjecit *et*, probante Garaton. Mox Ms. Eif. et Teeg. omittunt *suæ*. Schutz. de sententia Ernesti, delevit *nobilissimæ*.—2 *Non* in χ 3. Deinde in C ψ , et Franc. 1. est *in Plancio*: in χ 3. *in Plancium*.—3 In ϵ *fuisse*. Paulo infra Ms. Dresd. dedit *potuisset evelli*.—4 Verbum *est* in C deest. Porro *et*, post *judices*, in H omittitur. Voc. *patriæ* χ 3. abest.—5 In C et Ms. Dresd. est *infringere*.

NOTÆ

¹ *Calidium adjungis*] Q. Metellus, qui Numidicus dictus est, cum urbe cedere, quam in L. Saturnini, tribuni plebis, leges jurare maluisset; postea, interfecto Saturnino, lege Q. Ca-

lidii restitutus est A. U. C. 654.

^m *Prætorii comitiis*] Prætoria comitia dicuntur, in quibus prætores eliguntur.

ejecerunt,^f qui prætor finitimo,ⁿ consul domestico bello,^o rempublicam liberarat? ⁶ 71. At enim nimis ego magnum beneficium Plancii facio,⁷ et, ut ais, id verbis exaggero: quasi vero me tuo arbitrato, et non meo, gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum? inquit; an quia te non jugulavit?⁸ immo vero, quia jugulari passus non est.⁹ Quo quidem tu loco; Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis insidias fuisse dixisti.⁹ Posuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paulo post plura dicam: de te tantum requiro,^s utrum putes odium in me mediocri inimicorum fuisse? quod fuit ullorum unquam^r barbarorum tam immane ac tam crudele in hostem? an fuisse¹⁰ in iis aliquem aut famæ metum, aut pœnæ, quorum vidisti toto illo anno¹¹ ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe versari? nisi forte existimas, eos idcirco vitæ meæ pepercisse, quod de¹² reditu meo non timerent; et quenquam putas fuisse tam excordem,^h qui,

^f Ejecerunt in exilium.

^s Interrogo.

^h Stultum.

~~~~~

Statim infra, voc. *quam* in H χ 1. deest: et C omisit *illum*.—6 Verba qui... *liberarat* T absunt.—7 *Plancio facio* est in Ms. Erf. et Græv. *Plancio*, omisso *facio*, legitur in ς , χ 1. 3. aliis Mss. nonnullis, et edd. vet. ante Lamb. In Mss. quibusdam *magnum beneficium jacto scilicet me debere*. Mox, verbum *id*, ante *verbis*, in Franc. 1. deletur. Pro *exaggero* C habet *exagrego*: ς *aggero*.—8 In C T est *vigilavit*, et paulo post in C *vigilari*. Tum pro *tu*, ante *loco*, χ 3. habet *in*. Deinde in C *neque vitæ*: in ψ *neque vitæ*.—9 Post *dixisti* Lamb. addidit verbum *comparatas*. Tum T dedit *Laterenensis*. Verbum *plura*, ante *dicam*, H et Ms. Dresd. abest.—10 In Ven. Junt. Lamb. Grut. hic locus ita legitur: *Quod fuit ullorum tantum? requiro utrum putes odium unquam barbarorum tam immane ac tam crudele in hostem? an fuisse, &c.* J. F. Gronovius maluit legi sic: *Quod fuit ullorum tantum odium unquam barbarorum, tam immune, &c.* Pro iis C dedit *his*.—11 In H ψ est *toto fere anno*. Mox octo Mss. Oxon. et edd. vet. omittunt verbum *forte* post *nisi*.—12 Præpositio *de* in ς deest. Deinde ex auctoritate Mss. Erf. et Teeg. Orellius edidit *nilil timerent*. Paulo post, Gryph. Lamb. et Grut. dederunt

NOTÆ

ⁿ *Finitimo bello*] L. Opimius prætor Fregellanos excidit. Vide Agr. 11. § 89.

^o *Domestico bello*] De bello loquitur, quod C. Gracchus excitabat in republica.

⁹ *Jugulari passus non est*] Cicero-

nem a Clodianis jugulari non passum esse Plancium ait; nam ejus vitæ insidiabantur.

^r *Quod fuit ullorum unquam*] Odium amplificat, quo Ciceronem ejus hostes prosequabantur.

vivis his,¹³ stante urbe et curia, redituum me, si viverem, non putaret? Quamobrem non debet¹⁴ is homo, et is civis, prædicare, vitam meam, quæ fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum modestia¹⁵ non esse appetitam.

xxx. 72. Respondebo¹⁶ tibi nunc, Laterensis, minus fortasse vehementer, quam abs te sum provocatus; sed profecto nec considerate minus, nec minus amice: nam primum illud fuit asperius, me, quæ de Plancio dicerem,¹⁷ mentiri, et temporis causa¹⁸ fingere. Scilicet homo sapiens¹⁹ excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obstrictus, cum liber essem et solutus.²⁰ Quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multæ, parum justæ necessitudines²¹ erant familiaritatis, vicinitatis,²² patris amicitiae? quæ si non essent, vererer, credo,²³ ne turpiter facerem, si hoc splendore et hac dignitate²⁴ hominem defenderem. Fingenda fuit mihi, iudices,²⁵ causa peracute, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii²⁶ milites²⁷ faciunt inviti, ut

¹ *Necessaria causa.*

////////

ecquem putas: T quamquam putas.—13 *His deest in C: qui Ms. delevit particulam et ante curia. Tum C ψ habent redditurum.*—14 *C H 5 χ 1. et edd. ante Lamb. cum Weiske et Orell. debes.*—15 *ψ, Ms. Teeg. Ven. utraque, Junt. et Crat. habent molestia: 5 modestiam: χ 1. molestiam.*

CAP. xxx. 16 Respondeo in ψ. Tum in T est Laterenensis.—17 *Dicere in ψ. Mox in C χ 3. legitur quamobrem viderem. Pro beneficii χ 3. dedit beneficiis.*—18 *In Franc. 1. est absolutus. Mox verba parum multæ in χ 3. omituntur. Actutum pro erant C præbet essent.*—19 *In C est in civitatis. Verba patris . . . vererer in T omituntur. Pro vererer, credo, 5 χ 3. edd. ante Lamb. et Grut. præbent vereor, credo: χ 1. vereor.*—20 *C delevit verba hoc spl. . . dignitate.*—1 *Pro iudices, in χ 1. ψ, Erf. Teeg. Græv. Oliv. Schutz. et Orell. est videlicet. Mox perucuta est in omnibus codd. et edd. ante Ern. qui e conjectura in textum admisit peracute. Schutz. dedit perastute. Statim post, Lambinus conjecit cur ei.*—2 *In ψ egregii. Mox in ed. Junt. est dent ei*

NOTÆ

¹ *Temporis causa*] Objiciebat Laterensis, ut honestam defendendi causam habere videretur Cicero, multa mentiri de Plancio.

¹⁹ *Homo sapiens*] Ironia.

²¹ *Vicinitatis*] Affert jam rationes quare teneatur defendere; quas sumit ab antiqua necessitudine, a vicini-

tate (nam Atinas Arpino vicina erat, ubi natus erat Cicero), a patris amicitia, &c.

²³ *Vererer, credo*] Ironia.

²⁷ *Gregarii milites*] Gregarii milites sunt qui nullum munus habent in exercitu.

coronam dent civicam,² et se ab aliquo servatos esse fateantur; non quo^{k 3} turpe sit, protectum in acie, hostium manibus eripi, (nam id accidere, nisi forti viro, et pugnanti cominus,^l non potest) sed onus^m beneficii reformidant, quod permagnum est, alieno debere idem,⁴ quod parenti. 73. Ego, cum ceteri vera beneficia, etiam minora, dissimulent, ne obligati esse videantur; [p. 275.] eo me beneficio obstrictum esse ementiar,⁵ cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, cum mihi esses amicissimus, cum vel periculum vitæ tuæ mecum sociare voluisses, cum me in illo tristi et acerbo^a luctu, atque discessu, non lacrymis solum tuis, sed animo, corpore,⁶ copiis prosecutus esses, cum meos liberos, et uxorem, me absente, tuis opibus, auxilioque defendisses, sic mecum semper egisti, te mihi remittere atque concedere,^b ut omne studium meum⁷ in Cn. Plancii honorem

^k Quod.^l Propius.^m Magnitudinem.

civicam: Lambinus dedit *dent cuiquam civicam*. Orellius e conjectura in textum admisit *dent civi civicam*. Pro *civicam*, in C *cui eam*: in χ 3. *cuneam*. Tum *fateamur* legitur in C.—3 In Ms. C et ed. Lamb. *non quod*. Paulo infra, ante *hostium*, Orellius, cum Ms. Teeg. addidit præpositionem *ex*. Pro *eripi* χ 3. habet *arripi*. Tum viro in C deest. Porro in ς est *oppugnanti*: in χ 3. *compugnanti*: in C ψ *pugnanti quo minus*.—4 χ 3. *id*. Mox pro *vera*, quod in χ 1. omittitur, H dedit *viri*. Deinde *et minora* est in C H.—5 In C est *instructum esse amentior*: ς χ 1. 3. Ms. Teeg. Franc. 1. ed. Rom. Ven. 1480. 1483. et Junt. cum Orellio, dederunt *ementior*: H et Ms. Dresd. *mentior*. Pro *cui* in C est *cujus*. In ψ est *me referri*: in ς *ne referre*. Tum pro *videatur* χ 1. habet *videant*. Infra, verbum *ignoras* C abest.—6 *Corde* est in χ 3.—7 *Meum* non agnoscit χ 1. Deinde pro *honorem*, quatuor codd. Oxon. Teeg. ed. 1480. et Lamb. cum Weiske, habent *honore*. Tum pro *in me meri-* tum C præbet *immeritum*. Post *etiam*, ς χ 1. 3. Ms. Erf. Teeg. Græv. Oliv.

NOTÆ

² *Dent civicam*] Corona civica erat quæque; eaque ob servatum civem in prælio militi dabatur in præmium.

³ *Illo tristi et acerbo*] Vult innuere Cicero, Laterensem sibi auctorem fuisse, ne abiret in exilium, sed manu enim inimicis decertaret; eumque sibi operam suam et auxilium pollicitum esse.

^b *Te mihi remittere atque concedere*] Vult significare Cicero, quod sæpe Laterensis sibi dixerit, se contentum esse, ut gratiam sibi minorem referret, dummodo Plancio majorem referat. Ex Laterensis autem sententia, ostendit beneficia quæ a Plancio accepit majora esse maximis iis quæ sibi Laterensis contulit.

consumerem, quod ejus in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas. 74. Nihil autem me novi, nihil⁸ temporis causa dicere, nonne etiam illa testis est oratio, quæ est a me prima habita in senatu? in qua cum perpaucis⁹ nominatim egissem gratias, quod omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quenquam præteriri,¹⁰ statuissemque eos solum nominare, qui causæ nostræ duces et quasi signiferi^c fuissent; in hisⁿ Plancio gratias egi. Recitetur¹¹ oratio, quæ propter rei magnitudinem dicta de scripto est: ^d in qua ego homo astutus^e ei me dedebam,¹² cui nihil magnopere deberem, et hujus tanti officii servitutem astringebam^f testimonio sempiterno. Nolo cetera, quæ a me mandata¹³ sunt literis, recitare: prætermitto, ne aut proferre videar ad tempus,¹⁴ aut eo genere uti literarum, quod meis studiis aptius, quam consuetudini judiciorum, esse videatur.

ⁿ Inter hos.

//////////

et Orell. præbent ipsi: in C est *gratum etiam esse*.—8 Pro nihil in H ψ legitur *vel*: χ 3. delevit nihil. Paulo post ϵ habet *tristis est oratio*.—9 In C *pro paucis*. Actutum idem Ms. præbet *egisse*: H ψ *egissemus*. Tum in C est *quod eas enumerari*: in ϵ *quod omnes enumerare*.—10 *Præteriti* in C χ 3. Voc. solum in H deest. Tum *nominari* legitur in ψ . Pro *causæ nostræ* C dedit *esse nostros*.—11 *Reciteturque* in octo Mss. Oxon. et edd. vett. quibusdam. Deinde *propter ejus magn.* scribitur in Mss. Oxon. et edd. vett. ante Græv. cum Oliv. Tum *dictu descripta* est in C ψ : *dicta descripta* in Franc. 2. et ed. 1472.—12 Mss. quidam et edd. vett. *dedam*: H et Franc. 1. *debebam*: C S T ϵ χ 1. ψ *debeam*. Mox *pro deberem*, in Mss. nonnullis, Naug. Man. Cam. legitur *debeam*. Tum *adstringam* est in ϵ χ 1. 3. ψ , Ven. Junt. Crat. et Grut.—13 In H *dicta*. Tum *prætermitto illa* legitur in septem Oxon. Mss. Crat. Lamb. Grut. Græv. Oliv. et Weiske.—14 Lambinus conjecit *ridear diem*: J. F. Gronovius et Schutz. legi maluerunt *vidar ante tempus*. Paulo post *aut ego* est in C: *aut eo uti genere* legitur in ed. Junt. Denique *pro aptius* C habet *apertius*.

NOTÆ

^c *Et quasi signiferi*] Per signiferos, designat auctores reditus sui, a quibus, invitis Clodianis omnibus, ab exilio revocatus est. Translatio est a re militari; nam signiferi sunt qui signa portant.

^d *Dictu de scripto est*] Legendo, non memoriter pronuntiando, habuit hanc

orationem post reditum.

^e *Homo astutus*] Ironia.

^f *Servitutem astringebam* [*astringam*] Id est, me servitute astringam testimonio orationis scriptæ; quæ cum recitata duntaxat conservetur, conservabit memoriam sempiternam illius testimonii.

XXXI. 75. Atque etiam calamitas,¹⁵ Laterensis: 'Quousque ista dicis? nihil in Cispio profecisti: § obsoletæ¹⁶ jam sunt preces tuæ.'^h De Cispio mihi ne tu objicies,¹⁷ quem ego, de me bene meritum, quia, te teste, cognoveram,^{18 i} te eodem auctore defendi? et ei dices, 'Quousque,' quem negas, quod pro Cispio contenderit,¹⁹ impetrare potuisse? Nam istius verbi,^k 'Quousque,'²⁰ hæc poterat esse invidia: datus est tibi¹ ille: condonatus ille: non facis finem:^m ferre non possumus. Ei quidem, qui pro uno laborarit, et ipsum id¹ non obtinuerit, dici, 'Quousque,' irridenti magis est, quam reprehendenti: nisi forte ego unus ita² me gessi in judiciis, ita et cum his et inter hos vixi, is in causis patronus, is in republica civis et sum et semper fui, solus ut a te constituar, qui nihil a³ iudicibus

//////////

CAP. XXXI. 15 In $\epsilon \chi$ 3. calamitas. Item in T est Laterensis. Mox pro Cispio quinque Oxon. Mss. Franc. 1. et al. Sciprio: ed. 1472. Cyprio: edd. quædam Crispio, et sic in seqq.—16 Absolutæ omnes Mss. et edd. præter Ern. Weiske, Schutz. et Orell. qui habent obsoletæ, ut est in Ms. Teeg. sic quoque conjecit Manutius.—17 Mihi videtur objicies Franc. 1. 2. ed. 1472. Ven. Mediol. et Junt.: mihi videlicet objicies Ascens. Crat. Herv. mihi ne tu videlicet objicies Lamb. in ed. 1584. mihi igitur objicies Ms. Teeg. unde Orell. conjecit mihi igitur tu objicies.—18 Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit cognoram.—19 $\epsilon \chi$ 1. 3. ψ , Ms. Erf. Franc. 1. al. Ven. 1480. 1483. Mediol. Junt. Crat. contenderim: unde Græv. conjecit, Et mihi dices, Quousque, quem negas quod pro Cispio contenderim, &c. Franc. 2. et ed. 1472. præbent quid negas, quod pro Cyprio contenderim.—20 Voc. Quousque C abest. Tum in cod. Ambr. est poterat hæc. Pro condonatus ψ habet condemnatus est.—1 Schutz. e conjectura Lamb. dedit et id ipsum. In C $\epsilon \chi$ 3. particula et, in C T χ 3. pronomen id desunt.—2 Ista in C. Particula et, ante cum, deletur in H ϵ . Pro hos C habet eos; qui Ms. cum $\epsilon \psi$ pro is dedit his.—3 In

NOTE

§ Cispio profecisti] Cispinus tribunus plebis fuit, cum Cicero rediit ab exilio; qui ab eo defensus, condemnatus est. Id autem Laterensis quasi probro vertit Ciceroni.

^h Obsoletæ [absolutæ] jam sunt preces tuæ] Objicit quod nihil profuerunt preces Ciceronis apud iudices. Legit Manutius, obsoletæ sunt, quasi jam tritæ et consumtæ.

ⁱ Te teste, cognoveram] Rejecit Cicero calumniam illam objectam a Late-

rensi in eundem Laterensem: nam ait Cicero, eo impellente et suadente, Cispium defensionem suscepisse.

^k Istius verbi] Istius verbi, 'quousque,' alienam et ineptam usurpationem arguit a personarum differentia. Hoc autem verbo usus fuerat Laterensis.

¹ Datus est tibi] Prosopopœia, qua loquentem adversarium fingit.

^m Non facis finem] Cavillari Ciceronem Laterensis videbatur, quod non

debeam unquam impetrare. 76. Et mihi lacrymulam Cis-
piani iudicii objectas: ⁿ sic enim dixisti: 'Vidi ego tuam
lacrymulam.' Vide, quam me ⁴ verbi tui poeniteat: non
modo lacrymulam, sed multas lacrymas, et fletum cum
singultu videre potuisti. An ego, qui meorum lacrymis,
me absente, commotus, simultates, quas mecum ⁵ habebat,
deposuisset, meæque salutis non modo non oppugnator
(ut inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset, hujus
in ⁶ periculo non dolorem meum significarem? 77. Tu
autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse di-
cebas, nunc easdem vis invidiosas videri.

XXXII. Negas, tribunatum Plancii quicquam attulisse
adjumenti dignitati meæ: atque hoc loco (quod verissime
facere potes) L. Racilii, ⁷ fortissimi et constantissimi
viri, divina in me merita commemoras. Cui quidem ego,
sicut in Plancio, ⁸ nunquam dissimulavi me plurimum de-
bere, semperque præ me ⁹ feram. ^o Nullas enim sibi ille
neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimica-
tiones, nec pro republica, nec pro me defugiendas putavit.
Atque utinam, ¹⁰ quam ego sum in illum gratus, tam licu-

^o Patefaciam.

~~~~~

χ 3. est in iudicio et a. Mox pro *Cispiani* C *Sciprianum*: ε χ 1. 3. ψ *Crispiani*.
—4 Omisit verbum *me* Ms. Teeg. Voc. *modo*, post *Non*, in χ 3. omittitur.
Tum pro *singultu* in C est *singluctu*.—5 Pronomen *mecum* C abest. In χ 3.
est *mecum habebam*. Paulo infra, in H ε χ 1. *meæ salutis*: in H conjunctiva
particula *et* ponitur post *salutis*. Mox pro *putarant*, C H T χ 1. 3. habent
putarent.—6 Præpositio *in* H abest. Deinde *nam dolorem* scribitur in χ 3.
Ms. Teeg. dedit *non signif. dolorem meum?* Pro *Laterensis* T habet *Late-*
rensis.

CAP. XXXII. 7 In T *L. Lacullei*.—8 Præpositio *in* deest in cild. vett.
nonnullis ante Grut. cum Weiske: *sicuti Plancio* Lamb. Orellius e con-
jectura in textum admisit *sicut Cn. Plancio*.—9 Verba *præ me* in T omittuntur.
C quoque delevit *voc. neque ante inimicitias*. Verba *in. neque vitæ dim. nec*
T absunt. Tum *neque pro rep.* legitur in C. Deinde *pro defugiendas* in
Franc. 1. est *fugiendas*: in C *nec defugiendas putavi*.—10 In χ 3. *uter*. Pro

NOTÆ

faceret finem nempe defendendi quos
volebat, licet Cispio salutem non ob-
tinuisset.

ⁿ *Lacrymulam objectas*] Objecerat
Laterensis Cicroni, quod, condem-

nato Cispio, lacrymas præ invidia et
dolore profundisset: immo fatetur se
multas effundisse.

^o *Racilii*] Racilius tribunus plebis
fuit cum Plancio.

isset, per hominum vim, et injuriam populi Romani,¹¹ ei gratiam referri! Sed, si non eadem contendit in tribunatu Plancius; existimare¹² debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, cum jam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuisse contentum. 78. An vero putas, iudices idcirco¹³ minus mea causa facturos, quod me esse gratum crimineris? [p. 276.] an, cum populus Romanus¹⁴ illo senatusconsulto, quod in monumento Marii^p factum est, quo mea salus omnibus¹⁵ est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit,¹⁶ (unus enim fuit de magistratibus^q defensor salutis meae, cui senatus pro me gratias agendas putavit¹⁷) ei ego a me referendam gratiam non putem? Atqui, hæc cum vides,¹⁸ quo me tandem animo in te putas¹⁹ esse, Laterensis? ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem,^p quam ego non²⁰ modo

^p *Tantus injurias.*

//////////

gratus χ 1. dedit *ingratus*. Paulo infra, in χ 3. *per hominum vim*.—11 Ms. Teeg. (confirmans Garaton. et Weiskii conjecturam) et Orell. sic habent hunc locum: *populo Romano ei gratiam referre*: nonnulli Mss. habent *injuriam P. R.* Ms. Pith. *injuriam rei p.*—12 In C est *astimare*. Paulo infra, Ms. Erf. Teeg. Græv. Schutz. et Orell. legunt *cum tantum jam*. Voc. *jam* in C omittitur. Prænomen *M.* ante *Racilii* est in Mss. et edd. quibusdam. Nonnullæ edd. vet. præbent *beneficio* pro *beneficiis*.—13 Pro *idcirco* H dedit *non*: ψ *idcirco non*. In Ms. Erf. hic locus sic se habet: *An vero putas, idcirco minus libenter iudices mea causa facturos*. Porro in ea causa legitur in χ 3. Mox in χ 3. est *gratus crimineris*.—14 Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius sic locum edidit: *An cum Patres illo sen. &c.* Garaton. conjecit legendum *Patres conscripti*, probante Orell. H habet *populi R.*—15 ε χ 1. 3. ψ, et Oliv. *omnium*. Statim infra pro *est* in H ψ *esset*.—16 Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *egerint*: ceteri *egerit*. Mox in χ 3. est *ei fuit*: voc. *fuit* deest in H. Paulo infra, post *de magistratibus*, χ 3. Mss. Gruteri et Grævii, edd. ante Ald. tum Grut. Græv. et Orell. dederunt aut *pro magistratibus*. Garaton. conjecit legendum *de magistratibus, prove magistratibus*.—17 Pantagathus legebat *putarat*: Ern. conjecit *putaret*. Mox pro *a me* in H ψ scribitur *nunc*.—18 *Atque hæc cum vides* Erf. *Atqui cum cum vides* edd. vet. Lamb. Græv. Oliv. et Weiske. Pro *hæc cum* ε χ 1. 3. *atque cum*: H. tum.—19 Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *in te animo putas*: in C est *animo in te putes*. Tum T præbet *Laterensis*. Paulo post pro *ullum*, H χ 1. ψ, et Franc. 1. *nullum*.—20 Negativa particula *non* in Franc. 1.

NOTE

^p *In monumento Marii*] Per monumentum Marii intelligit illud templum Virtutis, quod a Mario extructum est. Neque enim in alio loco quam consecrato haberi senatum fas

erat.

^q *Unus fuit de magistratibus*] Plancius quæstor erat in Macedonia, idcirco magistratu fungebatur.

pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis sum, non dicam miser,¹ (nam hoc quidem abhorret a virtute verbum² ¹) sed certe exercitus:³ non quia multis debeo, (leve³ enim onus⁷ beneficii gratia) sed quia sæpe concurrît,⁴ propter aliquorum de me⁴ meritorum inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix possim gratus videri. 79. Sed ego⁵ hoc meis ponderibus examinabo,⁶ non solum quid cuique debeam, sed etiam⁶ quid cujusque intersit,^u et quid a me cujusque tempus poscat. XXXIII. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio,⁷ laus, ædilitas; at Cn. Plancii salus,⁸ patria, fortunæ. Salvum tu me esse cupisti: hic⁸ fecit etiam, ut esse possem. Distineor tamen et divellor dolore, et in causa dispari offendi te a me, doleo: sed, medius fidius, multo citius⁹ meam salutem pro te abjecero, quam Cn. Plancii salutem tradidero⁹ contentioni tuæ. 80. Etenim, iudices, cum¹⁰ omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est, quod malim, quam

¹ Exagitatus.⁷ Compensatio.⁵ Contingit.⁶ Ponderabo apud me.^u Quisque requirât.⁹ Deservero.

omittitur. Actutum in C est *defugerem*: in Ms. Teeg. *defugerim*.—1 ϵ χ 1. 3. dederunt *miser natura*. Pro nam hoc in C H S ψ , est *natura*: in T *nam*.—2 Verbum hoc, ante *quidem*, omisit Ms. Teeg. Pro verbum C H S T ϵ χ 1. verbi. In Ven. Junt. et Lamb. ita locus hic editur: *natura quidem abhorret a virtute verbi*.—3 In ϵ *leve*. Tum ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *leve enim est onus*, &c.—4 E Ms. Teeg. Orell. legit *concurrunt*, propter aliquorum bene de me, &c. Pronomen *me* in χ 3. deest. Mox inter ipsas in χ 3. ψ . Verba in omnes omisit H.—5 Voc. *ego* H abest: item a Lamb. 1566. probante Garaton. Ms. Teeg. habet *ego hæc*. Voc. hoc omisit ψ .—6 χ 3. delevit etiam. Tum in C est *quod cujusque*: in ϵ χ 1. *quid cunque*.

CAP. XXXIII. 7 In C *extimatio*. Tum Ms. Erf. Teeg. Dresd. alii codd. eum ed. 1472. Ven. 1480. 1483. Junt. et Orell. habent *laus ædilitatis*. Verba *ædilitas . . . salus* desunt in T. Mox in T legitur *fortuna*.—8 In C est hoc: in Franc. 1. 2. legitur *hic etiam fecit*. Pro *Distineor* in C et Franc. 1. est *Distrahor*.—9 In ϵ *cujus*. Actutum, *objecero* in Lamb. Grav. Oliv. et Weiske. Vid. Nott. Varr.—10 χ 3 omisit *cum*. Paulo infra, Ms. Teeg. et alii, ed. 1480. Junt. Lamb. atque Orell. habent *cupio, tum*: alii Mss. et edd. veti.

NOTÆ

¹ Abhorret a virtute verbum] Miser dicitur, qui ab omni virtute destitutus est.

⁸ Plancii salus, &c.] Patria et honoribus Plancius carbit, si damnetur.

me et gratum esse, et videri. Hæc est enim¹¹ una virtus non solum maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas¹² grata in parentes? qui sunt boni cives, qui belli, qui domi⁹ de patria bene merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt?¹³ qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam Diis immortalibus gratiam justis honoribus, et¹⁴ memori² mente persolvunt? Quæ potest esse jucunditas vitæ, sublatis amicitiiis? quæ porro amicitia potest esse inter ingratos? 81. Quis est¹⁵ nostrum liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille mutus ipse, ubi altus^a aut doctus¹⁶ est, cum grata recordatione in mente versetur?¹⁷ Cujus opes tantæ esse possunt, aut unquam fuerunt, quæ sine multorum amicorum officiis stare possint? quæ certe, sublata memoria et gratia, nullæ¹⁸ extare possunt. Equidem nil tam proprium hominis existimo, quam non modo beneficio, sed etiam benevolentiae significatione¹⁹ alligari: nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum,²⁰ quam committere, ut beneficio non dicam indignus, sed victus, esse videare.

⁹ In pace.² Grata.^a Nutritus.

nonnullæ cupiam, tum. Pro cupiam, T 5 x 3. habent cupio: pro tamen, C T ψ tum. Mox in x 3. scribitur quod mali.—11 C delevit enim. Verbum una in T deest.—12 In x 3. voluptas.—13 Grævius coniecit hunc locum aut ita legendum: Qui sunt boni cives? nisi qui belli, qui domi de patria bene merentes patriæ beneficia meminerunt? aut distinguendum: Qui sunt boni cives, qui belli, qui domi de patria bene merentes? nisi qui, &c. Pronomen qui, ante patriæ, in x 3. deletur. Deinde in Ms. Dresd. scribitur religionem colentes. Actutum pro meritam in C est merita.—14 Particula et C abest. Tum memori mentem est in C.—15 In 5 enim: in x 3. Quis est vestrum.—16 Orellius, ex auctoritate Ms. Teeg. sic edidit: cui non locus ipse mutus ille, ubi altus (alitus Teeg.) aut doctus est. In Junt. Lamb. Grut. et Weiske, hic locus sic se habet: cui non locus ille mutus, ubi ipse altus aut (atque ed. 1480. Junt.) doctus: Græv. cui non locus ipse ille mutus, ubi ipse alitus aut doctus. Pro cui non locus C habet cujus locus non. Mox præpositio cum in C deest.—17 C versatur: Franc. 1. versentur. Deinde tanto esse scribitur in C. Verba aut unquam fuerunt omittuntur in x 3.—18 Nullæ Erf. Teeg. Græv. Ern. et Schütz. nulla ceteri. Tum C x 3. delent verba quæ . . . possunt. Paulo infra, Equidem nihil Erf. Teeg. Græv. et Orell. Tum in x 3. est proprium homini.—19 In ψ omni significatione.—20 Ferreum in C. Garaton. coniecit nihil porro tam inhumanum, tam ferreum. Pro committere in x 3. est omittere.

82. Quæ cum ita sint, jam¹ succumbam, Laterensis, isti tuæ orationi;² in eo ipso,³ in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita⁴ tu² vis, nimium me gratum esse concedam; petamque a vobis, judices, ut eum beneficio complectamini,⁵ quem qui reprehendit, in eo reprehendit, quod gratum præter modum dicat esse. Neque enim³ ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec litigiosos⁴ esse, quo minus me apud vos valere oporteret.⁴ Quasi vero in amicitia mea non hæc præsidia (si qua forte sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quam necessaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quam præsidio fuisse: meque⁵ vehementer vitæ meæ pœniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti.

XXXIV. 83. [p. 277.] Sed hoc nescio quomodo⁶ frequenter in me conguessisti, saneque in eo creber fuisti, te idcirco in ludos⁷ causam conjicere noluisse,⁷ ne ego, mea

⁶ Fatebor quod dicis.

⁷ Gratitude.

⁸ Afficiatis.

Mox pro dicam χ 3. habet dico.—1 Voc. jam in C deest. T habet *Laterensis*. Post, in Ms. Erf. Teeg. Græv. et Orell. est *isti tuo crimini: meque in eo ipso, in quo, &c.* Pall. decem et ed. vet. *isti tuo ore nimio, in quo, &c.* sic Grut. et S. Vict. nisi quod habent *nimioque*. Pro *tuæ orationi* in octo Mss. Oxon. *two ori*: in Ms. Dresd. *two nimio*. Pro in eo C S ψ *nimioque in eo*: H *nimio in eo*.—2 In χ 3. ut. Tum verba *quoniam . . . nimium me* in C delectur. Pronomen *me* quoque omittitur in omnibus edd. præter Ald. Crat. Lamb. Grut. Ern. Weiske, et Schutz. Præpositio *a* ante *robis* in χ 3. deest. Paulo infra, verba, *in eo reprehendit*, non sunt in C. Tum idem Ms. dedit *gratiam*.—3 Post enim, verbum illud additur in Ms. Erf. Teeg. Græv. et Orell. Deinde pro *ad negligendam* in H ε ψ *id ad negligentiam*. Mox in χ 1. est *nec religiosos*.—4 Weiske conjecit *oportere*. Infra, *si quæ* est in Ms. Erf. Teeg. Græv. et Orell.—5 In ε *neque*. Mox voc. *nemini* post *esset* deest in Ms. Pith.

CAP. XXXIV. 6 In χ 3. est *quo*. Pro *conguessisti* Mss. nonnulli et edd. *conjecisti*.—7 Ms. Pith. dedit *illos causam convincere voluisse*: Pal. sex, *illos tamen convincere noluisse*: al. in locos *causam conjicere noluisse*: edd.

NOTÆ

¹ *Nec nocentes, nec litigiosos*] Duo hic perstringit judiciorum genera; publicum, in quo de nocentium; privatum, in quo de privatorum causis agitur.

² *In ludos* [locos] Locos communes

intelligit, qui ab oratore amplificandi gratia assumuntur, cum a causa sua digreditur: refellit autem quod objecerat Laterensis, Ciceronem paratos locos habere.

consuetudine, aliquid de thensis,^x misericordiae causa,^y dicerem; quod in aliis aedilibus ante fecissem. Nonnihil egisti hoc loco: nam mihi eripuisti ornamentum^z orationis meae. Deridebor,⁸ si mentionem thensarum fecero, cum tu id praedixeris: sine thensis autem quid potero dicere? Hic etiam addidisti, me idcirco mea lege^a ex isto ambitu traxisse,⁹ ut miserabiliores epilogos^e possem dicere. Non¹⁰ vobis videor cum aliquo declamatore, non cum laboris et fori discipulo disputare? 84. Rhodi^b enim, inquit,¹¹ non fui: me vult fuisse: sed fui, inquit, Nicææ^c (putabam in Vaccæis dicturum) bis [in Bithynia].¹² Si

* Conclusiones.

//////////

nonnullæ in locos communes causam conjicere noluisse. Pro in ludos, C habet in locis: H deficit illusus: S T χ 1. 3. ψ illusus. Pro causa in T est tum. Pro conjicere, H S ψ convincere: T conficere. Tum in eodem Ms. noluiti. Paulo infra, præpositio a additur ante mea in H. Præpositio ante post aedilibus in Franc. 1. deest.—8 In H est Deridcor. Deinde pro thensarum in C est thesensem: in χ 3. ψ thesaurum. Tum C habet sed sine thensis. Statim post, voc. autem in C deest.—9 Orellius, ex auctoritate Ms. Ambr. dedit lectionem, quam olim conjecit Garaton. me idcirco mea lege exilio ambitum sanxisse. Schütz. e conjectura dedit me idcirco meum istam legem de ambitu tulisse. In Lamb. 1566. totus hic locus ita legitur: Hic etiam dixisti, addidisse me idcirco mea legi, 'Nisi ex testamento præstituta die.' In χ 1. est ea lege. Pro isto, in C H S χ 1. 3. ψ , Ven. Crat. Herv. Cam. est illo. Tum in H ψ miserabiles epilogos. Deinde pro dicere, in ed. Manut. Steph. et Lamb. est elicere.—10 Num in ed. 1472. Nonne est in ed. Weiske. Pro cum C T χ 3. ψ causa. Verbum discipulo omittitur in octo Mss. Oxon. Edd. vet. ante Lamb. hunc locum sic ediderunt: Non (Num Ven. et Junt.) vobis videtur cum al. decl. non causa laboris et fori disc. &c. Lamb. sic habet: Non vobis videtur cum al. decl. non cum oratore disc. &c. Pro videor Ms. Teeg. cum Orellio, habet videtur. Mss. et edd. nonnullæ: non causa laboris et fori disputare: Franc. 1. non cum causa laboris et fori disputare.—11 H S χ 1. omittunt inquit. Pronomen ego, post hoc voc. additur in Orell. ex auctoritate Mss. Ambr. et Teeg. Pro verbo fui post sed T habet fuit.—12 Lambinus, quem sequitur Orellius, sic locum hunc edidit in ed. 1584. sed fui, inquit (putabam in Vaccæis dic-

NOTÆ

^x De thensis] De iis dictum est in orat. De Harusp. Resp. § 21. not.

^y Misericordiae causa] Id est ad movendam iudicibus misericordiam.

^z Ornamentum] Ex locis communibus repetitur ornamentum, quo res ornate dicitur.

^a Mea lege] Legem consul tulit Cicero, qua decem annis exilium contra

reos ambitus augebat.

^b Rhodi] Postquam Sex. Roscium defendit Cicero, Athenas venit; inde totam Asiam peragravit: postea Rhodum venit, seque ad eundem, quem Romæ Molonem audiverat, applicuit, ut fusius scribit in Claris Oratoribus.

^c Nicææ] Nicæa urbs est Bithyniæ.

locus habet reprehensionis ansam aliquam,^f nescio cur severiorem Nicæam¹³ putes, quam Rhodum: si spectanda causa est, et tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, et ego Rhodi non minore. Nam, quod¹⁴ in eo me reprehendisti, quod nimium multos defenderim; utinam et tu, qui potes,^d et ceteri, qui defugiunt, vellent¹⁵ me labore hoc levare! Sed fit vestra diligentia,^e qui in causis ponderandis^g omnes fere repudiatis, ut ad nos pleræque¹⁶ confluant,^h qui miseris et laborantibus nihil negare possumus. 85. Admonuisti etiam, quod in Creta fuisses,^f aliquid^{17g} in petitionem tuam dici potuisse: me id perdidisse.ⁱ Uter¹⁸ igitur nostrum est cupidior dicti? egone, qui, quod dici potuit, non dixerim; an tu, qui etiam ipse in te dixeris?

^f Dat aliquam causam reprehensionis.

^g Eligendis.

^h Deferantur.

ⁱ Non dixisse.

turum) his Nicæa in Bithynia: in ed. 1566. omittitur bis. In Ven. Junt. et Græv. sed fui, inquit: (putabam in Vaccæis [Niceis Junt.] dicturum) bis in Bithynia. In Grut. sed fui, inq. Nicæis (put. in Vaccæis dicit) bis in Bith. Beierus conjecit vel rix in Bith. vel quis in Bith.? Pro in Vaccæis, Puccius conjecit in Vacci pratis. Alii Mss. et edd. sed fui, inquit, (put. in Nicæis dict.) bis in Bith. Franc. 1. sed fui, inquit, Nicæis, put. in Vaceris dicturum, omisissis aliis. Franc. 2. et ed. 1472. sed fui, inquit, put. in Vaceris dict. bis in Bith. Verbum putabam non est in χ 1. Tum pro Vaccæis in C ψ vaccis, in H niceis, in T χ 3. vacreis, in χ 1. racciis, in Ms. Dresd. Vaccæis. Deinde C habet Bithymiam: T Bithimia. Paulo infra, pro ansam, C χ 3. ψ , Mss. alii et edd. veit. nonnullæ habent causam.—13 Pro Nicæam, C in terra: ψ Viceam: ϵ Vaccæam. Tum in H expetenda causa.—14 In χ 3. est Namque. Actutum in Mss. H, Ambr. et Teeg. legitur defenderem. Paulo post, quid potes est in ψ .—15 In χ 3. vellet. Tum H habet labore isto. Porro in ψ vestra negligentia. Præpositionem in ante causis omisit Ms. Teeg.—16 Mss. quidam plerique. Pro negare χ 1. ψ denegare.—17 Pro aliquid in omnibus edd. præter Ern. et Schntz. legitur dictum aliquod. In H S χ 1. 3. et Franc. 1. est dictum aliquid: in T dictum aut. Paulo post, plerique Mss. et edd. fere omnes in petitione tua, præter Ern. Schntz. et Orell. qui e conjectura Lambini, et ex auctoritate Ms. Teeg. habent in petitionem tuam. Verba me id perdidisse omittuntur in T χ 3.—18 In C Utinam. Pro nostrum C T habent noster. Infra in Franc. 1.

NOTÆ

^d Qui potes] Videtur carpere Laterensem, qui cum possit multos defendere, neminem defendit.

^e Vestra diligentia] Ironia.

^f In Creta fuisses] Cum Saturnino in Creta fuit Laterensis, ut supra

dictum est.

^g Aliquid [dictum aliquod] Facetum nempe et ridiculum dictum omisisse Ciceronem dixerat Laterensis, quo contra eundem Laterensem uti poterat, dum petebat ædilitatem.

Te¹² aiebas de tuis rebus gestis^b nullas literas misisse, quod mihi meæ, quas ad aliquem misissem,ⁱ obfuissent: quas ego mihi obfuisse non intelligo: reipublicæ video prodesse potuisse.

xxxv. 86. Sed sunt²⁰ hæc leviora: illa vero graviora atque magna, quod meum discessum,^k quem sæpe defleras, nunc quasi reprehendere et subaccusare¹ voluisti: dixisti enim, non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse.^k Ego vero fateor, mehercule,² quod viderim mihi auxilium non deesse, idcirco me illi auxilio pepercisse: qui³ enim status, quod discrimen, quæ fuerit in republica tempestas illa, quis nescit?⁴ Tribunicius me terror,¹ an consularis furor movit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego⁵ florentes atque integros sine ferro viceram? Consules post hominum memoriam teterrimi atque turpissimi, sicut⁶ et illa principia, et hi recentes rerum exitus declararunt, (quorum alter exercitum perdidit,^m alter vendiditⁿ) emtis⁷ provinciis,^o a senatu, a repub-

^k Uti noluisse illo auxilio.

//////////

legitur dici potuerit.—19 In C H T ς ψ Tu. Deinde χ 3. habet *ullas literas*. Denique pro *mihi*, ante *obfuisse*, in T legitur *inde*.

CAP. xxxv. 20 Verbum *sunt* non est in H. Actutum, ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius habet *illa vera gravia*. Paulo infra χ 1. in *eum discessum* Pro sæpe in C legitur *semper*.—1 In C χ 3. *accusare*. Pro *me ante auxilio* in C scribitur *mehercule*.—2 Pro *mehercule*, in H S T ς χ 3. Ms. Teeg. Barb. Junt. Lamb. 1566. et Orell. inseritur *me*: Ms. Dresd. omisit hoc verbum. Porro pronomen *me* ante *illi* non est in T χ 3. Ms. Teeg. edd. vett. quibusdam et Orell. —3 In T χ 3. Franc. 1. et edd. nonnullis est *Quis*. Pro *status* Gulielmus coniecit *flatus*.—4 In C *nescis*. Tum pro *me* ante *terror* in χ 1. est *ne*.—5 Pronomen *ego* in C omittitur.—6 In C *sic*.—7 Gulielmus coniecit *emti*.

NOTÆ

^b *De tuis rebus gestis*] Dixerat Laterensis nullas literas de rebus misisse, quas nempe vel in Creta vel Cyrenis gesserat, ne sibi nocerent, ut Ciceroni nocere, quas ille scripserat.

ⁱ *Ad aliquem misissem*] Forte per illas literas, aut aliquas intelligit, quas quæstor in Sicilia Romam, aut consul ad Pompeium in Asiam misit.

^k *Discessum*] Discessum Ciceronis in exilium reprehenderat Laterensis:

ei jam respondet.

¹ *Tribunicus me terror*, &c.] Per tribunicium terrorem, Clodii tribuni plebis, et furiosorum in se consulum Pisonis et Gabinii odium intelligit, a quibus abire in exilium compulsus est, ne quid tumultus in republ. excitaretur.

^m *Quorum alter exercitum perdidit*] Piso consul, cum Macedoniam provinciam obtineret, concisum a Thra-

lica, a bonis omnibus defecerant: qui exercitibus,^p qui armis, qui opibus^q plurimum poterant, cum, quid sentirent, nesciretur, furialis illa vox,^r nefariis stupris, religiosis altaribus effœminata, secum^t et illos et^s consules facere, acerbissime personabat. Egentes in locupletes, perdit in bonos, servi in dominos armabantur. 87. Aderat mecum senatus, et quidem veste mutata;^s quod pro me uno post hominum⁹ memoriam publico consilio^m susceptum est. Sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine^t hostes; qui soli in hac urbe senatum senatui^u parere^{io} non siverunt, edicto^{que} suo non luctum patribus conscriptis, sed luctus indicia^x ademerunt. Aderat mecum cunctus equester ordo; quem quidem in concionibus saltator ille,^y [Cati-

^t *Pro se.*

^m *Sententia senatus.*

//////////

Tum pro a republica χ 3. habet r. p. Mox H et Ms. Teeg. exercitu. Paulo infra in χ 3. est pluribus poterant.—8 In octo Mss. Oxon. copulativa particula et omittitur ante consules. Garaton. verba et consules deleri censebat. Accutatum pro acerbissime, Schult. e Lambini conjectura dedit acerrime, probante Ern. in Ms. S est uerbissimos. Pro in locupletes ψ habet illocupletes.—9 Voc. hominum non est in χ 3. Tum in H legitur jam publico.—10 Parere in ψ deest. Paulo post omnes Mss. et edd. habent siverint ademerint præter Ern. et Schutz. qui dederunt e conjectura siverunt ademerunt. Pro patribus conscriptis in ψ est patres conscripsit. Deinde pro indicia C T judicia.

NOTÆ

cibus exercitum perdidit.

ⁿ *Alter vendidit*] Gabininus, accepta a Ptolemæo rege pecunia, ducto exercitu e Syria in Ægyptum, eundem, in jussu senatus, in regnum restituit.

^o *Entis provinciis*] Emerant a Clodio provincias. Nam Macedoniam Pisoni, Gabinio Syriam lege lata dedit, sed eo consilio ut ipsum in perpendo Cicerone adjuvarent.

^p *Qui exercitibus*] Designat Cæsarem, qui cum exercitu erat in Italia.

^q *Qui opibus*] Pompeium et Crassum intelligit. De his dicitur in oratione pro Sextio.

^r *Furialis illa vox*] Loquitur de Clodio, qui in sacris Bonæ Deæ habitu muliebri deprehensus est, quo acce-

dere viris nefas fuit.

^s *Veste mutata*] Vestis mutabatur in publico luctu, ut in Ciceronis exilio factum est.

^t *Consulum nomine*] Nomine consules erant Piso et Gabinus, sed hostes revera patriæ.

^u *Senatum senatui*] Non permiserunt senatum parere suo senatusconsulto. Nam senatusconsultum factum fuit, ut Cicero publico præsidio juvaretur.

^x *Luctus indicia*] Ad significandum dolorem vestis mutatio fiebat. Ad vestem communem redire senatum jusserunt consules, cum eam pro Cicerone senatus mutavit.

^y *Saltator ille*] Gabinium saltato-

linæ]¹¹ consul, proscriptionis denuntiatione¹² terrebat: at¹³ tota Italia convenerat; cui quidem belli intestini et vastitatis metus inferebatur. XXXVI. Hisce ego auxiliis studentibus¹⁴ atque incitatis¹⁵ uti me, Laterensis, potuisse confiteor: sed erat non jure, non legibus, non disceptando¹⁶ decertandum: nam profecto, præsertim tam bona in causa, nunquam, quo¹⁷ ceteri sæpe abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset: armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: [p. 278.] quibus a servis, atque a servorum ducibus cædem fieri senatus et bonorum, reipublicæ exitiosum fuisset. 88. Vinci autem improbos a bonis, fateor fuisse præclarum, si finem eum¹⁸ vincendi¹⁹ viderem; quem profecto non videbam. Ubi enim præsto fuisset²⁰ mihi aut tam fortis consul, quam L. Opimius?²¹ quam C. Marius? quam L. Flaccus? quibus ducibus improbos cives respublica vicit²² armatis: aut, si minus fortes,²³ attamen

* *Comminatione.*

° *Faventibus.*

p *Verbis.*

Post *cunctus* χ 3. addit verbum *senatus*. Tum pro *concionibus* C T ε χ 3. præbent *contentionibus*.—11 Schmtz. e sententia Ern. delet *Catilinæ*. Actutum in ε est *perscriptionis*: in ψ *præscriptionis*.—12 Voc. *at* omittitur in ed. Manut. Lamb. et Weiske. Pantagathus conjecit *ac*.

CAP. XXXVI. 13 Gnelmius maluit legi *lubentibus*, hand improbante Grutero. Paulo infra in T est *Laterenensis*.—14 In C est *nusquam que*. Verbum *sæpe* ante *abundarunt* omittitur in edd. ante Græv. cum Weiske. Tum in ψ est *abundare*. Mox *ipsi* non est in C: quinque Mss. Oxon. Ms. Teeg. ed. Rom. et Ven. præbent *ipsum*. Verbum *meum* post *auxilium* deest in H, Crat. Naug. Cam. ut volebat Weiske.—15 *Si finem tum* in C χ 3. Ms. Erf. et Teeg. Tum verba *quem pr. non vid.* non leguntur in Ms. Pith. et Teeg. Cod. Garaton. in margine habebat. Uncis inclusit Orellius.—16 In ψ *fuisissent*: unde Garaton. præfert *fuisissent . . . fortes consules*.—17 In ε *vidit*. Mox

NOTÆ

rem vocat, quem et saltatricem contra Pisonem vocat; ignominiosum autem fuit apud Romanos veteres, si cui objecta esset saltatio.

² *Incitatis*] Auxiliis potuit uti paratis ad suam salutem defendendam Cicero, sed noluit.

³ *Si finem eum vincendi*] Si vidisset fore ut improbi a bonis viverentur, iis usus auxiliis fuisset; sed id non

videbat fieri posse, propter improborum civium potentiam.

⁴ *L. Opimius*] L. Opimius consul contra Gracchum, Marius contra L. Saturninum, L. Flaccus contra Sullam pugnaverunt, facta a senatu potestate; ⁵ viderent nempe consules, ne quid respub. detrimenti caperet.⁶ At his consulibus carnit Cicero.

⁷ *Aut, si minus fortes*] Conqueritur

tam justī, quam P. Mucius, qui arma, quæ privatus P. Scipio sumserat, ea, Ti. Graccho interemto, jure optimo sumta esse defendit? Esset igitur pugnandum cum¹⁸ consulibus: nihil amplius dico, nisi illud; Victoriæ nostræ graves adversarios paratos, interitus nullos ultores esse videbam.¹⁹ 89. Hisce ego auxilii salutis meæ si idcirco defui, quia nolui²⁰ dimicare; fatebor, id quod vis, non mihi auxilium,¹ sed me auxilio defuisse. Sin autem, quo majora studia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis consulendum et parcendum putavi; tu id in me reprehendis, quod Q. Metello^d laudi datum est, hodieque est, et semper erit maximæ gloriæ? quem, ut potes² ex multis audire, qui tum affuerunt, constat, invitissimis viris bonis, cecis;³ nec fuisse dubium, quin contentione et armis superior posset esse. Ergo ille cum suum, non cum⁴ senatus factum^e defenderet, cum perseverantiam sententiæ suæ, non salutem reipublicæ retinisset; tamen, quod illud voluntarium vulnus accepit,⁵ justissimos omnium Metello-

//////////

pro sumserat Ms. Erf. et Teeg. habent *ceperat*.—18 In χ 3. *ut*. Tum in loco amplius, C ψ aliud.—19 *Esse ultores videbam* ed. Lamb. in ed. 1584.—20 In C *volui*. Tum pro *fatebor* in T χ 3. *futeor*.—1 *Auxilium mihi* in ed. Lamb. Mox χ 3. præbet *hujus iis magis*.—2 In eodem Ms. legitur *putes*.—3 Mss. nonnulli et edd. vet. ante Græv. legunt *invitissimis viris constat bonis cecis*, nisi quod in Crat. et Grnt. est *invictissimis*. Passeratius tamen legit *invictissimis viris constat tribunis cecis*: in ϵ χ 1. 3. ψ est *invictissimis*.—4 Voc. cum non legitur in C. Tum *senatus* non est in χ 3. Mox *et persever.* in eodem Ms. scribitur.—5 In Franc. 1. et aliis nonnullis Mss. et edd. vet. cum Græv. ita locus hic legitur: *tamen ob illum quod (quo multi codd. qua Ven.) illud vol. vul. accepit*: Junt. Nang. et Grnt. ita edidere: *tamen ob illam constantiam, qua illud vol. vul. accepit*: Cod. Lambini, *tamen ob illam, qua illud vol. vul. acc. constantiam*: verbum *constantiam* tamen Orellio ex interpolatione videtur esse: qui dicit in nullo cod. nunc noto, nisi Puccii, extare. Orellius, e Garaton. conjectura, dedit *tamen quum illud vol. vul. acc.* Idem conject quoque *tamen hora illa, qua illud vol. vul. acc.* Voc. *tamen* in H deest. Pro quod sex Oxon. Mss. habent *quo*. Tum in loco accepit, C præbet *acceperit*.

NOTÆ

quod ne justos quidem consules habuerit. Id autem dicit in odium Pisonis et Gabinii.

^d Q. Metello] Agit de illo Metello, qui tempore Saturnini, maluit abire

in voluntarium exilium quam in ejus leges jurare.

^e Cum suum, non senatus factum] Omnes senatores, Metello excepto, in Saturnini leges coacti juraverant.

rum⁶ et clarissimos triumphos gloriæ laude⁶ superavit, quod et illos ipsos improbissimos cives interfici noluit, et, ne quis⁷ bonus interiret in eadem cæde, providit; ego, tantis periculis propositis, (cum, si victus essem, interitus reipublicæ, si vicissem, infinita dimicatio pararetur) committerem, ut idem⁸ perditor reipublicæ nominarer, qui servator fuisset? XXXVII. 90. Mortem me timuisse dicis.⁸ Ego vero ne immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum pernicio reipublicæ vellem. Nam, qui pro republica⁹ vitam dederunt, (licet me desipere dicatis) nunquam, mehercule, eos mortem potius, quam immortalitatem assecutos putavi.¹⁰ Ego vero, si tum^h illorum impiorum ferro ac manu concidissem, in perpetuum respublica civile præsidium salutis suæ perdidisset. Quin etiam, si me¹¹ vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumsisset; tamen auxilia posteritatis essent immunita, quod peremtum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in¹² me retinendo fuisset senatus populusque Romanus. An, si unquam in me vitæ cupiditas fuisset,¹³

//////////

Actutum pro *justissimos*, in χ 1. *justissimus*: in ψ *justissimis*.—6 In C *et laude*, confirmans Garaton. conjecturam. Verbum *illos* ante *ipsos* in χ 3. omititur. Mox in C ς *interf. voluit*.—7 In ψ *aliquis*. Paulo infra copulativa particula et additur ante *si vicissem*.—8 C *ipse*. Mox idem Ms. habet *nominarem*: H *nominaretur*. Verba *ego . . . dicis* in ς omittuntur.

CAP. XXXVII. 9 In H est porro *reip.* Statim post, Ms. Erf. Teeg. Græv. Schutz. et Orell. *ediderunt*: Crat. et Lamb. *reddiderunt*: Franc. 1. et Pith. cum Weiske *dederunt*: edd. nonnullæ *tradiderunt*. Tum in ς *desipere dicitis*. 10 In H ψ *consecutos putavi*: in χ 3. *assecutos putavit*. Paulo post in C *si cum*: in χ 3. *si tam*. Deinde *aut manu* legitur in ψ .—11 Pronomen *me* in χ 3. deest. Infra, in C *essent immunita*: in ψ *essent immutata*. Porro in H *peremtum esse*. Verbum *esset* non est in χ 3.—12 C omisit *in*. Garaton. suspic. legendum esse *in me restituendo*.—13 In Ms. Teeg. *si unq. vitæ cup. in*

NOTÆ

⁶ *Omnium Metcllorum*] Metelli plurimi triumphaverunt, et ex devictis nationibus nominati sunt, ut Macedonicus, Numidicus, Dalmaticus, Balearicus, Creticus.

⁸ *Mortem me timuisse dicis*] Respondet alteri objectioni, mortem videlicet Ciceronem timuisse; sed hanc re-

fellit ab honesto; quia licet honestum esset mori, tamen honestus fuit vitare periculum, et reip. consulere.

^h *Ego vero, si tum*] Contendit e republ. fuisse ut tum viveret, tum ad salutem illius, tum ad posteritatis exemplum.

ego mense Decembriⁱ mei consulatus, omnium parricidarum⁹ tela commossem? quæ, si viginti quiessem dies,¹⁴ in aliorum jugulum^k consulum recidissent. Quamobrem, si vitæ cupiditas contra rempublicam est turpis,¹⁵ certe multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum perniciæ civitatis.

91. Nam quod¹⁶ te in republica liberum esse gloriatus es, id ego et fateor et lætor, et tibi etiam in hoc gratulor: quod me autem negasti, in eo neque te, neque quenquam diutius patiar errare. XXXVIII. Nam, si quis idcirco aliquid de libertate¹⁷ mea deminutum putat, quod non ab omnibus eisdem,¹ a quibus antea solitus sum dissentire,¹⁸ dissentiam; primum, si bene de me meritis gratum me præbeo, non desino¹⁹ incurrere in crimen hominis nimium memoris nimiumque grati; sin autem, sine ullo reipublicæ detrimento, respicio etiam²⁰ aliquando salutem tum meam, tum meorum; certe non modo non sum reprehendendus, sed

⁹ *Conjuratorum.*

.....

me fuisset: in C est *si me unq.* Tum in eodem Ms. *ego mensi.*—14 *Si XX dies quiessem* Junt. Mox pro *jugulum*, in χ 1. 3. ψ , Erf. Teeg. aliis codd. nonnullis, Ald. Crat. et Orell. legitur *vigiliam*. χ 3. quoque dedit *recidisset.*—15 In C *turpe.*—16 In C T ϵ χ 1. *quod esse.* Pro *republica* ψ dedit *remp.* Verbum *esse* post *liberum* in C deletur. *Nam quod te esse in rep. lib. es glor.* Ms. Teeg. *Nam quod esse te in rep. lib. glor. es* quatuor Mss. Oxon. et Junt. Paulo infra, Ms. C omisit verba *in hoc.* Denique pro *gratulor* ψ habet *congratulor.*

CAP. XXXVIII. 17 In C ψ *dignitate.* Præpositio *a* ante quibus in C omittitur. Tum ψ dedit *ante.*—18 Verbum *dissentire* suspectum Ern. Actutum in C est *primus si:* in χ 3. *primum, sibi.* Tum pronomen *me* ante *meritis* deest in Franc. 1.—19 Lamb. conjecit legendum *non debeo.* Paulo post in H ψ est *etiam crimen.* Tum pro *memoris* in χ 3. est *meroris.*—20 Voc. *etiam* in H deest: *aliquando* abest ab Ms. Erf. Hic locus sic editur in Ms. Teeg. *sin au-*

NOTÆ

ⁱ *Mense Decembri]* Hoc mense conjuratio Catilinæ depreheusa est, cum Ciceronis periculo.

^k *In aliorum jugulum]* Si expectasset adhuc viginti dies, recidissent in caput Silani et Murenæ, qui Calendis Januariis novi consules magistratum inibant, et ea a se Cicero de-

pulisset.

¹ *Non ab omnibus eisdem]* Arguitur levitatis a Laterensi Cicero, quod mox sentiat cum quibusdam, mox dissentiat. Certe amicus fuit Pompeio et Cæsari, postea vero inimicus. Sed illius mutationis rationem edocet.

etiam, si ruere^r vellem, boni viri me, ut id ne facerem,¹ rogarent. 92. Res vero ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum,^m ut, quoniam sibi servissem semper, nunquam mihi; fructus² autem ex sese non, ut oportuisset, lætos et uberes, sed magna acerbitate permixtos,³ tulissem;^s ut jam mihi servirem, consulerem meis: [p. 279.] se non modo satis habere a me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum a me⁴ haberet, reddidisset. 93. Quid, si horum ego nihil cogito? et idem sum in republica, qui fui semper? tamenne tu⁵ libertatem requires^t meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus: quod est longe secus. Stare enim omnes debemus, tanquam in orbe aliquo reipublicæ, qui quoniamⁿ versatur,⁶ eam deligere partem, ad quam nos illius utilitas salusque converterit. XXXIX. Ego autem Cn. Pompeium,⁷ non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meæ, (nam hæc privatim fortasse officiorum memoriam et

^r Cadere.^s Accepissem.^t Desiderabis.

tem aliquando sine ullo reip. detr. resp. etiam sal.—1 In ed. Junt. boni viri, ut ne id fac. me rog. Pro ne χ 1. habet non.—2 χ 3. omisit fructus: verbum autem non est in H.—3 Post permixtos C addit fuisset. Mox idem Ms. dedit consulem meis. Statim post, pro se in χ 3. est sed.—4 In S ε χ 1. est quod cum a me: in Ms. Teeg. quam tum a me, unde Orellius conjecit quantum a me. In Ms. H, et Junt. quod a me: Guliel. susp. quod ortum a me, probante Grut. Ern. maluit legi quod jam a me: Garaton. conjecit quod tamdiu a me. Verba a me non sunt in T χ 3. Tum Quod si in H T, Ms. Teeg. cum aliis Mss. et edd. vett. Actutum pronomen ego non est in χ 3.—5 Septem Oxon. Mss. Franc. 1. et alii Mss. cum Ven. Crat. Herv. Lamb. et Orell. omittunt tu: ed. Junt. habet tunc libertatem, omisso tamen. Statim post, in H est requiras.—6 In Ms. Erf. qui quomodo versatur: edd. vett. nonnullæ qui quoniam versetur: Mantius conjecit qui quum versetur. Pro deligere in C H diligere. Tum partem debemus in ed. Junt. Crat. Herv. Ita conjecit Schütz.: Stamus enim omnes (vel Stare enim omnes) videmur tan. in orbe ul. reip. qui quon. versatur, eam delig. partem debemus.

CAP. XXXIX. 7 In H Pompeio. Tum ε omisit v. ducem. Paulo infra, pro querunt in H est quærit. Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit officiorum memoriam quarunt, et gratiam. Verba pertinet . . . republica non sunt in χ 3.

NOTÆ

^m Ageret mecum] Prosopopœia patriæ Ciceronem alloquentis.

ⁿ Qui quoniam] Id est, qui quia facile rotatur. Objecerat Laterensis

Ciceronem facile mutari. Respondet, eleganti similitudine navis, mutavisse sententiam secundum reipub. utilitatem.

gratiam quærunť*) sed dico hoc, quod ad salutem reipublicæ pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in republica principem esse concedant?⁸ ego C. Cæsaris laudibus desim,⁹ quas primum populi Romani, nunc etiam senatus, cui me semper⁹ addixi, plurimis atque amplissimis judiciis⁹ videam esse celebratas? Tum, hercule, me confitear, non iudicium aliquod habuisse de reipublicæ utilitate, sed hominibus¹⁰ amicum aut inimicum fuisse. 94. An, cum videam navem secundis ventis cursum tenentem suum, si non eum¹¹ petat portum, quem ego aliquando probavi, sed alium non minus tutum atque tranquillum; cum tempestate pugnem periculose potius, quam illi, salute præsertim proposita,¹² obtemperem et paream? Neque enim inconstantis puto, sententiam, tanquam aliquod navigium atque cursum, ex reipublicæ tempestate moderari. Ego vero hæc didici, hæc vidi,¹³ hæc scripta legi: hæc de sapientissimis et clarissimis viris, et in hac republica, et in aliis¹⁴ civitatibus, monumenta nobis, literæ, prodiderunt: non semper easdem sententias ab iisdem,¹⁵ sed, quascumque reipublicæ status, inclinatio⁹ temporum, ratio concordiae postularet, esse defendendas.¹⁶ Quod ego et facio, Laterensis, et semper

* *Postulant.** *Non laudem Cæsarem.*9 *Mutatio.*

.....

Pro republica ψ habet remp.—8 *Concedunt* omnes Mss. et edd. præter Ern. qui e conjectura dedit *concedant*. Paulo post, in C *laudibus desum*. Statim, pro *quas*, C χ 3. Steph. cod. Garaton. cum Barb. habent *qui*. Deinde in H est *populus Romanus*.—9 In C est *non me cui semper senatus*. Pro *addixi* in χ 3. *addi*. Mox pro *videam* in Junt. legitur *videram*. Tum in C *esse celebratum*.—10 In χ 3. *omnibus*.—11 In ε χ 1. Ven. Ald. Crat. Grut. legitur *si non ea eum*. Pronomen *ego*, post *quem*, desideratur in Franc. 1.—12 *Salutem præsertim propositam* in C. Tum pro *paream*, in eodem Ms. legitur *peream*. Sequens periodus, *Neque . . . moderari*, (ex Orat. pro Balb. c. xxvii.) omittitur in octo Mss. Oxon. cum Orellio.—13 In C est *hoc didici, hoc vidi*. Pro *didici* in χ 3. *dici*. Porro C omisit verba *hæc scripta legi*.—14 In C *aliis multis*. Tum pro *literæ*, legebat Pantagathus *literarum*, probante Ursino. Mox præpositio *per* in ψ additur ante *easdem*.—15 In C H *ab eisdem*. Paulo post, in septem Oxon. Mss. et Franc. 1. legitur *indignatio temporum*: in T *inclinatio temporis*.

NOTÆ

⁹ *Plurimis atque amplissimis judiciis]* quindecim, stipendia, et legatos de-
Cum Cæsar bellum in Gallia gereret, cem mittendos decrevit.
senatus ei supplicationem dierum

faciam; libertatemque,¹⁷ quam in me requiris, quam ego neque dimisi unquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo.

XL. 95. Nunc venio ad illud extremum, quod¹⁸ dixisti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca,^p lapidemque¹⁹ e sepulcro venerari pro Deo: neque enim mihi insidiarum periculum ullum, neque mortis fuisse. Cujus ego temporis rationem explicabo brevi,²⁰ neque invitus; nihil enim ex meis est temporibus,^q quod minus pervagatum,^r quodque minus aut mea commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum,^r juris, senatus, bonorum omnium, cedens, cum² mea domus ardore suo deflagrationem urbi atque Italiae toti minaretur, nisi quievissem; Siciliam petivi animo,³ quæ et ipsa erat mihi, sicut domus una,^s conjuncta, et obtinebatur⁴ a C. Virgilio;^t quocum me uno vel maxime cum ve-

//////////

—16 Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *defensas*.—17 In C H *libertatem*. Statim post *quam* Orell. admisit *tu*, ex auctoritate Ms. Teeg. Mox pronomen *ego* in ς deest. Denique χ 3. omisit *unquam*.

^p CAP. XL. 18 Ms. Teeg. dedit *in quo*, probante Orell. Tum in C legitur *quod dixi dum*: in ed. Junt. *quod dixisti quum*. Pro *meritum* C habet *meritis*. Deinde pronomen *me* in χ 3. omittitur. Tum *e cloaca* est in Ms. Teeg.—19 In H ς χ 1. ψ *lapidem*. Statim post, *ex sep.* ed. Junt. Mox pro *ullum* in χ 3. est *nullum*.—20 Lamb. coniecit *breviter*.—1 In marg. Lamb. 1584. scribitur '*al. pervulgatum*'. Actutum, post *mea voc. celebratione* additur in C H ς χ 1. ψ . Tum pro *celebratum* in H S *commemoratum*: in χ 3. *celebratur*. Porro in T est *Laterenensis*.—2 In C *tum*: idem Ms. paulo post habet *urbis*. In χ 1. est *nisi quæsissem*.—3 Pro *animo* Pantagathus olim dedit *a Vibone*: postea ita emendavit, *Sic. petii eo animo*. Mox *ipsa* in C, *erat* in ς desunt.—4 In T *ob-*

NOTÆ

^p *Arcem facere ex cloaca*] Dixerat contra Ciceronem Laterensis, cum ex re humili et abjecta magnam facere, et rem contemnendam plus æquo commendare, dum extollit Plancii beneficium.

^q *Meis temporibus*] Tempora Ciceronis fuerunt, quibus ab improbis civibus vexatus est.

^r *Ex illo incendio legum*] Incendium metaphorice tempus Clodianum vocat. Delph. et Var. Clas.

cat, quo statim post profectionem in exilium domus sua deflagavit; vel quo, nullus erat Romæ locus legibus, juri, senatui, bonis civibus, propter tribunatum Clodii.

^s *Erat mihi sicut domus una*] In Sicilia quæstor fuerat, sibi que devinxerat Siculos, quos contra Verrem defendenderat.

^t *A C. Virgilio*] C. Virgilius prætor erat in Sicilia, qui licet Ciceronis Cicero. 6 I I

tusta amicitia, tum mei fratris collegia,^u tum respublica sociarat.⁵ 96. Vide nunc caliginem temporum illorum. Cum ipsa pæne insula mihi sese obviam ferre vellet; prætor⁶ ille (ejusdem tribuni plebis concionibus, propter eandem reipublicæ causam, sæpe vexatus) nihil amplius dico, nisi⁷ me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio, tali civi et viro, benevolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem,⁸ humanitatem, fidem defuisse? Nihil, judices, est eorum: sed, quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit, ut eam ipse posset⁹ opibus suis sustinere. [p. 280.] Tum, consilio repente mutato, iter¹⁰ a Vibone Brundisium^x terra petere contendit; nam maritimos¹¹ cursus præcludebat hyemis magnitudo. XLI. 97. Cum omnia illa¹² municipia, quæ sunt a Vibone Brundisium,^x in fide mea,^y judices, essent;

tinebam: in ψ *opprinebatur*. Statim post, a C. Virginio in ed. Lamb. 1584. In C H est a C. Virgilio, quo tum.—5 Ex auctoritate Mss. Erf. et Teeg. (probante Garaton.) Orellius hunc locum ita edidit: *vel maxime cum vetustas, tum amicitia, cum mei fratris collegia, tum reip. causa sociarat*. Pro *cum vetusta*, in C S ϵ χ 1. 3. ψ . *tum vetustatum*: in H *cum vetustatum*. Franc. 1. habet *tum vetusta*. Pro *collegia* in χ 3. *collega*. Tum verbum *sociarat* in χ 3. deletur: in C est *sociaret*. Mox pro *Vide* in χ 3. legitur *Vidi*.—6 C H T ϵ χ 1. *pater*. Tum in C est *ejus de tribuni*: in χ 1. *ejusdem tribus*. Mox in eodem Ms. *propter eam*.—7 Ms. H omisit *nisi*. Præpositio *in* ante *Siciliam* deest in χ 1.—8 *Pietatem* non est in C. Mox pro *judices*, in septem Oxon. Mss. cum aliis nonnullis et edd. vett. legitur *videlicet*. Paulo infra, in χ 3. est *ros vobiscum*: in C ψ *nos nobiscum*.—9 Lamb. in ed. 1566. ita dedit: *metuit, ne eam ipse non posset*. Pro *ut C habet utique*: pro *ipse C ipsam*, H *ipse non*; pro *posset* ϵ χ 1. 3. ψ *non posset*.—10 *Iterum* ed. Lamb. De Ern. suspicione Schutz. delevit voc. *iter*. Tum in C S *Dibone*. Pro *petere* in C legitur *patere*. Ita Pantagathus hunc locum emendavit: *Tum, cons. rep. mut. terra Vibone Brundisium petere contendit*.—11 χ 3. omisit verba *terra . . . maritimos*. Denique in H est *præcluserat*.

CAP. XLI. 12 Voc. *illa* omittitur in Franc. 1. Tum in C est *Dibone*.

NOTÆ

opera sæpius usus esset, eum tamen insulæ aditum prohibuit.

^u *Mei fratris collegia*] Virgilinus Quinti Ciceronis collega fuit in prætura.

^x *A Vibone Brundisium*] Vibo oppidum est Lucaniæ ad fretum, quod

prius Hippo dicebatur, ut ait Pomp. Mela, lib. II. Brundisium vero oppidum est in Calabria, portu celebre, quo ex Italia in Epirum navigatur.

^y *In fide mea*] A quo tempore Cicero in Sicilia fuit quæstor, se patrum semper Siculorum exhibuit.

iter mihi tutum,¹³ multis minitantibus, magno cum suo metu præstiterunt. Brundisium veni, vel potius ad moenia accessi.¹⁴ Urbem unam mihi amicissimam declinavi, quæ se vel potius excindi, quam, e suo complexu ut eriperer, facile pateretur. In hortos me M. Lenii¹⁵ Flacci^z contuli; cui cum omnis metus, publicatio honorum, exilium, mors proponeretur, hæc perpeti, si acciderent, maluit, quam custodiam mei capitis dimittere. Hujus¹⁶ ego, et parentis ejus, prudentissimi atque optimi senis, et utriusque filii manibus,¹⁷ in navi tuta ac fideli collocatus, eorumque preces et vota de meo reditu exaudiens, Dyrrachium,^{18a} quod erat in fide mea, petere contendi. 98. Quo cum venissem, cognovi, (id quod audieram) refertam esse Græciam¹⁹ sceleratissimorum hominum^b ac nefariorum; quorum impium ferrum ignesque pestiferos^c meus ille consulatus e manibus extorserat:²⁰ qui antequam de meo adventu audire potuissent, (cum tantum abessent¹ aliquorum dierum viam) in Macedoniam, ad Planciumque perrexi. Hic vero simul

Deinde H omisit verbum *judices*.—13 *Tunc iter mihi tutum* Ms. Teeg. *tunc mihi iter tutum* ed. 1480. et Junt. *tunc iter tutum* HS, ed. Rom. Ven. et Crat. *tum iter tutum* C χ 1. ψ : *tunc michi tutum* T χ 3.—14 Ms. Teeg. omisit verbum *accessi*. Paulo infra Weiske e conjectura dedit *potius vel excindi*, probante Orellio. Schutz. ita edidit e conjectura: *quæ se vel excindi, quam, e suo comp. ut erip. facilius pateretur*. Pro *quam e* in ς *quæ est*.—15 In C *Lenii*. Mox in eodem Ms. legitur *mors præponeretur*. Tum in χ 3. *si hæc acciderent*.—16 Ms. Teeg. *Cujus*. Pro *ego et* in χ 3. *est ergo ut*.—17 In Ms. Erf. Teeg. ed. Græv. et Orell. *optimi senis, et fratris, et utriusque filiorum* (Erf. *fili*) *manibus*: edd. vett. ante Græv. cum Weiske *optimi senis, et utriusque filiorum manibus*: Schutz. *optimi senis et fratris utriusque filiorum manibus*, improbaute Orellio.—18 In C χ 3. *Durachium*.—19 In C *Graciam*. Tum pro *hominum* in ψ *virorum*.—20 In H *extorserit*.—1 Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius legit *tamen abessent*, ut est quoque in C: ceteri, cum Lamb. et Oliv. *tum abessent*. ψ dedit *abesset*. Tum pro *aliquorum*, in tribus codd. Oxon. Erf. Teeg. Lamb.

NOTÆ

^z In hortos M. Lenii Flacci] Flacci villa hortis erat nobilis.

^a Dyrrachium] Dyrrachium est urbs in Epiro contra Calabriam, Epilaminus olim; ab Epidamo, rege barbarorum, condita et nominata.

^b Sceleratissimorum hominum] Eos

indicat qui fuerant e Catilinæ conjuratione.

^c Ignisque pestiferos] Romam illi conjurati flammis excindere volebant, a quibus per Ciceronem crepta est.

atque me mare transisse cognovit, (audi, audi,² atque attende, Laterensis, ut scias, quid ego Plancio debeam, confiteareque³ aliquando, me, quod faciam, et grate, et pie facere; huic, quæ pro salute mea fecerit, si minus profutura sint,⁴ obesse certe non oportere :) nam, simulac me Dyrrachium attigisse audivit, statim ad me, lictoribus dimissis,^d insignibus abjectis, veste mutata, profectus est. 99. O⁵ acerbam mihi, iudices, memoriam temporis illius et loci, cum hic in me incidit,^e cum⁶ complexus est, conspersitque lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit! o rem, cum auditu crudelem, tum visu nefariam!⁷ o reliquos omnes dies noctesque eas, quibus iste a me non recedens, Thessalonicam^f me, in⁸ quæstoriumque^g perduxit! Hic ego nunc de prætore Macedoniæ nihil dicam amplius, nisi, eum et civem optimum semper, et mihi amicum fuisse;⁹ sed eadem timuisse, quæ ceteros: Cn. Plancium fuisse¹⁰ unum, non qui minus timeret; sed, si¹¹ acciderent ea, quæ timerentur,

Græv. Oliv. Lall. Weiske et Orell. legitur *aliquot*.—2 Omiserunt alterum *audi* Steph. in contextu, Lamb. et Weiske. Paulo infra, in T est *Laterenensis*. Deinde χ 1. habet *qui ego*.—3 In C *consideraque*: in T *confiteare*. Paulo post in C T *quid faciam*. In edd. vett. nonnullis, cum Lamb. et Weiske, hic locus ita editur: *aliquando, quod faciam me et grate, &c.* Ed. Junt. omisit copulativam particulam *et*.—4 In C *essent*: in ϵ *sunt*. Mox pro *lictoribus* C habet *litoribus*. Tum in ψ est *insig. adjectis*. Dein in T *profecta est*.—5 O deest in χ 3. Actutum verbum *iudices* non est in C. Infra, pro *hic in me* ψ dedit *mihi in me*.—6 Voc. *cum* omittitur in ϵ ϵ χ 1. 3. Ms. Teeg. Lamb. Oliv. et Weiske. Actutum Franc. 1. habet *adpersitque*. Deinde in χ 3. *ne loqui*. Pro *cum auditu* in C H, Franc. 1. et ed. Schütz. *tum auditu*.—7 χ 3. omisit verba *O . . . nefariam*. Mox *O reliquas* legitur in χ 1. et edd. ante Lamb. Seq. verbum, *omnes*, in ψ deest. Deinde in Franc. 1. est *a me iste*.—8 H omisit præpositionem *in*. Tum Ms. C et Junt. habent *in quæstorium*. In T est *perduxi*: in ψ *produxit*. Paulo post, χ 3. legit *de præt. Macedone*.—9 In H verbum *fuisse* deest.—10 Verba *sed . . . fuisse* non sunt in T χ 3. Non, ante *qui*, χ 1. abest.—11 E conjectura Ursini Lamb. in ed. 1584. dedit *sed qui, si*.

NOTÆ

^d *Lictoribus dimissis*] Ex hoc loco patet quæstores in provincia lictores habuisse, sed senos tantum; quos honoris causa dimisit, cum Ciceroni obvius venit.

^e *In me incidit*] Planeius accessit ad eum cum magna amoris significa-

tione.

^f *Thessalonicam*] Urbs Macedoniæ fuit Thessalonica.

^g *Quæstorium*] Quæstorium domus quæstoris, sicut prætorium domus prætoris dicitur.

mecum ea subire et perpeti vellet. 100. Qui, cum ad me¹² L. Tubero,^h meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exulibus conjuratis audierat,¹³ animo amicissimo detulisset; in Asiam me ire (propter ejus provinciae mecum¹⁴ et cum meo fratre necessitudinem) comparantem, non est passus: vi me, inquam,¹⁵ Plancius, et complexu suo retinuit, multosque menses a capite meo non discessit, abjecta quaestoria persona, comitisque sumta.

XLII. 101. O excubiasⁱ tuas,¹⁶ Cn. Planci, miscras! o flebiles vigilias! o noctes acerbis! o custodiam etiam mei capitis infelicem! si quidem ego tibi vivus¹⁷ non prosum, qui fortasse mortuus profuissem. Memini enim, memini, neque unquam obliviscar¹⁸ noctis illius, cum tibi vigilant, assidenti, mœrenti, vana quaedam miser,¹⁹ atque inania, falsa spe inductus, pollicebar; me, si essem in patriam²⁰ restitutus, praesentem tibi gratiam relaturum: sin autem vitam mihi sors¹ ademisset, aut vis aliqua major reditum

Pro subire in C est subiret.—12 In C a me et.—13 In H conjurationis: in ψ conjurationis auderet. Tum ante animo, verba ad me adduntur in Ms. Teeg.—14 In ε χ 1. 3. Ms. Erf. Franc. 1. et edd. ante Grut. legitur metum: in C H S T me tum. Sequens verbum, et, in T deest. Pro comparantem in ed. Lamb. est comparatam. In edd. vett. nonnullis hic locus ita editur: propter ejus provinciae metum, et cum meo fratre necis insidias comparatas.—15 In Franc. 1. est vi me, vi me, inquam, probante Græv. Orellius maluit legi vi me, vi, inquam. Paulo infra, in ε est abjecit quaestoria. Posterius verbum in C omittitur. Denique pro comitisque in ε comitiisque.

CAP. XLII. 16 Verbum tuas hand agnoscit C: qui Ms. cum T χ 3. et ed. Junt. paulo infra omittit etiam ante mei.—17 In χ 3. minus. Mox proxim est in ed. Rom. Ven. Crat. et Nang. Verba ego... mortuus desunt in Ms. C. Tum pro profuissem in H ψ defuissem: in T fuisset.—18 In H ε χ 1. obliuiscor. Ante noctis pronomen tuæ inseritur in ε χ 1. ψ, codd. nonnullis Steph. ed. Rom. Ven. et Junt. In χ 3. scribitur mea noctis. Deinde pro rigilanti in C est rigilati: pro mœrenti in ψ meriti.—19 In H varia quadam miser: in C ψ vana quadam miscra. Tum C H habent atque inani.—20 In χ 1. ψ in patria. Mox pro gratiam, Ms. Erf. Teeg. et Græv. habent gratias, probante Grutero. Tum in T est si autem: in C sin mihi. Statim post, vitam in ε, mihi in C omittuntur.—1 In quatuor Oxon. Mss. Erf. Teeg. Lamb. Lall.

NOTÆ

^h L. Tubero] Tubero Ciceronis propinquus fuit, nam cum ita appellat in oratione pro Ligario.

ⁱ O excubias] Perorationem incipit per vehementem exclamationem ad commiserationem excitandam.

peremisset; hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia² tibi illorum laborum præmia pro me persoluturos. Quid me aspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed de horum^k erga me benevolentia³ promittebam: [p. 281.] hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: de eorum desiderio,⁴ luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi, præter lacrymas, queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti. 102. Quid enim possum aliud,⁵ nisi mœrere? nisi flere? nisi te cum mea salute complecti? salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Huc exsurge tamen,¹ quæso:⁶ retinebo et complectar: nec me solum deprecatorem fortunarum tuarum,⁷ sed comitem sociumque profitebor: atque (ut spero) nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor,⁸ non dicam meorum in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui a me mei servatorem capitis divellat, ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis a vobis deprecor,^m iudices,⁹ sed

//////////

Oliv. et Orell. legitur fors. Mox voc. *hos* haud repetitum est in Franc. 1. Tum H omisit enim. Pro *alios* C T χ 3. *aliquos*: H *alio*.—2 Ante *omnia* H inseruit *et*. Dein in C χ 1. est *per me persol.* Pro *mea promissa* χ 3. dedit *me in fidem*. Verbum *tibi* ante *ego* non est in H. Porro in C H T ε χ 1. et Franc. 1. scribitur *eorum erga me*.—3 In Ms. Erf. hic locus ita datur: *sed de horum ego benevolentia*: in edd. vett. cum Lamb. *sed horum erga me benevolentiam*: al. *sed horum ego benevolentiam*. Mox ε χ 1. omittunt verba *vos gemere*. Tum in ψ *vel jure periculo*.—4 In Ms. Erf. Teeg. Lamb. Weiske, et Orell. legitur *de horum des.* Pro *desiderio* in C est *considero*. Paulo infra ψ habet *propter lacrymas*.—5 In χ 3. *aliquid*. Verba *cum mea salute* delevit Schütz. Deinde in C est *qui me redd.*—6 In Ms. Erf. Teeg. Paris. Græv. Lall. Schütz. et Orell. legitur *Te tamen, (exsurge, quæso) rel. &c.* In ed. Lamb. Nunc, *exsurge tamen quæso*. In Franc. 1. *Huc tandem exsurge, quæso*. Pro *Huc* χ 3. dedit Nec.—7 *Tuarum* in C deest: in χ 1. est *meorum*. Tum ψ omittit *ut ante spero*.—8 In H est *neque tam memor*: in ε *nec immemor*. Statim post, in edd. vett. ante Lamb. *meorum non dicam*. Deinde H omittit verbum *capitis*.

NOTÆ

^k *Sed de horum*] Judicium, qui sedent in hoc iudicio, benevolentiam ait Plancio se pollicitum fuisse, quam summam in se cognoscebat.

¹ *Exsurge tamen*] Sedebat reus in minori subsellio prope suum oratorem.

^m *Deprecor*] Non cupit precando

custodem salutis meae: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia; sed precibus, sed lacrymis, sed misericordia: mecumque¹⁰ vos simul hic miserrimus et optimus obtestatur parens, et pro uno filio duo patresⁿ deprecamur. 103. Nolite, iudices, per vos, per fortunas vestras, per liberos vestros,¹¹ inimicis meis, his praesertim, quos ego pro vestra salute suscepi, dare laetitiam, glorientibus vos¹² (jam oblitos mei salutisque ejus, a quo mea salus conservata est) hostes extitisse: nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu¹³ commutatae vestrae voluntatis erga me: sinite me, quod vobis fretus huic saepe promisi, id a vobis^r ei persolvere. 104. Teque, C. Flavi,¹⁴ oro et obtestor, (qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum, quas gessi, adjutor fuisti; meque non modo salvum semper, sed etiam ornatum, florentemque esse voluisti) ut mihi per hos¹⁵ conserves eum, per quem me tibi et his conservatum vides. Plura ne dicam, tuae me etiam¹⁶ lacrymae impediunt vestraeque, iudices, non solum meae: quibus ego, magno in metu meo, subito inducor

^r Per vos.

////////

—9 In χ 3. *judicibus*.—10 In C H *mecum*. Tum ς χ 1. 3. ψ , edd. vett. ante Græv. cum Weiske, non habent *hic* ante *miserrimus*. Porro in χ 1. legitur *duos patres*.—11 E conjectura Garaton. Orellius dedit *per, vos, fortunas, per liberos vestros*: Erf. et Græv. *per vos, per fortunas, per liberos vestros*: edd. vett. ante Græv. *per vos, per fortunas vestras, per liberos*, omisso *vestros*: quam lectionem recepit Weiske, nisi quod habet *et per liberos*. Actutum *iis praesertim* scribitur in Ms. Teeg. Junt. Steph. Lamb. Weiske et Orellio.—12 Voc. *vos* non est in ς χ 1. Post *oblitos* ed. Lamb. inseruit *esse*. Tum pro *salutisque* in quinque Mss. Oxon. Teeg. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. cum Orellio, est *salutis*.—13 Pro *etiam metu* in C est *reste*. Verbum *metu* non est in ψ . Pro *vestra* C habet *metu*. Dein in ψ est *vestrae voluntates*.—14 E conjectura Garaton. Orell. dedit *C. Flave*. Mox pro *consulatu* in χ 1. est *senatu*.—15 In C *per vos*: qui Ms. paulo infra omisit *et* post *tibi*. Pro *conservatum* in ς est *consulatum*: in ψ *servatum*. Ante *rides* Ms. C inseruit *esse*.—16 In C *tuae* e

NOTÆ

absolvi Plancium, quasi suis beneficiis civem ornatum, sed custodem salutis suae.

ⁿ Duo patres] Plancius pater, et ipse Cicero, ratione nempe officii et

ætatis ejus parens, pro Plancio filio deprecantur.

^o C. Flavi] Flavius huic praesidebat iudicio.

in spem, vos eosdem¹⁷ in hoc conservando futuros, qui fueritis in me; quoniam istis vestris lacrymis de illis recorder, quas pro me sæpe et¹⁸ multum profudistis.

////////

et.—17 *Vos in eosdem* legitur in C: qui Ms. pro *qui fueritis* dedit *qui futuris*.
—18 Ms. C omisit *et*. Pro *multum* Garat. coniecit *multas*. Denique in χ 1. est *multum profudisti*: in χ 3. *multum profugistis*.

M. TULLII CICERONIS

PRO P. SEXTIO†

ORATIO XXXII.

ARGUMENTUM.

P. Sextius tribunus plebis fuit, P. Lentulo Spinthere et Q. Metello Celeræ consulibus. Is cum esset Ciceronis et optimatum omnium amantissimus, totum tribunatum suum et ad Ciceronem restituendum et ad perniciosas leges impediendas contulit. Quæ res parum absuit, quin ei summam perniciem afferret. Nam cum primo, senatusconsulto de revocando Cicerone facto, Fabricius tribunus pl. viii Kal. Febr. rostra conscendisset, ut ad populum de eadem re ferret, operæ Clodianæ impetum in eum fecerunt, ut eum de rostris dejicerent; et orta utrimque pugna, magna cædes facta est: deinde cum Q. Metellus in templo Castoris cum populo ageret, et legem aliquam ad populum ferret, Sextiusque eam perniciosam existimans, descendisset, eique obnuntiavisset, iterum vis a Clodianis orta est, qua ipse pæne Sextius est deletus. Harum rerum culpam cum in Sextium conferre Clidiani cuperent, eum proximo anno lege Lutatia reum de vi fecerunt. In quo periculo cum præter alios Hortensius et Cicero subvenissent, eumque orationibus defendissent, absolutus est iudicium sententiis. Defensionis autem Ciceronianæ hæc est ratio, ut, qualis Sextius inde a pueritia, imprimisque in tribunatu fuerit, commemoret, et quæcumque vis in foro et in templo Castoris versata sit, eam a Clodianis ortam esse ostendat. Et quoniam accusator Sextii quædam etiam in Ciceronem dixerat, imprimisque, quænam esset illa optimatum natio, per ludibrium ex Cicerone quæsierat; hac occasione arrepta, fuse et graviter, qui sunt optimates et populares, docet, et simul ostendit, populum Romanum etiam nunc in comitiis, concionibus, ludisque significare, magis sibi optimates quam populares placere.

////////

† *Pro P. Sextio* Pal. 2. ac 9. item Erf. et Gembl. hunc hominem semper appellant *Sextium*; ut etiam liber S. Victoris: adeo ut sic rescribendum

1. 1. [Ed. Ald. p. 3.] Si quis antea, iudices, mirabatur, quid esset, quod, pro tantis opibus¹ reipublicæ, tantaque dignitate² imperii, nequaquam satis multi cives forti³ et magno animo invenirentur, qui auderent se et salutem suam⁴ in discrimen offerre pro statu civitatis, et pro communi libertate; ex hoc tempore miretur potius, si quem bonum et fortem civem⁵ viderit, quam si quem aut timidum, aut sibi potius, quam reipublicæ consulentem.⁶ Nam, ut omittatis de unicujusque casu cogitando recordari, uno aspectu intueri potestis, eos,^a qui cum senatu, cum bonis omnibus, rempublicam afflictam excitarint, et latrocinio domestico liberarint, mœstos, sordidatos,^b reos, de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis dimicare;⁷ eos autem, qui omnia divina et humana violarint, vexarint,⁸ perturbarint, everterint, non solum alacres lætosque volitare,^{b c} sed etiam voluntarios^{8 d} fortissimis^e atque optimis civibus periculum moliri,

^a Cum tantæ sint opes reipublicæ, tantaque dignitas.

^b Incedere alacriter et superbe.

videatur: ut fecit P. Victorius. Annotatum tamen Cl. Puteano scribendum *Sextio*, quoniam sit familiæ plebeïæ: *Sestium* enim notare patriciam.⁹ *Grut.* 'In Mediol. ed. legitur *Sestio*; sed in Franc. 1. *Sextio*.' Græv. *Vulg. Sextio*.

CAP. I. 1 *Dresd. quod tantis opibus*, sine præpositione. *Mox, C dign. r. (i. e. Romani) imperii.*—2 *H S χ, Ven. 1483. Junt. Lamb. fortes.*—3 *In ψ deest suam.*—4 *Dresd. virum.*—5 *Hervag. consultum. Mox, χ ut omittamus.*—6 *Ern. e conjectura cum Schutz. dimicare. Ceteri dimicantes.*—7 *Hervag. vex., viol.*—8 *T, Dresd. Franc. 1. Pall. Ms. Car. Steph. Ven. 1480. Hervag. Schutz. omittunt voluntarios, quod Orell. uncis inclusit. In ed. Junt. volun-*

NOTÆ

^a *Intueri potestis eos*] Intelligit Sextium et Milonem: Sextium qui modo reus adducitur in iudicium; Milonem, cui Clodius diem dixit, quod gladiatoribus rempublicam obsedisset: non sperabat autem Clodius Milonem condemnatum iri, quia patronos magnos, et Pompeium maxime habebat; sed eum in iudicium vocavit, ut per hanc causam, et Milonem oppugnaret, et patronos ejus vexaret.

^b *Sordidatos*] Qui rei vocabantur in iudicium, una cum amicis sordidis vestibus et maculatis aderant, quo iudices ad misericordiam inflecterent.

^c *Lætos volitare*] Læti dicuntur volitare, qui superbe incedunt.

^d *Voluntarios*] Voluntarios, id est, nulla causa impulsos, sed sua voluntate adductos.

^e *Fortissimis*] Pompeio insidias struxit Clodius, quia in gradibus palatii per sicarium eum occidere volu-

de se nihil timere. 2. In quo cum multa sint⁹ indigna, tum nihil minus est ferendum, quam quod jam non per latrones^f suos,¹⁰ non per homines egestate et scelere perditos, sed per vos^g nobis, per optimos viros optimis civibus,¹¹ periculum inferre conantur: et, quos lapidibus,^h quos ferro,ⁱ quos facibus,^k quos vi, manu, copiis^l delere non potuerunt, hos^{12 m} vestra auctoritate, vestra religione,ⁿ vestris sententiis se oppressuros arbitrantur.¹³ Ego autem, iudices, quia,¹⁴ qua voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optime sunt meriti,^o bene-

////////

tario. Ern. conjecit Ciceronem scripsisse *ultro*, prob. Garaton.—9 C H S T X, Ven. 1483. Junt. Hervag. Ern. *sint*. Ceteri *sunt*.—10 *ψ jam per latrones*, omissis vocibus *non* et *suos*.—11 *Pro viros*, *χ* habet *cires*, et *pro civibus* Dresd. *riris*.—12 C *hoc*.—13 Dresd. *arbitrentur*.—14 *Quia*, auctoritate Ms. Hoto-

NOTE

it, qui cum sica deprehensus est.

^f *Per latrones*] Latrones sive latronculi dicebantur, quibus publice decretum indictumque bellum non fuerat, cum tamen hostiliter grassarentur.

^g *Sed per vos*] Apud iudices vocabant quasi reos capitis, quos cives optimos noverant.

^h *Quos lapidibus*] De semetipso loquitur: cum enim, mutata veste, ut reus sordidatus, populo supplicaret, Clodius illi omnibus vicis occurrebat, stipatus hominibus contumeliosis, qui petulanter mutationem vestis, et habitum ejus exagitabant, multisque locis luto et lapidibus in eum coniectis, supplicationes impediabant.

ⁱ *Quos ferro*] Plutarchus refert, cum senatus frequens mutandam vestem pro Cicerone censuisset, Clodium tum fuisse in curia cum armis, et senatores non paucos e senatu, vestibus discissis, et clamore sublato, se proripuisse.

^k *Quos facibus*] Domum Ciceronis incendit Clodius, et Milonis aedes oppugnavit.

^l *Quos vi, manu, copiis*] Cum lex de Cicerone revocando ferretur ad populum, acceptis a fratre Appio gladiatoribus, impetu in multitudinem facto, multos vulneravit Clodius, multos occidit. In foro tribuni vulnerati sunt, et Q. Cicero inter cadavera tanquam mortuus jacuit. Vide Dion. lib. xxxix. et Plut. in Cic.

^m *Hos*] Arbitrati sunt illi cives seditionis, se, vocando in iudicium, perdituros Milonem et Sextium. Unde Sextius ab Albinovano de vi accusatus est lege Lutatia: quæ nempe a Q. Lutatius Catulo consule cum Mario, A. U. C. 651. lata est, ut de seditionis civibus quotidie, etiam diebus festis, Indisque publicis quæreretur: Milo vero a Clodio ædile curuli ad iudicium vocatus est.

ⁿ *Vestra religione*] Jurati iudices sententiam ferebant: quare teneri religione censebantur.

^o *Optime sunt meriti*] Octo tribuni plebis, inter quos potissimum fuit Sextius, legem de Ciceronis reditu promulgaverunt ex senatusconsulto.

ficia,¹⁵ esse utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis; iis potissimum vox hæc serviat,¹⁶ quorum opera et mihi, et vobis, et populo Romano restituta est. 11. 3. Et, quanquam a Q. Hortensio,¹⁷ clarissimo viro atque eloquentissimo, causa est P. Sextii perorata, nihilque ab eo prætermissum est,¹⁸ quod aut pro publica conquerendum fuit, aut pro reo disputandum; tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potissimum defuisse videatur, per quem est perfectum, ne ceteris civibus decseset.¹⁹ Atque ego sic statuo, iudices, a me²⁰ in hac causa, atque hoc extremo dicendi loco,¹ pietatis potius, quam defensionis; querelæ, quam eloquentiæ; doloris, quam ingenii partes esse susceptas. 4. Itaque, si aut acrius egero, aut liberius, quam qui ante me dixerunt; peto a vobis, ut tantum orationi meæ concedatis, quantum et pio dolori et justæ iracundiæ concedendum putetis: neque enim officio¹ conjunctior dolor ullius esse potest, quam hic meus, susceptus² ex hominis, de me optime meriti, periculo: neque iracundia magis ulla³ laudanda,

manni et Pariss. addiderunt Lallum. Ern. Schütz. Ceteri omittunt.—15 *Beneficio* omnes Mss. et edd. præter Franc. 1. Barb. Grav. Ern. et Schütz. qui habent *beneficia*. Vid. Nott. Varr. In Dresd. *commemorando eorum, qui optime de me sunt meriti beneficio*: in ed. Hervag. *optime de me*. Mox, *putari* C T, Franc. 1. *putari* et ψ .—16 Lamb. *scribit*.

CAP. 11. 17 C T ψ *ab Hortensio*. In Franc. 1. Dresd. *Quæ quæq. ab Hortensio*. Mox, χ *causa est Sextii peror.* Franc. 1. Dresd. *causa est publice peror.*—18 Ern. *censet est delend.*—19 ψ *decessem.*—20 Verba a me absunt a Franc. 1. Dresd. quatuor Oxonn. Mss. et edd. vett. quæ exhibent, *iudices in hac causa atque in exercitatione dicendi a me locum pietatis pot. quam def., querelam, quam eloquentiam*. In Franc. 1. et Dresd. atque exercitatione (Dresd. *cætione*) *dicendi locum*. Tum, Franc. 1. *querelam quam eloquentiam*: C H T χ ψ , Dresd. *querelam quam eloquentiam*. Pro hoc extremo C χ ψ *exercitio*; H *in exercitio*; T *in exercitatione*. Porro, locum H: a me locum C T χ ψ .—1 *Neque off.* H S χ : *Nunquam off.* C T ψ , Franc. 1. *Neque enim unquam* Crat. Mox, H *dolor illius*: C T ψ , Franc. 1. Dresd. et edd. vett. *dolor ullus*.—2 In Franc.

NOTÆ

^p A Q. Hortensio] De eo jam dictum in Divin. in Verrem.

¹ Hoc extremo dicendi loco] Cum plures ad eandem causam agendam oratores assumebantur; extremus di-

cendi locus semper Ciceroni relictus est: unde ille se in Oratore sic testatur; 'in quo ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore, assequerbar.'

quam ea, quæ me ⁴ inflammat eorum scelere, qui cum omnibus salutis meæ ⁵ defensoribus bellum esse sibi gerendum judicaverunt. 5. Sed, quoniam singulis criminibus ^r ceteri responderunt, dicam ego de omni statu P. Sextii, ⁶ de genere vitæ, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de studio conservandæ salutis communis atque otii; contendamque, si modo id consequi potero, ⁷ ut in hac confusa atque universa defensione, ^s nihil a me, quod ⁸ ad vestram quæstionem; nihil, quod ad reum; nihil, quod ad rempublicam pertineat, prætermissum esse videatur. [p. 4.] Et, quoniam in gravissimis temporibus civitatis, atque in ruinis eversæ atque afflictæ reipublicæ, P. ⁹ Sextii tribunatus est a fortuna ipsa collocatus; non aggrediar ad illa maxima atque amplissima, prius quam docuero, quibus initiis ac fundamentis ¹⁰ hæ tantæ summis in rebus laudes excitatæ sint.

III. 6. Parente P. Sextius natus est, iudices, homine, ut plerique meministis, et sapiente, et sancto, et severo; qui, cum tribunus plebis primus ¹ inter homines nobilissimos ^u temporibus optimis ¹¹ factus esset, reliquis honoribus ^c non tam uti voluit, quam dignus videri. Eo auctore duxit honestissimi et spectatissimi viri, C. Albinus, filiam; ^x ex qua

^c Magistratibus.

////////

1. et Dresd. deest *susceptus*, non improb. Grævio.—3 χ non habet *ulla*.—4 ψ me caret.—5 Junt. *meæ sal. et mox gerendum sibi*.—6 H *Sextii*.—7 Junt. *assequi pot.* Pro *confusa* χ *causa*.—8 H *nihil quod ad me*.—9 χ prænomen omittit.—10 In ψ *init. aut fund.* Mox, *exortæ sunt* H S χ , edd. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt.

CAP. III. 11 C ψ *temp. opportunis.* Pro *factus* χ ψ *statutus*.—12 ψ *etiam*

NOTÆ

^r *Sed quoniam singulis criminibus]* Propositionem hic facit totius orationis, in qua non tam de criminibus objectis, quoniam jam ab aliis oratoribus et Hortensio maxime refutata sunt; quam de tota ejus vita et moribus dicendum statuit.

^s *Confusa atque universa defensione]* Confusam defensionem vocat, quia non est ejus criminis propria, sed generatim ad omnem Sextii vitam

pertinet.

¹ *Primus]* Qui longe plura ceteris suffragia in sortitione magistratum tulerat, primus omnium renuntiabatur.

^u *Inter homines nobilissimos]* Quamvis esset e plebeiis Sextius, tamen fuit e familia consulari. Refert enim Livius lib. vi. Lucium Sextium de plebe primum consulem factum esse.

^x *Albini filiam]* Albinus senator

hic est puer, et nupta ¹² jam filia. Duobus his gravissimæ antiquitatis viris sic probatus fuit, ut utrique eorum et carus ¹³ maxime et jucundus esset. Ademit Albino soceri nomen ¹⁴ mors filiae, sed caritatem ¹⁵ illius necessitudinis et benevolentiam non ademit. Hodie sic hunc diligit, ¹⁶ ut vos ¹⁷ facillime potestis ex hac vel assiduitate ejus, vel solitudine et molestia, judicare. 7. Duxit uxorem, ¹⁸ patre vivo, optimi, at calamitosissimi ² viri filiam, C. Scipionis. Clara in hoc P. Sextii pietas extitit, ¹⁹ et omnibus grata, quod et Massiliam ^a statim profectus est, ²⁰ ut socerum videre consolarique posset, fluctibus reipublicæ ^b expulsum, in alienis terris jacentem, quem in majorum suorum ^c vestigiis stare oportebat; ¹ et ad eum filiam ejus ad-

////////

nupta. Mox, in C T, Franc. Dresd. Pal. 3. 4. 5. 8. Car. Steph. Crat. *his deest*. Tum, *gravissimis* habent C H S χ ψ, Franc. 1. Dresd. et edd. pleræque ante Grut. Lambinus edidit *gravissimis ac sanctissimis viris*.—13 C ψ et Car. Steph. *utrique eorum ut et carus*, nisi quod ψ *utroque*.—14 *Alb. ceterum nomen* Gembl. et Ms. Vict. *Alb. ceterorum nomen* Pal. 9.—15 H *caritatis*. Mox, Lamb. *benevolentiae*.—16 χ *si hunc dil.* Excidisse h. l. quædam censet Ern. Verba *Hodie sic hunc dil.* Schütz. uncis inclusit.—17 ψ *et vos*. Tum, H S χ *possitis*.—18 Schütz. conjecit legend. *Alteram duxit ux.* ‘*Patre viro*] Hoc quorsum pertineat, non intelligo, nisi forte ex aliquo libro veteri addi possit *atque auctore*.’ Græv. Tum, Ern. et Schütz. e conjectura Robortelli repperunt *opt. at calam.* Ceteri *opt. et calam.* Ante *filiam*, quod in C deest, T ψ addunt Summi. Denique, Hervag. Nang. Lamb. habent *L. Scipionis*.—19 ψ *in hac*, et H χ *pietas extat*. In C T deest copula ante *omnibus*.—20 H χ *profectus sine est*. Mox, C *possit*. In ψ desunt verba *profectus . . . fluctibus*

NOTÆ

fuit, cujus ex filia natus est Sextius. Honestus porro dicebatur apud veteres illos Romanos, ut notat Asconius, vel qui dives et opulentus, vel qui non capite diminutus, aut infamis fuerat.

⁷ *Ademit soceri nomen*] Ademit nomen soceri filiae mors, quia novas nuptias contraxit Sextius, et uxorem accepit filiam Lucii Scipionis.

^a *Calamitosissimi*] Calamitosus dicitur, quia desertus est a suo exercitu; et ejectus e patria Massiliam venit; sive quod sibi timeret a Sulla, sive quod nollet redire Romam pri-

vatus, ubi consul et imperator antea fuisset.

^a *Massiliam*] De hac urbe dictum est in orat. pro Font. § 3. not.

^b *Fluctibus reipublicæ*] Allegoria sumta e naufragio: significat autem bellum illud civile, quod Sullam inter et Marium exarsit.

^c *Majorum suorum*] Sex ex illa clarissima familia fuere consulares; imperatores plurimi, qui suis victoriis et triumphis, non mediocriter nomen Scipionum, et Romanum, sed potissimum receptis Hispaniis, superato Hannibale, Antiocho devicto in Asia,

duxit, ut illo² insperato aspectu complexuque, si non omnem, at aliquam³ partem mœroris sui deponeret; et maximis officiis et illius ærumnam, quoad vixit,⁴ et filiæ solitudinem sustentavit. Possum multa dicere de liberalitate, de domesticis officiis, de tribunatu militari,⁵ ^d de provinciali in eo magistratu abstinencia; ^d sed mihi ante oculos obversatur reipublicæ dignitas, quæ me ad sese rapit,⁶ hæc minora relinquere hortatur.

S. Quæstor hic^e C.7 Antonii, collegæ mei, iudices, fuit sorte, sed societate consiliorum, meus. Impedior nonnullius officii, ut ego interpretor, religione,^f quo minus exponam, quam multa ad me⁸ detulerit,^g quanto ante providerit. Atque ego de Antonio nihil dico, præter unum; nunquam illum in illo⁹ summo timore ac periculo civitatis, neque communem metum^h omnium, neque propriam non-

^d *Moderatione.*

//////////

reipublicæ. Paulo post, ψ omittit *terris*.—1 H *oporteat*.—2 H S $\chi \psi$, Franc. edd. Rom. Ven. 1483. Junt. *ille*. Tum, *insp. affectu* Mss. nonnulli, Ven. 1480. Junt. Denique, C *amplexuque*.—3 C *attamen alig.*—4 ψ *quo adjunxit*.—5 C T, Barb. Ald. Hervag. *de trib. militum*. Mox, pro verbis *in eo* χ *meo*. Tum, H *mag. et abst.*—6 *Ad rem rapit* C: *ad se rapit* H S T, Ven. 1483. Junt. Hervag.—7 C T ψ prænomen omittunt.—8 *Quanta ad me* C H T, Crat. Hervag. Mox, χ *quanto pror.*—9 C H $\chi \psi$, Car. Steph. Rom. Ven. 1483. *illum illo* sine præpositione. Mox, pro *civitatis* C H $\chi \psi$ et Car. Steph. *societatis*. Tum, C *nunquam comm.* et H *nec propr.* Postea, in H *tollere* deest. A Ms.

NOTE

excisis Sagunto et Carthagine, illustrant.

^d *De tribunatu militari*] Tribunorum fuit inter milites jus dicere, excubiis signum dare, vigiliis, exercitiis, munitiones, et alia id genus curare, legionisque pedites ita regere, ut nullus aliis plus posset, nec unus uni parti præesset, et alter alteri; sed integræ legioni singuli: non simul tamen, sed per statas vices bini.

^e *Quæstor hic*] Quæstores in comitiis creabantur. Hic autem Sextius, ut ait in Vatinius, omnium suffragiis factus est. Creati vero quæstores provincias sortiebantur. Huic

obtigat consularis provincia Macedonia, quam Antonius, Ciceronis collega in consulatu, administravit.

^f *Religione*] Summa necessitudo esse debuit quæstorem inter et proconsulem, ut dictum est in I. et III. Verr.

^g *Quam multa ad me detulerit*] Sextius multa retulit Ciceroni; nempe de Antonio, qui, repetundarum accusatus, defensus ab eo est.

^h *Communem metum*] Antonius, referente Plutarcho, creditus est vulgo, propter aris alieni magnitudinem, propensissimus fuisse ad Catilinae sequenda consilia. Unde sequenti-

nullorum de ipso suspicionem, aut inficiando tollere, aut dissimulando sedare voluisse. In quo collega sustinendo atque moderando,¹⁰ si meam in illum indulgentiam, conjunctam cum summa custodia reipublicæ,¹¹ laudare vere solebatis; par prope laus P. Sextii esse¹² debet, qui suum ita¹³ consulem observavit, ut et illi quæstor bonus, et vobis¹⁴ omnibus optimus civis videretur. IV. 9. Idem, cum illa conjuratio ex latebris¹ atque ex tenebris erupisset, palamque armata volitaret, venit cum exercitu¹⁵ Capuam;^k quam urbem, propter plurimas belli opportunitates, ab illa impia et scelerata manu attentari^e ¹⁶ suspicabamur: et inde M. Aulanum, tribunum militum Antonii, Capua¹ præcipitem eiecit, hominem perditum, et non obscure Pisauri,¹⁷ ^m

^e *Inradi.*

//////////

T absunt verba nihil dico ... sedare voluisse, et a Franc. *Atque ego de Antonio ... sedare voluisse.*—10 χ *sust. aut mod.* Dein, Grævius e Franc. et Dresd. *edidit meam indulg. in illum.*—11 *Cum summo studio reip.* S χ , edd. ante Ald. cum Lamb. Mox, in χ deest *vere.*—12 *C non habet esse.*—13 *Ita suum* Ven. 1483. Junt. Lamb.—14 ψ *nobis.*

CAP. IV. 15 Franc. et Dresd. verba *cum exercitu* omittunt.—16 *Pro attentari* C S χ *tentari*; H et Pall. aliquot *tentari*; ψ *ut tentati*, sed in marg. 'al. *tentari.*' Tum, C *suspiciabamus*; S χ ψ et al. *conspiciebamus*; al. *conspiciabamus.* Verba *et inde* Mss. multi omittunt. Pro *M. Aulanum* S, Erf. Gembl. Lamb. C. *Menulanum*; T *meculanum*; χ C. *Metiulanum*; Pall. 3. 4. 5. *me Aulanum*; Ms. Vict. C. *Mevulcanum*; ed. P. Manut. *M. Aulianum*; Ven. 1483. Junt. C. *Mevulanum*; Pal. 8. *Meaulcanum*, ascriptumque, 'al. *M. Aulum.*' Pantagathus *M. Aulanum*, qui post nomen *Antonii* addit *castra*, pro eo quod in Mss. est *Capua*. Pro *militum* T et Franc. 1. *militie*. Porro, H, Franc. 1. *Antronii*; et C T, Franc. 1. *Caput*. Denique, *projecit* χ , Ven. 1483. Junt. *egit alii.*—17 ψ *Pasauri*. Mox, H *in illa alia conj.* Verba *hominem*

NOTÆ

bus proxime verbis in eo sustinendo suam laudat indulgentiam.

¹ *Cum illa conjuratio ex latebris*] Id est, cum patefacta fuisset conjuratio, deprehensis conjuratorum literis, quæ in senatu lectæ sunt, et conjecti fuissent in vincula aliquot conjurati, Sextius reipublicæ conservandæ operam dedit.

^k *Venit cum exercitu Capuam*] Refertur a Sallustio Q. Pompeium prætorem Capuam senatus decreto mis-

sum esse, ut pro tempore exercitum compararet. Cicero tamen aperte testatur Sextium habuisse exercitum, qui fortasse jussu consulis Antonii ei datus est.

¹ *Capua*] Capua urbem Campaniæ nobilissima. Hanc a Capy Samnitum duce dictam fuisse, Livius scribit; Virgilius vero a Capy Æneæ comite conditam fuisse et appellatam, in Æneid. refert.

^m *Pisauri*] Pisaurus Piceni fluvius

et in aliis agri Gallici partibus, in illa conjuratione versatum. Idemque C. Marcellum,ⁿ cum is non solum Capuam venisset, verum etiam se, quasi armorum studio, in maximam familiam^o conjecisset, exterminandum ex illa urbe¹⁸ curavit: qua de causa et tum conventus ille^p Capuæ, qui, propter salutem illius urbis consulatu conservatam¹⁹ meo me unum patronum adoptavit,^q huic apud me P. Sextio²⁰ maximas gratias egit; et hoc tempore^r iidem homines, nomine commutatis, coloni, decurionesque^r fortissimi atque optimi viri, beneficium P. Sextii testimonio declarant,

////////

perd. . . curavit in T, Franc. 1. et Dresd. desunt.—18 S $\chi \psi$ cum illa urbe.—19 χ servatam: Lamb. conservatae. Verba conservatam meo, me inaurata statua donarat: me unum, &c. ex orat. in Pisonem margini Ms. ap. Ursin. ascripserat vir doctus. A Dresd. T, et Franc. 1. absunt verba qui propter sal. . . adoptavit.—20 Sextio Manutio suspectum est. In Franc. et Barb. huic P. Sextio apud me.—1 Quo quidem temp. H S $\chi \psi$, et Car. Steph. et hoc quidem temp. Junt. Pro iidem homines C fidem hominis; H S χ homines. Tum, H S χ nomine comm. Pro nomine comm. . . Sextii C habet tantum beneficiumque. In Franc. et Dresd. legitur, Et hoc tempore fidem hominis beneficiumque testi-

NOTÆ

est, a quo Pisaurum Umbriæ civitas nominata est, quam alluit.

ⁿ C. Marcellum] De quo in orat. 1. in Catil.

^o In maximam familiam] Sallustius narrat gladiatorum familias senatus decreto missas Capuam, et in alia municipia distributas fuisse, ne, si in urbe remanerent, assumerentur a conjuratis contra rempublicam. Marcellus autem simulatione addiscendæ militaris exercitationis se illis tradidit: nam revera tradebant se multi gladiatoribus addiscendæ militaris exercitationis causa.

^p Conventus ille] 'Conventus,' inquit Festus, 'uno modo intelligitur, cum a magistratibus iudicii causa populus congregatur.' Id autem in præfecturis Italiæ potissimum fiebat, tum etiam in provinciis. In provinciis autem urbes, ac potissimum metropoles constituebantur, ad quas e locis vicinis vadimonia præmitteban-

tur, ut rectores cum aliquot equitum Rom. consilio jus de controversiis dicerent.

^q Patronum adoptavit] Præter magistratus, fuerunt patroni coloniarum. Hos Romulus in rempub. induxit: ut enim cives patricios plebeiorum tutores constituit, sic colonis ac sociis populi Rom. quos vellent, ex civibus Rom. sibi patronos deligendi copiam fecit, quorum opera in civitate uterentur, si quid esset, quod sua interesset, ac Romæ curandum esset.

^r Decuriones] Antequam Capuam deducta esset colonia a Cæsare, illius urbis conventus senatus dicebatur: sed tandem qui illum conflabant, sicut in reliquis coloniis et municipiis, decuriones nominati sunt.

^s P. Sexti] Filius Sextii prætextatus aderat patris iudicio. Moris autem fuit, ut scribæ darentur recitanda, quæ proprie ad iudicium perti-

periculumque² decreto suo deprecantur. 10. Recita, quæso, P. Sexti,⁵ quid decreverint Capuæ decuriones; [p. 5.] ut jam puerilis³ tua vox possit [aliquid] significare inimicis nostris, quidnam, cum se corroborarit,⁴ effectura esse videatur. (*Decretum decurionum.*) Non recito decretum officio aliquo expressum vicinitatis, aut clientelæ, aut hospitii publici,¹ aut ambitionis, aut commendationis⁵ gratia; sed recito memoriam perfuncti periculi, prædicationem⁶ amplissimi beneficii, vicem⁷ officii^f præsentis, testimonium præteriti temporis. 11. Atque illis temporibus iisdem,⁸ cum jam Capuam metu Sextius liberasset,⁹ urbem senatus atque omnes boni, deprehensis atque oppressis domesticis hostibus, me duce, ex periculis maximis extraxissent;⁹ ego literis eum Capua arcessivi cum illo exercitu, quem tum secum habebat. Quibus hic literis¹⁰ lectis ad urbem confestim incredibili celeritate advolavit. Atque, ut illius temporis¹¹ atrocitatem recordari possitis, audite literas, et vestram memoriam ad timoris præteriti cogita-

f Relationem gratiæ.

////////

monio declarant, ceteris omnibus omissis.—2 H S T χ , Car. Steph. Ven. 1483. Junt. Lamb. et Orell. *periculum*, sine copula. Pro *deprecantur* Ms. Hotomani habet *testantur*.—3 Mss. plerique et edd. ante Grut. *virilis*. Vid. Nott. Varr. Mox, Schutz. de sententia Ernesti *aliquid* delevit. Tum, χ *assignare inimicis vestris*. Steph. *nostris* omittit.—4 Pro *corroborarit* C T *corroboraret*; χ *corroborari et*. Dein, C H *et effectura*. Postea, χ *Decreta Decurionem*. In Franc. et Dresd. legitur, *Quidnam cum se corroboraret effecta esse videantur decretu decurionum*.—5 H χ *commodationis*.—6 Dresd. *prædicatorem*.—7 Lamb. et Schutz. *vocem*.—8 In C T, Franc. Dresd. deest *iisdem*. Pro *cum* χ *exhibet cui*, et paulo post *liberavit*.—9 Naug. *detraxissent*. C T, Franc. Dresd. non agnoscunt voces *urbem* ... *extraxissent*. Mox, pro *cum* χ ψ , Car. Steph. Ven. 1483. Junt. habent *P. Sextium*. Postea, in C T, Franc. Dresd. desunt verba *cum illo exerc.*, *quem tum secum hab.*—10 A Franc. I. C T absunt *hic literis*. In C, Dresd. Franc. I. omittuntur verba *Atque ut illius temporis* ... *periculo suo defendissent*, (§ 12.) sed in C *Sextius* quoque omittitur. In T desunt verba *advolavit*. *Atque ut illius temp.* ... *summa celeritate* (§ 12).—11 χ ψ *Atque*

NOTÆ

nebant. At id ejus filio alteri (nam unus in epistola ad Brutum Lucius dicitur) legendum datum est.

¹ *Aut hospitii publici*] De hospitiiis dictum est in orat. pro Roscio Am.

§ 5.

⁹ *Liberasset*] Revocaverat Capua M. Aulanum et Marcellum, a quibus seditionis periculum Capuæ metuentum erat.

tionem¹² excitare. (*Literæ Ciceronis*,¹ *consulis*.) v. Hoc adventu¹³ P. Sextii, tribunorum plebis novorum,¹⁴ qui tum,¹⁵ extremis diebus consulatus mei, res eas, quas gesseram, vexare cupiebant, reliquique¹⁶ conjurationis impetus et conatus sunt retardati. 12. Ac, posteaquam est intellectum, Catone,¹⁶ tribuno plebis fortissimo atque optimo cive, rempublicam defendente, per seipsum senatum populumque Romanum,¹⁷ sine militum præsidio, tueri facile majestatem suam, et dignitatem¹⁸ eorum, qui salutem communem periculo suo defendissent; Sextius, cum illo suo exercitu, summa celeritate est¹⁹ Antonium consecutus.² Hic ego quid prædicem, quibus hic rebus consulem ad rem gerendam excitavit? quot stimulos²⁰ admoverit homini, studioso fortassis victoriæ, sed tamen nimium communem Martem bellique casum³ metuenti? Longum est ea¹ dicere; sed hoc breve dicam. Si M. Petreii^a non excellens

³ *Periculum belli.*

ne illius temp. Mox, pro audite H S χ ψ claudite.—12 Lamb. solus *cognitionem*. Titulum sequentem omittit Junt.

CAP. V. 13 I: H S χ ψ deest *adventu*.—14 ψ *qui cum*.—15 Lamb. solus *reliquæque*.—16 Orell. jubet legi *M. Catone*. Mox, ed. Rom. et Lamb. *optimo civi*. In *H optimo civi Romano defendente*: χ *optimo civi R. defendente*.—17 ψ *senatus populusque Rom.*—18 *Facile maj. suam, dign.* Ven. 1483. *facile cum maj. suam, tum dign.* Junt. et Orell.—19 Franc. Dresd. et cum illo suo exerc. eadem celeritate est: Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. Ald. Hervag. Orell. cum illo suo exerc. summa est celeritate. In H χ suo deest. Pro summa C et ψ exhibent eadem. Mox, χ *Hoc ego*.—20 Ms. Ursini, ed. Hervag. Cam. Lall. quos stimulos, prob. Garaton. Tum, C *amoverit*. Pro verbis homini studioso . . . metuenti, quæ a C T, Franc. I. Dresd. absunt, in C *hominis tantum* legitur. Pro *bellique casum* χ ψ habent *bellicosum*, et pro *metuenti* H χ ψ *intuenti*.—1 Sex

NOTE

* *Literæ Ciceronis*] Lectæ sunt hic illæ literæ, quæ a consule Cicerone ad Sextium Capuam missæ sunt.

† *Tribunorum plebis novorum*] Intellegit tribunos, qui magistratum v Idus Septembris inierant, in quibus Q. Metellus Nepos fuit, qui Ciceroni concionandi potestatem ademit. Salustius significat Bestiam ex iis fuisse tribunos: 'Constituerat ut L. Bestia, tribunus plebis, concione habita, quereretur de actionibus Ciceronis, belli-

que gravissimi invidiam optimo consuli imponeret.'

² *Antonium consecutus*] Antonius videbatur quidem Catilinæ favere; quare enim tergiversantem Sextius, qui cum suis copiis ad eum advenerat, et M. Petreius, legatus, ad dimicandum cum Catilina compulerunt.

^a *M. Petreii*] Cum Antonius pedibus æger esset, ac adesse prælio non posset, exercitum Petreio commisit. Sallust.

animo et amore reipublicæ, non præstans in republica virtus,² non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus^b in re militari extitisset, neque³ adiutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset; datus illo in bello esset hyemi locus,⁴ neque unquam Catilina,⁴ cum e pruina Apennini,^c atque e nivibus illis emersisset, atque æstatem integram nactus, Italiæ calles et pastorum stabula præclara^d cepisset,⁵ sine multo sanguine, ac sine totius Italiæ vastitate miserrima⁶ concidisset.*

^h *Non finis impositus esset bello hyeme.*

//////////

Oxon. Mss. et edd. vett. omittunt *ca*, quod Orell. uncis inclusit. Gryph. habet *omnia*. Mox, *breve dictu* Lamb. *brevis dicam* Junt. Crat. et Orell.—2 *Non exc. animo et amore reip. virtus* Ascens. Crat. Græv. *non exc. unius amore* [Schutz. in amore] *reip., non præstans in rep. virtus* Lamb. et Schutz. *non exc. animus, non præstans in rep. virtus* Junt. Orell. Ceteri ut Ern. Gulielmus coniecit *legend. non exc. animus et amor reip. non præstans, &c.* Orell. malit *non exc. animus in rem publicam, non præstans virtus*. Verba *Si M. Petreii . . . extitisset* absunt a C T, Dresd. Franc. 1. et ed. pr.—3 *Pro neque C T ψ, Franc. 1. Dresd. et ed. pr. habent nisi, et pro ei P. C P. H T ψ, Pal. 9. reip. S χ r. p. Franc. 1. Dresd. et ed. pr. rei P.* Mox, *ad exc. Anton. ad coh. fuisset datus* Franc. 1. Dresd. et ed. pr. *ad exc. Anton., coh., accusandum, impell. fuisset; datus χ ψ, Car. Steph. Ven. 1483. Junt. Lamb. et Orell. In C T, Franc. 1. Dresd. et ed. pr. impellendum deest.* Gruterus suspicabatur Ciceronem scripsisse, *adiutor ei Publius ad exc., coh. accusandum, impell.*—4 *C H S T χ datus illo in bello nequaquam Catil. ψ datus illo in bello neq q Catil.* Franc. 1. Dresd. et ed. pr. *datus unquam Catil.* Mox, *C Apenn. et niv.*—5 *Stab. præclara cepisset* Ven. 1483. Junt. *stab. prædari cepisset* Ms. Ursini; Naug. Gryph. Schutz. et Orell. *Verba atque æstatem . . . cepisset* in C et T omittuntur.—6 *Verba ac sine totius Italiæ vast. mis.* absunt a C T, Franc. 1. Dresd. et ed. pr. sed in Pal. 9. legitur *ac sine totius Italiæ vicissitudine mis.* Dein,

NOTÆ

^b *Mirificus usus*] Amplius annis 30. tribunus, præfectus, aut legatus, aut prætor, summa cum gloria, in exercitu fuerat Petreius. Sallust. in Catil.

^c *E pruina Apennini*] Sic Apenninum descripsit M. Vitruvius Pollio, II. 10.

^d *Montis Apennini primæ radices ab Tyrrheno mari in Alpes, et in extremas Etruriæ regiones oriuntur.* Ejus vero montis jugum se circumagens, et media curvatura prope tangens oras maris Adriatici, pertingit circenitionibus contra fretum. Itaque cite-

rrior ejus curvatura, quæ vergit ad Etruriæ Campaniæque regiones, apicis est potestatibus; namque impetus habet perpetuus a solis cursu: ulterior autem, quæ est proclinata ad Superum Mare, septemtrionali regioni subjecta, continetur umbris et opacis perpetuitatibus.*

^d *Stabula præclara* [prædari] E pastorum stabulis prædam abstulisset ad alendum suum exercitum Catilina.

^e *Concidisset*] Catilina concidisset.

13. Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P.⁷ Sextius; ut quæsturam⁸ Macedoniae[†] relinquam, et aliquando ad hæc propiora veniam: quauquam non est omittenda singularis illa integritas provincialis, cujus ego⁹ nuper in Macedonia vidi vestigia non pressa leviter ad exigui prædicationem temporis, sed fixa ad memoriam illius provinciae¹⁰ sempiternam. Verum hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes et respectantes¹¹ relinquamus. VI. Ad tribunatum, quia ipse ad sese jamdudum vocat, et quodammodo absorbet¹² orationem meam, contento studio¹ cursuque veniamus. 14. De quo quidem tribunatu ita dictum a Q. Hortensio,¹³ ut ejus oratio non defensionem modo criminum videretur continere, sed etiam memoria digna esset,¹⁴ uti et reipublicæ capessendæ auctoritatem disciplinamque præscriberet.[‡] Sed tamen, quoniam tribunatus[§] quidem totus P. Sextii nihil aliud, nisi meum nomen causamque sustinuit,¹⁵ necessario mihi de iisdem rebus esse

[†] Totis viribus.

[‡] Præscriberet rationem regendæ reipublicæ cum auctoritate.

////////

S χ ψ cecidisset.—7 C non habet prænomen.—8 In S χ praturam. Verba et aliquando ad hæc propiora veniam Franc. Dresd. et ed. pr. omittunt.—9 χ quauquam ego.—10 ψ sed fixam ad mem. illam prov.—11 H respirantes.

CAP. VI. 12 C H χ abservat. Tum, ψ contempto studio: Franc. 1. Dresd. contententes studio. Porro, S χ veniam.—13 H dictum a Q. Hortensio est: Junt. et Orell. dictum est a Q. Hort. Tum, H S ψ ut ejus oratio defensionem modo criminum non videretur continere. In Pal. 9. deest criminum. Pro verbis De quo . . . nihil aliud C T habent Qui tribunatus. quoniam nihil aliud.—14 H S χ ψ, Ven. 1483. Junt. Crat. Hervag. [hæc duæ uti et reip.] omittunt esset, ut etiam et ante reip. Lambinus e conjectura Turnebi dedit sed etiam memoriam dignam reip. . . . præscribere: Schutz. e conjectura Ernesti recepit sed etiam reip. . . . præscribere. Orell. et deleuit ante reip. In Ms. Ursini legitur sed etiam memoria dignam in rep. capessenda dignitatem. Pantagathus correxuit sed etiam memoriæ dignitatem. Nonnulli ap. Turneb. legi volunt sed etiam memoria dignam in rep. capessenda. H S χ quoque habent præscribere; ψ rescribere. A Franc. 1. Dresd. et ed. pr. absunt verba De quo quidem trio. . . . præscriberet. Sed tamen. In iisdem legitur qui tribunatus quoniam nihil aliud. Car. Steph. et Naug. omittunt quidem.—15 C T, Franc. Dresd. et al. conti-

NOTÆ

[†] Ut quæsturam Macedonia] Cum Antonius vicisset Catilinam, non statim Romam rediit, sed proconsul in Macedoniam profectus est cum Sextio quæstore suo.

[§] Sed tamen, quoniam tribunatus] U agat de tribunatu Sextii, ulitur præmunitione ad conciliandos sibi iudices.

arbitror, si non subtilius disputandum, at certe,¹⁶ iudices, dolentius deplorandum. Qua in oratione si asperius in quosdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum sceleris furore¹⁷ violatus essem, vocis libertate perstringerem? Sed ut agam moderate,¹⁸ et huic potius tempori serviam, quam dolori meo; [p. 6.] si qui occulte a salute nostra¹⁹ dissentiunt, lateant: si qui fecerunt aliquid aliquando, atque iidem nunc tacent et quiescunt; nos quoque simus obliiti: si qui se offerunt²⁰ insolenter et insectantur; quoad ferri poterunt, perferemus; neque quengquam offendet oratio mea,¹ nisi qui se ita obtulerit, ut in eum non invasisse, sed incurrisse videamur.²

15. Sed necesse est, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum, superioris anni, reipublicæ³ naufragium^b exponere: in quo colligendo, ac reficienda salute⁴ communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, consilia

//////////

nuît.—16 χ aut certe. In C T et edd. vett. paucis iudices deest. Tum, H S χ dolenter depl. Postea, C Quā orat. H χ Quā in ratione.—17 Quorum scelere furore C T χ ψ et edd. vett. sed T furore omittit. In ed. Junt. quorum scelere ac furore. Grævius e Dresd. recepit quorum scelere et furore. In Franc. 1. et ed. pr. quorum scelere violatus essem et furore.—18 Sed ut quam mod. C H S χ ψ, Pal. 2. 9. Ven. 1480. 1483. sed quam mod. T, Franc. 1. Pall. plerique, ed. 1472. Med. sed inquam mod. Junt. sed agam e Ms. Hotomanni recepit Lambinus, quem Orell. sequitur. Dein, hujus potius tempori C H S T, duo Mss. Lambini, cum Lamb. Oliv. et Orell.—19 ψ a sal. vestra, et Lamb. dissenserunt.—20 Pro offerunt Lamb. habet offerunt; Franc. 1. Dresd. Pall. 1. 3. 4. 5. 8. ed. pr. et Junt. cum Orell. efferunt; S χ, Pal. 9. Gembl. Erf. offendunt. Tum, ab Mss. omnibus et edd. vett. abest insolenter, quod Orell. uncis inclusit. In Mss. quibusdam copula quoque deest. Porro, insequentur habent S χ, Erf. Pall. 1. 4. 9. Gembl. ed. Med. Rom. Ven. 1480. 1483. insectantur Pall. 1. 4. Franc. 1. insectanter Pall. 3. 5. 8. insectantur Lamb. Grævius conjecit Ciceronem scripsisse si qui se efferunt insolenter, quoad ferri pot. &c. In Ms. Bergeri perferri.—1 χ non agnoscit mea.—2 Pantagathus ut in me non invas., sed incurrisse videatur. Vir doctus in marg. ed. Lamb. ap. Orell. incurrisse. A Franc. 1. Dresd. et ed. pr. absunt verba Sed necesse est . . . repugnantibus amicissimus, et a C T Sed necesse est . . . salutis inimici.—3 Erf. et Car. Steph. in rep. Ernesto reipublicæ suspectum est.—4 In H S χ reficiendo salutē.

NOTÆ

^b Reipublicæ naufragium] Loquitur de tribunatu Clodii, et de sua ejectione in exilium, et ntrumque per naufragium exprimit, quia et ipse

Clodius contra leges omnes tribunus factus est, cum esset e patricio genere, et Cicero ejectus in exilium est.

versata. VII. Fuerat ille annus in reipublicæ magno motu,⁵ et multorum timore, tanquam⁶ intentus arcus in me unum, sicut vulgo ignari rerum loquebantur; re quidem vera in universam rempublicam, traductione ad plebem⁷ i furibundi hominis ac perdit, mihi irati,^k sed multo acrius⁸ otii^l et communis salutis inimici. Hunc vir clarissimus⁹ mihiq; multis repugnantibus, amicissimus, Cn. Pompeius, omni cautione,^l foedere,^o execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me esse¹¹ facturum. At ille nefarius,^m ex omnium scelerum colluvione natus, parum se¹² foedus violaturum est arbitratus, nisi ipsum cautorem¹³ n alieni

^l Pacis.

//////////

CAP. VII. 5 H S ψ, Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. *annus tanquam in rep.* [edd. R. P.] *judices quam in magno metu* [S motu]: χ *annus in r. p. tanquam in r. p. judices, magno metu*: Naug. *annus tanquam in rei p. magno metu*. ‘*Pall. omnes hic mire mutilati sunt a librariis, præter nonum; is exhibet annus tam in rep. videlicet quam in magno motu, sine illo tanquam; neque aliter S. Victoris, quam quod is in repub. judices, quam in magno metu; quod et in codice scripto Henrici Stephani, nisi quod is motu.*’ Gruter.—6 In H et S deest *tanquam*. Mox, H ψ *acrius*.—7 Pro *plebem* χ habet *ferrum*.—8 ‘*Si acrius verum est, post esse debere videtur otio et salutem communi: ut inimici sit adjectivum; nam substantive dictum non fert adverbium acrius: nisi quis malit sed multo magis.*’ Ern.—9 Pro verbis *Hunc vir clarissimus* C habet *vir clarissimus hunc tribunum*; H *Hunc tribunum vir clarissimus*; T *genere. Pompeius hunc tribunum mihi vir utique clarissimus*. Tum, H S χ ψ *mihi*, sine copula. Pro verbis *mihiq; ... Pompeius*, quæ in T deest, C *mihi tantum* habet. Pro *repugnantibus* χ *repugnationibus*.—10 Franc. 1. Dresd. et ed. pr. Cn. *Pompeius hunc tribunum mihi vir utique clarissimus omni* [ed. pr. *omnium*] *cautionum foedere*. Tum, χ ψ *exercitatione devinx.* Dresd. *execrationem devinx.*—11 In H S χ *esse* omittitur. Mox, pro *nefarius* H S χ *sceleratissimus*, sed in H supra lin. *nefarius*.—12 *Se non est in χ*. Dein, M. Bergeri *arbitratus est*, ut Pantagathus volebat. In C H S χ et edd. vett. *est* omittitur.—13 *Cautiorem* H χ ψ: *cautione*

NOTÆ

^l *Traductione ad plebem*] Erat Clodius e patricio genere: patriciis vero non patebat aditus ad tribunatum; quare se ab homine plebeio Fonteio videlicet voluit adoptari, legem Cæsare ferente. Id autem Clodius fecit, ut certius Ciceroni noceret.

^k *Mihi irati*] Iratus fuit Ciceroni Clodius, quod cum accensaretur in opera Bonæ Deæ muliebri habitu irrepisse, daretque testimonium Casinii scholæ, se eodem die Interamnæ fuisse, productus est ab accusa-

tore Cicero, qui testatus est se cum Clodio eodem illo die collocutum diu fuisse. Corruptis pecunia iudicibus absolutus, cepit de Cicerone perniciose cogitare.

^l *Cautione*] Cautio proprie est scriptura aut syngrapha, quæ ad maiorem securitatem feneratoribus tribuitur.

^m *Ille nefarius*] In plenissimam et brevissimam Clodii vituperationem incurrit.

ⁿ *Cautorem*] Pompeio Clodius promiserat, se nihil Ciceroni nociturum-

periculi suis propriis periculis terruisset.^o 16. Hanc tetram immanemque belluam,^p vinctam auspiciis,^{14 q} alligatam more majorem,^r constrictam legum sacratarum^s catenis, solvit subito [legum] consul,¹⁵ vel, ut ego arbitror, exoratus,¹⁶ vel, ut non nemo putat,¹⁷ mihi iratus,^u ignarus quidem certe et imprudens impendentium tantorum scelerum ac malorum: qui tribunus^x plebis felix in evertenda republica fuit nullis suis nervis. Qui enim in ejusmodi vita¹⁸ nervi esse potuerunt hominis, fraternis flagitiis,^y sororibus stupris,^{19 z} omni inaudita libidine^a infamis? 17. Sed

Franc. 1. *cautionem* ed. pr. -In T *alicui* deest. Mox, '*Suis propriis*] An alterum delendum?' Ern. Verba *Hanc tetram* ... qui tribunus plebis absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—14 $\chi \psi$ *vinctam ausp.* Tum, H *alligata: \psi obligatam*. Paulo post, $\chi \psi$ *legum sacratarum*.—15 *Legum curia* Ms. Turnebi: *legum cura* ed. Hervag. *legum vinculis consul* Manut. Pantagathus conjecit *solvit laqueo legum consul*. Schutz. de sententia Ernesti *legum* delevit. Vid. Nott. Varr.—16 ψ *exhortatus*.—17 Ern. e conjectura cum Schutz. edidit *putat*. Ceteri putaret. Garaton. suspicabatur legend. *putabat*, vel delend. *putaret*. In χ deest *mihi*. Pro *iratus* H habet *juratus*; χ *miratus*. Tum, ψ *gnarus*.—18 *In ejus vita* C T et ed. pr. in *vita* Franc. Dresd.—19 H χ

NOTÆ

^o *Periculis terruisset*] Clodius voluit ex insidiis interficere Pompeium per sicarium, qui in vestibulo curiæ cum sica deprehensus est.

^p *Tetram immanemque belluam*] Clodium belluam appellat, quia legum omnium vincula et religiones disrupt, ut tribunus fieret beneficio Cæsaris, qui ei favere videbatur.

^q *Vinctam auspiciis*] Vetabant auspicia ne e patriciis fierent plebei; quia ad patricios tantum auspicia habere pertinebat.

^r *Alligatam more majorum*] Non venit lex ulla e patriciis transire ad plebeios, sed mos tantum majorum, qui legis vim obtinet.

^s *Legum sacratarum* [*sacrarum*] Leges sacræ dictæ sunt, aut quia, qui earum aliquam violabat, sacer alicui Deorum putabatur, inquit Festus; aut quia juramento, quod sacrum est,

sancitæ erant.

^u *Mihi iratus*] Iratus Ciceroni Cæsar fuit, quia questus erat de republica, cum Antonium collegam suum in judicio defendit, Cæsare et Bibulo coss.

^x *Qui tribunus*] Clodius non suis, sed improborum coss. Gabinii et Pisonis viribus felix fuit, quorum ope omnia sua consilia improba ad exitum perducere potuit.

^y *Fraternis flagitiis*] Appium fratrem suum de possessione sui fundi absentem dejecit, ut ait ipse in orat. pro Milone.

^z *Sororibus stupris*] Ex sororibus Clodii una nupsit Q. Marcio Regi, altera Q. Metello Celeri, tertia L. Lucullo. Dicitur duas priores Clodius violasse.

^a *Inaudita libidine*] Solus arguitur irrepsisse in operta Bonæ Deæ, ut

fuit profecto quædam illa reipublicæ fortuna²⁰ fatalis, ut ille cæcus^b atque amens tribunus plebis nancisceretur,¹ quid dicam consules? hoccine ut² ego appellem nomine eversores hujus imperii? proditores vestræ dignitatis?^{3 c} hostes bonorum omnium? qui ad delendum senatum, affligendum equestrem ordinem, extinguenda omnia jura atque instituta majorum, se illis fascibus^d ceterisque insignibus^e summi honoris atque imperii ornatos⁴ esse arbitrabantur? Quorum, per Deos immortales, si nondum⁵ scelera vulneraque inusta⁶ reipublicæ vultis recordari, vultum atque incessum animis intueamini.⁷ Facilius facta eorum occurrent⁸ mentibus vestris, si ora ipsa oculis proposueritis. VIII. 18. Alter^f unguentis^{m 9} affluens, calamistrata coma,^g despiciens conscios¹⁰ stuprorum, ac veteres vexatoresⁿ ætatulæ suæ, puteali^{11 h} et fœneratorum

^m Odoribus.

ⁿ Corruptores.

~~~~~

ψ fratris flag. et H S T χ ψ, Junt. sororis stup. Dein, somni inaud. Franc. 1. Postea, libid. insani omnes Mss. et edd. veti. cum Grævio: libid. infami Junt.—20 Prof. in illa rep. fort. C T, Franc. Dresd. et ed. pr. prof. quædam illa republica fort. ψ. Tum, facilis T, Franc. Dresd. et ed. pr.—1 H tributum plebis, et T nanciscerentur.—2 H S T et Dresd. omittunt ut.—3 In H T χ nostræ dign.—4 H χ natos. Dein, H S T arbitramur: χ arbitrantur.—5 Pro nondum Pantagathus legi maluit unquam; et Ern. non.—6 χ ψ in ista.—7 Intuemini C H S χ ψ, ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. Lamb. et Orell.—8 T occurrerent. Mox, H S χ et ed. Hervag. oculis vestris propos.

CAP. VIII. 9 H S χ unguenti.—10 H conscios. Pro stuprorum H furtorum; χ furorum. Tum, H S veterum vexatorum: χ ψ veterum vexationum.—11 C χ

NOTE

Pompeia, Cæsaris uxore, ad libidinem suam abuteretur.

^b Ille cæcus] Clodium cæcum vocat, quia non consilio, sed effrænata quadam cupiditate consules ad perendam rempublicam sibi comparavit.

^c Proditores vestræ dignitatis] Alloquitur iudices, qui ex omni ordinum gradu, senatorio scilicet et equestri, conflati erant; quos omnes videntur prodidisse, cum Cicero civis indemnatus turpissime in exilium a consulibus ejectus est.

^d Fascibus] Fasces fuerunt virga-

rum fasciculi alligati securibus, qui consulibus præferebantur ad ostendendam sui magistratus potentiam.

^e Ceteris insignibus] Alia consulum insignia fuerunt sella curulis eburnea, prætexta, &c.

^f Alter] Gabinii descriptionem elegantem per hypotyposim et ethopæiam affert.

^g Calamistrata coma] Arguit eum crines ferro calido vibratos et contortos habuisse. Calamistrum autem est, quasi acus ferrea, qua capilli crispantur.

gregibus inflatusⁱ atque percussus, olim, ne Scyllæo illo æris alieni in freto^k ad columnam adhæresceret,^l in tribunatus portum^m perfugerat. Contemnebat equites Romanos, minitabatur senatui, venditabat se operis,^o atque ab iis se ereptum,¹² ne de ambitu causam diceret,ⁿ prædicabat; ab iisdemque se, etiam invito senatu,^o provinciam sperare dicebat: eamque nisi adeptus esset, se incolumem nullo modo fore arbitratur. 19. Alter,^p o Dii boni!

^o Operariis.

ψ, Franc. Dresd. et edd. pr. *putealis*: H et margo Crat. *puteolis*. Dein, C T et Franc. *fæneratoribus*. Pro *inflatus* alii legi volunt *infractus*; alii *inflictus*; alii *insensus*; Gulielm. *inlatus*; Lamb. *afflictus*: Schntz. e conjectura Ernesti dedit *jactatus*. Porro, atque *compulsus* Pal. 9. Ms. Vict. Mss. ap. Lamb. cum Naug. et Lamb. 1566. Verba atque *percussus* absunt a Ms. Hotomanni et plerisque Pall. In C T, Franc. Dresd. et ed. pr. desunt verba atque *percussus* usque ad *perfugerat*. Pro *ne Scyllæo* χ ψ exhibent *nesculcio*; Alciatus in *Parerg. ne Herculeo*; Junt. *ne Esculeio*; Hervag. *ne Herculeio*. Postea, pro *adhæresceret* χ *accresceret*, et pro *perfugerat* S ψ, Junt. *infugeret*. Denique, T contemnebant. Pantagathus hunc locum ita correxit, *Puteali et fæneratorum gregibus insensus æque atque compulsus olim, ne Scyllæo . . . portum perfugere, sive, ut est in aliis, confugere*. Garaton. coniecit, *puteali et fæneratorum gregi subiratus, a quo compulsus olim . . . perfugerat, contemnebat*. Orell. legi maluit *a puteali et sen. gregibus inflatus atque compulsus*, &c. Vid. Nott. Varr.— 12 χ atque *abisse ereptum*: Ursinus legi jubet atque ab iis iri se *ereptum*. In C T, Franc. Dresd. et ed. pr. verba *minabatur senatui . . . fore arbitratur*

NOTÆ

^b *Puteali*] Puteal basilica fuit a Scribonio Libone exstructa in comitio, ubi causæ fœnebres agebantur.

ⁱ *Inflatus*] Timebat videlicet circumseptus debitoribus, qui ab eo pecuniam exigere non audebant, quia magistratum gerebat, a quibus aliquin propter immensum æs alienum oppressus fuisset.

^k *Scyllæo illo æris alieni in freto*] Æs alienum comparat cum Scylla et Charybdi: nam ut naves allisæ ad duos illos scopulos fluctibus hauriebantur; ita, qui alienum æs contraxerant, a creditoribus tanquam freto scopuloso sorbeantur. Porro Scylla et Charybdis duo sunt scopuli infames naufragiis.

^l *Ad columnam adhæresceret*] Adhæ-

resceret, id est, allideretur aut faceret naufragium. Intelligit Mæniam columnam, ad quam trahebantur rei æris alieni, judicandi a triumviris capitalibus.

^m *Tribunatus portum*] Nemo molestus esse poterat magistratum gerenti, rei privatæ causa: quare tribunatus beneficio liber evasit a creditoribus suis.

ⁿ *De ambitu causam diceret*] Delatum nomen Gabinii fuerat, quod consulatum pecunia quæsierat.

^o *Invito senatu*] Venditabat Gabinus, etiamsi senatus ei provinciam denegaret, se tamen eam per tribunus plebis habiturum.

^p *Alter*] Pisonem jam describit, consulum alterum.

quam teter^p incedebat! quam truculentus! quam terribilis¹³ aspectu! unum aliquem te¹⁴ ex barbatis illis,^q exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis,^r columnen reipublicæ, diceres intueri.¹⁵ Vestitus aspere nostra hac purpura plebeia^s ac pæne fusca; capillo ita horrido,⁷ ¹⁶ ut Capua,^t in qua ipse tum, imaginis ornandæ causa,^u duumviratum gerebat,^x Seplasiam sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio^r ¹⁷ dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reipublicæ videbatur.¹⁸ [p. 7.] Tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo supercilio respublica, tanquam Atlante^y cælum,¹⁹ niti

^p Fœdus.^q Impexo.^r Gravitate.

////////

omittuntur.—13 Edd. vett. *terribili*.—14 C T *te* omittunt. Mox, in *ψ barbaris*.—15 C T *dic. tu int.* Tum, Franc. Dresd. et edd. vett. eum Orell. *Vest. asper*. In T *Vest. asper ac nostra purp.*—16 H *capillo illo horrido*. Pro in qua idem Ms. habet *quæ*; *χ ψ qua*. Dein, H S *χ ψ ipsa*. Porro, *imag. formandæ causa* S *χ ψ*, edd. ante Lamb. et *duumvirum ger.* *χ ψ*. Vid. Nott. Varr. Pro *Seplasiam* H S *χ ψ sæpius jam*; et pro *sublaturus* *χ sublaurns*, *ψ sublautus*. Verba *Capua in qua ... de superc. dicam* in C T, Franc. Dresd. et ed. pr. omittuntur.—17 *χ super illo*. Pro *quod tum* C T, Franc. Dresd. et ed. pr. habent *jam*.—18 *C videret*: T, Franc. et ed. pr. *videretur*.—19 Pro verbis *respublica tanquam Atlante cælum* H exhibet *aumentius ille*; S *χ ψ*, Ven. 1483.

NOTÆ

^q *Ex barbatis illis*] Ex barba ait similem fuisse Pisonem iis veteribus Romanis, qui reipublicam administrabant, aut antiquis illis philosophis, qui intonsa barba cultum corporis negligebant.

^r *Imaginem antiquitatis*] Ridet Pisonem, qui cum colore fusco esset, referebat illas majorum imagines, quæ in familiis asservabantur.

^s *Purpura plebeia*] Patricii ac senatores veste purpurea utebantur, cum lato clavo intexto; plebei vero veste quidem purpurea, sed fusca, et crassioribus filis texta.

^t *Ut Capua*] Ex urbe Capua videbatur sublaturus Seplasiam. Huc autem missus fuerat duumvir, ut magistratum urbis gereret. Seplasia ve-

ro vicus fuit, ubi nongenta vendebantur.

^u *Imaginis ornandæ* [*formandæ*] *causa*] Piso exercebat in illa urbe duumviratum, in quo sustinere personæ consulis dignitatem studebat, quam anno proxime sequenti obtinere debebat.

^x *Duumviratum gerebat*] Qui Romæ consules, in coloniis duumviri dicebantur.

^y *Atlante*] Atlas rex fuit Manritaniæ, astrologiæ deditus; qui, quia primus inter homines de sphaera disputavit, dictus est humeris cælum sustinere. Hinc poetæ fabulati sunt in montem fuisse conversum, quo cælum sustinebatur.

videretur. 20. Erat denique²⁰ hic omnium sermo: Est tamen² reipublicæ magnum firmumque subsidium: habeo quem opponam labi illi¹ atque cœno: ^a vultu, medius fidius,^b collegæ sui libidinem levitatemque franget: habebit² senatus, in hunc annum quem sequatur: non deerit auctor et dux bonis. Mihi denique homines³ præcipue gratulabantur, quod habiturus essem contra tribunum^c plebis furiosum et audacem, cum amicum et affinem,⁴ tum etiam

¹ Omnes de illo loquebantur.

//////////

amantius ille. Tum, H S X, Ven. 1483. *niti tanquam videretur.* In ed. Junt. legitur *ut illo supercilio niti resp. tanquam Atlantis humeris cælum videretur.* *Ut illo supercilio annus ille tanquam Atlante cælum niti videretur*] Omnes fere libri Mss. habent *ut illo supercilio an mantius ille tanquam niti videretur*; mendose, fateor; sed unde suspicari possis vulgatam esse mendosiorē: nam neque est in lib. vet. *respub.* neque *Atlante cælum*, quod tamen proximum retinui, propter *tanquam*, quod est in libris illis. Hic igitur locus considerandus. Ego interea tamen ex illo toto *an mantius ille feci annus ille*, ejecta voce *respub.* quæ non reperitur in veteribus libris. Non dissimulabo tamen, quendam in suis notis hunc locum sic proferre, quasi certum sit ita in libris omnibus legi, *ut illo supercilio tanquam Rhadamanthus illi niti videretur*, quam lectionem, ut dicam libere quod sentio, probare non possum. Lamb. *Ut illo supercilio resp. tanquam Atlante cælum niti videretur*] Lectio fictitia, neque melior ea, quam substituit Lambinus. Primæ edd. habent *ut illo supercilio amantius ille niti tanquam videretur*; a qua nihil recedunt Mss. nostri; nam Pal. 9. exhibet *ut illo supercilio vel amantius anancius, ille niti tanquam videretur*: S. Victoris *ut illo supercilio mantius ille niti tanquam videretur*. Videatur Turnebus Advers. xx. 3. nam ego hic nihil video, nisi latere *anancæum*. Gruter. *Turnebus conjicit pro mantius, quod est in veteribus libris, posse legi aut mortuus aut mancus.* Græv. Schintz. conjecit legend. *ut illo supercilio consulatus ille tanquam niti vid.* Wolf. legi maluit *ut illo supercilio, quæ augurabantur illi, tanquam niti vid.* Verba *ut illo ... videretur* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—20 In H S X deest denique. Tum, X sermone. In H X est omittitur. Pro tamen. C T ψ, Franc. Dresd. ed. pr. Rom. Ven. 1480. 1483. habent tandem.—1 X habeo quæ opp. et C T X labi illi.—2 H T X frangeret, et X habebat: ψ habebis. Mox, ψ sequetur. Postea, H S X ψ boni.—3 C T omnes. Dein, H S X, Ven. 1483. Junt. Crat. congratulabantur: T gratulabuntur.—4 H S X cum et am. et aff. C cum am. etiam aff.

NOTÆ

² Est tamen] Id est, hic Piso.

^a Labi illi atque cœno] Gabinium labem reipublicæ vocat, quod labefacturus erat rempublicam; cui ait Pisonem opponendum esse; quia quam comitus erat et calamistratus Gabinus, tam asper et horridus erat Piso.

^b Medius fidius] Jusjurandum apud

Romanos usurpatum, de quo diximus in orat. pro Roscio Com.

^c Contra tribunum] Clodium intelligit.

^d Cum amicum et affinem] Affinis fuit Cicero Pisoni, quia filiam suam Pisoni Crassipedi junxerat matrimonio.

fortem et gravem consulem. IX. Atque eorum alter^a fefellit neminem. Quis enim clavum tanti imperii tenere, et gubernacula reipublicæ tractare⁵ in maximo cursu ac fluctibus posse arbitretur hominem emersum subito ex diuturnis tenebris lustrorum^{6f} ac stuprorum, vino, ganeis,^g lenociniis, adulteriisque confectum? cum is præter spem in altissimo gradu^h alienis opibusⁱ positus esset, qui non modo tempestatem^k impendentem intueri temulentus,^l ⁷ sed ne lucem quidem insolitam aspicere posset? 21. Alter^l multos plane in omnes partes fefellit:⁸ erat enim⁹ hominum opinioni nobilitate^m ipsa, blanda conciliatricula, commendatus. Omnes boni semper¹⁰ nobilitati favemus, et, quia utile est¹¹ reipublicæ, nobiles homines esse dignos majoribus suis, et quia valet apud nos clarorum hominum et bene de republica meritorum memoria, etiam mortuorum. Quia tristem¹² semper, quia taciturnum, quia subhorridum atque incultum¹³ videbant, et quod erat eo nomine,ⁿ ut ingenerata familiæ¹⁴ frugalitasⁿ videretur, favebant, gaude-

^a Vinosus.

ⁿ Ea familia.

////////

CAP. IX. 5 ψ attrectare. Pro cursu Ern. coniecit æstu legend.—6 Junt. ex diurnis lustrorum temp.—7 χ temulentis. Mox, ψ luce.—8 Alter multos plane fef. CT: Alter plane omnes fef. Junt.—9 In C deest enim. Tum, opinione Franc. Dresd. sex Oxonn. Mss. et edd. ante Vict. cum Græv.—10 In C T semper omittitur.—11 H utile esse. Paulo post, pro bene H S χ ψ et tres alii Mss. ac ed. vet. habent senex. Verba et quia utile ... etiam mortuorum non leguntur in C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—12 Ante tristem C T addunt cum. In Franc. legitur, Et quod eum tristem: Dresd. Quia cum tristem: Junt. Et quia cum tristem.—13 Franc. et Dresd. quia subhorridum esse et incultum. Tum, ψ videbatur.—14 Quinque Mss. et ed. vet. familia, unde Gulielmus

NOTÆ

^a Eorum alter] Gabinium ab antecedentibus, sive ex repugnantibus describit.

^f Lustrorum] In locis abditis et secretis, voluptatibus indulgebat.

^g Ganeis] 'Ganem,' ut inquit Festus, 'antiqui locum abditum, ac velut sub terra dixerunt.'

^h In altissimo gradu] Altissimum gradum consulatum vocat, quia omnium magistratuum erat maximus.

ⁱ Alienis opibus] Gratia et favore Pompeii pervenit ad consulatum.

^k Tempestatem] Mala quæ impendebant e tribnato Clodii, allegorice per tempestatem exprimit.

^l Alter] Pisonis jam mores et vitam describit.

^m Nobilitate] Erat Piso e Calpurniorum nobilissima et antiquissima familia, utpote patricia.

ⁿ Familiæ frugalitas] Piso Frugi

bant, et ad integritatem majorum spe sua hominem vocabant, materni generis obliti.^o 22. Ego autem¹⁵ (vere hoc dicam, judices) tantum esse in homine sceleris, audaciæ, crudelitatis, quantum ipse cum republica¹⁶ sensi, nunquam putavi: nequam esse hominem,¹⁷ et levem, et falsa opinione,^p errore hominum, ab adolescentia commendatum, sciebam. Etenim animus ejus vultu,¹⁸ ^a flagitia parietibus tegebantur: sed hæc obstructio¹⁹ nec diuturna est, nec obducta ita,²⁰ ut curiosis oculis perspici non possit. x. Videbamus genus vitæ, desidiā, inertiam: ¹ inclusas ejus libidines, qui ² paulo propius accesserant, intuebantur. Denique etiam sermonis ansas^{* 3} dabat, quibus reconditos ejus sensus tenere possemus. 23. Laudabat homo doctus philosophos, nescio quos;^r neque eorum tamen nomina poterat dicere: sed tamen eos⁴ laudabat maxime, qui dicuntur præter ceteros esse auctores et laudatores^s voluptatis; cujus,⁶ ^s et quo tempore, et quo modo,^t non quære-

* *Occasiones.*

//////////

faciebat a familia. Pro frugalitas C T et Franc. nobilitas; tres alii Mss. integritas.—15 Autem non est in H S. Vere dicam legunt C T, Steph. Crat. Hervag. Naug. Lamb. et Orell. ego hoc vere dicam ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt.—16 Lamb. coniecit legend. cum populo Romano.—17 C Neque enim hom. Franc. Dresd. Neq; enim hom. T Nequam enim hom. In ψ desunt verba et levem.—18 ψ vultus.—19 Franc. obstructio.—20 C et Lamb. neque obd. ita.

CAP. x. 1 Barb. ed. Wald. et Græv. desid. et inertiam.—2 H quia.—3 Franc. causas.—4 Sed eos tamen ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. Crat. Hervag. Lamb. In ed. Junt. maxime deest. Pro verbis qui dicuntur H χ ψ, ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. habent quos novit. 'Fortasse, quos novimus.' Orell.—5 Verba et laudatores absunt a Dresd.—6 χ ψ quorvis. In C T, Franc.

NOTÆ

dictus est a singulari continentia. Bellum servorum in Sicilia confecit.

^o Materni generis obliti] Piso hic habuit matrem homine Gallo natam, qui, cum Romam venisset, Pisoni Cæsonio filiam collocavit.

^p Falsa opinione] Imbiberant homines bonam opinionem de Pisone, tum ob frontis severitatem, tum ob generis nobilitatem; at aliam prorsus de eo habuit Cicero.

^a Vultu] Vultu tristis et taciturnus videbatur.

^r Philosophos nescio quos] Epicureos scilicet philosophos Piso sequebatur; sed tam stolido erat ingenio, ut vel eorum nomen appellare non posset.

^s Cujus] Non intelligebat Piso, cum illi philosophi de voluptate loquebantur, eos non de corporis, sed de animi voluptate loqui.

^t Quo tempore, et quo modo] Quo-

bat. Verbum ipsum^u omnibus modis animi et corporis devorabat:⁷ eosdemque præclare dicere aiebat, sapientes omnia sua causa facere:^x rempublicam capessere hominem bene sanum non oportere: nihil⁸ esse præstabilius otiosa vita, et plena, et conferta⁹ voluptatibus: eos autem,¹⁰ qui dicerent, dignitati esse serviendum, reipublicæ consulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, esse ducendam, subeunda¹¹ pro patria pericula, vulnera excipienda, mortem oppetendam,¹² vaticinari^y atque insanire dicebat. 24. Ex his assiduis ejus quotidianisque sermonibus, et quod videbam, quibuscum hominibus in¹³ interiore ædium parte viveret, et quod ita domus ipsa fumabat,¹⁴ ut multa ejus sermonis indicia redoleret,¹⁵ statuebam sic, boni nihil ab illis nugis¹⁶ expectandum, mali quidem certe nihil pertimescendum. Sed ita est, judices, ut, si gladium parvo puero, aut si imbecillo seni aut debili¹⁷ dederis, ipse impetu suo nemini noceat; sin ad nudum¹⁸ vel fortissimi viri corpus accesserit, possit acie ipsa et¹⁹ ferri viribus vulnerari: [*p. 8.*] ita cum hominibus enervatis atque exsanguibus^y consulatus, tanquam gladius, esset

^y Errare.

//////////

Dresd. et ed. pr. desunt *cujus et quo temp. . . non oportere*, sed addunt *aiebat ante nihil*.—7 *Devorat* χ ψ, Ven. 1483. *devorarat* Junt. *Verba animi et corporis* Ern. delend. censebat, Schutz. etiam voces *omnibus modis*. Orell. notavit locum esse corruptum.—8 ψ *aiebat nihil*. Post *præstabilius* C addit *illius*; H *illis*.—9 *Et conferta plena* ed. Rom. Ven. 1480. 1483. *et conf.* ac *plena* Junt. *et conf. et plena* Crat. unde verba *et plena* suspecta Garatono.—10 *Pro autem* χ, Ven. 1483. Junt. habent *hoc*.—11 C T ψ, Franc. Dresd. ed. pr. Car. Steph. Lamb. *adeunda*.—12 Franc. et Dresd. *appetendam*.—13 C S T *ea*rent præpositione. In χ *ædium* deest. *Pro riveret* H S habent *ageret*; χ ψ *ageret*; *ne diu viveret*.—14 C *fundabat*: ψ *firmabat*.—15 *Sermonibus* χ; *judicia* ψ; et *redolerent* C H S T χ ψ, et alii, atque edd. ante Mannt. cum Lamb. et Orell.—16 *Pro nugis* C habet *magis*; H *magis esse*; S, Ven. 1483. Junt. *nugis esse*.—17 H χ, Ven. 1483. Junt. *imbecilli seni*, et Lamb. *ac deb.* Tum, ψ *dederitis*.—18 C *si ad nud.*—19 *Pro et* C H χ habent *vel*. Dein, *ferri viribus vulnerare*

NOTÆ

modo et quando capienda erat ejusmodi voluptas, non animadvertibat propter stoliditatem animi.

^u *Verbum ipsum*] Ut pecus, solum voluptatis verbum amplectebatur.

^x *Omnia sua causa facere*] Doctrina hæc Epicureorum fuit, ut omnia sua, non civium et reipublicæ causa facere debere dicerent.

^y *Enervatis atque exsanguibus*] Piso-

datus; qui per se pungere neminem unquam potuissent,^{2a} hi summi imperii² nomine armati¹ rempublicam contrucidaverunt. Fœdus fecerunt cum tribuno plebis palam,² ut ab eo provincias acciperent, quas ipsi vellent; exercitum, et pecuniam,² quantam vellent, ea lege, si ipsi prius tribuno plebis afflictam et constrictam³ rempublicam tradidissent: id autem fœdus⁴ meo sanguine ictum sanciri^a posse dicebant. 25. Qua re patefacta,^b (neque enim⁵ dissimulari tantum scelus poterat, nec latere) promulgantur uno eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie,^c et de provinciis consulum^d nominatim.⁶

XI. Hic tum senatus sollicitus, vos equites excitati,⁷ Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum atque ordinum cives summæ reipublicæ^a a consulibus atque a summo

² Consulatus.

^a Reipublicæ periclitantis.

//////////

Lamb. *fervoribus vulnerari* Franc. Dresd. et ed. pr. In χ ita deest.—20 Franc. *pungere neminem*; et C *unq. potuisset*.—1 Post *armati* χ addit tamen. Tum, C T et ed. pr. *trucidarunt*: H S χ ψ , Franc. Dresd. *trucidaverunt*. Verba *Fœdus fecerunt* ... *auxilium arbitrabantur* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—2 In H deest *palam*.—3 Ms. Henr. et Car. Stephani *conscriptam*; unde Henr. Steph. faciebat *circumscriptam*. H S χ ψ et edd. ante Lamb. non agnoscunt voces et *constrictam*.—4 In H S χ ψ legitur *Id enim fœdus*.—5 H S χ omittunt *enim*.—6 *Consules nom.* H S χ : *consularibus nom.* ψ : *nom. consularibus* Hervag. *nom. consulum* Ven. 1483. Junt.

NOTE

nem et Gabinium per illos enervatos intelligit, viros nempe deliciis fractos, reipublicæ administrandæ minime idoneos.

² *Exercitum et pecuniam*] Duæ legiones consulibus proficiscentibus in provinciam dabantur cum pecunia, quæ sumebatur ex ærario.

^a *Ictum sanciri*] Alludit ad sanctionem fœderum: nam veteres Romani in sanciendis fœderibus soliti fuerunt silice porcum, aut terram ferire, attestando se velle a Jove feriri, si a fœdere deficerent, ut porcum vel terram feribant.

^b *Qua re patefacta*] Cognito fœdere et actione inter Clodium et consules,

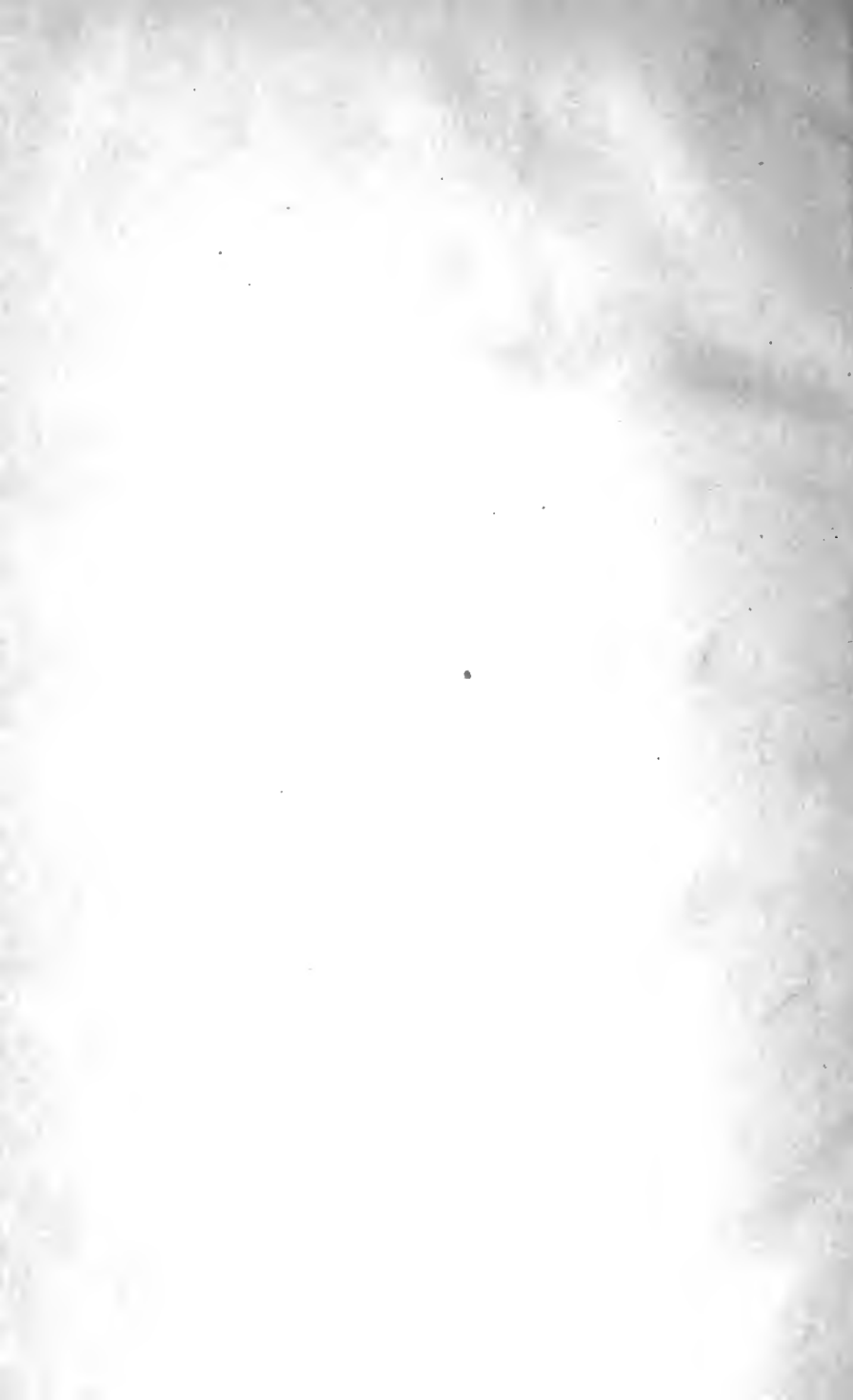
de provinciis accipiendis, de Cicero- nis exilio actum est a Clodio.

^c *De mea pernicie*] Per suam perniciem, significat legem quæ lata est a Clodio contra Ciceronem: ut qui civem Romanum indemnatum interfecisset, ei aqua et igni interdiceretur: licet enim Ciceronem non nominarit, tamen ad eum hæc lex pertinere videbatur, quod in suo consulatu Cethegum, Lentulum, et alios cives, Catilinariæ conjurationis affines, necandos in carcere jussisset.

^d *De provinciis consulum*] Clodius, tribunus plebis, legem promulgavit, qua dabatur Macedonia Pisoni, et Gabinio Syria.

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY
Los Angeles

This book is **DUE** on the last date stamped below.

LD
URL JUN 6 1985

3 1158 00990 2197

SOUTHERN BRANCH
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
LOS ANGELES, CALIF.

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

AA 000 399 014 0

